

MARIA DOMÈNECH DE CAÑELLAS (1874-1952).
BIOGRAFIA INTEL·LECTUAL D'UNA ESCRITORA
I ACTIVISTA SOCIAL

Aida Macias i Roqueta

TESI DOCTORAL

Directora i director:
Dra. Francesca Bartrina i Martí i Dr. Ramon Pinyol i Torrents

Universitat de Vic-Universitat Central de Catalunya
Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes
Departament de Filologia i Didàctica de la Llengua i la Literatura
Programa de Doctorat en Traducció, Llengües i Literatures
Vic, octubre 2014

SUMARI

Agraïments	7
INTRODUCCIÓ.....	8
PRIMERA PART - BIOGRAFIA	21
CAPÍTOL I. PRIMERS ANYS (1874-1909)	21
CAPÍTOL II. TRASLLAT A BARCELONA (1910-1936)	30
CAPÍTOL III. DARRERA ETAPA (1936-1952).....	54
SEGONA PART - ACTIVITAT SOCIAL	59
CAPÍTOL I. CULTURA I EDUCACIÓ	59
1. Orígens del seu pensament: formació, congressos i lectures	59
2. <i>Memoria de los trabajos hechos en Suiza sobre instituciones encaminadas a la protección, progreso moral y bienestar material de las obreras</i> (1917).....	64
2.1 La dona treballadora	67
2.2 Entitats protectores	74
3. Escuela de Orientación Profesional de la Mujer	79
CAPÍTOL II. OBRERISME I TREBALL.....	83
1. Federació Sindical d'Obreres (1912)	83
2. <i>El profesionalismo y los sindicatos</i> (1927)	92
3. Altres conferències sobre el treball i la dona	104
3.1 Conferència donada a Sarrià (1913).....	104
3.2 Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI) (1922)	105
3.3 «Acción Católica de la Mujer» (1923)	107
3.4 Conferència a l'Hospital Clínic (1942)	109
4. Inspecció de treball.....	110
CAPÍTOL III. TREBALL A DOMICILI	115
1. Origen, càrrec i aportacions	115
2. Legislació	119
3. Organització corporativa	124
4. Els accidents laborals	126
5. Els salaris.....	130
CAPÍTOL IV. EXPOSICIÓ UNIVERSAL DE BARCELONA	134

CAPÍTOL V. ALTRES CONSIDERACIONS SOBRE LA DONA.....	142
1. Higiene i salut.....	142
2. Maternitat	148
3. Sufragi femení.....	152
4. Llei del divorci	160
5. Patriotisme.....	162
CAPÍTOL VI. FEMINISME	169
1. El feminisme conservador català a principis de segle XX	169
2. El «feminisme» i la revista <i>Feminal</i>	173
3. El pensament feminista de Maria Domènech.....	180
TERCERA PART - ACTIVITAT LITERÀRIA	192
CAPÍTOL I. INICIS LITERARIS	192
1. Formació i lectures	192
2. Primers escrits i el pseudònim.....	195
CAPÍTOL II. NOVEL·LA.....	206
1. Novel·les publicades	206
1.1 <i>Neus</i> (1914)	206
1.2 <i>Contrallum</i> (1917)	212
1.3 <i>Gripaus d'or</i> (1919)	216
1.4 <i>Herències</i> (1925)	224
1.5 <i>Él...</i> (1925).....	231
2. Recepció crítica i valoració	237
CAPÍTOL III. NARRACIÓ.....	249
1. <i>Confidencias</i> (1946)	249
2. Narracions publicades a la premsa	261
2.1 «Caritat» (1905).....	261
2.2 «De petites...» (1906)	262
2.3 «Conseqüència» (1906)	263
2.4 «Somni» (1908)	264
2.5 «L'home fort» (1911)	265
2.6 «Esclat» (1915).....	266
2.7 «La Moixa» (1917).....	267
2.8 «La Beleta» (1917)	268

2.9 «La Borda» (1918)	269
2.10 «L'enterrament de la Xòmpia» (1919)	270
2.11 «El salt de la reina mora» (1921).....	271
2.12 «La presa» (1922).....	272
2.13 «Les clavellines de festa major» (1925).....	273
3. Recepció crítica i valoració	274
CAPÍTOL IV. POESIA	277
1. <i>Vers i prosa</i> (1915).....	277
2. Poesia dispersa i publicada en premsa	278
3. <i>Al rodar del temps</i> (1946)	281
4. Recepció crítica i valoració	284
CAPÍTOL V. TEATRE	285
1. <i>El sant de la senyora Mercè</i> (1918)	285
2. <i>A tientas</i> (1922)	287
3. Recepció crítica i valoració	292
CAPÍTOL VI. OBRA INÈDITA	293
1. Autobiografia	293
1.1 <i>Datas y recuerdos</i> (1946)	293
2. Novel·la.....	311
2.1 <i>Transfiguración</i> (1949).....	311
1.2 <i>El retrato de Águeda</i> (d.d.).....	317
3. Narració.....	323
3.1 «Impressió» (d.d.).....	324
3.2 «Almoines i caritat» (d.d.).....	324
3.3 «Les costums» (d.d.).....	325
3.4 «Natura» (d.d.).....	326
3.5 «Lluernes» (d.d.)	326
3.6 «Optimisme» (1919).....	327
3.7 «El fang tirat a terra rebot a la cara» (d.d.).....	327
3.8 «Full del carnet d'un jove amic» (d.d.)	328
4. Articles inèdits.....	329
4.1 «A nuevo sol ruta nueva» (d.d.)	329
4.2 «Hesiodo» (d.d.)	330

4.3 «Humanisme» (d.d.)	331
4.4 «Siluetes de ciutat» (d.d.)	331
5. Teatre.....	332
5.1 Herències (d.d.).....	333
5.2 Judith (d.d.).....	336
6. Valoració global de l'obra inèdita	338
CONCLUSIONS	341
BIBLIOGRAFIA	350
1. Obres de Maria Domènech de Cañellas	351
1.1 Novel·la	351
1.2 Narració	351
1.3 Poesia.....	352
1.4 Articles	353
1.5 Teatre	354
1.6 Obra de divulgació publicada	354
2. Obres sobre Maria Domènech de Cañellas	355
3. Bibliografia general.....	355
3.1 Llibres, tesis, capítols de llibres i articles.....	355
3.2 Premsa periòdica consultada	359
3.3 Fons i arxius	360
CRONOLOGIA	361
ANNEXOS	369
Annex 1 <i>Datas y recuerdos</i> . Capítol I.....	370
Annex 2 Mèrits professionals escrits per Maria Domènech de Cañellas.....	380
Annex 3 Carta al President de l'Institut de Reformas Sociales.....	382
Annex 4 Actes d'infracció de treball.....	388
Annex 5 Informe sobre el Treball a Domicili	390
Annex 6 Carta del Delegat Regional del Treball	394
Annex 7 Carta del President del Comité de Grup	395
Annex 8 Acta de constitució del subgrup A del grup 17 de «Treball»	396
Annex 9 Narració «Les fulles caigudes a les Rambles»	399
Annex 10 Narració «Esclat»	401
Annex 11 Poesies en premsa.....	404

Annex 12 <i>El sant de la senyora Mercè</i> . Escena XII	405
Annex 13 <i>El retrato de Águeda</i> . Capítol XIV.....	410
Annex 14 Article inèdit «Humanisme».....	412
Annex 15 <i>Herències</i> . Acte I.	414
Annex 16 <i>Judith</i> . Portada i primera escena.....	416

Agraïments

Agraeixo la confiança que m'ha atorgat la senyora Elvira Cañellas, neboda de Maria Domènech, i vull donar-li les gràcies per obrir-me les portes de casa seva i deixar-me l'arxiu personal de l'escriptora. A la senyora Elvira, li dec des de fa molts anys aquest treball.

Agraeixo a la Dra. Francesca Bartrina i al Dr. Ramon Pinyol per fer de la meua il·lusió una realitat: els seus valuosos consells, les aportacions formals i de contingut, les seves correccions, així com el seu recolzament, la generositat i la paciència m'han empès a continuar investigant cada dia amb entusiasme. Mai no hi haurà prou paraules que deixin palès el meu agraïment envers ells dos. D'una manera especial, dec a Francesca el fet d'haver-me acompanyat en aquest camí cap a la investigació, de fer-me partícip dels seus projectes i d'haver-me donat la confiança que necessitava tant en l'aspecte professional com personal amb un entusiasme infinit.

També voldria expressar el meu agraïment a totes les persones que han fet possible aquest treball. Des de l'inici del treball de recerca l'any 2003: a la Sra. Anna Maria Girona i la família Rubert-Rimbau d'Alcover, Sra. Josepa Rubert Gumà i Sr. Sebastià Rimbau Maydeu, àvia Josepa Gumà Rosich i, sobretot, a Marta Rimbau Robert, per la seva disponibilitat i dedicació. També agraeixo la generositat d'Ester Magrinyà, directora del Museu d'Alcover, per deixar-me perdre en el soterrani del museu, i a tota la gent que ha permès que el treball continués endavant. A la Txus Fernández, de la Diputació de Tarragona, a la Dra. Carme Mas, al Dr. Joan Cavallé i a la Dra. Neus Real pels seus consells personals i apunts puntuals, al Dr. Manuel Llanas i la Dra. Pilar Godayol per cedir-me els resultats de les seves recerques a la Universitat de Vic. I a partir de l'elaboració de la tesi l'any 2009: a tota la gent interessada en aquesta tesi, com ho són alguns membres del grup de recerca «Estudis de gènere: traducció, literatura, història i comunicació» de la Universitat de Vic: Dra. Carme Sanmartí, Dra. Lluïsa Cotoner, Dra. Eva Espasa, professora Montse Casas i, en especial, la coordinadora del grup Dra. Pilar Godayol, perquè sempre m'ha encoratjat a continuar la tasca investigadora sobre estudis biogràfics femenins.

I, finalment, no deixaré mai d'agrair a en Jordi el seu recolzament determinant i l'estima que ha posat en tot el procés d'elaboració d'aquesta tesi, especialment quan més ocupada estava en una etapa tan important com és el naixement i la cura dels nostres fills: Albert, Max i Clara.

INTRODUCCIÓ

L'origen del meu interès per la figura de Maria Domènech de Cañellas va començar durant l'elaboració del treball de recerca de doctorat (2003-2005) l'estiu de 2004. Convençuda de l'exclusió injustificada d'escriptores en la història de la literatura catalana i decidida un any abans a elaborar un catàleg d'escriptores que haguessin publicat les seves obres entre els anys 1859 i 1930, vaig aconseguir després d'un feixuc treball de recerca bibliogràfica la realització del meu propòsit: constatar que la producció literària femenina d'aquell període era abundant. Aleshores va ser quan, enmig d'aquesta fascinant tasca investigadora que m'empenyia a conèixer detalls biogràfics de moltes de les escriptores amb l'objectiu de fer-les visibles públicament, em va cridar l'atenció la figura de Maria Domènech de Cañellas.

En un principi, vaig dubtar de considerar Domènech una escriptora rellevant perquè el seu nom, en l'estadi de recerca que em trobava aleshores, només apareixia citat de passada formant part d'un grup generacional d'escriptores. No obstant això, en donar un cop d'ull al ventall de novel·les publicades a principis de segle XX, vaig trobar-ne tres de Maria Domènech: *Neus* (1914), *Gripaus d'or* (1919) i *Herències* (1925). També algunes de les seves poesies i narracions havien aparegut en l'antologia d'escriptors i escriptores de la col·lecció *Lectura Popular* (1915). Posteriorment, i revisant la premsa de principis de segle XX, vaig poder conèixer altres poemes, narracions i articles a les revistes *Or y Grana*, *Feminal* i *D'ací i d'allà*.

A partir d'aquí, vaig proposar-me anar a Alcover, poble natal de Maria Domènech, per tal de contactar amb alguna persona que l'hagués conegut. No explicaré amb detall com vaig arribar a conèixer la neboda de Maria Domènech, però sí crec oportú i just mencionar que el camí llarg fins a la senyora Elvira Cañellas Balcells, neboda i hereva de Maria Domènech, es va fer a través de la família Rimbau Robert, de Rosa Sanromà del Centre d'Estudis Alcoverencs, de la senyora Anna Maria Girona i de la seva mare que sobrepassava la centúria: aquestes dues últimes havien conegut personalment l'escriptora, i la neboda Elvira havia presenciats l'últim instant de vida de Maria Domènech.

La senyora Elvira Cañellas va rebre'm en una altra casa que Maria Domènech tenia als afores del poble i que havia heretat dels fills de l'escriptora. En el jardí, molt gran i frondós, vam poder conversar una bona estona en un banc on també s'hi havia

assegut Maria Domènech per inspirar-se, llegir un llibre o pensar. El cas és que la bondat i la confiança de la senyora Elvira Cañellas, a qui agraïrem el gest *in eternum*, va permetre que em deixés endur a casa l'arxiu de Maria Domènech per estudiar-lo amb deteniment.

Revisant la documentació de l'arxiu, vaig tenir l'agradable sorpresa de constatar que Maria Domènech va ser una de les dones més activistes i emprenedores de principis de segle XX a Catalunya. L'arxiu acuradament ordenat per Maria Martí,¹ consta de quatre arxivadors, dos d'obra literària i dos d'obra social; era tot el que havia deixat Maria Domènech a la seva neboda Elvira, a més d'alguns llibres que es troben actualment al Museu d'Alcover. Dins els arxivadors d'obra literària vaig trobar-hi, entre articles publicats a la premsa, escrits personals i narracions inèdites, dues novel·les inèdites escrites en castellà i quatre obres de teatre (una, d'un sol acte) a més de documents que proven l'interès de Maria Domènech per fer-se un lloc en l'entorn literari del moment. En els arxivadors d'obra social hi ha una infinitat d'articles publicats a la premsa tant de Barcelona com de Madrid, a més de la documentació generada per la Federació Sindical d'Obreres, fundada per ella mateixa l'any 1912, així com els carnets de soci d'aquesta federació, apunts de congressos i jornades a les quals va assistir per reclamar els drets de la dona en gairebé tots els àmbits: social, cultural, laboral, familiar i fins i tot polític pel que fa a la reclamació del sufragi.

El més interessant i curiós de la descoberta és que la quantitat de material elaborat per Domènech no coincidia amb la seva escassa presència bibliogràfica. Aleshores vaig començar a preguntar-me el perquè d'aquell silenci: qui era Maria Domènech de Cañellas? Com és que no s'havia valorat Maria Domènech si havia escrit novel·les, poesia i nombrosos articles a la premsa? És que el seu silenci venia precedit pel poc ressò de les seves obres?

Des del primer terç fins al darrer terç de segle XX, les úniques contribucions antològiques que han aplegat diverses veus literàries femenines de tombant de segle XX-XIX han estat comptades: *Llibre d'Or de la Poesia Femenina* (1927), el volum essencial *Les Cinc Branques. Poesia Femenina Catalana* (1975), *Manat d'Homenatge a: la reina Constança de Mallorca...* (1975) i *Paisatge emergent. Trenta poetes catalanes del segle XX* (1999) confegit per Montserrat Abelló. Entre aquests, Maria Domènech tan sols

---

¹ Cal fer constar que Maria Martí, filla d'Elvira Cañellas, va posar ordre i classificar els diversos documents de l'arxiu, treball fonamental que ha permès la relació d'obres de l'escriptora. El contingut de l'arxiu es cita al llarg del treball i en l'apartat de bibliografia.

apareix a *Les cinc branques* com a escriptora ja que anomena algunes de les seves obres literàries i pel que fa a la vessant social es diu que «escriví opuscles sobre qüestions laborals i donà conferències sobre temes socials».² En el darrer terç del segle XX i fins a principis d'aquest segle, l'edició d'antologies sobre les escriptores del segle XX, ha permès donar a conèixer una realitat i valorar la producció literària femenina. Tot i així, la bibliografia on apareix estudiada amb profunditat la figura de Maria Domènech és molt escassa.

D'una banda hi ha treballs que mostren la intenció d'analitzar la seva obra literària, com el llibre d'Anne Charlon titulat *La condició de la dona en la narrativa catalana (1900-1983)* (1990). En aquesta obra s'inclou Maria Domènech de Cañellas entre Caterina Albert, Dolors Monserdà, Palmira Ventós, Carme Karr i Maria Teresa Vernet. Charlon analitza les seves obres literàries sense entrar en detalls biogràfics, estableix comparacions entre elles i dona a conèixer altres escriptores a través de tres períodes generacionals de la història. En aquesta anàlisi es pretén demostrar que «la producció femenina ha anat en augment des de finals del segle XIX i que cada generació ha proporcionat una gran novel·lista a les lletres catalanes».³

D'altra banda, hi ha dos estudis més que donen a conèixer no només la seva vessant literària, sinó que aprofundeixen en la seva ideologia i activitat social com «Maria Domènech, Feminista?», de Joan Cavallé⁴ que aporta informació sobre la biografia i analitza el seu pensament; i «Aportacions a l'estudi de Maria de Domènech a través de la correspondència amb Caterina Albert», de Carme Mas.⁵ Aquest estudi treu a la llum informacions més personals i útils que ajuden a completar la biografia de Maria Domènech.

És a partir d'aquest nostre segle XXI que celebrem iniciatives conscients de la necessitat d'anar omplint els buits de la tradició literària femenina amb obres més exhaustives com una agenda de l'Institut Balear de la Dona del 2004-2005 sota el títol *La vida cantada per les poetesses vuitcentistes* on Isabel Peñarrubia escriu una breu biografia de cadascuna, i l'aportació del doctor Ramon Pinyol en el IX Congrés sobre Gènere i Traducció, amb un llistat inèdit de noms molt complet sobre «Escriptores

---

² ALBERT i CORP, Esteve et al. *Les cinc branques*. Barcelona: Edit. Romero, 1975, p. 59.

³ CHARLON, Anne. *La condició de la dona en la narrativa femenina catalana (1900-1983)*, Barcelona: Edicions 62, 1990, p. 11.

⁴ *Butlletí* (Alcover), núm. 17 (1982), ps. 18-28.

⁵ Dins: *Paraula de dona. Actes del Col·loqui Dones, Literatura i Mitjans de Comunicació: del 26 al 29 d'abril de 1995*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, ps. 254-277.

catalanes vuitcentistes i la traducció».⁶ Però les dues obres cabdals que han acabat de posar en coneixement —no fos cas que algú en dubtés— la presència femenina catalana al llarg de la història en tots els àmbits i disciplines són *Catalanes del IX al XIX* (2010) i *Catalanes del XX* (2006). Aquests dos volums són fruit de la important tasca investigadora que uns anys abans van exercir les membres de la línia de recerca «Gènere i estudis biogràfics», emmarcat dins del grup de recerca «Estudis de gènere: traducció, literatura, història i comunicació», coordinat per la doctora Pilar Godayol i juntament amb professores de la Universitat de Vic i membres del grup. Del «buidatge biogràfic de catalanes rellevants», en van sorgir unes exposicions itinerants que van culminar amb la publicació de catàlegs que donen visibilitat a dones de diferents professions: traductores, mestres i pedagogues, dramaturgues, esportistes, etc.

En els darrers anys i amb el suport virtual, també s'ha publicat el *Diccionari biogràfic de dones*, projecte de la Xarxa Vives d'Universitats, en el qual he col·laborat, i on he redactat precisament l'entrada sobre Maria Domènech. Aquest valuós diccionari exposa les biografies de dones, algunes gens conegudes però importants perquè justifiquen l'existència d'una tradició femenina.

L'objectiu inicial d'aquesta tesi era traçar una biografia completa de Maria Domènech que resseguís la seva trajectòria vital i aportés dades i esdeveniments importants que van marcar la vida d'aquesta figura tan interessant. Però, a poc a poc, i a causa de la gran quantitat d'informació abundant i diversa que anava sorgint de l'arxiu personal de Maria Domènech, vaig optar per fer un inventari del llegat i, a partir d'aquí, aprofundir en la seva vida, obra i pensament, de manera que la lectura en el seu conjunt hauria d'esclarir qui era Maria Domènech, què va fer i com era. De tot aquest estudi de recerca sorgeix el títol d'aquesta tesi: *Maria Domènech de Cañellas (1874-1952). Biografia intel·lectual d'una escriptora i activista social*.

El gènere de la biografia, en la seva elaboració, obliga a seguir un procés que defuig de la ficció natural del gènere de la novel·la. Per tant, hi ha una limitació necessària d'ajustar l'estudi biogràfic als fets. Ara bé, si tan sols ens cenyim en les dades i esdeveniments narrats per la persona biografiada perquè tenim unes memòries que ens faciliten la reconstrucció de la història, ens mancarà la part que ha de definir la seva personalitat. És el cas dels diccionaris, els quals obvien la intromissió en aspectes personals del subjecte. En el cas de Maria Domènech, hi ha una desconexió general

---

⁶ Dins: *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 13, (2006), ps. 67-75.

del que realment va ser i va fer al llarg de la seva vida. Hi ha qui situa Domènech en la història per la seva relació amb la burgesia catalana de principis de segle XX i la seva tendència activista i de lluita per la causa femenina; d'altres tan sols la coneixen com a escriptora, tot i que, hi ha qui fins i tot sap de la seva tendència ideològica de «dretes». Per tant, si es pretén biografiar Maria Domènech amb l'abundant informació de què disposem, no ens podem cenyir únicament als fets, sinó que cal anar una mica més enllà i utilitzar aquests fets per desxifrar la personalitat de Maria Domènech i el seu pensament. És per això que hem escollit incloure en el títol de la tesi «biografia intel·lectual» en comptes de «biografia». Ens sembla oportú desviar-nos un xic de la posició de Jeroni Moragues⁷ quan recomana que, per elaborar una biografia, cal «explicar els fenòmens sense interpretar-los» i «no enlluernar-nos massa amb el mirallet de les anècdotes particulars». És clar que les anècdotes que coneixem de Maria Domènech són interessants, ajuden a fer el relat distès i complementen la configuració de la seva personalitat: si tenia sentit de l'humor, si era astuta, dominant, si li agradava dirigir, etc. En aquest sentit, no puc estar de confessar i disculpar-me, si és el cas i si el lector ho ha observat, que en algunes ocasions podria haver-hi una certa tendència narrativa a deixar-me portar per l'estil de Maria Domènech a causa dels anys de lectures i estudi del personatge, i podria ser, com diu Moragues, que, fins i tot, m'hagi deixat «enlluernar» per la seva actuació. D'altra banda, pel que fa a la introducció de transcripcions i referències bibliogràfiques, no hem estalviat en citacions de la mateixa autora per tal de deixar constància d'aspectes importants com l'estil i el nivell d'escriptura, ideologia o sentiments.

Maria Domènech va deixar en el seu arxiu un document inèdit que utilitzo fonamentalment com a base per a l'elaboració de la seva biografia: són les seves memòries escrites per ella mateixa en castellà i titulades *Datas y Recuerdos*⁸ que també he inclòs en el sisè capítol dedicat a l'obra inèdita dins del gènere de l'autobiografia. En aquestes memòries, Maria Domènech explica els fets més significatius de la seva trajectòria vital i professional. El que té d'interessant *DR* és que les dades que aporta Domènech van acompanyades de descripcions dels seus sentiments i impressions i això fa que em fixi, de manera inevitable, en la seva ideologia. No obstant això, sóc conscient que recordar fets passats des de la vellesa, tal i com ho fa Maria Domènech,

---

⁷ MORAGUES, Jeroni. «Tècnica psicològica de les biografies». *Mirador*, núm. 381 (4 de juny de 1936), p. 6. Dins: GODAYOL, Pilar. «Bloomsbury i la biografia: "La reina Victoria" de Lytton Strachey en català». *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 21, 2014, p. 52.

⁸ D'ara endavant *DR*.

pot crear-me una imatge esbiaixada d'allò absent, d'aquell lloc o de l'època viscuda. Mercè Rodoreda fa en aquest sentit una observació molt interessant sobre el que suposa «recordar»:

La memòria potser només és això: un pòsit —pols d'ésser, ànima, esperit, ens—, o una voluta de transcurs, una giragonsa de temps, el dens trepig de les hores que no passen ocioses. (...) El que roda i roda a dintre del cor i el fa rodar amb ell i ens va canviant per dins i per fora i amb paciència ens va fent tal com serem l'últim dia. Conèixer o poder determinar comprensivament els mecanismes psíquics, intel·lectuals i, per què no?, morals que ens permeten de maniobrar en les fluctuacions d'aquesta substància informe, la memòria, és potser la manera menys precària de fer intel·ligible la formació de la personalitat com a procés, o la persona com a resultat.⁹

Així doncs, per a l'elaboració de la biografia intel·lectual de Maria Domènech destaco la importància de *DR* no per reinterpretar la seva vida des del meu punt de vista, sinó per donar a conèixer la interpretació que Domènech fa de la seva pròpia vida, des de la seva posició de protagonista de la història. Amb tot és una oportunitat per fer visible una de les «vides de l'obscuritat», com diria Woolf, i manllevant les seves paraules de l'article de Godayol, es tracta de «fer-la viure davant nostre», una oportunitat per fer renèixer «les persones desaparegudes i oblidades de feia dècades».¹⁰

Un treball d'aquesta mena ha de ser fonamentat sobre una metodologia positivista, amb un gran corpus d'informació desconeguda i inèdita, i tenint en compte la bibliografia escrita sobre Maria Domènech, que ha de complir amb els objectius amb el màxim rigor científic. Això implica documentar adequadament les afirmacions i valoracions que faig i per tant, no estalviar en notes a peu de pàgina, ni citacions abundants o extenses, ni en els aspectes complementaris que es presenten als annexos documentals i que són de gran utilitat per connectar les paraules amb els fets vitals.

Pensar en la figura de Maria Domènech en un inici, comporta enfrontar-se amb nombroses incògnites la resolució de les quals constitueixen els objectius d'aquesta tesi. Un dels principals propòsits ha estat clarificar si hi havia dades errònies atribuïdes a Domènech per tal de concretar la veracitat de la seva biografia. Per exemple, datar el seu naixement el 1876 o 1877 en comptes del 1874, assignar-li Estopé o Escaté de segon cognom en comptes d'Escoté. Altres dades errònies són dates de càrrecs, noms de les obres literàries, etc. Una altra de les finalitats ha estat contrastar la informació de

---

⁹ MIRÓ, Mónica; MOHINO, Abraham. *Mercè Rodoreda. Autoretrat*. Barcelona: Angle Editorial, 2008.

p. 10.

¹⁰ *Op. cit.* a la núm. 7, p. 52.

l'arxiu personal amb l'apareguda a la premsa o en estudis sobre Maria Domènech. Calia disposar de tota la informació possible per tal d'ordenar la trajectòria vital de Domènech, i aquest ha estat un altre objectiu. En l'elaboració de la biografia he intentat determinar, sempre que ha estat possible, quina va ser la formació educativa i de quina manera va influenciar Domènech. L'educació inicialment de règim catòlic i estricte va anar canviant a causa del seu rebuig de la rutina d'aquest tipus d'ensenyament. L'elevat grau de curiositat i el canvi a un ensenyament basat en classes particulars de les disciplines més bàsiques com lletres i humanitats, música i pintura, van portar Domènech cap a una actitud liberal tot i que mai va apartar-se d'una mentalitat conservadora ja que la base del seu pensament era catòlica. Pel que fa a l'activitat literària, un altre propòsit obligat era llistar cadascuna de les obres literàries que va publicar Domènech. Enmig d'aquesta recerca i lectura vaig adonar-me que darrere cada obra literària hi havia un missatge moral que, alhora, definia una ideologia. De manera que calia valorar les obres i fer una anàlisi per definir quina finalitat perseguïen aquests missatges. Aquesta valoració s'havia de completar amb la recepció de l'obra per part de la premsa. Tasca que s'ha vist facilitada gràcies a la conservació d'articles d'opinió extrets de la premsa per la mateixa autora. Òbviament no puc tenir la seguretat que he recollit tot el que es va publicar sobre Domènech en els mitjans de comunicació, però amb el que he trobat penso que he pogut establir una valoració literària global suficient. Quant a l'activitat social, un dels objectius era determinar cadascuna de les iniciatives socials que va emprendre Domènech, conèixer les seves pretensions i quins càrrecs va ocupar al llarg de la seva vida.

En aquest sentit, és obligatori traçar el circuit de relacions professionals que van influir en Maria Domènech i la seva manera de ser i fer. És per això que l'objectiu de recórrer la seva activitat social confirmarà que Domènech va estar la major part de la seva vida impartint conferències en defensa dels drets de les dones i la protecció de la dona treballadora. Totes aquestes qüestions que resoldré al llarg del treball conflueixen en l'interrogant sobre si considerar Maria Domènech una sociòloga, preguntar-me quina és la vàlua de la seva activitat i destacar la incògnita del perquè s'ha oblidat la seva figura.

Hi ha un buit vital en el recorregut memorialista de Domènech que comprèn el període de la Guerra Civil espanyola. En aquest sentit, també forma part dels objectius d'aquest estudi esbrinar les causes dels buits temporals i aportar noves dades. Durant aquest període, Maria Domènech es va quedar vivint a Barcelona, i sabem per la seva

neboda que va canviar de domicili. Tanmateix, en les seves memòries, no dóna referències d'aquest període, ni pel que fa a la seva vida, ni a la ciutat. Només cita de passada l'any 1937 quan diu que va ser nomenada vocal de la comissió revisora paritària del Patronat de Treball a Domicili¹¹ fins l'any 1939. I és en aquest punt que deduïm la data en què va ser escrita *DR*. Però l'indici que ens duu a pensar que la data de redacció de *DR* és dels voltants de l'any 1945 és quan apareix, al darrere de la pàgina 200, en el capítol vuitè, un segell estampat corresponent a l'«Ayuntamiento de Villanueva y Geltrú» amb data del «27 DIC.1945» i al darrere de la pàgina 201 hi ha el mateix segell amb data del «21 DIC. 1945». Aquestes dades confirmarien que *DR* va ser escrit com a mínim durant l'any 1945, i de ser així, tenint en compte que el segell és del 27 de desembre, és segur que la resta de les memòries també es van escriure durant l'any següent, és a dir el 1946. En aquell moment, Maria Domènech tenia setanta-un anys i la memòria li començava a fallar com ho demostra el fet que no citi la novel·la *Herències*, publicada l'any 1925, ni l'assaig sociològic *El profesionalismo y los sindicatos* (1927).

DR està redactada en castellà, però no és un tret significatiu ja que Domènech escrivia en català i castellà per poder arribar també fora de Catalunya. Pel títol i la forma en què estan escrites les memòries, m'atreveixo a pensar que tenia la intenció de publicar-les, malgrat que sembla que la redacció no està del tot acabada perquè el darrer capítol torna a parlar de fets ocorreguts l'any 1923, i no signa el document amb la data com acostumava a fer al final de les novel·les inèdites trobades en l'arxiu. També cal tenir en compte que l'any 1946 va publicar una novel·la escrita en castellà titulada *Confidencias* i el recull de poesies *Al rodar del temps* en català, fet que fa pensar que Domènech va aturar la redacció de *DR* abans de publicar aquestes dues obres. Segons la seva neboda Elvira Cañellas, la demència senil se li va anar aguditzant i els últims anys de la seva vida va anar emmalaltint, per tant *DR* es va quedar en un calaix.

Malgrat algun lapsus sense importància, *DR* es pot considerar com una font fidedigna de dades biogràfiques sobre Maria Domènech de Cañellas, ja que s'hi entreveu el desig personal de perpetuar la memòria vital a través de l'escriptura, ja sigui amb l'afany de publicació o no, però com a una única forma d'ordenar tota una vida

---

¹¹ Comissions creades per fer complir la reglamentació de treball, així com revisió de contractes laborals o imposició de multes per infraccions. Aquests organismes administratius depenien del Ministerio de Trabajo.

dedicada a la millora de la societat, la creació literària, el benestar de la família i, de manera especial, la dona treballadora.

He intentat reproduir tot el que ens va deixar Maria Domènech en aquesta tesi que s'estructura en tres parts fonamentals. Només resten alguns fulls solts del seu arxiu que no he pogut classificar per la dificultat a l'hora de llegir-los. Així, en la primera part, que és íntegrament biogràfica, hi dono a conèixer, per capítols, els primers anys de la vida de Maria Domènech: quan es va quedar òrfena de pare, el trasllat a Tarragona, la seva educació i formació no reglada, la primera vegada que comença a preocupar-se per les condicions laborals dels obrers i les obreres, l'experiència matrimonial amb el metge tarragoní Francesc Domènech i Elias i els seus inicis literaris amb el pseudònim Josep(h)¹² Miralles. En el segon capítol parteixo del trasllat de la família Cañellas-Domènech a Barcelona, les ganes de Domènech de conèixer les dones de la burgesia i l'ambient cultural del moment, i, sobretot, explico com inicia en aquesta etapa una intensa activitat social i literària que s'intensificarà amb els anys. L'etapa de la Guerra Civil fins als darrers anys de la seva vida s'exposa en el tercer capítol on també es fa referència a l'assistència de Domènech a congressos.

En la segona part, em centro bàsicament en tota l'activitat social de Domènech. La cultura i l'educació encapçalen el primer capítol el qual pretén cercar els orígens del seu pensament a través de la seva formació, els congressos als quals va assistir i les lectures que van contribuir a conformar la ideologia de l'autora. Un segon apartat dins del primer capítol parla de la memòria que Domènech va presentar després que li fos concedida una beca l'any 1916 per la Junta para la Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas; amb la beca va poder estudiar durant tres mesos el funcionament de centres i institucions socials d'altres països, les condicions laborals de les obreres i les escoles professionals i comparar-les amb les d'Espanya. En el darrer apartat d'aquest primer capítol dono a conèixer la Escuela de Orientación Profesional de la Mujer, un centre cultural d'ensenyament professional per a la dona que va fundar Maria Domènech i que, en morir, va continuar dirigint-la la seva filla Maria Cañellas. La informació que tenim de l'«Escola» és de l'any 1958 fins a 1968, per tant tenim una dècada d'informació sobre el centre que ja es consagra com a institució que ofereix educació i professionalització a la dona sense recursos.

---

¹² Respectarem l'escriptura de la 'h' segons com es representi en la signatura.

En el segon capítol dedicat al sector obrer i al treball, em centro, en el primer apartat, a donar a conèixer la Federació Sindical d'Obreres fundada per Domènech. Aquesta és una aportació considerable (tal com veurem que va destacar la premsa) a la societat catalana: es va crear un centre on les obreres se sentien protegides en les seves reclamacions de millors condicions laborals, una assegurança d'accidents, una borsa de treball i una formació acadèmica i professional. En el segon apartat, s'analitza el llibre *El profesionalismo y los sindicatos* (1927) que Domènech va escriure en forma d'assaig. Aquest llibre permet aprofundir en el punt de vista de l'autora sobre el món dels sindicats i la dona treballadora. Domènech denuncia la poca confiança que tenen els homes en la capacitat de la dona per liderar aquest tipus d'institucions. Però també adverteix les dones que el desànim, la manca de seguretat i d'estudis, en part, incrementen aquesta concepció masculina. En el tercer apartat, s'esmenten algunes conferències que Domènech va fer en institucions, casals i centres, i que són tan específiques que s'han tractat en un apartat a part de la tesi. En el quart i darrer apartat d'aquest segon capítol, tracto de la seva tasca dins la Inspecció de Treball perquè Maria Domènech va estar uns anys treballant com a inspectora auxiliar de treball a Barcelona, fet que també va contribuir a vigilar que es complís la legislació a través de les sancions que Domènech va interposar entre treballadors i caps d'establiments de la ciutat. Aquest aspecte de la seva trajectòria s'ha pogut documentar bé, altra vegada, gràcies als materials del seu arxiu personal.

En el tercer capítol s'incideix molt extensament en el treball a domicili. Domènech va lluitar fins al final per regular aquest tipus de tasca laboral. Des de dins l'Organització Corporativa, Domènech va col·laborar en el procés legislatiu i organitzatiu del treball a domicili, a més de publicar i explicar oralment els avantatges i inconvenients que aquest tipus de feina suposava. Això va propiciar que el Ministeri de Treball afrontés la qüestió i emprengués mesures favorables a la millora de les condicions laborals de les dones que treballaven al domicili d'una manera precària, a més de replantejar el tema dels salaris.

El quart capítol està dedicat a l'Exposició Universal de Barcelona (1929). Maria Domènech, en representació del Patronat Sindical d'Obreres, va ser l'única dona d'Espanya que va formar part del comitè executiu del subgrup «Economia social i domèstica» i es va ocupar de distribuir i gestionar uns dos-cents metres quadrats dels aproximadament 6.000 metres quadrats que feia el Palau del Vestit.

El cinquè capítol fa referència a altres consideracions sobre la dona que permeten explicar la visió de Maria Domènech en els àmbits de la higiene i la salut, la maternitat, el sufragi femení, el divorci i el patriotisme. En aquesta línia el segueix el tema del feminisme, un concepte tan ampli que l'analitzem de manera exclusiva en el capítol sisè. Hi ha poca bibliografia que tracti sobre Domènech i el feminisme, justament pel desconeixement de la figura de Domènech com a sociòloga. Així, hem dividit aquest capítol en apartats per, en primer lloc, contextualitzar l'època i el concepte; en segon lloc, destacar la importància de la revista *Feminal* i el tractament que fa del feminisme, i en un tercer apartat, determinar, en la mesura que ens ha estat possible, el pensament de Maria Domènech en relació amb el feminisme mitjançant els seus escrits a la premsa, les seves conferències i documentació inèdita del seu arxiu personal.

La tercera part de la tesi se centra fonamentalment en la seva activitat literària. En el primer capítol he intentat esbrinar de quines possibles fonts es nodreix la seva tendència literària a través de les seves lectures i formació. A més, he inclòs un apartat sobre la utilització del pseudònim en l'inici dels seus escrits literaris.

En el segon capítol, s'exposen els resums de les novel·les publicades i a continuació una aproximació valorativa i, quan ha estat possible, la recepció de la crítica. Com que les novel·les de Maria Domènech no són conegudes i són difícils de trobar, m'he estès en el resum i he incorporat citacions de l'obra perquè es pugui veure l'estil de l'escriptura. La recepció crítica de les novel·les l'he extret dels retalls dels diaris trobats en l'arxiu personal de l'autora. La valoració és tan sols un comentari de l'obra per il·lustrar la forma literària (gènere, estructura, estil, personatges, temes) i la presència de contingut moral.

El tercer capítol analitza les narracions publicades a la premsa. Faig constar que en les narracions no hi apareix habitualment cap comentari crític, tret dels detalls de la publicació en qüestió que facin referència a la figura de Domènech i que valorin la seva capacitat literària; quan ha estat així, també ho he reflectit en un apartat de «recepció crítica i valoració». En el quart capítol he tractat la poesia, que he dividit en apartats segons si estava publicada en llibres o si era poesia dispersa publicada en premsa. De les poesies, també n'he extret comentaris crítics apareguts en premsa (quan n'hi ha hagut) i he fet la valoració de cada peça per tenir una idea general de l'estil poètic de l'autora (tipus de poema, adjectivació, evolució poètica, temes, etc.). En el capítol cinquè, he donat a conèixer dues obres literàries que inicialment havia

inclòs dins l'obra inèdita, però que després de trobar la seva recepció crítica a la premsa, he pogut classificar dins l'obra publicada malgrat no hi ha el llibre publicat físicament. Són les obres *El sant de la senyora Mercè* (1918) i *A tientas* (1922) de les quals sí que he pogut saber que les va donar a conèixer en el teatre i per això se'n fa una valoració en un apartat específic.

El capítol sisè, que exposa la seva obra inèdita, està dividit en els següents apartats: una autobiografia, dues novel·les, vuit narracions i dues obres de teatre inèdites. En tots els casos són obres que apareixen en l'arxiu personal de l'autora. La més representativa, com ja he destacat, és l'autobiografia *Datas y recuerdos*. En aquesta obra m'hi he aturat d'una manera especial per explicar no només els fets ocorreguts que ja he utilitzat també en el primer capítol sobre la biografia, sinó que he intentat analitzar com ho explica i com viu allò explicat. D'aquesta anàlisi en surt una interpretació biogràfica que potser es podria qualificar de pretensiosa, però crec que l'acostament del text als sentiments confessats per l'autora dóna una idea de la seva personalitat.

D'altra banda, en aquest sisè capítol, descobreixo que Domènech va lliurar a la copisteria teatral Millà de Barcelona l'obra de teatre inèdita *Herències*, tal com demostra el segell estampat en la darrera pàgina del primer i segon acte de l'obra mecanografiada, segurament amb la intenció de publicar-la. També tracto altres obres manuscrites amb una lletra difícil de desxifrar com la versió personal del drama bíblic *Judith* i d'altres mecanografiades, aptes per a ser publicades i que no van veure la llum, com *Transfiguración* o *El retrato de Águeda*. Pel que fa a les narracions, totes les que es conserven a l'arxiu estan manuscrites i, per tant, com que no he buidat tota la premsa catalana, no puc saber si n'hi ha alguna de les que considero inèdites que s'hagi publicat en algun diari o revista no revisada fins avui. De tota l'obra inèdita, he fet una valoració global amb la intenció de constatar si la forma literària ha evolucionat al llarg dels anys dedicats a l'escriptura i així descartar una autoria diferent quan els documents no estan signats per l'autora.

Quant a les nombroses citacions dels escrits, opinions i obres de Maria Domènech, cal dir que he regularitzat l'ortografia d'acord amb la normativa actual.

Al final de la tesi he inclòs en un apartat a part la bibliografia corresponent a tota la producció de Maria Domènech, ja sigui en llibres o en premsa periòdica, i una bibliografia general de la qual ens hem servit per complementar la informació de la recerca. Tot seguit, i en un altre apartat, he cregut convenient i de gran utilitat incloure

la cronologia de Maria Domènech per tal de poder anar als anys concrets dels fets de manera ràpida i eficaç.

La tesi finalitza amb una mostra d'articles, textos d'obres literàries, cartes i documentació de premsa que justifiquen els exemples i les fonts de les quals es val aquest treball i que mostro en els annexos. Naturalment, tan sols hi he introduït una minúscula part dels centenars de documents que constitueixen l'arxiu personal de Maria Domènech.

Aquesta tesi pretén aclarir, doncs, els punts foscos i no estudiats fins ara sobre la figura de Maria Domènech i Escoté: la seva trajectòria vital, social i literària, i intentar donar llum a molts dels interrogants als quals m'he enfrontat al llarg de la recerca. En definitiva, pretenc fer visible la figura de Maria Domènech de Cañellas i destacar que mereix especial atenció per la seva col·laboració activa com a reformadora social de les condicions laborals de les obreres, pel seu intent d'introducció a Espanya d'un model europeu d'escoles professionals i organismes dedicats a la protecció de la dona obrera, així com per la seva dedicació en les conferències impartides arreu de Catalunya i a Madrid sobre la dona i el treball. I alhora, mostrar la seva aportació literària a la història de la literatura catalana per la quantitat d'obres escrites i publicades desconegudes per la majoria i que espero amb il·lusió donar a conèixer aviat.

PRIMERA PART - BIOGRAFIA¹³

CAPÍTOL I. PRIMERS ANYS (1874-1909)

Maria Domènech i Escoté va néixer a la casa pairal anomenada «Can Miralles» de la Plaça Major¹⁴ d'Alcover, comarca de l'Alt Camp, el 21 d'agost de 1874.¹⁵ Com ella mateixa explica a les seves memòries, va quedar òrfena de pare¹⁶ als set mesos i mig: «quan encara al seu pare li tocava fer guàrdies en el campanar de la vila i veure's obligat a engegar algun tret contra els carlins que rondaven per les «roques d'Esqués».¹⁷ A més, l'avi patern no va poder resistir la mort del seu fill, va emmalaltir tot seguit, i al cap de dos anys també va morir.¹⁸ No tenim coneixement exacte de l'ocupació dels pares i avis de Maria, però sembla ser que tenien un negoci tèxtil, a més d'algunes terres dels voltants de la vila d'Alcover.¹⁹ Segons *DR*, a casa dels Domènech-Escoté tenien jornalers treballant i, per tant, eren gent benestant, ja que com ella mateixa explica els pares i els avis pagaven estudis de música als fills dels jornalers. A més, el cosí del pare era el notari del poble:

De mi padre sé que era hombre culto y exquisito, de carácter bondadoso y afable, y que cuando le dejaban libres sus ocupaciones se dedicaba a la música, formando un terceto con su primo, el notario del pueblo y el organista, siendo ancestral en nuestra familia la señalada afición a la música, llegando al extremo de que a los hijos de los jornaleros de la casa, a más de obligarles a ir a la escuela, se les obligaba a ir a lección de música hasta los doce años.²⁰

---

¹³ La biografia que segueix a continuació remet constantment a *Datas y Recuerdos (DR)* que com ja hem explicat a la introducció són les dues-centes cinquanta-nou pàgines inèdites escrites en castellà i repartides en nou capítols que va escriure Maria Domènech sobre la seva vida, des del seu naixement (1874) fins als 64 anys (1939). Vegeu el primer capítol de *DR* a l'annex 1 d'aquesta tesi, p. 371.

¹⁴ A causa d'una reorganització de noms de carrers i places, el nom de Plaça Major va ser substituït per Plaça Nova. La casa on va néixer Maria Domènech està just al final del carrer que actualment porta el seu nom i on comença la Plaça Nova.

¹⁵ Segons el certificat de baptisme extret de la Parròquia de l'Assumpció d'Alcover, Maria Ana Rafaela Domènech i Escoté va néixer un 21 d'agost de 1874 a les dues de la matinada. La data de naixement és un aspecte important a tenir en compte, ja que fins aquesta recerca, no hi havia cap document que la donés correctament.

¹⁶ Francesc Domènech i Andreu va morir el 5 d'abril de 1875. *DR*, p. 3.

¹⁷ ALADERN, Josep [Cosme Vidal i Rosich]. *Alcover: Monografia Històrica*. Alcover, 1897. Reeditat a Alcover per Gràfiques Sant Jordi l'any 1973.

¹⁸ Josep Domènech (i Massoni?) va morir l'any 1877. *DR*, p. 3.

¹⁹ Pel que fa al negoci tèxtil i la possessió de terres, es dedueix d'uns documents trobats al museu d'Alcover.

²⁰ *DR*, p. 3.

La fil·loxera i la caiguda de la indústria tèxtil van provocar un canvi socioeconòmic important en la zona de l'Alt Camp i les comarques veïnes, de manera que la mare de Maria Domènech, Rosa Escoté i Badia, aleshores vídua i amb 26 anys,²¹ va decidir que s'havien de traslladar a Tarragona. Entre 1877 i 1884, mare i filla es van establir a la Rambla de Sant Joan. La Tarragona d'aquells temps era una ciutat tranquil·la i harmoniosa al centre, sorollosa i activa a la banda del port, ja que s'hi feien les obres que havien de contribuir a adquirir la fisonomia que té actualment. És l'època en què, sota la direcció de l'enginyer Saturnino Bellido, es construeixen el moll de Costa, el dic de l'oest i el transversal. Així, la reactivació de les obres del port i l'activitat mercantil i pesquera feien de Tarragona una ciutat activa per a una jove inquieta i curiosa. Maria Domènech, amb tan sols set anys, es passava hores i hores observant el mar, l'estació i el moviment mercantil del port. Ella mateixa destaca en les seves memòries un fet, que encara que pugui semblar una simple anècdota va generar un seguit de reflexions sobre el món del treball impròpies d'una nena de la seva edat. Cada dia, mentre contemplava el port, la corprenia la imatge d'uns presoners lligats pels peus amb cadenes, que treballaven a toc de trompeta fent barrinades per esmicolar les roques. Aquesta estampa la va sorprendre i encuriosir alhora, de manera que es preguntava per què aquells homes treballaven lligats:

Y como yo no sabía qué era un presidiario lo pregunté inmediatamente a mi madre, contestándome ella, como siempre, puntualmente, que eran unos hombres que habían hecho alguna mala acción y estaban castigados. No creo que me satisficiera del todo la respuesta, pero estoy segura que desde aquel día miré con más atención cómo trabajaban y cómo caminaban aquellos hombres; quedando impresa en mi mente aquella estampa de los presidiarios tan fijamente, que todavía la tengo presente, como el cliché de una pesadilla.²²

La mare va ser qui va procurar que Maria rebés, des de ben petita, els coneixements bàsics de l'educació primària que ella mateixa li ensenyava unes hores cada dia. Però, en arribar als deu anys, va entrar a estudiar al col·legi de les Carmelites, on va llegir el llibre *El educador de las niñas*, entre altres lectures. Va ser aleshores quan la mare va decidir traslladar el domicili al carrer Governador González, just al costat de la catedral, en un ambient més tranquil i adient per a la concentració en els estudis.

---

²¹ Un document trobat al Museu d'Alcover permet deduir que Rosa Escoté i Badia va néixer l'any 1851.

²² DR, p. 7.

La passivitat amb què es rebien les classes i el règim escolar estricte contrari al caràcter actiu de Maria, van fer que la nena no volgués assistir-hi més perquè, segons ella mateixa, l'obligació la posava malalta:

La verdad es que recuerdo que mi madre me había enseñado las primeras letras y las asignaturas de primera enseñanza como la mejor profesora (...) y me obligó a seguir más tiempo en el colegio, hasta que al fin, (...) se dio cuenta de que aquel régimen escolar no era adecuado ni a mi delicada salud ni a mi inquieto temperamento; y concienzudamente organizó mi vida de estudio de tal manera que para mí fue una liberación.²³

La mare va decidir treure la seva filla de l'escola i va preferir continuar ensenyant-li les lliçons un parell d'anys més. Curiosament, aquest fet és comú a altres escriptors que van adquirir popularitat literària a finals de segle XIX i primer terç del segle XX, ja que de ben petites tenien un caràcter decidit i una actitud oberta a l'autoaprenentatge. Per citar un exemple semblant i prou interessant, és el cas de Caterina Albert. Segons la biografia escrita per Miracle,²⁴ a l'edat de quatre anys ja era «molt curiosa i molt moguda», llegia tot el que entrava a casa: diaris i revistes de l'època; sentia una gran fascinació per la vida i l'ànima humana, tenia un professor de dibuix, etc.

Precisament en una prosa poètica de Víctor Català titulada «Les pintures rupestres», publicada al volum *Mosaic* de l'any 1946, l'autora expressa un record dels seus anys a escola, concretament quan anava a costura:

Per aquella època me l'havien donada a estudiar [es refereix a la Gramàtica Castellana] i com fos que quan tot just havia confegit la primera lliçó de la primera plana –el text de la qual començava a la meitat en blanc–, em vaig posar malalta, deixant d'anar a l'escola, ja no vaig estudiar més la gramàtica (que, entre parèntesis, m'era profundament antipàtica), raó per la qual la ciència concentrada en aquella mitja plana, és la que m'ha servit per a tota la vida.²⁵

El mateix va succeir a la poetessa Maria Antònia Salvà, que quedà òrfena de mare abans de l'any. Segons la professora Margalida Tomàs,²⁶ biògrafa de la poetessa, Salvà estudià a les monges de la Puresa a Lluçmajor i, encara que també va abandonar l'escola

---

²³ DR, p. 11.

²⁴ MIRACLE, Josep. *Víctor Català*. Barcelona: Editorial Alcides, col. Biografies populars, vol.7, 1963, p. 18.

²⁵ VÍCTOR CATALÀ. *Mosaic III: Impressions literàries sobre temes domèstics*. Barcelona: Editorial Dalmau, 1946, p. 73.

²⁶ TOMÀS, Margalida. *La trajectòria intel·lectual de Maria Antònia Salvà*. Lluçmajor: Ajuntament de Lluçmajor, Papers de L'Allapassa, 1991, ps. 10-13.

aviat, això no va significar l'allunyament de la cultura i la literatura perquè va viure entre llibres i revistes literàries gràcies a l'afecció del pare per les lletres.

Mentre Maria Domènech va anar creixent en un ambient d'estudi cadenciós, augmentava l'interès i la curiositat de saber cada vegada més sobre lletres i literatura en general. La seva mare, creient que no li podria ensenyar tot el que li convenia, va decidir que el filòsof Tomàs Sucona i Vallés (Reus, 1842 - Tarragona, 1907) aleshores canonge de la Catedral de Tarragona i catedràtic del seminari, fos el seu professor particular. Sucona va proporcionar-li una bona educació de lletres i va ensenyar-li a tenir una actitud crítica vers la cultura literària del moment.

En aquella mateixa època, a la Maria li van regalar un piano. Aquest present va ser un encàrrec que va fer l'avi matern a la seva filla Rosa Escoté abans de morir, a fi de continuar la tradició familiar, ja que era l'instrument predilecte de l'avi i aquest l'havia ensenyat a tocar a la seva filla. Per tant, Maria Domènech va continuar estudiant música i tocant el piano amb el mateix professor, el mossèn Joan Roca que ja havia tingut a l'escola. Per tal que Maria estigués més ocupada i completés els seus estudis, la mare la va apuntar a classes de pintura amb el pintor Hermenegild Vallvé. Segons explica l'escriptora, aquella dedicació a la pintura influïda per aquest pintor va ser el millor record de la seva joventut.

L'1 de maig de l'any 1890,²⁷ quan Maria tenia quinze anys, es va celebrar el primer dia de la festa del treballador. Aquest dia, ens explica la protagonista, va ser clau perquè per primera vegada es va interessar, d'una manera especial, pel significat de la paraula *obrer* i les conseqüències de ser i viure com un obrer. Segons explica la mateixa Maria, la resposta del seu professor a la pregunta sobre el significat de la paraula *obrer* no la va convèncer, i això li va provocar unes reflexions sorprenents per la seva edat:

Entonces comprendí que los tejedores de la tela de mis vestidos eran obreros, y los albañiles que hacían las casas donde vivíamos eran obreros, llegando a la conclusión de que el mundo obrero era incontable; teniendo la idea fija de que eran muchos más los que trabajaban por cuenta de otra persona que los que trabajaban por cuenta propia, y, en consecuencia, que los que trabajaban por cuenta ajena deberían percibir lo suficiente para vivir como todo el mundo.²⁸

---

²⁷ A *DR*, Maria Domènech escriu l'1 de maig de 1889, però en realitat es tracta d'un error de memòria. Va ser l'any 1889 que, en un congrés socialista celebrat a París, es va decidir que l'1 de maig es celebraria la festa del treballador a nivell internacional. Per tant, l'any 1890 es va celebrar el «Primer de Maig» com a dia de lluita obrera. A Tarragona es van manifestar un bon nombre d'obres per demanar mesures de millora de les condicions laborals, entre elles la reducció de la jornada. Però la manifestació de més ressò va ser a Barcelona amb uns deu mil manifestants.

²⁸ *DR*, ps. 16-17.

És així com Maria Domènech, essent una adolescent, es feia tres preguntes bàsiques: com vivien, què guanyaven i quins eren els ideals dels obrers. Així, tal com explica a *DR*, a l'estiu del mateix any, quan va anar de vacances a Alcover, va començar a preguntar a les dones que coneixia què cobraven per treballar tantes hores fent mitjons i altres peces de roba, i es va quedar indignada: «recuerdo el mal efecto que me produjo el mísero jornal, y el deseo que sentí de publicar a los cuatro vientos tamaña injusticia», però només va explicar-li a la seva mare «si bien me quedó como un resquemor que siempre que veía trabajar asiduamente a alguien pensaba en lo que ganaría».²⁹

Aquesta va ser la segona vegada que Maria Domènech era testimoni de l'explotació laboral: abans havien estat els homes, els presidiaris, ara eren les dones. Aquesta darrera situació la va conscienciar de l'existència de la precarietat laboral i de la lluita necessària per evitar-la.

Des que la revolució industrial va incorporar la dona al treball fora de casa, les precàries i difícils condicions laborals van provocar l'aparició de moviments de dones que reivindicaven millors condicions de treball, com ara la reducció de jornada, la limitació de l'edat del treball de les criatures, la prohibició de l'horari nocturn per a les dones, la compensació econòmica per accidents laborals i les mesures per prevenir-los. Així, a mesura que Maria Domènech adquiria més consciència d'allò que passava al seu país i les injustícies a què estava sotmesa la classe obrera, també va començar a sensibilitzar-se amb el patiment de les dones. Les dones treballadores eren les que sortien més mal parades, ja que després de treballar de 10 a 12 hores diàries fora de casa encara havien de continuar essent responsables del treball domèstic i realitzar el rol d'esposa i mare.

Dels quinze als vint anys ens podem imaginar una Maria amb somnis de lluitadora pels afers socials. Per exemple, als dinou anys ja va intervenir en la iniciativa de fundar a Barcelona la «Escuela de Institutrices y otras carreras para la mujer» (1893).³⁰ Observem com la capital catalana atreia Domènech, tal com veurem més endavant; i és evident que des de ben jove, l'entorn social el qual va viure Domènech va ajudar-la a créixer ideològicament parlant en la defensa dels que seran els tres temes cabdals que

---

²⁹ *DR*, p. 18.

³⁰ Fou un centre creat per la «Sociedad Económica de Amigos del País» destinat a promoure altres escoles: l'escola d'institutrius, de comerç, taquigrafia i telefonia, de delineació i ensenyaments especials (taquigrafia, secció de tall i confecció de roba). L'organització no era la primera a Espanya. A Madrid hi havia ja una institució semblant fundada el 1870. La diferència amb la de Madrid era que la fundació barcelonina incloïa la formació comercial i el servei d'oficis. Veg. SCANLON, Geraldine. *La polèmica feminista en la España contemporánea (1868-1974)*. Barcelona: Edicions AKAL, 1986, p. 41.

centraran la totalitat de la seva obra social i, en part, literària: l'obrerisme, el feminisme i l'educació.

Maria Domènech era joveneta quan es va comprometre amb un metge de la ciutat de Tarragona. Podem imaginar-la agafada del braç de seu futur marit, passejant i parlant de l'actualitat tarragonina les tardes de diumenge, explicant-li les seves inquietuds i projectes. El promès, el doctor Francesc Cañellas, es casarà amb una dona activa, forta, amb idees clares i voluntat d'aprendre i ensenyar, emprenedora i persistent.

Als vint anys, segons ens diu Maria Domènech al final del capítol primer de *DR*, ja estava casada i era mare.³¹ La nova situació familiar no la va privar de continuar dedicant el seu temps a les lletres, la música i la pintura. A més, tal com comenta ella mateixa, tenia molt bona relació amb el seu marit, que era molt comprensiu i permissiu, i això possibilitava el fet que continués estudiant i treballant pels seus ideals, fet poc usual en una dona d'aquell temps.

Maria Domènech explica que va començar a escriure els primers articles i textos literaris en un ambient de pau familiar, de tranquil·litat i de bones amistats a la ciutat de Tarragona. Per exemple, a *DR* Maria Domènech recorda en la seva introducció a la vida social culta de la ciutat, l'amistat amb l'escriptor i crític Josep Ixart, el metge, historiador i periodista Alfred Opisso, el publicista Adolf Alegret, el polític i escriptor Pere A. Torres, el novel·lista Ferran Querol, l'escriptor Joan Ruiz i Porta, el sociòleg Joan Cartaña, l'escriptor i arqueòleg Jaume Bofarull, el pedagog Pau Delclòs i el cardenal Isidre Gomà.

Des de mitjan segle XIX fins a principis del XX i en endavant, a Barcelona hi havia un bon nombre de revistes, escrites tant en castellà com en català, que parlaven de la dona i el seu paper en la llar, de la higiene i la cura dels fills. En la tercera part d'aquest estudi, veurem com Maria Domènech va col·laborar en algunes d'aquestes revistes com per exemple *Or y Grana* (1907) i per què va signar els seus primers escrits amb el pseudònim «Joseph Miralles» entre 1902 i 1909 a la premsa tarragonina: *Lo Camp de Tarragona*, *La Cruz* i *La Veu de Tarragona*; i a la premsa barcelonina: *La Tralla*, *El Poble Català* i *Serem*.

L'any 1902, amb vint-i-vuit anys, va ser nomenada vocal de la Junta Provincial d'Instrucció Pública en concepte de mares de família³² juntament amb Pilar de Suelves i Oliva³³.

---

³¹ Maria Domènech es va casar el 1894 i als vint anys va néixer el seu primer fill, Francesc (1895).

³² *La Cruz*, 21 d'octubre de 1902.

L'any 1908 es va constituir la Lliga del Bon Mot (1908-1918), impulsada per Ricard Aragó i Turón que signava amb el pseudònim d'Ivon l'Escop. L'entitat va iniciar una campanya a favor de la dignificació i la depuració lingüística que van recolzar directament i indirectament moltes dones escriptores com Carme Karr, Dolors Monserdà o Caterina Albert (Víctor Català). Maria Domènech, que també s'hi va implicar, va arribar a ser una de les sis vocals de la junta de l'entitat l'any 1910.

El mateix any 1908, amb trenta-quatre anys, va ser nomenada vocal de la Junta de Primera Enseñanza de Tarragona. Ella diu que no sap per què li van oferir el càrrec, però de ben segur que li van demanar perquè era una defensora de l'educació i pel seu interès en la pedagogia infantil, a més de la seva capacitat activa i organitzativa en aquestes qüestions. Aquest nou càrrec va suposar l'increment de visites a moltes escoles d'ensenyament primari, fet que li va servir per adonar-se de la feina dels mestres i l'esforç que el professorat individualment feia per desenvolupar un mètode pedagògic vàlid i profitós per a l'alumnat.

Segons explica Maria Domènech, els seus fills van anar a escoles públiques i van tenir mestres de tant renom com els pedagogs Concepció Virgili i Pablo Delclós. No obstant això, com que segons Maria Domènech els seus fills no es van escolaritzar fins als set o vuit anys, als quatre anys ella ja els havia ensenyat religió, lletres i música, tal com havia fet la seva mare. De l'afició a la pintura que Maria Domènech havia adquirit de petita només en tenim constància en un article informatiu aparegut a la premsa local on s'anuncia la participació de l'autora en una exposició de pintures amb tres quadres a l'oli. La recepció crítica que va rebre (entre la dels altres pintors que van presentar-hi també pintures), va ser la següent:

La distingida escritora tarraconense Dª María Doménech de Cañellas, tuvo expuestos tres cuadros al oleo. El uno representa el «Surtidor y jardín del claustre»; el otro un «Interior del jardín» y el tercero «Una plassen y carrer del poble». Todos ellos, principalmente el primero, están bien iluminados. Los tonos morados y encendidos, bastante justos. En conjunto, resultan muy apreciables».³⁴

Durant aquest període de 1908, també va ser nomenada vocal de la Junta de Protección a la Infancia, càrrec que va acceptar en creure que podria fer alguna cosa per ajudar i reivindicar els drets dels infants desemparats a la ciutat de Tarragona.

---

³³ ROVIRA i GOMEZ, J-Salvador. «Els Suelves vuitcentistes». *Estudis Altafullencs*, 31, ps.109-124. [En línia]. Disponible a: <<http://www.raco.cat/index.php/EstudisAltafulla/article/view/204892>>. [Data consulta: 23 de novembre de 2013].

³⁴ *Diario de Tarragona*, 6 d'octubre de 1908.

A la Catalunya contemporània de Maria Domènech, la contribució del treball femení, dur i desvalorat, va ser fonamental per al progrés industrial del nostre país. Les dones obreres van tenir un paper destacat en la indústria tèxtil. Encara que la dona rebia un sou molt baix, els seus ingressos econòmics van ser decisius per a la supervivència de la família obrera catalana. El treball a domicili també va ser una opció preferent per a les dones i, com es veurà més endavant, Maria Domènech va lluitar per regularitzar aquest tipus de feina.

Cal dir que alguns oficis als quals les dones podien accedir eren una oportunitat de contribuir a l'economia familiar, com ara les artesanes, moltes de les quals desenvolupaven feines relacionades amb els oficis tradicionals de l'agulla: puntaire o cosidora, amb una creixent professionalització de la figura de la modista. També es van professionalitzar alguns treballs relacionats amb les tasques domèstiques com bugaderes, planxadores o cuineres, que eren molt feixugues. Una altra gran part de les dones es va dedicar al servei domèstic com a minyones o mainaderes. Pel que fa al món rural, la dona també va dedicar-se al dur treball del camp. Les pageses s'ocupaven, en llargues jornades laborals, de tenir cura del bestiar i de la producció d'aliments, de la verema o altres feines agrícoles, a més del treball domèstic.

Les treballadores i les mestresses de casa van tenir un protagonisme destacat en molts moviments de protesta social. Les accions col·lectives femenines més importants venien motivades per la manca d'aliments, l'increment de preus dels productes bàsics, i en general per tot allò que significués un empitjorament de les condicions de vida de la treballadora. De fet, no estava ben vist que les dones assumissin un rol significatiu en l'àmbit públic, però, tot i així, van tenir un paper constant en les protestes socials que van mobilitzar-ne milers en defensa de la supervivència de les seves famílies, la llibertat d'expressió i els seus drets polítics i sindicals.

Com és sabut, en aquesta època el discurs ideològic sobre les dones es fonamentava en el concepte de la domesticitat, és a dir, el fet de casar-se i convertir-se en muller i mare. Aquestes eren les expectatives màximes a les quals podia aspirar una dona, amb tot allò que suposava ser esposa i mare: dedicar-se a la reproducció i al treball a dins i fora de casa, al manteniment de la llar i tenir cura de la família. La criança dels fills i la responsabilitat de proporcionar-los una educació també anava a càrrec de la dona.

En aquest context, ens trobem que Maria Domènech, representa el cas d'una jove emprenedora i sensible amb la classe obrera femenina i l'explotació infantil. A

partir d'ara, els objectius de Maria Domènech seran crear una institució per ajudar la dona treballadora, procurar per la seva educació, influir en la posada en acció de les lleis i aportar un gra de sorra a la millora de la situació laboral i social de les dones i infants de Catalunya.

CAPÍTOL II. TRASLLAT A BARCELONA (1910-1936)

A principis de segle XX, Barcelona es convertia en un referent cultural important, centre d'actuació d'escriptors, músics i pintors, les tres disciplines preferides de Maria Domènech. Al mateix temps, la ciutat experimentava un creixement industrial i urbà i, com a conseqüència, augmentava l'activitat laboral, fet que feia necessària una regularització de les condicions laborals dels obrers, i, molt especialment, de la dona obrera. Però la vida a la ciutat de Tarragona era diferent. Maria Domènech sentia la necessitat d'estar en contacte amb l'agitat ambient barceloní i ben aviat va trobar amb el seu marit les raons per traslladar-se a la Ciutat Comtal.

Així, l'any 1910, per poder estar en contacte amb l'activitat cultural i social que brollava a Barcelona i perquè els fills continuessin els estudis, la família Cañellas-Domènech es va instal·lar a la plaça Universitat de Barcelona,³⁵ tal i com confessa en les seves memòries: «Nuestro cambio de Tarragona a Barcelona me pareció cosa de milagro, bien era verdad que yo deseaba salir de aquel encantamiento de tranquilidad de la vida tarraconense, rayana en el anulamiento de toda energía y de toda aspiración, pero creo que yo no intenté jamás imponer mis deseos».³⁶

Maria Domènech era plenament conscient del seu caràcter dominant, tret que confirmen aquells que la van conèixer. D'altra banda, era una ferma defensora de la unitat familiar, però aquesta decisió va ser bona per a tots. A Barcelona, tota la família tindria oportunitats: el doctor Francesc Cañellas podria ampliar la clientela, Maria Domènech podria implicar-se més en la seva tasca social i literària, i els seus fills podrien seguir els estudis d'ensenyament secundari i, fins i tot, ampliar-los. La mare de Maria Domènech, Rosa Escoté també es va traslladar a Barcelona en un entresòl molt a prop del domicili de la filla, on moriria al cap de cinc anys d'una embòlia cerebral.³⁷

L'època en què Maria Domènech s'instal·la a Barcelona és un moment de molta agitació editorial, cultural, política i reivindicativa. Moltes dones de diferents disciplines s'uneixen per dur a terme múltiples iniciatives. Roser Matheu n'anomena unes quantes: Caritat Giraudier, Carme Karr, Lluïsa Casagemas, Lluïsa Vidal, Pepita Teixidor,

---

³⁵ L'anunci del trasllat del domicili de la consulta del doctor Cañellas al primer pis del número 7 de la plaça Universitat va aparèixer al diari tarragoní *La Cruz* el 3 de gener de 1910.

³⁶ *DR*, p. 52.

³⁷ Rosa Escoté i Badia va morir el dia 25 de febrer de l'any 1915. Maria Domènech explica que l'experiència de la mort de la mare la va deixar apartada de tota activitat social i literària uns quants dies; textualment diu «*me anonadé*», i explica que fou el primer dolor de la seva vida.

«Mercedes Güell» i Emília Coranty.³⁸ Maria Domènech, que també és citada per Roser Matheu, va ser una de les figures, juntament amb Dolors Monserdà, Francesca Bonnemaison o Carme Karr, que més van contribuir a destacar la feina de la dona, a defensar els seus drets com a treballadora i a proporcionar-li l'accés a l'educació. Des d'un prisma de pensament en femení, aquestes dones emprenedores van obrir camí cap a un fet molt important: aconseguir el reconeixement de les dones a les quals, culturalment i per manca de recursos, no se les veia capaces d'opinar, decidir i fer.

En aquest context de principis del segle XX, sorgeix la publicació *Feminal* (1907) en la qual Domènech va col·laborar i també hi va estrenar una nova secció titulada «Les estrenes dels nostres infants» (1911) dedicada als fills d'escriptores i artistes reconegudes: en el primer article de la secció hi va aparèixer una fotografia dels dos fills de Domènech: Francesc i Maria. Aquesta revista va ser un suplement mensual per a dones que es publicava dins del setmanari *Il·lustració Catalana*, entre 1907 i 1917. Carme Karr n'era la directora i hi duia a terme tot tipus de tasques de redacció juntament amb col·laboradores i corresponsals com Josepa Massanés, Dolors Monserdà, Carme de Burgos com a corresponsal a Madrid, Joana Roman, Mercè Padrós (comtessa de Castellà) o Dolors Cortada.

L'escriptora alcoverenca tenia el desig d'entrar en contacte amb moltes de les dones intel·lectuals que escrivien articles a favor de la condició de la dona, les mateixes que es relacionaven en els cercles literaris més importants de Barcelona, perquè hi hagués entre elles un intercanvi ideològic permanent. Un testimoni d'aquesta intencionalitat, l'explica el seu amic i escriptor Plàcid Vidal (1881-1938), també d'Alcover, en el seu llibre i que reproduceixo a continuació:

L'alcoverenca Maria Domènech de Canyelles, també, sovint ens visitava, [es refereix a Alcover] deixant, en alguns espais de lleure, la seva residència de Tarragona, on el seu marit exercia de metge. La nostra compatriàcia ens parlava de les seves relacions amb escriptores catalanes, remarcant, principalment, Dolors Monserdà de Macià i Víctor Català. Maria Domènech i el seu marit, Francesc Canyelles, es preparaven per traslladar llur domicili a Barcelona, i ella ens deia:

-La Dolors Monserdà i la Víctor Català desitgen fer coneixença personal, mútuament, i l'una per l'altra, no gosen anar a trobar-se. Quan nosaltres viurem a Barcelona jo les invitaré a venir a veure el nostre pis, a totes dues en un mateix dia i en una mateixa hora, sense preparar-les donant-los compte del meu intent, i, d'aquesta manera, totes dues es trobaran allí i jo podré presentar-les.³⁹

---

³⁸ MATHEU, Roser. *Quatre dones catalanes*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajana, 1972.

³⁹ VIDAL, Plàcid. *L'assaig de la vida*. Barcelona: Ed. Estel, 1934, p. 228.

Dolors Monserdà compaginava la seva dedicació literària amb l'activitat social i va ser ella qui va animar Domènech a continuar lluitant pels problemes socials que afectaven la classe treballadora. A més, Dolors Monserdà acabava de fundar el Patronat per a les Obreres de l'Agulla (1910) amb el vist-i-plau del bisbe Joan Josep Laguarda.⁴⁰

Maria Domènech continuava establint relacions socials amb el món de les lletres i la cultura catalana i aprofundint en l'àmbit de la millora de les condicions de la dona treballadora. Domènech sentia especial inquietud per la manca de cultura en relació amb la maternitat (part, higiene, alletament, etc.) perquè el desconeixement en aquest àmbit provocava malalties i desenllaços mortals. Domènech es va introduir en el camp de la salut gràcies a la influència del seu espòs, Francesc Cañellas, que també escrivia als diaris de l'època articles sobre la cura dels nadons. D'aquests estudis en va sortir el llibre *El arte de ser mamá* (1928), publicat a Madrid, que proporciona els consells necessaris per dur a terme un embaràs, a més de mantenir una higiene correcta dels fills i la mare mateixa després d'haver donat a llum.⁴¹

Pensant en la dona i l'alt índex de mortalitat causat per les malalties de l'època, en part per la manca de prevenció, el setembre de 1910 Maria Domènech va assistir al Congreso Español-Internacional de la Tuberculosis com a vocal del Comitè de Dames perquè allà «podría aprender algo que tendría relación con la vida de la mujer obrera, me inscribí como congresista y asistí atentamente a las secciones que creí para mí más interesantes»⁴². Aquest congrés va tenir molt d'èxit perquè en finalitzar, el Comitè de Dames va organitzar la Federación Femenina contra la Tuberculosis, de la qual Leonor Canalejas de Farga va ser nomenada presidenta⁴³ i Maria Domènech, vicepresidenta tercera.

---

⁴⁰ MAS, Carme M. *Dolors Monserdà. La voluntat d'escriure*. Barcelona: Arola Editors, col·lecció Atenea, 2006, ps. 236-237.

⁴¹ La ressenya del llibre *El arte de ser mamá* apareix al fulletó informatiu «Léamos: bibliografía de los últimos libros publicados». El ressenyant, de qui no sabem el nom, escriu: «Este libro es un guía seguro e indispensable para las madres, pues aparte de los imprescindibles conocimientos de orden general que han de adquirir en él, contiene todas las indicaciones y los consejos que necesita la mujer desde el principio de la gestación hasta el parto y después de efectuado éste. El Dr. Cañellas explica con gran claridad y precisión cuánto debe saber una madre respecto a las precauciones y los cuidados que ha de tener para consigo misma y para con su hijo, y da valiosísimas prescripciones acerca de la lactancia y la higiene del recién nacido. Se trata en suma de una obra de indiscutible utilidad, que no debe faltar en ninguna casa». Retall de diari trobat a l'arxiu. OBL1/9. En el llibre original no hi consta la data, però es pot deduir perquè en el marge d'aquest diari hi ha escrit: «Novedades publicadas en 1928». Si fos així, aquest llibre s'hauria publicat abans de la mort de l'autor, ja que va morir l'abril de 1928 o pòstumament. Veg. CAÑELLAS, Francisco Dr. *El arte de ser mamá*. Madrid: M. Aguilar, ed., 1928.

⁴² DR, p. 60.

⁴³ Leonor Canalejas de Farga (Sevilla, 1869- Barcelona, 1945). La seva implicació intensa i personal en la lluita contra la tuberculosi va ser a causa de la mort del seu germà, el poeta Federico Canalejas a l'edat de vint-i-sis anys justament per no haver superat aquesta malaltia.

Aquest càrrec va significar el primer en el projecte d'educar les mares perquè adoptessin una actitud d'higiene preventiva sobre els fills i així disminuir l'índex de mortalitat infantil, que aleshores era molt alt. El contingut del programa constava de curssets d'higiene preventiva, concursos que premiaven les mares que més temps alletaven els seus fills, premis als nens més pobres i més nets i aplicats, etc. Totes aquestes iniciatives, les va traslladar Maria Domènech a moltes escoles de Catalunya a través de conferències que van tenir molt d'èxit «logrando implantarla en casi todas las capitales de España y en muchas poblaciones importantes».⁴⁴

En un altre ordre de coses, la situació obrera complexa que es vivia a l'època va portar Maria Domènech a pensar en la possibilitat de fundar un sindicat de la dona treballadora, tot i que no es va constituir fins l'any 1912: «Todas estas consideraciones me hacía pensar a mí misma al pensar en si sería factible y de buen resultado la organización de un organismo sindical, donde se agruparan las principales profesiones y los principales oficios propios de la mujer».⁴⁵

A *DR* l'autora afirma que la feina a fer per canviar la realitat de la dona obrera a principis de segle XX era evident i, abans d'emprendre una obra tan important com la de constituir una federació sindical, es va documentar sobre el tema: «Comenzando a estudiar la manera de que la doctrina sindicalista fuera adaptable a la mano de obra de nuestras obreras y a la manera de ser de las mismas; y creyéndome apóstol de mis ideales empecé mi apostolado [...] Y, por otra parte, procuraba documentarme leyendo todo lo que me fue posible sobre sindicatos y sobre gremios».⁴⁶

Novament es va deixar aconsellar per la seva amiga Dolors Monserdà: «[...] que a más de guiarme con sus acertados consejos, me animaba con un fervor ungido de caridad cristiana, puesto que ella estaba convencida de que bajo la acción sindical mejoraría la vida de la mujer que vive de su trabajo».⁴⁷

I així és com totes les idees que Maria Domènech tenia presents i aquelles que anava recollint, les incloïa en el projecte de crear una associació o entitat que ajudés les dones a valorar-se i a ser valorades mitjançant l'accés als estudis.

Un precedent a la idea de Maria, l'havia dut a terme Francesca Bonnemaïson de Verdager en la creació de la primera Biblioteca Pública d'Europa per a Dones (1909) convertida un any més tard en l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona

---

⁴⁴ *DR*, p. 62.

⁴⁵ *DR*, p. 60.

⁴⁶ *DR*, p. 65.

⁴⁷ *DR*, ps. 65-66.

(1910). Maria Domènech va anar a veure «la senyora Verdaguer», com era coneguda pel fet de ser la muller del prohom de la Lliga Narcís Verdaguer i Callís, que li va ensenyar els locals de l'entitat i van parlar de qüestions socials sobre la dona i el treball. Maria Domènech va expressar-li la intenció de crear un sindicat, i Francesca Bonnemaison li va aconsellar que parlés amb Agustí Bober, que estava molt al corrent del moviment social a Europa i era tot un especialista en la qüestió dels sindicats d'ofici i professions pròpies de la dona i que a més ja havia organitzat el sindicat de l'Agulla. Però Bober volia unificar el treball sindicalista de la dona a Espanya i aconsellava Maria que s'adherís al sindicat de l'Agulla, ja constituït i organitzat. I com que no es van posar d'acord, Maria Domènech va decidir en solitari tirar endavant el seu projecte el novembre de l'any 1912 amb constitució de la Federació Sindical d'Obreres.

Maria Domènech, mentre anava amunt i avall preparant els tràmits per constituir la Federació, va tenir temps d'escriure uns quants poemes a la revista *Renaixement* entre els mesos de febrer i abril titulats «Escomesa», «Caritas» i «Himne Etern», i al diari de Sant Hilari de Sacalm *L'estiuada* algun text en prosa com «La Missa Major a Vila» i «Les Ermites». En aquella època, Maria Domènech ja no escrivia amb pseudònim, i com que es començava a parlar d'ella per la seva implicació social, hi havia algun diari i revista interessats a publicar alguna de les seves poesies i narracions o també articles que parlessin d'algun tema d'interès social com el que va publicar al diari *El Restaurador* de Tortosa titulat «La Lliga del Bon Mot a les escoles».⁴⁸

La dedicació de Maria Domènech a l'obra social durant la primera dècada del segle XX va ser molt intensa. A més d'esmerçar nombroses hores a preparar i impartir els cursos que es feien des de la Lliga contra la tuberculosi, continuava donant conferències a les escoles, en part per adquirir experiència a partir de l'observació del seu funcionament, i també en associacions diverses.

Amb tota aquesta activitat, Maria Domènech es va convertir en una de les defensores dels drets de les dones treballadores més destacades de la Barcelona de l'època, amb intervencions sobre el tema en conferències com veurem més endavant a l'Ateneu Barcelonès i al Fomento del Trabajo Nacional a Madrid, entre altres institucions destacables.

Després de ser aprovada la nova llei de protecció de la dona el 25 de febrer de 1912, el maig d'aquell mateix any, Maria Domènech va fer un discurs amb el títol

---

⁴⁸ *El restaurador*, 22 d'abril de 1911.

«Constitución y finalidad de la Federación Sindical de Obreras», amb la voluntat d'exposar la finalitat de la Federació, defensant per damunt de tot el dret de la dona de «valerse por sí misma y confiar en sus propias fuerzas»,⁴⁹ la feina més feixuga i ambiciosa del Sindicat.⁵⁰ També va tenir l'oportunitat de traslladar aquests mateixos raonaments a l'«Ateneo» i al «Centro de hijos» de Madrid el maig d'aquell mateix any.

El discurs de Domènech es fonamentava en uns principis morals de base catòlica que propiciava la comprensió del col·lectiu de dones treballadores i l'acceptació d'aquestes per adherir-se a la Federació. Al mateix temps, la capacitat de convenciment i l'actitud de caritat social de Domènech feia que les agrupacions socials destinades a ajudar a la societat a través d'obres de beneficència, també combreguessin amb el pensament moral de Maria Domènech. Així, per exemple, l'any 1913 quan les associacions catòliques de Sarrià van celebrar una diada amb motiu de les Festes de Maig, la convidada més rellevant va ser Maria Domènech.

Maria Domènech, que passava la major part del temps bolcada en l'activitat social, encara tenia temps per dedicar-lo a la família, per escriure i, fins i tot, per a la música. Tot plegat, era, segons explica en les seves memòries, una qüestió d'organització:

Y una vez estabilizada y en camino ascendente nuestra obra, y organizada mi vida de manera que a pesar de las dos horas que pasaba en ella (de 7 a 9 de la noche) me quedaba tiempo con mis aficiones literarias. Cosa que parece contradictoria con mi defecto de ser distraída en extremo, siempre he tenido una disciplina y un método de organización en la manera de aprovechar las veinte y cuatro horas del día; con lo que logro atender las obligaciones de mi hogar y el trabajo que me acarrearán mis apostolados y mis aficiones.⁵¹

A banda de l'activitat social i política basada en la defensa dels drets de la dona i la seva necessitat d'instruir-se que no deixà mai de reivindicar, la seva activitat literària era també una eina de transmissió ideològica. No és estrany, doncs, que sempre trobem en les seves novel·les un missatge moral. Per exemple *Neus*, publicada la primavera de l'any 1914, inclou en el pròleg una crida a la dona perquè sigui cauta en els perills que ofereix la vida i desconfiï davant situacions que poden semblar enganyoses. Maria

---

⁴⁹ DR, p. 82.

⁵⁰ PAULÍS, Joan. *Las obreras de la aguja*. Barcelona: Ibérica, 1913, ps. 57-59. La finalitat de la formació d'aquest sindicat consistia en unir les dones que treballaven per obtenir una millora moral i material de les condicions de treball. La Federació estava integrada per tots aquells sindicats que així ho decidissin i en el moment de crear-se se'n van fer cinc: modistes, dependents de comerç, obreres de tallers, sastresses, llenceria. Inicialment s'hi van inscriure un total 321 obreres.

⁵¹ DR, p. 83.

Domènech procurava transmetre el missatge que amb un nivell cultural bàsic, la dona podria fer front a certes adversitats i fins i tot, a situacions límit.

La novel·la publicada per la *Biblioteca Joventut*, va obtenir forta difusió i una certa recepció crítica, tant positiva com negativa. Domènech confessa que va sorprendre's del ressò:

La publicación de mi novela en la interesante Biblioteca Joventut fue la causa de que fuera leída, y a más, tenida en cuenta por los más conocidos críticos, sorprendiéndome de que se ocuparan tan atentamente de mi obra; íntimamente quedé muy agradecida de todos los críticos, mayormente de aquellos que señalando lo bueno y lo malo de la obra dejaban adivinar mi temperamento y mis sentimentalismos.⁵²

Maria Domènech recollia totes les crítiques que apareixien en els diaris, les retallava i les enganxava en uns fulls que aplegava formant un petit quadern de crítiques.⁵³ Aquest fet facilita molt la recerca sobre la recepció de la seva obra. N'hi ha una en concret, escrita per Emili Tintoré, on l'escriptora era titllada de romàntica, tret que Maria Domènech va trobar encertat:

[...] de la obra dejaban adivinar mi temperamento y mis sentimentalismos, siendo el crítico Emilio Tintoré el que dio más en el clavo al decir que la autora era más romántica de lo que ella misma se figuraba; y tenía razón, porque en todas mis obras poéticas, literarias y sociales hay un fondo de romanticismo, que es el motivo que me ha impulsado a darles forma, plasmando en ellas la aversión que producen en mi espíritu los hechos, casos y estados de la vida humana.⁵⁴

El cas és que Maria Domènech gaudia d'un suport moral per part de la família molt important per poder tirar endavant amb la seva vida intensa dedicada a l'extensió del seu projecte social i la seva activitat literària, guardant-se però, tal com explica ella mateixa, temps per a les seves obligacions i devocions:

[...] y no hay que decir que mi principal ocupación que tanto tenía de obligación como de devoción, era atender a mi hogar que con la ayuda de Dios y la bondad y pericia de mi esposo que en el ejercicio de su carrera había logrado hacerse un nombre y una buena clientela, y la aplicación de nuestros hijos cada uno en sus estudios, poco esfuerzo me costaba y con creces pagado el cumplimiento de tan sagrado deber.⁵⁵

---

⁵² DR, p. 86.

⁵³ En el seu arxiu trobem un quadern de crítiques que Maria Domènech titula: «Crítiques de la meua novel·la *Neus* y de la meua novel·leta *Contrallum*». També n'hi ha sobre el llibre *Gripaus d'or*, *Herències*, *Confidències* i altres retalls de diari sobre l'èxit de les conferències donades arreu i comentaris sobre la important tasca portada a terme pel Sindicat. OBL2/6.

⁵⁴ DR, p. 86.

⁵⁵ DR, ps. 94-95.

Tot i l'activitat intensa que portava, sembla que, segons ella, era una dona de salut delicada. A *DR*, Maria Domènech fa un comentari sobre aquest aspecte que crec que és important destacar: «Afortunadamente, mi salud casi siempre delicada, en aquella época era buena».⁵⁶ Això fa pensar que Maria Domènech no era una persona de salut forta, però en canvi sobta el comentari ja que portava un ritme de vida molt agitat que no correspon amb una persona malaltissa: s'ocupava de la Federació Sindical d'Obreres, escrivia amb regularitat, assistia als compromisos adquirits arreu per donar a conèixer la seva ideologia moral, i, sobretot, era un puntal en la vida familiar. Tan sols els estius aprofitava per retrobar-se amb els seus familiars d'Alcover o fer alguna estada a la costa⁵⁷ o alguna excursió a la muntanya.⁵⁸ El més curiós és que en cap apartat de les seves memòries, fora del que ja he citat anteriorment, no fa referència al fet que es posés malalta. La convivència amb la malaltia és un fet comú en altres escriptores d'arreu del món, com per exemple l'escriptora britànica Virginia Woolf, però deixo de banda el tema comú de la malaltia femenina i l'escriptura per una altra ocasió a fi d'evitar especulacions no pertinents dins el meu àmbit d'estudi.

Si bé és veritat que Maria Domènech va lluitar molt per aconseguir aquesta estabilitat familiar i emocional, sempre va fer front als seus objectius amb obstinació. D'una banda, trobava sempre el moment d'explicar a la família les seves preocupacions vers els seus propòsits perquè cadascun pogués donar una opinió i així mantenir la unió familiar i, de l'altra, va posar tot el seu afany perquè es reconeguessin les facultats de la dona, sovint amb el risc d'acceptar càrrecs que no sabia si podria dur a terme:

Las obligaciones que yo misma me imponía creando mi obra y aceptando cargos sin pensar en el trabajo que me podían dar es y ha sido siempre un defecto mío; y comprendiéndolo yo misma así, he procurado siempre que no se tuviera en cuenta y que pasara desapercibido, pero yo creo, al mirar las cosas serenamente, que los que bien me quieren comprenden que la cosa no tiene remedio y me dejan en mis andanzas.⁵⁹

L'any 1915, Maria Domènech va guanyar el primer accèssit a la Flor Natural dels Jocs Florals de Barcelona, amb un poema titulat «Mireia». Es tracta d'una interpretació

---

⁵⁶ *DR*, p. 94.

⁵⁷ Sabem a través de *DR* que estiujava a Roses.

⁵⁸ Descobrim a través de la premsa de Sant Hilari, concretament a *L'estiuada*, que sortia cada divendres de la temporada d'estiu, que la família Cañellas-Domènech va estiujar en aquest poble l'any 1916. Al diari s'hi anunciava la data en la qual les famílies anaven o tornaven a passar l'estiu. La informació la proporcionaven els diferents hotels de la població.

⁵⁹ *DR*, ps. 95-96.

de *Mirèio* de Frederic Mistral,⁶⁰ del qual M. Antònia Salvà havia fet el 1914 una gran traducció. Malauradament, Maria Domènech sense donar explicacions, va decidir no presentar-se a cap altre certamen poètic: «ni antes ni después de aquel hecho, extraño en mí, jamás he concurrido a ningún certamen poético y no será que no haya escrito y publicado poesías».⁶¹ El poema es va publicar a la revista *Feminal* dins la mateixa pàgina en la qual es parlava àmpliament del poeta occità mort l'any 1914.

Aquell mateix any, Francesc Matheu va publicar a la col·lecció *Lectura Popular* que editava *La Il·lustració Catalana*, un quadern dedicat a Maria Domènech que contenia un recull de poesies i narracions curtes titulat *Vers i prosa*, a més d'una breu biografia introductòria.

En el marc del «Cursillo de Educación Femenina» celebrat a l'Ateneu Barcelonès el febrer de l'any 1916, Maria Domènech va impartir una conferència titulada «Influencia decisiva que la educación y la cultura de la esposa ejercen sobre el carácter y conducta del marido y como consecuencia de los hijos». En la seva intervenció va insistir en la mateixa dinàmica de la voluntat que totes les dones tinguessin accés a la cultura. A més a més de Maria Domènech, també hi van participar com a ponents Carme Karr, Leonor Serrano, Rosa Sensat, Maria Baldó i Dolors Monserdà. L'any següent va intervenir en la proposta de fundar l'Escola de Bibliotecàries, una iniciativa que va suposar la participació de nombrosos escriptors i escriptores coneguts, ja que es va demanar fer una col·lecta de llibres i cadascun hi va fer una aportació voluntària. Sobre aquesta proposta, cal esmentar la carta que Maria Domènech va enviar a Caterina Albert demanant-li si hi volia col·laborar.⁶²

D'altra banda, l'any 1916 va morir l'escriptora Palmira Ventós, que escrivia amb el pseudònim de Felip Palma. Maria Domènech va publicar a la revista *Ofrena* un text en el qual destacava la seva personalitat artística com a escriptora: «donà la nota precisa de sa mentalitat femenina ben orientada vers l'ideal de cercar guariment amb palesa demostració del mal», com a dramaturga: «on admirarem una vegada més la sentimentalitat de l'autora infosa en les accions dels personatges» i com a pintora:

---

⁶⁰ Segons Lluïsa Julià (2004), *Mirèio* fou traduïda de l'occità al català l'any 1864: «la traducció catalana, encara que molt literal, va tenir un gran èxit; i en els anys posteriors se'n van publicar tres edicions més: abans de 1877, el 1882 i el 1914», p. 12. Per tant, és possible que Domènech utilitzés la traducció de 1914.

⁶¹ *DR*, p. 98.

⁶² Carta adreçada a Caterina Albert el 19 de maig de 1917. Veg. MAS, Carme. «Aportacions a l'estudi de Maria Domènech a través de la correspondència amb Caterina Albert». Dins *Paraula de dona. Actes del Col·loqui Dones, Literatura i Mitjans de Comunicació: del 26 al 29 d'abril de 1995*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, p. 266.

«deixeble del mestre Modest Urgell».⁶³ Maria Domènech era conscient de què significava la pèrdua d'escriptores com Felip Palma. Amb la seva mort, disminuïa el mestratge artístic femení ja que cadascuna de les escriptores o activistes culturals que exposaven les seves obres al públic i es donaven així a conèixer, estimulaven altres dones disposades a seguir els mateixos passos que elles. Per això, i per la relació d'amistat, Maria Domènech procurava assistir i participar en els homenatges de dones representatives com Massanés, Monserdà o Agnès Armengol, ja fos escrivint les seves biografies, com les que va fer a Concepción Arenal per encàrrec, o les de les pintores Lluïsa Vidal i Pepita Teixidor, ja fos recordant-les en alguna xerrada en espais culturals. En altres ocasions contribuïa a la iniciativa de col·locar una placa distintiva o escultura en un espai públic en memòria de la difunta per reconèixer la seva producció artística. Gairebé es pot dir que, com a gestora cultural, sempre que va poder, es va preocupar de potenciar i valorar l'obra d'altres escriptores i artistes. Amb la mort de la consagrada Dolores Monserdà, al cap de tres anys, Domènech va adonar-se encara més de la necessitat d'homenatjar i donar a conèixer les dones que havien aconseguit pels seus propis mèrits arribar a ser importants. D'aquesta manera s'ajudava a crear una generació femenina d'escriptores i artistes, i complir els reptes artístics de cadascuna.

A mesura que Maria Domènech assistia als centres culturals d'arreu per explicar el seu projecte, s'adonava que, en general, la dona a Espanya tenia un nivell d'analfabetisme alarmant: la pobresa i la manca de temps a causa de les obligacions familiars i laborals n'impedièren el desenvolupament cultural. Per això estava convençuda dels beneficis que podien aportar la instrucció i l'educació en la dona, així també ho manifestava en les seves obres literàries: «Lo millor és la instrucció i l'educació. [...] I pensar que en sabem tan poques, principalment les dones! Perquè miri que n'és d'ignorant la dona en general!». ⁶⁴ Tanmateix sembla que a ulls d'escriptores espanyoles com Emilia Pardo Bazán, la dona catalana es distingia de la resta de l'Estat espanyol per ser treballadora i moderna. Crec oportú citar aquí la nota de peu de pàgina que introdueix Montserrat Palau sobre aquesta qüestió:

Emilia Pardo Bazán, en un altre article del 1890 publicat a *La España Moderna*, fa un repàs per definir les dones de les diferents parts de la península, no exempt de tòpics. Així, diu que les basques són «ásperas y rudas», troba simpàtiques les castellanès, tendres les d'Astúries i Galícia. Diu que hi ha molta afinitat entre Andalusia i Madrid. De les madrilenyes, però, diu que són com la novel·la de Pérez Galdós, *Fortunata y Jacinta*, perquè són «chulas, majas y manolas», atretes per l'amor passional sense lligams legals i

---

⁶³ Modest Urgell (Barcelona, 1839-1919) fou pintor, dibuixant, escriptor i actor de teatre.

⁶⁴ DR, p. 22.

submises al mascle estimat. Pardo Bazán relaciona Madrid amb Barcelona, i tots els elogis van dirigits a les dones catalanes, que compara amb les parisenques: «La catalana ha adquirit ya las condiciones propias de una raza laboriosa y adelantadísima. [...] el orden, la primorosa sencillez del limpio vestir, el espíritu agenciador y práctico, la aspiración a las comodidades ganadas con el sudor de su rostro, y un resorte de firme independencia, hijo de su propia consagración al trabajo, hacen de la obrera y la industrial catalana una mujer de la civilización y de la edad moderna en toda la fuerza del término.»⁶⁵

Malgrat aquests elogis, la situació de la dona catalana en el terreny de l'alfabetització estava a un nivell molt inferior al d'Europa. Neus Carbonell afirma que els precedents s'assenten en l'educació domèstica a la qual la dona estava quasi obligada i era el que es creia que més li convenia per tal d'exercir el seu paper dins la família: «A Catalunya, l'educació de les dones estava sobretot a mans dels ordres religiosos i dels convents, a diferència d'altres països europeus com Alemanya, Suïssa o França on, a partir de finals de segle [es refereix al XIX] es comença a establir un sistema laic d'ensenyament, que apareix lligat al sistema públic».⁶⁶

Maria Domènech era conscient d'aquesta deficiència social i necessitava trobar una manera de guiar les obreres joves pel camí de l'educació, no només en el sentit espiritual sinó també en el sentit ètic, com un dret que els pertanyia. Amb tot això, creia just i convenient que primer havia d'orientar-se i aprofundir ella mateixa en les nocions d'educació i instrucció de la dona perquè l'ajuda tingués el seu efecte. Sota aquesta perspectiva va demanar a la «Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas» de Madrid una beca d'investigació a l'estranger. La condició perquè fos acceptada passava per fer un examen però, com que els examinadors ja la coneixien, li van concedir la beca amb la condició que quan acabés escrivís un treball d'investigació. Com que va demanar la beca d'estada més curta, li va ser concedida la de Suïssa amb una durada de tres mesos. La família va rebre la notícia amb il·lusió, però amb reticència pel que es podria arribar a dir d'una dona que viatgés sola i tan lluny. Finalment, el seu marit va aconsellar-li que s'emportés la filla: «Pero todo se arregló gracias a la discreción y alto sentido comprensivo de mi esposo, que allanó cuanto yo creía podía ser obstáculo, dándome el sabio consejo de que me llevase de compañía a nuestra hija, que era ya una mujercita».⁶⁷

El viatge a Suïssa va ser molt positiu pel coneixement que els va aportar visitar un país més avançat que Espanya, en tots els aspectes, però sobretot, com veurem en la

---

⁶⁵ PALAU, Montserrat. «Identitat de gènere de les dones catalanes a l'inici del segle XX». Dins SUNYER, Magí, PUJADAS, Roser i POY, Pere (eds). *Literatura i identitats*, Valls, 2004, p. 25.

⁶⁶ CARBONELL, Neus. *La dona que no existeix*. Vic: Eumo Editorial, 2003, p. 72.

⁶⁷ DR, p. 106.

segona part d'aquest estudi, per les seves polítiques socioeducatives: «En Suiza la base de la educación y de la instrucción es una para todos: igual es para los hijos de los patronos como para los hijos de los obreros».⁶⁸ D'aquesta manera, i des del punt de vista de Maria Domènech, la dona estava protegida i en el desenvolupament de la seva vida, com a persona, no tenia cap problema en combinar els afers familiars amb els laborals; i fins i tot tenia temps per estudiar o dedicar-se a alguna activitat que li interessés, fet que significava una reducció considerable de l'analfabetisme i, en canvi, un increment considerable de professionals.

Una de les més importants qüestions socials que interessava Maria Domènech va ser el treball a domicili. A Suïssa va estudiar amb deteniment aquesta forma de treball, més flexible i, per tant, més preferible entre les obreres. Tal com ella explica, va aprofitar per assistir a un congrés sobre aquest tipus de treball: «(...) lo que me llamó la atención fue el Congreso de Trabajo a Domicilio, al que no solamente asistí, sino que hice buena amistad con el presidente del mismo Dr. Lorenz y me presenté en esta cuestión que ha sido siempre la que más me ha interesado de todas las cuestiones sociales».⁶⁹

El dia 15 de juny de 1916 Maria Domènech i la seva filla Maria van tornar a Barcelona. La família li va dir que les havien enyorat molt, i confessa: «[...] Demostrándome todo ello que el verdadero deber de una esposa y una madre es no apartarse del hogar, y no hay que decir que jamás dejé el mío más que por pocos días, haciendo centro de todas mis actividades y de todos mis estudios mi propia casa».⁷⁰ És interessant destacar com Maria Domènech, amb aquestes declaracions és conscient de la importància del que tenia i havia de tenir el seu paper com a esposa i mare. Aquest és un tret compartit amb les altres col·laboradores de la revista *Feminal*, defensores, totes elles, d'un feminisme conservador que s'esmerçava a recordar que la dona no havia d'abandonar el seu lloc dins la família.

El cas és que a partir del retorn a Barcelona, Maria Domènech va ser considerada una de les persones amb més projecció innovadora en qüestions educatives i laborals, per tenir l'experiència d'haver vist en un altre país més avançat, la forma de funcionament de sindicats, escoles, fàbriques, tallers, etc. De manera que era elegida en

---

⁶⁸ DR, p. 121.

⁶⁹ DR, p. 143.

⁷⁰ DR, p. 171.

molts casos per aportar dades que servissin per millorar les condicions de la dona obrera en el treball.

La memòria de l'estada a Suïssa va ser presentada l'any 1917 a la Junta d'Ampliació d'Estudis amb el títol *Memoria de los trabajos hechos en Suiza sobre Instituciones encaminadas a la protección, progreso Moral y Bienestar material de las obreras*, presentada per la «Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas» que va ser editada i repartida entre les obreres del Sindicat.

Maria Domènech seguia passant els estius a la seva vila natal d'Alcover i allà aprofitava per relaxar-se, reflexionar, escriure o acompanyar amb el piano a la seva filla que tocava el violí.⁷¹ Segons ella mateixa, sovint anaven a la platja de Salou i feien excursions a la muntanya de la Messeta de Prades.

L'any 1917 va assistir al discurs que Caterina Albert va fer amb el títol «Civisme i civilitat» als Jocs Florals de Barcelona. En una carta enviada el juliol d'aquest any, Maria Domènech li dóna les gràcies per enviar-li l'exemplar de «son parlament presidencial» ja que «tot i haver-lo escoltat amb tanta devoció que no en vaig perdre ni un concepte, l'he assaborit altre cop com a llaminera que soc de tota exquisitat».⁷² El maig d'aquest mateix any escriu una altra carta a Caterina Albert per demanar-li si coneix l'editor de *La Novela Nova*⁷³ perquè Maria Domènech no havia sabut donar a Dolors Monserdà el nom de l'editor. Segons es dedueix d'aquesta carta, i que Carme Mas indica: «Sembla que la informació va ser eficaç, si tenim en compte que Dolors Monserdà hi va publicar *No siempre la culpa és d'ella*, en el núm.11, *Els rellogats. Els captaires. Els vells*, en el núm. 63, i Maria Domènech publicà *Contrallum* en el núm. 25».⁷⁴ Maria explica que la idea de posar a la portada de *Contrallum* la seva fotografia no li va agradar gens, ni a ella ni al seu marit:

[...] Editorial que tuvo la peregrina idea de estampar en la portada la cabeza del desgraciado autor, de tamaño más regular, y la avaricia del reclamo para la venta obligó a los revendedores a colgar a nuestras efigies en los tenderetes de venta de periódicos, revistas y novelas; cuya fechoría ocasionó la irónica filípica de mi esposo que al llegar aquél día a casa me decía: Hija mía jamás pensé ver tu estampa tan prodigada... ¿Es que quieres que te conozca toda Barcelona?⁷⁵

⁷¹ Segons la senyora Josepa Rubert de la fonda centenària Can Gumiets d'Alcover, algunes tardes d'estiu, Maria Domènech i la seva filla feien un duet musical exquisit a la casa del poble que és just al davant de la fonda. La mare tocava el piano i la filla el violí, la música se sentia quasi per tot el poble i aquella generosa melodia de fons ajudava a apaivagar la calor del capvespre.

⁷² Carta adreçada a Caterina Albert el 4 de juliol de 1917. Veg. MAS, Carme. (1997), p. 266.

⁷³ Víctor Català havia publicat a *La Novela Nova* dues narracions: *El calvari d'en Mitus* (núm. 3) i *Griselda* (núm. 18).

⁷⁴ MAS, Carme (1997), p. 257.

⁷⁵ DR, p. 180.

Maria Domènech ja era coneguda, i els compromisos socials anaven a toc de reclam entre una i altra associació perquè ella la inaugurés o hi manifestés el seu pensament expressant també el seu malestar i criticant les mancances socials del país.

Aquell mateix any 1917 és ple d'esdeveniments importants per a Maria Domènech. Per exemple, a través de l'Institut de Reformas Sociales, òrgan interessat en la millora dels drets dels obrers, es va formar la Comissió Organitzadora de l'Exposició del Treball a Domicili de la qual Maria Domènech va ser nomenada vocal: «Así fue como al llamarme para cooperar a la exposición de trabajo a domicilio que se trataba de hacer en nuestra ciudad, me entregué en cuerpo y alma a tan interesante labor».⁷⁶

L'exposició es va fer al Museu Social⁷⁷ de Barcelona els dies 17, 18 i 19 de maig amb l'objectiu de fixar el salari mínim dels treballadors en les indústries a domicili. S'hi van celebrar diverses ponències amb la participació de Maria Domènech. El projecte presentat constituïa una de les nou bases aprovades pel Círculo de Estudios de Acción Católica de la Mujer⁷⁸ sobre la llei de remuneracions del treball a domicili perquè s'equiparessin a la forma de treball habitual dins d'una empresa o indústria.

El seu esforç també va arribar fins a Madrid. A la capital espanyola, s'hi relacionava amb personalitats polítiques. No obstant això, com ella mateixa confessa en les memòries, procurava no opinar sobre política:

[...] en mi vida íntima y social poco influían las andanzas de la política de España; primero porque dado el ambiente de nuestro hogar poco propicio a recoger noticias tendenciosas y presidido por la serena ecuanimidad de mi esposo, era reacio a toda estridencia, y luego porque cada uno de nosotros teníamos la vida tan ocupada que con comunicarnos mutuamente nuestras impresiones y nuestros trabajos se nos iba todo el tiempo que estábamos reunidos; siendo yo casi siempre la que más tenía que contar.⁷⁹

---

⁷⁶ DR, p. 174.

⁷⁷ El Museu Social de Barcelona, que va existir entre 1909 i 1920, tenia l'objectiu d'estimular i fomentar iniciatives i activitats destinades a millorar les condicions de vida i de treball de les classes socials més populars. Aquesta entitat, a més de realitzar exposicions divulgatives, disposava d'una biblioteca, realitzava conferències, cursos i oferia estadístiques i una borsa de treball. També va col·laborar en la creació de diverses entitats subsidiàries o paral·leles, com la primera cooperativa catalana de cases barates el 1911, una societat cívica anomenada *Ciutat Jardí*, el Grup Català de l'Associació Internacional per a la Protecció Legal dels Treballadors. A més, va realitzar exposicions destacades com la d'economia social i d'higiene i seguretat del treball (1911) i la del treball a domicili (1915).

⁷⁸ MAS, Carme (1997), p. 257.

⁷⁹ DR, p. 241.

L'any 1918 va viatjar a la capital espanyola per lliurar un informe sobre el treball a domicili i, precisament, es va entrevistar amb el general José Marvà.⁸⁰ En la trobada es va parlar de la voluntat d'introduir el càrrec d'inspectora de treball per part de l'Instituto de Reformas Sociales, i de la contractació de Domènech perquè ocupés aquest càrrec. Aquesta feina suposava per a Domènech convertir-se en la primera dona a Espanya a ocupar un lloc de treball fins aleshores ocupat íntegrament per homes i, per tant, passava a tenir un peu dins d'una institució que havia d'anar canviant el seu reglament per tal de millorar en polítiques socials.

Per a Domènech era una feina extraordinària, però creia que potser no s'ho podria combinar amb les obligacions familiars. Tanmateix, a l'espera de consultar-ho amb el marit, Maria va emplenar la instància. Quan va arribar a Barcelona va comentar al seu marit la possibilitat d'aspirar al càrrec que li havien ofert a Madrid: «Expuse la cuestión de mi cargo de inspectora de trabajo a mi esposo con tales buenas razones, que, por comprensivo como era y asaz conocedor de mi manera de pensar, me dejó en completa libertad de acción».⁸¹ Maria Domènech elogia la flexibilitat del seu marit i era conscient que no hi havia gaires dones que en aquella època gaudissin de la llibertat matrimonial per poder ocupar càrrecs públics, fet que la feia sentir incòmode: «Y hay que tener en cuenta que dado el ambiente social de entonces en el mundo donde vivíamos y de una manera especial en el pequeño núcleo familiar, no fue poca la liberalidad y buen sentido de mi esposo, ni poca mi valentía que ante mi falta de aptitudes rayaba el atrevimiento,

---

⁸⁰ José Marvà Mayer (Alacant, 1846- Madrid, 1936) es va graduar a l'Escola Militar d'Enginyers el 1869. A Madrid va fundar l'any 1897 el Laboratori Central d'Enginyers i set anys més tard va ser nomenat membre de la Reial Acadèmia de Ciències Exactes, Físiques i Naturals. Va l'encarregat de redactar el primer reglament de seguretat i higiene en el treball. En la secció d'inspecció de l'Instituto de Reformas Sociales que dirigia, també hi tenia la competència de la reforma, interpretació, aplicació i compliment de les lleis socials promogudes com les d'accidents de treball i de la del treball de dones i nens. Veg. *Homenaje a la memoria del General D. José Marvã y Mayer*. Madrid: Publicaciones del Instituto Nacional de Previsión, 1942, ps. 4-6.

⁸⁰ Adolfo Alvarez-Buylla Gonzalez-Alegre (Oviedo, 1850-1927). Doctor en Dret, Filosofia i Lletres (1872) i catedràtic d'Economia Política i Hisenda Pública a la Universitat de Valladolid (1877) i Oviedo. Membre de l'Instituto de Reformas Sociales. Home culte que tenia com a objectius impulsar els valors educatius i socials i fer progressar la societat. Promotor de la «Extensión Universitaria» i de la «Escuela Práctica de Estudios Jurídicos» de la Universitat d'Oviedo (1895). President i professor de l'Ateneu de Madrid i vinculat a la Institución Libre de Enseñanza. Membre de la Junta para la Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, on Maria Domènech va aconseguir la beca per anar a estudiar a Suïssa. Com a docent va publicar un *Manual de economía política* (1901) que després es va editar en dos volums *Los problemas de la socialización de la Hacienda Pública* (1910-1912). Altres publicacions: *La cuestión obrera y las leyes* (se'n van fer diferents edicions, la darrera de 1969), i *La protección del obrero* (1910). [En línia]. Disponible a: <<http://www.eumed.net/economistas/05/Alvarez-Buylla.htm>> [Darrera consulta: 24/03/2012].

⁸¹ *DR*, p. 188.

y ante el ambiente familiar en desaprensión».⁸² Tanmateix, Maria aprofitava sense adonar-se d'aquesta llibertat, i per això sempre estava ficada en compromisos com actes inaugurals, congressos i nous projectes.

Finalment, va acceptar el càrrec i per tant el 18 de juny de 1918 va ocupar la plaça de primera inspectora auxiliar de treball d'Espanya. El càrrec va ser acceptat amb tota responsabilitat i seriositat i va treballar de valent per aconseguir fites elevades en benefici dels drets de la dona treballadora.

Des del càrrec que ocupava com a treballadora de l'Instituto de Reformas Sociales va impartir una conferència a la Sociedad de Antiguos Alumnos de la Escuela Industrial de Madrid sota l'enunciat *El trabajo según facultades y aptitudes individuales*. Durant aquesta jornada es va veure involucrada en un compromès incident ja que: «[...] Arremetiendo contra los hombres que teniendo aptitudes para trabajos y empleos propios, se dedicaban a trabajos y empleos propios de la mujer»,⁸³ va resultar que l'alcalde despatxava en una merceria de propietat seva.

Pel que fa a la seva activitat literària, que Domènech continuava compaginant amb la social, el juliol del mateix any va publicar una narració titulada «La Borda» a *Catalana*. En aquesta revista hi va continuar enviant les seves narracions fins l'any 1925.

El 31 de març de 1919 va morir l'escriptora Dolors Monserdà de Macià. Uns dies més tard, concretament el dia de Sant Jordi, Maria Domènech va escriure un article a *D'ací i d'allà* per homenatjar l'escriptora sota el títol «Na Dolors Monserdà de Macià. Humil homenatge d'amor i devoció». Durant aquest any es van intentar fer molts actes d'homenatge, per exemple el que va organitzar la Societat Barcelonesa d'Amics de la Instrucció celebrada al Foment del Treball Nacional, i l'article que es va publicar a *La Veu de Catalunya* titulat «En honor de la Sra. Monserdà» en el qual s'hi van involucrar molts personatges importants del món de la literatura. Altres actes posteriors impulsats per Carme Karr —volia que li dediquessin un carrer— i la mateixa Maria Domènech —que desitjava que li col·loquessin un retrat a la galeria de persones il·lustres de l'Ajuntament—, no van poder-se dur a terme ja que, per qüestions de preservació del dol, calia esperar deu anys.⁸⁴ Finalitzats aquests deu anys, tot i que Roser Matheu també

---

⁸² *Ibíd.*

⁸³ *DR*, p. 196.

⁸⁴ *MAS*, Carme (1997), p. 261.

va insistir perquè es fes un homenatge digne, no es va poder fer i encara avui dia resta pendent.

Durant el transcurs de l'any 1919, Maria Domènech va publicar la novel·la *Els Gripaus d'or* i va veure com la primera edició s'esgotava de seguida. Aquesta novel·la va tenir molt d'interès perquè va deixar entreveure l'esperit de l'autora: la seva preocupació per la desigualtat entre les classes socials, el món de les aparences i com a tema recurrent a les seves novel·les, els avantatges que comportava el fet que la dona tingués accés a la cultura. Domènech es plany perquè el desig que tenia d'introduir la dona en l'àmbit cultural s'alentia sempre per les mateixes causes: «desidia y miedo por parte de ella misma, y cortapisas y obstáculos por parte de la sociedad, cuando no miramientos y negaciones; y la franca oposición por parte del hombre en general».⁸⁵

L'any 1920 va tornar a Madrid per defensar la condició femenina i les seves reivindicacions en un xerrada sota el títol «Valores individuales»⁸⁶ el resultat de la qual es va reflectir l'endemà a la premsa madrilenya de manera afalagadora. El mateix any 1920 en el congrés sobre «Cultura i Civisme», Maria Domènech va defensar la intervenció de la dona en l'àmbit professional i social en una conferència titulada «Importancia moral del Congreso Feminista de Ginebra»:

[...] para hacer presentes su pensar y su sentir en las cuestiones que le son propias, beneficencia, sociología, primera enseñanza en general, y en la segunda enseñanza y estudios superiores que le son afines, no para que sean diferentes los estudios, sino para allanar los obstáculos que se ponen tácitamente a la mujer que tiene facultades para seguir las carreras, las artes y los oficios y trabajos que está capacitada para desempeñar.⁸⁷

I és que la confiança i reconeixement que Maria Domènech va anar adquirint al llarg dels anys van ser gràcies a l'opinió pública, que tant per part de la premsa com per part de les opinions dels seus lectors i oients, lloaven les seves idees i el seu esforç per dur-les a terme.

En aquesta època la seva filla Maria va acabar els estudis d'infermeria a l'Hospital Clínic i també va obtenir el títol de professora de violí. Francesc, en canvi, no va poder fer la revàlida quan va acabar la carrera al maig, perquè va caure molt malalt i va anar a

---

⁸⁵ DR, p. 203.

⁸⁶ OBS1/58, ps.1- 47. L'autora va inserir el text d'aquesta conferència en el tercer capítol del llibre *El profesionalismo y los sindicatos* (1927) amb el títol «Revisión de los valores individuales» el qual es divideix en tres apartats: I. El hombre y la mujer. Componentes de la Sociedad; II. Los derechos individuales según propias facultades y contribución de las mismas al bien común; y III. El mal dicho problema feminista parte del problema económico social. Aquest text es tractarà en el sisè capítol sobre el feminisme de l'autora.

⁸⁷ DR, p. 207.

recuperar-se a Alcover fins l'octubre que es va examinar i es va llicenciar en Medicina. L'any 1921 va marxar a Madrid per doctorar-se en l'especialitat de metge tocòleg.

De vegades Maria Domènech en les seves memòries es culpa de ser una mica egoista i dominadora: l'egoisme, per la seva voluntat i insistència que la seva filla estudiés música i acabés uns estudis que ella no havia pogut fer a l'Escola Municipal de Música: «[...] pero me perdono ese egoísmo, primero porque a su vez ese motivo de que mi hija tenga siempre una acompañante [es refereix a ella mateixa] en sus estudios, y luego porque es cosa tan humana el egoísmo, que es difícil hallar acción que no encierre en sí algo de esa flaqueza de la humanidad».⁸⁸

Els qui la van conèixer confirmen el seu caràcter fort, com ella mateixa reconeix en les seves memòries, i de vegades havia de fer un esforç perquè aquest no la dominés. Tenia una obsessió perquè la família es mantingués unida, fet que es constata en les seves memòries. A *DR* s'entreveu un sentiment agredolç pel trasllat del fill Francesc a Madrid per ampliar els seus estudis de medicina. Aquest caràcter dominador i tenaç va heretar-lo segurament de la seva mare, que essent vídua va deixar Alcover per anar a viure a Tarragona amb una nena de tres anys. Aquesta és una prova de l'actitud emprenedora, decidida i valenta de Rosa Escoté i era un exemple per a Maria Domènech.

La vida familiar, segons explica ella mateixa, transcorria en un estat d'harmonia general: el marit atenia moltes visites al dia, la consulta li anava molt bé, els fills estudiaven, de manera que tots estaven ocupats i quan es trobaven plegats a casa parlaven de com anaven les ocupacions de cadascú, encara que Domènech confessa que quasi sempre ella era la que tenia més fets per comentar:

[...] Yo creo que algunas veces abusaba de mi jerarquía, puesto que a más de hablar de cuestiones familiares, les hablaba de mis conferencias, de mi obra social, o incluso les leía mis poesías, pero a mi vez me complacía atendiendo todo lo que mi esposo nos contaba de su consultorio y demás cuestiones pertinentes a su carrera, y lo que María explicaba de sus exámenes de violín y demás estudios; y lo poco que hablaba mi hijo de su reválida y de sus éxitos de ayudante de profesores.⁸⁹

L'any 1921, Maria Domènech explica a *DR* que li van diagnosticar una malaltia greu al seu marit, una malaltia que va durar set anys. Mentre Francesc Cañellas suportava la malaltia valentament, segons *DR*, sense donar-hi importància per no preocupar els de casa, Maria Domènech i els seus fills no podien amagar la tristesa

---

⁸⁸ *DR*, p. 235.

⁸⁹ *DR*, p. 242.

d'aquest fet. A més, quan Francesc, el fill, per seguir l'especialització de metge tocòleg, va marxar a Madrid, es van quedar el matrimoni i la filla sols. Maria Domènech en les seves memòries no va escriure res sobre la mort del seu marit, és probable que no volgués recordar els últims dies fatídics i més tristos de la seva vida.

El gener de l'any 1921 va publicar una narració a la revista *Catalana* titulada «El salt de la Reina Mora» que explicava la llegenda del Castell de Ciurana, i a l'octubre hi va publicar un poema titulat «La missa major de l'infant». El mateix any, per encàrrec dels Tallers Gràfics Costa, Maria Domènech va publicar la novel·la breu escrita en castellà *Él...* amb un pròleg de l'escriptora Regina Opisso del qual Maria Domènech va sentir-se molt afalagada: «[...] en el que avaloraba en demasía la novelita y los méritos literarios de su autora».⁹⁰ L'any següent, col·labora a la revista *Color* i el 1922 publica a *Catalana* una narració titulada «La presa». També esmenta la publicació de la poesia «El raig de la font» en el número 546 de la col·lecció *Patufet*.

Amb tot això, Maria Domènech, tossuda i incansable, va aprofitar el càrrec d'inspectora de treball per destacar la realitat del problema social mitjançant conferències i articles a la premsa. Per exemple, la conferència que va fer l'any 1921 al Club Femení d'Esports de Barcelona⁹¹ (entitat integrada per les joves dependents del comerç i treballadores de diverses entitats oficials o particulars) titulada «El sufragi femení» o les conferències fetes a Sabadell, Terrassa, Granollers, Vilanova, entre d'altres, totes elles defensant el dret de la dona a intervenir en el sufragi general. També va ajudar molt el fet que la política a Catalunya tendia cap a una obertura d'horitzons, i per tant, Maria Domènech se sentia, en algunes ocasions, compresa i percebia que els seus raonaments eren escoltats en les poblacions que visitava.

L'any 1922 Maria Domènech va ser nomenada vocal del Patronat de Previsió de Catalunya i Balears, càrrec que va renovar l'any 1925 i que va exercir fins l'any 1927; l'any 1923 va ser nomenada vocal de la Junta d'Abastaments en representació de les entitats protectores de la classe obrera, càrrec del qual va dimitir al cap de poc temps juntament amb el seu company Josep Maria de Nadal, en paraules d'ella mateixa «por

---

⁹⁰ DR, p. 247.

⁹¹ REAL, Neus. *El Club femení i d'esports de Barcelona, plataforma d'acció cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia Montserrat, 1998, p. 41. Entre les conferenciants hi havia: Teresa Llaberia, Leonor Serrano de Xandri, Maria Teresa Gibert, Aurora Bertrana, Maria Luz Morales, Rosa Sensat de Ferrer i Maria Carratalà. Quant a les seves conferències: «se'n van publicar amplis extractes en el butlletí de l'entitat, fet que mostra la voluntat d'estendre l'abast de la (in)formació a les no assistents (vegeu el núm. 7 (octubre-novembre) i el núm. 8 (desembre) de *Portantveu*; hi falta només l'extracte de la conferència de Maria Domènech, que va tenir lloc el 2 de desembre i no es va poder incloure en el darrer número de l'any perquè el butlletí sortia els primers dies del més corresponent)».

incomprensión y desconocimiento de aquellas cuestiones».⁹² I és que Maria Domènech havia acceptat el càrrec pensant que podria ajudar a evitar l'escassetat de comestibles i es va trobar en la negativa de bona part dels qui en feien d'allò un negoci, com l'esdeveniment que ella mateixa explica i que va propiciar una discussió a la Junta i la seva posterior i immediata dimissió:

[...] Que un vagón de tomates comprados de primera mano a un precio que dejaba poco margen de ganancia al venderse al público a los precios corrientes en aquellos días en las plazas de Barcelona, se acordó echar todos aquellos tomates al mar, ante el peligro de que aquella baja pudiera perjudicar en algo la cuestión reinante aquel día en el mercado.⁹³

Aquell mateix any, no solament va intervenir en la iniciativa de fundar l'Escola d'Infermeres sinó que, a més, va participar en el Congrés de Beneficència a Barcelona, tal com ho havia fet en el Congrés de Penitenciaris (1920) i en el Congrés de Mutualista (1921). Finalment, per aquells anys, Maria Domènech va ser mereixedora de la Medalla de Plata del Treball per la seva tasca reivindicadora dels drets laborals i la protecció de la dona treballadora. I encara l'any 1924 va donar una conferència a l'Associació d'Alumnes de l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú amb el tema: «Avantatges del professionalisme en la vida econòmica dels pobles». Un tema que també va saber defensar amb molt d'èxit per ser tan hàbil en la paraula i clara en el discurs.⁹⁴

L'any 1925 Maria Domènech va publicar la novel·la *Herències* i va donar a conèixer la preparació del llibre d'assaig *El profesionalismo y los sindicatos* a l'Ateneu de Barcelona i l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú,⁹⁵ llibre que deixaria enllestit dos anys més tard.

L'any 1927 va ser nomenada vocal de la Comissió Revisora Parital del mateix Patronat, malgrat no creure's mereixedora d'aquest càrrec: «(...) me complacía mucho, a pesar de que no me consideraba merecedora de ostentar tales cargos, ni suficientemente preparada para cumplir con las obligaciones que de ellos dimanaban».⁹⁶ L'eficiència de l'escriptora i sociòloga en totes les seves tasques socials la feien mereixedora dels seus càrrecs. No obstant això, segons es desprèn dels comentaris que fa ella mateixa a *DR*, en els inicis de la seva activitat pública, es percep una falta de confiança i inseguretat, tant

---

⁹² *DR*, p. 258.

⁹³ *Ibíd.*

⁹⁴ En l'arxiu de Maria Domènech s'han trobat bona part dels esquemes o apunts que utilitzava en les seves conferències. Sovint són llistes de paraules claus o frases senceres que donaven l'entrada o guiaven el discurs i ajudaven a no perdre's.

⁹⁵ «Méritos que presenta la opositora Dña. Maria Domènech de Cañellas a su labor social». Currículum trobat en el seu arxiu i escrit per ella mateixa. OBL1/11. Vegeu annex 2, p. 381.

⁹⁶ *DR*, p. 250.

en l'àmbit literari com en el de treball social, ja que ella creia que no corresponia amb el que ella mateixa s'exigia davant d'un nou repte. Tot i així, Maria Domènech estava encantada dels afalacs que les seves amigues de Madrid li expressaven sempre després d'impartir alguna conferència. Aquestes lloances agradaven a Domènech i no pot evitar explicar-ho en les seves memòries: «En el salón estaban, si no todas, la mayor parte de las señoras que el día anterior escucharon mi conferencia; (...) A mi mesa se acercaron todas para saludarme, ofreciéndome su amistad las que no tenía el gusto de conocer personalmente (...) pensé cuan fáciles somos los mortales al anzuelo del halago, ni que sea inmerecido».⁹⁷

A mesura que Domènech assumia càrrecs, també adquiria més capacitat d'influència per aconseguir els seus propòsits. Per exemple, Domènech juntament amb els seus col·laboradors de l'Instituto de Reformas Sociales, van aconseguir que la Llei de l'Assegurança de Maternitat (1923) s'apliqués per tot el territori català i part de l'espanyol. La premsa de Tarragona demostrava l'entusiasme que una convilatana hagués participat en la redacció de l'informe que feia referència a la llei:

Recientemente el Patronato de Previsión Social de Cataluña y Baleares de que se trata, acordó tomar parte en la información abierta por el Instituto Nacional de Previsión respecto al Seguro de que se trata, designándose una Ponencia compuesta de la señora Maria Doménech de Cañellas y de los señores D. Jose Mª Boix y D. Jaime Algarra, para redactar el oportuno informe.

Como han visto nuestros amables lectores, una distinguida paisana nuestra, mi admirada amiga la notable escritora señora Doménech de Cañellas, interviene en información tan trascendental. Ayudémosla con el cariño, el interés y la voluntad que merece y merece también la abnegada, sufrida y simpática madre obrera.⁹⁸

L'esforç li va valer la pena, ja que l'autora es va passar bona part del temps exposant i demostrant arreu els avantatges que comportava la concessió de l'assegurança maternal.

El fet de transmetre aquestes idees a altres territoris i que aquests les adaptessin, era el que Maria Domènech trobava més interessant, per a ella era un repte i com que els resultats eren positius, això li donava forces i seguretat per emprendre un altre projecte i sempre era proposada per exercir càrrecs o realitzar activitats socials. De manera que es va dedicar a estendre el seu programa a poblacions catalanes com Vic, Figueres, Olot, Girona, Tarragona, Tortosa, Montblanc, Lleida, Reus, Vendrell, Martorell, entre d'altres fins a l'any 1931 que es van crear les delegacions de l'Institut de Previsió en les

---

⁹⁷ DR, p. 210.

⁹⁸ Tarragona, 27 de setembre de 1925. Article signat pel poeta Manuel de Peñarubia, amic de Domènech.

províncies i en les quals Maria Domènech va seguir exercint de vocal però des del càrrec de vocal regional de previsió.

El mateix any 1927, Maria va publicar el llibre *El profesionalismo y los sindicatos*, un llibre que no tracta exclusivament de la dona, sinó del problema social en general. En aquest assaig Maria Domènech recolza les diferències entre home i dona i el paper de cadascú en la societat perquè educant la voluntat i les actituds, la dona aprofitaria el seu potencial per exercir el paper d'esposa i mare. Malgrat els moments difícils i tristos pels que Maria Domènech passava perquè la malaltia del seu marit empitjorava, ella va tenir la força per donar a conèixer una obra que no va decebre ningú. Les impressions aparegudes en premsa van ser positives i Maria Domènech demostrava una vegada més els seus coneixements sobre la política social sobretot en la connexió entre treballadors i sindicats.

El 27 d'abril de 1928 va morir Francesc Cañellas i Elias. Tal com enuncitava Maria Domènech l'any 1921 en les seves memòries, va ser una llarga malaltia que va haver d'afrontar la família Domènech-Cañellas. Plàcid Vidal al seu llibre *El convencionalisme de la vida* va assistir a l'enterrament juntament amb altres personalitats:

A l'enterrament va venir-hi Narcís Oller, agafat al meu braç i al de Joan Fígols i Pujolar. Al mig d'un dels grups de darrera nostre hi anava Apel·les Mestres. Avançava amb agilitat i tot parlant amb els seus custodiadors. Ja és cosa acostumada enraonar en els enterraments, i a més en aquells en què es troba gent de la que es distingeix de la mena vulgar.⁹⁹

Després de la mort de Francesc Cañellas, Maria Domènech devia aturar la seva activitat estrictament literària perquè no coneixem cap altra obra literària fins l'any 1946.¹⁰⁰

Segons documentació trobada en el seu arxiu es confirma que Maria Domènech, almenys a partir de 1926, ja estava absolutament ocupada en els preparatius de l'Exposició Internacional de Barcelona (1929). Com veurem, en l'exposició va formar part, en representació del Protectorat del Sindicat d'Obreres, de la presidència de la comissió orientadora del Comitè del Treball i va haver d'ocupar-se d'organitzar les sessions de professions en subgrups com ara pedagogia, ensenyament, educació... Tot plegat va requerir la gestió de 285,60 m². I és que en l'arxiu de Maria Domènech hi ha

---

⁹⁹ VIDAL, Plàcid. (1934), p. 207.

¹⁰⁰ L'any 1946 va publicar el recull de narracions en castellà *Confidencias* i el recull de poesies *Al rodar del temps*.

diverses cartes del delegat de l'organització i vocal del comitè executiu d'Acció Social de la Dona, dirigides a Maria Domènech durant els anys 1926, 1927 i 1928 en les quals li enviava les llistes dels grups i subgrups de les seccions socials que ocuparien en l'exposició perquè en fes les esmenes oportunes.

Un altre gran acte cultural que es va fer el 1929 va ser el «VI Congrès annuel de la Fédération Internationale des Unions Intellectuelles»¹⁰¹ que es va fer del 16 al 19 d'octubre. En aquest congrés Maria Domènech formava part del Comité de Senyores, juntament amb Carme Karr i María López Sagredo, entre d'altres.¹⁰² Domènech va poder assistir entre les moltes conferències interessants sobre la cultura en la societat, a la conferència d'Eugeni d'Ors sobre «Perspectivas de una cultura del siglo XX».¹⁰³

El 30 de novembre de l'any 1929 apareixien a *La Vanguardia* dues fotografies de Maria Domènech amb motiu de la inauguració d'una segona Oficina Internacional del Treball al Palau de Victòria Eugènia de Barcelona¹⁰⁴ (la primera es va inaugurar a Ginebra el 1919). En les fotografies en què apareix Domènech, és l'única dona acompanyada d'Albert Thomas¹⁰⁵ entre altres personalitats. L'Oficina Internacional del Treball es va crear amb la finalitat d'oferir protecció social a tots els sectors de tots els països que en formaven part (Suïssa, França, Alemanya...) i millorar les condicions de treball en seguretat i salut.

Maria Domènech escrivia sobre molts temes i per a tots els públics. Feia sentir la seva manera de pensar allà on anava, encara que el seu discurs s'assemblava molt al dels polítics, en el sentit que donava moltes voltes als conceptes abans de parlar. No obstant això, tot i que la trobem com a diputada al congrés des del 27 de gener de 1930 fins el 15 de febrer de 1930,¹⁰⁶ no podem definir-la com a política. En tot cas, la seva trajectòria com a activista social inclou una faceta de dedicació a la política lluny de sobresortir com altres activistes més radicals i considerades polítiques professionals com Victoria Kent, Clara Campoamor, Margarita Nelken o Federica Montseny.

---

¹⁰¹ OBS1/60.

¹⁰² El Comitè de senyores del «VI Congrès annuel de la Fédération Internationale des Unions Intellectuelles» estava format per: Carmen Raposo González, Carmen Karr, Rosario Capdevila de Bertran-Vila, Onia Fraga Pellicer, Maria Domènech, María López Sagredo, María Luisa Quadras Bordas, María del Carmen Barrera de Cañas, Luisa Prunes Torra.

¹⁰³ OBS1/60d.

¹⁰⁴ OBL2/2k.

¹⁰⁵ M. Albert Thomas (França, 1878- 1932). Director del Bureau International du Travail des de la seva fundació l'any 1919 i fins a la mort del seu primer director (1932).

¹⁰⁶ A: Arxivo del Congreso/Histórico de los diputados 1810-1977.

<http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/SDocum/ArchCon/SDHistoDipu/SDIndHistDip>. [Data consulta: 21 de maig de 2012].

No se sap ben bé en quin any va obtenir el càrrec de vicepresidenta del Comitè Paritari Interlocal del Vestit de la Província de Barcelona i Circumstancial de l'Art Tèxtil¹⁰⁷ però podria ser que fos entre els anys 1930 i 1931, anys de dedicació absoluta a la millora de les condicions del treball de la dona. L'experiència d'aquest càrrec li va permetre fer una conferència sobre «El treball a domicili problema social i econòmic»¹⁰⁸ a la Societat d'Estudis Econòmics (local del Foment de Treball Nacional) el dia 27 de juny de 1935. És probable, tot i que no en tenim proves fefaents, que l'any anterior assistís al Congrés de Medicina i Seguretat del Treball a Bilbao, ja que en el seu arxiu hi ha la butlleta d'inscripció del congrés i el programa.

Els anys següents van ser uns anys difícils per a tothom. L'inici de la Guerra Civil va propiciar que Maria Domènech es mantingués al marge de la política i així és com va poder continuar treballant entre Barcelona i Madrid mantenint la seva obsessió: aconseguir una millora en les condicions laborals de la dona per tal que assolís un major nivell cultural i així ella sola pogués reclamar els seus drets.

---

¹⁰⁷ En el seu arxiu hi ha cinc fulls mecanografiats amb el títol: «Cuestionario relativo al problema de los salarios reales y a una política de altos salarios». Al final signa amb el seu nom i afegeix el nom del seu càrrec: «Vice-presidenta del Comité Paritario de Trabajo a Domicilio del Vestido y del Tocado». Sobre la data en la qual va obtenir el càrrec, en el seu arxiu almenys hi ha una carta enviada el 5 de gener de 1931 del «Comité Paritari de Sastreria i Confecció del Treball a Domicili» dirigida a Maria Domènech en referència a les «Bases provisionals per a la confecció d'equips militars a partir de les properes subastes per subministrament dels mateixos». I una altra carta del 14 d'agost de 1931 dirigida a Maria Domènech en què la informen de les tarifes de preus amb el segell de «Comités Paritarios Interlocales del Vestido y del Tocado de la Provincia de Barcelona». OBS1/18.

¹⁰⁸ OBS2/26, 27 i 28.

CAPÍTOL III. DARRERA ETAPA (1936-1952)

Durant aquests anys complicats, Maria Domènech va continuar la seva lluita pel reconeixement de noves mesures a favor dels treballadors, sobretot la millora de les condicions laborals de la dona. S'havien executat lleis de protecció favorables a la classe treballadora i es continuaven aplicant, per exemple, l'assegurança laboral, l'aplicació de la reducció de la jornada laboral, etc. Maria Domènech, com a inspectora auxiliar de treball, s'encarregava de fer complir la legislació quan visitava personalment els establiments de la ciutat i posava multes a qui incomplia aquesta llei fonamental.¹⁰⁹ A més, com a membre inspector del treball a domicili també va emetre un informe molt complet sobre el treball de la dona en el taller i al domicili. Però aquest informe, el va escriure l'any 1939, en uns moments molt crítics i difícils, sobretot a Barcelona, després de la Guerra Civil. Per tant, ens podem imaginar a Maria Domènech abocant els seus esforços per a la millora social quan la implantació del règim franquista havia fet perdre les esperances a molts ciutadans i ciutadanes que confiaven en el progrés. Així és que, durant aquests anys d'adaptació a un període advers, es perd la pista de Maria Domènech, tot i que sabem per la seva neboda Elvira Cañellas que durant la Guerra Civil es va traslladar a viure a la zona del Putxet de la ciutat.

Però Domènech no havia d'amagar-se de res. Encara que en els seus inicis defensés els seus drets com a dona catalana, combregués en la Lliga i formés part de l'estol de dones patriòtiques que defensaven la llengua, Domènech sempre va tenir un peu a Catalunya i un a Madrid, perquè a la capital espanyola sempre va ser molt ben rebuda i ben valorada com a sociòloga. Per tant, en esclatar la Guerra Civil, Domènech ja feia anys que treballava per l'Estat i impartia conferències sobre la lluita per la millora de les polítiques socials i laborals de les dones i infants. Domènech va continuar escrivint, però en castellà, i va seguir exercint de sociòloga des de la capital catalana.

El 15 de maig de l'any 1942 amb seixanta-vuit anys, la incansable Maria Domènech apareix protagonitzant una conferència a l'Hospital Clínic dirigit a «Las divulgadoras y matadoras de la Falange»¹¹⁰ per parlar de quatre punts referents al món laboral: «Contrato de trabajo, antecedentes del trabajo, sindical, magistratura del trabajo». A més a més, el dia 12 de gener de l'any 1944 publica a *El Noticiero*

---

¹⁰⁹ En l'arxiu de Maria Domènech es conserven 28 informes d'infraccions per incompliment de la llei que Maria Domènech posava a establiments comercials de Barcelona l'any 1933. OBS2/36.

¹¹⁰ OBS1/19.

Universal l'article «No habéis ganado»¹¹¹ fent referència a la destrucció que els soldats republicans van ocasionar a l'església d'Alcover,¹¹² on van cremar unes pintures religioses de la Mare de Déu. L'escriptora, en l'article, expressa amb ràbia continguda que malgrat no hi hagi la representació de la Verge, el record de la imatge perdurará sempre i impedirà que el poble se senti vençut.

En el seu arxiu s'ha trobat un escrit de diferents pàgines dedicades a Concepción Arenal (1820-1893).¹¹³ El text, escrit el juliol de 1942, i que aparentment no sembla haver-se publicat, fa un petit recorregut biogràfic de l'escriptora i sociòloga. És possible que fos la preparació d'un discurs oral o un encàrrec. Aquest escrit té relació amb el fet que l'octubre de 1930 Domènech presidia l'agrupació «Pro Concepción Arenal» de Barcelona, per promoure la col·locació d'un monument al seu lloc de naixement com a homenatge per la gran i important trajectòria social i literària. L'agrupació va recollir 1.549 pessetes que, juntament amb les donacions d'altres entitats com la Creu Roja, el Col·legi d'Advocats de Madrid i el de Barcelona, entre d'altres¹¹⁴ i de particulars van permetre a la comissió executiva «Pro monumento Concepción Arenal» la promoció per a la col·locació del monument a la insigne escriptora gallega.

Els quaranta són anys en què Maria Domènech dedica molt de temps al tema del treball a domicili; per exemple en l'escrit titulat «El treball a domicili i els accidents de treball»,¹¹⁵ trobat al seu arxiu amb data de juliol de 1943.

L'any 1945 va impartir una conferència a l'Escola Municipal d'Arts i Oficis de la Dona sota el títol «La joia de viure».¹¹⁶ Si tenim en compte que Maria Domènech ja tenia setanta-un anys, el contingut és interessant per l'exaltació de la joventut i l'alegria de viure. Haurem d'esperar fins l'any 1946 per tornar a recuperar l'escriptora quan publica un recull de poesies en català titulat *El rodar del temps* i, el mateix any, una novel·la escrita en castellà titulada *Confidencias*.

L'any 1951 es va organitzar un curs a Barcelona titulat «Curs de clínica i psicoteràpia de la neurosi». Malgrat conservar la butlleta de subscripció i el programa, és molt probable que Maria Domènech no hi assistís.¹¹⁷ Cal tenir en compte els seus setanta-cinc anys i l'estat de salut dels darrers mesos abans de morir que van fer que

---

¹¹¹ OBL2/37.

¹¹² BARBARÀ, Antoni; ROIG, J.M. «La guerra civil a Alcover i la repressió de postguerra». *Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 11, juliol-setembre de 1980, ps. 21-22.

¹¹³ OBS1/10.

¹¹⁴ *La libertad*, 11 d'octubre de 1930.

¹¹⁵ OBS1/26.

¹¹⁶ OBS1/42.

¹¹⁷ Sobre aquest curs no es guarden apunts ni cap document que justifiqui la seva participació.

s'anés retirant paulatinament de l'activitat social. Finalment, va morir al seu domicili particular de Barcelona el diumenge 27 de gener de 1952.

Per últim, i per cloure la part de la seva biografia, faig constar uns fets explicats per Plàcid Vidal al seu llibre *El convencionalisme de la vida* que ajuden a entendre una mica més la personalitat de Maria Domènech i la relació amb el seu entorn intel·lectual.

El cas és que Plàcid Vidal explica que uns quants amics seus van ajudar-lo a fer la primera sèrie del llibre *Els singulars anecdòtics* (1920-1925). En trobar-se en una conversa amb Dolors Sadurní, bibliotecària del Centre de Lectura de Reus i molt relacionada en els cercles literaris de Barcelona pel que fa a l'organització d'homenatges i tertúlies literàries, aquesta va proposar-li d'organitzar per a la segona sèrie del llibre una subscripció entre les seves amigues de Barcelona i així Vidal podia fer-se càrrec de la nova col·lecció *Siluetes*. A Plàcid Vidal no li va semblar una idea escaient: «Vostè creu que a les seves amigues, salvant alguna rara excepció com la d'aquella senyoreta que ja em coneix, els interessaria subscriure's a un llibre meu que no farà relació a cap d'elles i ni tractarà directament dels assumptes feministes?». ¹¹⁸ Aquesta pregunta és un reflex de l'ambient feminista de l'època, ja que l'estol de dames que defensaven la igualtat de la dona, encara que fos de manera conservadora, diu molt del que pensaven aleshores alguns intel·lectuals sobre aquestes dones.

Doncs bé, Dolors Sadurní li va suggerir que si en la seva col·lecció hi escrivia la biografia d'una dona, ja tindria subscriptores, a més li demanava permís per fer ofrena de l'edició de l'obra a Amèlia, la seva dona. D'aquesta manera li expressava el seu entusiasme, donant-ho tot per fet sense que Vidal hi assentís: «Avui mateix escriuré a aquella amiga que vostè ja coneix i ja tindrem una subscriptora! Entretant, vostè, pensi quina intel·lectual pot biografar! No m'havia parlat, a vegades, de Maria Domènech de Canyelles...?». ¹¹⁹

La dona que Plàcid Vidal pensava incloure a la seva col·lecció de siluetes era Caterina Albert però la va descartar perquè no l'havia tractada personalment i, curiosament, després va pensar en Agna Canalias, tot i que tampoc s'hi havia relacionat gaire. Quant a Dolors Sadurní, uns dies després de la proposta que va fer-li a Vidal, la van despatxar del Centre de Lectura: «una bibliotecària renyida amb el president de

---

¹¹⁸ VIDAL, Plàcid. *El convencionalisme de la vida*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1972, p. 66.

¹¹⁹ *Op. cit.*, p. 67.

l'entitat i fins amb les seves auxiliars, no podia continuar».¹²⁰ Les raons exactes no les explica, però forma part dels misteris que s'amaguen entre les biografies de les dones amb iniciativa i emprenedores de projectes culturals i socials.

Plàcid Vidal confessa que tot i estar agraït a Maria Domènech de la bona disposició per biografiar-la, «no em podia oblidar d'una feta que em privava d'incloure aquella persona entre els meus singulars anecdòtics»,¹²¹ i explica que en una conferència donada a l'Ateneu Barcelonès en la qual Domènech exaltava les condicions de la dona «exhortant les nostres germanes d'humanitat dient-los que es decidissin a usar de tots llurs drets socials com a cosa natural, que no temessin a fer el ridícul».¹²² Plàcid Vidal i Joaquim Biosca van anar a felicitar-la i li van fer prometre i assegurar que assistiria al sopar que s'havia de fer dos dies després amb motiu de la presentació de la primera sèrie d'*Els singulars anecdòtics*. El fet important i per a Plàcid Vidal imperdonable va ser el següent:

La companya de Joaquim Biosca vingué al nostre sopar amb l'intent que hi hauria més d'una dama, i Maria Domènech de Canyelles delegà al seu fill, jovenet, per asseure's a taula amb nosaltres. Pensava que a la congregació no s'hi hauria trobat cap més dona que ella. Aquell important detall personal jo no podia silenciar-lo i m'hauria privat de fer-li lluir els detalls de la seva personalitat.¹²³

És obvi que el gest de Maria Domènech no va agradar gens al seu amic Vidal. Però no crec que Maria Domènech hi fes anar el fill per témer ser l'única dona en l'acte, ja que al llarg de la seva vida Domènech ja s'havia trobat sola en actes importants. Aquest fet, tampoc explicaria que el nom de Maria Domènech de Cañellas no hagués transcendit al llarg dels anys com una de les activistes socials més importants del nostre país. Més aviat es tracta d'una qüestió de compromís amb la societat, de creure's que s'estava fent una bona obra per a la societat en general, i això Maria Domènech ho tenia clar. Potser es tracta d'una qüestió més delicada, però que un cop revisada la biografia intel·lectual de la nostra homenatjada i la d'altres del seu entorn, m'atreveixo a afirmar que mentre l'estol de dames burgeses com la senyora de Verdaguer o de Macià, participaven econòmicament en activitats culturals, més que no pas socials, i escrivien de manera selectiva a la premsa de l'època, tot per una qüestió de prestigi i distinció, Domènech s'hi implicava activament donant conferències, organitzant activitats,

---

¹²⁰ *Op. cit.*, p. 69.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ *Op. cit.*, p. 68.

aconseguint els diners a través de donacions i subvencions estatals. És a dir, elles lluitaven des de fora i Domènech des de dins. En conjunt, totes s'hi implicaven, però allò que devia molestar de Domènech és que estigués a tot arreu. I és que el compromís de Maria Domènech passava per lluitar des de dins, fos des de Madrid o des de Barcelona, li eren igual els entrebancs, la perseverança era la seva distinció. Per ella era molt important ésser en el debat sobre les lleis relacionades amb el treball, la dona i els infants. La protecció d'aquests aspectes tan sols es podia aconseguir coneixent el terreny, treballant-hi, viatjant i comparant les polítiques socials d'altres països amb el seu, donant a conèixer allò viscut per canviar la situació precària dels treballadors i treballadores.

El fet que l'entorn de Domènech no hagi rebut el reconeixement pertinent no és casualitat. Els mèrits que demostrem en aquest treball i que justifiquen sobradament la merescuda consideració de Maria Domènech, no han estat reconeguts per la història literària i social femenina catalana. Si observem la seva trajectòria professional, veiem que entre els anys vint i trenta Maria Domènech emprèn el seu camí de lluita pel benestar social i laboral de la dona en direcció a la capital d'Espanya. L'amistat amb personatges influents de les polítiques socials i amb dones disposades a lluitar per la protecció de la dona treballadora, va fer que disminuís la relació amb les seves homòlogues catalanes. En veure que els seus propòsits eren escoltats a Madrid i que les relacions amb la capital espanyola eren més fluïdes, va anar adaptant la seva vida als moments difícils, sobretot en els temps difícils del franquisme.

Per tant, la sensació esquiva que hom pot tenir pel fet que no es conegui l'obra de Domènech, té la seva lògica de ser si tenim en compte que durant la Guerra Civil espanyola, Domènech va dirigir el seu pensament cap a una tendència més liberal però nacionalista i d'essència catòlica. En qualsevol cas, seguia fidel als seus valors intel·lectuals: deslliurar la dona dels prejudicis socials (començant per l'oportunitat de ser educada al mateix nivell que l'home) amb la finalitat que pugui ésser valorada dins l'àmbit laboral (això implicava la lluita per reformes laborals adaptables al seu *modus vivendi*), per així, convertir-se en professional de qualsevol treball i ser considerada una persona independent en tots els àmbits.

Ja ha quedat clar, en aquesta primera part del treball, que no es tractava de reclamar un feminisme radical, sinó de fer valer els drets que tota persona havia de poder reclamar per damunt del sexe femení.

SEGONA PART - ACTIVITAT SOCIAL

CAPÍTOL I. CULTURA I EDUCACIÓ

1. Orígens del seu pensament: formació, congressos i lectures

En el conjunt de l'obra social de Maria Domènech, hi ha referències a les diferents disciplines per les quals ella s'havia interessat i que havia estudiat: història, filosofia, religió, dret, sociologia, pedagogia i educació.

Segons la mateixa Maria Domènech, a mesura que aprofundia en el problema social de la dona obrera, s'adonava que li faltaven coneixements d'història de la humanitat o de les diverses formes de pensament de la història de la filosofia i el dret del treball. Li interessava adquirir-los per poder expressar amb millors fonaments el projecte social que havia engegat el 1912 i saber més sobre l'aplicació de les lleis pel bé de la Federació Sindical d'Obreres. I és per això que l'any 1915 va tenir l'oportunitat d'assistir al curs «Història de la Filosofia» durant tres mesos. Afirma que no va saltar-se ni una lliçó i després d'aquest curs va matricular-se en un altre que impartia Eugeni d'Ors sobre «Història del Pensament Humà» al seminari de Barcelona situat al carrer Diputació des del 1882:

Recuerdo que llevada por esas razones [es refereix al tema de la defensa de les capacitats de la dona] no perdonando medio de poderme orientar por ese camino, el saber catedrático Dr. Parpal daba un cursillo de tres meses especial para señoras en la Universidad sobre la Historia de la Filosofía, asistí a todas las lecciones; y luego me matriculé a los cursillos que daba Eugenio D'Ors sobre Historia del pensamiento Humano, en la Escuela que él llamaba seminario.¹²⁴

D'altra banda, el fet que demostra que li va anar molt bé realitzar aquests estudis és el text que va llegir i publicar el 1916 després de fer els cursets d'«Educació Femenina» organitzats per la revista *Feminal* titulat *Influencia decisiva que la educación y la cultura de la esposa ejerce sobre el carácter y conducta del marido y en consecuencia de los hijos* (1916) en el qual Maria Domènech repassa la història de les civilitzacions, d'alguna manera, per trobar una justificació a l'evolució del concepte «ser dona» i la seva consideració. De la civilització grega observa que els grecs tenien la

---

¹²⁴ DR, p. 96. En l'arxiu de Maria Domènech hi ha l'esquema del programa del curs el qual constava de més de 200 capítols, de la prehistòria a la història de les civilitzacions; de l'edat mitja a l'edat moderna passant per l'edat contemporània i tots els corrents filosòfics existents. OBS2/56.

dona com a símbol i com a culte a la moral i a la cultura. Dels romans destaca que van agafar dels grecs el culte a la bellesa, però tot i que la dona com a transmissora d'aquest culte i dels valors morals als fills fos considerada mare de la humanitat, en aquest període, segons l'autora, és quan s'inicia la relaxació dels pensaments i els sentiments, així com la desmoralització femenina ja que la nova convivència amb el cristianisme, i Déu com a creador de la humanitat, fa que la dona deixi de donar vida i formar al poble. L'explicació de Maria Domènech sobre aquest canvi és que la dona es va haver de dedicar en cos i ànima a infondre en els seus fills la doctrina catòlica enfront la musulmana ja que aquesta amenaçava d'estendre's per tot Europa.

Més endavant trobarem referències d'història contemporània que va anar aprenent sobretot fruit de l'experiència del viatge a França, Bèlgica, Suïssa, Alemanya i Itàlia, gràcies a la beca que l'any 1916 li va concedir la «Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas» per anar a estudiar com treballava la dona obrera a Europa, especialment en els països més avançats en aquest terreny i així poder exercir d'orientadora sobre la dona treballadora a Espanya. Durant tres mesos Maria Domènech va poder conèixer el sistema de treball dels països del centre d'Europa.

Un altre exemple palpable del pensament culte i dels coneixements que Maria Domènech va anar adquirint és el llibre *El profesionalismo y los sindicatos* (1927). En aquest llibre hi ha referències a les conseqüències de la primera Guerra Mundial (1914) en l'afectació de la situació laboral a Europa i també dels gremis professionals del centre d'Europa des dels seus orígens (segle XV) al segle XX.

Pel que fa als estudis de filosofia, a més d'adquirir-los en el curset que va fer al seminari, Maria Domènech explica a *DR* que, mentre era a Suïssa, es va matricular a la Universitat de Ginebra en un curset intensiu per a estrangers sobre filosofia que impartia el Dr. Charles Verner. És important destacar que Maria Domènech explica que utilitzava la llengua francesa per estudiar i relacionar-se amb les institucions de Suïssa.

Maria Domènech, al llarg de la seva obra social i moral, anomena grans escriptors influents en el nou moviment del pensament com Orison Swett Marden,¹²⁵ Ralph Waldo Emerson¹²⁶ i Jaume Balmes. És clar que Maria Domènech utilitza la

---

¹²⁵ Orison Swett Marden (Nova Anglaterra, 1850-1924). Escriptor americà de llibres d'autoajuda. Format a Boston i Harvard on també hi va fer de professor. Fundador de *Success Magazine* (1897). Va ser essencialment l'escriptor de la fe del Nou Pensament, essent l'optimisme el tema central de les seves obres.

¹²⁶ Ralph Waldo Emerson (Boston, 1803-Concord, 1882). Teòleg, pastor, escriptor, filòsof i poeta americà. Als catorze anys va entrar a estudiar a Harvard amb una beca. Va viatjar per tot Europa (Itàlia, París, Gran Bretanya) on va conèixer i fer amistat amb els poetes William Wordsworth i Coleridge. Inlluït

filosofia d'aquests pensadors per afirmar que la voluntat de les persones, i concretament de la dona, és fonamental per afrontar petits conflictes o resoldre errors, de manera que, de vegades més que la força física o intel·lectual, fa falta la conducta volitiva per vèncer segons quines adversitats. Les idees de Marden, de ben segur que les va extreure d'alguns llibres d'autoajuda que arribaven a Catalunya traduïts al castellà directament de l'anglès per Frederic Climent Terrer. Per exemple, títols com *¡Siempre adelante!* (trad. 1914), *Abrirse paso* (trad. 1914), *El poder del pensamiento* (trad. 1915), *La mujer y el hogar* (trad. 1920)¹²⁷ o *Querer es poder* (trad. 1921), entre d'altres.

En tots ells s'hi reflecteix l'optimisme, l'esperit de confiança en un mateix i l'actitud de voluntat com a motor de l'èxit ja sigui personal o social. Per a Maria Domènech, Marden ensenya a les persones «el más franco camino de la vida, aquel que permite avanzar sin dificultades si nos dejamos llevar por nuestra voluntad bien orientada y por el optimismo que dimana de la esperanza en el ideal. Sea la mujer la primera en conocer ese bello camino de la vida, para poder mostrarlo a su esposo y conducir por él a sus hijos».¹²⁸ El pensament d'aquest autor influirà en l'obra de Maria Domènech, ja que en els seus discursos també es parla de com influeix en el benestar i en la condició humana, l'autogestió i el domini de la voluntat. Ella mateixa vol fer partícips els seus interlocutors de la importància de creure en aquesta manera de pensar i de reconèixer que Déu és present en un nivell superior de totes les coses i formes de domini: «Resistámonos a creer, como nos dice el mismo Marden, que Dios pueda mofarse de nosotros infundiéndonos anhelos sin darnos fuerzas para poderlos satisfacer. Si él nos hizo a su imagen, no seamos nosotros quien se oponga a la perfección de su obra. Dios creo a la mujer, y al infundirle el aliento vital, infundió en su alma la esencia de las facultades que posee».¹²⁹

De R. W. Trine,¹³⁰ autor també de textos sobre el Nou Pensament i pare de les noves bases per a la reconstitució de la vida social de les nacions després de la guerra

---

per la filosofia racionalista i romàntica alemanya dels filòsofs John Stuart Mill, Thomas Carlyle i Max Müller, que va conèixer en el viatge per Europa, Emerson proposava el Trascendentalisme com a via intuïtiva basada en la capacitat de la consciència individual, sense necessitat de miracles, jerarquies religioses ni mediacions. Va col·laborar en la revista *The Dial* (1840) per propagar el Trascendentalisme.

¹²⁷ Maria Domènech hi va escriure el pròleg dedicat «A la mujer española». Vegeu: ORISON SWETT MARDEN. *La mujer y el hogar*. Barcelona: Llibreria Parera, 1920, ps. 9-16.

¹²⁸ DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Influencia decisiva que la educación y la cultura de la esposa ejerce sobre el carácter y la conducta del marido y en consecuencia de los hijos*. Barcelona: Llibreria Parera, 1916, ps. 96-97.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 97.

¹³⁰ Ralph Waldo Trine (Illinois, 1866-1958). Filòsof, historiador religiós, responsable de la popularització de les idees del Nou Pensament i autor de molts llibres com *En armonía con el infinito: plenitud de paz*,

(*Renovación social*, 1918), en va extreure la idea de la pròpia voluntat per assolir un nivell de pau interior que doni força a la persona per continuar endavant.

Les idees extremes d'aquests autors, també les veurem reflectides en l'obra literària de Domènech. Novel·les com *Neus*, *Gripaus d'or* o *Herències* són exemples de com aconseguir l'èxit a través de la pròpia voluntat i l'esforç d'un mateix per les coses que un es proposa, fent especial èmfasi en els propòsits de les dones.

En algunes xerrades públiques i també en escrits esmenta autors de la filosofia clàssica com Plató fent ús del mite de la caverna en el llibre *Constitución y finalidad de la Federación Sindical de Obreras* (1912).

Pel que fa a les referències sobre la religió, s'ha de tenir en compte la influència del catolicisme en Maria Domènech des de la seva infantesa. Encara que rebés estudis a casa perquè a l'escola no s'hi adaptà, no hem d'oblidar que el filòsof Tomàs Sucona, aleshores canonge de la Catedral de Tarragona i catedràtic del seminari, va ser qui li va inculcar els valors cristians, a més dels coneixements de filosofia i lletres. Per exemple, Maria Domènech en el text ja esmentat de 1916,¹³¹ menciona Sant Agustí per parlar de la finalitat del matrimoni, que segons aquest teòleg, és la procreació. El matrimoni, per a l'autora, és la base social més ferma que existeix en la societat. Ara bé, sempre que l'amor sigui la causa d'atracció entre els dos sexes. Sobre aquest tema m'estendré en l'apartat corresponent. La figura de Déu com a creador de la humanitat es copsa en les seves obres, a més de referències a la Bíblia, com ara l'esment del Decàleg perquè la dona prengui els preceptes com a valors morals.

L'obra de Maria Domènech, com en la majoria d'obres d'altres escriptores contemporànies ja citades, s'impregna de la cultura cristiana en la qual ha estat educada des de la seva infància i l'incorpora com a base de la seva moral.

D'altra banda, pel que fa als coneixements de dret, Maria Domènech estava al dia de les lleis promogudes per l'Estat. Gràcies al treball que va sorgir del viatge de recerca titulat *Memoria de los trabajos hechos en Suiza sobre las Instituciones encaminadas a la protección, progreso Moral y Bienestar material de las obreras*

---

poder y abundancia (trad. 1904), *La nueva alineación de la Vida* (trad. 1913), *Los poderes de la mente y el espíritu* (trad. 1917), *Mi filosofía y mi religión* (trad. 1921), entre d'altres. Arran de l'interès pels problemes socials i econòmics, el seu assaig *Los efectos de los derechos humanos educación para la prevención del delito* va guanyar un premi mentre estudiava a la universitat. Va fer de corresponsal especial per a *The Boston Daily Transcript night*. El pensament de Trine es fonamenta en què l'individu ha de conèixer el poder dels seus pensaments i mitjançant l'harmonització de la nostra pròpia voluntat amb la voluntat divina, l'individu atraurà perfecta pau, salut, amor, prosperitat i èxit.

¹³¹ «Influencia decisiva que la educación y la cultura de la esposa ejerce sobre el carácter y conducta del marido y en consecuencia de los hijos».

(1917), l'autora coneixia les lleis de protecció de les obreres, així com les dels països que va visitar perquè en tenia la necessitat, i així es demostra en el seu treball, quan compara els diferents països visitats amb Espanya. Aquest treball també va servir per donar a conèixer un altre model d'estat i així constatar la feina que hi havia per fer a Espanya quant a polítiques socials. La participació en conferències i l'assistència a congressos i seminaris especialitzats en les lleis de protecció als treballadors, especialment les dones, van fer que Maria Domènech es convertís en una de les primeres dones a l'Estat espanyol amb capacitat per proposar canvis en les lleis vigents sobre la constitució i funcionament d'escoles i cooperatives, i amb aptituds per influir en la revisió de les condicions de treball de les obreres i dels infants. Amb la creació de la Federació Sindical d'Obreres (1912) —per a la qual va haver de documentar-se per a la constitució de la seva fundació— ja esmentava les lleis dels sindicats i establia una comparativa amb altres països.

L'estada a l'estranger li va servir per conèixer les escoles i institucions socials de Suïssa, les escoles d'oficis de Zuric, Berna i les fàbriques de Lausanne on va poder copsar de primera mà que les lleis protegien molt més els treballadors que a Espanya. Allí també va poder assabentar-se de l'existència de les escoles professionals The New York Trade School de Nova York i Normal Art School for Women de Nova York, St. Francisco, Hampton i Eddington, entre d'altres. Una de les situacions que va sorprendre Domènech és que les dones més joves anaven a la universitat i les reunions dels sindicats estaven formades per homes i dones. Maria Domènech, que va assistir a unes jornades sobre educació, va veure com l'ensenyament, a més de ser obligatori, era el mateix per a tothom, nens i nenes. Per tant, tota persona tenia accés a la mateixa educació des de la infantesa. Amb l'afany de conèixer Suïssa a fons, va viatjar arreu del país i va estudiar com s'aplicava la política social a la Suïssa francesa, alemanya i italiana. La conclusió de l'estada a Suïssa va servir a l'autora per constatar que es trobava davant un país modèlic i que Espanya estava molt per sota en tots els nivells. Per tant, coneixia bé les lleis sobre l'educació, els orígens dels gremis professionals (dels segles XV, XVI, XVII i XVIII), perquè en els seus treballs comparatius entre les escoles i gremis professionals d'Europa i els de terres catalanes i espanyoles en contrasta les diferències. Sense viatjar als Estats Units, amb la coneixença de les lleis i les escoles d'aquests països, Maria Domènech ampliava els seus coneixements sobre el tema i es convertia en una experta, com es pot observar en el ja esmentat treball de recerca de 1917, del qual parlaré en el següent apartat.

Maria Domènech de Cañellas estava convençuda del potencial intel·lectual de la dona en cas de poder accedir a la cultura i l'educació. Aprofitava alguns mítings per parlar dels avantatges de l'escolarització i l'aprenentatge dels valors morals a l'escola. Coneixia perfectament els sistemes pedagògics utilitzats en el passat i els del moment. Per a Domènech era important tenir una valoració de les idees, objectius professionals i contribucions de pedagogs o intel·lectuals que influïen en l'educació en la primera infantesa, i a més ho sabia per pròpia experiència. Per això, al llarg dels seus estudis sobre educació i cultura trobem referències d'autors com Hailman, Locke, Rousseau, Pestalozzi, Owen, Froebel o Dewey. En aquest context, cal destacar Froebel, com a pedagog important perquè va aportar un mètode d'aprenentatge a través del joc i va ser el primer en inaugurar l'escola bressol, el que ell en deia «jardí d'infància». Doncs bé, el seu mètode va ser rebutjat quan va ser el primer en animar les dones joves i solteres a convertir-se en mestres.

És lògic concloure que l'assistència i col·laboració a seminaris i congressos constitueix una influència important en la recollida d'informació sociològica i cultural i en el pensament i ideologia de Maria Domènech. En el seu arxiu personal ens consten inscripcions a congressos, publicacions on apareix el seu nom i els índex de conferències escrites a mà que ella mateixa impartia en institucions socials i centres culturals, les quals aniran apareixen en aquest treball en l'apartat corresponent.

2. Memoria de los trabajos hechos en Suiza sobre instituciones encaminadas a la protección, progreso moral y bienestar material de las obreras (1917)

De març a juny de 1916 Maria Domènech de Cañellas va a estudiar a Suïssa gràcies a una beca concedida per la Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas d'Espanya creada pel Ministeri d'Educació. El resultat de l'estudi sobre les institucions per a la protecció i el progrés de les obreres es va publicar a Barcelona l'any 1917: *Memoria de los trabajos hechos en Suiza sobre Instituciones encaminadas a la protección, progreso moral y bienestar material de las obreras*.¹³²

Aquest treball és una mostra de l'interès i la voluntat que exercia Maria Domènech en tots els seus propòsits ja que des de ben jove tenia un profund interès per ajudar les dones obreres que treballaven en unes condicions deplorables. Com ja hem

---

¹³² D'ara endavant *Memoria*.

comentat a la primera part biogràfica, Maria Domènech no es va formar en cap escola, ni tenia estudis universitaris. La formació acadèmica, la va obtenir en les classes particulars de lletres i humanitats, a més de rebre estudis de música i pintura. La seva voluntat autodidacta també va ser una de les fonts de coneixement. A més, el fet que Maria Domènech fundés l'any 1912 la Federació Sindical d'Obreres vol dir que tenia clar el projecte de millorar les condicions laborals de les dones obreres i la lluita per garantir el seu accés a l'educació. Maria Domènech sabia francès i s'havia documentat molt bé sobre les lleis espanyoles de les dones obreres, s'havia relacionat amb personatges importants de la cultura i la societat que la van ajudar a reflexionar sobre les dones, el treball i també sobre la infància. També havia estudiat les obres de sociòlegs i pensadors de diferents ideologies. Per això encarava amb il·lusió, però també amb inseguretat, la concessió de la beca per estudiar a Suïssa.

La *Memoria*, escrita en castellà, està dedicada a «las obreras de la Federación Sindical de Barcelona» i reproduïxo aquí la dedicatòria perquè és on es veu clarament el motiu i l'objectiu del treball:

Vuestra suerte, que es la mía como hermanas que somos y la de toda la sociedad por ser la mujer su eje, me indujo a estudiar aquellos problemas que para nuestro mejoramiento os interesan; y, llevada por mi deseo de seros útil, llegué hasta aquellos países donde tenía más que aprender en lo que concierne al propio valimiento de la mujer. El fruto de mi estudio os lo ofrezco con la presente MEMORIA. Si con algunas de las orientaciones dadas en ella logro allanar el camino de vuestras reivindicaciones, quedará con largueza pagado mi humilde trabajo. LA AUTORA.¹³³

Per tant, d'aquesta dedicatòria podem extreure que un dels objectius de l'autora és defensar, respectar i valorar la condició de ser dona. Maria Domènech, al llarg de la seva experiència, es pot dir, com a activista social, va observar que la dona té una sèrie de tasques les quals li són assignades per definició com ara la de tenir cura de la llar, fer d'esposa, mare i treballar fora de casa. Per poder complir amb totes aquestes tasques, l'autora creia que s'havia de proposar un nou model de vida per a les dones, fet que ja s'estava aplicant en altres països europeus com Suïssa, i per tant Maria Domènech en va poder ser testimoni fefaent a les ciutats que va visitar i observar. Abans però, en el seu estudi fa constar la seva activitat social des de la seva implicació com a sociòloga fins al seu viatge a Suïssa per tal que quedi constància de la seva tasca social.

---

¹³³ DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Memoria de los trabajos hechos en Suiza sobre instituciones encaminadas a la protección, progreso moral y bienestar material de las obreras*. Barcelona: Llibreria Parera, 1917, p. 5.

Maria Domènech de Cañellas en aquest estudi fa especial incís en les diferències socials que hi ha entre Espanya i algunes ciutats europees. La primera diferència notòria i que fa explícita sense embuts és el retard intel·lectual que pateix Espanya i així ho expressa després d'enunciar el contingut del llibre: «Tal orden de términos permitirá que así resulte hecha con la sola exposición, la comparación entre lo propio y lo extraño, lo mucho realizado allá, y lo poco hecho aquí».¹³⁴

La *Memoria* consta de quatre capítols que subdivideix en apartats de manera que quedin clares les parts que l'autora ha anat estudiant i els objectius d'estudi. El primer capítol situa l'estat actual d'Espanya sobre la protecció de les obreres. Subdivideix aquest capítol en apartats per parlar de l'esforç que fa la dona perquè socialment sigui reconegut el seu treball, l'esforç que fa el poble perquè la dona sigui respectada, els tipus de treballs que les mateixes societats obreres destinen a les dones, la importància de la classe directora, la influència que les societats de protecció de la dona obrera exerceixen en relació amb el problema de la desprotecció a les obreres i, finalment, cita algunes lleis estatals sobre les obreres. El segon capítol està dedicat a l'estudi de les institucions de Suïssa dedicades a la protecció de les obreres. Aquest capítol, el subdivideix en sis apartats per parlar de l'educació i la instrucció de la dona a Suïssa com a base de la seva pròpia protecció, els camins que s'ofereixen a la dona perquè sigui autònoma en tots els sentits, l'exemple de les escoles professionals com a opció a les patronals; tot seguit cita les institucions en un apartat, i en un altre les societats dedicades a protegir les dones, i en el darrer apartat enumera els drets que dóna la llei a Suïssa sobre la protecció de la dona. El capítol tercer està dedicat a explicar les obres socials fetes a Suïssa en relació amb el benestar de la dona, protecció moral i millora de les condicions laborals de les obreres amb l'objectiu d'escollir la que convingui aplicar a Espanya. En un apartat d'aquest capítol parla de les escoles professionals com a institució ideal per implantar a Espanya, i en els darrers apartats es dedica a justificar el perquè de les escoles professionals, explica què són i per què s'implantarien bé a Espanya. El quart i darrer capítol estan dedicats a explicar de quina manera s'hauria d'implantar, dividint el capítol en apartats sobre qui les ha d'implantar, com han de funcionar i quan s'han d'implantar.

---

¹³⁴ *Op. cit.*, p. 6.

2.1 La dona treballadora

La *Memoria* comença plantejant què representa ésser una dona obrera i la compara amb una màquina que treballa a la perfecció i veloçment en una tasca concreta sense parar i que quan aquesta arriba al final de la seva vida laboral com que no ha estat preparada per a res més, és arraconada o abandonada per la societat. Maria Domènech coneixia bé les estadístiques que indicaven l'evidència de l'analfabetisme en general a Espanya i en especial entre les dones. En l'actualitat sabem que l'any 1900 l'índex d'analfabetisme entre les dones era d'un 71,4% davant del 55,7% dels homes. La presència de les dones era majoritària en el sector de serveis en un 80,6% davant del 52,9% d'ocupació dels homes en aquest sector.¹³⁵

Maria Domènech anomena diferents tipus de dones que viuen del seu treball però que «pasan sin dejar huella alguna por el camino social obrero». Totes tenen per denominador comú el desconeixement dels seus drets respecte la família i la societat. Així doncs, a part de la dona obrera analfabeta que treballa com una màquina, també anomena la dona obrera que tot i no ser analfabeta, la manca d'educació i instrucció influencien el seu caràcter i la converteixen en una persona feble que va i ve segons el dictamen de l'home. També distingeix la dona que malgrat no poder-se considerar obrera en el sentit anteriorment explicat, treballa a més baix preu i en unes condicions pitjors. Per a Maria Domènech aquest tipus de dona és menyspreada tant socialment com familiarment i aquest maltractament general perjudica la seva pròpia persona perquè deixa de confiar en ella mateixa i anul·la tota possibilitat de merèixer algun dret no ja com a dona, sinó com a persona. Finalment, destaca que la dona que treballa en un comerç no s'inclou en el grup de les obreres perquè no considera que dugui a terme cap obra en la qual hagi de conèixer els seus deures. I per últim només anomena, però exclou de l'estudi, el petit nombre de dones amb estudis i carrera, a les quals empeny perquè des de la seva posició social privilegiada no oblidin el problema que pateixen les moltes dones sense accés a l'educació.

No obstant això, quedí clar que Maria Domènech no proposava cap forma d'equitat entre homes i dones, sinó que, convençuda com estava que la dona s'ocupava

---

¹³⁵ MAS, Matilde; GOERLICH, Francisco; AZAGRA, Joaquín (*et.al*). *Actividad y territorio. Un siglo de cambios*. València: IVIE, 2007. L'estudi analitza els principals canvis experimentats per la població espanyola des de 1900 fins al 2007 i posa especial èmfasi en l'evolució formativa dels espanyols. [En línia]. Disponible a: www.elmundo.es/documentos/2007/11/informe_fbbva.pdf [darrera consulta: novembre de 2007].

de nombroses tasques domèstiques, laborals i socials, i conscient de l'eficàcia amb què les duia a terme, la considerava el motor de la societat, i era per tant d'importància cabdal lluitar perquè el seu entorn social, especialment el laboral, fos el millor possible. És fàcil imaginar les conseqüències físiques de la dona que després d'una dura jornada de treball de 12 o 14 hores havia de tenir cura de la casa, atendre els fills i el marit. Des d'aquesta situació injusta que afectava especialment la dona, era lògic que Maria Domènech sentís la voluntat de canviar aquestes condicions si havia vist altres països com Suïssa o el nord d'Alemanya que s'organitzaven millor.

Al segle XIX la majoria de dones que treballaven ho feien per necessitat, en canvi la classe benestant com la burgesia i els conservadors, no creien necessari que la dona hagués de treballar precisament perquè econòmicament la família no ho necessitava. Per tant, el treball fora de la domesticitat era inadmissible, ja que no permetia que la dona exercís la seva funció maternal i familiar. I com és d'imaginar, la independència econòmica de les dones va ser considerada com una subversió de l'ordre patriarcal i, en conseqüència, com una amenaça a la jerarquia familiar i al poder del marit dins la mateixa família. Aquesta ideologia arribava a influir en les capes baixes de la societat, que es debatien en favor o en contra d'aquesta opinió. Tot i així, els àmbits obrers i populars creien que el treball de la dona fora de casa representava una pèrdua de respecte i del poder de l'home que era el cap de família i el seu mantenidor. És per això que hi havia una hostilitat constant envers la dona treballadora a qui s'acusava de treure llocs de treball a caps de família que els necessitaven.

En aquest context, es creia que el fet que les mares treballessin fora de casa feia augmentar la mortalitat infantil, deixava les criatures desateses i sense ningú per tenir cura de la seva educació i també que la dona patia danys físics i morals en la fàbrica o taller a causa d'un ambient suposadament pernicios per als bons costums femenins. Per exemple, el reformador catòlic Josep Elias de Molins, en el seu llibre *La obrera en Cataluña*, veia així la dona obrera:

La dona convertida en obrera ja no és dona. En lloc de la vida púdica, reservada, envoltada de cares afecions, viu sota el domini d'un contramestre, d'un majordom, enmig de companyes sovint de moralitat dubtosa, en contacte perpetu amb homes, separada de la família, del marit i dels seus fills. En un matrimoni obrer en el qual el pare i la mare van cada dia pel seu cantó durant una gran part del dia, no pot existir una veritable família.¹³⁶

---

¹³⁶ GATELL, Cristina. *Dones d'ahir, dones d'avui*. Barcelona: Barcanova, 1993, ps. 19-20.

En el seu discurs, l'autora està convençuda que les dones desconeixen els drets que els pertoquen com a persones. A més, els prejudicis sobre les seves capacitats i el menyspreu al qual han estat sotmeses, han fet que les dones es creguessin viure dins la seva pròpia imatge estereotipada. Aquesta distorsió de la realitat ha fet aflorar una mena de sentiment d'inferioritat per part del sexe femení com si fos el més normal del món, i aquest, segons Domènech és un dels factors més negatius i perjudicials que cal eradicar de manera immediata. Malgrat aquesta visió errònia creada per la part masculina de la humanitat (com ella emfatitza habitualment en el seu discurs), Maria Domènech creu que el problema se solucionarà: «El día en que dejemos que la mujer se eduque e instruya, no necesitará otra protección que su propio esfuerzo para poder gozar de todos sus derechos y cumplir con todos sus deberes».¹³⁷

Maria Domènech també dedica un espai en aquesta *Memoria* a negar allò que diuen la majoria dels homes a Espanya, que el fet d'estudiar alguna carrera fa que la dona perdi la seva feminitat. L'autora creu que en realitat els homes pensen el contrari i que allò que volen és una dona sotmesa i mansa incapaç de reivindicar cap dret. Aquesta era una de les qüestions de debat a finals de segle XIX i encara en els nostres dies es debat en alguns sectors radicals de la societat la «qüestió femenina» en relació amb la funció social de la dona.

La polèmica era si la dona havia de treballar per ajudar a portar endavant la família, en els casos en què els ingressos de l'home no eren suficients. La imatge de la dona treballadora fora i dins de casa no era defensada pel moviment obrer. Aquest mantenia que l'home, per la seva superioritat davant la dona, era qui havia de sustentar la família amb el seu treball. Per exemple, hi havia afirmacions que contemplaven que la dona era l'esclava de l'home i per tant havia de complir amb les obligacions domèstiques i estar al servei del marit. D'altres, permetien a la dona sortir de casa per fer tasques socials o benèfiques en l'àmbit religiós, però sempre sense deixar les obligacions domèstiques que li pertocaven. També, hi havia qui creia en la superioritat moral de la dona per la seva educació dedicada a la família i a l'amor. Fins i tot, els qui defensaven que els drets naturals havien de valer per igual tant per als homes com per a les dones, també parlaven de la funció obligatòria de la dona en la maternitat i el seu rol familiar o la domesticitat. I en el cas que elles volguessin ocupar-se de la casa, treballar a fora i adquirir més cultura, topaven amb els límits imposats pel seu entorn social on

---

¹³⁷ DOMENECH DE CAÑELLAS, Maria (1917), p. 9.

això, a més d'estar mal considerat, no era acceptat. Els diferents discursos sobre la funció social de la dona no aportaven cap visió nova i tots tenien en comú el fet que defensaven el paper de la dona dins la llar privant-la del dret de poder treballar i valer-se per ella mateixa.

La inferioritat de la dona davant l'home estava tan arrelada en tots els àmbits, moral, cultural, i sobretot social, que apareixien infinitat d'argumentacions difícils de justificar justament pel pensament predominant a finals de segle XIX que conduïa la dona vers el matrimoni, com a única via de realització personal i social. Una de les causes que duïen a aquesta situació era la religió catòlica, que defensava la família com a nucli primordial per a la convivència cívica i la considerava una institució sagrada i permanent. I la causa més important d'aquesta manera de pensar va ser considerar el matrimoni com l'únic mitjà que tenia la dona per assegurar-se el benestar econòmic, ja que l'entorn social no veia amb bons ulls el treball assalariat femení i el tolerava només com a últim recurs, per fer front a la penúria econòmica. El tombant de segle XIX-XX va ser molt crític per a la dona a causa de la creixent industrialització a Catalunya, la demanda de mà d'obra, l'analfabetisme persistent i els prejudicis de contractar una dona per a treballar; això sense oblidar la prohibició d'accés al treball a les dones per part de molts homes. Així, la dona que volia treballar o estudiar havia de demanar permís al marit. A més, l'home no creia en el benefici que podia aportar a la dona el fet d'estudiar i pel que fa al treball, no creia que ho necessités, ja que amb el treball domèstic n'hi havia prou. Un exemple d'aquesta situació el tenim en la mateixa Maria Domènech, la qual, abans de demanar la beca d'investigació a l'estranger a la Junta de Ampliació de Estudios e Investigaciones Científicas de Madrid, va demanar permís al seu marit.

En alguns sectors obreristes ja s'havia començat a lluitar per la igualtat de sexes en el darrer terç del segle XIX a través del moviment anarquista que es va anar convertint en majoritari per l'obrerisme català. Aquest moviment, juntament amb el pensament socialista van anar reconeixent el dret de la dona al treball com a base per a la seva independència. Ara bé, les condicions deplorables a les quals havia de fer front la dona eren tan inhumanes que fins i tot es feien sentir en la veu dels homes. Així ho demostra el testimoni d'un obrer que ho denunciava en el congrés fundacional de la Confederació Nacional del Treball a Barcelona l'any 1910:

Mentrestant, molts de nosaltres permetem que les nostres companyes es llevin abans de les cinc de la matinada i nosaltres continuem descansant. I quan la dona acaba de vessar la seva sang durant dotze hores per mantenir els vicis d'un explotador, arriba

a casa i, en comptes d'un descans, es troba amb un nou burgès -company- que, amb la més gran tranquil·litat, espera que faci les feines de casa.¹³⁸

Domènech responsabilitzava la societat en general de la situació d'abús cap a les dones i de no col·laborar en la lluita per canviar-la. També creia que els prejudicis vers la dona i la passivitat davant les injustícies provenien gairebé exclusivament de la ignorància de la dona, i, és clar, també de l'home. En efecte, Maria Domènech estava convençuda que l'analfabetisme era la causa que durant segles s'hagués anat forjant en la societat un sentiment convencional de que l'únic deure de la dona era el de casar-se, tenir cura dels fills i la casa i, si treballava, fer-ho sense queixes. En poblacions de pocs habitants també succeïen aquests desequilibris, de manera que, per ignorància d'uns, per poc seny d'altres i per egoisme de la resta, l'esforç que el poble en general feia perquè la dona fos respectada era nul.

Maria Domènech va col·laborar en aquest afany de progrés social i cultural fent tot el possible per transmetre els avantatges d'una societat oberta i culta. La realitat és que al llarg de la història sembla que s'hagi intentat buscar el culpable del fet que les dones no hagin pogut accedir a l'educació, però en realitat moltes dones que entenien la seva funció com a esposa i mare en l'àmbit familiar no ho consideraven necessari. Al llarg de tot el segle XIX i durant bona part del XX, l'educació de la dona va ser vista com un element subsidiari, que més que instruir-la o preparar-la professionalment, havia de formar-la per a la llar i per educar els fills. Una de les coses que preocupava a Maria Domènech és que les dones no s'adonessin de la importància de l'educació i per això Domènech va dedicar gran part de la seva vida a lluitar, entre altres coses, per canviar aquesta situació. Maria Domènech creia necessària una instrucció basada en uns valors morals exemplars i competents, així com una educació igual per a homes i dones.

Maria Domènech fa una crítica a diversos sectors de la societat com ara els homes en general, la «classe directora» i l'Estat acusant-los d'afavorir aquesta precarietat laboral i moral a la qual està sotmesa la dona obrera. Per exemple, recrimina als homes que treguin importància al problema laboral de les obreres i de posar obstacles a la creació de societats o associacions que les defensin. Acusa els homes d'incomplir les lleis que ells mateixos fan i, a més, es desenten del problema de les obreres afirmant que no els incumbeix. Un altre exemple, el decret de 1908 prohibia els treballs perillosos i insalubres que enumeraven les indústries com les activitats de risc d'intoxicació o lesió, als menors de 16 anys i a les dones menors d'edat (23 anys en

---

¹³⁸ GATELL (1993), p. 21.

aquella època) com si no fossin perilloses per als homes. Aquesta llei posa en dubte la autèntica legislació protectora del treballador, ja que no s'establien mesures per millorar les condicions d'higiene i seguretat en els centres de treball, sinó que s'excloïa una part de la mà d'obra, la femenina, de certes activitats.

També critica la classe dirigent, formada per gent amb capital o amb algun càrrec burocràtic, i quant a les dones amb estudis superiors, adverteix que en desentendre's de les reivindicacions relatives a l'incompliment de les lleis, en surten perjudicades, ja sigui per desconeixement o per por perquè segons diu Maria Domènech, el desconeixement i l'egoisme són les causes del silenci. Finalment, acusa l'Estat de voler mantenir la dona en aquest estat d'inconsciència; i és per això que creu que amb aquesta manera de pensar i sentir la situació de la dona és difícil que millori. L'ideal de Maria Domènech és el d'una Nova Espanya que s'adoni del problema fonamental: una educació bàsica per a tothom tal com succeeix a Suïssa. Amb l'educació bàsica, les dones confiarien en elles mateixes per reclamar els seus drets i fer-se valer com a persones capacitades per dedicar-se a diverses tasques i oficis. Aquesta evolució repercutiria en la societat i la seva producció, que augmentaria de manera considerable i beneficiaria el país en general, fent-lo més ric i competitiu.

Aquesta reflexió aparentment il·lusòria no és ni molt menys exagerada perquè Maria Domènech va poder conèixer de primera mà les societats de protecció de l'obra i va analitzar el seu funcionament. A Espanya, a principis de segle XX hi havia algunes societats de protecció de l'obra però eren de caràcter benèfic, existien patronats de la caritat dedicats a l'escolarització i educació de les dones, però funcionaven en contradicció perquè les mateixes societats eren les que deixaven que les dones treballassin de vuit a deu hores diàries a la nit sense tenir temps per a l'educació. I a més, si alguna dona tenia temps per a instruir-se, les escoles no disposaven de mitjans per oferir un ensenyament òptim. També hi havia sindicats, mútues de socors i caixes dotals,¹³⁹ però Maria Domènech creu que en ser creades per l'home des de dins la institució es negava a la dona la capacitat de fer alguna altra cosa que no fos la pròpia del rol que s'esperava de les dones a l'època.

Pel que fa a la legislació, Maria Domènech es queixa de l'incompliment de les lleis espanyoles, sobretot aquelles que tenen a veure amb els drets de les dones, que

---

¹³⁹ La «Caixa Dotal» era una secció dels sindicats. Les treballadores eren premiades per les seves aptituds davant la feina i estudis, i per la seva gran implicació en el treball social amb una «llibreta de dot». Quedava clar que la funció de la dona era el matrimoni.

sovint són burlades per negligència o abandonament, per desconeixement o incredulitat. A Catalunya, el treball de la dona a les fàbriques estava permès des que una cèdula reial del 1779 va invalidar la decisió gremial d'excloure les dones dels gremis.¹⁴⁰ En general les condicions de treball de la dona obrera van ser força similars a les de l'home. La legislació espanyola no establia per a les treballadores una millora en les seves condicions laborals sinó l'exclusió d'uns determinats llocs de treball. Les veus de les treballadores obreres afectades per les lleis absents del debat parlamentari, com ho havien estat de la Comisión de Reformas Sociales i també de l'Instituto de Reformas Sociales, les trobem en els informes elaborats per la Inspecció de Treball.¹⁴¹ En aquests informes trobem al·legacions d'obreres que consideraven que la llei perjudicava els seus interessos (cal recordar que la jornada nocturna era més curta que la diürna i estava més ben pagada) i demanaven que almenys se'ls permetés alternar el treball diürn amb el nocturn.¹⁴² La llei de 1912 que prohibia el treball nocturn de les dones en els tallers i en les fàbriques, no va entrar en vigor fins el 1914 a causa de l'oposició de la patronal, que obtenia grans beneficis dels salaris femenins. Dins l'apartat de millores de les condicions laborals de la dona, per exemple, destaca l'anomenada «lleï de la cadira», promulgada el 1912, per la qual s'obligava als patrons a facilitar un seient a totes les treballadores de comerços i magatzems.

D'altra banda, a través dels informes de l'Instituto de Reformas Sociales, queda palès que el treball a domicili es feia de manera insana i molt menys remunerada.

---

¹⁴⁰ «Entre otras medidas, Real Cédula de 12 de enero de 1779 “por la que se manda que con ningún pretexto se impida ni embarace por los Gremios de estos Reinos u otras personas, la enseñanza a mujeres y niñas de todas aquellas labores y artefactos que son propios de su sexo sin embargo de las privativas que en sus respectivas Ordenanzas tengan los Maestros de sus propios Gremios con lo demás que se expresa”. (...) “habiendo advertido el mi Consejo lo perjudicial que era a el fomento de la industria y progresos en el adelantamiento de las manufacturas las privativas o estancos (...) por excluir algunas de sus Ordenanzas a las mujeres de los trabajos más propios y conformes a su sexo que al de los hombres, quienes por su robustez y fuerza parecía más conveniente se aplicasen a la agricultura, armas y marina; y teniendo presente que el Gremio de Cordoneros, Pasamaneros y Botoneros de la Ciudad de Valencia se había querido impedir el que se pusiese Escuela de enseñanza de niñas en lo perteneciente a la industria de Cordonería, como lo había proyectado la Sociedad Económica de Amigos de aquella Ciudad (...) que con ningún pretexto impidáis, ni embaracéis, ni permitáis que por los gremios, u otras cualesquiera personas se impida ni embarace a las mujeres y niñas de todas aquellas labores y artefactos que son propios de su sexo, ni que vendan por sí, o de su cuenta libremente, las maniobras que hicieren...”». Veg. SARASÚA, Carmen. «Una política de empleo antes de la industrialización: paro, estructura de la ocupación y salarios en la obra de Campomanes». Madrid: Instituto de estudios fiscales, 2004, p. 16. [En línia]. Disponible a: http://www.h-economica.uab.es/wps/2004_06.pdf. [Darrera consulta: 21/11/2012].

¹⁴¹ Parlaré d'aquests organismes en el quart apartat del segon capítol que tracta de la inspecció de treball. L'any 1918, Maria Domènech va ser membre col·laborador a l'Instituto de Reformas Sociales (Madrid, 1908) en el qual va treballar com a inspectora auxiliar de treball, la primera d'Espanya.

¹⁴² CAPEL, R. M^a. *El trabajo y la educación de la mujer en España (1900-1930)*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1982.

D'aquest tipus de treball, a la *Memoria*, l'autora no en parla, però hi estava molt involucrada perquè també va dedicar molts esforços a la seva millora. Les causes de l'incompliment de les lleis, tot s'ha de dir, a més de ser per voluntat dels patrons d'esquivar la llei, també va ser per la disconformitat de les dones suposadament protegides per unes lleis en l'elaboració de les quals no havien tingut cap tipus de participació i que no respectaven els seus interessos.

Maria Domènech fa una exposició clara de tot allò que va aprendre a Suïssa a partir de l'observació de les diverses institucions de protecció de l'obra, i de l'estudi del seu funcionament, inclosos estatuts, reglaments, lleis, etc. Així mateix, va interessar-se amb profunditat per la societat suïssa per poder equiparar-la amb l'espanyola perquè coneixent el funcionament d'una i comparant-la amb una altra de més avançada podria treure idees sobre les institucions protectores i implantar-les a Espanya.

Evidentment, comparant la situació de la dona obrera a Espanya i a Suïssa, Maria Domènech s'adona del retard del seu país. A Suïssa, existia la distinció entre les societats benèfiques com l'acte que fa l'individu de donar els seus béns en auxili dels més necessitats, i les societats de protecció com a fet d'emparament del fort al dèbil alliberant-lo així de l'opressió i procurant que aquest creixi per sí mateix. Tal com diu l'autora, malgrat ésser les dues filles de la caritat, la diferència entre unes i altres és que les benèfiques són per als desvalguts i practicables per tots, en canvi les de protecció són acceptables i practicables per tothom de manera que totes necessiten de tothom.

2.2 Entitats protectores

A Suïssa, a principis del segle XX, l'ensenyament ja era obligatori per a tothom fins als 14 anys en aules mixtes sense distinció de sexe. Aquesta situació era impensable a Espanya ja que l'educació ferventment catòlica no permetien que nois i noies estudiessin junts.¹⁴³ En cursos posteriors els nois i noies es separaven per cursar les especialitats més pròpies de cada sexe, però en estudis superiors continuaven essent les classes mixtes. Maria Domènech va conèixer *in situ* les escoles i el seu funcionament i va observar la qualitat amb què s'impartien les assignatures ja que s'exposaven amb naturalitat, claredat i sinceritat, segons paraules de la pròpia autora.

---

¹⁴³ A Catalunya, la primera experiència d'escolarització mixta es va dur a terme a l'Escola Moderna, de Francesc Ferrer i Guàrdia, que va funcionar a Barcelona del 1901 al 1906.

El fet és que a Suïssa no hi havia dona que no tingués coneixements bàsics sobre les coses de la vida, a més de ser educada i instruïda per una escola que li facilitava la continuïtat dels estudis i, si volia, compaginar-los amb el treball. Per tant, a la dona se li obrien els camins per seguir estudiant perquè ja disposava d'uns coneixements bàsics i la personalitat per escollir allò que més li convenia i plaïa. Així trobem a Suïssa les escoles *Ménagère* dedicades a instruir la dona en les principals tasques de la mestressa de casa i les *Professional* que eren escoles d'art i oficis on la dona podia estudiar un ofici i fer les pràctiques en un taller. Aquestes escoles pertanyien al Departament d'Instrucció Pública i per tant depenien de l'Estat que és qui pagava perquè els seus ciutadans creïessin tots en igualtat de condicions pel que fa a coneixements bàsics.

De manera que les mateixes tasques que realitzaven les dones a Espanya sense cultura i les dones a Suïssa amb estudis, com ara tenir cura de malalts, infermeria, practicants, auxiliars, dependents, treballadores en bancs i caixes, etc.. feien que les dones fossin respectades en un país com Suïssa, i a Espanya no.

Allò que més interessava Maria Domènech era estudiar i fer un seguiment exhaustiu de les escoles professionals. Aquestes darreres constitueixen la base de la formació de bons professionals que resoldran molts dels problemes derivats de les necessitats de la mà d'obra i les exigències del treball i del capital. Però per al funcionament d'aquestes escoles calia el respecte mutu entre el patró i el treballador, que ja estava assumida de base perquè el treballador coneixia perfectament la seva feina i la duia a terme amb cura. Per exemple, l'obrer, en la cadena de muntatge d'una fàbrica, arribava a conèixer tot el procés fins a l'elaboració del producte final, d'aquesta manera, podia entendre la necessitat que aquella peça es muntés a la perfecció i hi havia la voluntat d'acabar-la tal com havia de ser. Per a Maria Domènech, aquest procés era bàsic perquè incentivava els treballadors a sentir-se útils i a fer bé la feina. Exemple que, segons Domènech, no es podia comparar amb allò que succeïa a Espanya en aquells temps.

El fet que el treballador pogués combinar la teòrica i la pràctica comportava que el patró donés el temps necessari per a l'estudi i el reconeixement de suficiència professional que havia cursat. Però com que aquestes escoles eren de l'Estat, el patró concedia dues hores al dia tres dies a la setmana als seus aprenents perquè estudiessin. Els patronats d'aprenentatge que Maria Domènech va poder conèixer personalment a Friburg s'ocupaven d'examinar que es complís l'acreditació de suficiència professional amb les notes corresponents.

Pel que fa a les institucions que Maria Domènech cita a la *Memoria* dedicades exclusivament a la protecció de les dones, són nombroses i específiques dels problemes que sorgeixen i de les necessitats de les dones: entitats per a les dones afectades de drogodependència (per evitar abusos en el consum i corregir defectes, per regularitzar matrimonis, reconeixement de fills, recerca de paternitat); a més d'altres entitats com les de reivindicació dels drets de la dona, reivindicació del sufragi femení, etc. Però com a entitats dedicades més específicament a la qüestió laboral de la dona obrera, Maria Domènech cita una per una les característiques de societats com els patronats i secretariats d'aprenentatge, les borses de treball, caixes de resistència, caixes d'estalvis i prevenció, cooperatives, sindicats i federacions. Totes elles tenien una dedicació servil als obrers i a les obreres i feien complir allò que dictava el Departament d'Instrucció Pública quan en depenien i eren molt estrictes en exigir l'acreditació de suficiència professional. Les cooperatives eren molt nombroses i Maria Domènech, que en va poder observar algunes de Zuric i Berna, va quedar meravellada de les instal·lacions que les formaven, ja que eren autèntics edificis al servei del poble amb vestuaris, sales de gimnàs, teatre, cafeteria, pistes d'esport, aules de reunions, sales de conferències i juntes, biblioteca, etc.

Pel que fa als sindicats, que s'organitzaven en quatre grans federacions, els membres adherits pagaven una quota al comitè de cada federació i una altra a la direcció central segons exigències professionals, però a canvi tots ells estaven representats pel secretariat sindicalista que era el mediador en les qüestions entre treballadors i govern. En una federació no es feien distincions entre homes i dones, i tothom en podia formar part sempre que estigués domiciliat a Suïssa i treballés en un dels rams que integraven la federació. Maria Domènech insisteix molt en el fet que tots i totes en podien formar part perquè per arribar aquí hi havia tot un procés de base molt important i que ella mateixa va comentant al llarg de tota la *Memoria* i que constitueix el fonament del seu pensament: l'educació des de la infantesa és la base de la concòrdia de tota civilització.

Per arrodonir l'estudi de les diverses entitats dedicades a la protecció de la dona, Maria Domènech també fa un breu comentari sobre la legislació que regeix les escoles professionals. Com a resum de les regles que calia complir per damunt de tot, hi havia aquelles que prohibien que la dona treballés de nits, que treballés sis setmanes abans i sis setmanes després del part. També se li concedia el temps necessari per alletar el fill sense descompte del jornal i s'obligava a les entitats a prendre mesures extremes d'higiene per no agafar malalties com la tuberculosi. Altres mesures importants que

facilitaven l'aprenentatge i obligaven a respectar l'horari laboral eren: que els dissabtes no es pogués treballar més de nou hores i, en qualsevol cas, només fins a les cinc de la tarda; atencions especials per a les dones que haguessin de tenir cura de la casa, per exemple podien sortir al migdia mitja hora abans i els dissabtes treballaven fins al migdia; els que treballaven i estudiaven podien deixar la feina per examinar-se sense descomptar-los el sou; en els despatxos i comerços calia que hi hagués el mobiliari suficient per treballar amb comoditat, entre d'altres.

No obstant això, en relació amb aquestes entitats de protecció de la dona, Maria Domènech creu fermament que les escoles professionals són les que realment estan orientades a la protecció de la dona obrera, i per tant, resolen els problemes de cultura i de civilitat general, a més d'afavorir l'aprenentatge i el reconeixement de competència professional. Tots aquests problemes eren d'interès no només per a les obreres, sinó d'interès econòmic i social per al país.

Amb tot això, Maria Domènech aclareix que Suïssa no és l'únic país que té resolt el problema de l'ensenyament, però lluita per aconseguir-ho i està en permanent estudi de resolució dels conflictes que van sorgint. També cita llocs com Japó i Estats Units on les Escoles Professionals estan molt ben implantades, però li és més fàcil prendre com a model per implantar a Espanya les escoles professionals de Suïssa perquè les coneix i sap que funcionen molt bé.

El nucli de la memòria està dedicat a justificar per què Maria Domènech ha escollit les escoles professionals per implantar-les a Espanya. Explica per què seria molt difícil instituir aquestes escoles professionals com a model ja que en el país de l'autora ja es treballa abans dels 14 anys i la classe obrera és més refractària a seguir noves orientacions; a més, a Espanya es començaven a integrar relativament bé les entitats de caràcter sindicalista i mutualista. Malgrat això, Maria Domènech creu que les escoles professionals es podrien implantar si s'aconseguís allargar l'escolarització fins als 14 anys, de manera que es resoldria el problema de la incultura general de l'obra a Espanya i seria un mitjà per fer avançar la cultura general una o dues generacions. Davant la manca de centres educatius s'aprofitaria per establir escoles professionals perquè són indispensables per a la protecció de la dona treballadora, i, segons Maria Domènech, altament recomanables. L'autora creu que la implantació d'aquest tipus de centres hauria de ser més senzilla i equiparable perquè els espanyols, si són de raça llatina i pertanyen a Europa, han de tenir la mateixa capacitat estratègica educativa que han tingut els altres països europeus. Per últim creu que si la classe patronal, que és

refractària a tot moviment social renovador, portés a terme la implantació de les escoles professionals, permetria concessions racionals en el tema de compaginar treball i estudi, alhora que s'acabarien els etersns aprenentatges, els mals operaris, el sou mal pagat, etc.

Amb totes aquestes justificacions, l'autora no té intenció de menysprear les diverses escoles d'aprenentatge i entitats de caràcter benèfic que existeixen i funcionen a Espanya. Al contrari, les elogia i ho fa amb coneixement de causa ja que ella estava implicada com a fundadora i presidenta de la Federació Sindical d'Obreres (1912) i coneixia moltes de les societats creades per a la millora de les condicions de la dona. L'únic retret de Domènech és la necessitat d'un plantejament en la forma de defensar i protegir la dona obrera i creu que les escoles professionals són ideals per resoldre molts altres problemes socials i econòmics.

Maria Domènech posa com a exemple les escoles professionals de Nova York, San Francisco, Hampton, Eddigton, Brasil, Canadà i, a Europa, les de Gran Bretanya, Alemanya, Suècia, Bèlgica, França, a més de les d'Àsia i el Japó. També parla dels sistemes d'ensenyament dels pedagogs M.W Hailman i Friedrich Froebel¹⁴⁴ els quals basaven la seva obra en l'ensenyament des de la infantesa, entre altres qüestions. El més interessant d'aquestes escoles és que l'individu rep l'ensenyament preparatori i professional en hores exigides pel patró. Així, a l'escola fan la teoria i al taller la pràctica de l'ofici, de manera que també s'examinen de la teoria i la pràctica i el certificat l'atorga un jurat de l'escola que alhora pot ser rebutjat pel patró. El fet que hi hagi aquest seguiment és bo per a la riquesa industrial del país ja que si hi ha bons operaris hi ha més productivitat i creixement industrial.

En les darreres pàgines de la *Memoria*, Maria Domènech insta l'Estat a ser l'única entitat que es faci càrrec de la implantació de les escoles professionals a través d'un Ministeri de Treball que encara no existeix. Tot i així, reconeix que almenys se'n fa responsable el Ministerio de Fomento o el de Instrucción Pública. La qüestió és que sigui un organisme governamental, ja que d'aquest n'hauran de sortir les lleis que regeixin aquestes escoles. A més, el fet que l'estat en tingui la responsabilitat absoluta l'obliga a trencar amb prejudicis i interessos. Les escoles professionals haurien de ser dirigides per persones experimentades en el seu funcionament en altres països, per tal

---

¹⁴⁴ M. W. Hailman, pedagog alemany que va escriure *Historia de la pedagogía*. Cal destacar la tasca pedagògica de Friedrich Froebel (Turíngia, 1782- 1852), pedagog alemany que fundà una escola bressol (*Kindergarten*) que serví de model a molts altres jardins d'infància. Va dissenyar un sistema pedagògic basat en l'educació del nen per al treball, a partir del plantejament inicial que l'educació ideal de l'home comença des de la infància.

d'oferir l'ensenyament de la mateixa manera: els mateixos programes, el seguiment de les mateixes lleis i normes, etc.

Ara bé, Maria Domènech adverteix del perill que pot suposar el fet d'imposar un nou mètode, que pot semblar estrany i de poca confiança al poble i cal que no tingui efectes adversos a l'hora d'implantar-lo. Per això, creu que convé que l'estat estigui d'acord i defensi amb tota fermesa aquest projecte, per així generar la confiança de la societat i preparar-la per a nous canvis socials.

No hem pogut determinar quina difusió va tenir la *Memoria*, però la Junta publicava una memòria de les beques concedides als investigadors i, en la memòria de l'any 1918 on apareix la de Domènech, s'esmenta com a justificació del seu treball un resum del que va estudiar durant la seva estada en llocs com Lausana, Neufchâtel, Chaud de Fonds, Bâle, Ginebra, Zuric, etc. I l'assistència als cursos dels professors Claparède, Louis Wourin i Charles Werner.¹⁴⁵

La repercussió d'aquesta memòria és difícil de precisar perquè només tenim la publicació del treball a Barcelona i no tenim coneixement que aparegués a la premsa. Tan sols ens consta que l'autora utilitzava les dades i l'experiència a l'hora de parlar de la manera de realitzar canvis educatius a les escoles espanyoles en les seves conferències.

3. Escuela de Orientación Profesional de la Mujer

En l'arxiu personal de Maria Domènech, s'hi van trobar les memòries i els balanços de la Escuela de Orientación Profesional de la Mujer de 1958 a 1968.¹⁴⁶ Només ens consta l'activitat d'aquests anys, de manera que no sabem l'any de la fundació de l'Escola,¹⁴⁷ ni l'any de la seva finalització. Però si que és interessant saber

---

¹⁴⁵ JUNTA DE AMPLIACIÓN DE ESTUDIOS E INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS. *Memoria correspondiente a los años 1916 y 1917*. Madrid: Imp. De Fortanet, 1918, p. 32.

¹⁴⁶ Consell directiu: Enrique Luño Peña (assessor general), Joaquin Mas de Xaxar (assessor religiós), Joan Mon i Pascual (assessor social), Àngela Pascual (assessora cultural), Maria Cañellas de Sansón (presidenta), Alicia Ferrer Vidal vda. Romàna (vicepresidenta), Luisa Regard vda. Degollada (vicepresidenta), Dolores Nadal (tresorera), Josefa Casals vda. Nadal (comptable). Vocals: Juanita Regard, Epifania García vda. Carles, Remigia Blanch de Sarmiento, Ramon Rebordosa, Dolores Montelles de Monrás, Mercedes Viñas, Montserrat Corrons, Carmen Matà de Domènech, Emilia Mestre, Ana Mani de Danés, Mercedes Gomez de Cañellas (secretaria), Concepción Baiges (vicesecretària) i seixanta-set socis protectors de l'Escola.

¹⁴⁷ A *La Vanguardia* del dimecres 10 de gener de 1950, apareix una nota en l'apartat «Ayuntamiento» que informa que el dia abans l'alcalde de la ciutat de Barcelona va visitar l'Escola i la presidenta del Patronat de l'Escola que aleshores era la seva fundadora Maria Domènech de Cañellas.

que durant més de deu cursos la filla de Maria Domènech, Maria Cañellas, va estar al capdavant d'un centre educatiu i cultural important que seguia la mateixa línia educativa de la seva mare: «cristiana i integral».¹⁴⁸ L'Escola, situada al número 4 del carrer Alt de Sant Pere, era un centre cultural d'ensenyament professional per a la dona, fundat per Maria Domènech de Cañellas amb l'objectiu de preparar-la professionalment sense que aquest ensenyament suposés una despesa important per a l'economia familiar.

En la primera memòria¹⁴⁹ així com en les següents, s'explica per seccions l'objectiu, la feina que s'hi fa i l'èxit d'aquesta escola. Pel que fa a la secció religiosa, Maria Cañellas explica la línia catòlica i practicant que segueix l'Escola:

Estas escuelas espiritualmente tienen un hondo sentido paulino que les infundió al crearlas nuestra fundadora Maria Doménech por lo que están bajo la advocación de Santa Eulalia, ferviente seguidora de Sant Pablo en la enseñanza y predicación de la doctrina del cristianismo, así nuestras alumnas reciben una educación altamente cristiana que luego ha de influir tanto en su vida familiar como en su vida social frente al materialismo ateo de nuestro tiempo.

Nuestras alumnas tienen sus clases de catecismo en las clases de cultura general, siguen regularmente sus prácticas religiosas, los Primeros Viernes de Mes, Mes de María, Mes del Sagrado Corazón. Durante la Cuaresma hacen los Ejercicios Espirituales en diferentes centros religiosos según su edad.¹⁵⁰

La memòria d'aquest curs segueix explicant com es divideixen els estudis de l'Escola. Així, les escoles constaven de dos grups: un de diürn on es podien cursar tres graus i parvulari, amb classes de francès, labors, dibuix, treballs manuals, etc., i un grup de classes nocturnes d'ensenyament d'orientació professional. A més d'explicar la formació, Maria Cañellas també hi fa comentaris molt interessants: «Hemos podido comprobar que las alumnas que proceden de las clases diurnas están mucho mayor preparadas para cursar los diferentes estudios y enseñanzas profesionales».¹⁵¹

A més dels graus, el parvulari i els cursos especials, també s'hi feien classes professionals de mecanografia, correspondència mercantil, documentació, taquigrafia, modista, tall, confecció, brodat a màquina i a mà.

L'any 1958 Maria Cañellas explica que instauraven plans d'estudi per cursar el títol d'auxiliar d'intèrpret d'oficina mercantil. Els programes d'aquest curs es podien estudiar en altres escoles competents i el títol oficial es treia directament a l'Escola de Comerç de Barcelona. Maria Cañellas es lamenta que en els anys actuals, encara no

---

¹⁴⁸ OBS2/29/1958.

¹⁴⁹ Escrita l'11 de maig de 1960.

¹⁵⁰ OBS2/29/1958-1959.

¹⁵¹ *Ibídem*.

disposin dels mitjans per impartir les classes d'higiene i llar: «que consideramos de singular interés para nuestras alumnas que nunca pueden descuidar, como toda mujer, su misión en el hogar».¹⁵² Seguidament es fa una relació de la mitjana d'assistència de les diferents classes, tant a les diürnes com a les nocturnes, s'exposen les notes, i es dona el nom de la guanyadora del premi Maria Domènech amb la quantitat de 200 pessetes. Després es comenta l'èxit de l'exposició dels treballs de les alumnes, destacant tant els brodats a mà i mecànicament, com els de tall i confecció.

La secció estalvi, sorgida de la bona relació entre Maria Domènech i Francesc Moragas de la Caixa de Pensions i Estalvis de Barcelona, donava bons resultats a l'Escola perquè es premiava amb un import de 10 pessetes l'alumna que obtenia la nota d'excel·lent; i amb el mateix premi econòmic i un lot de llibres a l'alumna que havia obtingut Matrícula d'Honor; tot això es feia el «dia de l'estalvi» que era el 31 d'octubre. Al mateix temps i amb l'objectiu de fomentar l'estalvi, també es premiava amb 100, 50 i 25 pessetes les alumnes que havien fet un major nombre d'imposicions superiors a 5 pessetes en la seva llibreta d'estalvi escolar. Segons la memòria en un curs s'havien obert unes 1.500 llibretes d'estalvi.

En la secció social hi havia un servei de col·locació en el qual hi consten en xifres el nombre de dones col·locades en feines i es comenta que les empreses anaven a l'escola a demanar professionals del treball.

Durant el mes d'agost, les alumnes de l'Escola tenien la possibilitat de gaudir d'unes vacances a les Colònies Socials del Sant Àngel de la Guarda, a Tiana. Aquesta era una activitat subvencionada per la Caixa de Pensions i Estalvis de Barcelona. Les alumnes que s'hi apuntaven anaven a passar quinze dies amb les germanes franciscanes dels sagrats cors.

En la secció cultural i recreativa es mostra com la institució organitzava conferències, visites a museus, festes i a més s'inauguraven noves activitats, per exemple, durant el curs 1958-1959, els cursos de cor i de rítmica. Les alumnes també participaven en les festes recitant, cantant cançons i assistien a les sessions de cinema que organitzava el pare Jaume Mor. També es fa referència a la Biblioteca de l'Escola integrada per més de dos mil volums d'educació i cultura, i obres de grans escriptors i pensadors en català, castellà, francès i anglès.

---

¹⁵² *Ibíd.*

Sense cap mena de dubte l'escola va ser un gran projecte educatiu i cultural que Maria Domènech va aconseguir tirar endavant amb empena i lluita. No obstant això, com destaca la seva filla, aquest projecte va estar sovint mancat de suport moral i econòmic: «Luchando siempre con la incomprensión y la escasez de medios que hacían más ardua su labor, jamás decayó su espíritu, que siguió siempre adelante con entusiasmo en su ideal de un mejoramiento social de los que han de vivir de su trabajo, procurándoles una mejor preparación y cultura».¹⁵³

Observant les memòries de l'any 1958 al 1968, hi ha una disminució en el nombre de matrícules, hi ha un menor ús de la biblioteca, i en general menys alumnes i activitats. La causa és la major creació d'escoles, ja que una nova llei a partir dels anys seixanta obligava a escolaritzar els nens.

---

¹⁵³ OBS2/29/1961-1962. Com ja hem tractat en alguna altra ocasió, no hi ha dubte que el paper de Francesc Moragas en el projecte social de Domènech va ser fonamental per arribar a fer realitat els seus objectius. Les paraules de Maria Cañellas, escrites en la memòria, ho reafirmen: «Más adelante se vio alentada por el apoyo del gran apóstol D. Francisco Moragas, fundador de la C. de Pensiones y de tantas obras benéfico-sociales, que comprendiendo el alto sentido de la empresa, le brindó local para que pudiera desarrollar mejor su labor educadora y social». Aquesta declaració dóna a entendre que l'Escola es va fundar mentre Moragas era viu i que amb la seva defunció (1935) van desaparèixer també els ajuts.

CAPÍTOL II. OBRERISME I TREBALL

1. Federació Sindical d'Obreres (1912)

Els antecedents de la idea de crear una institució aglutinadora de sindicats, ens els explica Maria Domènech a *DR*. Abans però destaca que des del seu trasllat a la ciutat de Barcelona l'any 1910 va haver de viure moments difícils pel que fa a la situació política a Espanya i a Catalunya:

Por aquellos años de 1909 a 1916 actuaba como dirigente del republicanismo populachero en España el político Alejandro Lerroux, cuya actuación en Barcelona aumentaba la inquietud que producía ver embarcar a las tropas hacia las Antillas, donde nuestro poderío estaba por los suelos, y los sucesos de la semana trágica con el proceso de Ferrer, que produjo una desorientación en todas las esferas de España y de una manera especial en Cataluña, y el obrerismo que fluctuaba entre aquella actuación y la de Pablo Iglesias con sus ideales socialistas, produciendo todo ello un ambiente poco propicio para poder orientarse en el verdadero problema obrero.¹⁵⁴

En aquest entorn polític i social Maria Domènech explica que els sociòlegs i els pensadors coincidien en la primordialitat de la instauració de sindicats. En aquest sentit, es van crear a Barcelona i a Madrid moviments socials tant en el món obrer com en el món de les patronals, cadascun amb els seus idearis polítics i morals: «Movimiento cuyo ideario tiene mucho de los antiguos gremios adaptados a las circunstancias presentes, pero en el fondo faltados del espíritu moral y religioso y del carácter rigurosamente profesional, y sobrados de idearios y tendencias políticas y socialmente extremistas».¹⁵⁵

Maria Domènech explica en el seu diari que el millor en aquells moments era la promoció del sindicalisme com a mitjà organitzador, que hauria de tenir la seva línia de pensament però que sobretot calia que els sindicats fossin apolítics i professionals amb l'objectiu, pel bé de la producció, de tenir una finalitat reguladora del treball i el capital. I és en aquest punt que Maria Domènech es comença a plantejar la constitució de la Federació Sindical d'Obreres: «Todas estas consideraciones me hacían a mí misma al pensar en si sería factible y de buen resultado la organización de un organismo sindical, donde se agruparan las principales profesiones y los principales oficios propios de la mujer».¹⁵⁶

---

¹⁵⁴ *DR*, p. 59.

¹⁵⁵ *DR*, p. 60.

¹⁵⁶ *Ibíd.*

El procediment de la constitució de la Federació, comentada en la segona etapa de la biografia, ens el descriu Domènech a *DR*. Cal recordar els precedents i donar a conèixer les raons per les quals Domènech va arribar a constituir la Federació Sindical d'Obreres en solitari. L'any 1910 l'escriptora i feminista compromesa en tasques socials Dolors Monserdà va fundar el Patronat per les Obreres de l'Agulla, i Maria Domènech va anar a visitar-la per assabentar-se del seu funcionament. Segons Carme Mas, biògrafa de Monserdà:

La tasca del Patronat pretenia, a grans trets afrontar la problemàtica originada pel *sweating sistem* el treball a domicili. [...] Dolors Monserdà intentà, amb el Patronat, omplir les temporades fluixes, *saisons mortes*, en un taller propi, assegurant les vendes i els encàrrecs a les associades, així com un seguit de serveis com a borsa de treball, assistència mèdica gratuïta i fils i cotó a preu de fàbrica.¹⁵⁷

Aleshores, Dolors Monserdà va recomanar a Maria Domènech que anés a parlar amb Francesca Bonnemaison, fundadora des del febrer de 1909 de la Biblioteca Popular per a la Dona.¹⁵⁸ Quan Maria Domènech va anar a veure la senyora Verdaguer, aquesta gran dama li va ensenyar els locals de l'entitat i van parlar de qüestions socials de la dona i el treball. Després Domènech va expressa-li la intenció de crear un sindicat i Francesca Bonnemaison va aconsellar-li que parlés amb Agustí Bober, que estava molt al corrent del moviment social a Europa. Bober era tot un especialista en la qüestió dels sindicats d'ofici i professions pròpies de la dona, però com que ja havia organitzat el Sindicat de l'Agulla, volia convèncer Maria Domènech perquè s'hi adherís:

Pero la diferencia de criterio, no en el credo y base moral y social de la obra, sino en el desarrollo y organización de la misma, ya que nosotros creíamos que las secciones de escuelas de cultura general y preparación profesional, bolsa de trabajo y ahorro, serían medios de atraer y preparar a la obrera para su acción sindical, la Directiva del Sindicato de la Aguja no opinaba igual.¹⁵⁹

El cas és que com que no es van posar d'acord, Maria Domènech va decidir en solitari tirar endavant el seu projecte: «[...] y en noviembre del mismo año 1912 organizamos la Federación Sindical de Obreras, con el personal obrero que habíamos reunido, y las damas que nos acompañaron en nuestra labor».¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ MAS i MORILLO, Carme. *Dolors Monserdà. La voluntat d'escriure*. Tarragona: Arola Editors, 2006, p. 236.

¹⁵⁸ Primera Biblioteca Popular per a la Dona (febrer de 1909), després Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona (31 de gener de 1910), situada al carrer Elisabets, número 12 de Barcelona.

¹⁵⁹ *DR*, p. 68.

¹⁶⁰ *DR*, p. 69.

En l'arxiu personal de Maria Domènech tenim testimonis d'aquesta constitució i de la conferència que es va fer més tard per donar-la a conèixer: la invitació a aquesta conferència, apunts de la conferència escrits a mà i unes actes del llibre de la fundació del sindicat de modistes testimoni de la seva adhesió a la Federació. Gràcies a aquests documents podem saber el dia exacte de constitució i els objectius de la Federació:

En la ciudad de Barcelona a diez de diciembre de 1911 se reunieron las obreras expresadas al margen en el local social Fortuny 13 entresuelo con el objeto de fundar el sindicato de modistas y anexos adheridos de la Federación Sindical de Obreras de la que forma parte integrante según los estatutos aprobados [...] ¹⁶¹

Per tant, la Federació es va constituir l'any 1911 i la presentació oficial va ser el dia 25 de febrer de l'any 1912 en una conferència al Foment de Treball Nacional.

Maria Domènech ens explica que la feina d'haver de buscar i preparar les obreres va ser molt feixuga però gratificant. A més, mentre Maria Domènech preparava els tràmits per constituir la Federació, tenia temps d'escriure i preparar conferències, segons es pot comprovar en el seu arxiu personal. Maria Domènech dedicava moltes hores a la Federació perquè no només organitzava els cursos, sinó que també visitava escoles, amb la intenció d'adquirir experiència a partir de l'observació del funcionament dels centres educatius i institucions culturals diverses, a més de demostrar que la dona realment no sabia quin paper adoptar en la societat: d'una banda, havia de treballar i de l'altra, havia de fer front a la maternitat que implicava alletar els fills i tenir-ne cura almenys fins als tres anys. Amb tot això, Maria Domènech va ser una de les defensores dels drets de les dones treballadores més importants de la Barcelona de l'època ja que la defensa del seu discurs era elogiat arreu, sobretot en les conferències que va protagonitzar, com ja s'ha comentat, a l'Ateneu Barcelonès i al Foment del Treball Nacional.

La Federació Sindical d'Obreres situada al número tretze del carrer Fortuny, estava integrada per cinc sindicats: el Sindicat de modistes, de llenceria, de sastres, de dependents de comerç i el d'oficis i varis; i com que hi havia un nombre suficient de persones es va formar el Patronat de la Federació com a secció adherida a la Federació: «a fin de orientar a las obreras en su actuación social, y de cuidar y ordenar las secciones de la misma, corriendo con el cuidado de atender a la moral; y materialmente

---

¹⁶¹ Les obreres son: Catalina Obradors (presidenta), Teresa Roca Camarasa (vicepresidenta), Genoveva Trenchs Barberà (tresorera), Julita Pallejà (vocal comptable), Margarita Ruiz (vocal), Aurora Sánchez (secretària). OBS2/41.

las necesidades de las obreras». ¹⁶² Les senyores Catalina Obradors, Angelina Pérez, Inés Carrasco, Josefa Gómez i Margarita Pellicer presidien cadascun dels sindicats.

Com ja s'ha comentat, un cop constituïda la Federació amb les seves sòcies, va voler donar-la a conèixer a Barcelona a través d'una conferència al Foment de Treball Nacional i va demanar al secretari general d'aquesta entitat, Guillem Graells, que li deixés el saló de conferències. La conversa va anar així:

¿Y quién te ha iniciado en estas cuestiones sociales y estas doctrinas sindicalistas?
Yo le contesté que me había inducido a estudiar aquellas cuestiones el haber visto de cerca las necesidades de la mujer que ha de vivir de su Trabajo, y seguí exponiéndole lo que pensaba decir en mi conferencia; hasta que luego de haberme escuchado largo rato paró su paseo y amigablemente me dijo:
-Bueno, ya puedes hablar [...]¿te parece bien la tarde del domingo día 25 de este mismo mes para dar la conferencia? ¹⁶³

La recepció de la conferència sobre la constitució d'aquesta institució es publica en diversos diaris de la ciutat. Per exemple, Concepció Torner, col·laboradora de *La Vanguardia*, elogia la iniciativa de Maria Domènech al mateix temps que la justifica:

Ardua y complicada resulta la valiente empresa de doña María Doménech de Cañellas y sus dignas compañeras de Junta y a no ser por el estudio demostrado por dicha señora sobre el movimiento sindicalista que fue analizado a la vez que demostrando con pleno conocimiento de que solamente sobre una base fundamentalmente cristiana pueden estas obras prosperar sin riesgos a perturbaciones en el orden social, ciertamente hubiéramos podido alarmarnos ante la idea de una Federación Sindical de Obreras (...) ¹⁶⁴

Un any més tard, el sotasignant «C. y V.» ¹⁶⁵ del diari *El poble català* estava convençut o convençuda de la feina feta per la Federació:

Amb gust ho repetim: la Federació vol i pot ésser un Centre Autonomista de Dependents del Comerç, no tan fort, no tan gran, pro un centre com aquest a la fi. I ara sí que al pensar només amb aquesta finalitat magestuosa s'ovira tota la transcendència, tot el bé incalculable que desenrotllara la Federació Sindical d'Obreres; ara sí que es veu lo molt que val, lo molt que representa aquesta institució.

La conferència de la presentació de la Federació s'arriba a publicar el 4 de març del mateix any. ¹⁶⁶ El llibre és una bona referència perquè ens posa a l'abast el contingut

---

¹⁶² DR, p. 71.

¹⁶³ Ibídem.

¹⁶⁴ *La Vanguardia*, 9 de març de 1912.

¹⁶⁵ Tot i haver cercat al *Diccionari de pseudònims usats a Catalunya* (1951) de Rodergas, desconeixem a qui pertanyen aquestes sigles.

¹⁶⁶ DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Constitución y finalidad de la Federación Sindical de Obreras*. Barcelona: Protectorado de la Federación Sindical de Obreras, Imprenta de la Casa Provincial de Caridad, 1912.

de la conferència del 25 de febrer de 1912. Per exemple, comença parlant de la qüestió de la dona i la seva identitat, afirmant que apareix com la oblidada «entre las demás que integran los problemas sociales pendientes de resolución»¹⁶⁷ i compara, utilitzant les elucubracions de Ruskin, l'aportació de la dona com una pedreta que cau a l'atzar al riu i com aquesta per petita que sigui pot canviar la direcció i fins i tot convertir un petit rierol en un riu cabalós. L'ús recurrent de metàfores és una forma que Maria Domènech utilitza tant en els seus discursos com en les seves obres literàries per fer entendre millor les idees al seus oients o lectors.

Pel que fa a la publicació del llibre, observem que s'estructura en tres parts molt ben diferenciades. En la primera part l'autora vol presentar la dona «bajo el prisma de la misión social a que está llamada». En la segona part, Domènech vol posar la dona en relació amb el problema obrer «bajo el punto de vista de asociación, de Mutualidad y de sindicalismo como medio de mejoramiento». I en la tercera part, la sociòloga tarragonina examina l'obra mutualista sindical a Barcelona per passar a exposar la constitució, desenvolupament, mitjans i finalitat de la Federació Sindical d'Obreres.

En la primera part, Maria Domènech comença classificant les dones en dos grups: les que viuen sense reflexionar, ni opinar, ni fer un judici crític de les coses, les quals segons ella són la majoria; i les que viuen la vida tal i com és i lluiten pels seus ideals. Es queixa que, en general, és necessari que la dona sigui conscient del seu entorn. Compara la dona que ha estat educada en uns valors morals i cultes, que quan és adulta sap què vol i no es deixa trepitjar, amb la que no ha rebut una educació que li mostri allò què li convé i allò què no, i quan és adulta acaba ocupant llocs de treball en els quals és explotada, com succeeix amb les obreres. En aquest cas es planteja de qui és la responsabilitat del baix nivell de cultura de la dona obrera. És per això que ella vol fer-hi alguna cosa i interpel·la els interlocutors a entendre la necessitat de capgirar aquest desequilibri social. Per tant, l'autora insisteix molt en posar tots els mitjans per educar la dona segons les bases de la moral que cada individu adquireix de la religió catòlica. La seva forma d'expressió facilita la comprensió dels objectius de la Federació mitjançant un estil col·loquial, estructurant bé el contingut i utilitzant, com feia habitualment, metàfores per exemplificar les seves idees.

Maria Domènech consciència l'auditori que la sensibilitat de la dona fa que simpatitzi amb falsos ídols que arriben a confondre la ment i el cor davant la veritat. És

---

¹⁶⁷ *Op. cit.*, p. 5.

per això que exhorta el públic a crear centres i institucions culturals per ajudar a millorar la seva sort i fer-li sentir la necessitat de la transmissió de la cultura i l'educació. L'autora afirma convençuda que la integració de la dona obrera al sindicalisme ha de servir perquè millorin les condicions del seu treball i, per tant, del seu estatus social, perquè fent valer els seus drets recupera la seva personalitat. També parla del desnivell que hi ha entre l'home i la dona:

[...] el trabajo del hombre está cien veces más defendido, cien veces más retribuido que el de su compañera. Y digo cien veces, porque el promedio de la retribución del trabajo femenino no llega ni a la mitad de la alcanzada por el del hombre, habiéndose poco menos que negado el principio de *salario igual por trabajo igual*. Y lo más triste es que hasta el mismo obrero, sin duda por desconocimiento de causa, deja de dar la mano a su compañera en esta importantísima cuestión dándose el caso de que muchas entidades sociales de socorros mutuos proscriben de su seno a la mujer.¹⁶⁸

Maria Domènech té molt clares les raons de la constitució de la Federació. Principalment, i pensant en la dignitat i els drets de la dona obrera, creu que a més d'adquirir la personalitat per defensar els seus drets, a la Federació la dona podrà educar-se en les classes de lletres i arts i escoles professionals, podrà trobar feina a la borsa de treball i millorar les condicions de feina, i fins i tot podrà practicar esport, que és tan positiu per a l'esperit i la ment, a través de les activitats d'educació física, excursions i festes que se celebrin. Per tant, no hi ha dubte que la Federació va ser una institució de gran ajuda per a la millora de les condicions socials i educatives de la dona.

En la segona part, es presenta el discurs que justifica l'obra magna de Maria Domènech. L'autora proposa el suport dels sindicats i el caràcter mutualista perquè ja es fan servir de manera efectiva a Anglaterra, Alemanya, França, Bèlgica i Estats Units. Maria Domènech ja n'estava al corrent i defensa aquestes formes d'organització social i professional perquè les equipara amb els beneficis dels gremis familiars dels segles XVII, XIX i XIX però amb l'avantatge que compta amb una força legal que manté els drets dels seus associats, que els gremis no tenien. Maria Domènech coneixia el tema i les estadístiques dels països ja esmentats i d'altres com Canadà, Àustria-Hongria, Dinamarca, Suècia o Suïssa.

Després d'explicar els mòbils que provocaren la constitució de la Federació, en la darrera part Maria Domènech explica com es va formar la Junta dels Sindicats, la Junta de la Federació, la Junta del Protectorat, i finalment com queden distribuïts els membres que conformen la Federació Sindical d'Obreres. Aclareix que el Protectorat és tan sols

---

¹⁶⁸ *Op. cit.*, p. 15.

una secció adherida a la Federació i que li dóna un caràcter únicament de Secretariat com és habitual i obligatori en les entitats similars del sistema sindicalista.

Les sindicades en la seva fundació van ser unes 136 joves de 15 a 25 anys. La creació de seccions s'anava fent segons les demandes de les obreres. Així es van arribar a organitzar unes classes de tall i confecció, de francès, de dibuix i cursets de moral, economia domèstica i higiene. Com que hi havia obreres sense feina es va crear la Borsa de Treball. Amb el temps, s'hi van celebrar conferències, festes i audicions musicals. La Federació es finançava amb les quotes de les sindicades i també de les *Dames del Protectorat*¹⁶⁹ i de donatius cristians i altres. Finalment, en una extensa llista, dóna les gràcies a les entitats i persones que han ajudat a la creació de la Federació.

Entre els anys 1912 i 1913, des de la constitució de la Federació Sindical d'Obreres, Maria Domènech va dedicar la major part del temps a donar-la a conèixer, a organitzar i participar en conferències en diferents centres culturals de renom a Barcelona i a Madrid, on va tenir molt d'èxit: «El feliz éxito de la actuación en Madrid fue estimado como un triunfo de nuestra obra; señalando su valor como obra social de sentido moral y práctico y de actuación cada día más especializada para el mejoramiento de la mujer obrera».¹⁷⁰

El maig de l'any 1912, Maria Domènech va protagonitzar una conferència a l'Ateneu de Madrid sota el títol «Constitución y finalidad de la Federación Sindical de Obreras», amb la voluntat d'exposar la finalitat de la Federació, defensant i insistint, per damunt de tot, en el dret de la dona a confiar en ella mateixa. Aprofitant l'estada a la capital espanyola, va tenir l'oportunitat de traslladar aquesta mateixa exposició de raonaments al «Centro de hijos» de Madrid sota el títol «Acción social».¹⁷¹ Aquells dies, la premsa es va fer ressò de l'audiència que va acceptar la Reina Victòria Eugènia de Maria Domènech i la marquesa d'Ugena.¹⁷² Aquesta no serà l'única vegada que Maria Domènech demana audiència amb la Reina. L'any 1926 també la rebrà, en aquesta ocasió al Palau de Pedralbes, i Domènech hi anirà acompanyada d'una obrera.¹⁷³

---

¹⁶⁹ No especifica quines són les dames que feien de mecenes: «Contamos dentro de la *Federación*, además de las cuotas de las sindicadas, con las cuotas de las damas del Protectorado y con los donativos que corazones cristianos y espíritus magnánimos hacen a la obra». *Op. cit.*, p. 20.

¹⁷⁰ *DR*, p. 81.

¹⁷¹ OBS1/2.

¹⁷² *La correspondencia de España: diario universal*, 17 de maig de 1912.

¹⁷³ *Tarragona*, 20 d'octubre de 1926.

L'actitud de caritat social sorgia pel sentiment catòlic que Maria Domènech transmetia al públic receptor dels seus parlaments. Tenia una manera d'expressar-se que ajudava molt les dones treballadores a confiar en si mateixes, a tenir fe i a comprendre perquè havien d'adherir-se al Sindicat. I és que la base moral del discurs de Maria Domènech sempre va estar influït per la doctrina catòlica, i això es feia notar i ho tenien present moltes de les agrupacions socials que tenien com a objectiu les obres de caritat. Per exemple, l'any 1913 les associacions catòliques de Sarrià van celebrar amb motiu de les Festes de Maig una diada en la qual la convidada més rellevant va ser Maria Domènech. I és que Domènech passava la major part del temps dedicada a l'activitat social, però encara tenia temps per dedicar-lo a la família, a la seva afició d'escriure i, fins i tot a la seva passió per la música. Tot plegat, era, segons explica en les seves memòries, una qüestió d'organització:

Y una vez estabilizada y en camino ascendente nuestra obra, y organizada mi vida de manera que a pesar de las dos horas que pasaba en ella (de 7 a 9 de la noche) me quedaba tiempo con mis aficiones literarias. Cosa que parece contradictoria con mi defecto de ser distraída en extremo, siempre he tenido una disciplina y un método de organización en la manera de aprovechar las veinte y cuatro horas del día; con lo que logro atender las obligaciones de mi hogar y el trabajo que me acarrear mis apostolados y mis aficiones.¹⁷⁴

Les condicions de vida i de treball de l'època que ens ocupa eren molt precàries. La jornada laboral tenia de deu a dotze hores, amb feines de vegades molt dures. No és fins a la llei de 1902 que es prohibeix treballar més d'onze hores diàries i fins al 1904 no s'estableix el descans dominical. A les fàbriques no hi havia condicions higièniques ni sanitàries i els accidents laborals eren molt freqüents. Els habitatges també eren precaris i això feia que les malalties s'agreugessin, de vegades amb proliferació d'epidèmies i el consegüent increment de la mortalitat, sobretot infantil. El 1900, un 17% dels nens nascuts vius morien abans de fer el primer any. També cal dir que l'esperança mitjana de vida el 1900 era de 41 anys, i el 1930 de 47 anys. A aquestes dades, cal afegir-hi que l'analfabetisme oscil·lava pels volts del 55% entre la classe obrera i era molt superior en les dones.¹⁷⁵

L'incompliment de la normativa laboral per part dels propietaris va generar el descontentament dels treballadors, sobretot de les dones, i per tant, protestes socials de ressò. Les obreres catalanes van participar activament en nombroses vagues del sector

---

¹⁷⁴ DR, p. 81.

¹⁷⁵ ROIG ROSICH, Josep M., «Catalanisme, Anticatalanisme i Obrerisme, 1900-1930». Dins Manel Risques (dir.), *Història de la Catalunya Contemporània. De la Guerra del Francès al nou Estatut*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana/ Mina, 2006, ps. 219-300.

tèxtil. Comencen així, a sorgir dones molt actives a les vagues de principis de segle XX, com l'anarquista Teresa Claramunt (1862-1931) que mobilitzava les obreres a organitzar-se en moviments de defensa dels seus interessos laborals i per al reconeixement dels seus drets específics com a dones. No és el cas de Maria Domènech ja que les reivindicacions les va fer com hem vist i veurem més endavant, a través de la creació de la Federació Sindical d'Obreres i de les seves conferències arreu de Catalunya i a Madrid, a més de la tasca com a publicista.

L'any 1915 el president de l'Instituto de Reformas Sociales, Gumersindo de Azcárate, va enviar una carta a la Federació Sindical d'Obreres demanant un informe sobre el problema del treball a domicili. En concret, demanava a les obreres una llista de noms dels contractistes que no complien amb els seus deures amb la voluntat de posar-hi remei. La resposta de Maria Domènech, que primer s'excusa d'haver tardat a respondre ja que va estar uns dies fora de la ciutat, és interessant perquè, d'una banda, posa de manifest la por que tenen les obreres a donar els noms d'aquells que les exploten i, de l'altra, perquè Domènech exposa el problema del treball a domicili: «No me ciegan al hablar de dicho problema, ni intereses obreros ni patronales, pues no pertenezco ni a una ni a otra clase; solo me guía mi deseo de poner en relieve defectos a subsanar para que puedan ser efectivamente conocidos, y estudiándolos corregirlos».¹⁷⁶ Aquesta carta també ens demostra la relació de cooperació entre l'Instituto de Reformas Sociales i Maria Domènech. A través de la Federació hi havia un contacte directe amb el món obrer femení i un interès recíproc de millorar les condicions laborals de les obreres especialment en un sector molt castigat com era el treball a domicili.

L'any 1930, al diari *Crónica* de Madrid, Carmen Fernández de Lara escrivia en tota una pàgina titulada «Acción Femenina en Cataluña» un article dedicat al Protectorat de la Federació Sindical d'Obreres. En aquest article hi apareixen diverses fotografies: una de les aules on les associades aprenien diversos oficis i una altra on hi ha Maria Domènech i les presidentes dels diferents sindicats de la Federació. L'autora de l'article, acaba elogiant el treball de la Federació sobretot pel fet que «la mujer ayuda a la mujer, le evita escollos, la prepara para la lucha por la vida y la eleva a un plano de amor y de consideración».¹⁷⁷

I és que Maria Domènech va ser una clara defensora d'un principi fonamental: la dona ha de fer valer la seva personalitat. Domènech creia que la dona que no era

---

¹⁷⁶ OBS2/3. Vegeu annex 3, p. 383.

¹⁷⁷ *Crónica*, 20 de juliol de 1930.

conscient d'aquesta necessitat fonamental, perjudicava seriosament la dona que n'era conscient. Precisament per això, aquest va ser entre molts altres, un dels propòsits que integraven la Federació Sindical d'Obreres i que va comportar la creació de la Secretaria d'Orientació Social de la qual Maria Domènech n'era la responsable: «Aquí las mujeres se enteran de cómo se resuelven todos los conflictos, de sus derechos y deberes. Adquieren la costumbre de regirse a sí mismas, de hacer valer la razón. Se forma el carácter y la personalidad se define».¹⁷⁸

L'exposició que Maria Domènech fa sobre el funcionament i objectiu de la Federació al llarg de les conferències i articles en premsa és en coneixement de veritable causa i es tracta d'una tasca important que permet reconèixer Maria Domènech com a una important sociòloga implicada en el sindicalisme femení de principis de segle XX.¹⁷⁹

2. *El profesionalismo y los sindicatos* (1927)

Entre 1917 i la publicació del llibre d'assaig *El profesionalismo y los sindicatos*¹⁸⁰ Maria Domènech de Cañellas, a més d'escriure, com ja hem comentat, dedica gran part del seu temps a ocupar càrrecs socials importants (vocals, vicepresidències, etc.) a més

---

¹⁷⁸ Entrevista, tipus reportatge, titulada *Una obra ejemplar. La Federación Sindical de Obreras*, feta per Lorenza García de Riu a Maria Domènech de Cañellas. Publicada a *El Día Gráfico* el 4 de juliol de 1934. La Secretaria d'Orientació Social que dirigia Maria Domènech comprenia dues dames, tres obreres i un advocat que vetllaven pels propòsits de la directora. Aquests treballaven més de quatre hores diàries en el sindicat.

¹⁷⁹ En les diverses publicacions sobre dones i el sindicalisme a Catalunya, no hi apareix enlloc el nom de Maria Domènech de Cañellas. Per citar algun exemple: al web <http://www.veuobrero.org/index08.htm>, es citen els diversos sindicats i altres institucions, i en clicar *Federació Sindical d'obreres* hi trobem la descripció següent: «Barcelona, 1912. Organització promoguda per la burgesia barcelonina, amb marcades finalitats benèfiques. La seva filiació es composava bàsicament de modistes i sastresses de la ciutat de Barcelona. Tingué molt poca incidència en el moviment obrer femení». Un altre exemple: l'any 2005 la Generalitat de Catalunya va publicar un calendari elaborat per la historiadora Antonina Rodrigo amb la finalitat de recuperar la memòria històrica de les dones sindicalistes. Hi aparegueren dones com: Isabel Vila (1843-1896), Francesca Saperas (1851-1933), Teresa Claramunt (1862-1931), Lola Iturbe (1902-1990), Federica Montseny (1905-1994), Margalida Roig (1908-1956), entre altres. En la presentació del calendari, que més tard es va convertir en una exposició itinerant, s'hi enuncia: «Cada mes està dedicat a una sindicalista, amb una breu nota biogràfica de cada una d'aquestes dones precursors en la lluita pels drets de les dones». Crec que Maria Domènech va ser una de les precursors en la lluita pels drets de les dones més importants de Catalunya. La manca d'informació i desconeixement de la feina feta durant la primera meitat del segle XX per part de la nostra protagonista és la causa de la seva invisibilitat, cosa que em resulta incomprensible perquè hi ha documents publicats de l'època que ho proven. Una de les tasques que proposo quan hagi defensat aquesta tesi doctoral és donar a conèixer les aportacions sobre el sindicalisme femení a Catalunya per part de Maria Domènech i aconseguir el seu reconeixement com a impulsora i promotora d'aquest moviment.

¹⁸⁰ DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *El profesionalismo y los sindicatos*. Barcelona: Imp. Ramon Tobella, 1927. En el llibre que tenim hi ha una dedicatòria signada per l'autora: «Al conocido letrado y sociólogo don M. Moragas Manzanares como testimonio de buena amistad».

de viatjar per diverses ciutats de Catalunya i Espanya i intervenir en conferències i discursos. La finalitat d'aquesta intensa activitat és aconseguir educar la societat perquè s'adoni que cal reivindicar els drets i lluitar per les condicions laborals dels obrers i obreres del país, tal com han fet altres països.

Per posar-nos en antecedents, cal recordar el viatge per França, Suïssa, Alemanya i Itàlia que va fer l'any 1916 gràcies a una beca que li va concedir la *Junta de Ampliación de Estudios y otras carreras para la mujer*, i que va servir-li per reorganitzar les seccions de la Federació Sindical d'Obreres que ella mateixa havia fundat. El primer inconvenient que es va trobar va ser que hi havia un nivell alt d'analfabetisme que resultava incompatible amb les pretensions de Maria Domènech, per tant, la idea era bona però per causes de política educativa, el model suís era inadaptable a l'espanyol. Malgrat tot, va aconseguir reorganitzar la borsa de treball del Sindicat segons el model de Berna, també la secció de treballs propis de la dona, segons els documents models d'oferta i de demanda. Aquests, quedaven arxivats en l'arxiu de la borsa, sistema molt senzill i que va donar molt bon resultat.

Alguns càrrecs i conferències que va dedicar a les polítiques laborals pels volts dels anys vint, demostren la implicació de Maria Domènech. Algunes dades a destacar: l'any 1917 va participar com a vocal a l'exposició del treball a domicili, presentada al Museu Social de Barcelona amb l'objectiu de fixar el salari mínim a les indústries a domicili. Més tard, va ingressar com a col·laboradora i treballadora a l'Institut de Reformas Sociales des del càrrec d'Inspectora Auxiliar del Treball (1918). Aquell mateix any, va donar una conferència a Sant Andreu a l'entitat «El Progreso» amb el tema «La dona en els evolutius moments actuals» (1918), també va fer una xerrada sobre el tema «cultura i civisme» a Barcelona amb el títol «Importància Moral del Congrés Feminista a Ginebra» (1920) i va escriure per a una revista americana l'article «Misión social de la mujer» (1921). També va participar en els congressos sobre mutualitat que es feien a Barcelona, va ser vocal del patronat de previsió de Catalunya i Balears (1922), va donar una conferència al Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria sobre la pobresa a Barcelona (1922) i va renovar el càrrec de vocal del Patronat de Previsió de Catalunya i Balears. L'any 1923 va rebre la medalla de plata del treball i va intervenir en el Congrés de Beneficència al Círculo de Estudios de la Acción Católica de la Mujer amb el tema «El jornal tipo de la mujer», i també va ser vocal de la Junta d'Abastaments. Domènech va continuar la seva activitat com a conferenciant a l'Associació d'Alumnes de l'Escola Industrial de Vilanova amb el tema «Avantatges

del professionalisme en la vida econòmica dels pobles» (1924) i l'any següent ja va donar a conèixer la preparació del seu llibre *El profesionalismo y los sindicatos* a la mateixa l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú i més tard a l'Ateneu Barcelonès.

Maria Domènech va escriure aquest llibre d'assaig per parlar bàsicament del sindicalisme i aportar el seu punt de vista com a dona preocupada pel benestar de la dona en general. En la seva obra critica el fet que els sindicats estiguin constituïts només per homes i, amb les seves explicacions teòriques sobre la dona i el treball, pretén també convèncer-los que les dones també tenen capacitat per liderar aquests tipus d'institucions. Per poder convèncer els lectors i el públic que segueix les seves conferències, Maria Domènech sempre inicia la seva exposició oral parlant de la situació social de la dona i del poble en conjunt, es queixa de la manca de cultura i critica el desànim general que impedeix fer cap tipus d'esforç per adquirir coneixements i treballar professionalment en un ofici concret.

La dedicatòria que obre el llibre d'assaig està dedicat a les dones que conformen la Federació Sindical d'Obreres de Barcelona, fundada per ella mateixa i de la qual n'era la presidenta; i també a les dones que treballen i comparteixen aquest esforç amb el fet que suposa complir el deure d'esposa i mare:

A vosotras las mujeres que integráis la FEDERACIÓN SINDICAL DE OBRERAS DE BARCELONA: Y a todas las mujeres que no solamente vivís del producto de vuestro hogar como hijas, como esposas y como madres, cumpliendo con unos deberes y en uso de unos derechos que si no están escritos en ningún código están grabados en vuestro corazón y en vuestra conciencia; a vosotras que exponiéndome vuestras necesidades de clase y de estamento me habéis enseñado a estudiar ecuánimemente los problemas económico-sociales que son la clave de la paz de los pueblos; a vosotras dedico este pequeño estudio [...].¹⁸¹

L'assaig, escrit en castellà, està dividit en sis capítols el primer dels quals parla del problema econòmic que afecta la societat com a conseqüència de la ignorància que exerceixen les persones i de retruc les empreses a causa del sentit de la propietat que molts empresaris mantenen egoïstament. En el segon capítol Maria Domènech parla de l'individu i exposa les aptituds i els comportaments que té davant la societat laboral i la crisi professional que provoca sobretot la inseguretat laboral de la dona. En el tercer capítol revisa els valors individuals comparant l'home i la dona al mateix temps que exposa els drets que els pertoca segons les seves aptituds, fent especial atenció al problema feminista. Al quart capítol entra directament a parlar de les característiques

---

¹⁸¹ *Op. cit.*, p. 5.

del professionalisme i les seves possibilitats incloent aquelles que té la dona en aquest sector. En els capítols cinquè i sisè parla del sentit professional que cal donar als gremis i sindicats.

No és un assaig sobre la dona. Domènech tracta cada apartat des del punt de vista femení dins el plantejament del problema social que l'autora creu que afecta tot un país en general, ja que com a dona veu unes diferències notòries entre els dos sexes i intenta exposar-les. Maria Domènech considera que la societat a Espanya, en general, no està preparada per afrontar els canvis econòmics i socials que altres països europeus han dut a terme i han assimilat per tal d'avançar socialment com a país. Aquesta incapacitat prové principalment de l'individu, malgrat tenir les qualitats però no l'esma d'impulsar una veritable renovació econòmica i social. L'autora posa d'exemple el moviment revolucionari de Rússia que va arribar a produir-se gràcies a la força reivindicativa del poble i la regularització de l'economia. Segons l'autora, a Espanya en canvi, els moviments socials no tenen èxit per manca d'ideals i pel poc costum a la reflexió. De manera que Maria Domènech en aquest sentit es mostra pessimista pel que fa a la força del poble per dur a terme una reorganització seriosa, tal i com ella conclou: «Así es como vemos aceptadas por un igual las doctrinas más extremas y las sociedades más sublimes por este pueblo tan pasional y tan poco preparado para toda renovación y tan dominado por la costumbre y el prejuicio».¹⁸²

En el capítol que dedica a parlar dels valors individuals, Maria Domènech torna a comentar tal com havia fet a la *Memoria* (1917) la importància cabdal que l'individu tingui estudis, ja que acusa la ignorància del poble del problema de l'economia social i de la falta de confiança que existeix pel progrés. L'educació bàsica és cabdal per al futur d'un país, doncs només els individus que estudiïn des de la infància arribaran a sentir-se amb ganes de continuar estudiant i amb capacitat d'escollir l'ofici que més els convingui. De manera que, amb un bon nivell de professionals qualificats, la confiança dels individus davant el progrés econòmic i social està garantida.

D'altra banda, la manca d'educació origina inseguretats laborals que és una de les principals causes del retràs econòmic d'un país. Aquest problema es dona en els homes que no estan ben preparats professionalment i que, en trobar-se desorientats en les tasques a realitzar, escullen treballs més senzills dels que realment serien capaços de fer. Pel que fa a la dona, succeeix el mateix, però com que aquesta, a més de no tenir cap

---

¹⁸² *Op. cit.*, p.14.

tipus d'estudi està menys valorada en les seves capacitats, abandona les aptituds que li són pròpies i accepta treballs indecentment remunerats.

La revisió dels valors individuals és una de les parts interessants del llibre. En ella l'autora elabora una comparació molt personal sobre les diferències entre l'home i la dona. D'aquesta qüestió en parlaré més endavant en el capítol sisè sobre el pensament feminista de Maria Domènech de Cañellas.

Després de fer un incís en el llibre sobre el paper de la dona en la societat i el feminisme, l'autora centra la darrera part del llibre a explicar la necessitat que l'individu adquireixi professionalitat i especialització en el treball. D'això en pot parlar còmodament gràcies a les observacions i estudis sobre el treball dels obrers en el sentit econòmic i social, al llarg dels anys, fent visites a fàbriques d'arreu de Catalunya, conferències i viatges a Madrid i a Europa. Maria Domènech explica els avantatges i inconvenients dels gremis i sindicats en tots els sentits: professional, cooperatiu i mutualista, industrial, jurídic i legislatiu. L'autora defensa per damunt de tot la professionalitat i la dedicació al treball, sigui quina sigui la feina a realitzar, ja que la professionalitat dóna dignitat a les persones. Ara bé, per a l'autora no n'hi ha prou amb la professionalització d'un treball, també ha d'existir, i així ho creu necessari, l'especialització sense caure en l'especialització extrema, per tal que no s'arribi a l'anul·lament de la pròpia iniciativa i es perdi, en paraules seves, l'estímul creador del treball.¹⁸³

El que proposa Maria Domènech sobre la professionalització és que sigui considerada un ensenyament que combini la teoria i la pràctica, de manera que l'aprenent valori els seus estudis gràcies al coneixement d'allò que estudia en la pràctica. També proposa que l'ensenyament professional només es realitzi després dels 14 anys ja que no és convenient que abans d'aquesta edat l'individu es dediqui només en un ofici concret i s'hi especialitzi. Tanmateix, per a Maria Domènech l'especialització és la manera més pràctica d'arribar a la perfecció de la producció. Al final de l'ensenyament professional hi hauria uns exàmens com en moltes de les escoles d'Europa i Estats Units on s'aplica aquest sistema d'ensenyament.

Maria Domènech critica que l'orientació professional a Espanya s'hagi dut a terme basant-se en els principis de l'antropologia i pedagogia antigues les quals donen més importància a la teoria que a la pràctica; i és que creu que una autèntica orientació

---

¹⁸³ *Op. cit.*, p.54.

professional s'ha de basar en la pràctica i l'observació de l'individu, fins i tot recomana tenir coneixements de psicologia per aconsellar l'ofici millor per a l'individu. Per a l'autora, l'orientació professional a l'individu és una de les tasques més importants que exerceixen les escoles professionals. Creu que a Espanya hauria de ser un factor important, i que els organismes d'orientació professional haurien d'estar completament identificats amb les escoles generals d'ensenyament primari i amb els treballadors professionals.

Maria Domènech sempre exposa els seus principis pensant en la seva aplicació a l'individu, homes i dones, però conscient que la dona és tractada amb inferioritat; darrere de cada apartat general dedica un subapartat aclaridor especialment perquè la dona no rebi cap tipus de discriminació a l'hora de complir aquests principis. Per exemple, en la tria de la professió, reclama que la qüestió professional es regeixi pels mateixos principis que l'home. Això sí, sempre respectant la naturalesa i modalitat de l'individu, que segons Maria Domènech són complementàries recíprocament. En aquest sentit, critica el fet que es privi la dona de treballar al camp amb les màquines o en professions «propies de la mujer» com per exemple les que tenen relació amb l'ornamentació de vestuari, de la mateixa manera que també se li prohibeix una necessitat tan bàsica com estudiar. L'autora està convençuda que l'alliberació de la personalitat de la dona no arribarà fins que no se la valori en totes les esferes professionals. Però a més, la dona ha de poder fer un esforç perquè així sigui. Finalment, reclama uns principis cabdals: «En ética, a igual deber igual derecho. En moral, a igual hecho igual responsabilidad. Y en economía, a igual esfuerzo igual ganancia».¹⁸⁴ Aquests principis són els que les dones han de fer valer perquè adquireixin confiança per dedicar-se a una professió i puguin empènyer altres dones a treballar des de la professionalitat i a mostrar els avantatges que aquest esforç comporta.

La professionalització dels individus també s'havia tingut en compte dins el sector gremial. En el capítol que Maria Domènech parla dels gremis, afirma que la idea d'associació en gremis ja existia en l'antiguitat, ja que sempre que hi havia la necessitat de recolzament entre professions, els individus d'una mateixa societat s'organitzaven en gremis per fer front comú a unes necessitats comunes. Per a l'autora, el sentiment d'associació que hauria de semblar que tendeix a anul·lar la persona, en el seu origen és

---

¹⁸⁴ *Op. cit.*, p. 74.

el mateix perquè quan l'individu es fa fort per si mateix aleshores coopera amb la seva pròpia fortalesa individual pel bé general.

Maria Domènech parla de les virtuts i dels defectes dels gremis en els segles anteriors. Una de les virtuts dels gremis d'abans és el sentit professional i l'organització econòmica d'aquelles societats. L'individu productor posava tot el seu interès en la perfecció de la seva professió i en el seu caràcter capitalista ja que era ell mateix qui comercialitzava la seva indústria. La base del triomf dels gremis d'abans, segons Maria Domènech, és que al taller ja hi havia un director tècnic i un mestre d'ofici. Per tant, primer s'exigia una preparació general a partir de la instrucció d'estudis generals fins que l'aprenent passava al taller per dominar l'ofici. Continuava la instrucció general en les hores que tenia lliures o en hores extres i s'especialitzava en l'ofici en centres escolars o bé li ho oferia el mestre o patró en les dependències del mateix taller.

L'organització gremial d'aleshores tindria algunes semblances amb les característiques de les escoles professionals de Suïssa que Maria Domènech ja apuntava en el seu estudi de 1917, però amb la diferència que a Suïssa les escoles es dedicaven únicament i exclusivament a ensenyar i instruir les persones; en canvi, en els gremis, la teoria i pràctica d'un ofici es feia en una dependència del taller de la mateixa indústria. Després d'assolir uns coneixements pràctics i teòrics sobre l'ofici, l'individu era examinat per un jurat i obtenia el títol de suficiència professional amb el qual passava a ser oficial de l'ofici escollit. Després podia continuar instruint-se per optar al títol de mestre. L'autora explica que el procés d'obtenció del certificat de suficiència professional era molt rigorós i en el cas que un individu arribés a obtenir el títol de mestre i continués treballant amb el seu patró, aquest el considerava professionalment igual que ell. Segons afirma Maria Domènech, es fa difícil pensar en un compliment estricte de les normes en els gremis d'èpoques passades, però els documents que ha estudiat apunten que l'esplendor de l'economia social d'aquells temps va ser gràcies a aquest rigor en el compliment de les normes, que convertides en lleis, van aconseguir una major perfecció de la producció.

Com a defecte del gremi, l'autora fa referència al lligam que existia entre el progenitor i el fill que havia de seguir el negoci familiar. En certa manera es privava l'hereu de la llibertat d'escollir el seu camí professional ja que podia ser que no coincidís amb aquell que obligatòriament havia de continuar per tradició familiar. També critica el criteri utilitzat per comercialitzar els productes cap a l'exterior, per falta d'ambició, d'ideals, per desconeixement dels beneficis o per manca d'autoestima,

tot i que Maria Domènech aprecia aquest tipus d'esforç que feien els patrons dels tallers de dedicar part dels seu temps a professionalitzar els seus treballadors.

L'agremiació, segons l'autora, té en la seva pròpia naturalesa un sentit de cooperativisme i mutualitat ja que aplega els homes sota una mateixa institució representativa que defensa els seus interessos i necessitats, i obliga cadascun dels individus a respectar-se mútuament. El sentit cooperativista no va quallar en la societat gremial perquè no responia a cap necessitat col·lectiva ni individual de la societat, en canvi en el mutualisme, les classes professionals cercaven un suport comú amb la base del seu propi esforç. Els gremis, com a organismes antecessors dels sindicats, van aportar molts beneficis a la societat quant a l'ordenació i protecció de les professions. L'autora fa especial èmfasi en l'aportació educativa i professional dels gremis com a base del benestar moral i material d'aquelles societats.

Maria Domènech dedica el darrer capítol del llibre a explicar el valor dels sindicats i desmentir les afirmacions equivocades. Per tant, està disposada a explicar el perquè de la conveniència d'integrar els sindicats professionals en la societat. El sindicat és una associació formada per a la defensa dels interessos econòmics dels individus que l'integren i com que els processos econòmics han variat des de fa dos segles, l'autora proposa que les associacions econòmiques adoptin el caràcter sindical. La base fonamental de tot sindicat, com els gremis, és el sentit innat dels individus d'agrupar-se amb aquells que tenen mateixes necessitats. No obstant això, d'una banda, hi ha factors com el capital que influeixen negativament en l'aspecte productiu, perquè de vegades l'egoisme i les ànsies de diners provoquen una mala qualitat del producte final ja que no s'ha invertit en l'ensenyament teòric i pràctic. I, d'altra banda, les persones també influeixen negativament en el valor sindical quan l'individu busca el seu propi interès sense posar el seu esforç en el treball comú. També en són culpables els anomenats i mal vistos sindicats grocs, aquells sindicats creats i controlats pels contractistes que responien als interessos d'aquests darrers per davant dels interessos dels treballadors.

De manera que Domènech aconsella que les persones amb els mateixos interessos i necessitats professionals s'agrupin sota un mateix sindicat. Segons l'autora, estudis socials i sociòlegs d'altres èpoques havien proclamat la forma d'agrupació professional com a única manera de consolidar legalment les aspiracions de classe i enfortir i millorar la producció d'un país. El sentit professional dels gremis ha de servir de model per als sindicats, però Maria Domènech, conscient dels canvis que hi ha hagut

al llarg dels anys i la diferent organització econòmica del moment, considera que el seu procediment d'imposició ha de ser diferent. Indiscutiblement, l'autora creu que els sindicats han de ser professionals, tenint en compte com a principi essencial la naturalesa, la puresa i la qualitat del treball professional, sempre considerant el valor de l'individu amb l'objectiu que quan contribueixi al bé comú, millori en si mateix.

La professionalització que ofereixen els sindicats pot fer front a la creixent industrialització del moment, per la qual cosa l'autora veu més possibilitats de preparació de l'individu que en èpoques passades gràcies a l'augment de mitjans i disponibilitat de recursos que hi ha en la societat actual. Maria Domènech proposa que la missió dels sindicats comenci a l'escola professional i segueixi als centres d'orientació fins arribar a les borses de treball amb els seus corresponents controls contractuals.

Pel que fa als directors del moviment sindicalista professional, haurien d'estar capacitats per dirigir tota l'organització d'ensenyament professional que depèn dels sindicats, deixar-se assessorar pels tècnics corresponents, intervenir en l'organització de tots aquells centres d'ensenyament professional creats per l'Estat o per altres entitats econòmiques i socials del país i procurar que la equitat de la intervenció conservi intacte el caràcter professional. L'exemple d'aquesta condició és la mateixa Maria Domènech, com a fundadora i directora de la Federació Sindical d'Obreres on treballaven dones professionals en l'ensenyament de les matèries, allò que ella anomena *intervenció tècnica* (ensenyament professional especialitzat) alhora que també és una forma molt clara d'organització del Sindicat.¹⁸⁵

Per tant, la intervenció del patró només es faria a partir del conveni entre escoles professionals i el taller, i no pas que aquest s'encarregui de tot. Tot i així, perquè totes aquestes condicions tinguin efectes oficials, Maria Domènech creu que l'Estat hauria de tenir la força legal i jurídica de reconèixer aquests certificats de suficiència. També creu que seria convenient que el director del sindicalisme professional s'informés de les necessitats de classe i de professió i, per tant, de les borses de treball, tant d'oferta com de demanda, tant si estan creades pels sindicats com per l'Estat o altres entitats de

---

¹⁸⁵ La Federació que presidia Maria Domènech estava integrada pels sindicats de dependents de comerç, modistes, llenceria, sastreria i oficis variis. Les sindicades pagaven una pesseta al mes i dels guanys generals es destinava un 5% a augmentar els fons sindicals de cada secció. Les senyores protectores ajudaven a l'obra social amb una quota voluntària. La federació es manifestava totalment apolítica i estava ubicada en un pis cedit per la Caixa de Pensions per a la Vellesa i els Estalvis (1905) gràcies a l'amistat entre Maria Domènech i Francesc Moragas, director de l'entitat bancària.

caràcter econòmic i social. Tots aquests criteris sindicals que s'estableixen en la relació entre els obrers i el patró s'han de complir sota els principis bàsics del professionalisme.

Així mateix, Maria Domènech aposta per integrar la idea de cooperació en el sindicat, en el sentit que es creï un seguit de cooperatives de la mateixa professió en cada sindicat. L'esperit del cooperativisme que havia regentat en els gremis però de manera desencertada pel domini dels patrons i la manca de les grans explotacions, hauria de funcionar com una modalitat més del sindicat. L'autora creu que ara la realitat econòmica de l'època actual com els grans capitals individuals o el petit nombre de propietaris de les cooperatives de producció poden formar part d'un sindicat perquè fan necessària la defensa econòmica de la classe protectora.

El mutualisme, que també s'havia donat en els gremis, pot comprendre's tant a dins com a fora dels sindicats ja que la seva funcionalitat rau en la retribució del subsidi; no obstant això, en l'època gremial el mutualisme respectava el valor professional de l'individu i, a més atenia, la gestió fiscal dels gremis, per la qual cosa no podien arribar a ser entitats industrials a diferència del que succeeix en l'època de l'autora en què la major part de mútues no són altra cosa que una companyia que explota la mutualitat amb afany de lucre. A pesar de tot, Maria Domènech aconsella que els sindicats haurien de fomentar la creació d'organismes mutualistes necessaris per als seus membres.

En parlar del sentit industrial dels sindicats, l'autora exclou tot sindicat o organisme pròpiament industrial que es dediqui a l'explotació d'un producte, d'una professió o d'un negoci. Els sindicats, tal com els defineix Maria Domènech, no poden desenvolupar un sentit industrial, però si el tenen, és en les seves modalitats de cooperativisme i mutualitat. Per exemple, si un sindicat té una cooperativa de producció tindrà un sentit industrial, doncs la pràctica industrial es farà a través de la seva cooperativa, però a més, si es crea una mútua dins d'aquest organisme cooperatiu tindrà també un sentit mutualista.

Altres mesures que Maria Domènech recomana als sindicats és la responsabilitat d'adaptar les lleis i l'obligació d'orientar i imposar el sentit cívic als membres que integren cada sindicat. La fórmula innovadora que desitja Maria Domènech és que arribi un dia que les directives de les grans explotacions informin i dirigeixin elements tècnics representatius de les comunitats sindicalistes conjuntament amb elements tècnics representatius del capital. A més, tots aquests elements tècnics haurien de comunicar el

critèri dels legisladors i saber donar la força jurídica necessària per a l'actuació dels mateixos sindicats professionals.

Maria Domènech també dedica un apartat ampli a parlar de la dona i el sindicalisme, fent especial èmfasi en la importància de la dona en el problema sindicalista i les dificultats per vèncer la seva alliberació, reconeixement de la seva personalitat en la societat sindical. L'autora reconeix les dificultats que té la dona en el camí de les seves reivindicacions per mitjà del sindicalisme, principalment per dues raons: la primera, per la manca de coneixement de causa i de fe en el sindicalisme, i la segona per la resistència de «l'element sindicalista masculí» per agermanar la seva actuació amb les professions pròpies de la dona. Però també responsabilitza la dona de deixar la seva personalitat i renunciar a la seva participació en la qüestió sindical. Maria Domènech observa que la dona és requerida en sectors concrets i en moments puntuals segons la feina, però després de fer ús dels seu serveis se la torna a deixar de banda. També critica la hipocresia que impera en alguns sectors sindicals dirigits per homes quan per demanda de treball femení, s'involucren en les reivindicacions de la dona però se'n desenten de les seves causes.

Així, Maria Domènech creu que la dona hauria d'exigir, tant dins dels organismes com en la creació dels sindicats d'aquelles professions que li escauen de manera que la personalitat de la dona sigui degudament reconeguda, per la qual cosa hauria de començar per reconèixer-se a sí mateixa. Igualment la dona té el mateix objectiu i feina que un home dins el sindicat, el professionalisme, per tant, segons Domènech, sense oblidar la millora de classe i de professió, la dona ha de convèncer-se que l'assoliment d'aquest principi serà la seva victòria. Així mateix, reafirma que la igualtat dels privilegis del professionalisme i tecnicisme és la base de la reivindicació del valor individual de la dona tant en sentit social com econòmic.

En altres organismes, com en el cooperativisme i el mutualisme, la dona té un ampli camp d'acció gràcies l'afinitat de la seva naturalesa: ajuda mútua, cooperació de treball, etc. La dona també ha d'interessar-se per les lleis que regeixen els organismes i fer constar els seus drets, amb seguretat i personalitat. Per a Maria Domènech és cabdal perquè tot ajuda al benestar general de la societat.

Com ja hem apuntat, la influència ideològica de Maria Domènech procedeix de la tradició catòlica, d'autors de llibres i d'alguns escrits que en aquells anys es traduïen i

es publicaven a Barcelona, com ara O. Sweet Marden i R. Waldo Trine.¹⁸⁶ Aquests autors apareixen en les seves reflexions escrites i exposicions orals i sovint es reconeix una relació entre el pensament ideològic dels sindicats i la seva funció:

[...] creemos que desde el punto de vista sociológico, la asociación de los trabajadores por oficios y la federación de todos ellos en un organismo nacional, no sólo es conveniente, sino necesario para la armonía entre el capital y el trabajo [...] El sindicalismo no tiene nada de peligroso cuando significa el ejercicio por parte de los obreros del derecho de asociación para el mejoramiento de las condiciones del trabajo en términos de equidad y justicia [...] ¹⁸⁷

Si bé és cert que, en el seu conjunt, a *El profesionalismo y los sindicatos* es manifesta la queixa de l'autora davant la manca de consciència social i la poca participació en els conflictes socials per part de la dona treballadora, també és cert que no hi va haver mai una negació de participar en el sindicalisme ni en els àmbits laborals i socials. En la majoria dels casos mancava aquell ajut, que oferia Maria Domènech a les seves militants per defensar-se davant una societat egoista i injusta a través dels seus escrits i de l'exemple d'esperit lluitador i incansable.

Els primers intents d'organització de la dona treballadora van ser amb caràcter anarcosindicalista de la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola (FTRE), organisme adherit a la Federació Internacional de Treballadors (AIT). Segons Cristina Gatell, a Catalunya, i en concret a Barcelona, va sorgir l'any 1872 el sindicalisme més important a Catalunya anomenat Les Tres Classes de Vapor, del qual en va sorgir la Unió Fabril Manufacturera, que tenia uns 10.000 militants dels quals 2.000 eren dones. A més, sintetitza molt bé les causes de la baixa participació de les dones en el moviment obrer organitzat. D'una banda, perquè la doble jornada laboral obligava la dona a continuar treballant a casa en les feines domèstiques i a atendre les necessitats de la família, i d'altra banda, perquè la dona no anava als llocs on es decidien moltes de les accions sindicals com per exemple els cafès o tavernes, sovint freqüentats per homes un cop acabaven la jornada laboral.¹⁸⁸ Cal tenir en compte que la reivindicació principal del moviment obrer era reclamar els drets de millora de les condicions laborals i, en el cas de les dones, l'equitat en tracte, salari i horari. Al marge de l'anarcosindicalisme, va ser

---

¹⁸⁶ Orison Sweet Marden (1850-1924), escriptor i moralista americà, i Ralph Waldo Trine (1866-1958), filòsof místic americà. La influència d'aquests autors en el pensament de Maria Domènech ja s'ha comentat anteriorment.

¹⁸⁷ TRINE, Waldo. *Renovación social*. Barcelona: Llibreria Parera, 1918, p. 111. (Traduït de l'anglès per Frederic Climent i Terrer).

¹⁸⁸ GATELL, Cristina. *Dones d'ahir, dones d'avui*. Barcelona: Barcanova, Biblioteca bàsica d'història de Catalunya, 1993, ps. 33-34.

el sindicalisme catòlic el que va aplegar un nombre més gran d'obreres. L'any 1910 es va crear el Sindicat de l'Agulla promogut pel capellà Josep Ildefons Gatell i l'escriptora Dolors Monserdà amb l'objectiu de donar suport a les cosidores a domicili i millorar les seves condicions materials i morals. L'any 1912 tenia 287 afiliades, però l'any 1934 tan sols eren 310 militants. El punt àlgid de la Federació Sindical d'Obreres (1912) va ser l'any 1924 amb més de 3.000 federades. A partir d'aquesta data el descens es va evidenciar ja que l'any 1935 eren 1.112 federades.¹⁸⁹

Maria Domènech va defensar la creació i el manteniment dels sindicats pel fet de ser unes societats que a més de reportar beneficis mutus com els antics gremis, tenien la força legal per mantenir els drets dels associats: «pero en todo el proceso sindicalista obrero adviértase un gran desequilibrio entre la condición social del hombre y el de la mujer, en desmérito de ésta, resultando fatalmente de este desnivel, que el trabajo del hombre está cien veces más defendido, cien veces más retribuido que el de su compañera».¹⁹⁰

Maria Domènech, fidel a la lluita per les condicions laborals de la dona i la seva insistència per aconseguir part dels seus propòsits, complia amb la màxima moral de predicar amb l'exemple, alhora que promovia l'esperit voluntari de les seves «germanes», (com sovint les anomenava) per formar part d'un ideari reivindicatiu comú.

3. Altres conferències sobre el treball i la dona

En l'arxiu de Maria Domènech s'han trobat alguns apunts íntegres de les nombroses conferències sobre el treball i la dona que va impartir en diverses institucions i centres de formació.

3.1 Conferència donada a Sarrià (1913)

L'any 1913 Maria Domènech va donar una conferència a la casa provincial de les Salesianes¹⁹¹ amb motiu de la festa que se celebrava anualment. Segons es desprèn

---

¹⁸⁹ Dades extretes de *Génesis de la Federación Sindical de Obreras* (1935). Document inèdit i mecanografiat trobat a l'Arxiu personal de Maria Domènech de Cañellas. OBL1/4.

¹⁹⁰ DOMÈNECH (1912), p. 15.

¹⁹¹ La casa de les Salesianes o de les filles de Maria Auxiliadora està situada al passeig Sant Joan Bosco, núm. 24 de Barcelona.

dels apunts de la conferència, van convidar Maria Domènech perquè parlés sobre com ha de ser la dona en la societat. I dirigint-se a l'auditori va fer un discurs sobre la dona molt adequat pel lloc i el públic assistent: «Des del punt de vista religiós i moral, la dona és la base. Des del punt de vista material, la dona és la mare. Treure drets de la dona és treure'ls de la humanitat perquè mai la dona que no conegui els seus drets podrà complir amb sos deures d'educadores de la humanitat».¹⁹² Seguidament declina el discurs cap a la creació de la humanitat i la religió catòlica de la qual diu que «ensenya a honrar la dona com a mare de la humanitat tal i com ho és la Verge Maria com a mare del fill de Déu».¹⁹³

A mig discurs comenta la gran campanya que s'està duent a terme a Barcelona sobre la moralització i l'educació femenina sobretot entre la classe obrera, segons Domènech, la més necessitada. Al mateix temps, lloa les institucions o accions socials protagonistes d'aquesta obra d'ajut a la dona com el Patronat d'Obreres de l'Agulla creat el 1910 per Dolors Monserdà, l'obra de la Catequística, l'obra femenina caritativa en asils o la Federació Sindical d'Obreres, entre d'altres. Finalment agraeix l'acte de generositat per demostrar en la festa els esforços per aconseguir que la cultura arribi a la dona i als més necessitats. I reparteix agraïments als organitzadors de l'activitat festiva: des del director de l'organització a les germanes que han col·laborat, als assistents i fins i tot al propietari del local.

3.2 Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI) (1922)

El Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, el va crear l'any 1903 un grup sorgit de la tradició gremial catalana format per dependents de comerç, al local del cafè Els Quatre Gats de Barcelona. El CADCI, encara avui dia vigent, s'estructurava en cinc seccions: Organització i Treball, Educació i Instrucció, Socors Mutus, Esports i Excursions i Propaganda Autonomista. El 1912 els components del CADCI van editar la revista *Acció* per tal de fer propaganda i difusió del centre, i el 1913 s'instal·laren al número 10 de la Rambla de Barcelona.

La relació de Maria Domènech amb el CADCI era de caràcter professional ja que els dos tipus de socis que hi havia inscrits, els actius, que treballaven com a dependents mercantils a sou d'un patró, i els protectors, que eren treballadors

---

¹⁹² OBS1/21.

¹⁹³ *Ibíd.*

emancipats, tots ells tenien el suport de Maria Domènech en els drets laborals i la seva representació en el món sindical i gremial.

Enmig de la lluita social per la defensa dels drets dels treballadors, també s'hi havia de sumar l'esperit de solidaritat que Domènech expressava entre els més desvalguts: els infants. El 1922 i amb motiu de la situació política i social que passava Rússia, Maria Domènech, que estava al cas dels successos d'arreu, va impartir una conferència al CADCI per conscienciar al públic auditor que Barcelona havia de sumar esforços i ajudar els milers d'infants de Rússia que passaven gana. Així ho expressa en el seu discurs el 12 de maig d'aquell any: «Cal que Barcelona demostrï una vegada més ésser la ciutat hospitalària i amorosa quines virtuts li han sigut tantes vegades encomiades i doni acollida al prec que li adrecen en nom d'aquells desgraciats que amb greu dolor fan una queixa munda [...]».¹⁹⁴

Aquest discurs fonamentalment parla de la sensibilitat innata que té la dona per ajudar els necessitats sense prejudicis de raça, classe política o cultura. Afirmava sense embuts que «sempre la dona llatina ha sigut la que més sentimental i emotiva s'ha compenetrat més fonament dels dolors humans i els ha sanejat amb més mà».¹⁹⁵ Per tant, estem davant d'una crida a ajudar als desvalguts de Rússia, però també s'aprofita per divulgar la bondat femenina i els avantatges que comporta que la dona estigui implicada en activitats socials encara que siguin de caire benèfic.

En l'arxiu de Maria Domènech trobem un esquema d'una altra conferència que va donar l'11 de març de 1929 al CADCI, però a la secció de Terrassa.¹⁹⁶ L'esquema conduïa a parlar de temes tan importants com la desorientació individual davant l'industrialisme, l'evolució de l'economia i el treball a causa del maquinisme, els sindicats, la desnaturalització professional i l'actuació política i doctrinal, la dona i el seu treball, segons la mateixa Domènech, factor dels problemes econòmics i socials; la unificació professional i el salari segons el treball, així com també l'Estat i els organismes superiors.

Des d'aquest esquema es percep com Maria Domènech aglutina les seves idees i conviccions en terreny polític, ja que no està exempta a l'hora d'explicar el seu pensament d'inclinar-se cap a un conservadorisme econòmic però socialment progressiu amb tendència al desenvolupament, especialment de les dones.

---

¹⁹⁴ OBS1/9, p. 8.

¹⁹⁵ OBS1/9, p.5.

¹⁹⁶ OBS1/12. El CADCI tenia les diferents seccions distribuïdes per diverses poblacions de Catalunya.

3.3 «Acción Católica de la Mujer» (1923)

En l'arxiu personal de Domènech tenim el guió de la conferència que va fer al cercle d'Acción Católica de la Mujer el 15 de desembre de l'any 1923.¹⁹⁷ El cardenal Guisasola impulsà la creació d'aquesta organització per «contrarestar l'avanç del feminisme «neutre» que semblava que començava a arrelar a Espanya en organitzacions com l'Asociación Nacional de Mujeres Españolas (ANME)».¹⁹⁸ Maria Domènech simpatitzava amb l'esperit d'aquesta organització pel caire de modernitat semblant a les diverses organitzacions catòliques femenines de les ciutats europees que havia conegut uns anys abans. Aquesta en concret anava més enllà de la tendència d'acció caritativa, i, com algunes agrupacions estrangeres més modernes, contribuïa a mobilitzar les dones de tots els sectors socials en el projecte polític del catolicisme espanyol. Sabem que Domènech i altres contemporànies com Francesca Bonnemaïson o Maria de Echarri eren ben rebudes per l'organització perquè en l'assemblea general es parla d'elles: «(...)3.º Anota las visitas respectivas de la señora Bonnemaïson, viuda de Verdaguer, directora de la Biblioteca y Cultura de la Dona de Barcelona; de la celosa propagandista católica señorita María de Echarri, de la Junta Central de Madrid y de la señora Doménech de Cañellas, presidenta de la Junta del Patronato Sindical de Barcelona, que son de aliento y estímulo para esta Acción Católica».¹⁹⁹

A Madrid, Maria Domènech va accedir a parlar sobre «la organización social de las obreras en Tarragona». Els trets que caracteritzaven l'Acción Católica de la Mujer²⁰⁰ eren totalment afins a la seva ideologia: «defensa de la formació professional de les dones i del treball extradomèstic femení, de la millora de les condicions laborals i salarials de les treballadores (legislació laboral protectora del treball femení i subsidi de maternitat), del seu accés a l'ensenyament en tots els seus nivells, com també amb les propostes de reforma d'alguns aspectes del codi civil».²⁰¹

---

¹⁹⁷ OBS1/24.

¹⁹⁸ BLASCO HERRANZ, Immaculada. «Dones i activisme catòlic: l'Acción Católica de la Mujer entre 1919 i 1950». Dins *Recerques*, núm. 51, 2005, p. 119.

¹⁹⁹ *Tarragona*, 29 de novembre de 1924.

²⁰⁰ En els anys finals de la dictadura de Primo de Rivera, aquesta organització comptava amb més de 100.000 associades. Veg. DURAN LALAGUNA, Paloma. *El voto femenino en España*. Madrid: Asamblea de Madrid, 2007, p.18.

²⁰¹ *Op. cit.*, p. 121. En aquest context «l'objectiu de l'església era conquerir el col·lectiu obrer femení i sostreure'l de les ideologies de classe i dels corrents feministes». Vegeu: GARCIA, Amèlia. «L'església i

La conferència que va oferir com a convidada al local d'aquesta entitat catòlica va ser, segons la premsa, d'un èxit aclaparador. L'eix vertebrador de l'exposició oral era demanar que les obreres s'agrupessin professionalment a fi d'assolir la seva dignificació i obtenir personalitat pròpia. Ja coneixem com n'eren d'importants per a Maria Domènech les escoles professionals pel gran servei que proporcionaven a les dones treballadores en la integritat de la seva educació intel·lectual i tècnica. I també, i sobretot, pels avantatges que oferien ja que s'obtenia gairebé de forma immediata millor treball i millor tracte.

L'inici de la conferència es va allargar, com era habitual, amb les seves xerrades, per agrair la confiança d'aquells que l'havien convidada i dels oients. A més d'expressar l'alegria de tornar a Tarragona, la ciutat on va créixer, confessa que va acceptar la invitació per un sentiment romàntic i perquè creia que el seu discurs potser faria un bé als presents.

La conferència fa una mirada retrospectiva a l'origen dels gremis en el seu sentit professional, cooperatiu i mutualista, industrial i legislatiu, per passar a parlar de les organitzacions socials existents en els temps actuals. També s'atura a criticar la dona dient que si no s'ha avançat en la seva millora social, en paraules de la mateixa Domènech, és per la seva desídia i apatia, tot i que la resta de culpa és dels homes pel seu egoisme.

Continua la intervenció donant importància als sindicats, les escoles professionals i les borses de treball ja que són les organitzacions que Domènech manifesta com a principal base de funcionament pel país. Dóna l'exemple dels països d'Europa que va visitar uns anys abans i tot seguit presenta la situació a Espanya sobre aquestes organitzacions i la necessitat que les obreres s'adhereixin a aquests organismes. En cita alguns: Patronat d'Obreres de Barcelona, Patronat de l'Agulla, Patronat de Mataró, patronat de Poblet, Institut de la dona que Treballa,²⁰² Federació Sindical d'Obreres, etc. Finalment, Domènech acaba la conferència amb una premissa escrita en el seu guió i de

---

el treball femení». Dins: RIQUER Borja de (dtor.). *Història, política, societat i cultura als Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. 8, ps. 180-181.

²⁰² Aquesta institució duia a terme una tasca molt interessant en l'àmbit benèfic-social i científic. Vegeu ROVIRA i RIVAS, F. «Obra d'assistència mèdica de l'«Institut de la dona que treballa» organisme de la Caixa de pensions per a la vellesa i estalvi». [En línia]. Disponible a: <<http://taller.iec.cat/cmibllc/fons/4/04.02.084.pdf>>. [Darrera consulta: 30 de setembre de 2013].

la qual no es volia oblidar: «Obligación de la mujer cristiana de cooperar al mejoramiento de sus Hermanas y con ello al bien general de su patria».²⁰³

D'aquesta conferència, se'n va fer ressò la premsa de Tarragona una setmana abans, i l'endemà de la ponència. A la premsa es resumeix el contingut de la seva intervenció i ens consta que Domènech va estar esplèndida pel comentari aparegut al diari *Tarragona*: «La selecta concurrencia escuchaba con entusiasmo indescriptible, que se exteriorizó en un prolongado aplauso».²⁰⁴ Els comentaris que resumeixen la conferència de Domènech són molt positius i també en dona fe el *Diario de Tarragona*: «Con grandes aplausos acogieron las obreras las últimas palabras de la ilustre conferenciante, siendo muchas las que al terminar el acto se acercaron a la oradora para felicitarla y darle las gracias por la conferencia que les había dedicado».²⁰⁵

3.4 Conferència a l'Hospital Clínic (1942)

El 15 de maig de l'any 1942 Maria Domènech va donar una conferència a l'Hospital Clínic dirigida a les «divulgadoras matadoras de la Falange»²⁰⁶ amb el títol: «Dificultad de desarrollar los cuatro puntos señalados en una sola lección». A trets generals, la seva assistència és ben rebuda per parlar de les lleis socials, com el contracte de treball, els antecedents del treball sindical, la magistratura de treball, etc. Segons es desprèn dels apunts, en castellà, sobre aquesta conferència trobats a l'arxiu personal de Maria Domènech, es tracta d'un resum de les lleis que són favorables a les millores de les condicions laborals de les dones i els infants.

Domènech divideix la conferència en quatre punts. En el primer punt exposa les lleis amb dates sobre les disposicions especials que protegeixen el treball de les dones i els nens (13 de maig de 1906), el subsidi de maternitat (13 de juliol de 1922), la llei de protecció del treball nocturn (15 d'agost de 1928), la de protecció dels nens en treballs perillosos (26 de juliol de 1878) i la llei de protecció del treball a domicili (26 de juny de 1926). Seguidament, en el segon punt, la conferenciant recorda més lleis que s'han fet per a la protecció de la dona, com ara la jornada de descans, la maternitat, la jornada

---

²⁰³ OBS1/24.

²⁰⁴ *Tarragona*, 18 de desembre de 1923.

²⁰⁵ *Diario de Tarragona*, 19 de desembre de 1923.

²⁰⁶ OBS1/19.

màxima legal, el descans dominical, entre d'altres com ara la llei de la cadira.²⁰⁷ Finalment, en els següents punts, Domènech parla dels salaris mínims dictats per la Direcció de Treball (juny de 1938), els avantatges i desavantatges del treball a domicili i la relació entre empresaris, patrons, intermediaris, etc.

4. Inspecció de treball

L'any 1918 Maria Domènech va ocupar el càrrec d'inspectora auxiliar de treball. Aquest càrrec era excepcional perquè era la primera vegada en tot l'Estat que s'oferia a una dona. Per tant, Domènech accedeix a una professió remunerada i això la converteix en un personatge interessant de destacar i d'estudiar.

Els antecedents cal buscar-los en la creació de la Comisión de Reformas Sociales²⁰⁸ l'any 1883 (RD de 5 de desembre) per iniciativa de Segismundo Moret, ministre de Governació i polític liberal.

La CRS, en el moment de la seva creació, segueix la tendència institucionista-krausista dels seus 12 components. En la reorganització de 1890, s'incorporen 18 membres més de manera que s'hi discerneixen tres corrents: el krausisme liberal, el catolicisme social i el corrent difús del regeneracionisme.²⁰⁹ L'estructura jeràrquica de la CRS estava integrada per un president, un vicepresident, un secretari general i deu vocals.

La indiferència que havia generat la CRS en els seus inicis es va anar esvaint gràcies a l'intervencionisme de l'Estat en la creació d'importants estructures orgàniques i prou competents. Per exemple, l'any 1894 es crea dins del Ministerio de la Gobernación, el Servei Especial d'Estadística del Treball, la coneguda «Llei Dato» d'accidents del treball i la llei de condicions de treball de dones i infants. Aquestes dues lleis van aconseguir ràpida aplicació i més o menys compliment.

---

²⁰⁷ La llei de la cadira es va promulgar l'any 1912 i la va promoure María de Echarri (1878-1955) aleshores regidora de l'Ajuntament de Madrid i inspectora de treball de l'Instituto de Reformas Sociales. Aquesta llei va regular l'obligació per part dels empresaris de proporcionar una cadira a les dones treballadores de la indústria i el comerç.

²⁰⁸ D'ara endavant CRS.

²⁰⁹ CHOZAS BERMUDEZ, Antonio. «100 años del Instituto de Reformas Sociales». Foro 11 (Març de 2004).

Enmig d'aquesta voluntat d'acció social i entre les iniciatives personals de cadascun dels membres de la CRS, el ministre José Canalejas²¹⁰ va proposar la creació d'un Institut del Treball. Aquest institut havia de ser una unitat administrativa permanent encarregada de fer complir la legislació social ja que fins aleshores sempre que s'havia aprovat alguna llei no arribava a terme perquè no hi havia cap organisme que s'ocupés de fer-la complir. Una prova d'això va ser l'aprovada Llei del 24 de juliol de 1893 a petició de la Societat Protectora dels Nens, que prohibia el treball en les fàbriques de nens menors de 10 anys i que no va arribar a entrar mai en vigor.²¹¹

Segons les afirmacions d'Aragón, el nivell d'incultura a l'Espanya d'aquest període era molt alt. Cal dir que, dels gairebé 19 milions d'habitants, més de deu milions eren analfabets i menys de quatre tenien algun grau d'intervenció en la vida pública. Després de mig segle de lluita obrera, menys de la meitat dels treballadors practicava alguna militància sindical tenint en comú la lluita d'un ideal revolucionari amb el convenciment que només era efectiva l'acció directa i desconfiaven totalment dels poders públics i de les lleis que podien alliberar-los de la pobresa que afectava uns cinc milions d'habitants.

Per tot això, el projecte de l'Institut de Treball, preconitzat per Canalejas, va ser víctima de convulsions polítiques i parlamentàries. Els objectius de l'Institut havien de ser recollir i classificar dades i notícies referents al treball a Espanya i l'estranger per tal de poder estudiar-les i publicar-les, organitzar l'estadística i la inspecció del treball, a més d'informar el govern sobre l'activitat legislativa i el seu funcionament.

Entre els treballs preparatoris del projecte de l'Institut, hi figuraven personalitats com Adolfo Álvarez Buylla, Adolfo G. Posada, Luis Morote, Aniceto Sala, etc. No obstant això, el projecte es va encallar en una discussió al Senat, en part per la crisi del

---

²¹⁰ José Canalejas Méndez (Ferrol, La Coruña, 31 de juliol de 1854 - Madrid, 12 de novembre de 1912) Advocat i polític regeneracionista i liberal progressista. Cosí germà de l'escriptora Leonor Canalejas de Farga. Va ser ministre d'Agricultura, Indústria, Comerç i Obres Públiques entre el 19 de març i el 17 de maig de 1902, departament des del qual impulsaria la creació de l'Institut del Treball. Va ser escollit president del Congrés dels Diputats d'Espanya durant la legislatura de 1906-1907. Morí assassinat el 12 de novembre de 1912 per l'anarquista Manuel Pardiñas Serrano mentre mirava un aparador de la llibreria San Martín a la Puerta del Sol. [En línia]. Disponible a: <<http://www.canalejas.org>> [Darrera consulta: 24/03/2012].

²¹¹ Segons els informes dels primers inspectors de treball i seguretat, en les visites realitzades l'any 1907 informen que aquesta llei no es va arribar a aplicar. ARAGÓN BOMBÍN, Raimundo. «La inspección de trabajo en España». Intervención en el Primer Congreso Iberoamericano de Derecho del Trabajo y Seguridad Social sobre «La protección de la Salud y Seguridad en el Trabajo». Lleó, 10, 11 i 12 de setembre de 2008.

govern de Sagasta, i no va ser fins l'any 1903 (RD de 23 d'abril) que es va constituir l'Instituto de Reformas Sociales.²¹²

Així, l'IRS va estar presidit per Gumersindo de Azcárate²¹³ i va ser un òrgan impulsor de la reforma social a Espanya. De les tres seccions en què es va dividir l'institut, la primera secció corresponia al Ministerio de Gobernación i tractava els assumptes relacionats amb la policia i l'ordre públic. La segona secció, anomenada de Gràcia i Justícia, tenia caràcter essencialment jurídic, i la tercera secció corresponia al Ministerio de Agricultura que s'ocupava de les funcions de l'Administració Pública pertinents a les relacions econòmiques i socials.

Com ja s'ha dit, l'IRS estava integrat per 30 membres, 18 dels quals eren de lliure elecció del Govern. Els 12 restants eren escollits reglamentàriament: 6 per la patronal i 6 per la classe obrera. Ambdós amb la mateixa proporció de 2 representants de la gran indústria: 2 de la gran indústria, 2 de la petita indústria i 2 de la classe agrícola.²¹⁴ A més, hi havia una plantilla de personal tècnic que s'anava ampliant progressivament, formada per especialistes en temes socials i d'inspecció, als quals l'IRS sempre va donar prioritat.

De manera que quan l'any 1919 es van voler adaptar les respostes als índexs creixents de mobilització i conflictes socials, Maria Domènech ja treballava a l'IRS i va formar part de la proposta de descentralització dels Instituts Regionals de Reformes Socials per tal que adquirissin una major autonomia. Segons Chozas Bermúdez, l'any 1920, en plena degradació de les relacions entre obrers i patrons, va néixer el Ministerio de Trabajo amb l'objectiu d'unificar els serveis socials dispersos per diferents Ministeris.

---

²¹² D'ara endavant IRS.

²¹³ Gumersindo de Azcárate Menéndez (Lleó, 1840 - Madrid, 1917). Polític espanyol. Va estudiar lleis a Oviedo i Madrid. Va guanyar per oposició la càtedra de legislació comparada a la Universidad Central de Madrid. Amb la restauració monàrquica propugnada per Cánovas del Castillo, l'any 1875, va ser expulsat de la universitat juntament amb Nicolau Salmerón i Giner de los Ríos, per les seves idees progressistes. Va començar la seva carrera política l'any 1868 i l'any 1873 pertanyia al Partit Republicà Progressista, liderat per Ruiz Zorrilla, ocupant la presidència de la minoria republicana al Congrés. L'any 1903 va ser nomenat president del recent creat Instituto de Reformas Sociales. L'any 1913, oblidant els formalismes del republicanisme, es va unir al reformista Melquíades Álvarez i va fundar el Partido Reformista, del qual en va ser escollit president. Va escriure i teoritzar sobre l'estat democràtic, el parlamentarisme i la funció dels partits polítics en la democràcia. La seva postura política profundament liberal i republicana era la conseqüència de la seva acceptació plena del principi de la sobirania nacional o de l'autogovern dels pobles. Va morir el 5 de desembre d'un atac cerebral mentre feia una reunió a l'Instituto de Reformas Sociales.

[En línia]. Disponible a: <http://www.biografiasyvidas.com/biografia/a/azcarate_gumersindo.htm> [Darrera consulta 24.03.2012].

²¹⁴ Dades extretes de CHOZAS BERMUDEZ (2004).

La inspecció de Treball va ser una secció incorporada a partir de la constitució de l'IRS a Madrid i representava un òrgan indispensable en l'aplicació de les lleis protectores de l'obrer.

Inicialment les vacants d'inspectors provincials es cobrien per oposició i les d'auxiliars es concedien per preferència als obrers i empleats. El reglament regulava el sistema de concursos per cobrir les vacants i els ascensos es basaven en factors objectius i no per lliure designació. Així, es van cobrir 52 places d'inspectors provincials, entre elles una dona,²¹⁵ i 162 d'inspectores auxiliars, entre elles varies dones. Una d'aquestes dones va ser Maria Domènech de Cañellas. El nou accés de la dona a la funció inspectora suposava un càrrec d'importància cabdal.

L'any 1924 el Ministerio de Trabajo va absorbir l'IRS al mateix temps que es crea el Consejo de Trabajo que en certa manera substituïa l'IRS.

En un article de diari trobat a l'arxiu de Maria Domènech titulat «La inspección de Trabajo en 1924»²¹⁶ ens informa de la composició de l'òrgan d'Inspecció de Treball que pertany al cos de funcionaris, el qual està dirigit per un inspector general. Aquest inspector general és assistit per un subinspector que és a la vegada cap de la secció central en el Ministeri. El territori de la nació es divideix en regions i així es pot nomenar un inspector regional a cada província, tot i que en el cas de poblacions importants que no són capitals de província també n'hi pot haver algun. També hi ha la figura d'inspector auxiliar –que és el càrrec que ocupà Maria Domènech– i els càrrecs burocràtics que s'ocupaven dels serveis d'oficina. L'any 1924, la plantilla de la inspecció activa era la següent: 10 inspectors regionals, 69 provincials, 50 auxiliars masculins, 12 femenins i 10 escriptors. Aclareix que tots els càrrecs són compatibles amb el servei d'inspecció i que la majoria són enginyers. També parla de la retribució: 5.500 pessetes anuals per als inspectors regionals, 4.500 pessetes anuals per als

---

²¹⁵ Isabel Oyarzábal Smith (Málaga, 1878-Ciutat de Mèxic, 1974). Filla de mare escocesa i pare andalús d'origen basc, va ser una ferma defensora dels drets de la dona. Com a escriptora, va traduir textos en anglès i va col·laborar amb la premsa anglesa, a més de publicar relats, obres de teatre, una novel·la i una biografia d'una ambaixadora soviètica que havia conegut en un dels seus viatges. En la seva faceta política va destacar per la seva lluita feminista i les seves reivindicacions laborals. Va participar en el primer congrés de l'Aliança per al Sufragi Universal a Ginebra i al 1931 va ser candidata socialista a les Corts Constituents i dos anys més tard es va convertir en la primera inspectora de treball a Espanya per oposició. En els inicis de la Guerra Civil va iniciar una gira de conferències en diverses ciutats dels Estats Units i del Canadà. Després de la Guerra Civil es va exiliar a Mèxic on va seguir escrivint fins al final dels seus dies sense poder tornar a visitar mai més la seva ciutat natal. Veg. BALLESTEROS, Rosa Maria. *Isabel Oyarzabal Smith*. [En línia]. Disponible a: <<http://www.historiamujeres.es/mujero.html#Oyarz>>. [Darrera consulta: 23 de juny de 2012].

²¹⁶ No s'ha pogut saber a quin diari pertany. Es tracta d'un article de diari que Maria Domènech va guardar. No hi figura la data ni l'autor. OBS2/38.

inspectors provincials, i per als auxiliars i escrivents 3.000 pessetes anuals. En l'article es critica que no és un treball ben pagat ja que el càrrec requereix sacrifici i austeritat, alhora que la seva dificultat passa per l'antipatia i el maltractament verbal que constantment han de patir de les autoritats, dels patrons i dels obrers en els decurs de la inspecció.

Cal dir, però, que el 1935 hi va haver un canvi d'orientació política: es van fusionar els cossos d'inspectors provincials i delegats de treball i els nomenaments es van produir per lliure designació.²¹⁷

Així, segons aquest article podem saber que Maria Domènech, com a treballadora de l'Estat, cobrava 3.000 pessetes anuals per fer d'inspectora auxiliar a Barcelona. Aquest fet dóna importància al personatge de Maria Domènech ja que no era freqüent que les dones ocupessin aquest tipus de càrrec remunerat.

---

²¹⁷ Se sap que Maria Domènech va exercir d'inspectora auxiliar de treball des del 1918 perquè ho diu ella mateixa a *DR*, i fins al 1933 perquè dins el seu arxiu personal hi ha les actes d'infraccions almenys des del juliol del 1933 fins al desembre del mateix any. Vegeu annex 4, p. 389.

CAPÍTOL III. TREBALL A DOMICILI

1. Origen, càrrec i aportacions

Les reflexions de Maria Domènech sobre l'origen del treball a domicili, les trobem en alguns documents del seu arxiu personal. L'origen d'aquest tipus de treball es troba en poblacions amb manca de comunicacions on hi ha indústries petites que necessiten cobrir les seves necessitats de mà d'obra, deixant que l'obrer treballi a casa i lliuri el producte a la fàbrica, estalviant-se així desplaçaments i despeses a obrer i industrial.

La crítica que Domènech fa sobre les causes que van generar el treball a domicili és que antigament les formes del treball seguien les modalitats patriarcals de la producció i en l'època que ella descriu aquestes modalitats estan supeditades a les reglamentacions de les grans indústries. En la definició de Maria Domènech, els components del treball a domicili són el patró que dona feina fora del taller o de la fàbrica, pagant per peça; i l'obrer que treballa en el seu domicili per compte d'un o diversos patrons cobrant per peça tal i com ja es definia en l'article primer de la llei de 1926: «se entenderá por trabajo a domicilio el que, siendo de la naturaleza permitida por el mismo, ejecuten los obreros, en el local en que estuviesen domiciliados, por cuenta del patrono, del cual recibirán retribución por obra ejecutada».²¹⁸

Per a Domènech, el treball a domicili és un problema social que no aconsegueix resoldre els desequilibris laborals i socials que ella qualifica com un problema moral, d'higiene, de retribució, de sentit professional i econòmic. Pel que fa a l'aspecte moral, si l'home treballa a casa no té res d'immoral i per tant no hi ha problema, però si ho fa la dona, contràriament al que es pot pensar com a avantatge perquè així pot tenir cura dels seus fills, és al revés: els fills queden desatesos mentre la dona ha d'estar per la feina durant moltes hores. Pel que fa a la qüestió de la higiene, qualsevol estança de la casa, en famílies pobres, és utilitzada com a taller per fer-hi la feina. De manera que, a més de no ser un habitatge en bones condicions, les màquines poden augmentar la precarietat de la llar per la pols o vapors que generen, s'ha de treballar durant moltes hores al mateix lloc, aguantant de vegades males posicions físiques. La retribució pel treball produït és injusta i segons Domènech té unes causes que la fan inhumana: la

---

²¹⁸ Ministerio de Trabajo e Industria. *El Trabajo a Domicilio*. Madrid: Imprenta Zoila Ascasibar y Companyía, 1927, p. 9.

competència entre les indústries, els egoismes patronals i les exigències dels compradors. Però també és indecent la retribució que reben treballadors amb alguna minusvalia o treballadors molt pobres que ja pertanyen a alguna agrupació benèfica perquè no tenen recursos econòmics. Pel que fa al sentit professional, no es té en compte perquè hi ha poca o nul·la preparació, o bé una extremada especialització que inutilitza la dona per a una altra feina ja que el patró només vol incrementar la producció. Finalment, a tot això, Domènech hi veu un problema econòmic important perquè han estat les necessitats econòmiques de les indústries que, en desentendre's de les càrregues econòmiques, com ara el desgast de les màquines, el material i la llum, han generalitzat el treball a domicili, i per tant, aquells recursos que la indústria consumia a dojo, ara es consumeixen en menor mesura.

Un dels intents de promoure el reformisme social davant la desprotecció laboral dels obrers i les obreres, va ser la creació de la Comissió de Reformes Socials. Aquest òrgan governamental va ser instituït el 1883 per intentar atendre les demandes de la classe treballadora i millorar-ne les condicions laborals. També elaborava estudis i dades sobre els salaris, accidents laborals, treball infantil i femení, associacionisme obrer, etc. Tot i les temptatives per trobar un sistema de regularització laboral general, el treball a domicili anava augmentant molt ràpidament, tant per la comoditat dels obrers com dels industrials. La realitat era, però, que aquest tipus de treball s'havia convertit a principis del segle XX en un autèntic problema perquè com hem especificat anteriorment, es realitzava en unes condicions molt precàries.

Així va ser com el conjunt dels treballadors es van organitzar per a la creació de les societats de Socors Mutus, que era una forma d'ajuda recíproca entre obreres. L'origen d'aquestes societats, el trobem en les antigues formes de protecció dels artesans per oficis. Les societats de Socors Mutus ajudaven el treballador i la treballadora en cas de malaltia o d'atur; a més, van organitzar les primeres vagues gràcies al cobrament de quotes, que van permetre la creació de caixes de resistència.

Aquestes societats es van anar desenvolupant de manera que es va constituir la Previsió Social a favor dels treballadors i que comprenia: l'assegurança social de vellesa, invalidesa, accident de treball, malaltia, maternitat, viduïtat, orfenesa i atur forçós. Com ja hem comentat, la Comisión de Reformas Sociales formada per gent benestant i patrons no va saber posar-se al lloc dels obrers perquè no representaven els interessos de les classes treballadores, sinó de les classes explotadores. Segons Domènech, era evident que calia una reforma laboral i, per tant, una legislació que

ajudés a posar ordre en aquest tipus de treball. A Espanya, com ja hem dit, l'any 1903 es va constituir l'Instituto de Reformas Sociales per intentar trobar una manera de canviar les condicions laborals dels obrers. Però aquesta voluntat no va ser efectiva. El fracàs de voler tenir comptabilitzats els obrers en un cens i el fet de voler tenir un control sobre la intensitat de producció dels obrers va ser una fita inassolible.

A Catalunya, es va crear el Museu Social (1909-1920), amb l'objectiu d'activar i fomentar iniciatives i activitats destinades a millorar les condicions de vida i de treball de les classes socials més populars. El Museu Social va ser fundat per l'Ajuntament de Barcelona i per la Diputació de Barcelona, aleshores presidida per Prat de la Riba. Maria Domènech hi col·laborà amb les seves aportacions ideològiques, ajudant a trobar una solució al problema de l'habitatge per a la classe treballadora que en aquella època era escàs i insalubre i que la Comissió del Museu Social també tenia com a un dels objectius. El Museu va dur a terme noves propostes i va realitzar diverses exposicions divulgatives: Exposició d'Economia Social i d'Higiene i Seguretat del Treball (1911), Exposició del Treball a Domicili (1915), l'activitat d'una borsa de treball des del 1911 i la biblioteca, a més d'un servei d'estadística sobre subsistències, salaris i vagues. També realitzava cursos, conferències i fins i tot editava llibres, fullets i revistes.

Altres aportacions de Maria Domènech al Museu Social van ser la de col·laborar, com a vocal de la comissió organitzadora de l'Exposició i el Congrés de Treball a Domicili el juny de l'any 1917, en l'elaboració d'un document on es van començar a formular les bases d'un projecte de llei que havia de fixar el salari mínim dels treballadors a les indústries referents de treball a domicili. Aquestes bases es van presentar a l'Instituto de Reformas Sociales.²¹⁹ Aquest document és interessant no només per l'elaboració d'un informe del treball a domicili sinó perquè a més proposa mesures referents a la inspecció com la de crear una secció femenina d'auxiliars d'inspecció ja que el 85% del treball a domicili el realitzaven les dones. Aquest document, a més, ens dona dades sobre l'activitat professional de Domènech.

La importància d'aquest fet és que Maria Domènech estava molt segura de les seves propostes perquè havia estudiat amb molt detall les solucions per estructurar aquest tipus de treball. A més d'entendre la legislació del país sobre aquesta qüestió, podia arribar a establir reflexions degudament analitzades sobre la professionalitat, les retribucions, els horaris, les condicions higièniques i morals que afectaven directament

---

²¹⁹ OBS2/35. Vegeu annex 5, p. 391.

els obrers i especialment les obreres que, segons Maria Domènech constituïen el 85% de la població.

La raó fonamental per la qual hi va haver una gran concentració de dones en el treball a domicili va ser per l'assignació del rol de construcció social que s'atribuïa al sexe femení pel que fa a la cura dels fills i la compaginació del treball domèstic no remunerat. Aquesta responsabilitat principal, doncs, limitava altres opcions de treball en el mercat, perquè les activitats com l'embaràs, la lactància, la criança dels fills i la cura de la llar impedièen els desplaçaments al lloc de treball. Així doncs, el treball a domicili era una bona opció per a les dones que havien de trobar una forma de contribució econòmica familiar sense desplaçaments ni riscos d'accidents laborals, alhora que podien estar a casa amb els seus fills, cosa que donava estabilitat a la institució familiar. Ara bé, Maria Domènech no es va cansar d'explicitar en el seu discurs que sense una regularització del treball a domicili, al final, el fet de treballar a casa implicava una sèrie d'inconvenients: la dona que treballava al seu domicili cobrava a preu fet i això es traduïa en menys temps per fer les tasques domèstiques ja que havia d'acabar la feina en poc temps si volia guanyar diners i significava també menys temps per estar amb els fills. A més, l'afectava psicològicament perquè es passava tot el dia a casa per treballar més i guanyar menys que en una fàbrica o taller.

Les dones es van incorporar a la producció de mercaderies sense haver après un ofici i per tant es menyspreava la seva capacitat de producció perquè es considerava que no estaven qualificades. Així, es considerava que els productes elaborats per elles no tenien valor perquè no els calia aprendre a fer-los, ja que anaven amb la seva «feminitat». En realitat, tota la seva educació es basava a ensenyar a ser dones, però sense reconèixer que això era una capacitat específica. Amb els homes no succeïa el mateix. Els sastres, per exemple, aprenien l'ofici, generalment començant com a aprenents en un taller, i la seva capacitat de producció anava lligada al treball i no a la seva «masculinitat». Si bé és veritat que encara que una dona sabés cosir perquè n'hagués après de la seva mare no tenia perquè saber-ne com una modista o com un sastre. De fet, entre les dones que cosien i treballaven d'això, hi havia distincions: les que cosien peces de baixa qualitat, les que feien arranjaments o la que eren modistes. I amb totes les diferències, també és veritat que entre la cosidora d'arranjaments i la modista que cosia per al mercat laboral hi havia un salt important de qualificació no reconegut i una diferència salarial evident.

2. Legislació

Maria Domènech estava molt al dia de la legislació laboral referent a les dones i els infants. En el seu arxiu personal, s'hi troben escrites a màquina les lleis que li interessaven i que li servien per controlar les normes del mercat laboral. D'aquesta manera, podia aplicar-les a la Federació Sindical d'Obreres. Crec oportú fer esment d'algunes d'elles per tenir en compte l'evolució que prendrà la trajectòria social de Maria Domènech en relació amb el treball.

Pel que fa al treball de les dones i infants trobem un document del qual no en tenim la data però el darrer any que hi apareix fa referència al 1939. Maria Domènech, amb la intenció de copiar a màquina en uns fulls les lleis que més li interessien, en fa abans una petita introducció:

La tendencia del nuevo estado es que la mujer dedique su atención al hogar y se separe de los puestos de trabajo; y en tal sentido, en la declaración 1ª del Fuero del Trabajo se establece que se libertará a la mujer casada del taller y de la fábrica; pero mientras esta noble aspiración llegue a tener realidad, el legislador se ha visto precisado a adoptar medidas protectores del Trabajo de los menores y de las mujeres contenidas fundamentalmente en las disposiciones generales.²²⁰

És aquí on Maria Domènech s'anota la llei del 26 de juliol de 1878 sobre els treballs perillosos d'equilibri, força i dislocació en infants que treballen en espectacles públics, en la qual es prohibeix l'ofici als infants menors de setze anys. També escriu la llei del 13 de març de 1900 en la qual es prohibeix el treball a les dones abans i després del part. Referent a aquesta llei, no serà fins al cap d'uns mesos del mateix any i ratificat el 1902, que no es dictamina que les dones en període de lactància segueixin cobrant el sou salarial. També té en compte la llei de 20 d'octubre de 1927 que, derivada de la llei sobre la igualtat entre els dos sexes en treball i professió, també dictamina que el salari ha de ser igual per a l'home i la dona a excepció del camp de la indústria metal·lúrgica on la dona només cobrarà el 70% de salari. També queden excloses les dones i els nens en treballs de pintura industrial pels components químics altament tòxics existents en la pintura.

Segons les lleis del treball que es van anar declarant, pel que fa al treball nocturn, es prohibeix a les dones i els infants treballar de nits. La prohibició dels nens

---

²²⁰ OBS2/58.

menors de 14 anys de treballar de nits ja constava en una llei l'any 1900, però ara la prohibició arriba fins als 18 anys.

I finalment, hi ha la referència a la contractació obrera de les dones: una llei de 1938 diu que les inscripcions a l'atur dels homes i de les dones s'han d'enregistrar separades. Però a causa de l'augment de dones que, per tenir una independència econòmica, s'inscriuen al servei de col·locació, apareix una llei el novembre de 1939 en la qual l'Estat limita les inscripcions a l'atur a les dones que no tenen al seu favor una càrrega obligatòria.

Pel que fa al treball a domicili, calia una legislació efectiva en la resolució dels problemes que suposava la seva activitat. L'Instituto de Reformas Sociales va ser el primer que va redactar un avantprojecte i després un projecte llei, el febrer i el novembre de 1919, respectivament. Al final s'aprovà un Decret Llei amb data de 26 de juliol de 1926, en l'exposició del qual el sotasignat ministre de Treball Eduard Aunós²²¹ en definia l'objectiu: «(...) se ofrece concebido el presente proyecto decreto-ley, al que anima un espíritu de justicia y de paz social, compendiados dentro de la finalidad tuitiva que persigue en beneficio de una gran masa de trabajadores, en su mayoría pertenecientes al sexo femenino, que hasta ahora aparecían fuera de la protección tutelar del Estado».²²² Per tant, l'objectiu de posar ordre a un tipus de treball quant a regularització de salaris, lloc de treball, mesures higièniques, seguretat, etc., s'aconseguia amb aquesta llei.

El treball a domicili tenia un òrgan de consulta que era el Patronat. L'estructura jeràrquica del Patronat del Treball a Domicili estava formada pel president (José Marvá), el vicepresident, el subdirector general, el subsinspector general, els caps de secció, els vocals i els vocals representants de les institucions i associacions tutelars i protectores del treball a domicili, representats per tres senyores: Teresa Luzzati,²²³ Maria Domènech de Cañellas i una suplent, María de Echarri. Aquest òrgan assessor del

---

²²¹ Eduardo Aunós Pérez (Lleida, 1894 - Lausana, 1967). Fou secretari de Francesc Cambó i diputat a les Corts entre 1916 i 1921. Després va ser ministre en el govern dictatorial del general Primo de Rivera. Exiliat a França durant la Segona República Espanyola, al seu retorn va ocupar diversos càrrecs polítics i diplomàtics durant la dictadura franquista, com ara ministre de Justícia entre el anys 1943 i 1945.

²²² *Op. cit.*, p. 7.

²²³ Teresa Luzzatti Quiñones (1888-1942). Casada amb el capità d'artilleria Jovino López de Rúa. Pionera del moviment feminista a Espanya. Una de les primeres assembleistes l'any 1927-1929 juntament amb altres dones destacades com Carmen Cuesta o María de Echarri. Veg. DUCH PLANA, Montserrat. «Assambleistes, diputades i procuradores: dones en la república a l'Espanya del segle XX». *Estudis d'Història Agrària*. Vic: Eumo Editorial, núm. 17, 2004, p. 412. Luzzati també fou membre d'«Acció Catòlica de la Mujer» i directora de la Universidad Profesional Femenina, una institució de 120.000 associades. Vegeu l'entrevista sobre la U.P.F realitzada al diari ABC [Sevilla] el 16 d'agost de 1931.

Ministeri de Treball també podia prendre iniciatives i organitzar segons les reclamacions provinents del Consell de Treball. Abans d'informar al Ministeri de Treball de qualsevol canvi, el Patronat havia d'escoltar les queixes o propòsits del Comitè Paritari del Treball a domicili i les associacions patronals i obreres, i s'hi s'esqueia, podia modificar la condició jurídica dels intermediaris. Però en general, el Patronat havia d'actuar com a cos consultiu.

La manca d'experiència i d'estadística a Espanya sobre aquest tipus de treball feia que la legislació fos un camp inexplorable sotmès a la voluntat de reorganitzar el treball entre patrons i obrers. Igualment, països com Suïssa, Alemanya, Àustria, França, Txecoslovàquia o Argentina que ja tenien una legislació del treball a domicili, tampoc disposaven d'estadístiques ni censos o exemples d'estudis d'investigació d'aquest tipus de treball:

Siendo interesante señalar que este abandono en tan interesante cuestión [la investigación de la naturaleza del treball a domicili], existe en un sentido general, en todas las naciones, incluso en aquellas que más ordenado tienen todo lo perteneciente al mundo industrial y obrero; lo que viene a demostrado también en la particularidad de que en la Conferencia Internacional del Trabajo no ha habido ninguna nación (que nosotros sepamos) que haya presentado a estudio este problema, puesto que no se ha presentado ningún convenio ni recomendaciones sobre este tema.²²⁴

Maria Domènech en aquest discurs escrit a mà parla de la poca definició dels límits del que constitueix el treball a domicili. L'autora destaca les contradiccions existents fins i tot quan es feia la defensa d'aquest sistema de treball. Domènech no regateja a l'hora d'assenyalar algunes notes sobre la naturalesa d'aquest tipus de treball perquè el coneixia molt bé pels estudis que n'havia fet després de viatjar i conèixer les formes de treball de cada país visitat. Per tant, podem afirmar que Maria Domènech fou una de les primeres a estudiar a fons tot el que fa referència al treball a domicili i no és gens estrany que fos requerida sovint per emetre informes o fer suggeriments legislatius sobre la qüestió.

Les reflexions que Maria Domènech estableix sobre les competències en el camp del treball a domicili i els tallers permeten entendre com s'arriben a tancar tallers perquè l'industrial obté millors resultats econòmics donant el treball a domicili. Domènech, com és de suposar, no està a favor del tancament de tallers, ni tampoc a favor de les grans indústries. El que ella propugna és la regularització d'aquest tipus de treball perquè els industrials no explotin els treballadors i s'equiparin els salaris a les feines en

---

²²⁴ OBS2/26.

tallers i en domicilis. Així mateix, exhorta els obrers a lluitar per l'organització del treball a domicili i denunciar les males condicions laborals en què es troben, sobretot pel que fa a la contractació del treball. I val a dir que Maria Domènech denuncia la falta d'interès per organitzar, regularitzar i condicionar el treball a domicili perquè el 80% dels treballadors són dones i que ni elles mateixes són conscients del seu esforç, ni de les hores incompatibles que realitzen i ni s'adonen de les diferències entre elles i les que treballen al taller.

Com ja he comentat anteriorment, la regularització del treball a domicili va iniciar-se amb l'execució del Decret Llei del 26 de juny de 1926, en el qual queda definit el treball a domicili, els conceptes patró i obrer i els drets i deures que cadascú ha d'assumir. A l'arxiu de Maria Domènech hi ha tota mena d'articles, discursos, conferències sobre el treball a domicili i, és clar, el llibre publicat a Madrid l'any 1927 sobre el tema i que fa referència a les disposicions legals que el reglamenten. Aquesta obra conté els 7 capítols de l'esmentat Decret Llei, on trobem l'esquema dels components del treball a domicili. Per exemple, l'article primer dóna el concepte d'aquesta modalitat de treball, el tercer i quart defineixen què s'entén per obrers del treball a domicili, i els tres següents ho fan sobre el patró i els seus deures davant la legislació general del treball. Els següents vint articles parlen del Patronat i els Comitès Paritaris, com s'organitzen, etc.

La segona part de l'obra està formada per cinc capítols que esclareixen conceptes i aspectes del reglament esmentat i especifica els drets i obligacions de patrons i obrers.

Pel que fa al càrrec de vocal del Patronat que ocupava Maria Domènech:

Art.13. Las Asociaciones e Instituciones tutelares y protectoras del trabajo a domicilio inscritas en ese Registro especial, tendrán derecho a proponer, cuando se renueve el Patronato, al Ministerio de Trabajo, Comercio e Industria los nombres de los dos Vocales que han de ostentar la representación de dichos organismos.

El Ministerio recordará a las expresadas Asociaciones en tiempo oportuno ese derecho, al efecto de que, si es posible, se pongan de acuerdo en la propuesta de las personas, y si el acuerdo no se realiza y cada una de ellas designa nombres diferentes, el Ministerio de Trabajo, Comercio e Industria elegirá quien, a su juicio, represente las Asociaciones e Instituciones de mayor importancia, autoridad y labor social realizada en la esfera del decreto-ley.²²⁵

Com ja s'ha dit, Domènech fou escollida per aquesta via, cosa que posa de relleu la posició destacada que ocupava dins l'àmbit del treball a domicili.

---

²²⁵ *Op. cit.*, p. 27.

En el llibre, tot comentant el Reglament i les precisions d'alguns conceptes que no havien estat prou explícits pel que fa a la definició d'obrer i patró, Maria Domènech afirma en la definició d'obrer i patró, que en la pràctica, es confonen de tal manera que es fa difícil la classificació i la delimitació de drets i deures d'uns i altres, principalment en el ram de la sastreria «a causa de la doble actuación del mismo individuo».²²⁶ La nostra autora es refereix al problema de la duplicitat del treball que molts obrers exerceixen, treballant al taller a jornal o al detall i després al domicili en feines del mateix taller. Un altre dels inconvenients que observa, cosa que no preveu el reglament, és l'acceptació del treball a baix preu en persones que no necessiten mantenir una família, i no s'adonen del veritable valor de la seva obra i que de vegades per por de confessar una necessitat, accepten la feina a qualsevol preu.

Domènech critica severament els empresaris que s'aprofiten dels treballadors per creure's que estan sota el seu domini:

Y quedan, en fin otras anomalías en la ejecución de este trabajo dimanadas de los mismos principios, siendo el más importante la existencia de elementos llamados empresarios y que nosotros nos atrevemos a llamar arañas, que sin ser obreros y patronos absorben una cantidad de la valoración del trabajo con solo aprovecharse de la labor en grandes cantidades y repartirla entre el elemento obrero, llegando a perder entre las manos de dichos elementos la mitad del valor un 50% al obrero que lo ejecuta.²²⁷

A més d'acusar les indústries i empreses de realitzar accions immorals i irregulars, l'autora crítica les organitzacions obreres que permeten que els treballadors estiguin desemparats davant els abusos i represàlies dels patrons, i tant uns com altres alteren el funcionament de la producció provocant la ruïna de la indústria i la desvalorització del treball. Domènech afirma que és molt difícil controlar tot això precisament perquè no se sap el nombre d'obrers que treballen a domicili ni el tipus de condicions de cadascú. És a dir, que reclama un cens patronal i que un dels treballadors de cada indústria ajudi a posar ordre en aquest tipus de treball. En aquesta qüestió, Maria Domènech hi insisteix molt, sobretot com a inspectora de treball a fi de poder tenir un control exhaustiu dels treballadors i empresaris:

Para superar las dificultades que presenta la aplicación de las reglas o normas laborales al trabajo a domicilio, es indispensable evitar la clandestinidad de dicha forma de trabajo que dificulta no tan solo la vigilancia control, sino la posibilidad de ejercitar una acción tutelar de dichos trabajadores. Ello se conseguiría en gran parte estableciendo una rigurosa consigna: la prohibición absoluta a todo patrono, empresario o subempresario a

---

²²⁶ OBS2/26.

²²⁷ *Ibidem*.

dar trabajo a destajo y a domicilio a personas que no estén debidamente inscritas en el censo como a tal trabajadora a domicilio. Dada la índole de dicho trabajo en el que se acoge muchas veces personas que no tienen absoluta necesidad de trabajar y solo les sirve de honrosa ayuda económica, habría que darse al organismo de inscripción censor una modalidad y flexibilidad especial, como por ejemplo radicándola en el artesanado.²²⁸

Observem com Maria Domènech, des de la seva feina com a inspectora, procurava fer complir les lleis del treball, per exemple, pressionant els patrons a contractar la mà d'obra legalment, al mateix temps que també obligava als obrers a censar-se.

3. Organització corporativa

El Decret Llei de 1926 va crear una organització corporativa que comprenia els següents organismes: els Comitès Paritaris Locals i interlocals, les Comissions Mixtes de Treball, el Consell de Corporacions i la Comissió Delegada dels Consells de Corporacions. Cada professió o especialitat d'ofici formava part d'un Comitè Paritari Local. L'autorització de Comitès Paritaris Interlocals només es feia quan ho requeria alguna indústria per la seva extensió, emplaçament o perquè ho requerís la mateixa modalitat de treball. Tant uns com altres estaven integrats per cinc vocals patrons i cinc obrers elegits per les associacions inscrites al Ministerio de Trabajo. El ministre de Treball elegia el president que només tenia vot en cas d'un segon empat, i el vicepresident que en cas d'assistir en les reunions el president, tenia veu però no vot.

La finalitat dels comitès era determinar les condicions de reglamentació de treball en cadascun dels oficis (retribució, horari, descans, etc.) a més de fixar condicions als contractes de treball i imposar sancions a qui no les complís. També servien per prevenir conflictes i resoldre diferències entre patrons i obrers. Un altre dels objectius importants era organitzar les borses de treball per tal de donar ocupació als obrers sense feina, que també incloïa proposar al Govern mesures per aconseguir la professionalització dels treballadors i donar facilitats en aquest sentit.

Les Comissions Mixtes del Treball eren agrupaments voluntaris de persones que formaven part dels Comitès Paritaris. Eren integrats per tres representants dels patrons i tres dels obrers de cada comitè paritari regits per un president i un vicepresident aliens a la professió, però també designats pel ministre de Treball i amb vot per qui presidís en

---

²²⁸ OBS2/27.

cada moment. Aquestes comissions eren com una mena de federacions locals o interlocals dels Comitès Paritaris i s'havien d'ocupar dels acords d'aquests comitès pel que fa a la reglamentació del treball i les condicions que havien de servir de normes dels contractes de treball. A més, tenien les facultats per imposar sancions quan convingués, a més de realitzar estudis, proposar reformes i implantar institucions de caire tècnic o professional.

Els Comitès Paritaris també tenien un Consell de Corporació, format per un president i un vicepresident, designats pel ministre, vuit vocals patrons i vuit vocals obrers, amb igual nombre de suplents, elegits pels Comitès Paritaris de la professió, indústria o ofici. Venien a ser una mena de federacions d'ofici que tractaven sobre recursos i reclamacions, celebraven congressos i intensificaven la vida corporativa paritària. Finalment, l'òrgan que relacionava els diferents Consells de Corporació era la Comissió de Consells de caràcter permanent i feia la funció de junta consultiva immediata del Ministerio de Trabajo de tota l'organització paritària d'Espanya.

Maria Domènech de Cañellas com a vocal del Patronat del Treball a Domicili i com a vicepresidenta del Comitè Paritari del Treball a Domicili, sovint feia informes i llistats dels grups que constituïen el Comitè Paritari ja que a causa dels nombrosos oficis o especialitats calia classificar cadascú en el seu grup. Precisament en aquest sentit, va lluitar perquè el Comitè Paritari del Treball a Domicili estigués constituït per nou grups i no dotze com pretenien en el Ministeri de Treball.²²⁹

De manera que dels nou grups que Maria Domènech incloïa en el Comitè Paritari del Treball a Domicili hi havia: 1r: modisteria, pelleteria i similars (treball mixt); 2n: llenceria, camiseria, gèneres de punt i similars (treball de dona), 3r: sastreria, gorres i barrets i similars (treball mixt); 4rt: sabateria, guarniments i similars (treball mixt); 5è: ebenisteria, torneria, marcs i similars (treball mixt); 6è: tapisseria, catifes, passamans i similars (treball mixt); 7è: joieria, bijuteria, rellotgeria i similars (treball mixt); 8è: quincalla, joguets i similars (treball mixt); i 9è: cartró, paper i encuadernació (treball mixt). D'aquesta classificació tan sols el segon grup era únicament de treball de dones; a la resta tant hi treballaven homes com dones, i sabem per les dades que ens proporciona l'autora que entre un 80% i un 90% eren dones.

---

²²⁹ OBS2/23. La carta del delegat regional del treball signada pel senyor Peres Casañas, ens mostra que les intervencions de Maria Domènech eren escoltades i tenien poder de canvi. Vegeu annex 6, p. 395.

4. Els accidents laborals

Maria Domènech, en el seu arxiu personal, té anotats alguns comentaris crítics de les mancances legislatives del treball a domicili. En aquest sentit és molt clara: «El decret llei no parla en cap concepte de prevenció ni previsió d'accidents de treball; quedant per tant fora de tals beneficis tots els obrers de treball a domicili. I en la llei d'accidents de treball en la indústria diu en l'article tercer de 4 de juny de 1932 el següent: «Per operari s'entén el que executa habitualment un treball manual fora del seu domicili a compte d'altre mitjançant remuneració o sense ella encara que es tracti d'aprenents ja estiguin a jornal o ja a preu fet o en qualsevol altra forma o en virtut de contracte verbal o escrit». I en l'article 37 assenyala ben clarament que «la remuneració de treball sigui formal o preu fet no excloent l'aplicació dels beneficis de la llei».²³⁰

Interessa aquí veure com Maria Domènech estava al dia de les carències de la llei i ho feia constar. El seu càrrec d'inspectora de treball des de 1918, li permetia escriure observacions i denunciar-les o presentar-les en informes al Ministerio de Trabajo per tal que es tinguessin en consideració. Per exemple, en un document mecanografiat trobat en el seu arxiu personal sosté que les quotes de les assegurances socials han d'anar a càrrec del patró i del treballador, però en canvi, en el compliment de la llei dels Accidents de Treball, la responsabilitat és sempre del patró.²³¹

Maria Domènech creu que s'hauria de valorar i classificar el caràcter dels empresaris en els diferents i nombrosos tipus de treball a domicili, sobretot en el ram de la sastreria en relació amb la percepció dels subsidis de les assegurances de l'Estat. A més, ens diu com s'hauria de fer: en els treballs que només executa una sola persona, l'obrer hauria de valorar el treball que realitza sol i d'aquesta manera s'aconseguiria controlar la quantitat de treball que pot dur a terme una sola persona de mitjana i la seva capacitat. Pel que fa als treballs que per exemple mouen grans peces de roba i que han de passar per altres mans, Domènech proposa que per saber la quantitat de treball i les capacitats dels obrers o de cada membre d'una família per fer la feina, s'hauria de determinar el treball que executa cada mà que intervingués en el conjunt de la peça. I en aquest cas només s'acceptaria com a treball aquell que ha estat executat per la dona i filles no emancipades, per considerar que la percepció de l'assegurança del cap de família ja té caràcter familiar.

---

²³⁰ OBS1/6a, ps. 1- 2.

²³¹ OBS2/27a.

Al mateix temps, Maria Domènech exigeix que tot i així s'haurien de controlar rigorosament els censos patronals i les declaracions obligades de les obreres amb carnets exigits per donar i rebre treball i amb el deure de presentar-los a la inspecció de treball. En el cas que l'obrero treballés per un o més patrons, el patró hauria de contribuir en cada cas amb la quantitat que li correspongui a l'obrero pel treball lliurat, segons les bases de treball a domicili amb exacta relació sobre el treball al taller i que entre tots els patrons que donin el treball a l'obrero omplin la quota de l'assegurança.

El juliol de 1943 Maria Domènech va escriure un document per presentar al Congrés de Medicina i Seguretat en el Treball que s'havia de celebrar aquell mateix any, del 16 al 21 d'agost a Bilbao. Aleshores l'autora tenia 69 anys i el títol de la seva xerrada va ser: «El trabajo a domicilio en relación con los accidentes de trabajo».²³² El fet que tinguem el mateix document escrit a mà, corregit i passat a màquina, indica que hi va participar activament. En aquest discurs Domènech diu: «me permito elevar a la consideración del congreso de Medicina y Seguridad del Trabajo mis humildes apreciaciones y fervientes votos referentes a la regularización del trabajo a domicilio en general, y de una manera especial en relación con los accidentes del trabajo a domicilio».²³³

En aquest document, l'autora explica que és per la seva ideologia i per la seva feina com a inspectora que ha arribat a conèixer les veritables necessitats del món obrer i especialment els obrers i obreres del treball a domicili a qui ella dedica especial atenció: «(...) por considerarlos los más oprimidos por los egoísmos patronales y por su propia desidia, y los menos tenidos en cuenta por las legislaciones de todos los pueblos».²³⁴ Maria Domènech en general està satisfeta amb la feina que es va fent i diu: «por las doctrinas de enaltecimiento del trabajo, iniciadas por las constituciones basadas en sentido cristianamente caritativo y de una manera especial por nuestro Fuero del trabajo puntualizados en lo referente al trabajo a domicilio cuando dice: “El Estado regularizará el trabajo a domicilio”».²³⁵

---

²³² OBS2/26.

²³³ *Ibidem*.

²³⁴ *Ibidem*.

²³⁵ La llei del «Fuero del trabajo» va ser la primera de les set lleis que va decretar el govern de Franco el 9 de març de 1938: Llei Constitutiva de les Corts (1942), Fur dels espanyols (1945), Llei del Referèndum (1945), Llei de Successió (1947), Llei de Principis del Moviment Nacional (1958) i Llei Orgànica de l'Estat (1966). La Llei primera de les ciutats coordinava les relacions del món del treball i establia els fonaments sobre els quals havia d'organitzar-se l'economia del nou estat. Amb la imposició d'un sindicat únic obligatori, entregat a la Falange, aquest s'ocupava de l'enquadrament laboral, però no del disseny de l'economia, com havien pretès els nacionalsindicalistes.

En aquest document Domènech repassa històricament els orígens del treball a domicili des del desenvolupament dels mercats en els gremis i de les corporacions professionals fins als mercats de l'economia de les grans indústries dels inicis de segle. L'autora destaca que en la balança d'aquests mercats, els gremis i les corporacions estan supeditats a les grans indústries, sense tenir en compte «las crecientes necesidades de los obreros que fatalmente ha de seguir la economía alcista imperante».²³⁶

Per tant, tenim en la introducció de la seva intervenció una Maria Domènech que defensa el treball a domicili, però que creu que no s'ha fet d'una manera ordenada, regularitzada, i per això també hi ha un cert malestar per part de les patronals perquè aquest sistema de treball va creixent sense ordre. L'autora creu que es necessita una legislació que vagi a favor d'aquest tipus de feina, i per això el treball a domicili s'hauria de considerar un problema econòmic social equiparable al problema general de la producció. El fet que es puguin controlar els avantatges i inconvenients entre els obrers i les patronals en relació amb la producció permetria saber els motius pels quals es dona el treball a domicili i el perquè en algunes ocasions es rebutja aquest tipus de treball i més tenint en compte que el 90% dels obrers són dones.

Després d'analitzar-ne els avantatges i inconvenients, Maria Domènech el defensa demanant no sols que no es suprimeixi, sinó que es pugui ampliar. I en aquest sentit proposa: «si que es posible e ineludiblemente necesario regularlo equiparándolo al trabajo a jornal, si no se quiere dejar abandonado un sector de trabajo que en algunos ramos llega al setenta y cinco por ciento del total del censo obrero».²³⁷ A més de culpar els patrons o empresaris d'aprofitar-se dels obrers i obreres que treballen a domicili, també culpa els treballadors de desestabilitzar el sector, ja que són ells els que treballen a baix preu, que fomenten l'egoisme patronal en detriment del que en realitat els pertoca i que per això no volen incloure's en el cens obrerista. També en són culpables alguns centres o agrupacions d'obriers i obreres que tutel·len els seus afiliats i que, per buscar-los treball, no els donen directament la remuneració que els correspon.

Maria Domènech deixa clares quines són les condicions en les quals viu el sector, de manera que un cop fetes les declaracions sobre allò que en pensa, enuncia la classificació del treball a domicili en relació amb el treball al taller, segons càlculs aproximats perquè, adverteix, no hi ha estadístiques reals.

---

²³⁶ OBS2/26.

²³⁷ *Ibidem*.

Domènech comença tractant el sector de treball de l'agulla, que és on hi ha més treball a domicili:

Vestido y tocado y derivados y similares: trabajo mixto con el 75% en relación con el trabajo de mujer en el taller y el 15% en relación con el trabajo de hombre en el taller. Madera, ornamentación y decoración y derivados y similares: trabajo mixto con el 30% en relación con el trabajo de hombre en el taller y el 20% en relación con el trabajo de mujer en taller. Joyería, relojería, juguetería y derivados y similares: trabajo mixto con el 50% en relación con el trabajo de hombre en el taller y el 25% en relación con el trabajo de mujer en el taller. Cartón, papel y derivados y similares: trabajo mixto con el 40% en relación con el trabajo de hombre en el taller y el 20% en relación con el trabajo de mujer en taller.²³⁸

Pel que es desprèn d'aquesta classificació sobre el cens obrer, hi ha un gran nombre de productors d'ús del treball a domicili respecte als obrers de taller, els quals l'Estat ha d'emparar. Per tant, Maria Domènech demana que aquest sistema de treball es reguli i s'equipari al del taller al mateix temps que reclama que el fruit d'aquest treball sigui suficient per sostenir la família i serveixi també per prevenir malalties per mitjà de les lleis que enalteixen el treball i així el productor rebi allò que li correspon. Domènech continua la seva comunicació citant la legislació estatal sobre el treball a domicili, i deixa per a una altra ocasió un estudi comparatiu de les lleis espanyoles amb les lleis d'altres nacions.

En aquesta exposició sobre el treball a domicili fins a la data legislat a Espanya, Maria Domènech dóna per demostrat que la regularització en el sentit econòmic d'aquest tipus de treball només depèn del fet que els sindicats de cada ram els equiparin als jornals establerts en aquell moment, i es facin públics. I pel que fa a les mesures morals i d'higiene, caldria que es complís la legislació sobre el lliurament, els rebuts i els pagaments del treball. A més, proposa que les visites d'inspecció domiciliàries també revisin les condicions d'higiene i salubritat de l'habitació on es dugui a terme la feina.

Segons Domènech, s'haurien de considerar els accidents de treball produïts per les màquines i utensilis de treball, així com els ocasionats en els trajectes d'anada i tornada, recollida i cobraments, i que l'assegurador fos el patró perquè «(...) ampliada la acció de la ley de accidentes del trabajo, incluyendo a los obreros del trabajo a domicilio, se

---

²³⁸ OBS2/26.

intensificará la acción de la política social de previsión que enalteciendo al trabajo y protegiendo al trabajador aumenta el engrandecimiento y prosperidad de España».²³⁹

En les conclusions Maria Domènech fa constar que pel seu tracte directe amb el sector i pels estudis que n'ha realitzat, ha arribat a conèixer bé les necessitats del personal treballador i està convençuda que ha valgut la pena lluitar perquè els treballadors del treball a domicili s'emparin amb les mateixes lleis que els de taller.

Tot i que no tenim la recepció crítica d'aquesta conferència, Maria Domènech va ser segurament un parlament brillant i digne d'una bona comunicadora, per l'experiència de parlar en públic, la veracitat del text i el to segur en el qual està escrit.

5. Els salaris

Una altra de les qüestions que preocupaven Maria Domènech i que tenia relació amb el treball a domicili, era la dels salaris dels treballadors. El Decret Llei de 26 de juliol de 1926 va preveure la fixació de les tarifes de retribució i l'atenció d'altres assumptes relacionats amb aquesta matèria a través de la creació dels Comitès Paritaris. La llei del 30 de maig de 1930 del conveni de la Conferència Internacional de 16 de juny de 1928 establia la remuneració mínima del treball a domicili en relació amb els jornals mínims. Ara bé, aquesta era una qüestió que, per part dels empresaris, patrons i industrials, no es complia. Molts treballadors, i especialment les treballadores (recordem que la majoria eren dones) no eren degudament remunerats per la feina feta. Per aquest motiu Maria Domènech tornava a insistir en la necessitat que els obrers anotessin en unes llibretes la data de l'encàrrec, el tipus de feina, la seva durada i la retribució de la feina feta.

Un dels intents d'equilibrar els jornals van ser, ja en època franquista, les disposicions del 20 i 28 de desembre de 1940 i l'Ordre del Delegat Regional de Madrid de 29 de gener de 1941 amb les quals es van acostar els salaris al cost de la vida. En el llibret publicat sobre aquestes ordres del Ministeri²⁴⁰ es pot veure que s'equiparaven els salaris d'administració i oficines, del personal del comerç al major i al detall, del comerç d'alimentació i del personal de les poblacions de fora de la capital, i que s'establia un salari base diferent segons la categoria de feina, l'edat, el sexe i el temps.

---

²³⁹ OBS2/26.

²⁴⁰ *Régimen de salarios para el personal mercantil de administración y de oficina de Barcelona y su provincia*. Barcelona: Llibreria Castells, 1941.

En l'arxiu de Maria Domènech trobem uns fulls escrits a màquina titulats: «Cuestionario relativo al problema de los salarios y a una política de altos salarios».²⁴¹ Em sembla oportú detenir-nos en aquest document ja que ens confirma l'interès per Maria Domènech per tots els temes referents a la protecció dels obrers, en aquest cas, en el sector del tèxtil i la confecció. Aquesta és una prova de que la nostra protagonista no només estava al dia de l'economia i de la política del país, sinó que a més estava en condicions de reflexionar, raonar, justificar i escriure un informe comparatiu i explicar de manera estadística com havia evolucionat l'economia salarial dels obrers del sector tèxtil a Catalunya el primer terç del segle XX.

El qüestionari, de cinc preguntes, comença d'aquesta manera: «¿Ha habido alza de salarios después de la guerra en el oficio o especialidad económica a que afecta ese organismo paritario?». I referint-se a l'evolució en l'augment de salaris a Catalunya sobre els Comitès Paritaris²⁴² de treball a domicili de confeccions de teixit blanc: sastreria i confecció, modisteria i confecció de barrets de senyora i barreteria en general i confecció de gorres; Maria Domènech conclou que, si bé després de la primera Guerra Mundial, els salaris van baixar, almenys s'havien mantingut un 25% a l'alça d'abans de la guerra.

Pel que fa a la segona qüestió: «En caso afirmativo fue general el alza de salarios dentro del oficio o especialidad económica representado por ese organismo paritario o se limitó a un sector determinado?». Maria Domènech destaca que en general l'alça dels salaris es va mantenir entre un 10 i 15% en les confeccions de teixit blanc i en l'ofici de sastreria malgrat la competència i d'un 25% en la confecció de gorres i capelleria en general. També precisa que en la confecció d'equips militars el treball va disminuir lògicament després de la guerra i, per tant, els salaris també. No obstant això, destaca l'alça de salaris fins a un 50% en la confecció de barrets de senyora i modisteria femenina en comparació amb abans de la guerra en el treball de luxe i per encàrrec.

En la tercera qüestió, Maria Domènech es pregunta si la suposada alça va ser concedida pels patrons o va ser un pacte amb els obrers del món del tèxtil. A la qüestió, respon amb tota seguretat que l'augment de salaris es va produir per l'augment de producció a Catalunya durant la guerra. Després de la guerra, afirma, l'increment del

---

²⁴¹ OBS1/18. Document signat a mà per Domènech a Barcelona l'abril de 1930.

²⁴² Recordem que els comitès paritaris estaven formats per membres representants de la direcció i dels treballadors amb l'objectiu de trobar millores efectives i solucions en l'àmbit de protecció de les persones i seguretat en l'empresa. Es feien reunions periòdicament per intercanviar opinions, assessorar els treballadors, vigilar el correcte funcionament de l'empresa quant a legislació i normes internes i es promovia la realització de cursos de capacitació professional destinats als treballadors.

25% va ser per necessitats imposades pel cost de vida que van haver de ser reconegudes pels patrons davant de les queixes dels obrers, i en alguns dels casos va ser mitjançant pactes.

En la quarta qüestió Maria Domènech es pregunta com ha influït l'alça de salaris en la vida social dels obrers afectats per aquest organisme paritari. La resposta la dóna des de diversos aspectes. En el consum de les famílies ha afectat negativament perquè la seva situació econòmica no ha millorat. En l'aspecte higiènic no ha millorat perquè depèn del civisme de cada obrer, a més, si no ha millorat econòmicament tampoc ha dedicat temps a instruir-se. En la prolongació de l'escolaritat dels fills i de l'aprenentatge de professions qualificades i en la freqüència dels cursos d'adults ha influït relativament poc, ja que primer per raons econòmiques no inverteixen en instrucció i, segon, per la reticència del patró a acceptar els ensenyaments professionals rebuts fora del seu centre de treball. Pel que fa al desenvolupament de l'activitat sindical, en sentit positiu sí que ha afectat, per les abstencions dels obrers d'ideari extremista radical i dels incultes i desidiosos. Maria Domènech comenta que en aquest sentit s'ha notat una certa rebel·lia. I quant a la influència de l'alça dels salaris en el desenvolupament de l'activitat cooperativista i d'institucions obreres, afirma Maria Domènech que, per causes econòmiques, no ha estat destacable, si bé en el sentit cooperativista sí.

Finalment, en la cinquena qüestió, Maria Domènech es pregunta si existeix entre els patrons i els obrers, dins de la jurisdicció del Comitè o organisme paritari, un moviment d'opinió relacionat amb una política d'alts salaris. Maria Domènech no només afirma que sí, sinó que assegura que és l'eix del valor dels Comitès Paritaris, i que és evident el sentit de relació de l'element patronal i obrer cap a aquesta política. En el mateix punt passa a enumerar les reaccions que aquest moviment d'opinió ha pogut provocar en:

- a) Els mitjans econòmics industrials: en sentit d'expectació i de trobar l'equilibri entre la producció nacional i el problema de les competències.
- b) Els sindicats o associacions obreres: en sentit de valorar la seva personalitat social i jurídica i de preparar per a la seva missió als seus individus.
- c) Els mitjans científics i socials: en sentit d'estudiar l'actuació amb les seves conseqüències de l'organització corporativa, l'adaptació de la seva labor com element de control entre l'oferta i la demanda.

Observem una Maria Domènech plenament interessada i alliçonada en el tema de la vida social dels obrers pel que fa a l'economia i les polítiques de protecció del treballador i la influència de l'organisme paritari en una societat canviant.

Es podria especular que es tracta d'un informe que demana algun alt càrrec del Comitè Paritari ja que en aquell període Maria Domènech ocupava el càrrec de vicepresidenta del Comitè Paritari del Treball a Domicili del Vestit i del Tocat, o bé per una conferència, encara que normalment a les conferències, Maria Domènech escrivia a mà en un extrem del full el lloc i el dia de l'activitat, a més d'organitzar-se el parlament en forma de guió.

CAPÍTOL IV. EXPOSICIO UNIVERSAL DE BARCELONA

L'Exposició Internacional de Barcelona de 1929 va ser pensada per donar a conèixer a tot el món els nous avenços tecnològics i projectar la imatge de la indústria catalana a l'exterior.

El seus orígens són la primera fira de mostres de Barcelona, l'Exposició Universal de 1888, per a la qual es va construir el recinte firal al parc de la Ciutadella. Posteriorment es va traslladar la realització d'esdeveniments firals a les noves instal·lacions creades a Montjuïc per celebrar l'Exposició Internacional de 1929.

L'exposició ocupava una extensió 118 hectàrees i va costar aproximadament uns 130 milions de pessetes. Hi van participar una vintena de països com Alemanya, Bèlgica, Dinamarca, França, Hongria, Itàlia, Noruega, Romania o Suïssa, entre d'altres, a més d'expositors privats japonesos i dels Estats Units.²⁴³

L'exposició Universal la va inaugurar el rei Alfons XIII el 19 de maig de 1929 amb la presència del general Primo de Rivera, l'alcalde de Barcelona entre 1924 i 1930 Darius Rumeu Freixa, baró de Viver, i el comissari en cap de l'exposició el marquès de Foronda. La clausura de l'Exposició va ser el 15 de gener de 1930.

La mostra s'estructurava en tres àmbits ben diferenciats: l'art, la indústria i els esports. La vessant industrial es va repartir en 61 subgrups, que s'instal·laren en palaus: del Sol, de la Llum, d'Arquitectura, de la Indústria, de les Comunicacions, de la Ciència, de la Construcció, de les Institucions Socials, de la Pedagogia i de la Higiene. També es van construir per a altres funcions les construccions auxiliars com el Palau de Projeccions, la Casa de la Premsa; i d'altres d'independents com el Palau Nacional o de l'Estat i els palaus de Missions o del Treball.

La participació de Maria Domènech en l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929 és de rellevància i en el seu arxiu personal tenim els documents que ho proven. El 20 de novembre de l'any 1926, Santiago Trias, el president del comitè de grup de l'Exposició Internacional cita a Maria Domènech per fer una reunió preparatòria per a la constitució del grup d'Economia Social i perquè valori la gestió del comitè. La reunió va tenir lloc al carrer Lleida el dia 24 del mateix mes a les 12 h. L'acta d'aquesta reunió també consta en l'arxiu de Maria Domènech.²⁴⁴

---

²⁴³ GRANDAS, M. Carmen. *L'exposició Internacional de Barcelona de 1929*. Barcelona: Ed. Els llibres de la Frontera. Col·lecció Coneguem Catalunya, 1988, núm. 21, pàg. 10.

²⁴⁴ OBS1/34. Acta I. Vegeu annex 7, p. 396 i annex 8, p. 397.

El dia 24 el president i vocal del Comitè executiu Santiago Trias no hi va assistir. El seu lloc, el va ocupar Federico Barceló, director del sector d'organització. La resta d'assistents van ser: Francisco Montalvo (Societat d'Estudis Econòmics), Juan Salas Antón (delegat local del Consell de Treball), Rafael Serrano (Ateneu Obrer de Barcelona), José Codolá (Federació Nacional), Juan Tomás (Ateneu Enciclopèdic Popular), Mariano Puyuelo (Confederació Regional dels Sindicats Lliures), Vicente Vilalta Roca (Comissió Mixta del Treball en el Comerç i la Indústria de Barcelona), Serafín Vilar Vilaseca (Comissió Mixta del Treball en el Comerç i la Indústria de Barcelona) i, òbviament, Maria Domènech de Cañellas en representació del Patronat Sindical d'Obreres. Segons l'acta, Eusebi Mira va ser l'únic que no es va presentar. També cal dir que en l'acta s'informava que el mes d'agost ja es va intentar reunir el Comitè però no va ser possible per l'escassa assistència dels convocats.

En la reunió, Federico Barceló, per ordre expressa del president absent, va designar els senyors Vilalta i Vilar perquè representessin l'organisme dins del Comitè a constituir. Tot seguit es va explicar en termes generals el pla de l'Exposició informant de la seva inauguració prevista pel dia 1 d'abril de 1929. El senyor Barceló va ressenyar l'estructura del certamen i va llegir la classificació dels subgrups que constituïen el grup VII d'Economia Social. Concretament, en la secció A del subgrup 17 corresponent al Treball, va preguntar als assistents què hi podien aportar. El senyor Montalvo, Codolà i la senyora Domènech van ser els únics que van respondre amb les seves propostes. Cal destacar que Maria Domènech és l'única dona en tot l'Estat que col·labora en l'exposició de manera activa. El senyor Codolà va incidir en la importància de l'aportació sobre el treball no només al públic espanyol sinó també a l'estranger, ja que es podia ensenyar els avenços que s'havien fet a Espanya en l'àmbit social, especialment en el treball, i en l'organització de patronals i obreres. Els representants de la comissió mixta de treball de Barcelona, els senyors Vilalta i Vilà, van manifestar que s'haurien d'incloure en el Comitè, la Comissió Mixta del Treball del Comerç al Detall de Barcelona i la Delegació Regional del Treball. Els presents ho van acordar així, i es va tancar la sessió després de constituir el Comitè i nomenar secretaris la senyora Domènech i el senyor Francesc Montalvo amb la missió de fer un avantprojecte de l'exposició sobre el subgrup Treball.

El 20 de desembre de 1926 Maria Domènech va rebre una altra citació del president del Comitè de Grup de l'exposició, Santiago Trias, per reunir-se el 23 del mateix mes al local social de la Comissió Mixta del Treball, aquesta vegada al número

12 de la plaça Reial. L'acta d'aquesta reunió també es conserva en l'arxiu personal de Maria Domènech²⁴⁵ i hi consten els assistents i es dona tota la informació referent a la reunió. En resum, gairebé totes les objeccions van ser de part de Maria Domènech qui va manifestar la dificultat de respondre el qüestionari que els senyors que integren el comitè li devien presentar i suggerir també que fes alguns canvis en la classificació del subgrup. Maria Domènech juntament amb Francesc Montalvo presenten la classificació i sembla que tots els presents hi estan d'acord. D'entre totes les seccions: A. Treball, B. Cooperatives de producció i sindicats agrícoles, C. Cooperació, previsió i Estalvi, D. Beneficència i E. Colonització, Domènech diu que les B, C i D són les més afins a la secció A del «Treball» i, per tant, s'acorda unificar-les amb el nom d'«Economia social i domèstica» en comptes de «Treball».

L'organització de grups i seccions va ser una de les tasques més difícils que va realitzar Maria Domènech i que ella mateixa expressa en una de les actes citades. Ho sabem per la quantitat d'esborranys sobre la constitució dels subgrups que es conserven escrits a màquina i corregits en llapis. Així el subgrup «Economia social i domèstica» quedà dividit en: classe 21- Treball, classe 22- Cooperatives, classe 23- Associacions agrícoles, classe 24- Previsió i estalvi, classe 25- Beneficència, classe 26- Colonització, classe 27- Turisme, classe 28- Periodisme. Veient aquestes distribucions i comparant-les més tard amb els fulls que distribueixen l'espai dels grups, podem assegurar que aquesta documentació són les beceroles de la constitució dels grups i subgrups. Tanmateix és interessant tenir-les en compte per observar-ne l'evolució.

En principi, el senyor Francesc Montalvo, que compartia responsabilitat amb Maria Domènech, no apareix i en canvi veiem el nom de José Maria Pérez Casañas ocupant la presidència del Grup VII «Economia Social»; la vicepresidència és per a un personatge francès el nom del qual resulta il·legible, i la secretaria és a càrrec de Maria Domènech. Insisteixo, perquè tots aquests fets justifiquen la rellevància de considerar Domènech com a persona destacada en la història del nostre país, que dels 23 grups i 92 subgrups no hi ha cap altra dona almenys de nacionalitat espanyola²⁴⁶ que ocupi un càrrec de responsabilitat a l'exposició.

---

²⁴⁵ OBS1/34. Acta II.

²⁴⁶ Els noms de les altres nacionalitats no hi consten, és per això que no podem afirmar que sigui l'única dona en tota l'Exposició que hi col·labori de manera activa.

El 5 de març de 1927, Francesc Moragas, president de la Caixa de Pensions, envia una carta a Maria Domènech²⁴⁷ explicant-li les modificacions que han fet de la seva proposta de classificació dels grups, subgrups i seccions i li adjunta els fulls corresponents als canvis. Sobre aquest tema hi ha abundant documentació pels esborranys que es van haver de fer abans no s'arribés a una classificació final.

Finalment, tota la feina amb les seves correccions i canvis, la classificació general de les seccions, grups i classes amb el seu corresponent contingut, segons ens consta en l'arxiu de Maria Domènech, es va publicar l'any 1929, abans de l'exposició.²⁴⁸

Per tant, gairebé tres anys abans sabem que Maria Domènech ja estava treballant per posar en marxa l'Exposició. L'interès perquè Maria Domènech representés aquest subgrup «Treball» amb els càrrecs de responsabilitat que comportava és causa de la seva relació laboral i contactes personals amb l'Institut de Reformes Socials, amb Foment del Treball i totes les activitats que des de la Federació Sindical d'Obreres es duïen a terme des de la seva constitució al 1912 en relació amb els esforços per a la millora de les condicions de treball. Sense oblidar el seu coneixement internacional, després d'haver visitat països més desenvolupats que Espanya i d'haver adquirit experiència en l'anàlisi comparativa de les diverses formes d'organització laboral entre els països estudiats.

Un altre document sense datar, però que s'intueix que també correspon a les dates de la preparació de l'exposició, és a dir entre 1926 i 1927, és un full on hi ha anotades a màquina les notes o la guia de com s'havia de dur a terme la ponència dels representants del subgrup d'Economia social i domèstica. Segons les pautes, es recomanava que la conferència es basés en l'objectiu d'informar al visitant de l'exposició sobre la legislació del treball a Espanya i dels organismes existents. Es remarca molt la idea de donar un bona impressió als visitants. S'havia de buscar una manera de representar els grups de les exposicions i els organitzadors recomanaven utilitzar diagrames i recórrer a maquetes i gràfics quan fos el cas. Les exposicions havien de reunir una sèrie de condicions com la d'establir comparacions amb altres països, atènyer-se a la diversitat de cultures, als principis de cada país quant a la situació política, geogràfica i industrial, etc. I és aquí on trobem les raons per les quals

---

²⁴⁷ OBS1/36.

²⁴⁸ *Exposición Internacional Barcelona 1929. Clasificación General.* Barcelona: Impremta de la casa Miquel-Rius, 1929.

Domènech va ser escollida per a dur a terme aquesta tasca participativa en l'Exposició. Altres manifestacions actives que es podien dur a terme durant el certamen eren les conferències, cursos d'ensenyament per personalitats competents ja fossin nacionals o estrangeres, congressos nacionals i internacionals, etc. Recomanaven organitzar festes de caràcter oficial, tècnic i popular, així com l'ús de fullets informatius i gràfics explicatius, edicions i publicacions simultànies, ressenyes i memòries del Comitè de Grup.

Els organitzadors insisteixen amb els visitants expressant el seu interès perquè «desde luego, como queda dicho interesa dar capital importancia a lo que más afecte a España i en particular a Cataluña. Interesa también que su desarrollo sea lo más encadenado posible a fin de que no sólo atraiga a los peritos, sino que los profanos encuentren, asimismo, aquel aliciente tan necesario para el éxito del certamen».²⁴⁹

En l'avantprojecte, que recordem que anava a càrrec de Domènech i Montalvo, s'havia d'explicitar la forma en la qual es presentarien les exposicions, encara que el recinte on s'havien de col·locar, el Palau de Pedagogia, Higiene i Institucions Socials, estava encara per construir. Se sap que el 30 d'abril de 1927 el Comitè Executiu Delegat presentava a la Junta Directiva de l'Exposició, l'expedient relatiu al concurs de construcció del Palau de la Pedagogia, Higiene i Institucions Socials, el qual posteriorment va ser anomenat Palau del Vestit. Un mes més tard, el 20 de maig, segons l'estudi de Grandas,²⁵⁰ es presentava la minuta de l'escriptura d'adjudicació de les obres, les quals van adjudicar-se definitivament el 14 de juny. Els arquitectes a qui es va encarregar el projecte van ser Josep Maria Jujol i Andreu Calzada, els quals van disposar d'una superfície de 6.500 metres quadrats.²⁵¹ El projecte del Palau del Vestit permetia per tant saber de quines sales o galeries disposava el grup i les seves dimensions. Adjunt a aquest document tenim un full on hi ha constància de la distribució dels metres quadrats que corresponia a cada grup.²⁵² Així, al grup VII d'Economia Social li pertanyien uns 4.964 metres quadrats dels quals un 40% (1985,60 m²) anaven cedits pels diferents subgrups. Concretament el subgrup 17 d'Economia Social i domèstica disposava de 285,60 m² que Domènech i Montalvo havien de

---

²⁴⁹ OBS1/34.

²⁵⁰ GRANDAS (1988), ps. 118-119.

²⁵¹ «Diario Oficial de la Exposición Internacional de Barcelona 1929». Barcelona: [Diario Oficial de la Exposición Internacional Barcelona 1929-1930], núms. 2-20.

²⁵² Els metres quadrats que corresponen al Palau de Pedagogia, Higiene i Institucions Socials segons el document de Maria Domènech són 4.964, xifra diferent de la que apunta Grandas que són 6.500. Aquest vall de números podria ser a causa d'una redistribució d'última hora o bé un canvi de dimensions entre el projecte i l'execució final.

gestionar. En el Palau també s'inclouria espai per als altres subgrups: 12. Pedagogia (60 m²), 13. Ensenyament (320 m²), 14. Educació (280 m²), 15. Dret (40 m²), 16. Estadística (60 m²), 18. Filologia (60 m²), 19. Folklore (160 m²), 20. Periodisme (120 m²), 30. Medicina (280 m²), 31. Comerç i grup (240 m²) i 32. Historia i Geografia (80 m²). Tots els grups de l'exposició disposaven dels serveis com aigua, llum, força motriu, vigilància, incendis, assegurança i neteja.

En l'arxiu de Maria Domènech hi ha les bases per a la constitució i funcionament dels comitès del subgrup 17, així com alguna modificació annexa rebuda posteriorment. De les bases se n'extreu la raó per la qual Maria Domènech va arribar a formar part del comitè de grup de l'Exposició:

Base 2: Los comités estarán integrados por las personas que a juicio del Comité Ejecutivo, reúnan condiciones para el cargo, eligiéndose con preferencia para formar parte de aquellos, a los presidentes de las Entidades Gremiales, Patronales, Obreras, etc, legalmente constituidas en esta ciudad u otras personas especializadas, de tal modo que cada clase tenga por lo menos, un vocal en el respectivo comité.²⁵³

Per tant, Maria Domènech com a presidenta del Patronat Sindical d'Obreres i per la seva trajectòria i experiència tenia tots els punts per formar-ne part. A més de les seves relacions amb personatges il·lustres com el general José Marvà i amb sociòlegs com Álvaro Lopez Nuñez o Josep Maluquer i Salvador, que mantenia des de la seva incorporació a l'Instituto de Reformas Sociales l'any 1918 com a inspectora auxiliar de Treball.

Sense cap dubte Maria Domènech pertanyia a una generació de dones emprenedores i decidides, amb caràcter i valentes, que aprofitaven les seves virtuts i dots negociadores per arribar a tot i més. Des de l'any 1926 quan comença a preparar l'exposició, a més de les conferències que feia sobre l'educació i la Federació Sindical d'Obreres, el temps que ocupava escrivint el llibre *El profesionalismo y los sindicatos* i tenint cura del seu marit que ja portava 6 anys malalt, la incansable Maria Domènech seguia fidelment treballant en els seus càrrecs de responsabilitat fins i tot quan es va quedar vídua el 27 d'abril de 1928. Si bé es percep una disminució de l'activitat social, ella mateixa explica com ho feia per continuar endavant:

Y era tanta la virtud y la voluntad del enfermo que yo misma casi llegaba a convencerme de que su enfermedad sería curable, ilusión que me daba valor para seguir con mis Trabajos de Inspección y mis aficiones artísticas, amén de aceptar el cargo de

---

²⁵³ OBS1/33.

vocal del Patronato de Previsión Nacional de Cataluña y Baleares, cargo que desempeñé desde el diez y siete de mayo de mil novecientos veintidós que me nombraron, hasta que me nombraron vocal de la Comisión Revisadora Paritaria de dicho Patronato el tres de Mayo de mil novecientos veinte y siete.²⁵⁴

A més de les cartes rebudes del President del Comitè per a la celebració de reunions a fi d'organitzar el grup i subgrups dels quals Maria Domènech en tenia bona part de responsabilitat, hi ha una carta datada el 5 de març de 1927 entre Francesc Moragas i la nostra protagonista avisant-la dels canvis que han hagut de fer en el grup 17. També li fa saber que ja tenen organitzat el grup 58 «Estalvi» i que en la propera reunió li ensenyarà, fet que ens porta a deduir la importància que adquiria Domènech com a consultora per part d'altres personalitats, alhora que és de destacar la quantitat de reunions i de feina que els va portar organitzar els subgrups de l'exposició i les iniciatives de Domènech per proposar canvis.

Naturalment Maria Domènech guardava tots els fullets que podia sobre l'exposició inclosos els articles de premsa, d'aquí i de l'estranger, i programes de conferències sobre l'exposició que tenien lloc arreu de la capital catalana. En el seu arxiu personal hi ha el fullet del Congrés Internacional d'Història que es va fer a la ciutat del 19 al 27 de novembre de 1929²⁵⁵ al qual Maria Domènech va assistir pel seu interès en la matèria. En l'arxiu també hi ha un llibret escrit pel catedràtic d'història Torre del Cerro, publicat l'any 1929 per la Universitat de Barcelona i titulat «Reseña histórica y guía descriptiva de la Universidad» amb un pròleg d'Eusebi Díaz, rector de la universitat d'aleshores.

L'any de l'exposició va ser per a Domènech molt intens. Cadascun dels grups que exposaven dels relacionats amb el treball organitzava congressos i això va fer que Domènech hagués de organitzar, presidir i participar en tres congressos, a més de la inauguració de la Oficina Internacional del Treball, ser membre del Jurat Internacional de Recompenses de l'Exposició i impartir una conferència al Centre de Dependents de Comerç i de la Indústria de Terrassa.

La intervenció de Maria Domènech en l'Exposició és ben notòria i això la converteix en una de les personalitats femenines més influents de Catalunya en aquesta època. Menció que no es reflecteix en gairebé cap de les disciplines que conformen la

---

²⁵⁴ DR, p. 250.

²⁵⁵ En el programa no hi ha el mes en el qual es va celebrar el congrés, però sí que hi figuren els dies. Si mirem en un calendari de l'any 1929 veurem que els dimarts 19 i els dimecres 27, només hi són en els mesos de febrer, març o novembre. Com que la inauguració de l'exposició va ser el mes de maig, ens surt el mes de novembre com a possible data del congrés.

història de Catalunya del segle XX, com ara la Sociologia, el Dret, l'Educació o la Cultura, etc. La nostra protagonista tocava molts temes i era recomanada i requerida pel territori català i espanyol. Sempre que li era possible assistia a tots els actes requerits. És per això que des d'aquí reivindicuem un reconeixement a la persona de Maria Domènech per la seva destacable trajectòria professional.

CAPÍTOL V. ALTRES CONSIDERACIONS SOBRE LA DONA

1. Higiene i salut

A mitjans del segle XIX i al llarg del XX hi hagué una especial preocupació per les causes que provocaven malalties com la tuberculosi, el còlera, la febre groga, etc. Aquestes malalties causaven una forta mortaldat en els grups socials més desfavorits, de manera que metges, higienistes i un sector de la burgesia femenina es van interessar per les condicions de vida dels pobres, especialment per la mortalitat infantil que era elevada.

El discurs higienista comença a fer-se públic a través de la premsa i els llibres mitjançant la divulgació d'unes normes bàsiques per a la prevenció de malalties infeccioses i per a la millora de la salut personal i familiar. Un dels primers metges higienistes de Catalunya preocupat per la relació entre la salut i la mortalitat infantil va ser Pere Felip Monlau que va publicar diversos escrits sobre salut i higiene a la premsa escrita i va escriure el breu manual *Nociones de higiene doméstica y gobierno de la casa para uso de las escuelas de primera enseñanza de niñas y colegios de señoritas*.²⁵⁶ El doctor Monlau aprofitava els seus coneixements mèdic higiènic per transmetre a la societat el seu discurs moral sobre la dona, aconsellant que el seu lloc havia de ser a casa, reclosa, exercint el paper de mare de família i ocupada en les tasques domèstiques.²⁵⁷ Altres metges d'aquesta època com Joaquim Salarich i Verdaguer (1816-1884) de Vic o Enric Octavi Raduà i Oriol (1880-1906) de Barcelona, entre d'altres, opinaven que la manca d'higiene i salubritat es concentrava en les zones més industrials i poblades de la ciutat i proposaren mesures preventives amb l'objectiu de posar en marxa una política de salut pública «que trencaria en bona part, amb la concepció, diguem-ne, més «aristocràtica» i elitista de la medicina, dirigida, fins

---

²⁵⁶ El doctor Pere Felip Monlau (Barcelona, 1808- Madrid, 1971) va fundar i dirigir la revista *El monitor de la salud de las familias y de la salubridad de los pueblos*, de 1858 a 1864. Es publicava a Madrid i sortia cada quinze dies. A més cal destacar la publicació de *Higiene del matrimonio o libros de los casados* (1853) o la memòria amb premi a la medalla d'or concedit per l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona *Higiene industrial ó ¿qué medidas higiénicas puede dictar el gobierno a favor de las clases obreras?* (1856), entre altres obres. A banda d'aquesta ocupació, cal destacar que Monlau fou considerat un escriptor romàntic molt important i un gran humanista.

²⁵⁷ «Cuando seáis adultas, tendréis que pasar la mayor parte del día en vuestra habitación. Para las mujeres, más bien que para los hombres, se ha dicho con bastante exactitud que la habitación es la sepultura de la vida. Por consiguiente, os interesará mucho amenizar y alegrar esa sepultura, en la cual debéis mirar ya el futuro de vuestras glorias como mujeres solícitas y hacendosas». Veg. *Nociones de higiene doméstica y gobierno de la casa para uso de las escuelas de primera enseñanza de niñas y colegios de señoritas*. Madrid: Imprenta de M. Rivadeneyra, 1867 (3era. ed.), ps. 20-21.

aleshores, als sectors més benestants i minoritaris de la societat i no pas al conjunt de la població».²⁵⁸ En aquest sentit, hi ha estudis anteriors a la tasca realitzada per Domènech com per exemple, la tesi de Dolors Aleu i Riera²⁵⁹ (Barcelona 1857-1913), la primera dona que va aconseguir a l'Estat espanyol el títol de doctora en Medicina. Juntament amb Elena Maseras (Vilaseca, 1853-Maó, 1900) i Martina Castells (Lleida, 1852- Reus, 1884) van ser les tres primeres dones d'Espanya que es van llicenciar en Medicina. Dolors Aleu va exercir la medicina durant 25 anys, principalment en ginecologia i pediatria, les seves especialitats. Tot i que va acabar els estudis de medicina l'any 1879, fins al 1883 no va poder exercir pels problemes que li va posar l'administració pel fet de ser dona. La seva tesi es va titular: *De la necesidad de encaminar por nueva senda la educación higiénico-moral de la mujer*. Un any abans, mentre estudiava, ja va publicar el treball *Consejos a una madre. Sobre el régimen, limpieza, vestidos, sueño, ejercicio y entretenimiento de los niños* (1882). En les conclusions de la seva tesi ja aconsella la necessitat de l'educació de la dona:

7º. Se necesita la instrucción entre las mujeres, porque por ella mejora su higiene: los vestidos, los cosméticos, el aire, los alimentos, las bebidas, y en general, todos los agentes de la higiene, serían empleados con conciencia científica y se evitarían la mayor parte de las enfermedades que hoy día afligen al sexo y a la prole si las madres fuesen mejores instruidas.²⁶⁰

En aquest context, cal destacar l'interès que la burgesia femenina catalana va tenir pel debat higiènic, per bé que els nens i nenes de la societat, especialment les nenes com a futures mares, serien les principals responsables de transmetre una educació higiènica mèdica i per tant, de la reducció de la mortalitat infantil i adulta. Aquí és on les dones burgeses s'organitzaren per transmetre aquesta educació a les dones sense recursos.

Pel que fa a la publicació de revistes sobre la higiene²⁶¹ des dels anys vuitanta del segle XIX, ja s'intentava propagar bones pràctiques de salut en revistes com *La*

---

²⁵⁸ PUIGVERT i SOLÀ, Joaquim M., «Els metges higienistes i les topografies mèdiques». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 35 (1997), p. 101.

[En línia]. <<http://www.raco.cat/index.php/Recerques/article/view/137761>> [Darrera consulta: 21 de setembre de 2012].

²⁵⁹ JULIO, Teresa. «Científiques», p. 58. Dins GODAYOL, Pilar [et al.]. *Catalanes del XX*. Vic: Eumo Editorial, 2006. Altres acadèmiques destacades en el camp de la medicina contemporànies a Maria Domènech i que també van escriure treballs sobre l'educació higiènica moral foren: Trinitat Sais (La Bisbal d'Empordà 1878- Barcelona 1933) i la seva filla Teresa Llaberia (Barcelona, 1906- 1971).

²⁶⁰ ALEU i RIERA, Dolors. *De la necesidad de encaminar por nueva senda la educación higiénico-moral de la mujer* [En línia]. <<http://www.tdx.cat/handle/10803/2257>>. [Darrera consulta: 13 de febrer 2013].

²⁶¹ Sobre aquestes publicacions. Veg. SEGURA, Isabel; SELVA, Marta. *Revistes de dones 1846-1935*. Barcelona: Edhasa, 1984, p. 119.

higiene para todos (1883), *El protector de la infancia* (1884) o *Revista de higiene y policia sanitaria* (1890), entre d'altres. La primera revista dedicada a la higiene escrita en català va ser *La gynecologia catalana* (1898), tot i que es tractava d'una revista dirigida als professionals de la salut. La que sí anava dirigida a les mares de família era la *Mujer y la Higiene* (1905), en castellà, dirigida per la cirurgiana i llevadora de la Beneficència Municipal de Barcelona Rosa Viñals. És interessant destacar que Viñals anava més enllà d'un ajut a la dona en aquest sentit, ja que implicava l'home a participar en la llar d'igual a igual amb la dona.

La revista *Feminal* (1907-1917), dirigida per l'escriptora Carme Karr, dins la seva tendència a parlar de temes generals relacionats amb la dona, també tractava aspectes interessants sobre l'educació en la higiene femenina i la salut. Des de la classe benestant, les dames de la bona societat barcelonina procuraven transmetre en les pàgines de la revista el que es deia en diversos congressos sobre higiene i salut, ja fossin notícies de l'estranger o d'Espanya i Catalunya.

És a través de les pàgines de *Feminal* que ens assabentem del ressò que va tenir el Primer Congrés Espanyol Internacional de la Tuberculosi del 16 al 22 d'octubre de l'any 1910, la inauguració del qual va tenir lloc al Palau de la Música Catalana. En aquest congrés, van participar-hi nombrosos metges catalans i d'arreu amb comunicacions d'interès social, sobretot del tema que ens ocupa, en l'apartat *d'Higiene i Acció Social*, i en el de *Pediatría* van tractar-hi temes com: «La no tuberculización por la leche de vaca» (Dr. Langlois i Vega), «La importància de la Tuberculosis» (Dr. Comenge), «Lucha de la tuberculosis por las escuelas al aire libre» (Dr. Coll i Bofill), «La educación de los niños tuberculosos» (Dr. Gomez Ferrer), etc. A més de metges de renom, també hi van participar dones de gran relleu en el món de la higiene i la salut social com Rosa Amar de Alier (delegada de la Creu Roja i presidenta de la Casa de la lactància i bressol), Josefa Casagemas de Llopis (vocal de la Junta de Primera Ensenyança), la doctora Trinitat Sais de Llaberia, o la mestra i pedagoga Celestina Vigneaux de Coromines.

El darrer dia del congrés Leonor Canalejas de Farga va proposar declarar oficial «la organización de la Federación de Señoras para la lucha contra la Tuberculosis y la insígnia oficial para distintivo de la misma».²⁶² Aquesta organització d'obra social ja es

---

²⁶² *La Vanguardia*, 22 d'octubre de 1910.

devia concertar abans, de manera que la presidenta seguiria sent la mateixa que la de la Junta de Dames, Leonor Canalejas de Farga.

Entre les integrants del comitè executiu de la Junta de Dames, com a vocal hi havia Maria Domènech de Cañellas. No va participar com a ponent, però sí va proposar i fer indicacions sobre les comunicacions presentades. Les dames del Comitè seien darrere de la taula presidencial,²⁶³ i feien les seves observacions, tal i com va fer Maria Domènech de Cañellas: «Se leyeron las conclusiones del tema IV, original de la señorita Aroca a las que presentó una enmienda la señora Maria Doménech de Cañellas, en la que pide que el Comité de Damas recabe del gobierno y de las juntas de Protección de la infancia el cumplimiento de la ley en el trabajo de los niños».²⁶⁴ Maria Domènech volia que es complís la llei del treball infantil del reglament publicat el 16 de novembre de 1900, que prohibia el treball a menors de 10 anys. Tot i haver passat una desena d'anys de l'aprovació de la llei, els empresaris i patrons industrials seguien contractant nens i nenes.

L'any 1911, i seguint amb la sensibilitat social que la caracteritzava i com a membre de la Junta de Dames contra la Tuberculosi, Maria Domènech va anar a Girona a fer una conferència sobre la higiene i la salut de les treballadores i mares pobres. Domènech humilment expressa la seva manca de formació científica sobre la higienització, però es mostra decidida a demostrar davant els oients les mesures que pot prendre la dona per evitar problemes d'higiene i malalties motivades per la ignorància d'aquestes qüestions.

L'eix central de la seva comunicació va ser la responsabilitat que té la dona en l'educació dels seus fills i l'adopció de les mesures higièniques convenientes. I de nou, ens trobem amb l'essència del pensament de Maria Domènech: la dona s'ha d'educar, en els aspectes més elementals, perquè pugui transmetre als seus fills un saber fer que ajudarà a l'evolució d'una societat millor. I qui ha de culturitzar la dona? Les dones amb mitjans i les membres de la burgesia, disposades a aportar una part de la seva economia i del seu temps lliure a la creació d'escoles per a obreres. L'objectiu d'aquests centres seria instruir la dona en els seus drets i deures davant la precària situació laboral, l'ensenyament de coneixements sobre economia domèstica i de cultura en general, i educar sobre les mesures higièniques que s'haurien de prendre per tal d'evitar malalties

---

²⁶³ «Detrás de la mesa de la presidencia se sentó una comisión del comité de Damas, presidida por doña Leonor Canalejas de Farga». *La Vanguardia*, 17 d'octubre de 1910.

²⁶⁴ *La Vanguardia*, 22 d'octubre de 1910.

i fins i tot la mort d'algun membre de la família. Maria Domènech utilitza el tema de la higiene i en concret el de la tuberculosi per dirigir-se a les senyores de la burgesia catalana perquè es deixin d'escrúpols sobre la classe obrera i es fixin en el significat del seu gest: «Dejando rancios miramientos y entendiendo netamente que la nobleza de alma supera a todas las noblezas constituidas por lo tanto, ennobleciéndose con el trabajo moralizador y educador de los ineducados».²⁶⁵

Així és com també responsabilitza la classe burgesa femenina de prendre la iniciativa d'educar la classe obrera: «[...] ha llegado la hora de que la mujer debe preocuparse de los problemas sociales y darse con toda serenidad a remediarlos con su sana influencia [...] y vosotras mis queridas hermanas, las obreras, vuestra labor solo es saber ver y apreciar el amor con que os tratan vuestras hermanas las damas que os vienen a enseñar y consolar».²⁶⁶ En aquest aspecte, Domènech demana a les dones, tant les que han d'ensenyar com les que han d'aprendre, que no ho facin a despit: «A las damas y a las obreras solo pido verdadero amor mutuo». Aquesta és l'única opció per oferir a la dona l'oportunitat de formar-se i d'aquesta manera ajudar a la regeneració de la classe treballadora femenina.

Cal valorar l'autèntic interès que demostrava Maria Domènech i les seves contemporànies de pensament similar com Dolors Monserdà, Francesca Bonnemaison, Carme Karr, Leonor Serrano de Xandri, Rosa Sensat o la mateixa Leonor Canalejas de Farga en la lluita contra les malalties i, per tant, en la conveniència de l'educació de la dona per eradicar-les. Totes elles escrivien i coincidien en les mancances legislatives, tractaven les deficiències laborals de les obreres, es sensibilitzaven amb els problemes socials presents i creien en la necessitat de reformes per fer una societat més justa i millor per a les dones.

L'any 1912 Maria Domènech va donar una altra conferència²⁶⁷ a l'Ateneu Barcelonès per divulgar l'obra de la Fundació de Dames contra la Tuberculosi, una exposició oral que seguia la mateixa línia que la de Girona. Primer va donar a conèixer la Fundació i seguidament va informar de la seva finalitat en l'aspecte moral, material i social. Les dues conferències impartides per Domènech van dirigides a les obreres i dones sense estudis perquè escoltin i es deixin ajudar per les dones amb recursos, cultes i disposades a donar consells no només sobre la higiene sinó també sobre la

---

²⁶⁵ OBS1/48.

²⁶⁶ *Ibíd.*

²⁶⁷ OBS1/13.

conveniència de rebre educació bàsica i general i informació sobre els seus drets i deures. Per a Domènech, aquest és «l'únic camí del sanejament».²⁶⁸ La diferència en aquesta ocasió és que Maria Domènech, a més de donar un missatge més planer i directe, basat en l'educació de la dona en la higiene del seu cos i dels seus fills, ara parla de la necessitat d'higienitzar, a més del cos, també l'ànima. La conferenciant intenta conscienciar els oients que la higiene, no només s'ha de tenir en compte físicament sinó també en l'esperit. Maria Domènech proposa cultivar l'esperit en el coneixement de les coses, per bé que si l'individu, especialment la dona, s'instrueix i adquireix educació en els aspectes més bàsics de la vida, això representa una millora molt important per a la societat però també un avenç per al país ja que en aquest aspecte, s'arribaria al mateix nivell que països com ara Bèlgica, Londres, Suïssa, Alemanya, Rússia o Estats Units.

Pel que observem en els seus escrits, Maria Domènech llegia autors importants catalans, espanyols o estrangers, en especial obres d'escriptors preocupades per deixar un llegat de regeneració intel·lectual de la dona com Concepción Arenal, Carmen de Burgos o Emilia Pardo Bazán. El material bibliogràfic que arribava a les mans de Domènech el desconeixem i només sabem quines van ser les seves lectures quan les cita en les seves obres.²⁶⁹ No obstant això, sabem l'ambient en el qual es va moure, i no hi ha dubte que els ateneus, centres culturals, organitzacions i festes culturals, educatives i benèfiques, eren llocs de tertúlia i de comentaris sobre temes que afectaven la societat com la salut, l'educació i el treball.

Cal destacar que el desembre de 1916 la presidenta de la Junta de Dames contra la Tuberculosi va dissoldre l'associació pels motius que ella mateixa explica: «Me ha faltado el auxilio de quienes más debieron ayudarme en esta obra. La tarea era ya pesada para una sola mujer, y parte de las que parecían ayudarme clavando la carga sobre mis hombros, inclinando los suyos o añadían la pesantez del trabajo el agobio de las contrariedades, suscitando obstáculo tras obstáculo».²⁷⁰ No se sap qui va girar l'esquena al projecte de la senyora Canalejas, però també és veritat que Canalejas va abandonar la presidència per problemes de salut, cansament i per manca de finançament, i això va fer que ningú més se'n pogués fer càrrec.²⁷¹

---

²⁶⁸ *Ibíd.*

²⁶⁹ De la seva formació i lectures, en parlem al capítol I de la tercera part d'aquesta tesi.

²⁷⁰ «A los niños pobres. Una obra que desaparece». *La Vanguardia*, 6 de desembre de 1916.

²⁷¹ «Han sido seis años trabajando por vosotros [es refereix «a los niños pobres»] viviente porvenir de nuestra raza. La lucha violentísima y fatigosa abatió mi entereza, privándome de salud. Tengo que abandonaros hijos míos más no quiero hacerlo sin daros antes un entrañable adiós y contaros las causas de mi súbita y triste retirada». *La Vanguardia*, 6 de desembre de 1916.

Com ja he comentat, a la revista *Feminal* es publicaven tota mena de ressenyes d'escrits i discursos que es feien al Col·legi de Metges de Barcelona en l'apartat «La ciència i la dona». La doctora Trinitat Sais de Llabería²⁷² o la doctora Casagemas de Llopis, Manuela Soles i Encarnación Tuca, entre altres doctores, omplien pàgines de la revista amb la finalitat d'informar les dames lectores de la importància de la higiene i els seus avantatges. Per citar un exemple més, la declaració de la Dra. Sais va en la mateixa línia de pensament que Maria Domènech: «I com que la dona és la cridada al cuidado dels fills, hem de fortificar-la per la lluita per la salut de la infància, doncs d'altra manera, a pesar de tots els esforços nacionals no arribarem a disminuir aquest terrible açot que destrueix en els fills la humanitat avenir».²⁷³ També cal tenir en compte que el marit de Maria Domènech, Francesc Cañellas, era metge ginecòleg i també tenia un especial interès en la cura higiènica i el comportament de la dona en relació amb el seu cos i els dels seus fills, curiosament. El doctor Cañellas, no va publicar mai cap article a *Feminal*, però sí va escriure llibres²⁷⁴ i articles en diaris sobre educació de la higiene femenina i la dona en la maternitat.

2. Maternitat

En aquesta època, una bona part del discurs de la higiene està molt lligat a la maternitat, precisament perquè un dels temes que més preocupaven la societat i els metges higienistes era la mortalitat infantil. Com ja he indicat anteriorment, una de les maneres d'evitar-ho era educant a la mare en certes mesures higièniques que calia prendre en el seu cos i en els dels seus fills per evitar malalties mortals. Així es va començar a difondre una nova mentalitat que consistia a orientar la mare en nocions d'higiene infantil i puericultura. Per fer-ho va caldre l'obertura o el manteniment de centres assistencials ja fossin municipals o d'iniciativa privada, per exemple alguns de benèfics,²⁷⁵ com la Casa Provincial de la Maternitat i Expòsits de Barcelona (1890), la Casa de Lactància, on es donaven biberons de llet a infants de famílies indigents i que després es va fusionar amb el servei Gota de Llet (1903). Precisament aquest servei, a

---

²⁷² La conferència «La ignorància de la dona en els coneixements d'higiene i puericultura com primera causa de la mortalitat infantil», que la Dra. Trinitat Sais va fer al Col·legi de Metges de Barcelona es va publicar en una ressenya a *Feminal* el 22 de febrer de 1914.

²⁷³ *Ibidem*.

²⁷⁴ CAÑELLAS, Francisco, Dr. *El arte de ser mamá*. Madrid: M. Aguilar, ed. 1928.

²⁷⁵ GONZALEZ SUGRAÑES, M[ique]l . *Mendicidad y Beneficiencia en Barcelona*. Barcelona: Heinrich y Cía, 1908.

més de repartir la llet als infants lactants, donava assistència a les embarassades, i orientació sobre la higiene infantil i consells útils sobre la mainada i el seu desenvolupament. Aquests tres centres s'agruparen per formar la Casa de la Maternologia primer amb caràcter benèfic, abans no va agafar el caire científic que va adquirir més tard. També s'inicià a Barcelona la publicació de la revista *La Medicina de los niños* (1900-1936) en la qual col·laboraven metges reconeguts, com ara el doctor Andrés Martínez Vargas.²⁷⁶ La revista era majoritàriament destinada a metges, però dins, a la secció «Receta para las madres», s'inserien consells per a les mares i pels seus infants. I així és com va anar fent extensa la necessitat d'augmentar el nivell cultural de les treballadores. Les diverses iniciatives sorgides de la burgesia femenina estaven molt lligades al projecte intel·lectual del feminisme social català que promovia l'educació de les dones i la seva incorporació al mercat laboral. En aquest sentit convé recordar l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona (1909), fundat per Francesca Bonnemaison (Barcelona, 1872-1949), que va ser el primer centre a Europa dedicat exclusivament a la formació cultural i laboral de les dones, el Patronat d'Obreres de l'Agulla (1910) creat per Dolors Monserdà (1845-1919) o la Federació Sindical d'Obreres (1912) constituït per Maria Domenech de Cañellas, entre d'altres.

Però també les renovadores polítiques culturals i educatives de l'època, per a les dones, van suposar l'ampliació de nous horitzons d'actuació ja que amb les noves pautes de comportament social veien la possibilitat de formar-se intel·lectualment i professionalment. Així doncs, es van fundar centres culturals, especialment per a les filles d'aquestes mares cultes i ciutadanes amb ganes de professionalitzar-se: la fundació de la revista *Feminal* (1907) creada per Carme Karr, la fundació de l'Escola de Bibliotecàries²⁷⁷ (1915), l'Escola d'infermeres Auxiliars de Medicina (1918) i l'Escola d'Alts Estudis Comercials (1918), la important renovació pedagògica amb la introducció dels mètodes de Maria Montessori i la impulsió de centres similars arreu de Catalunya, etc.

---

²⁷⁶ Andrés Martínez Vargas (Barbastre, 1861-Barcelona 1948) va ser metge, professor, escriptor i conferenciant. Fundador de la Sociedad Española de Pediatría (1912), i president del I Congrés Espanyol de Pediatría (1914).

²⁷⁷ En una carta de Maria Domènech a Caterina Albert, explica que va intervenir en la proposta de fundar l'Escola de Bibliotecàries. Aquesta iniciativa va suposar la participació de nombrosos escriptors i escriptores coneguts, ja que es va demanar fer una recollida de llibres i cadascun en va fer l'aportació convenient. Veg. MAS, Carme: «Aportacions a l'estudi de Maria Domènech a través de la correspondència amb Caterina Albert». Dins: *Paraula de Dona. Actes del Col·loqui Dones, Literatura i Mitjans de Comunicació: del 26 al 29 d'abril de 1995*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, p. 254-277.

L'època en què va viure Maria Domènech, especialment al primer terç del segle XX, va ser una època de canvis especialment en l'àmbit familiar i laboral provocats per les mateixes dones que van fer prevaldre els seus drets davant les desigualtats en les condicions de treball entre homes i dones. A *Feminal*, la professora Irma Dalgà va publicar un llarg article titulat: «Influència que deu i pot tenir la dona com a mare». Dalgà no té cap dubte de la influència que exerceix la mare sobre el fill des del seu naixement: «que el dia de demà, arribant a la seva plenitud, reflectirà en la seva societat les qualitats morals trameses per sa mare, en cas de posseir-les o bé al contrari obrirà com centre negatiu».²⁷⁸ Per tant, la dona «és la base de tota civilització» i la responsable de garantir una societat forta, sana i justa.

Aquesta responsabilitat que s'atribueix a la dona és assumida per la majoria de la població femenina ja que la majoria dels articles publicats i predicats en conferències sempre hi ha el mateix discurs sobre la dona i l'educació, que posa especial atenció en la mare i la seva transmissió moral als fills. D'ella dependrà el futur de les posteriors generacions i del país. Irma Dalgà, Leonor Serrano, Maria Baldó, Rosa Sensat, Carme Karr o Dolors Monserdà, inclosa Maria Domènech, veuen un problema social en l'analfabetisme de l'obrer, la manca d'atenció als fills i per tant poca capacitat de transmissió educativa en el sentit que els preocupa que aquestes dones no sentin la necessitat de prendre iniciatives per demanar l'obertura d'escoles o centres culturals per adults. Totes aquestes mancances que afecten directament la dona, segons aquesta línia de pensament, es veuen com un problema greu social. Dalgà en el seu article proposa:

(...) buscar tots els medis apropiats per a la solució de tan gros problema, en una ben ferma i seria educació que doni a la mare tots quants recursos li siguin necessaris per a complir en qualitat d'esposa com a mare constitueix un dels elements principals de la família, i fins m'atreviré a dir que ella és la seva fonamental pedra, ja que sense ella la mort i la destrucció prompte regnarien arreu i la humanitat deixaria d'existir al faltar-li la vida i el calor.²⁷⁹

Aquesta visió catastròfica de l'absència de la figura de la mare i que segueix la mateixa línia de Domènech, és la que dóna forces a aquestes dones en la fundació de centres dedicats a la culturització femenina, ja esmentats anteriorment.

D'altra banda, en el marc del «Cursillo de Educación Femenina» celebrat a l'Ateneu Barcelonès del 31 de gener al 5 de febrer de 1916, es van impartir diverses

---

²⁷⁸ *Feminal*, 27 de setembre de 1908.

²⁷⁹ *Ibidem*.

conferències entre les quals Maria Domènech va fer-ne una titulada «Influencia decisiva que la educación y la cultura de la esposa ejercen sobre el carácter y conducta del marido y como consecuencia de los hijos».²⁸⁰ Aquest text segueix la línia de pensament segons la qual la dona és i ha de ser una important transmissora de sentiments, valors, coneixements i educació als seus fills. Del seu grau d'implicació en depèn el benestar de la família i la funció complementària que ha d'exercir amb el seu marit: «La millor esposa i mare serà la que siga un llibre obert per los seus, la més ben instruïda i educada, la més sincera, la més convincenta en sa parla, la més lleal i la de més ferma voluntat».²⁸¹ En aquest curs també hi van participar com a ponents les esmentades Karr, Serrano, Sensat, Baldó i Monserdà.

En el conjunt de les intervencions d'aquestes autores destacables s'hi palpa, com molt bé ho descriu Dolors Comas: «una actitud doble i contraposada que va des del sentiment de frustració per la privació de què han estat objecte fins a la justificació, més o menys sincera, de la validesa del paper que han desenvolupat. Ahora que es percep com a vàlid el seu paper en la societat [...]».²⁸² És segons ella, que la dona no se sent plenament realitzada i per tant satisfeta fins que no arriba a convertir-se en mare. En aquest sentit, la raó principal del matrimoni són els fills, de manera que el concepte família es basa en aquest model tradicional i a Catalunya especialment: «es considera que no és constituïda mentre un matrimoni no ha tingut fills».²⁸³ Així, segons l'autora, el concepte de la maternitat hauria arrelat en el pensament de les dones i es converteix en la raó vital de la dona casada. Però quan les dones no tenen marit ni fills perquè no han arribat a casar-se per obligació, per convicció o bé han enviudat, són rebutjades. Per a la societat, aquestes situacions civils no entren dins de les expectatives de conducta previstes per a una dona i per això no hi ha un marc legal que les protegeixi.

No obstant això, revisant les conferències de les autores que van impartir el curs, sembla que fan un intent per repensar el concepte maternitat i li donen un sentit altruista com el d'humanitat, en el sentit de l'amor al proïsme. De manera que el denominador comú de les intervencions és un pensament dirigit a una societat on s'hi ha de conviure amb educació, cultura i amor.

---

²⁸⁰ La conferència fou publicada íntegrament: *Educación Femenina. Cursillo de conferencias celebrado en el Ateneo Barcelonés los días 31 de enero y 1,3,4 y 5 de febrero de 1916*. Barcelona: Edición Popular de Divulgación; Librerías Parera, 1916, ps. 67-98. Veg. *Feminal*, 26 de març de 1916.

²⁸¹ *Ibidem*.

²⁸² COMAS i D'ARGEMIR, Dolors [et al.]. *Vides de Dona. Treball, família i sociabilitat entre les dones de classes populars (1900-1960)*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular, Editorial Alta Fulla, 1990, p. 42.

²⁸³ *Op. cit.*, p. 43.

En el text de Domènech, s'hi veu clarament que les dones viuen atrapades per una jerarquia d'exclusió femenina perquè no s'adonen que sempre és a la dona a qui es demana que canviï els hàbits i rars vegades s'exigeix que ho faci l'home. Maria Domènech exculpa l'home: «No advoco per la intromissió ni per la usurpació dels drets de l'home, advoco sols per lo lògic i just i que s'evitin reticències importunes que desvetllen precocitats sexuals perilloses».²⁸⁴ I Carme Karr aconsella seguint la mateixa línia: «Únicament preparant la Dona a fer sola'l camí de la existència, tindrem bones esposes, bones mares, bones ciutadanes. És necessari, per tots els medis, trencar l'antic motlle de la formació femenina, que no tenia altre ideal per a la Dona que el matrimoni o el convent».²⁸⁵ Maria Domènech és una de les veus femenines que més s'atreveix a culpar l'home de la situació d'indiferència que pateix la dona:

La culpa no és d'ella sinó ho fa, és de l'egoisme que domina als que deuriem enaltir-la, és de la mesquindat i covardia d'uns quants esperits migrats, que han volgut obstinar-se en mantenir-la fora de la demostració de ses aptituds personals que la consideren com una cosa passiva, no com un ser actiu; l'anul·len i volen oprimir-la, sens veure que, educada, fora la millor amiga de l'home, la més discreta companya de l'espòs i la millor mentora dels seus fills.²⁸⁶

Tal i com conclou Domènech en el seu text, la dona s'ha d'educar perquè aconseguixi ella mateixa la independència, per ser esposa i mare, que un fet no exclou l'altre i que el matrimoni només s'ha de constituir en la base moral de l'amor. Fora del seu paper d'esposa i mare, «la dona ha de complir amb els seus deures de que la societat l'imposa de contribuir a realitzar els ideals de progrés material i moral que sostenen la vida dels pobles».²⁸⁷

3. Sufragi femení

Paral·lelament al debat reivindicatiu per la millora de les condicions laborals també se'n va generar un altre: el dret a vot. Sobre els seus antecedents cal recordar que la primera declaració programàtica reivindicant el sufragi, la van fer les dones nord-americanes, l'any 1848 reunides a Seneca Falls (Nova York) i van elaborar una

---

²⁸⁴ *Feminal*, 26 de març de 1916.

²⁸⁵ KARR, Carme. «De la missió social de la dona en la vida moderna». Veg. *Feminal*, 27 de febrer de 1916.

²⁸⁶ *Feminal*, 26 de març de 1916.

²⁸⁷ *Ibidem*.

declaració de gran ressò. D'altra banda, les sufragistes britàniques van fer de la reivindicació del dret de vot per a les dones l'eix central de les seves mobilitzacions. Les seves accions i les seves idees van traspasar fronteres i van tenir repercussions a altres països on es va permetre el sufragi abans que a Gran Bretanya (1918) i als Estats Units (1920): Nova Zelanda (1893), Austràlia (1901), Finlàndia (1906), Noruega (1913), Dinamarca (1915) o Rússia (1917).

Les dones consideraven que si contribuïen amb el seu treball –tant el remunerat com el domèstic– al creixement de l'economia del seu país, tenien el dret de participar a la vida pública. Dins del moviment sufragista es van formar dos corrents. Un de més moderat que creia que amb el vot s'acabarien les desigualtats entre sexes, i un de més radical que a més del vot demanava canvis en la família, el treball, la sexualitat, etc. A Catalunya, la veu de la burgesia femenina en relació amb el sufragi es començava a posicionar a principis de segle XX. No obstant això, la revista *Or y Grana* fundada per la Lliga Patriòtica de Dames (1906), vinculada a la secció femenina de la Lliga Regionalista, prenia una posició conservadora pel que fa al sufragi, atès que creien que no els pertanyia prendre una posició electora i que el dret a vot corresponia als homes.

En el primer número de la revista esmentada apareix el lema que pertany al Manifest signat per la Comissió de Dames de la «Solidaritat Catalana» en el qual hi apareixen noms coneguts, com Dolors Monserdà de Macià, Pilar Gispert de Llimona, Josepha Dachs, Dolors Macià de Puig o Mercè Padrós, però el nom de Maria Domènech no hi apareix. Totes elles coincideixen en la declaració publicada el 10 d'octubre de 1906:

El dia de obertura del Parlament anglès, las dones de Gran Bretanya feien una manifestació demanant al Parlament el Sufragi universal per a les dones.

L'acte aquest, la comentarista creu que no el faran mai las dones catalanes, puig nosaltres volem que la nostra dona sigui ans que tot dona, és a dir l'àngel de la família catalana, y de l'anar a votar es propi y exclusiu dels homes.²⁸⁸

A Catalunya, hi havia diferències amb les sufragistes angleses, i és que mentre que aquestes havien posat en qüestió els papers atribuïts socialment a les dones, el d'esposa i mare, i l'arquetip de dona amb els seus atributs tradicionals, les dones catalanes, a excepció de les d'idees anarquistes, sempre van ser unes gran defensores de la família i en ella atorgaren un paper molt concret en la dona: el d'esposa i mare.

---

²⁸⁸ [anònim]. «Comentari. Les dones i el dret electoral». *Or y Grana*, 10 d'octubre de 1906.

Les dones arran de la conflictivitat laboral per l'incompliment de normativa legal, o la presa d'acords perjudicials per a elles, es mobilitzaven en protestes socials. De fet, van tenir un paper actiu en els conflictes socials, sobretot les obreres catalanes que van participar activament en nombroses vagues del sector tèxtil.

A partir del tancament de la revista *Or y Grana* (1907) i coincidint amb l'aparició de la revista *Feminal* el mateix any, van anar succeint a Barcelona diferents conflictes greus com la Setmana Tràgica (1909), en la qual ja hi hagué protestes encapçalades per dones en favor de la defensa dels drets dels treballadors, com ara Teresa Claramunt.²⁸⁹ També després de la Primera Guerra Mundial, que van comportar canvis importants en la percepció de la figura de la dona en la societat. La directora de la revista, Carme Karr, d'idees més reformistes, juntament amb col·laboradores d'igual o parer semblant, van saber plasmar cadascun dels fets polítics, socials i culturals d'aquí i d'arreu, des d'una perspectiva feminista, donant així una personalitat a la revista de publicació de referència per a la dona.

Les nombroses manifestacions que s'havien fet i que continuaven a causa del malestar general de les treballadores per les desigualtats laborals (diferents salaris, límits en la formació i professió, etc.) eren en part per la necessitat de reivindicar un canvi legislatiu. En la citada *Feminal* es començava a percebre aquest canvi de pensament: «La veritable missió de la dona ha d'ésser, doncs, basada en la consciència del seu poder, dels seus deures i dels seus drets».²⁹⁰ Aquest i altres missatges formaven part d'un pensament comú entre les contemporànies de Maria Domènech que també subscriuriën el feminisme conservador.

El setembre de l'any 1917, a la revista *Feminal*, Carme Karr va escriure «El vot de la dona». Eren temps difícils i per part de les dones es percebia un desig d'alguna cosa més que conformar-se en ser reconegudes com a dones i mares. Elles consideraven que també eren part del motor productiu d'un país. Era hora de demanar igual que les seves contemporànies en països veïns, el dret a vot:

En tant, nosaltres, les dones, qual obra intel·lectual o social se considera d'algun valor cívic, nosaltres, que després de cursar los mateixos estudis i sofrir los mateixos exàmens que l'home, paguem a l'Estat los mateixos drets que ell pels cursos i títols acadèmics,

---

²⁸⁹ Teresa Claramunt (Sabadell, 1862- Barcelona, 1931). Anarcosindicalista molt activa en les vagues de principis de segle que mobilitzava les obreres a organitzar-se en moviments de defensa pels seus interessos laborals i pel reconeixement dels seus drets específics com a dones.

²⁹⁰ *Feminal*, 27 de febrer de 1916.

nosaltres, que ja quatre anys enrere formàvem el 60 per cent dels habitants, nosaltres no podem elegir aquells que hagin de governar-nos.²⁹¹

Cal destacar que les mobilitzacions, protestes i opinions expressades públicament per part de les dones van propiciar l'accés a professions dirigides principalment a dones: mecanògrafes, telefonistes, bibliotecàries, infermeres i d'altres vinculades al sector de l'ensenyament, l'hostaleria i l'Administració Pública. Però no va ser fins al 1918 que es va permetre l'entrada de dones als cossos de funció pública, tot i que en posicions de categoria inferior. Recordem que aquest mateix any, Maria Domènech va aconseguir ser la primera dona a ocupar la plaça d'auxiliar d'inspecció de treball a Espanya.

Entre el 2 i el 8 de juny de 1920 es va celebrar a Ginebra el VIII Congrés de l'Aliança Internacional per al Sufragi Femení. Tot i que Maria Domènech no va assistir al congrés, va estar en tot moment assabentada del que s'havia dit a Ginebra²⁹² i pels volts del 22 de juny va donar una conferència a l'Ateneu Barcelonès per explicar les conclusions del congrés.²⁹³

Tots els diaris que comenten la conferència de Domènech en fan una crítica molt positiva. Així, tots coincideixen en la idoneïtat acadèmica i social de Domènech per comentar i transmetre les conclusions del congrés. Els diaris *El Noticiero* i *El Diluvio*, comenten la conferència amb les mateixes paraules. Es fan ressò de l'anàlisi que Domènech fa de les conclusions del congrés amb l'objectiu d'«advertir a la mujer española del gran movimiento feminista que se observa en el mundo, movimiento que arrollará si no se trata, venciendo equivocados y antiguos prejuicios de colocarse en condiciones para incorporarse a él».²⁹⁴ *La Veu de Catalunya* també diu el mateix però en català i en tots tres diaris comenten per boca de Maria Domènech el que es va dir al

---

²⁹¹ *Feminal*, 2 de setembre de 1917.

²⁹² Citem dues frases que mostren que Domènech estava al corrent del que es deia a Ginebra, tot i que descartem que hi hagués estat físicament perquè enlloc s'esmenta un esdeveniment tan important com aquest: «Siguiendo con todo interés las tareas de este Congreso y dando una nota general de todo lo que en él se trate [...]» i «Lo que si nos consta y nos seduce es el ver como toda esa pléyade de mujeres que en este Congreso plantean y orientan los más difíciles problemas de las sociedades presentes y futuras conservan el buen criterio de que lo esencial ante todo y por encima de todo es el no tener los mandatos de madre natura que fatalmente sigue nuestra vida». Conferència que va impartir a l'Ateneu Barcelonès. OBS1/62a.

²⁹³ Aquesta conferència va combregar 200 dones i va tenir molt d'èxit. Durant els dies següents la premsa se'n va fer ressò i això va fer que Domènech guardés els comentaris dels diaris retallats i enganxats en fulls formant un llibret que titulà a mà: «Retalls de diferents diaris, parlant de la conferència, donada a l'Ateneu Barcelonès el juny de 1920». OBS1/62b. La data exacta i detalls de la conferència s'han extret de AGUILERA SASTRE, Juan; LIZARRAGA VIZCARRA, Isabel. *De Madrid a Ginebra. El feminismo español y el VIII Congreso de la Alianza Internacional para el sufragio de la Mujer*. Barcelona: Icaria Editorial, 2010, p. 355.

²⁹⁴ *El Noticiero*, 25 de juny de 1920 i *El Diluvio*, 26 de juny de 1920.

congrés: «A la dona se li han de proporcionar els mateixos elements de cultura que l'home, perquè com l'home, pugui fer cara a les necessitats de la vida».²⁹⁵ A *El Sol* s'afegeix un comentari que no apareix als altres diaris: «Entiende la conferenciante que cuando la mujer logre alcanzar un nivel de cultura y perfeccionamiento espiritual superior al ahora corriente, se acrecentará también el sentimiento amoroso del hombre y la amaré más intensamente pues ahora la considera en plano de inferioridad que le resta cariño».²⁹⁶ *El Día Gráfico* afegeix que «La mujer debe recabar el tomar parte en la cosa pública, no como fin sino como medio para la reivindicación de sus derechos».²⁹⁷ Totes aquestes declaracions de caire exhortatiu, a l'estil de Domènech, corresponen al seu discurs sobre la seva manera d'entendre el feminisme.

En l'esbós del guió de la conferència hi ha aquestes mateixes idees, això fa pensar que Maria Domènech va expressar el seu pensament davant d'un públic femení molt nombrós: «Esas doscientas damas elegantes que se reunieron en el Ateneo y la señora Domènech que les dirigió la palabra hicieron un acto más eficaz, más elevado, más europeo, más intelectual y más revolucionario que... El lector llenará con facilidad esos puntos suspensivos».²⁹⁸ Aquest comentari fet per Federico Pujulà, aleshores cap de redacció de *El Diluvio*, mostra la importància d'aquella conferència, no tan sols pel nombre de persones que va aplegar interessades en saber quines decisions es van prendre en el congrés, sinó, segons Pujulà per «lo que significa en los actuales momentos, cuando la petulancia, el engreimiento, el egoísmo, la necia suficiencia de los hombres que no han sabido conducir a los pueblos más que a una guerra infame y a una paz más infame que la guerra».

En el comentari de Pujulà hi ha una forta crítica als homes que no han tingut l'interès d'assistir a la conferència de Maria Domènech, no perquè fos ella, sinó pel desinterès en el tema: «Es verdaderamente vergonzoso para nosotros que los acuerdos tomados en Ginebra hayan sido tomados por mujeres y que estas hayan tenido necesidad de tomarlos». I enumera una sèrie de temes que es van tractar al congrés, com per exemple: la reglamentació de la prostitució, la inferioritat del salari de les dones, l'exclusió de les dones en les administracions dels pobles, les «leyes tiránicas» que oprimeixen les dones en la família i l'educació, etc. Tots aquests temes segons Pujulà haurien de ser de preocupació prioritària dels homes «y su evocación debiera excitarnos

---

²⁹⁵ *La Veu de Catalunya*, 26 de juny de 1920.

²⁹⁶ *El Sol*, juny de 1920.

²⁹⁷ *El Día Gráfico*, 27 de juny de 1920.

²⁹⁸ *El Diluvio*, 27 de juny de 1920.

a luchar entre las filas de las mujeres conscientes que en todos los países civilizados claman por la justicia con admirable energía». Per tant, Pujulà adverteix que si les dones senten aquesta necessitat de lluita pels seus drets i que no és una qüestió de país sinó de humanitat, és una raó de pes per escoltar-les i emprendre alguna acció.

L'any 1921 ens consta a través de l'arxiu personal de Domènech que va anar a fer una conferència a Sabadell (desconeixem el lloc exacte) sobre el sufragi. Va titular la seva xerrada «La dona i el Sufragi». Aquest parlament, del qual tan sols es conserva una pàgina, s'inicia fent referència als conflictes de la primera Guerra Mundial i l'aportació de les dones pel fet d'ocupar llocs i responsabilitats abans impensables. Per tant, es posa de manifest que la dona té capacitat suficient per decidir què vol per al seu poble i per això defensa el seu dret a vot. Cal observar, sense conèixer la integritat d'aquest discurs, que Maria Domènech és molt conscient del retard que pateix Espanya en tots els àmbits, i com a coneixedora d'altres països veïns, en els seus escrits gairebé sempre insisteix en això i ho fa saber públicament perquè els oients en siguin conscients.

L'ideari de Maria Domènech sobre el sufragi el trobem més ben explicat l'any 1930 quan va ser reclamada a fer una conferència al Club Femení i d'Esports de Barcelona amb motiu del segon aniversari de l'entitat. Domènech hi enumerava les reivindicacions que demana la dona: igualtat de drets i deures en la paternitat i en la maternitat, supressió total de la prostitució, igualtat de drets civils amb l'home i altres «reivindicacions que formula la dona en altres països pertinents a les necessitats d'aquells pobles, com per exemple la supressió de l'esclavitud, la repressió de l'alcoholisme...».²⁹⁹ I aclareix posant l'exemple de Suècia, on el fet de lluitar per reclamar els seus drets no significa que la dona hagi de descuidar les seves obligacions ni tampoc que hagi de perdre la seva feminitat:

[...] a Suècia, on la societat està organitzada de faísó que els individus assoleixen el màxim de llibertat possible, la dona té a gran estima i considera son millor comès conservar l'espiritualitat de la seva feminitat; essent la defensora de l'esperit de la família, i de la moralització i embelliment de la vida, posant a contribució totes les prerrogatives assolides per arribar a la més alta moralització i al complet millorament de la societat.³⁰⁰

Finalment, després de justificar el programa de reivindicacions que presenta, afirma que només es poden arribar a aconseguir mitjançant el sufragi que «cal que

---

²⁹⁹ OBL1/01, p. 4.

³⁰⁰ OBL1/01, p. 2.

reclami amb tota integritat».³⁰¹ Així, una vegada conquerit el vot, podrà intervenir en tots aquells àmbits professionals i de càrrecs públics que li pertanyen i aportar a la societat un sentit moral i de maternitat que guarirà «les llagues que corrompen la humanitat».

Maria Domènech creu que sense el vot femení a la societat li manca força per als canvis. Per això segons ella, l'aportació de la dona a les polítiques socials podia ajudar a accelerar el procés que guiaria la societat cap al progrés. Les seves darreres frases són un clam encoratjador als oients a favor de caminar junts, homes i dones, cap a l'avenç de la societat: «sinó volem ésser anul·lats pels pobles que més pensadors que el nostre saben donar a cadascú el que és seu».³⁰²

Mentre a Espanya s'estava gestant la llei del sufragi femení, Maria Domènech presentava les seves idees en un full de ruta del qual no se sap a qui anava dirigit.³⁰³ Les seves idees sobre aquest tema es van desglossant en frases clares i entenedores. Per ella «els resultats del sufragi femení son en general bons» perquè ja hi ha molts països que han donat el dret a vot a la dona. A Espanya, «que vol posar-se al nivell general», creu que hi ha un egoisme per part dels grups progressistes que volen el vot i dels que no el volen. Tant uns com els altres consideren la dona menor d'edat i per això no es posen d'acord. La dona que és presa d'aquest prejudici també s'ho creu i per tant, no hi ha avançament en aquesta qüestió. Domènech proposa:

Donar el dret de sufragi a totes les dones posseïdores d'un títol acadèmic i a les dones caps de família i a les que dirigeixin un comerç o una indústria i a les que justifiquin suficiència en qualque ram del saber i de la indústria i de belles arts i que tinguin 25 anys (dos més que l'actual majoria d'edat) sense implicar per res el que siguin solteres, casades o vídues. Les vídues no cal dir que tindran dret del sufragi sempre que siguin cap de casa.

Queda clar que Maria Domènech en aquesta proposta premia la dona amb cultura i educació i opina que als 25 anys s'hauria de considerar major d'edat. També creu que el dret de ser elegida l'han de tenir totes les electores, així com el dret de representació de les elegides hauria de ser integral. Al final del discurs deixa escrit l'ús que hauria de fer la dona del seu dret representatiu:

Procurar el millorament de totes les lleis que la deixen en eterna minoria d'edat.
Procurar el millorament de les lleis de treball de dones i nois.³⁰⁴
Procurar el millorament de les lleis de beneficència.

---

³⁰¹ OBL1/01, p. 5.

³⁰² OBL1/01, p. 6.

³⁰³ Full solt que conté l'inici d'un discurs de pensament sobre el sufragi. OBS1/59.

³⁰⁴ A continuació escrit a mà: «A treball igual salari igual».

Procurar el millorament de les lleis de penals en sentit de moralitzar-les i convertir-les en escoles professionals.

Estudiar tot lo referent a la criminalitat infantil.

I en general ocupar-se de totes les qüestions referents a la constitució de la família i a la moralització de la societat com el de la busca i captura de pares i legitimació de fills.

En fi, demostrar la influència moralitzadora de son temperament femení en totes aquelles qüestions que a l'home no li resulten interessants.³⁰⁵

No cal dir que per a Maria Domènech l'assistència als infants fou un dels pilars importants pels quals calia lluitar i el dret a vot de la dona podia servir per millorar aquesta protecció. Finalment, l'1 d'octubre de 1931 es va aprovar a les Corts l'article constitucional que reconeixia a les dones el dret a vot. L'hemicicle va donar llum verd a la reforma que consentia la igualtat de sexes davant les urnes després d'una votació ajustada (161 vots a favor i 121 en contra). La dona ja havia fet els primers passos aconseguint de ser admesa a les ocupacions i càrrecs públics segons el seu mèrit i capacitat, i després de demostrar la seva capacitat arribava el dret al sufragi femení a Espanya.

En l'arxiu personal de Maria Domènech trobem un escrit datat de l'octubre de 1931 i signat per ella en el qual afirma:

Referente a la inclusión de la mujer en el sufragio creo que la mujer como electora y elegible, igual que el hombre, ha de aceptar el sufragio con todas sus imperfecciones, mientras no haya otro medio más perfecto de reconocimiento de la voluntad del pueblo, si quiere cooperar a su mejoramiento representando la voluntad del mismo en municipios, diputaciones y cortes, interviniendo en la ordenación y legislación de todos los problemas que son afines a su personalidad como son la cultura y enseñanza, tecnicismos de las profesiones que le son propias y en cuantas leyes sean pertinentes a sus derechos y deberes en la sociedad y el hogar.³⁰⁶

Aquest article el trobem escrit a mà en l'arxiu personal de l'autora. Tanmateix, Domènech també guardava el retall del diari on va aparèixer publicat.³⁰⁷ Aquest escrit s'insereix en el «Suplemento Femenino»³⁰⁸ amb el subtítol «La mujer, el voto y el divorcio». Es tracta d'una entrevista a Maria Domènech feta per «La Damita Misteriosa», una col·laboradora habitual del diari: «Doña María Doménech, con la cordialidad de siempre, que es uno de sus mejores encantos, me recibió; contestó mis

---

³⁰⁵ OBS1/59.

³⁰⁶ OBS1/53.

³⁰⁷ *Las Noticias*, 4 de desembre de 1931.

³⁰⁸ Suplement setmanal que apareixia cada divendres juntament amb el diari.

dos preguntas bastante extensamente, con frases que glosan su ideal que ha sabido sostener y defender con energía».³⁰⁹

No hi ha pràcticament diferències entre el text de Maria escrit a mà i el publicat a la premsa. En síntesi, Maria Domènech considera que si la dona té el dret a vot, pot aportar un caràcter moral a l'educació i l'ensenyament dels seus fills, i com que és «la esencia de la vida», pot i ha de contribuir al sentiment de maternitat que Déu li ha dotat. D'aquesta manera «la mujer española tiene ahora la obligación de mejorar la raza, suprimir el vicio, procurar la igualdad de la remuneración del trabajo y perfeccionarlo».³¹⁰

En la darrera part de l'entrevista Maria Domènech expressa la seva opinió sobre el divorci, opinió que comentem en l'apartat següent.

4. Llei del divorci

El període de la II República va portar grans esperances a la classe treballadora, especialment per a les dones catalanes que van veure com les noves lleis milloraven la seva condició laboral i social. A la Constitució de 1931, com ja hem esmentat, es va reconèixer el dret a vot de la dona i el dret a ser elegides per a qualsevol càrrec públic. La nova llei i les següents que s'imposen per afavorir la situació cívica i política de la dona, porten implícit un canvi en el prototip de la dona, d'«àngel de la llar» a «dona moderna», de ser tractada com una menor d'edat, sempre sotmesa a l'home, encara que fos el seu fill, a demanar la igualtat d'homes i dones, també a la llar.

La pressió que van exercir les dones i grups polítics progressistes per aconseguir l'aparició de lleis com la del divorci venia donada pel canvi de mentalitat i de comportament de les dones que se sentien més segures i actives. Aleshores el debat sobre el divorci creixia arreu del continent europeu. Els períodes de guerra també van afavorir els canvis en la societat i feien que es donessin freqüentment situacions de divorci: algunes dones aprofitaven per iniciar una vida conjugal amb un altre home o fugir. Al 1932 es va aprovar la llei de matrimoni civil i la llei del divorci, que suposà en aquell moment la més progressista d'Europa perquè reconeixia el divorci de mutu acord i el dret de la dona a tenir la pàtria potestat de fills i filles. Per tant, la del sufragi i la del

---

³⁰⁹ *Las Noticias*, 4 de desembre de 1931.

³¹⁰ *Ibídem*.

divorci, van ser unes de les fites més importants que va aconseguir la dona en aquella època.

Ara bé, el divorci transgredia les normes catòliques i morals vigents. En molts casos, hi havia una divisió de postures ja que es podia estar a favor del sufragi femení però en contra del divorci o a favor de totes dues coses però amb matisos. Maria Domènech no rebutja el divorci però tampoc l'accepta sense una causa verdaderament justificada. Domènech està en contra dels matrimonis forçats i com molt bé exemplifica en alguna narració de la seva obra *Confidencias*, si la dona se sent prou forta per divorciar-se creu que potser és una opció vàlida.

En l'entrevista del diari *Las Noticias*, contestava així sobre la llei del divorci: «Referente al divorcio creo que para los católicos no es problema a estudiar por no admitirlo la Iglesia».³¹¹ I creu que si la dona intervé en aquestes qüestions ha de servir per fer prevaldre els seus drets. I acaba l'entrevista afirmant: «Pienso que no es cuestión de capital interés el divorcio en estos momentos en que han de requerir todo el interés los problemas económicos y gubernamentales de nuestro país».³¹² Aquestes declaracions coincideixen en un document trobat en el seu arxiu: «Crec que la qüestió del divorci no és un problema a estudiar pels catòlics per ésser canònicament inadmissible. I pels no catòlics, és innegable que és un medi per moralitzar moltes situacions equívokes; i per resoldre qüestions econòmiques entre ambdues parts. De totes maneres cal que la dona catòlica estudiï tots els drets que pot assolir amb el divorci».³¹³ Aquest full solt no duu la data d'escriptura, però sembla l'apunt preparat per a la pregunta que li fan en l'entrevista abans esmentada. Igualment, és un tema sobre el qual Maria Domènech ja havia reflexionat i per tant se la veu clara en les seves declaracions.

Tot i la llei del dret al divorci, no va ser suficient per modificar la realitat que durant generacions s'havia incrustat en la societat com a una qüestió cultural i de costum: la dona continuava tenint cura dels fills i de la gent gran. Al mateix temps, hi havia dones que s'avenien als canvis socials fent coses que abans no realitzaven com fer esport, fumar o beure públicament, etc., mentre una altra part de la societat femenina, més conservadora, seguia reclamant per a la dona l'ideal tradicional de mare-esposa.

---

³¹¹ *Ibídem*.

³¹² *Ibídem*.

³¹³ OBS1/45.

L'any 1933 es van celebrar a Madrid les primeres jornades eugèniques espanyoles,³¹⁴ on es va parlar del concepte de «maternitat conscient», concepte que, en comptes de veure la maternitat com una finalitat natural i lògica, ara es veia com un acte controlat i controlable per part de la dona. D'aquestes jornades sorgeixen temes com el control de natalitat, l'avortament i el rol fonamental de la dona lligada al matrimoni com a única opció. En aquest mateix ordre de coses, sorgeix el debat sobre la dona com a individu independent, és a dir les capacitats de la dona soltera i la seva reputació, l'accés de la dona a la universitat i a llocs professionals abans impensables, d'independència econòmica, etc.

Cal recordar que totes les millores que es van fer durant el període republicà es van eliminar radicalment durant el franquisme i que no fou fins un cop recuperada la democràcia que les dones van poder tornar a fer valer els seus drets.

5. Patriotisme

En l'època en què Maria Domènech comença a expressar les seves idees a la premsa, és a dir a principis del segle XX, Catalunya és el país més industrial de l'Estat espanyol, encara que hi ha molta gent que viu al camp.

Borja de Riquer³¹⁵ distingeix dos tipus de burgesia catalana: l'alta i la mitjana. La primera és la formada per fabricants tèxtils, propietaris de bancs, de terres i solars de l'Eixample de Barcelona, que formen part de consells d'administració, que són presidents de societats i ho controlen tot, com per exemple la Patronal o Foment del Treball Nacional. Estan lligats políticament, socialment i econòmicament al règim vigent, el de la Restauració de Cánovas. La segona, burgesia mitjana, és la dels fabricants de petites indústries que seran els més afectats per les crisis conjunturals: sobreproducció, baixa de preus, reivindicacions obreres, etc. Però també en formen part els comerciants de les ciutats i grans botiguers, que prenen consciència que el sistema polític no funciona i que, si no s'hi oposen, ningú ho farà per ells.

---

³¹⁴ La Dictadura de Primo de Rivera va interrompre les conferències previstes que havien de formar part de les primeres jornades l'any 1928, on la planificació familiar era el centre del debat. Per a més informació sobre les jornades vegeu: BARRACHINA, Marie-Aline. «Maternidad, Femenidad, Sexualidad. Algunos aspectos de las Primeras Jornadas Eugénicas Españolas (Madrid, 1928 –Madrid, 1933)». Revista *Hispania*, núm. 218 (2004).

³¹⁵ RIQUER, Borja de. «La societat catalana». A: *El temps del Modernisme. Cicle de Conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1979/1980*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, ps. 17-35.

Doncs bé, tot això per assenyalar que les burgeses de classe mitjana, que és l'entorn en el qual va viure Maria Domènech a Tarragona i en traslladar-se a Barcelona, combregaven amb el pensament de la Lliga, a favor d'un conservadorisme català, a favor d'un progrés industrial de les ciutats, però que respectés els valors ideològics, morals i tradicionals del camp català. Això volia dir també que la militància religiosa hi era present.

El sector dels més desfavorits, el dels treballadors industrials, era el més afectat per la manca de lleis justes i condicions de treball adequades (acomiadament lliure, no hi havia regulació de salaris i aquests darrers variaven segons el sexe i ofici, mancava la protecció d'accidents de treball i malalties, etc.).

És per tant una època en què les dones més il·lustrades i benestants poden ajudar. Maria Domènech, com ja hem demostrat, va ser una d'elles juntament amb altres dones com Dolors Monserdà o Francesca Bonnemaison. Des de la seva posició benestant van unir idees i recursos i es van organitzar en la creació d'institucions i organitzacions, centres benèfics i concursos que afavorissin primer l'abastament de aliments per a les famílies pobres, però sobretot, amb la intenció d'ajudar la dona a organitzar-se entre el treball i la casa. La clau estava en educar-la, que aprengué les coses bàsiques que una dona havia de saber per poder atendre millor la llar i la família. La idea era que si la dona tenia els fills i havia de cuidar-los i fer-los créixer només ella podia transmetre els valors necessaris per a una societat sana i forta socialment i culturalment. Aquest era l'objectiu que amb més o menys matisos defensaven les burgeses actives.

Pel que fa a Catalunya, el primer terç del segle XX, es vivien profunds canvis econòmics, socials i polítics i aquestes dones actives socialment van passar a prendre part d'aquest activisme polític. Els homes van veure en elles una manera d'augmentar afiliats al partit perquè van creure en les seves capacitats. No obstant això, l'adveniment es feia amb prudència ja que per molt avançada que volgués ser la societat catalana, la realitat era que hi havia molt analfabetisme i això creava desconfiança en uns i esperança en altres.

Una de les publicacions d'inicis del segle XX que convidà les dones al catalanisme polític fou *La Tralla* (1903-1907). Després de gairebé quatre anys de publicació i a punt de ser clausurat per les autoritats, va sortir a la llum el 15 de gener de l'any 1907 un número dedicat «á les Dones Catalanes». El president de la «Unió Catalanista», Domènec Martí i Julià (1861-1917), psiquiatra i polític barceloní de

posició radicalment nacionalista, obria la primera pàgina amb un contundent article dirigit a les dones:

Hi manca llum de veritat en el vostre esperit, al vostre enteniment li falta noció de la realitat, el vostre sentir se troba travat pels convencionalismes, la vostra voluntat esclavitzada per encongiments fa tort a l'actuar franc que us és propi. Us instrueixen i us eduquen malament, no us reconeixen drets vostres, us ensenyen que vencereu per la ficció, us encisen amb adulacions i falsos respectes per a què perduri la vostra inferioritat social i us fan aprendre que el fingiment és innocència, que la ingenuïtat és immoral, que les aparences valen més que la realitat, que el ridícul de desnacionalitzar-se és distinció, que lo lleuger, insubstancial i la farsa valen més, enlairen més, dignifiquen més que lo seriós, conscient i humà.³¹⁶

Martí i Julià critica el fet que les dones es vulguin «bufones i ben boniques» per ser contemplades un instant, però que haurien de ser en realitat dones de «carn i ossos» i lliures d'esperit per a decidir la seva missió privada i social. Malgrat reconèixer en el text la culpabilitat dels homes que han apartat les dones catalanes de la vida social com si no en formessin part, Martí i Julià expressa el seu desig sense oblidar que la dona és la transmissora dels valors a la llar i a la societat.

El final de l'article pren un to propagandístic nacionalista per captar l'atenció de les dones i fer-les simpatitzants del partit:

Jo vull, estimades dones nostres, que sieu veres dones de Catalunya, dones amb deures i drets, dones d'acció social, dones patricies, dones conscientes, dones belles i bones, dones ben dones, com van sent-ho cada cop més [...]. El nacionalisme realitzarà aquesta transformació, per la que serà un fet la vostra ascensió social. I sereu, recatalanitzades i amb consciència de la vostra missió privada i dels vostres deures de la societat, de les millors dones del món, que belles i bones com sou per naturalesa, més belles més bones sereu encara lliures de les deficiències i de la desnaturalització que ara us inferioritza.³¹⁷

En aquest número hi van col·laborar escriptores de renom com Caterina Albert (Víctor Català), Dolors Monserdà, Carme Karr, Agnès Armengol de Badia, Felip Palma, Maria Baldó, Mercè Padrós, Antonieta Arbós de Vidal, Gracieta Bassa, Joaquina Rosal de Rosals, Mme. De Haussy, entre d'altres. Maria Domènech, sota el pseudònim de Joseph Miralles, hi va participar amb l'escrit «Quelcom dedicat a la dona?»³¹⁸ però no parla de la dona catalana, ni del fet de ser català o de la defensa de la llengua, sinó tan sols de la definició de «dona» sense arribar a cap conclusió.

---

³¹⁶ «Dones Catalanes». *La Tralla*, 15 de gener de 1907.

³¹⁷ *Ibidem*.

³¹⁸ OBL2/41.

En canvi, les col·laboracions d'aquestes escriptores són articles sobre la consciència femenina de Catalunya, relats curts sobre les capacitats intel·lectuals de la dona, poesies, cartes a les mares catalanes, a les dones, i fins i tot una dedicada al «Senyor Unamuno» de la Enriqueta R. i Güell, en la qual expressa furiosa la decepció del seu pensament sobre la dona i la llengua catalana.

Bàsicament els escrits que Maria Domènech dedica a la Pàtria catalana són sobre la llengua catalana, ja que en els seus inicis com a escriptora i conferenciant s'adona que no escriu gairebé el català. Ella mateixa ho confessa en les seves memòries:

El año 1906 se organizó el Congreso de la Lengua Catalana, al que concurrieron devotos de tales estudios de las cuatro provincias y de Baleares, y al que concurrí yo también con el afán de aprender a escribir el catalán lo mayor que pudiera; y una vez allí tomé parte en algunas secciones.³¹⁹

Maria Domènech valora molt positivament iniciatives com les d'Ivon L'Escop (pseudònim de Ricard Aragó i Turón) de fundar «La Lliga del Bon Mot» (1908-1918) amb col·laboració de Joan Maragall. Precisament Maria Domènech va arribar a ser-ne vocal de la junta. Aquesta associació fonamentalment tenia per principi fer una bona campanya del ben parlar i d'actuació contra la blasfèmia i els mots grollers. Domènech hi col·laborava de forma activa en conferències parlant sobre la degradació de la llengua en l'ús de paraules malsonants. I la premsa local se'n feia ressò: «Así mismo Dª María Domènech de Cañellas dio en el Centro Obrero de Sans una muy notable conferencia estudiando la degradación y cobardía que encierran la palabras soeces y blasfemas».³²⁰ A més de Maria Domènech, hi va haver algunes dones escriptores com Caterina Albert, Dolors Monserdà o Carme Karr, que també es van afegir a aquesta iniciativa. Una iniciativa, doncs, que lligava molt bé amb el tarannà conservador i patriòtic de les classes burgeses.

Cal destacar el sentit de responsabilitat i d'exigència de Maria Domènech per voler aprendre bé la seva llengua i així escriure-la bé. Per això va començar a rebre classes del professor Tomàs Sucona, per millorar la seva escriptura: «Y el buen Dr. Sucona me señaló dos días por semana para darme clase, a la que assistí con toda regularidad (...)»³²¹

---

³¹⁹ DR, p. 29.

³²⁰ *El Restaurador*, 24 de març de 1911.

³²¹ DR, p. 33.

Una de les conferències que Domènech va donar sobre el tema patriòtic va ser l'any 1916 en el Casal Hostatge del Grup Feminal amb el títol: «Actuació de la dona en els grans problemes de la Pàtria».³²² Maria Domènech va començar volent definir el concepte «Pàtria» i què representa per a la dona, però sempre anava a parar al mateix lloc: en la necessitat d'educar la dona. En aquesta ocasió, vol deixar clara l'actuació patriòtica de la dona perquè el fet que doni suport a l'home en defensa de la terra catalana no vol dir que deixi de ser dona. Per a Domènech, la clau està en la consciència de les coses: «Digueu-me com pensen i senten les dones d'un poble i vos direm quins sentiments dominen a aquell poble (...) Féu la dona culta i conscient si volem que ho sigui el nostre poble».³²³ Aquesta consciència només s'obté deixant que la dona faci el seu camí i expressi les seves idees.

Maria Domènech vol fer arribar a les dones el missatge de la importància de l'educació, abans que la de país perquè creu que només així elles podran sentir-se recolzades i segures. Després, a través de la cultura, podran sentir que formen part d'un col·lectiu. És una manera d'unir forces i fer-se valdre com a dona i, en aquest cas, com a via per salvar la Pàtria, unint-se als homes per la mateixa causa, però sempre sense oblidar les obligacions de la dona: llar, família i religió: «(...) i vosaltres estimades germanes procurem correspondre sempre amb vostres obligacions i jo vos dic que obtindrem tota mena de reivindicacions i serem les qui emmotllarem l'esperit dels fills de nostre estimada Pàtria».³²⁴

Una altra conferència que té a veure amb el tema patriòtic va ser la que va fer l'any 1918 a Sant Andreu.³²⁵ Aquesta no va ser una conferència en la qual parlés exclusivament del poble català, sinó que també va contextualitzar el tema teoritzant, com acostumava a fer, sobre la dona en la societat. El seu parlament es titulava: «Comès de la dona en els evolutius moments actuals».³²⁶ Maria Domènech destaca que la família és la base de tot moviment evolutiu i de progrés d'un poble. I ho justifica afirmant que els pobles són un conglomerat de societats i aquestes un conglomerat de famílies. Tot seguit enalteix la dona perquè: «és qui dóna la norma de l'estat de civilitat dels pobles», i per això «les evolucions dels pobles tenen per base l'evolució de les seves dones».³²⁷

---

³²² OBS1/3.

³²³ *Ibidem*.

³²⁴ *Ibidem*.

³²⁵ No explícita de quin Sant Andreu es tracta: «Conferència donada a Sant Andreu el 17 de juliol de 1918 a les 9 del vespre a l'hostatge social de l'entitat *El Progreso*». OBS1/15.

³²⁶ OBS1/15.

³²⁷ *Ibidem*.

D'aquí conclou que és necessari millorar la condició de la dona en tots els sentits, per a millorar la humanitat.

Maria Domènech també avisa que cal preparar el poble i sobretot les dones catalanes: «No es cregui que Espanya per a ser neutral sentirà el moviment evolutiu d'Europa. Ni es cregui que acabada la guerra quedarà tot estacionat. Cal doncs preparar-nos, preparar el poble, les nostres dones». Fins i tot s'atreveix a donar les pautes sobre quins aspectes cal preparar-les: «Preparació social, personalitat i consciència individual». I desglossa els punts perquè davant els oients la proposta no sembli tan sols una crida, sinó una exhortació raonada i lògica.

En la darrera part de la intervenció, i després de justificar per què la dona ha de contribuir a la millora de la societat i en la seva evolució, recorda un cop més que el progrés de la dona no l'ha d'eximir de les seves obligacions a la llar: «No per això es cregui que volem treure la dona de la llar. La dona més culta és la que estima més sa llar perquè sap que ella educa els fills seus per a ser bons ciutadans». I acaba el seu parlament advertint: «Si ens obstinem en voler-la ineducada l'actual evolució ens farà sentir els desavantatges».³²⁸

De l'anàlisi del discurs de Domènech sobre la Pàtria, i tenint en compte la seva poca participació en premsa sobre el tema, notem que no li interessava mostrar que simpatitzava més amb un partit polític o un altre, ni tampoc fer una defensa ferma de la Pàtria com ho havien fet per exemple altres amigues i contemporànies seves a la revista *La Tralla*. La seva ideologia aglutinava molts altres aspectes que la defensa de la pàtria catalana, tot i col·laborar en revistes de tendència marcadament catalana com *Serem*, *La Tralla* o *Or y Grana*. Maria Domènech preferia reflexionar sobre els factors socials, culturals, laborals, econòmics i polítics que afectaven la dona, ja fos catalana o espanyola. Els viatges que va fer al llarg de la seva vida per Espanya i Europa li van proporcionar una visió ample de les qüestions que la preocupaven. La comparació de les polítiques socials dels diferents països també li va permetre analitzar la situació de la dona i la legislació corresponent aquí i fora d'aquí, i, des del càrrec que ocupava com a funcionària del cos d'inspectors laborals, procurava fer complir les lleis i proposar-ne de noves.

Maria Domènech entenia el moviment catalanista com un moviment que havia d'afavorir el progrés de la societat catalana. Per anar a la una, el poble català s'havia

---

³²⁸ *Ibídem*.

d'unir i per això es necessitava l'acord de la majoria de la població, incloses les dones, perquè aquestes podien ajudar a la causa si creien en la seva cultura i la seva llengua i transmetien als fills i a les filles els valors catalans. Per tot això, la dona havia de ser ben instruïda i aquest era l'autèntic objectiu de Maria Domènech.

CAPÍTOL VI. FEMINISME

1. El feminisme conservador català a principis de segle XX

A Catalunya, des de mitjan segle XIX i fins a principis del segle XX, un gran nombre de dones pertanyents a la burgesia catalana van participar en iniciatives socials i culturals que van afavorir que la societat evolucionés en tots els sentits. Les reivindicacions constants per conscienciar la ciutadania van contribuir al fet que la dona, a més d'exercir el paper que durant segles se li havia atribuït, el de la «dona de casa», també fos capaç de compartir l'espai públic fins aleshores gairebé exclusiu dels homes.

Des de la perspectiva actual, una de les pioneres a tractar el tema de la condició de la dona a casa nostra va ser Maria Aurèlia Capmany (Barcelona, 1918-1991). Capmany va teoritzar sobre el feminisme i la seva evolució des dels inicis de la consciència femenina passant pel moviment de les sufragistes fins al feminisme de postguerra i dels anys setanta. És a través de dues obres seves fonamentals, *La dona a Catalunya* (1966) i *El feminisme a Catalunya* (1973), que podem resseguir la història de la situació de la dona a casa nostra.

A mitjans del segle XIX, tenim l'exemple de Maria Josepa Massanés i Dalmau (Barcelona, 1811-1887), segons Maria Aurèlia Capmany «la primera dona catalana que va tenir l'atreviment de publicar les seves obres, d'existir com a persona pública»³²⁹ i la primera dona de la tradició literària hispànica que va plantejar el dret femení a l'escriptura.³³⁰ De manera que Massanés és una de les primeres víctimes de les preocupacions sobre la dedicació d'una dona a publicar les seves manifestacions literàries. Òrfena de mare als cinc anys, el pare, capità d'enginyers i home culte en el camp de les lletres, estimulà la seva filla a destacar en els estudis i elogià les seves primerenques peces literàries, fet que l'empenyí a publicar-les.

L'evolució cap a poetessa no s'entén sense l'esperit lluitador i l'educació rebuda i adquirida per ella mateixa. Fundadora d'una escola femenina a Barcelona (1869) i reconeguda com a poetessa, Massanés va encoratjar Dolors Monserdà a fer-se un nom entre els escriptors del moment. Al cap d'uns anys, Monserdà, gran admiradora i amiga,

---

³²⁹ CAPMANY, Maria Aurèlia. *El feminisme a Catalunya*. Barcelona: Editorial Nova Terra, 1973, p.70.

³³⁰ NAVAS RUIZ, Ricardo. *Maria Josepa Massanés. Antologia poética*. Madrid: Ed. Castalia, Instituto de la Mujer, 1991, p. 18.

va biografar Massanés. A *Biografia de Na Maria Josepa Massanes* (1915), a més de parlar de la seva generositat, intel·ligència i bon humor, va destacar de l'homenatjada el contingut del «Discurso preliminar» del pròleg de *Poesias* (1841) en el qual per primera vegada es justificava públicament el fet d'escriure perquè representava un desafiament a allò que la societat esperava de la funció femenina. El que reclamava Massanés en el seu escrit era l'emancipació intel·lectual de la dona com a fórmula per aconseguir una millor societat. En aquest sentit, la majoria de les dames de la burgesia barcelonina que es dedicaran a escriure al llarg del segle XX defensaran la idea de l'educació materna com a eina de progrés en l'àmbit familiar i social.

En un altre ordre de coses, la incorporació de la dona al treball va conscienciar la dona de la desigualtat de condicions respecte l'home, i això va activar la seva consciència provocant un canvi en el concepte que tenia d'ella mateixa. També hi van haver reformes en la legislació laboral com la reducció de la jornada laboral, la limitació de l'edat de treball de les criatures, el descans setmanal, la compensació econòmica per a accidents laborals i les mesures per prevenir-los, el subsidi de maternitat, entre d'altres.

A la Catalunya dels anys deu als vint del segle XX, ja hi havia espais creats per dones i per a les dones amb clars objectius de defensa dels seus drets per accedir a l'educació i la professionalització. Així, les continuadores de Massanés, es van organitzar per donar a conèixer les seves idees en relació amb el problema feminista. Ens referim a Dolors Monserdà, Carme Karr, Francesca Bonnemaison, Maria Domènech de Cañellas, Rosa Sensat, Maria Baldó i Leonor Serrano, entre altres.

En relació a com es va dur a terme el feminisme a Catalunya en les primeres dècades del segle XX, val a dir que Capmany retreu a la burgesia femenina que, tot i lluitar pels drets de la dona, no va ser capaç de reclamar el feminisme de la igualtat. Capmany fa referència al concepte d'alienació per determinar l'evidència que «l'home ha estat i és capaç de contemplar amb serenitat la meitat dels seus semblants en situació d'esclavatge».³³¹ Així com l'home alienat és conscient, en tant que classe, d'aquesta alienació, la dona «no forma una classe, sinó que se situa com a individu en classes diverses, i que la dona burgesa, que és de fet la que pren consciència d'aquesta alienació, modificarà a poc a poc la seva prístina actitud «revolucionària», i la consciència de classe dominarà per sobre de totes les actituds alliberadores».³³² La

---

³³¹ CAPMANY, Maria Aurèlia. *La dona a Catalunya*. p.13.

³³² *Op. Cit.*, p. 12.

burguesia femenina era conscient de la necessitat de protecció de la dona obrera en l'àmbit laboral, però també en el terreny de la cultura. Capmany es plany del fet que aquelles que podrien adoptar una actitud «revolucionària» envers la consciència de la condició femenina, els és més beneficiós «defensar el seu *status* social, encara que sigui emmanllevat, i s'instal·len còmodament en el seu paper de guardadores vigilants de la llar perfecta».³³³

Serà així en el camí de voler emparar les dones treballadores que trobaran: unes dificultats administratives en la creació d'institucions femenines, unes polítiques que no recolzen les lleis a favor del treball de les dones, uns prejudicis socials pels comentaris que neguen la visibilitat de la dona en una societat catòlica i conservadora i uns desequilibris culturals en adonar-se del baix nivell cultural de la dona treballadora.

El cas és que la situació econòmica inestable empenyia tant la classe obrera com la mitjana a trobar noves maneres de sobreviure a l'estat de carència en què es trobava. És per això que com molt bé analitza Capmany, la dona barcelonina adapta com pot algunes de les premisses foranes a la seva situació: «El moviment feminista a la nostra terra [...] va viure a l'ombra del gran moviment feminista mundial, concretament de l'anglès, i seria impossible entendre les petites conquestes d'unes quantes dones ardides, sense fer referència a la gran lluita de les sufragistes, a l'exemple que van donar i als problemes que van plantejar sorollosament».³³⁴

Per a Joan Cavallé, en les seves reflexions sobre el feminisme de Maria Domènech de Cañellas, abans que el concepte de feminisme agafés força a Catalunya, una part de la burgesia catalana femenina ja s'havia adonat que les condicions de les dones eren del tot desfavorables comparades amb les dels homes: «(...) les idees defensades per aquest estol de senyores [es refereix a Dolors Monserdà, Carme Karr, Domènech i Bonnemaïson] eren anteriors, fins i tot al concepte de feminisme a Catalunya».³³⁵ Això ens remet al concepte de «feminisme inconscient» que Cavallé també esmenta per aclarir que «allò que algunes dames anomenaven moviment feminista, tot i les reserves de la nostra convilatana [Maria Domènech], era més pròxim a una reivindicació de la condició de les dones que cap altra cosa».³³⁶ Hi havia, per tant,

---

³³³ *Op. Cit.*, p. 13.

³³⁴ CAPMANY, Maria Aurèlia. *El feminisme a Catalunya*. Barcelona: Nova Terra, p. 7.

³³⁵ CAVALLÉ, Joan. «Maria Domènech, feminista?». *Butlletí*. Centre d'Estudis Alcoverencs, núm. 17 (1982), p. 19.

³³⁶ *Ibidem*.

«una mena d'agermanament i solidaritat entre dones, riques i pobres, mogudes per “veritables deures morals socials i religiosos”».³³⁷

Per a Capmany l'evolució del feminisme va dependre molt de la línia cultural que propagaven les escoles i institucions que oferien aprenentatge i protecció a la dona treballadora. Malgrat que suscita certa controvèrsia anomenar feministes a aquests grups de dones que pretenien la protecció de les obreres i cercaven la il·lustració de la dona amb la promoció cultural, cal valorar la tasca que van dur a terme per millorar les condicions de treball de les obreres catalanes i el ressò que van tenir les seves iniciatives en favor d'una millor preparació cultural i professional de la dona.

Dels anys vint als trenta del segle XX esdevenen a Barcelona i en el conjunt del país, d'una banda, grans tensions revolucionàries en el sector industrial: enfrontaments entre patrons i obrers i les conseqüències econòmiques, polítiques i socials de la Primera Guerra Mundial, etc. I de l'altra, el tancament de *Feminal* (1917), revista a la qual ens referim en el següent apartat, la mort de l'escriptora Monserdà (1919) i la crisi del feminisme per un canvi d'interessos i tendències socials, faran que Domènech, com ja s'ha explicat, continuï en solitari la seva activitat de protecció de la dona que culminarà a nivell teòric amb la publicació de *El profesionalismo y los sindicatos* (1927). Malgrat la crisi, es tornaran a publicar revistes en català adreçades a les dones³³⁸ com «La Dona Catalana» (1925), «Dona Gentil» (1927), el «Portaveu del Club Femení d'Esports» (1930) o «La Dona i la Llar » (1931), «Evolució» (1931), entre d'altres.

Amb tot això, val a dir que el conjunt de les activitats realitzades per les dones amb recursos, ja fos des de dalt o des de baix, de manera individual i excepcional com col·lectivament a través de l'associacionisme, van desencadenar canvis en la societat femenina i serà en el primer terç del segle XX que les dones aconseguiran incorporar-se a espais vedats fins aleshores, com la universitat, i a professions qualificades per a millorar el seu nivell cultural i la seva participació en la vida pública. A Catalunya, aquest feminisme liberal-conservador no va sobrepassar el moviment de lluita llibertari-anticlerical que propugnaven, per exemple les feministes de Gran Bretanya. El feminisme que defensaven gran part de les dones catalanes es basava en el dret a la

---

³³⁷ BABRA, Antoni. *Estudi de la Cultura Femenina segons Carme Karr, dins el catolicisme social de la primèria del segle XX*. RCaT, XXX/1 (2005), p. 179.

³³⁸ Ens referim al fet que la creació de premsa periòdica dedicada a les dones des de 1917 fins als anys trenta és escassa i majoritàriament en castellà: «Ellas» (1918), «Unión Femenina» (1918), «Vida Femenina» (1919), la «Acción Católica Femenina» (1911-1920) i «Mujer y madre» (1921). Veg. SEGURA, Isabel; SELVA, Marta. *Revistes de dones. 1846-1935*. Barcelona: Ed. Edhasa, 1984, p. 323.

cultura de les dones, en el reformisme catòlic i social. Tanmateix, sempre van saber conservar els valors tradicionals del país.

No serà fins als anys 30 que es desenvoluparà a Catalunya un feminisme més polític; per exemple, quan la legislació republicana va eliminar gran part de les lleis discriminatòries sobre la dona. Finalment, en temps de la República es concedí el sufragi femení (1931) gràcies a les nombroses actuacions de les dones catalanes que van demanar el dret a vot i van defensar els interessos polítics de Catalunya. També, cal destacar el paper que van tenir aquestes dones en la defensa de l'Estatut d'Autonomia per a Catalunya.

2. El «feminisme» i la revista *Feminal*

La revista *Feminal*, apareguda com a continuadora dels ideals d'*Or y Grana* (1906-1907), va ser una publicació adreçada a un ampli sector de dones que compartien una certa inquietud cultural, que es plantejaven què era el feminisme i que tenien interès per saber quina era l'agitació femenina a l'estranger. Segura i Selva observen que a *Feminal* «es troba absent (...) la idea de maternitat».³³⁹ Això fa pensar que *Feminal* no era una revista que se centrés en l'activitat domèstica de les dones, sinó que anava més enllà ja que pretenia informar de l'activitat social fora de casa i donar a conèixer a les lectores de l'alta burgesia altres possibilitats d'existir com a dones «parlar com a dones sobre elles mateixes i de la seva classe».³⁴⁰ La finalitat principal, però, era donar visibilitat a les dones més destacades dels àmbits del feminisme, el pacifisme i la professionalització. De manera que reunia articles d'actualitat social, cultural, esportiva i fins i tot política de la ploma principalment de la seva directora, Carme Karr, però també de col·laboradores com Dolors Monserdà, Maria Domènech, Mª Gràcia Bassa, Joana Romeu, Regina Opisso, Mercè Padrós, Montserrat Valls i Mercè Vila, entre altres.

En aquest apartat, per donar una òptica diferent a la ja estudiada, destaquem alguns articles d'homes que formaven part de la intel·lectualitat catalana: escriptors, mestres, sociòlegs, mossens, metges, etc., i que expressaven i analitzaven les seves opinions sobre el concepte de «feminisme» que tan preocupava la societat masculina i que es veia com un problema.

---

³³⁹ *Op. cit.*, p. 55.

³⁴⁰ *Op. cit.*, p. 56.

Mossèn Josep Matas va publicar la seva visió particular l'any 1908 en observar que hi havia diferents tipus de feminisme: un feminisme utòpic i radical, les dones que el defensen creuen que els homes les exploten per a «llurs fins pertorbadors i destructors».³⁴¹ Matas creu que aquest feminisme està fora de la llei i sempre serà «antipàtic i ridícul». El segon feminisme que descriu és el de les dones a qui el lligam amb la família els suposa una càrrega i voldrien emancipar-se de les obligacions de la llar i competir amb l'home exercint càrrecs i professions propis d'aquest. Sobre aquest tipus, ell creu que inverteix l'ordre social i que, en cas d'aconseguir-se, no es mantindria massa temps. El tercer feminisme, que considera impossible per la immoralitat que representa, és el de l'emancipació total de la dona, lliure de deures inclòs el conjugal. I cita l'escriptora americana i activista feminista Elisa Farnham (1815-1864) com a capdavantera d'aquest feminisme, la qual, en les seves declaracions, aboca perquè els homes, «raça grollera i explotadora», cedeixin el domini a les dones. Una quarta classe de feminisme, que Matas anomena intel·lectual, fa referència al fet que la dona no deixi mai la responsabilitat d'ocupar-se de la llar. A més vol exercir el paper d'esposa, mare i filla però també vol llegir novel·les, llibres i, en general, enriquir el seu intel·lecte.

Josep Matas opina que, al cap i a la fi, el més important és que la dona s'imposi dins la llar com a esposa, mare, mestressa i filla, i si, a més, sent la necessitat d'estudiar, doncs que estudiï allò que vulgui. En aquest sentit, destaca països com França, Àustria i Alemanya on aquest tipus de feminisme s'hi ha aferrat i ha aconseguit la creació d'una nova carrera per a les dones: la d'infermeres i assistents de malalts. El darrer feminisme que s'explica en l'article és el més acceptable per al mossèn. Es tracta d'un feminisme de caràcter econòmic i social, «el més important» perquè és pràctic i pretén «millorar la situació econòmica de la dona, sense descuidar la situació moral, fent que sigui més considerada i respectada». Creu que això és «lo pràctic i verdader». I afirma que tant a la dona aristocràtica com a l'obra li convenen lleis especials perquè se la consideri com es mereix. La primera, com el model belga, hauria d'aprendre cursos de costura, d'administració domèstica i tot allò que té relació amb els «deures de dona», creant uns patronats feministes dedicats a això. La segona, la dona obrera, no hauria de treballar en fàbriques, ni en cap altra feina perillosa, insalubre o «massa fatigosa», o almenys prohibir el treball de nit com es va fer a Itàlia.

---

³⁴¹ MATAS, Joseph. «Notes sobre Feminisme». *Feminal*, 26 de juliol de 1908.

Matas acaba l'article començant les raons per les quals la dona es queixa de la seva situació:

L'home ha pretès monopolitzar el saber i l'exercici de l'autoritat, escrivint, ensenyant i legislant a caprici en contra d'ella, deprimint-la en la seva condició social i moral, durant segles i més segles, tan bon punt la fraternitat no sigui més que un nom sinó un fet, aquella queixa trobarà eco en el cor de l'home, qui veient que la dona fa ús del talent natural que Déu li ha donat, de les gràcies que posseeix, i sobretot si practica les virtuts a què no deu sotraure's, tornarà a ser lo que Déu volgué que fos, bella, física i moralment com altra Eva en estat de gràcia, i digna i considerada per la societat.

Dels feminismes que Matas anomena —el radical, l'autònom, l'immoral, l'intel·lectual i l'econòmic-social—, aquest últim és el que va agafar força a la societat catalana de principis del segle XX, i és també el que defensava Domènech amb matisos. Domènech, tot i defensar la millora de la condició social de les dones, no creia que les dones haguessin de deixar de treballar, evitar els oficis que feien els homes o no continuar estudiant, per exemple, fins a la universitat. Domènech sempre va defensar la naturalesa de la dona i l'home i, per tant, les virtuts i les mancances d'uns i altres. Defensava la teoria de la complementarietat en la qual homes i dones es valoraven per les seves capacitats i ineptituds formant així un tot, un equilibri social que donava sentit a la humanitat. El que calia era trobar aquest equilibri. Per tant, Domènech afirmava que si la dona era per naturalesa més dèbil físicament era lògic que l'home estigués més capacitat per a treballar en feines que requerien més esforç físic. Si ell era més impulsiu, s'havia de complementar amb la dona, més avesada a controlar els sentiments abans d'actuar; aquesta a més, tenia la virtut de ser més persistent en aprendre les coses i si posseïa un sentit de l'ordre més escrupolós per naturalesa, l'home per la regla de la complementarietat tenia una major energia impulsora i no era tan reflexiu com la dona. De manera que Maria Domènech intentava desmuntar la teoria de la superioritat de l'home i defensar que no es tractava d'un problema de quantitat sinó de qualitat.

Per citar un altre exemple d'opinió masculina que apareixia a *Feminal*, observem la veu de F. Fontanelles en un article afirmant que el feminisme és la discrepància que sorgeix dins el matrimoni quan «la dona demana més llibertat, més independència i més drets». ³⁴² I treu importància a l'assumpte al·legant que «això de la llibertat i dels drets és una mica passat de moda, i sobretot que a la dona no n'hi convé massa, de llibertat, perquè aleshores perdria el caràcter que per llei de naturalesa té reservat al món». ³⁴³ Les

---

³⁴² FONTANELLES i FONT, F. «Bosqueix Feministe». *Feminal*, 30 d'agost de 1908.

³⁴³ *Ibidem*.

conclusions del final de l'article són l'exemple de la manifestació explícita de voler mirar cap a una altra banda, com si el més important fos el matrimoni, i no escoltar el clam de les dones: «Caseu les dones a gust, feu que en son cor hi prengui estada eternament lo sentiment de l'amor, i s'haurà acabat el feminisme».³⁴⁴

Dolors Monserdà de Macià, que pertanyia al grup de dames que van lluitar per la millora de la condició femenina, va ser la pionera en la teorització sobre el feminisme a Catalunya. De fet, el seu *Estudi Feminista* (1909) va ser llegit per les seves contemporànies i comentat a la premsa de l'època, i això va afavorir la normalització del debat al voltant del feminisme. La mateixa directora de la revista *Feminal*, Carme Karr, contribuïa a aquest debat amb la publicació de la ressenya de la seva amiga que gairebé es convertia en un símbol de la revista titulant l'apartat «El nostre llibre».³⁴⁵ Karr hi veu un estudi «consciencios de la *nostra dona*, fet per una *dona nostra* de juhi equilibrat i evident bon sentit i bona fe» perquè les orientacions que conté «son, ans que tot, beneficioses per a ells, ja que condueixen al perfeccionament la llur natural companya!». I parla del malaurat mot «feminisme» ja que, com gairebé tot aquest grup de burgeses que publica i escriu, pensa que aquest feminisme reivindicatiu que arriba d'Anglaterra o dels Estat Units no és sa: «La paraula *feminisme* és encara per a la major part dels catalans, un fantasma ridícul». La directora de la revista explica què representa a Catalunya una feminista:

Una *feminista*, per la major part dels catalans és la dona que no sap esser bona feineria, que no vol esser mare i ambiciosa, en canvi, reformar les lleis dels homes de demà, una dona que sols escriu, llegeix, fuma, perora i duu el cabell tallat i ulleres, sabates de badell dures i planes, coll dret i ungles ondulades; és la qui amaga un cos sense encís sota un vestit sense gràcia...una feminista és el producte... *graciós*, és la creació portentosa d'escriptors, dramaturgs, saineters i dibuixants.³⁴⁶

I és que *Feminal* sempre va incloure en les seves pàgines seccions dedicades a plantejar i reflexionar sobre què és el feminisme i quin tipus de feminisme es pot acceptar i quin no. Per exemple, van ser grans temes de debat, alguns dels quals es convertiren en seccions habituals, «Bosqueix feminista» (1908), «Feminisme i humanitat» (1911), «L'acció social i la dona» (1912), «Consideracions sobre el feminisme» (1912), «De la dona» (1915), «La dona i la cultura» (1916) o «Feminisme» (1916).

---

³⁴⁴ *Ibidem*.

³⁴⁵ KARR, Carme. «El nostre llibre». *Feminal*, 25 de juliol de 1909.

³⁴⁶ *Ibidem*.

Observem com al llarg de tota la vida de la revista, hi ha una tendència més conservadora a opinar inicialment sobre el comportament que han de tenir les dones davant el feminisme que ve de fora ja que el troben desmesurat, però en canvi, cap als darrers anys de *Feminal*, llegim com els comentaris tenen un caràcter més progressista. Entre altres coses, l'evolució també és a causa de la manca de confiança en un sistema polític que no es veu com un instrument que pugui propiciar cap canvi en la situació actual, i per tant serà una sèrie de dones excepcionals que individualment aniran millorant el seu nivell cultural i la seva participació en la vida pública. De manera que el discurs anirà arrelant en la consciència del col·lectiu femení fins a trobar, fins i tot, alguns punts de connexió amb el pensament de les sufragistes que uns anys abans ja estaven unint forces per demanar el dret a vot. Aquesta transmissió d'ideologia femenina serà importantíssima per a la consciència masculina. Ells veuran que allò que defensen aquestes dones no representa una amenaça per al seu poder. Al cap i a la fi, demanen «(...) el coratge de donar cos a nostres bones pensades, fent-les ben útils i ben convenients –de retop– a aquells que viuen en nostre companyia o societat».³⁴⁷

En aquest sentit, moltes dames es van creure amb energies per engrescar les seves companyes intel·lectuals: «Per què les dones barcelonines no ens podríem unir per a treballar en igual sentit a favor de les nostres germanes, les treballadores?».³⁴⁸ De manera que l'estol d'escriptores i dones cultes aniran defensant una ideologia pròpia a través dels seus escrits en premsa i conferències en centres i institucions culturals, amb un denominador comú: acompanyar la dona cap al camí de la cultura.

En aquest context cal destacar que Maria Domènech va ser una de les dones interessades en millorar els seus coneixements i en aparèixer públicament com a conferenciant. Tot i així, el seu discurs sobre el concepte «feminista» no contemplava una emancipació total de l'home com ho expressava la sindicalista i anarquista Federica Montseny,³⁴⁹ però sí que estava d'acord amb el fet que les dones que volien tenir una activitat i una visibilitat havien d'aspirar no només a ser escriptores reconegudes, sinó també a ser capaces d'opinar i parlar en públic. I això és el que es va dedicar a fer Maria Domènech al llarg de la seva vida. Els seus escrits, com els que apareixen a *Feminal*, van ser més dirigits a explicitar la necessitat d'oferir a la dona el ventall de possibilitats

---

³⁴⁷ *Feminal*, 29 d'agost de 1909.

³⁴⁸ CASAGEMAS LLOPIS, Mª Lluïsa. «La conferència de Ginebra per les lligues de consumidors». *Feminal*, 25 d'octubre de 1908.

³⁴⁹ Sobre la vida, obra i pensament de Federica Montseny, vegeu: TAVERA, Susana. *Federica Montseny. La indomable*. Barcelona: Temas de Hoy, 2005.

que la societat podia donar-li per a la seva evolució com a esposa, mare o filla, és a dir, una bona educació.

Carme Karr sempre va dirigir la revista atentament a allò que passava a l'estranger i era conscient de les causes de l'endarreriment en l'educació femenina: «És evident que les deficiències d'instrucció i l'educació falsejada de la dona ibèrica en general i catalana en particular, són causa d'una gran part dels mals que pesen avui sobre nosaltres. Casi en tan gran part com el formidable egoisme de l'home».³⁵⁰ I, com Maria Domènech també creu que una «evolució seria en la instrucció i sobretot en l'educació de la dona catalana, qui, avui tan distanciada es troba moral i intel·lectualment de l'home, el seu company de vida, ben al revés de lo que passa en altres països i ha de ser, lògicament».³⁵¹

El mateix mossèn Matas, que ja havia col·laborat uns anys abans en la revista, escrivia sobre «l'acció social i la dona», elogiant les iniciatives socials que algunes dames de la burgesia havien portat a terme al capdavant d'institucions amb un caràcter catòlic ja que, si no era en aquest sentit, «l'acció social com a tal no té finalitat concreta».³⁵² Però l'article de Matas apareix en aquesta revista com un alè d'aire conservador, com una ventada que ha d'endur-se el to que les veus més feministes propugnen sobre el dret de la dona a reivindicar-se com a dona. Matas recolza les obres de caritat i beneficència que exerceixen algunes institucions i també les que es dediquen a educar i instruir la dona, però perquè el dia de demà continuïn essent bones esposes i mares. La feina que es feia a través d'institucions de caràcter catòlic contribuïa a la no exaltació de la societat femenina. L'exclamació final ens ho confirma: «Vinguen, doncs, noves creacions femenines amb el segell cristià, catòlic; vingui sinó l'auxili necessari a les ja creades, i la societat serà salva».³⁵³

Els darrers anys de *Feminal*, continua la preocupació sobre el feminisme ja que en deu anys no s'havia resolt, ni molt menys, sinó que continuava el debat, aleshores més fluït en la comprensió dels ideals de la societat femenina, però complicat en les qüestions de fons relatives a l'emancipació de la dona. Tot i així, encara trobem el catedràtic Luciano Miguel Farga Guerrero,³⁵⁴ el qual, en un escrit titulat «El gran

---

³⁵⁰ *Feminal*, 29 d'agost de 1909.

³⁵¹ *Ibidem*.

³⁵² *Feminal*, 31 de març de 1912.

³⁵³ *Op. cit.*, 1912.

³⁵⁴ Casat amb la mestra i escriptora Leonor Canalejas. Va ser president de la Joventut Liberal Democràtica de Barcelona i cap del negociat del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts.

problema»,³⁵⁵ s'adona que hi ha un avenç per part de les dones que lluiten per fer-se un lloc en la societat:

La legió és ja en camí, porta en ella la fe ardenta d'una carrera triomfal; és la meitat de la humanitat que inicia un nou èxode per junyir-se amb sos èxits i conquestes al treball històric de l'altra mitja humanitat, no per tancar els camins als triomfadors seculars; és la dona qui avença resolta, amb visió clara de la vida, sense tremolar davant de les costums convulsives de nostres treballs, ni de les opressores fatigues de nostres ànsies, per forjar entre el soroll de les fàbriques i tallers o en la calma de laboratoris i Acadèmies, tant com en la quietud apacible dels temples i dels consultoris amb subtils misticismes de profunda religiositat, l'himne gegant i sobirà de sa renovació.³⁵⁶

Observem com l'home, en aquest cas el doctor Farga, s'adona que l'home ha de compartir el seu espai no entès com el fet de cedir el lloc, sinó com a espai que la dona ha de reconstruir, en el sentit de refer-se'l i fer-se'l seu, perquè ja no se sent abatuda ni cansada, sinó segura i activa per fer el camí junt amb el seu homòleg masculí. Els canvis polítics i econòmics que aniran reformant la legislació serviran, poc a poc, per transformar «el destí de la dona convertint-la en factor obligat del manteniment decorós de sa pròpia vida, lliure de tutela, estranya a tota protecció, emancipant-la del seu estat parasitari actual, en el que ha de veure amb sa indiferència com li són negades totes ses aptituds i facultats, talment com si la prenguessin per un joguet capritxós o un entreteniment livià».³⁵⁷

És interessant destacar com el Dr. Farga relaciona la separació de la dona devota que visita regularment l'església amb l'evolució de mentalitat, l'obertura de mires que li proporciona la cultura. Una afirmació com aquesta és complicada per a aquest període, però es tracta d'un fet que constata com a professional que veu com la societat poc a poc va adquirint una altra mentalitat, encara que en la primera dècada del segle XX estiguessin a les antípodes del que resultarà «ser dona» en temps de la segona República amb l'adjudicació del dret a vot.

En les pàgines de la segona etapa de *Feminal* (1925), reaparició com a òrgan d'«Acció Femenina», s'hi evidencia una evolució lligada als canvis socials del país, sobretot perquè apareixen articles que connecten directament amb Madrid, és a dir dirigits a la societat espanyola en general, també obligats per la dictadura de Primo de Rivera, però també per les circumstàncies polítiques que obligaven a continuar lluitant per la causa femenina. Un exemple, el tenim en l'article de Júlia Marimon de Borràs

---

³⁵⁵ *Feminal*, 31 de gener de 1915.

³⁵⁶ *Ibidem*.

³⁵⁷ *Ibidem*.

titulat «A las mujeres de España»³⁵⁸ en el qual proposa la celebració cada any de la Festa de la Dona. Enllaçant amb aquests canvis de la revista també s'informa dels càrrecs importants que comencen a ocupar algunes dones, per exemple el que va ocupar Dolores Codina i Arnau com a alcaldessa de Taradell.

Feminal va ser, és i serà una eina molt preuada que ajuda a configurar un marc genealògic femení. Les imatges fotogràfiques que il·lustren la revista ens serveixen per posar rostre a les protagonistes d'una història silenciada durant força temps. Per aquesta raó, creiem que seria necessari donar visibilitat a les protagonistes de la revista a través d'un documental que proporcionés a la societat el marc històric que va empènyer aquestes dones a mostrar públicament els seus propòsits.

3. El pensament feminista de Maria Domènech

Certament el mot «feminisme» molestava a la burgesia masculina catalana. Mentre algunes dones de l'aristocràcia i l'alta burgesia l'intentaven entendre i en part, reivindicar, els homes canviaven el sentit del concepte perquè no adquirís importància. Tot i que Maria Domènech mai es va considerar feminista, Maria Aurèlia Capmany, teòrica del feminisme, sí que la hi va considerar i la posicionava dins d'un feminisme burgès de l'època.³⁵⁹ L'actuació social de Domènech sobresurt de les iniciatives que Bonnemaison o Monserdà van protagonitzar en una època en què la dona decidia sortir de l'esfera domèstica per anar a treballar fora de casa i poder contribuir a l'economia domèstica. En aquest context, quan Domènech i les seves contemporànies comencen a reivindicar algunes mesures socials per a la dona (accés a la cultura, educació igual per als dos sexes, especialització d'algunes professions, etc.), sobretot en l'àmbit laboral (assegurança d'accidents, permís de maternitat, reducció d'horaris, etc.), totes persegueixen un mateix objectiu: reclamar els drets de la dona que li són propis com a persona i com a treballadora. I és aquí on Capmany situa Domènech entre el feminisme de la burgesia femenina de principis de segle XX.

---

³⁵⁸ *Feminal*, abril de 1925.

³⁵⁹ «L'any 1976 visità el nostre museu la Maria Aurèlia Capmany, amb motiu d'haver-se organitzat l'homenatge a Antoni Isern. Quan l'escriptora es topà amb la fotografia de la Domènech, restà un instant parada. La coneixia però no recordava de què. En facilitar-li el nom, un ample somriure es dibuixà a les seves galtes. El comentari fou breu: "No sabia que fos d'Alcover. Va ser una de les pioneres del feminisme català, d'aquell feminisme burgès..."». Dins: CAVALLÉ, Joan (1982), p.18. Vegeu també l'anàlisi teòric que fa Capmany sobre el feminisme al territori català a *La dona a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1971.

Però l'experiència i el desig de fer alguna cosa més enllà de l'àmbit català fa que Domènech segueixi un camí i deixi enrere bona part de la burgesia catalana femenina, que, tot i voler ajudar l'obra, al cap i a la fi van incidir més en la defensa i millora dels seus interessos. Domènech, en canvi, projecta en el seu pensament una fita que va més enllà de la reivindicació dels drets femenins. I això succeeix, com ja hem anat explicant al llarg d'aquesta tesi, a partir dels anys 20, ja que pretén contribuir a la reforma de tot un sistema laboral en el conjunt de l'Estat. Domènech actuarà des de dins, des d'on es plantegen les necessitats dels individus, des d'on s'analitzen les deficiències del sistema i des d'on s'elaboren les lleis que hauran de regular el funcionament del mercat laboral. El desconeixement d'aquesta faceta social (però també literària) de Domènech, deixa al descobert l'evidència d'aquest personatge de vegades confús i gairebé sempre invisible.

Observo amb atenció les obres de Capmany que fan referència a la burgesia femenina catalana de la primera meitat del segle XX, i tan sols parla de Maria Domènech de Cañellas quan fa referència al curset d'Educació Femenina que van protagonitzar les intel·lectuals del moment a l'Ateneu Barcelonès l'any 1916. I, en alguna altra ocasió Capmany menciona Domènech per destacar la seva figura entre altres dones que van tenir actuacions destacables en favor de la protecció de la dona treballadora. Es fa estrany pensar que Capmany no en sabia gairebé res de la trajectòria vital de Maria Domènech, però el cas és que la tendència que va seguir Domènech, més propera a la nacional espanyola que a la catalana, fa pensar que potser Capmany l'etiquetà en un cercle d'ideologia de dretes que no interessava meritament.

A partir dels anys vint, com ja hem comentat, i després d'ocupar el càrrec d'inspectora de treball (1918), Maria Domènech va declinar les seves relacions amb el règim de Primo de Rivera i, a partir d'aquí, va iniciar una amistança amb personatges influents de l'administració central. Allà Maria Domènech es va sentir molt respectada i entreveia la possibilitat d'influir d'alguna manera en el canvi d'algunes ordenances legals perquè en algunes ocasions era consultada i requerida per a proposar esmenes en decrets sobretot de l'àmbit laboral. De manera que com a dona pragmàtica, aprofitava les coneixences i els espais legals per aconseguir els seus propòsits d'ajut a la millora dels drets de la dona treballadora.

Per a Maria Domènech el feminisme no tenia matisos en l'equiparació de sexes però tampoc es tractava d'entendre el «no feminisme» com si recolzés la superioritat de l'home vers la dona. L'únic aspecte que se li pot retreure a aquestes burgeses de pensament feminista, pensant en l'anàlisi de Capmany, és que entre els seus raonaments

sempre hi ha com a principal premissa el concepte de ser mare com a responsabilitat de la dona en tant que és ella la que dóna a llum la descendència.

La primera vegada que Domènech tracta el tema del feminisme és a la premsa, darrera del pseudònim habitual de Josep Miralles en els seus inicis com a escriptora. En l'article «Quelcom dedicat a la dona?» publicat a *La Tralla*, el concepte «dona» es planteja com una definició difícil de precisar i que ella mateixa no és capaç de fer. En la introducció de l'article es dedueix que per fer el número extraordinari de la revista es va proposar a escriptors i artistes de renom que escrivissin alguna poesia o relat dedicat a la dona.

De manera que, en l'escrit publicat, Josep Miralles confessa que després d'haver-se documentat, no ha estat capaç de trobar una definició del concepte «dona», així que es compromet a «estudiar-la per més que crec i dono com cert que la millor, la única manera de resoldre aqueixa qüestió és deixar que ella sola, la dona, posi amb els seus actes sa vera definició».³⁶⁰ Tot seguit, Josep Miralles manifesta que no són els mateixos drets i deures de l'home aquells que s'exigeixen a la dona i, en el to satíric que caracteritza la publicació, afirma que «quedant així sentat tal i com van les coses en el món, la dona no és la meitat del gènere humà, si de cas és un bossinet, quasi res, lo més indispensable...».³⁶¹

I així és com de manera expressa i sense resoldre res, l'autora és capaç de posar en la ment del lector un interrogant molt debatut en una època en què les dones començaven a fer valdre els seus drets: «Si compleix amb tots els seus deures donant-li medis, com a meitat del gènere humà, no hi ha manera veritable ni honrosa de furtar-li ni un dels seus drets que com a tal té per propi dret»³⁶².

Es pot dir que des d'aquest article publicat a la premsa fins a la conferència «Valores individuales» donada a l'Ateneu de Madrid l'any 1920,³⁶³ Maria Domènech va anar fent públic el seu pensament en relació amb els dos sexes en conferències i obres literàries sempre amb arguments convincents sobre la naturalesa de l'individu home i dona. Però és en aquesta conferència que Domènech exposa de manera explícita

---

³⁶⁰ *Ibidem*.

³⁶¹ MIRALLES, Josep. «¿Quelcom dedicat a la dona?». *La Tralla*, 15 de gener de 1907.

³⁶² *Ibidem*.

³⁶³ El text d'aquesta conferència s'insereix en el tercer capítol del llibre *El profesionalismo y los sindicatos* (1927) amb el títol «Revisión de los valores individuales» que es divideix en tres apartats: I. El hombre y la mujer Componentes de la Sociedad; II. Los derechos individuales según propias facultades y contribución de las mismas al bien común; y III. El mal dicho problema feminista parte del problema económico social. OBS1/58, ps.1-47.

les diferències atributives que li són pròpies als dos sexes i que Domènech anomena «variants».

Per començar Maria Domènech recorre al naixement de l'individu, el qual va succeir de manera igual per a tots dos i «si cada uno de ellos tiene sus respectivas modalidades, atributos propios y especiales, son ellos en sí elementos complementarios dentro del todo humanidad».³⁶⁴ Potser no va ser encertada la descripció de les diferències físiques i intel·lectuals que fa Domènech a continuació, però val la pena conèixer-les. Així doncs, quant a naturalesa, Maria Domènech creu que l'home posseeix un cos més resistent adaptat als esforços físics i per exercicis que requereixen força muscular. En canvi la dona té menys força física però té més resistència per a treballs i esforços físics que requereixen més energia continuada. Pel que fa a la intel·ligència, l'home posseeix major intel·ligència per a funcions que requereixen més energia impulsora; en canvi la dona és més intel·ligent en les funcions que requereixen més reflexió i persistència, alhora que és més ordenada. Finalment, en la qüestió de sentiments, l'home obra impulsivament segons la seva intensitat i la dona conté els seus sentiments de manera reflexiva, ja que s'ho pensa dues vegades abans d'executar una acció.

El que volia Domènech en aquesta anàlisi una mica ambigua, és constatar que el problema de la diferència entre sexes no era de quantitat sinó de qualitat. L'important era que la dona s'instruís per tal d'aprofitar el seu potencial. Com que ella és qui ha de tenir cura dels fills des que neixen, la transmissió de l'educació en valors i la cultura seran fonamentals per al futur de la societat. Per tant, per a Maria Domènech, l'exaltació de la feminitat no venia al cas. Es tractava de responsabilitzar l'home i la dona del problema feminista i culpar els dos sexes de la discriminació femenina: l'home per por de perdre privilegis i la dona per temor a acceptar responsabilitats.

Les reivindicacions que fa públiques en el seu parlament són ben clares:

1. *Igualtat de drets i deures en la paternitat i la maternitat.*³⁶⁵ Cap altra dona de la seva època havia afirmat tan clarament que els fills tant són del pare com de la mare, i per tant no concep com l'administració i participació dels béns dels fills ha d'estar a càrrec del pare mentre la dona tan sols es queda amb els deures de mare.

---

³⁶⁴ *Op. cit.*, p. 35.

³⁶⁵ OBS1/58, p. 22.

2. *Repressió i abolició d'actuacions inconcebibles per part dels dos sexes.*³⁶⁶ Demana la protecció de la infantesa i l'abolició de l'infant expòsit, la repressió de la prostitució per part de la víctima i l'abusador, la rehabilitació dels éssers d'altres races, l'extinció de l'alcoholisme i la repressió en el joc.

3. *Igualtat de drets civils amb l'home, reconeixement dels seus drets legislatius i administratius.*³⁶⁷ Reclama que l'individu pugui escollir la nacionalitat i el dret de disposar dels seus béns i el seu treball.

4. *El dret al sufragi.*³⁶⁸ Reclama que la dona pugui votar i ser escollida per a càrrecs públics. Acusa tant els càrrecs conservadors com progressistes de tenir por d'allà cap a on es pot decantar el vot femení.

El cas és que Maria Domènech havia bastit tota una teoria sobre el feminisme, basada en la igualtat de drets, però sense defugir del paper que, com a esposa i mare, pertanyia a la dona. En l'article on Joan Cavallé destria les idees del pensament de Maria Domènech en relació amb el feminisme, fa un balanç de l'aportació teòrica afirmant l'ambigüitat ideològica: «D'una banda avança en la consideració de la igualtat essencial dels sexes i en la reivindicació d'una sèrie de drets, com el del sufragi, que esdevenien del tot imprescindibles. Però d'altra banda, es veia marcada per uns conceptes arcaics del paper de la dona a la societat, del seu destí com a mare que enterboliren el seu pensament».³⁶⁹ Ella mateixa n'era un exemple. Mentre atenia el seu marit, els fills i intentava assegurar l'ordre en la seva llar, també tenia temps per fundar i portar la Federació Sindical d'Obreres, escriure en diaris i revistes, viatjar arreu per conèixer altres formes legislatives, laborals i maneres de viure, donar conferències, publicar novel·les, treballar com a auxiliar inspectora de treball, etc. Però també creiem que sense una inquietud, una formació i un nivell cultural après des de ben jove, no hagués arribat a assolir el lloc que ocupava en la família i en la societat.

Per tant, és aquest el model que Domènech proposa, tot elogiant les capacitats de la dona per assolir allò que es proposi, però per això fa falta instruir-la. El seu missatge serà clau per a les generacions existents i les que vindran com a única solució per defugir de la discriminació femenina i com a fórmula de progrés per al país. En la

---

³⁶⁶ *Op.cit.*, ps. 25-29.

³⁶⁷ *Op.cit.*, ps. 30-32.

³⁶⁸ *Op.cit.*, p. 38.

³⁶⁹ CAVALLÉ, Joan. «Maria Domènech, feminista?». *Butlletí*. Centre d'Estudis Alcoverencs, núm. 17 (1982), p. 19.

capçalera d'un article, Domènech hi parafrasejava una màxima de Plató: «L'educació crea bells caràcters».³⁷⁰

Com es desprèn de les aportacions personals abans esmentades, no crec oportú el retret sobre la dedicació de la dona a la maternitat, des de l'època en la qual vivien aquestes dones. És obvi, tenint en compte els alts índex de mortalitat, que els primers anys de vida d'un infant corresponia passar-los amb la mare. Des de la perspectiva actual sí que sembla una posició conservadora, o si es vol «arcaica», la de pensar que només la dona pot tenir cura de l'infant en els seus primers anys. Però el cas és que el to de la conferència de 1920 a l'Ateneu de Madrid varia del text publicat en el tercer capítol de *El profesionalismo y los sindicatos* (1927), en el qual es basa Cavallé, justament perquè a la conferència té un públic a qui poder exhortar les seves conviccions. Tret d'aquest «concepte arcaic», que insisteixo que es justifica per la concepció pròpia de l'educació rebuda, és d'admirar el to del discurs que Domènech transmet als oients: «Pedimos pues a todos los individuos, hombres y mujeres, de sano criterio y no corrompida moralidad, que atiendan a dicho problema por lo que nos va a todos en ello, y consideren obra de ecuanimidad y de justicia social el logro de las aspiraciones de las mujeres que tienen la virtud de reclamar su personalidad (...)»³⁷¹ o algunes frases de la conferència que no es van publicar com «¡Tarea inútil la de ponerle obstáculos!; Todos serán arrollados por la razón que la guía!»³⁷² o «Ante la labor inmensa que debemos realizar, no nos queda tiempo para frívolos paliques de que si unos y de que si otros. Emprendamos pues juntos la santa cruzada de perfeccionamiento. Hagamos nuestra toda aspiración de mejora, sea de hombres, sea de mujeres».³⁷³ O fins i tot es deixa de publicar tot un paràgraf del discurs de Maria Domènech. En reproduïxo unes línies:

«Mil veces hemos dicho, y repetimos ahora, que con esa objeción [es refereix a la manca de preparació de la dona] se pretende atajar la justa causa de las reivindicaciones de la mujer (...) ¡Falta de preparación! ¡Pues qué! ¿Tan preparado estaba el hombre cuando empezó a ejercer los derechos que disfruta, y que empíricamente se adjudicó? ¿Y qué ha hecho para preparar a la mujer? Dejad pues que preparadas o no usemos de nuestro derecho (...)».³⁷⁴

---

³⁷⁰ *Feminal*, 28 de novembre de 1915.

³⁷¹ OBS1/58, p. 12. Al llibre *El profesionalismo y los sindicatos* hi diu: «Es necesario que todos, hombres y mujeres (...)», p. 37.

³⁷² *Op. Cit.*, p. 14. Al llibre *El profesionalismo y los sindicatos* les dues frases s'obvien.

³⁷³ OBS1/58, ps. 16-17. Al llibre *El profesionalismo y los sindicatos* aquest text s'obvia, p.39.

³⁷⁴ OBS1/58, p.40. Al llibre *El profesionalismo y los sindicatos* aquest text s'obvia, p. 47.

Maria Domènech no pot amagar la indignació que provoquen alguns arguments que li són febles i sense sentit. És per això que a diferència del registre més seriós i diplomàtic que requeria la publicació d'*El profesionalismo y los sindicatos* (1927), la conferència d'uns anys abans (1920) i en directe pren un to més activista i revoltat.

Com ja hem comentat, a principis del segle XX un seguit de dames actives es van dedicar a promulgar la cultura a les persones amb menys recursos i oportunitats. Com ja hem comentat, l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona (1909) de Francesca Bonnemaison, el Patronat per a les Obreres de l'Agulla (1910) de Dolors Monserdà i la Federació Sindical d'Obreres (1912) de Maria Domènech, van ser obres d'important contribució cultural i social a Barcelona.

En el cas concret de Maria Domènech, la seva implicació anirà dirigida a la protecció de les obreres, tant les que treballen fora de casa, en les fàbriques o indústries i empreses, com les treballadores a domicili. En aquest sentit, és important reflexionar sobre el nivell social al qual pertanyia cadascuna de les activistes del moment. Maria Domènech, a diferència d'algunes de les seves contemporànies com Dolors Monserdà o Francesca Bonnemaison, que vivien de les rendes pròpies o de les del marit, no pertanyia a l'alta burgesia.³⁷⁵ Si bé la situació econòmica de Domènech era còmoda, s'ha de tenir en compte que Francesc Cañellas exercia de metge i Maria Domènech va acceptar la feina com a inspectora de treball formant part del cos de funcionaris de l'estat, per tant tots dos treballaven.

Maria Domènech era bona coneixedora del pensament feminista internacional i coneixia les tesis europees i nord-americanes, però les seves idees partien inevitablement d'uns patrons de classe social acomodada mitjanament i del catolicisme social. Vivia les discrepàncies, que eren poques, de les seves contemporànies com Dolors Monserdà, més conservadora, o Carme Karr, més lliberal. Així com ho afirma Cavallé, i manllevo les seves paraules, Maria Domènech veient que la societat havia assumit el mot «feminisme», no el rebutja i es resol a adoptar «la perífrasi apuntada: “el mal anomenat problema feminista”».³⁷⁶ Perquè per a Domènech «el feminisme era una exacerbació de la feminitat, tan condemnable com el masculinisme»,³⁷⁷ i així ho demostra, com s'ha vist al llarg dels seus escrits i conferències on el tema sobre l'home

---

³⁷⁵ Cavallé inclou a Maria Domènech en el mateix rang social que les senyores de Macià, de Verdager, de Ferrer, de Torres, de Xandri o de Lasarte tal com ho analitza a *Maria Domènech, feminista?* on afirma que «Els seus marits gaudien de llocs rellevants en la societat catalana i elles incorporaven joioses el cognom dels seus esposos...». *Op. cit.*, p. 19.

³⁷⁶ *Ibidem*.

³⁷⁷ *Ibidem*.

i la dona és analitzat des d'un punt de vista social-laboral i no plantejat com a un problema d'identitats.

El feminisme burgès procedent d'aquesta època i al qual fa referència Maria Aurèlia Capmany no és el tipus de feminisme amb el qual Maria Domènech s'identifica, per això esquiva aquest vocable i adopta una posició de lluita pels drets de les dones, d'imposició a l'analfabetisme, d'obrir-se camí en l'àmbit professional i educatiu per a poder formar una societat sana, forta i instruïda, però que segueixi vetllant per la família.

Al llarg de la seva trajectòria social i intel·lectual hem conegut el seu parer sobre la proclamació de drets com el sufragi, l'equiparació de salaris o la diferència de gènere en les seves capacitats naturals. Així mateix, com Monserdà i Karr, també argumentava que l'experiència de les dones com a mares i esposes els permetia desenvolupar un activisme de contribució social i cultural favorable per a la societat i de retruc per a l'home. Del que es tractava, i amb això hi estaven d'acord totes elles, era d'assolir una educació de qualitat per a les dones catalanes. Demanaven un reconeixement del treball femení i la dignificació laboral i professional. Tot això s'havia de traduir en una major llibertat per a elles però en un entorn familiar i fidels a uns valors tradicionals cristians. Aquest era el feminisme de moltes «feministes» conservadores catalanes del moment.

En aquest sentit, almenys fins a la primera quinzena del segle XX, el feminisme de Maria Domènech és més aviat conservador, però a mesura que passen els anys i a causa de les vicissituds polítiques que viu Catalunya i Espanya, el pensament de Maria Domènech anirà progressant i adaptant-se a una societat de creixement, de noves oportunitats per a la dona i això farà que adapti el seu discurs als nous temps. De manera que arribarà a equiparar els dos sexes reconeixent les seves diferències però prenent-les com a base d'una teoria de la complementarietat que ella mateixa explicarà en les seves conferències. Així, Maria Domènech no proclamava el feminisme de la igualtat sinó de la complementarietat que al final havia d'aconseguir els mateixos drets legislatius per als dos sexes.

Així ho expressa en un document inèdit titulat «Misión social de la mujer»,³⁷⁸ publicat en una revista americana l'any 1921 on també es fa palesa la teoria de la complementarietat:

---

³⁷⁸ OBS1/50. Es tracta d'un manuscrit de quinze pàgines conservades (ja que es troba inacabat i manquen les següents) on Maria Domènech reflexiona sobre la finalitat de les dones en la societat. Es desconeix a quina revista es va publicar aquest text.

De aquí que resulta pueril y falta de lógica toda pretensión de superioridad del hombre o de la mujer, basándola en modalidades que son privativas de una mitad y diferentes de las que a su vez la otra mitad posee. Por este sistema no se establece superioridad absoluta a ninguna, pues cada parte puede argumentar de análoga manera, llegándose todo lo más a un círculo vicioso. El único principio ético por el cual ambos individuos pueden situarse en el justo medio, es el considerarse complementarios uno de otro. Solo así serán bien apreciados los valores integrales de ambos, tanto en lo que tienen de perfecta igualdad en sus bases, como en lo que exista de diferente en sus modalidades y atributos de equivalencia y de compensación, estimando cada uno como propios los del otro y respectándolos como quiere que sean respetados los suyos, sin jamás usurpar ni negar atribuciones sus derechos.³⁷⁹

Una altra conferència que va impartir el mateix any a l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú, amb el títol «Actuacions pròpiament moralitzadores»,³⁸⁰ pertany a un pensament més ampli ideològicament que posa les coses al seu lloc. Domènech parla més obertament de la necessitat d'instrucció de la dona, però també indaga sobre com l'home percep la situació en què es troba la dona, i sobretot insisteix en què tant és la professió o càrrec que ocupi, perquè la prioritat és que sigui apta per al lloc, així ho tenia anotat al guió de la conferència: «Equivocació de donar drets i atribucions a éssers que no tenen facultats per a fer-ne ús». Si bé la base del discurs és el mateix de sempre, s'atreveix a interrogar els seus interlocutors: «Està la dona educada i instruïda per a complir dits comesos?», «Té la dona reconeguts tots els drets per a complir amb els deures que li són propis? Per què no?». Aquestes qüestions que també exposava en el text esmentat anteriorment titulat «Misión social de la mujer» (1921) fan referència a allò que Domènech creu que es pregunten els homes. En la conferència de Vilanova i la Geltrú, Domènech no té escrit el que segueix en el text original castellà, que corresponen a les preguntes que les dones es fan dels homes: «¿Está el hombre por ventura poseído del valor de su actuación?, ¿Los límites a la importancia de su actuación le son bien conocidos acaso?».³⁸¹ En tot cas, el que pretén Maria Domènech és demanar que «no es busquin superioritats ni inferioritats de la dona i de l'home, són dos éssers que es complementen» i més endavant anomena les virtuts de la dona (resistent, reflexiva, persistent i cauta) i les de l'home (fort, impulsiu i enèrgic) com a forma de justificar aquesta complementaritat que tan defensa en la seva tesi sobre els dos sexes: «de la perfecció de cada un d'ells neix la perfecció de la humanitat».

---

³⁷⁹ *Op. cit.*, ps. 7-8.

³⁸⁰ OBS1/14. Es tracta de fragments extrets de la conferència *Misión social de la mujer* (OBS1/50), que ella mateixa va traduir al català per després divulgar-los a l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú.

³⁸¹ OBS1/50, ps. 11-12.

En l'arxiu de Maria Domènech trobem un altre article que l'autora titula «La mujer en las sociedades actuales».³⁸² Text datat el nou de març de l'any 1921 i escrit a partir del text original en castellà ja esmentat, i que parla de l'estratègia que la dona ha de seguir per a dur a terme les seves reivindicacions:

(...) además de la fortaleza que debemos atesorar en nosotras mismas y en todos nuestros actos, y de la justicia en que ha de ser atendida esta nuestra actuación por todos aquellos que han de darnos la debida y justa beligerancia en todo aquello que en principio ético no se nos puede negar, nuestra labor ha de estar dirigida también por la más delicada prudencia y nuestra acción ha de estar siempre efectuada bajo el dominio de nuestra estricta templanza.³⁸³

A diferència de l'anterior parlament fet a Vilanova i la Geltrú el mateix any, tornem a veure una Maria Domènech més prudent en l'expressió dels seus pensaments,³⁸⁴ però gens conservadora en el contingut. Això fa pensar que el text original es va anar adaptant segons al públic al qual es dirigia. D'altra banda, als seus 47 anys, és notòria la maduresa ideològica que Maria Domènech ha adquirit en el seu discurs ja que es manifesta de forma clara i precisa, sense embuts. Podríem afirmar que Domènech s'adona dels canvis ideològics que es van produint en la societat i per això està decidida a contribuir en el desenvolupament moral, especialment el de la dona que pot i creu que ha de ser partícip d'aquest progrés laboral, social i professional: «Ha llegado el momento en que nuestras mujeres se han dado cuenta de que constituyen un factor importante en los problemas sociales y quieren por lo tanto que su fuerza sea reconocida para poder cumplir su misión dentro de la sociedad que integran».³⁸⁵

No obstant això, l'home també s'ha de preparar per tal que se senti més fort per dominar una situació que li pot ser incòmoda però que no sap gaire quin rumb ha de prendre: «Se me dirá que la mujer avisada sabrá guardarse de semejantes peligros y de tales pequeñeces, pero les podré contestar que en un país donde ni el hombre ni la mujer tienen pleno conocimiento de sus derechos, ni de sus deberes, ni para consigo mismo ni

---

³⁸² OBS1/43. Text que va escriure mig any abans per a ser publicat a un setmanari de Madrid entre molts altres escrits. Tal com sembla indicar una notícia al diari de Salamanca *El Adelanto*: «Hemos recibido de Madrid, el primer número de *Manumisión*, semanario patriótico, portavoz del progreso nacional y de la cultura moderna. He aquí el sumario del número: (...) — La mujer en las sociedades actuales, Maria Domènech de Cañellas». Hi ha una vintena de textos, alguns escrits per dones com Beatriz Galindo, Margarita Nelken, Concepción Aleixandre, Carmen Burgos «Colombine», Celsia Regis, María Valero de Mazas o Joana Romeu. *El Adelanto*, 17 de desembre de 1920.

³⁸³ OBS1/43, ps.1-2.

³⁸⁴ Això ens permet deduir amb prudència que es podria tractar d'un text per a ser publicat en algun diari o revista, ja que l'inici de l'escrit comença amb tres xifres romanes «III», com si es tractés de la tercera part d'un text més extens que contindria dos apartats més.

³⁸⁵ OBS1/50, p. 12.

para con sus semejantes, es temible siempre toda flaqueza y toda pequeñez».³⁸⁶ Per tant, Domènech demana que la dona no tingui por i que lluiti per allò que li correspon: «Para que las mujeres percatadas de la fuerza de tales virtudes y siempre por ellas guiadas dejen de una vez toda duda y toda inercia y emprendan con fe la labor que por Derecho Divino les está confiado y ejerzan su actuación moralizadora en todas aquellas cuestiones que le son propias de una manera justa y eficaz».³⁸⁷

Gràcies als contactes que Maria Domènech va establir amb gent influent, intel·lectuals, activistes i escriptors de Madrid, va poder adquirir una visió més àmplia dels aspectes socials i culturals del país. Aquest conservadorisme que caracteritzava algunes de les seves contemporànies es convertia en alguna cosa més. Domènech era una persona molt activa i inquieta, amb carisma i dots de convenciment, era resolutiva i anava al gra. Estava convençuda de les seves idees, del seu pensament i estava decidida a tirar endavant, per això volia fer-ne divulgació teòrica mitjançant les conferències; i en la pràctica, com a treballadora a l'Instituto de Reformas Sociales (1918).

L'any 1917, quan desapareix la revista *Feminal*, Maria Domènech acaba de presentar la memòria de la seva estada a l'estranger i comença a interessar-se molt pel treball a domicili i decideix dedicar-se en cos i ànima a la lluita per a la millora de les condicions laborals de les dones. Domènech viatja a Madrid per lliurar l'informe d'aquesta modalitat de treball, imparteix conferències sobre aquest tema i sobretot comença a escriure novel·les, relats i poesies, a més d'obres de teatre que no donarà a conèixer mai. Com ja hem esmentat, l'any 1918 Maria Domènech va començar a treballar com a inspectora auxiliar de treball, la primera a Espanya. Va acceptar el càrrec a continuació de les col·laboracions que feia a l'Instituto de Reformas Sociales i perquè suposava una manera de poder treballar directament en la millora de les condicions laborals de la dona. Tanmateix, aquest càrrec li deuria suposar un cert distanciament en el manteniment de les relacions personals amb les seves companyes escriptores, ja que no se la veu col·laborant gaire a la premsa sinó més aviat en conferències arreu de Catalunya i Madrid. L'any 1919 mor Dolors Monserdà, i ja aleshores Maria Domènech s'havia proposat de continuar en solitari la seva activitat de protecció de les obreres. En el seu arxiu personal es guarden els guions i esquemes de conferències escrites a mà realitzades en centres socials i culturals que ens donen una idea de la seva activitat oratòria. Tanmateix l'obra que millor tradueix a nivell teòric la

---

³⁸⁶ OBS1/43, ps. 6-7.

³⁸⁷ OBS1/43, p. 8.

ideologia de Maria Domènech i on s'entén l'origen i la finalitat del seu pensament és *El profesionalismo y los sindicatos* (1927). Com ja hem comentat, l'obra tracta del problema social des d'una perspectiva femenina, i per tant dóna una visió femenina molt interessant de cada qüestió social.

En definitiva, Maria Domènech va ser una figura cabdal en la reivindicació dels drets i la protecció laboral de les dones. Tot i desmarcar-se d'un feminisme burgès que havia arrelat a la Catalunya de principis del segle XX, Maria Domènech coincidia amb les seves contemporànies en l'actuació d'iniciatives culturals i socials per tal d'ajudar les dones a alliberar-se de l'analfabetisme i de l'explotació laboral. A mesura que Maria Domènech adquireix l'experiència i la seguretat per expressar les seves idees, emprèn un camí de lluita incansable, de desig veritable pels drets de les dones, per a l'accés a l'educació igual i per totes les dones, per a la professionalització de les dones en gairebé tots els sectors d'ocupació.

TERCERA PART - ACTIVITAT LITERÀRIA

CAPÍTOL I. INICIS LITERARIS

1. Formació i lectures

Les memòries que Maria Domènech va deixar escrites amb el títol *Datas y recuerdos*³⁸⁸ constitueixen la font biogràfica que ens permet saber, per exemple, com va començar el seu interès per la literatura i quines eren les seves lectures de referència, amb quins escriptors i escriptores es va relacionar i per què escrivia sobre determinats temes.

Maria Domènech va créixer en un ambient intel·lectual divers. Des de joveneta va tenir l'oportunitat de fer amistat amb personatges interessants, com el crític de literatura Josep Yxart, el pedagog Pau Delclòs, l'escriptor i arqueòleg Jaume Bofarull, el poeta Manuel Peñarubia, el novel·lista Ferran Querol i, sobretot com ella recorda amb especial admiració, el Cardenal Isidre Gomà³⁸⁹ «como predilecto amigo y respetado maestro, cuyas doctrinas, escuchadas en sus interesantes conversaciones y estudiadas en sus libros y en sus Pastorales procuré tener como guía en el camino de mi vida».³⁹⁰

Maria Domènech confessa en les seves memòries que una de les seves aficions era la lectura de poesia. Llegia les obres de Verdaguer, per exemple cita *Flors de Calvari*, Àngel Guimerà, Josep Carner, Jaume Collell i les poesies de Dolors Monserdà de Macià, Dolors Armengol i Maria Antònia Salvà. També cita, entre les seves lectures, a Francesc Matheu, Lluís Via, Emili Tintoré, Joaquim Peña, Jeroni Zanné, Miquel Costa i Llobera, Joan Alcover, Llorenç Riber i l'escriptora que tant admirava, Víctor Català.³⁹¹

---

³⁸⁸ Nom original amb majúscules. D'ara endavant *DR*.

³⁸⁹ Isidre Gomà i Tomàs (La Riba, Tarragona, 1869-Toledo, 1940). Eclesiàstic i escriptor. Nomenat successivament professor del seminari de Tarragona i canonge, bisbe de Tarassona (1927), arquebisbe de Toledo (1933). Va ésser cardenal primat d'Espanya durant la Guerra Civil en la qual va tenir un destacat paper protagonista. Amb la seva influència personal va contribuir decisivament al reconeixement de la causa del Movimiento Nacional, legitimitat per la Carta Colectiva del episcopado español (1937) escrita per ell mateix. En un acte religiós a Madrid (1939) va rebre l'espasa victoriosa de Franco. Apologeta activíssim va escriure més de tres-centes pastorals i setze llibres. Va ésser membre de l'Acadèmia Española i un gran propagandista de la «Hispanidad». Biografia actualitzada (2009) extreta d'Amèlia CASTAN RANCH dins «Àrea de control de descripció» del fons ANC1-382 / ISIDRE GOMÀ i TOMÀS (CARDENAL GOMÀ) de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

³⁹⁰ *DR*, p. 23.

³⁹¹ Les disset cartes inèdites de Maria Domènech adreçades a Caterina Albert entre 1904 i 1931 es conserven en la Casa-Museu Víctor Català de L'Escala. Carme MAS les va donar a conèixer a «Aportacions a l'estudi de Maria Domènech a través de la correspondència amb Caterina Albert» (1997).

D'altra banda, també llegia escrits d'altres escriptors que col·laboraven a la premsa catalana com Maria Pilar Maspons i Labrós, Teresa del Camp, Elisa Gutiérrez, Josefa Moler, Pilar Pasqual, Júlia Castellví o Vicenta Janer. També autors espanyols reconeguts com Gertrudis Gómez de Avellaneda, Concepción Arenal, Carolina Coronado o Evelio del Monte (pseudònim de Josefa Pujol de Collado).

Segons explica Domènech en les seves memòries, durant els primers anys del segle XX, ja s'adonava de la creixent activitat artística i literària de Barcelona. Per contra, la distància tarragonina li permetia continuar escrivint i gaudir de la tranquil·litat de la ciutat, si més no a prop de la catedral on vivien ella i els seus, dels quals rebia un suport moral absolut. Però les ganes de fugir de la quietud tarragonina i de relacionar-se amb la intel·lectualitat barcelonina i amb les seves amigues escriptores, va precipitar el trasllat de la família a Barcelona a principis de l'any 1910.

Domènech tenia molt present el record de la infantesa i de la seva joventut perquè a Tarragona va ser on van començar totes les preguntes a les quals hauria de donar resposta al llarg de la seva vida. A més, a *DR*, Domènech ens rebel·la que la font d'inspiració dels seus escrits i obres provenia de la vila natal d'Alcover, on hi passava alguns caps de setmana i estius: «[...] de aquel ambiente tienen sabor todas mis poesías, y en él han nacido la mayor parte de los seres de mis novelas».³⁹²

Un cop es va traslladar a Barcelona, i com ella mateixa explica, va anar a trobar-se amb l'escriptora Dolors Monserdà: «Mi primera visita, tan pronto estuvimos todos perfectamente instalados, fue para Dª Dolores Monserdà de Macià, que me recibió tan amablemente que no dudé en considerarla mi mejor amiga y mi buena maestra»³⁹³ amb qui compartia moltes idees sobre el món de la dona treballadora.

D'altra banda, Maria va anar a conèixer personalment Carme Karr, aleshores directora de la revista *Feminal* i on hi publicava les seves narracions: «Luego visité a Carme Karr, con la cual tenía ya buena relación, recibíendome como amiga y compañera, y siguió publicando mis novelitas y mis poesías en *Feminal* siendo para mi muy agradable la buena relación que continuamos teniendo».³⁹⁴ Més tard, va poder conèixer l'escriptora Caterina Albert: «Pronto tuve ocasión de conocer personalmente a

---

Vegeu també: MUÑOZ PAIRET, Irene. *Epistolari de Víctor Català*. Barcelona: Curbet Edicions, volums I (2005) i II (2009).

³⁹² *DR*, p. 44.

³⁹³ *DR*, p. 54.

³⁹⁴ *DR*, p. 56.

Catalina Albert (Víctor Catalá), genial novelista y exquisita poetisa, cuyas obras ya conocía, siéndome muy interesante su relación».³⁹⁵

Pel que fa a l'amistat amb escriptors, Domènech explica que a través de la relació amb el poeta Lluís Via, director de la revista *Joventut*, va conèixer Guimerà:

(...) fue el mismo Don Ángel quien se interesó por conocerme, a causa de que al rendirle público homenaje todo Cataluña, yo le mandé a su propio domicilio unas cuartetas más o menos imperfectas, pero profundamente sentidas, y queriendo saber quién era la firmante las leyó a sus íntimos y entre ellos se contaba Via, que le prometió presentarle a la autora, y así lo hizo, y desde entonces fuimos amigos el incomparable dramaturgo y su ignorada devota.³⁹⁶

Domènech també ens explica com va conèixer Oller: «Conocí también personalmente al insigne novelista Narciso Oller, el más traducido de los escritores españoles, y a su cultísima hija María, pintora estimada, de los que fui buena amiga para siempre».³⁹⁷ Després va conèixer Maragall: «Y asimismo conocí al clásico Juan Maragall, cuyos artículos eran modelos del más puro castellano y cuyas poesías eran la más perfecta expresión del verbo catalán, cuya amistad aprecié en lo mucho que valía».³⁹⁸

Així és com Maria Domènech va fer amistat amb la intel·lectualitat barcelonina, però també a través de la seva activitat social i els viatges a Madrid, va tenir l'oportunitat de relacionar-se personalment amb algunes escriptors espanyols: «tuve la satisfacción de saludar a la exquisita novelista Concha Espina, que me dedicó una de sus obras, a lo que le correspondí, prometiéndole mi novela *Neus* que estaba escribiendo. Y asimismo saludé a la conocida escritora Carmen de Burgos, Colombine, que ya había conocido en Barcelona».³⁹⁹

I és que des de ben jove s'interessava molt per la literatura i les edicions que arribaven d'escriptors estrangers a través de la *Biblioteca Popular de l'Avenç*:

Cada día me interesaba más la vida literaria; leía cuanto de notable se editaba que pudiera hacer llegar a mis manos; y siendo la vida intelectual en Cataluña, en aquellos años, una de las demostraciones más florecientes de su vitalidad, era mucho y de gran valor lo que leía; la Biblioteca Popular de l'Avenç, a la que dieron nuestros escritores sus mejores obras y en la que se editaban también las más cuidadas traducciones de los mejores escritores extranjeros.⁴⁰⁰

---

³⁹⁵ Ibídem.

³⁹⁶ DR, p. 56.

³⁹⁷ Ibídem.

³⁹⁸ Ibídem.

³⁹⁹ DR, p. 77.

⁴⁰⁰ DR, p. 29.

Així doncs, tal com esmenta Maria Domènech en les seves memòries, la font d'inspiració de les seves obres van ser Alcover per a les narracions i novel·les d'ambient rural, les ciutats de Tarragona i Barcelona per a l'ambient urbà, i les lectures d'escriptors i escriptores coneguts i esmentats a *DR*.

2. Primers escrits i el pseudònim⁴⁰¹

El text més antic de Maria Domènech trobat en el seu arxiu data de 1902. És un breu article publicat a la revista *Pàtria* amb el títol «Fulles caigudes a les Rambles». Aquest article en concret tracta del paisatge de tardor i les fulles que giravolten pels carrers, concretament per les rambles. Parla de la melancolia, de la tristesa que tenen la fi de les fulles en ser trepitjades pels homes, i les fulles que en caure al camp tenen més sort. Al final del text, observem el comentari de qui signa: «Impressions íntimes de Joseph Miralles publicades per Maria Domènech de Cañellas».⁴⁰² Amb aquest pseudònim va signar les seves primeres narracions des de 1902 fins a 1909. Tanmateix, segons l'autora, aquesta aparició en premsa només eren «impresiones que seguramente no interesaban a los lectores del diario».⁴⁰³

El següent escrit, considerat per l'autora un article d'opinió, apareix publicat al 1904 al diari *Lo Camp de Tarragona*. Es tracta d'una crítica de la decadència de la música religiosa:

[...] lo primero que publiqué fue un artículo en el *Camp de Tarragona*, en abril de 1904 sobre música; mejor dicho, una crítica o queja de la decadencia en que había llegado la música religiosa, al ser olvidado el sentido litúrgico y espiritual que ha sido y ha de ser siempre la expresión del fervor de los creyentes, escrito con relación al Rosario de la aurora, en que la Salve María era un vals y la Santa María un chotis, y de otras muchas profanaciones.⁴⁰⁴

L'anècdota que la mateixa autora explica d'aquest article és que el va signar amb pseudònim i quan va sortir publicat, el seu marit li va dir: «Ya he visto tu artículo (...)», des d'aleshores diu que no va escriure cap més article amb pseudònim: «(...) desde aquel día firmé con mi nombre todos mis escritos». No obstant això, es tracta d'una confusió seva, perquè com a mínim fins l'any 1909 va seguir signant amb el pseudònim

---

⁴⁰¹ En aquest apartat només es farà un breu comentari dels articles apareguts en premsa dispersa. Els comentaris de les narracions i de les poesies ja apareixen en els capítols III i IV d'aquesta tercera part dedicada a l'activitat literària.

⁴⁰² OBSL2/38. Dins: *Pàtria*, febrer de 1902. Vegeu annex 9, p. 400.

⁴⁰³ *DR*, p. 32.

⁴⁰⁴ *Ibíd.*

Joseph Miralles. Tanmateix, sembla que per signar els seus escrits alternava el nom i el pseudònim perquè també trobem a la premsa alguns escrits signats amb el seu nom en aquests anys. El que sí podem afirmar és que a partir de l'any 1910 ja no tornarà a utilitzar el pseudònim.

Si bé és cert que hi ha escriptores que van escriure amb pseudònim, també és un fet que hi va haver molts homes que van utilitzar un pseudònim per signar els seus escrits de creació o articles d'opinió. Però mentre que ells ho feien com una forma diferent, si més no divertida, de mostrar-se al públic lector o bé de distingir la seva faceta literària i professional, elles, gairebé se sentien obligades a utilitzar una màscara per introduir-se entre el públic lector i poder oferir les seves poesies, narracions i opinions. Recordem el cas ben conegut de l'escriptora empordanesa Víctor Català/ Caterina Albert, soltera i sense compromís, que tal com afirma la doctora Francesca Bartrina: «va construir acuradament la seva actuació pública, i que va dedicar molts esforços a transmetre la imatge d'una senyoreta de casa bona, tímida i assenyada, que es permetia la vel·leïtat d'escriure».⁴⁰⁵ També recordem el cas de la dramaturga Felip Palma/ Palmira Ventós o els diferents pseudònims que va anar adoptant Carme Karr al llarg de la seva vida: L'Escardot, Xènia, Un Liceista, etc.

Maria Domènech va començar a escriure amb pseudònim perquè en els seus inicis com a escriptora no estava segura del resultat que tindrien els seus escrits. En les seves memòries, l'escriptora explica que quan va començar a escriure, enviava els seus articles a diaris i revistes creient que ningú se'ls llegiria. Aquests primers articles estaven tots signats per Joseph Miralles. Personalment crec que s'amagava darrere aquest nom per saber l'opinió dels lectors, perquè Maria Domènech sempre va tenir en compte què pensava el seu entorn familiar i social. Podem afirmar que el cas de Maria Domènech és un tema d'inseguretats o manca de confiança en l'expressió de les seves opinions: «Mi principal ilusión, más que ilusión, algo como una obligación, fue el publicar a los cuatro vientos impresiones y razonamientos que a nadie interesaba saber, ni tenían valor alguno para publicarlos».⁴⁰⁶ És obvi que l'escriptora tenia ganes de donar a conèixer les seves idees, però per a ella, els inicis van ser expectants.

En un article publicat a *El Herald*, del qual es desconeix la data de publicació, l'escriptora i activista dels drets de la dona espanyola, Colombine (pseudònim de

---

⁴⁰⁵ BARTRINA, Francesca. *Caterina Albert/ Víctor Català. La voluptuositat de l'escriptura*. Vic: Editorial Eumo, col·lecció Capsa de Pandora, 2001, p. 17.

⁴⁰⁶ DR, p. 31.

Carmen de Burgos (1867-1932)) comenta la faceta sociològica de Maria Domènech i elogia la seva vessant literària que va iniciar escrivint als diaris de Catalunya amb el pseudònim de Joseph Miralles. Colombine intenta explicar el perquè de l'ús del pseudònim: «las escritoras catalanas suelen ser poco conocidas entre nosotros y, sin embargo, existe en Barcelona un movimiento feminista muy notable. Tal vez obedeciendo a ese temor que hace a las mujeres ocultarse bajo disfraces masculinos».⁴⁰⁷

Entre 1902 i 1909 es va anar sabent que Josep Miralles era Maria Domènech. De fet, en una breu narració titulada «Conseqüència» (1906), després de la signatura en pseudònim hi ha escrit el comentari següent: «Aquest article és degut a la ploma d'una incògnita i novell escriptora».⁴⁰⁸ En traslladar-se a la capital catalana i veure que malgrat destapar-se la màscara els seus escrits seguien interessant i el seu èxit anava creixent, no tenia sentit continuar escrivint amb pseudònim. La joventut i la manca d'experiència possiblement van acompanyar la inseguretat de Maria com a escriptora novella, però desitjava ser acceptada públicament i sobretot pel seu marit. Per tant, el fet d'escriure amb pseudònim va ser una estratègia temporal a l'espera de la resposta del seu entorn.

Durant els anys que Maria Domènech fa ús del pseudònim i viu a Tarragona, escriu articles en els quals deixa palesa l'estimació profunda per aquesta ciutat que la va acollir des de ben petita. A *Lo Camp de Tarragona*, tornem a trobar un altre l'article que parla d'aquest afecte per la ciutat, però també per totes les festes catalanes i culturals com són els Jocs Florals, la Festa de la Bellesa celebrada a Palafrugell o les trobades de Sardanes. L'article en qüestió es titula «Feina a fer i gens grollera»⁴⁰⁹ i aprofita per denunciar la manca d'iniciatives culturals com les esmentades a la ciutat de Tarragona. No és la primera vegada que Domènech atribueix a la ciutat l'estat de «morta» en els seus primers escrits de principis de segle XX: «Que quan del finestral de ma cambra me la miro tan xamosa i tan quieta, m'apar una gentil dona recolsada damunt fantàstica cadira i que sos peus descansan en un immens coixí blau amb randes blanques, tota bella, tota hermosa; però morta i ben morta». Tot seguit insinua que el català té prejudicis a l'hora de donar a conèixer els costums i les tradicions catalanes: «Fem un esforç, trairem-nos la por del damunt, diem-ho ben alt que som aimants de

---

⁴⁰⁷ OBL2/2e.

⁴⁰⁸ *La Tralla*, 1906.

⁴⁰⁹ Desconeixem la data d'aquest article, però creiem que deuria ser pels volts de 1905. Any en què es va celebrar per primera vegada la Festa de la Bellesa a Palafrugell i a on Prudenci Bertrana va donar a conèixer l'obra *Josafat*.

nostres lletres, no esperem que ho digui primer el veí». Domènech llança la proposta per organitzar una festa cultural com la de la Bellesa, de caire literari, a la ciutat romana, però curiosament no es presenta voluntària per iniciar-la: «¿Qui organitzarà la festa? Jo la proposo i qui pensi i parli en català té dret a fer-la, (...) Tècnicament prou hi ha elements i poc costaria fer-la, i econòmicament tal vegada si féssim festa per les fires de nostra ciutat aparionaríem la poesia amb l'economia».⁴¹⁰

Un altre article del qual no en sabem la data, però que va publicar a *Lo Camp de Tarragona*, explica el record que té de les seves visites a l'església del poble on va néixer Domènech. L'article «Lo sant de l'altar del meu poble»⁴¹¹ repassa els moments previs a la missa en festes assenyalades del poble i sobretot quan la mare de l'autora s'ocupava de «posar ben dretes les sacres, allisar les tovalles i encendre els ciris».⁴¹² D'aquells moments recorda com s'asseia al costat del Sant i era tanta la devoció cap a ell que fins i tot li semblava que la somreia de content que estava perquè tenien cura d'aquell lloc sagrat abans de cada acte litúrgic.

Un altre article del qual en desconeixem la data però que es publicà al mateix diari *Lo Camp de Tarragona* és «L'americanisme i l'ambient tarragoní».⁴¹³ Domènech no pot evitar comparar la seva estimada Tarragona amb l'activitat i la voluntat que hi ha en altres països, veïns o llunyans com el territori americà, de donar més que una educació als fills, sinó uns estudis superiors perquè lliurement puguin escollir el seu futur. L'autora de l'article critica una vegada més l'estat d'apatia de la seva ciutat: «Aquesta vida tan convencional és la que ens té allunyats de tot progrés per tots estils; de literatura i belles arts se fa ben poca cosa; mirem lo que fan los demás pobles veïns i llunyans nostres com coses impossibles per a la gent d'aquí (...) Tarragona té de veure's abandonada per no poder donar-los-hi un bocí de pa».

Els següents escrits signats amb pseudònim es van publicar majoritàriament a l'any 1906, per exemple una narració a la revista *Occitania*, «Caritat» (1905), o l'article al diari *Serem*, «No hi ha mal que per bé no vinga» (1906), en el qual empenyia homes i dones a treballar: «cada u per si segons son criteri, medis i forces». Es tracta d'un text d'opinió que pren un to d'exaltació al renaixement cultural: «Una de les més hermoses, tasques i per la que tots podem jurcar, és la de portar la llum de nostra causa a les

---

⁴¹⁰ OBL2/21.

⁴¹¹ OBL2/34.

⁴¹² *Ibidem*.

⁴¹³ OBL2/29.

intel·ligències tancades, per diverses causes, a l'esclat de nostre renaixement».⁴¹⁴ Com es pot veure, l'escriptora aprofitava l'article per estimular el públic lector a viure la vida amb més humanitat.

A *Lo Camp de Tarragona* publicà l'any 1906 la narració «Cuadret de costums tarragonines» i un article sobre la «Inauguració de l'Ateneu de Tarragona» elogiant la inauguració de tan encertada obra ja que amb l'Ateneu es desmenteix l'afirmació «dels que més de cent cops havíem dit que Tarragona és morta». En aquest article, Domènech destaca que en la vetllada s'homenatjava l'humanista i arqueòleg Lluís Pons d'Icart (1518-1578) i que es va gaudir de la presència de l'Orfeó que tant va entusiasmar el públic assistent.

Dins l'arxiu personal de Domènech hi ha dos textos que es troben enganxats en la mateixa fulla i que també es van publicar a *Lo Camp de Tarragona*: «Lo malalt crònic» i «Prec», també escrits al mateix any 1906. En el primer, l'escriptora comença dient que ha trobat en un manuscrit un conte que parla d'un malalt que està envoltat de gent que sent molta pena i gent que sent alegria, però no s'explica el final. El narrador vol transmetre un missatge: que tothom es fixi en el malalt que tingui a prop i que sàpiga que necessita pau per morir amb tranquil·litat. El segon article, tal com diu el títol, és un prec a la societat perquè la causa més segura de la cultura a les societats, que és l'educació de la dona, s'escampi per Catalunya i posa l'exemple de la Comissió de Dames barcelonines en la qual es va signar un manifest dirigit a la dona perquè contribuís a l'Homenatge de Solidaritat Catalana.

En l'arxiu personal de Domènech també trobem un article amb un homenatge a Enric Ibsen (1906)⁴¹⁵ i a *Or y Grana* publicà la narració «De Petites» i l'article «Una tarragonina en defensa d'*Or y Grana*» (1906). En aquest darrer article, Domènech explica el sentit de la revista *Or y Grana* a través d'una trobada amb dos periodistes que la interroguen a la sortida del teatre: «-Quin ideal persegueixen les dones catalanes escrivint pel públic?/-Quin be pot portar a la societat el fet que les dones escriguin?/ - *Saben i fan política les senyores d'Or y Grana ?/-Quina finalitat té Or y Grana ?*».⁴¹⁶ Tot seguit, Domènech respon a les preguntes justificant que aquí a Catalunya la societat està prou avançada per publicar revistes dirigides i redactades per dones de la mateixa

---

⁴¹⁴ OBL2/38.

⁴¹⁵ JOSEP MIRALLES. [sense títol]. Dins: ALADERN, Josep (dir.). *Homenatge dels Catalans a Enrich Ibsen*. Barcelona: Tipografia Catalana, 1906. El breu article glorificant els ideals del mestre es publicà al costat d'altres articles d'escriptors reconeguts com Joan Maragall, Apelles Mestres, Adrià Gual, Ignasi Iglesias, Roviri Virgili o Víctor Català.

⁴¹⁶ *Or y Grana*, 1 de desembre de 1906.

manera que ho fan els homes: «Hem de pensar que som una mica més al nord que els habitants del Marroc, on les dones en públic, ni tan sols ensenyen la cara. Tenim el dret i el deure d'esser un xic més civilitzats».⁴¹⁷ A continuació parla dels ideals de les dones sobre el fet d'escriure en públic i afirma que són els mateixos que els homes: «tenen ganes, desig d'exterioritzar els seus pensaments creient fer un bé». I segueix amb el to exaltat que la mateixa conversa va portant, que ja és hora que les dones contribueixin al «gran despertar de Catalunya» i després de mostrar-se convençuda que la revista serà un èxit si les dones que escriuen no tenen miraments i les que redacten es deslliuren de tot prejudici, acaba donant un consell: «No hi pensem al jutjar un treball en si qui l'ha fet porta faldilles o pantalons!...val o no val i prou!».⁴¹⁸

A *La Tralla* Domènech va publicar la narració «Conseqüència» (1906) i l'any 1907 l'article «¿Quelcom dedicat a la dona?» on expressa per primera vegada les seves raons per parlar de la dona, qui o què és i què representa en la societat.⁴¹⁹ En aquest mateix any i en el mateix diari també va publicar l'article «Los petits touristes». En aquesta ocasió Domènech descriu la seva perplexitat en confondre un grup d'escolars catalans amb uns turistes que contempen la catedral de Tarragona. A partir d'aquí, l'autora es vanaglòria de la quantitat de monuments i restes històriques de què gaudeix la ciutat romana i de les quals el jovent se'n pot aprofitar i així augmentar el seu coneixement. De manera que Domènech valora les visites que fan els estudiants de Catalunya per conèixer el territori tarragoní i la seva història: «Benvinguts siau, hermosos plançons d'homes de demà; Tarragona vos saluda agraint vostra visita i vos desitja siau sempre tan ben guiats, com en l'excursió present (...)».⁴²⁰

Per aquests anys, comença a escriure als primers números de *Feminal*. El primer que trobem és la lletra d'una cançó «Era que no et coneixia», escrita per ella mateixa. Els darrers articles, poesies o narracions escrites amb pseudònim ja són de l'any 1908 a *El Poble Català* (la narració «Somni») i a *Feminal* («De Tarragona») on s'apunta que Domènech fa de corresponçal per a la revista a Tarragona a sota del seu retrat. En aquest article Domènech parla del desvetllament que darrerament està vivint la ciutat. Tal com havia fet uns anys abans, elogia el funcionament de l'Ateneu de Tarragona «qual casal, a més de ser un centre de cultura general i lloc a on poden els catalans parlar de llurs

---

⁴¹⁷ *Ibidem*.

⁴¹⁸ *Ibidem*.

⁴¹⁹ Aquest article dedicat a la dona s'ha comentat en el capítol VI dedicat al feminisme en la segona part d'aquesta tesi.

⁴²⁰ *Lo Camp de Tarragona*, 14 de gener de 1907.

ideals, té per finalitat educar els fills de Tarragona per medi de tots els avenços de la moderna pedagogia (...)). Tot seguit esmenta l'estudi iconogràfic del Rei Jaume I el Conqueridor (1909) com a obra interessant per a la ciutat realitzat pel bibliògraf Eudald Canivell. I acaba l'article compromentent-se a «donar a conèixer tot quan esdevingui a Tarragona i a son camp que tingui relació amb els vells ideals de cultura i civilització mundial (...)).⁴²¹

L'any 1909 també publicà articles com «Les fulles caigudes a ciutat» a la revista *Renaixement* on Domènech descriu la tardor com a una estació trista i freda que despulla els arbres i cobreix de fulles els carrers de la ciutat. Així mateix, l'autora estableix una analogia entre les fulles que rebutja l'arbre i les persones a qui la humanitat menysprea o desatén. Aquest mateix any Domènech va publicar a *El Poble Català* l'article «Bella conjunció», un escrit que elogia les obres de Víctor Català i Dolors Monserdà. Esmentant aquestes escriptores vol aconsellar les dones catalanes a prendre-les de models i així augmentar la cultura social. Al diari *La Cruz*, Domènech també va tornar a escriure sobre la darrera obra de Dolors Monserdà, *Estudi Feminista*, (1909) amb el títol «Una obra molisadora». Domènech deixa clar que l'obra de Monserdà és una obra «notablement educadora i intensament social» per la qual cosa afirma que l'autora, a través d'uns principis morals, ofereix uns coneixements i uns consells a fi de demostrar «com la dona, assolint la consciència dels seus actes, pot també assolir l'ideal de bastar-se a sí mateixa i ésser-li útil a la societat».⁴²²

Aquests primers articles, publicats a la premsa i signats amb pseudònim, demostren ja l'inici de l'interès de Domènech per la cultura femenina i aplaudeixen la inauguració de noves institucions culturals, la publicació d'obres que fan referència al passat històric català, així com obres d'escriptores que cal prendre com a model. Per a Domènech, totes aquestes iniciatives ajudaran a augmentar el nivell cultural de la societat, tenint en compte el paper que ha d'exercir la dona com a transmissora de valors morals i coneixements als fills: «Tots sabem que és la mare qui inculca les creences; i sabem també que la dona –mare, muller i filla– és la més fidel guardadora de les tradicions. Sia, doncs, ella, qui guï als nostres fills recta i consciencudament».⁴²³

Gràcies al bon recolzament familiar i social que va rebre als inicis de la seva carrera social i literària, Maria Domènech va anar adquirint seguretat i confiança en ella

---

⁴²¹ *Feminal*, 26 de juliol de 1908.

⁴²² *La Cruz*, 25 de juny de 1909.

⁴²³ «Una obra moralisadora». *La Cruz*, 25 de juny de 1909.

mateixa fins que l'any 1910 va decidir deixar de signar els seus escrits amb pseudònim. La raó cal trobar-la en el seu interès per donar a conèixer la seva dedicació a l'activitat social concentrada aleshores en la constitució de la Federació Sindical d'Obreres (1912).

Al llarg de la seva trajectòria literària i social, tot el que va escriure Domènech va ser per transmetre les seves idees i projectes socials pensant en el col·lectiu de les dones treballadores. Un cop es va sentir més segura en l'expressió verbal i a partir d'ésser requerida per ocupar càrrecs d'institucions, va començar a augmentar la seva activitat pública tant en l'àmbit social com literari. També, com hem explicat en la biografia, per a Domènech, va ser una època de formació en la llengua catalana.⁴²⁴

L'any 1911 també publica l'article «Barcelona-Cine» a la revista *Renaixement*. Aquest article és una queixa del cinema majoritari que arribava a Barcelona: «repugnantes escenes» i «quadros sagnants i esgarrifosos». No es queixa de la gent que té certa cultura i ho va a veure, es queixa de la gent que ignorant i inconscient s'impregna d'aquestes imatges i això perjudica el seu desenvolupament cognitiu. Maria Domènech s'esgarrifa, reflexiona i llavors és quan arriba a la conclusió que tot això succeeix i succeirà sempre per l'egoisme d'uns quants que es volen enriquir venent aquest tipus de producte que demana la societat de baix nivell.

Finalment, hi ha dos articles que cal esmentar per la particularitat que van ser publicats en català i castellà. El primer, titulat «Les Fires» i publicat a la revista *Renaixement* segurament l'any 1910,⁴²⁵ i el segon, «Las Ferias», publicat en una revista desconeguda en una data desconeguda. L'article en català es va tornar a publicar a la col·lecció d'*Il·lustració Catalana, Vers i prosa* l'any 1915. L'article en qüestió intenta transmetre la il·lusió de l'activitat que es viu en la ciutat de Barcelona, especialment durant les festes nadalenques on hi ha molt moviment sobretot en la fira de Santa Llúcia i de Sant Tomàs a la plaça de Sant Jaume i els carrers propers.

---

⁴²⁴ Quan Maria Domènech va començar la seva tasca literària, va observar que el català era usat en molts articles i obres literàries dels escriptors i escriptores de renom. Ella, com qualsevol catalanoparlant de l'època, es trobava que no sabia escriure correctament el català. Per això, l'any 1906, aprofitant el Congrés de la Llengua Catalana, va assistir-hi amb la voluntat d'aprendre a millorar aspectes importants i necessaris per a dominar la llengua, sobretot l'escriptura i l'expressió oral. Així que va decidir aprofundir en els estudis de la llengua catalana, i adquirir més seguretat a l'hora de publicar. Ja hem explicat en el primer capítol l'assistència al Congrés de la Llengua Catalana l'any 1906 i la col·laboració a la Lliga del Bon Mot l'any 1908.

⁴²⁵ OBL2/30. No tenim la data exacta de la publicació de l'article. Com que sabem que es va publicar en la pàgina 115 de la revista *Renaixement* perquè es veu en el retall de diari, fent una aproximació deductiva podria ser que fos de l'any 1910. Aquest any, que ja no publica amb pseudònim, coincidiria amb el primer Nadal que Maria Domènech va passar a Barcelona i on quedaria meravellada de les fires de Santa Llúcia i de Sant Tomàs.

Reproduïm una mostra del mateix fragment en català i en castellà:

[Fragment en català]

(...) ben aviat us trobareu encantats davant una d'aquelles *parades* seguint involuntàriament les modulacions d'una veueta dolça, i els moviments d'una testa rossa de sedosos rulls, i les cobdicioses mirades d'uns ulls de color de cel, i sentireu l'intensitat dels desigs d'aquell home-infant i beneireu la fira qui tants cors fa batre i tantes il·lusions alenta...⁴²⁶

[Fragment en castellà]

(...) pronto os hallareis subyugados ante una de aquellas mesas, siguiendo involuntariamente las modulaciones de una vocecita y los movimientos de una rubia cabecita de sedosos bucles y las codiciosas miradas de unos de sus ojos color de cielo: sintiendo la intensidad de los deseos de aquellos hombres-niños, y bendeciréis las ferias que tantos corazones hacen latir y tantos afanes despiertan.⁴²⁷

La il·lusió amb què Maria Domènech va traslladar-se a la capital és descrita a *DR* i serà un punt d'inflexió en la seva vida per la multitud d'oportunitats que ofereix la ciutat quant a relacions socials i literàries. Domènech s'adona que, a Barcelona, hi viu un tipus de dona disposada a lluitar pels seus ideals, i això per a Domènech és un punt de partida per organitzar-se en la lluita per aconseguir els seus desigs de millorar les condicions de la dona en qüestions socials i culturals. En un article aparegut a *El Poble català* el 4 de desembre de 1911, Maria Domènech reproduïx un fragment d'un text de Lluís Bello⁴²⁸ sobre la dona barcelonina que havia estat publicat al diari de Madrid *El Sol*. L'article és interessant perquè parla dels canvis que està fent la dona de Barcelona i de la diferència que ja es comença a veure en comparació amb Madrid. El canvi, des de la nostra perspectiva, és positiu, si bé Bello sembla veure la transformació amb recel i, fins i tot, amb certa gelosia. La dona de Barcelona s'està allunyant de la dona tradicional, la de casa, en paraules de Bello:

---

⁴²⁶ *Ibíd.*

⁴²⁷ OBL2/32.

⁴²⁸ Luis Bello va estar molt vinculat al Krausisme, al regeneracionisme del 98 i a la generació del 14. Va dur a terme una veritable campanya nacional a favor de l'escola pública. Tots els articles publicats per Bello al diari madridista *El Sol*, els recull Agustín Escolano Benito, catedràtic d'Història de l'Educació de la Universitat de Valladolid en el llibre *Viaje por las escuelas de Cataluña* (2002), editat per Tirant lo Blanc.

El cosmopolitismo que nos invade va transformando ese concepto, no con propaganda feminista hecha en discursos, libros y periódicos, sino en hábitos y costumbres que trae sencillamente la vida moderna. Yo creo que la mujer barcelonesa es la que va delante por el camino de esa revolución, sin duda porque la vida moderna ha encontrado más fácil acceso en Barcelona que en el resto de las ciudades españolas, sin duda por el influjo de la cercana Francia.

L'opinió que es va formar de la dona barcelonina és fruit d'estar-se quinze dies a la ciutat de Barcelona i observar que aquí la dona «viva de movimientos, es resuelta y se adivina en ella que tiene ya su vida propia, su independencia». No obstant això, a Maria Domènech, li hagués agradat que aquesta actitud de la dona barcelonina hagués estat majoritària, i no solament a Barcelona, sinó arreu de Catalunya.

A través de la premsa, Maria Domènech va trobar una forma de comunicació en la qual se sentia còmoda i acceptada entre el desig d'escriure tot allò que li semblava que la gent havia de conèixer i la recepció positiva dels seus articles. Al mateix temps, continuava el seu interès per l'entorn social de la dona treballadora, tema amb el qual Maria estava molt sensibilitzada.

El projecte de fundar la Federació Sindical d'Obreres (1912) va ser molt important per a Maria Domènech de Cañellas. Als 38 anys, ja es reconeixia com a sociòloga i escriptora; i, per tant, ja s'havia consolidat una ideologia pròpia. El seu objectiu també era molt clar i primordial per a la societat: aconseguir la millora de les condicions laborals de la dona obrera i al mateix temps culturitzar-la. Aquest projecte no la va desviar de seguir la seva trajectòria literària, i l'any 1914 va sortir publicada la seva primera novel·la *Neus*. Aproximadament cada dos o tres anys sortirien a la llum altres títols no menys importants: *Contrallum* (1917), *Gripaus d'or* (1919), *Herències* (1925) i *Él...* (1925).

La temàtica de les seves novel·les respon a la realitat biogràfica i social de l'autora i l'època. Per exemple, la novel·la *Neus* és un reflex de les inquietuds de l'escriptora: una noia joveneta activa i curiosa que vol defugir del mas per anar a la ciutat i com que no té estudis, es veu desorientada davant les adversitats i fins i tot incapacitada per decidir quelcom fins que un home a qui estima la farà anar pel bon camí. La novel·la no té massa interès literari, però tractant-se de Domènech, podríem destacar el missatge pretès i la voluntat d'escriure perquè les dones humils la llegissin. *Gripaus d'or* també va ser escrita per reflectir la realitat, aquesta vegada de la burgesia catalana: exhibicionisme de béns materials, sentiments confusos per manca de moralitat i amors prohibits o forçats. És una novel·la molt ben estructurada i potser la que té més

interès literari. *Herències* ens transporta novament a principis del segle XX i tracta dels conflictes amorosos i la disputa de béns entre dues famílies en una vila rural. I la novel·la breu escrita en castellà *Él...* tractarà de la infelicitat femenina en el matrimoni.

CAPÍTOL II. NOVEL·LA

1. Novel·les publicades

Les novel·les servien a l'autora per lliurar les seves il·lusions a la ficció literària, al mateix temps que era una manera de transmetre al públic lector un missatge de reivindicació a favor de la millora de la condició de la dona i a favor de la seva formació.

1.1 *Neus* (1914)

Neus és una novel·la que defensa els beneficis que aporta a les noies una bona instrucció, tant pel fet que els permet de conèixer-se elles mateixes i el seu entorn social i familiar, com també pel fet que les ajuda a actuar amb fermesa davant de qualsevol obstacle de la vida. Aquest tema correspon a una de les causes principals que Maria Domènech va defensar en els nombrosos discursos morals i polítics que va realitzar des de jove.

Neus va precedida d'un pròleg on exposa una sèrie de reflexions que insinuen el que serà el tema central de la novel·la. Per donar més veracitat a la història, l'autora a través d'una narradora, madura i segura de si mateixa, però humil, utilitza diverses imatges per recordar-nos la duresa del camí vital. Així, adverteix que la vida és com un bosc frondós «on per entre les soques dels pins s'entrelliguen l'heura i el lligabosc», però on, malgrat tot, sempre hi ha «la violeta que es fa endevinar per sa fragància, i la ginesta que ens ullprèn amb sa brillantor». Però, tot i considerar «penosa» l'existència d'algú que adverteixi la dona dels perills de la vida, considera oportú, «advertida per l'experiència», ensenyar «a les ànimes pures», a les quals va dedicada la novel·la, «la llum de les tenebres».

Més avall, fa referència al «Ser Suprem», creador de l'home i la dona. Ens recorda que també Adam i Eva, indefensos, van ser advertits de les seves febleses perquè així els fos més fàcil esquivar els perills del seu entorn. D'aquesta manera, l'objectiu és avisar les persones febles (que posseeixen les qualitats de les «ànimes pures») dels perills de la vida i instar-les a descobrir les virtuts que elles mateixes desconeixen o neguen i utilitzar-les per lluitar contra els obstacles que es trobaran al llarg del seu recorregut vital. Tal i com segueix el pròleg, per no pensar que les imatges són una

distorsió de la realitat i que «no es tracta de flors, sinó de cors», recorre a una altra imatge, la del mar, i adverteix que per navegar s'han de conèixer els esculls i les roques de les profunditats. Per darrera vegada aconsella al lector que no es deixi portar per les passions i que estigui atent als enganys. Honestament i fent ús del discurs humil que la caracteritza, l'autora acaba dient: «No crec que mon petit llibre fes cap manca en el món; però em perdono l'haver-lo donat a llum, i em sento guardada del verí de tot escurçó que veient-se senyalat volgués fiblar-me, pel gran sentiment caritatiu que me l'ha dictat».⁴²⁹ Maria Domènech entén aquesta novel·la com una obra benèfica, en un sentit altruista per ajudar la dona lectora de la seva època a pensar sobre la vida i créixer des de les adversitats que se li presenten.

En l'inici de la novel·la contemplem l'escenari d'una petita vila dels entorns de Barcelona. La primera part, que conformarien els dos primers capítols, parla de les causes que impulsen la jove protagonista a abandonar la vila on viu per anar a la ciutat. Neus, de dinou anys, de complexió feble però amb un caràcter tenaç i una gran sensibilitat, viu en un entorn familiar insuportable des que la seva mare va morir, perquè el seu pare, Esteve Palauet, de seixanta anys, s'ha casat amb una altra dona que no tracta gens bé la noia. A més a més, el seu germà, Narcís, de tretze anys, s'ha tornat rebel i desobedient des que la madrastra governa la casa.

Pel que fa a la descripció física de Neus, tan sols ens diu que és de complexió feble. Quant a la personalitat de la noia, l'autora ens la descriu curiosa: «(...) donat l'afany que ella tenia d'aprendre i la seva natural aptitud, era sempre la primera en totes aquelles coses que –fantasiosa per temperament– l'apartaven de la realitat de la vida (...)».⁴³⁰ Neus és una somniadora que s'imagina vivint en una casa acomodada i que viu en «esperit constantment».

Un dia, després d'una forta discussió amb la madrastra, Neus va a cercar el seu pare per anunciar-li que marxa de casa. L'Esteve, convertit en batlle després de quedar vidu, passeja pels voltants de la vila amb el secretari. Segons Neus, aquest darrer té una relació sentimental amb la madrastra: «L'odiava en aquell home, de l'amistat del qual dubtava, com de la intimitat que tenia amb sa madrastra de molt temps ençà».⁴³¹ Més endavant sabrem que sent l'impuls de desemascarar la hipocresia i la traïció del secretari, però es reprimeix: «I en aquella ocasió ella tenia de fer-se forta en les raons

---

⁴²⁹ *Ibidem*.

⁴³⁰ *Op. cit.*, p. 15.

⁴³¹ *Op. cit.*, p. 21.

del seu pitjor enemic, de l'home que tant hipòcritament traïa a son pare. (...) temptada estigué de descobrir-la a son pare allí mateix, davant del secretari, emperò, tot seguit se'n refredà, comprenent que era inútil, que la salvació de casa seva i de son pare era impossible».⁴³² Quan Neus s'apropa per explicar la seva decisió: «Sols vinc a dir-vos que després de molts dies de pensar-hi, he resolt sortir de casa i buscar-me la vida a Barcelona», el seu pare es queda desconcertat. La decisió de Neus no és un caprici, una estratègia per a negociar o una forma de fer xantatge. Neus no està disposada a aguantar més i, després d'un examen de consciència, decideix abandonar la seva família.

El fet que ho fes saber al seu pare demostra la honestat de Neus i la seva capacitat de deliberar en una decisió tan important. La seva marxa també va lligada al secret que només ella sap i com que no s'atreveix a confessar, tampoc està disposada a aguantar-ho: «I essent l'única de la família que havia descobert aquell farsant, donant-ho tot per perdut, una vegada més resolgué anar-se'n. Si es sentia impotent per a desfer tantes maldats, no volia ésser-ne còmplice tolerant-les».⁴³³

Finalment, el secretari del poble li proporciona una casa a Barcelona per anar a fer de cambrera i ella s'enrabia en veure que el seu pare no hi posa cap entrebanc: «Més en el moment decisiu no tant sols no s'hi oposava, sinó que fins sentia una secreta satisfacció de veure's deslliurat de sa presència. Una flamarada d'orgull i de rancúnia li cremà les galtes, i es sentí venjativa».⁴³⁴ La profunda reflexió que fa Neus del seu pare és d'una gran enteresa: per primer cop s'adona de com és el seu pare i sent llàstima de «l'home feble, l'etern fatxenda sense voluntat i sense caràcter, esclau de sa vanitat i de sa buidor més que amb la mateixa inconsciència amb que segurament l'havia formada».⁴³⁵ Després d'acomiar-se de la seva mestra, de la tia i de les amigues, emprèn el camí cap a Barcelona, deixant el seu germà en mans d'un ambient insostenible. De manera que, a la primera part de la novel·la, trobem una Neus segura en el seu entorn, reflexiva i capaç d'afrontar situacions difícils i d'arriscar-se per canviar el rumb de la seva vida: «Ésser lliure. Això era tot un enigma encisador per a ella. Ésser sola a la ciutat! Ignorava quina vida portaria i quines costums hauria d'acceptar; però sabia de cert que, per malament que fos tractada, sempre ho fóra amb més mirament del que la tractava sa madrastra».⁴³⁶

---

⁴³² *Op. cit.*, p. 26.

⁴³³ *Op. cit.*, p. 26.

⁴³⁴ *Op. cit.*, p. 28.

⁴³⁵ *Ibidem.*

⁴³⁶ *Op. cit.*, p. 33.

En la segona part de la novel·la, que comprèn dels capítols III al X, Neus s'encara a la realitat: està sola a la ciutat, però emocionada i amb ganes de començar una nova vida. S'instal·la a casa dels senyors Rovira on conviu amb el senyor Tomàs Rovira, vidu, i la seva filla Matilde. No obstant això, la vida de la jove transcorre a Barcelona entre l'alegria de sentir-se alliberada i el plor de l'enyorança, la falta d'amor i consell matern. Malgrat tot, a casa els Rovira, Neus és la preferida de totes les altres cambres perquè és treballadora, eficient i estableix força amistat i confiança amb la Matilde ja que sovint surten a passejar i a comprar juntes.

L'arribada sobtada d'en Joan, un altre fill del senyor Rovira i metge que treballa a París, esdevé un daltabaix. Tant el pare com la filla no el suporten: «un home que no accepta cap imposició, ni solament cap idea, sense saber-ne la raó i estar-ne ben convençut». A diferència del seu germà Enric, que també viu a la ciutat, casat i amb fills, i que és l'antítesi d'en Joan: «una persona nul de criteri i gairebé sense voluntat pròpia (...) totalment dominat per la rutina i la imposició a manca de pròpies energies».⁴³⁸ Però tots dos germans sempre s'han avingut. Fins i tot entre ells existeix una mena de complicitat generada per la confiança que es tenen.

Els dies que en Joan és a Barcelona, aquest tracta Neus com si fos una més de la família i això crea malestar al pare i a la filla, alhora que la Neus sent una atracció sentimental cap al Joan. De manera que l'estada d'en Joan a Barcelona propicia l'enamorament dels dos joves. Abans de marxar un altre cop a París, en Joan encomana a la Matilde que la tracti com una germana: «(...) a tu, Matilde, t'encarrego que vetllis per la Neus, com si fos ta germana petita»⁴³⁹ i li promet a Neus que l'escriurà i que quan torni planejaran un futur. En aquest sentit, Neus no se sent gaire segura del que diu al Joan, però ella, conscient del seu deure i deixada portar per una passió cega com la que s'advertia al pròleg, segueix fent de cambrera a l'espera d'alguna resposta d'en Joan que confirmi les seves promeses. Per contra, el senyor Rovira no podria suportar per l'honor de la família que el seu fill es casés amb una cambrera: «Figura't quina broma tant pesada si ell tornava amb la pretensió de casar-s'hi!», i s'exclama indignat, «tenim de desfer-ho costi el que costi!».⁴⁴⁰ Per això ha preparat un pla: amagarà a la Matilde totes les cartes que rebí d'en Joan, d'aquesta manera Neus s'anirà conscienciant que la

---

⁴³⁸ *Op. cit.*, ps. 81-82.

⁴³⁹ *Op. cit.*, p. 100.

⁴⁴⁰ *Op. cit.*, p. 109.

promesa d'en Joan és una farsa i ell, per la seva part, en no rebre resposta d'ella, també pensarà que no val la pena tornar.

A partir d'aquí, Neus viu un autèntic calvari: a més de suportar el dolor de sentir-se enganyada pel seu estimat, que no ha complert les seves promeses, ha d'aguantar les ordres, ara arrogants, de la Matilde. I a més, sorgeix una atracció fatal per part de don Tomàs vers la Neus que va creixent dia rere dia. El senyor intenta declarar-se-li, fins i tot li regala unes arracades que ella no vol acceptar perquè en desconfia i li tornen tots els dubtes. La relació d'assetjament que s'estableix entre la Neus i don Tomàs a la casa és a desgrat de Neus, és clar, però allò que sobta i no queda massa clar en la novel·la és per què cada cop que don Tomàs té un gest tendre, ella es posa vermella. El cas és que a la mínima que don Tomàs veu una oportunitat per apropar-se a la Neus, s'hi llança amb paraules i fets, i ella adopta una actitud esquiva però de respecte cap a l'abusador.

Finalment don Tomàs decideix posar un parany a la Neus. La fa anar a buscar un llibre a un pis, però allà no el troba i l'envien a un altre habitatge situat en un barri humil allunyat del centre de la ciutat. En arribar al pis, d'aparença rònega, la Neus comprova que dins tot és luxe i s'estranya d'aquest canvi, però la flaire d'opopònax⁴⁴¹ que es respira en aquell ambient embriaga la noia i «absorta i embadalida amb tot lo que la rodejava, Neus no havia reparat que darrera d'ella, de peu dret, contemplant-la extasiat, hi havia don Tomàs, habillat amb correctíssim trajo d'americana d'un acertat to gris, que semblava rejuvenir-lo».⁴⁴² En aquest moment i enmig d'aquest ambient embriagat per la incertesa, l'abús i la por és quan el lector intueix una violació.⁴⁴³ La justificació d'aquest fet és per l'evident atracció de Tomàs cap a la Neus, l'entorn on la porta i la tanca en secret, i sobretot pel canvi psicològic i emocional que constatem a partir de les pàgines següents. Quan la Neus es retrobarà amb en Joan, el lector percep d'una manera evident que s'ha tornat boja a causa d'alguna cosa més que d'haver estat segrestada vuit dies.

La Neus resta retinguda en aquest pis amb una dona gran que es farà càrrec d'ella perquè no fugi. Mentrestant ha tornat en Joan, i en veure que ningú de la seva família sap res de la Neus, ho troba sospitós, de manera que comença a buscar-la per tota la ciutat desesperadament. Quan la troba, la veu molt desmillorada i canviada i, en acostar-

---

⁴⁴¹ L'opopònax és una substància de fortor aromàtica usada antigament per seduir les dones.

⁴⁴² *Op. cit.*, p. 128.

⁴⁴³ Anne CHARLON també intueix una violació: «Neus és violada pel seu amo, i el fill d'aquest, per ajudar-la a sortir-se de la situació, li paga els estudis a l'Escola Normal». Veg. CHARLON, Anne. *La condició social de la dona en la narrativa femenina catalana (1900-1983)*. Barcelona: Edicions 62, 1990, p. 59.

se, ella el rebutja espantada amb odi i desconfiança, fins que després d'insistir i perseguir-la, aconsegueix explicar-li tota la veritat, i la Neus l'accepta.

L'engany al qual ha estat sotmesa la Neus per part del senyor Rovira i Matilde és fruit de la seva innocència, per això Joan trenca la relació amb la seva família i se sent amb l'obligació d'ajudar-la a trobar el seu camí, a confiar en ella mateixa i, en paraules d'en Joan: «Sobre la meva consciència sempre hi pesarà la pèrdua d'aqueixa ànima, si no la puc salvar; perquè si jo no l'hagués despertada del seu conhortament, fent-li veure la vida a que tenia dret, hauria anat vivint resignada; brutalment, però resignada».⁴⁴⁴ Finalment, diagnosticada com a malalta neuròtica, Joan decideix portar-la a un centre de malalties nervioses, el director del qual és amic seu, per tal que, aïllada dels autèntics malalts, pugui descansar, recuperar-se i estudiar.

La tercera part, que comprèn dels capítols XI al XIV del llibre, ens situa en la cura i l'aprenentatge de la Neus. Gràcies a la ràpida reacció d'en Joan i l'afany perquè la Neus s'instrueixi a través de la professora Junceda, amiga del metge, a més de l'interès que hi posa ella mateixa per aconseguir-ho, finalment es treu el títol de mestra i aprova l'examen per treballar en una escola. El desenllaç de la novel·la és feliç: la Neus es casa amb en Joan i el seu germà Narcís viurà amb ells. Tot plegat han passat uns dos o tres anys.

Al llarg de la novel·la, els consells que dona en Joan a la Neus són els mateixos que l'autora envia a una lectora qualsevol perquè prengui consciència de la importància del missatge. Aquests consells, quan es llegeixen, adopten un to moral i sembla que la veu en *off* xiuxiuegi a cau d'orella: «Confia, sobretot en tu mateixa. Sigues forta!»⁴⁴⁵ o «Encara podries iniciar-te en el veritable camí de la vida, si tinguessis la virtut d'escoltar a qui et guiés amorosament...».⁴⁴⁶ Són frases senzilles, però contundents, que ja s'insinuaven en el pròleg i que deixen entreveure la ideologia de Maria Domènech. Fins i tot quan en Joan li aconsella allò que més li convé, després d'alliberar-la de la mala vida i promet donar-li: «tots els medis d'educació i benestar que podrem».⁴⁴⁷ A més, manifesta la seva voluntat: «Sí, aquest fi persegueixo: que puguis ésser independent el dia de demà i et puguis regir tu sola».⁴⁴⁸ I quan la Neus aconsegueix

---

⁴⁴⁴ *Op. cit.*, p. 139.

⁴⁴⁵ *Op. cit.*, p. 95.

⁴⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁴⁷ *Op. cit.*, p. 170.

⁴⁴⁸ *Op. cit.*, p. 175.

treure's el títol de mestra i la plaça en una escola, en Joan li diu: «Fes lo que vulguis, obra segons ta pròpia iniciativa; ben lliure ets».⁴⁴⁹

Finalment, cal fer èmfasi en el personatge d'en Joan, ja que no es pot dir que sigui un personatge de carn i ossos. Es pot arribar a comprendre que en Joan s'enamori a simple vista de la cambrera de casa perquè en Joan és un noi especial i sembla que força contrari a les idees burgeses del seu pare. Ara bé, la forma com en Joan salva la Neus d'una situació gairebé insalvable, excedeix els límits de la realitat.

La relació entre en Joan i la Neus no sembla una relació d'amor, sinó una relació d'ajuda a una noia víctima d'abusos sexuals que després de rebre l'atenció psicològica, moral i econòmica necessària aconsegueix els estudis de mestra. La compassió que sent en Joan per la Neus a la meitat de la novel·la, ara pren sentit a la inversa, perquè ella se sent valenta i independent per tirar endavant. Encara que l'autora ens vulgui convèncer de l'enamorament dels dos protagonistes.

Maria Domènech ha volgut demostrar que es pot començar de zero sempre que un s'ho proposi. Dóna l'exemple de la Neus, qui malgrat les vicissituds i la desgràcia ha pogut reprendre el rumb amb l'estudi, ha obtingut una feina i una estabilitat emocional que la converteixen en una persona feliç, però tot ha estat gràcies a la figura utòpica d'en Joan, i això fa flaquejar la novel·la.

1.2 *Contrallum* (1917)

Es tracta d'una novel·la breu ambientada en el marc rural de principis del segle XX. En un poble qualsevol, a en Joan i la Tuies, després de patir la mort de cinc fills, només els queda en Quimet a qui dediquen tot el seu esforç perquè treballi de valent en el negoci d'olis que els pares van heretar. No volen que en Quimet estudiï una carrera «en contra de l'opinió de la senyora mestra», sinó que tan sols hauria de preocupar-se d'aprendre «totes aquelles coses que convenen a un home que té de viure com un senyor».⁴⁵⁰ Però ja des de ben petit destaca en els estudis i es submergeix en les lectures de llibres de viatges i aventures de Juli Verne, fet que desperta el desig de sortir del poble i conèixer món. Observem sovint com l'autora ens fa explícites les reflexions més íntimes del noi:

---

⁴⁴⁹ *Op. cit.*, p. 202.

⁴⁵⁰ DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Contrallum*. Barcelona: La Novela Nova, 1917, p. 2.

(...) pensava en lo desgraciat que era de no tenir germans perquè si els hagués tingut, sos pares no s'haurien cuidat tan d'ell; i envejava als nois de les cases ben pobres, aquelles en que no hi havia ni un tros de terra a mitges, perquè aquells casi tots sortien del poble de jovenets i poden córrer món, i veure coses, perquè lo que ell desitjava era sortir d'aquell plàcid ensopiment i treballar, fer quelcom, ésser alguna cosa. No sabia què, però volia i somniava mil coses que no sabia explicar.⁴⁵¹

Els pares miren d'apaivagar els somnis del noi dient-li que «si bé estaria el col·legi igual que els altres, no seguiria els estudis que casi tots seguien, perquè això li portaria amoïno i feina».⁴⁵² Després d'insistir molt, en Quimet als quinze anys se'n va a la ciutat durant tres anys per acabar els estudis. A Barcelona es troba desconcertat, ja que al principi de ser-hi «trobà al·licient i distracció, però ben aviat se sentí fora de lloc i sol». Allò que l'ajuda a superar les estones de solitud és el descobriment del mar i la muntanya a la ciutat: «fou un gran al·licient (...) que després de tot acabà per habituar-se a passar hores contemplant aquella mar sempre nova i sempre atraienta a sos ulls i a son esperit».⁴⁵³ En Quimet es passa tardes senceres passejant davant del mar i aquell mirall de llum el convida a la reflexió i a les ànsies de descobrir món: «li donaren nous delits de sortir de son estancament per a emprendre llargues volades vers lo ignot i desitjat, vers un món a on ell sigues alguna cosa interessant, a on pogués desplegar aquelles energies que moriren en son esperit, i aquelles ànsies de treballar que el consecaven».⁴⁵⁴

Quan torna de la ciutat, en Quimet desitja continuar estudiant, però el seu pare li diu que comenci a pensar en casar-se i el fill insisteix que el deixin anar a Barcelona per continuar estudiant. Després de molt pregar, el deixen anar a la ciutat però només uns mesos més i per aprendre comerç. El pare es mostra reticent i té por que el noi estudiï i es quedi a viure lluny de la família: «no pensis pas aprendre res que et pugui allunyar de casa perquè, conxo, això sí que no t'ho perdonaria».⁴⁵⁵ A Barcelona, en Quimet coneix una noia que viu davant seu i amb qui ja havia coincidit l'any anterior quan prenién el mateix autobús per anar a la universitat. Mentrestant, al poble, el pare de Quimet intenta relacionar-se amb l'apotecari perquè la seva neboda, que viu amb ells, conegui en Quimet quan aquest arribi a l'estiu. La neboda de l'apotecari es diu Riteta, «de caràcter ensopit i humil», i a ella li succeeix el mateix que en Quimet: no li han permès

---

⁴⁵¹ *Op. cit.*, p. 3.

⁴⁵² *Op. cit.*, p. 4.

⁴⁵³ *Op. cit.*, p. 6. Observem com l'acte de contemplació del mar que atrau el protagonista és el mateix que practicava l'autora en la seva joventut a Tarragona. A *DR*, explica que vivien davant del mar i des de la galeria disposava d'una vista privilegiada. El que ella anomena «verdadero y espléndido balcón del Mediterráneo», era per a ella un quadre de «brillante luz que inunda tanta belleza, quedando plasmada en mis retinas para toda la vida». Dins *DR*, p. 5.

⁴⁵⁴ *Op. cit.*, p. 6.

⁴⁵⁵ *Op. cit.*, p. 9.

continuar els estudis i li han resolt la vida perquè no s'hagi de preocupar de res més. En la novel·la hi ha una frase que defineix l'estat d'ànim dels dos protagonistes: «(...) a la cara i al cos els hi mancava la gràcia i moviment que dóna la vivacitat d'un esperit vibrant». La mare de Riteta fa tots els possibles perquè els dos nois es relacionin, però la noia no hi té cap interès.

Un dia, en Quimet torna al poble perquè el seu pare ha mort. En el testament ha deixat tots els béns al fill però amb la condició que visqui amb la seva mare a casa i es casi amb la Riteta. En Quimet, als vint anys, s'adona de la seva infelicitat: «Ai mare que desgraciat que sóc»;⁴⁵⁶ la mare li diu que faci el que vulgui: «Tota la vida que treballa per tu, i ara no caldria si no que una gent de fora de casa ens fessin desgraciats!».⁴⁵⁷ A partir d'aquí comença un acostament entre mare i fill perquè parlen dels plans que tenien amb el pare, dels desitjos del noi i del que es diria al poble sobre el prometatge d'en Quimet i la Riteta. El noi li explica a la mare que no té cap intenció de casar-se amb la noia i la mare ho entén.

Així és com l'apotecari, la seva dona i la neboda Riteta començaran una persecució insulsa per forçar el prometatge dels dos joves, utilitzant la carta que va deixar el difunt pare com a justificant del compliment de la seva voluntat. Tot i així, els remordiments no el deixen viure i «sense saber com, sense haver-li dit mai que l'estimava [...] en Quimet es trobà casat amb la Riteta a l'any d'ésser mort son pare», malgrat que viu amb el record de «la seva amiga, amb qui tantes i tantes converses havia sostingut i que tan bé comprenia les seves inquietuds quan confiadament les hi contava».⁴⁵⁸

Durant els dos primers anys de matrimoni, en Quimet es va anar ensopint i «eren moltes les vegades que ell feia llargues passejades tot sol i llargues estades a l'hort».⁴⁵⁹

De totes maneres, ja feien vides separades perquè si marxaven del poble cap a la ciutat per passar-hi uns dies, en sortir de l'estació, cadascú feia el seu camí en solitari. Un dia d'aquests, en Joan es troba l'antiga companya amb qui havia tingut llargues converses quan estudiava. Aquesta noia li pregunta perquè no ha tornat a la ciutat per continuar estudiant i en Quimet li explica la seva desgràcia: «tingué de dir-li que s'havia casat al poble, sentí una sensació de pena i vergonya que s'encengué les galtes i li torbà

---

⁴⁵⁶ *Op. cit.*, p. 15.

⁴⁵⁷ *Ibidem.*

⁴⁵⁸ *Op. cit.*, p. 20.

⁴⁵⁹ *Ibidem.*

la veu. Ella devingué tan groga i lassa que involuntàriament cercà sosteniment en el braç d'ell i s'acabà la conversa».⁴⁶⁰

L'actitud dels dos joves que mai es van confessar que s'estimaven ha tingut les seves conseqüències: estudis inacabats i casament no desitjat. En Quimet, que es resisteix a continuar vivint amb un destí assignat, es resigna exaltant-se davant la seva mare per dir-li que és un infeliç: «Però mireu, la Rita, jo he fet lo que he pogut i no, no me l'estimo, mare, no me l'estimo, i el pare em va manar que m'hi casés!». ⁴⁶¹ La mare fa els possibles per fer-li veure les coses bones que té la noia i mirar de tranquil·litzar-lo, però també li diu que si tingués descendència potser els seus sentiments es calmarien: «no en vull de fills; serien fills d'ella i fills d'aquesta casa, i fills meus, que no sóc ningú! I serien una perduts mare! Uns perduts com jo!...». ⁴⁶²

Finalment, al cap d'uns mesos de «tristesa i opressió», en Quimet se suïcida: «Als pocs moments els homes que sostenien el llevant tiraven fortament amunt i sortí a la flor de l'aigua el cos de Quimet, que el jornalier sostenia amb sos braços de ferro». ⁴⁶³ I pel que fa a la Riteta, «a l'adonar-se una veïna de que Riteta no era allí, la cercaren per tota la casa, i la trobaren estesa com morta al peu de la finestra des d'on es veia tota la bassa de l'hort...». ⁴⁶⁴

La Riteta, a diferència d'en Quimet que ja demostra inquietuds des d'un inici gràcies als llibres que llegeix, se'ns presenta com una ànima feble i desamparada faltada d'esperit i voluntat. L'autora ha volgut destacar en els personatges de Riteta i Quimet que el camí a la maduresa se l'ha d'escollir un mateix seguint els impulsos que el propi cos i ànima demanen. D'aquesta manera aprofita per criticar els valors erronis que molts pares transmeten als seus fills pensant que els fan un favor obligant-los a treballar des de joves i casant-los amb qui ells determinen. Cal recordar, també, que Maria Domènech, en les seves obres, defensa la idea que per al bon funcionament d'un matrimoni, les virtuts i defectes d'un home i una dona han de complementar-se i conviure en equilibri. En la novel·la, en Quimet i la Riteta ja no complien aquests requisits perquè els dos s'havien casat obligats, malgrat que la Riteta, privada de llibertat des de petita, estimés en Quimet.

---

⁴⁶⁰ *Ibidem.*

⁴⁶¹ *Op. cit.*, p. 23.

⁴⁶² *Ibidem.*

⁴⁶³ *Op. cit.*, p. 24.

⁴⁶⁴ *Ibidem.*

El suïcidi d'en Quimet esdevé pel fet que els seus pares no li han donat l'oportunitat de seguir lliurement el camí de la seva vida: se li nega la possibilitat d'ampliar els estudis, viatjar i conèixer altres indrets del món i, sobretot, se l'obliga a quedar-se a viure al poble la resta de la seva vida amb la dona que els seus pares creuen que és la millor per a ell. De fet, a les revistes que representaven el feminisme conservador de l'època, s'hi publicaven escrits fent referència a aquest tema, per exemple la ja citada reivindicació de Francesc Fontanelles a *Feminal*: «A guanyar el cor de l'home d'una manera integral i absoluta, i a guanyar-lo per amor (...) caseu les dones a gust, feu que en son cor hi prengui estada eternament lo sentiment del amor, i s'haurà acabat el feminisme».⁴⁶⁵ Per això, una de les causes de desavinença en un matrimoni, en aquella època i actualment en algunes cultures, era la manca de llibertat a l'hora d'escollir la promesa o el promès i, a més, el fet de pensar, tal com defensa Fontanelles, que el lloc de la dona era la llar i, això, ella ho havia de tenir clar.

També cal dir que durant la lectura de la novel·la hom pot imaginar les nombroses escenes on tenen lloc les converses com si les veiés al teatre. De manera que els personatges que entren i surten sobtadament i el final tràgic la fan una obra apta per a escenificar per la seva gran teatralitat.

1.3 *Gripaus d'or* (1919)

La novel·la està ambientada a la Barcelona de principis del segle xx i protagonitzada per la família Lluçia, formada pel senyor Miquel Lluçia, la seva esposa Gertrudis (també li diuen Tuyetes), la seva filla Rosalia i una neboda, Maria, que en quedar-se òrfena va anar a viure a casa dels Lluçia.

A l'inici de la novel·la, la veu narrativa, per boca del senyor Moragues, jove mestre particular de les noies, ens explica una faula que amaga una moralitat: un estiu la gent d'una vila veu caure unes gotes d'or que en contacte amb l'asfalt calent es converteixen en gripaus d'or però, tot i que són verinosos, la gent els vol agafar igualment. Per tant, malgrat no haver-hi pròleg, com és el cas de la novel·la *Neus* quan l'autora advertia les persones febles dels perills de la vida i les ajudava a no caure en els paranys, aquesta vegada, a través de la faula inicial, la veu narrativa advertirà el lector

---

⁴⁶⁵ FONTANELLES, Francesc. «Bosqueix feminista». Dins *Feminal*, 30 d'agost de 1908.

que la vanitat dels diners també suposa un perill, si un no s'ha instruït per gestionar-los bé, de manera que a les persones bones i instruïdes els diners no els faran cap mal.

La novel·la serveix per explicar-nos la manera com les famílies burgeses exhibeixen les seves riqueses en les celebracions particulars, amb la finalitat d'adquirir més poder mitjançant relacions hipòcrites i enganyoses. L'autora no escatima pompositat a l'hora de descriure les escenes on els personatges es relacionen. No deixen de ser significants els gestos que fa el senyor Pepet amb els seus luxosos accessoris davant de les dones perquè s'adonin de tot el que té: «El senyor Pepet, per a entretenir-se, se tragué una badaneta que portava en un dels departaments de la cartera de pell de Rússia, i es fregà el rellotge i la leotina tot d'or macís, i l'anell de brillants i la de segell, d'or també, i el *puño* del bastó que era de plata figurant un orangutà». I també es descriu què fan les dones quan es troben: «Les dones descapdellaven totes les seves energies parlant de modes i de botigues. Aquella conversa era un enfilall de coses, la sola nomenclatura de les quals els feia créixer la saliva a la boca, pensant que tot allò que anomenaven ho podien posseir a mida de llur desig».⁴⁶⁶ En aquest sentit, totes les amistats de la família Llucià són d'aquesta mena de gent ostentosa, menys el mestre Moragues i la Maria, jove educada, intel·ligent i discreta, que s'adona de la situació i que intenta mantenir-se al marge de les xafarderies que circulen per la casa.

La novel·la es pot dividir en tres parts que corresponen aproximadament a tres celebracions organitzades per la família protagonista. La primera té lloc a la casa d'estiu de la família Llucià. Es tracta d'un dinar d'amics per acomiadar l'estiu i així fer gala de les riqueses que posseeixen, com per exemple tots els objectes de la casa que acaben de decorar de nou i el cotxe que recentment han estrenat. Els assistents van arribant i la veu narrativa ens explica alguns detalls de la vida de cadascú, sobretot el lligam que els uneix a la família Llucià, així com descripcions gracioses dels personatges, per exemple la que es fa de donya Beatriu, filla del matrimoni Mestres:

Ni donya Gertrudis, ni la senyora Dorotea feien cabal de lo que els hi contava la senyoreta Beatriu, absorbides per lo llampant de son vestit i sombrero, que feia destacar més encara son aire agitanat. Regular d'estatura, de formes fortament pronunciades i ondulants, de pell bruna i cabell negre, amb la brillantor de sos ulls i el desplegament de sos llavis, era l'encreuament de la raça llatina i alarb que en les terres gaditanes hi és tan comú i que en la terra catalana tan poc abunda.⁴⁶⁷

---

⁴⁶⁶ DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Gripaus d'or*. Barcelona: La Novela d'Ara, 1919, p. 16.

⁴⁶⁷ *Op. cit.*, p. 20.

O la descripció que fa del senyor Gassol, un amic de la família: «Sense fer cap compliment saltà seguidament a terra el cosí del senyor Borràs, home sapat i matusser, que no tenia altra qualitat que la valentia i el *desahogo* de sa pròpia inconsciència i de sa gran còrpora».⁴⁶⁸

Rosalia, pubilla de la casa, assenyala en uns targetons els noms dels comensals perquè així sàpiguen on seure. Els pares orgullosos de la pensada de la filla al·leguen que està de moda fer-ho així, però Rosalia i el xofer de la casa s'ho han passat d'allò més bé fent-t'ho: «(...) pel tip de riure que es feren ella i en Peret, el *chauffeur* de l'auto nou, al combinar malignament els setis que tenien d'ocupar els comensals (...)».⁴⁶⁹ De manera que, dues persones poden asseure's de costat amagant una relació amorosa desconeguda per la resta, o pel mateix fet, provocar una discussió perquè no s'avenen gens, etc. Si a més, hi afegim que l'ambient és carregat de personatges rics i aparentment rics, que es fan els interessants i competeixen entre ells, la mescla resulta en alguns moments fins i tot còmica. Quan el lector es fixa en tots aquests fets, pot imaginar-se l'escenari que l'autora ha provocat intel·ligentment perquè en el desenvolupament de la novel·la el públic lector es vagi preparant per al desenllaç.

Miquel Llucià ha convidat tots els socis que tenen diners invertits en el patrimoni de la casa, de manera que tots hi són pel seu propi interès: «Don Miquel, amatent a tot lo que passava, no perdia ni un mot ni una mirada dels comensals, resultant-li cadascú d'ells prou interessant ja que li representava un valor efectiu en sos càlculs i combinacions especulatives».⁴⁷⁰ Durant el dinar, ens assabentem de la hipocresia burgesa que predomina entre els convidats: mentre els homes fan broma i parlen de negocis, les dones, en canvi, novament mantenen converses exhibint els seus béns materials. Aquest escenari fa pensar en el rebuig que l'autora sent per les relacions socials que mantenen les persones de l'alta burgesia. És a dir, en les escenes on els personatges es relacionen es percep una manca de sentiments, de generositat i de respecte entre ells, ja que sempre actuen amb frivolitat, premeditadament i exhibeixen els objectes materials que posseeixen. En alguns poemes com «El papalló d'Or» o «Caritas», escrits per Domènech, també es tracta el tema de la burgesia adinerada que menysprea aquells que no són de la mateixa classe social. Tanmateix, el dinar va pujant

---

⁴⁶⁸ *Op. cit.*, p. 23.

⁴⁶⁹ *Op. cit.*, p. 27.

⁴⁷⁰ *Op. cit.*, p. 29.

de to i la cridòria i la disbauxa seran les protagonistes, convertint l'escena d'hipocresia en una escena grotesca:

Les copes s'omplien i buidaven seguidament, però la de don Miquel deixava caure son líquid damunt les estovalles, mentre les que havien dringat amb la seva eren apurades per llavis més goluts. Tots parlaven i ningú no s'entenia. Les riallades se desgranaven estridentment, arribant l'alegria al punt més àlgid quan el senyor Pepet vessà una botella de xampany al cap de la pubilla.⁴⁷¹

En aquesta primera part, el lector ja sospita de la relació entre Rosalia i el xofer i s'insinua també un cert interès del senyor Moragues cap a la Maria: «Ben aviat interessà al professor de sa cosina, senyor Moragues. Com se troben les aigües d'una mateixa vessant, aquelles dues naturaleses afins se trobaren i es compregueren».⁴⁷²

El passat de cadascun dels dos enamorats coincideix per les adversitats que van haver de superar des de molt joves. Maria en quedar-se òrfena en la seva infantesa i després la seva tia que no la va tractar mai com a una filla, sinó que la tenia com a ajudanta per atendre les obligacions de la casa; i el senyor Moragues, perquè als quinze anys, per exigències de l'hereu, va haver d'abandonar la casa pairal i anar a estudià a Barcelona on es va llicenciar en ciències. Les dues ànimes joves, ella de vint-i-dos a vint-i-quatre anys i ell de vint-i-cinc a trenta anys,⁴⁷³ s'agradaven: «Des de les primeres vegades que es veieren s'inicià aquella comunió espiritual que mútuament els atreia».⁴⁷⁴ Els dos es tenen una compassió sentimental semblant a la que trobem a *Neus*: entre l'heroïna Neus, i en Joan, el seu salvador. Però en aquesta ocasió la relació dels dos enamorats és més realista.

Al cap d'uns dies, la família Lluçia es trasllada a un altre pis situat a la Rambla de Catalunya de Barcelona. Mentre la família està molt ocupada, don Miquel amb les despeses dels mobles i, Gertrudis i Rosalia amb els detalls de la decoració i el canvi de vestuari d'estiu al de tardor, el mestre Moragues es declara a Maria: «Prou temps he guardat el secret; deixa'm que t'ho digui, i deixa'm creure que tu ja ho sabies i que en silenci em corresponies. Jo no t'ho havia dit mai que t'estimés, però tu ja et senties lligada a mi com jo a tu».⁴⁷⁵

Quant a Rosalia, a qui no li agrada estudiar, intenta amagar l'amor que sent per Peret Coma, el xofer de la casa. Miquel sospita d'aquestes relacions i li encomana a

---

⁴⁷¹ *Op. cit.*, ps. 30-31.

⁴⁷² *Op. cit.*, p. 36.

⁴⁷³ Les edats les diu l'autora en la novel·la d'aquesta manera imprecisa.

⁴⁷⁴ *Op. cit.*, p. 36.

⁴⁷⁵ *Op. cit.*, p. 43.

Gertrudis que vigili les noies, sobretot la Rosalia que cada vegada es veu més amb en Peret gràcies a Beatriu Mestres que els ajuda a quedar en secret. Pel que fa a l'amor entre Maria i el mestre Moragues, a Miquel li convé pel negoci que duu entre mans; en canvi la relació amb en Peret és rebutjada perquè aquest no té ni riquesa ni «classe».

Tot seguit ens assabentem que les inversions de don Miquel van de mal borràs i que necessita més diners, reputació i poder. Durant una nit de conversa amb la seva dona, don Llucià li comunica les seves intencions: «¿Saps, Tuyetes, que des d'ahir tinc ben determinat lluitar per a ésser diputat?». Cal destacar els diàlegs entre marit i muller, que demostren com l'home expressa els seus sentiments a la dona i parlen de temes que els preocupen. Aquest és un tema que l'autora també vol manifestar en l'obra, ja que Gertrudis, malgrat no tenir estudis, és força hàbil pels negocis i això ho percep el marit que la fa partícip dels seus plans, de manera que tots dos es complementen i van a una: «No li havia, doncs, faltat per voluntat pròpia; sempre havia guardat per a ella, per a la seva Tuyetes, aquella estima que des de que l'havia feta sa muller li havia ofert, depositant en ella el garbuix de totes aquelles emocions i ideals que per a tots els demés eren un secret».⁴⁷⁶

El pla de don Miquel és fundar un diari per augmentar la seva reputació, però necessita diners i no pot demanar-los als socis perquè aquests ja n'hi han posat molts. De manera que per aconseguir-los finalment els demana a uns coneguts, els Miret. Enmig de tot aquest enrenou, corren rumors en els cercles d'amistat de don Miquel que volen fer-lo diputat i ara han de mirar de «conservar-los-hi la il·lusió de les nostres riqueses». Quan don Miquel explica tot això a la seva dona, ella s'esvera perquè no sap com s'ha de comportar. És notòria al llarg de la novel·la la inseguretat de Gertrudis, per bé que imitant les seves amigues i escoltant els consells del seu marit, aprèn a ser com elles: «Ara gastar molt, i figurar molt, i anar molt a missa, i ésser molt de la terra. Tot això, per suposat, davant de segons qui».⁴⁷⁷

Al cap d'uns dies s'organitza un altre sopar amb l'excusa de celebrar l'estrena del nou pis i així pot tornar a reunir els seus socis per parlar de negocis. En la segona celebració, Miquel aprofita per parlar de la creació d'un diari i vol que l'ajudin el senyor Moragues i el senyor Borràs, l'administrador del patrimoni de l'empresa «Llucià & Cia», però Moragues s'hi nega, diu que ell no està capacitat per dirigir un diari. Aleshores, Miquel necessita més diners i pensa en uns altres amics que té a Bilbao, el

---

⁴⁷⁶ *Op. cit.*, ps. 51-52.

⁴⁷⁷ *Op. cit.*, p. 53.

matrimoni Martínez, i els convida a Barcelona on s'estaran en un hotel i faran nombroses despeses com anar al Liceu, lloc on mai havien assistit.

Durant el sopar, don Miquel s'adona que Rosalia no hi és i decideix anar a buscar-la. En el passadís, sent com les cambres i les criades pregunten on és en Peret i don Miquel lliga caps: «Al ésser fora els convidats, don Miquel no digué a sa filla ni una sola paraula que revelés que ell tenia coneixement dels seus secrets amors; ni ho digué tampoc a Gertrudis, retirant-se cadascú a la seva habitació, satisfet de la festa».⁴⁷⁸

Mentre passen els dies, la Rosalia i en Peret es van veient d'amagat amb corredisses amunt i avall, sortint i entrant per la porta del darrera de la cuina, etc. Però don Miquel que no està d'acord amb aquesta relació, quan ja la veu més consolidada i intensa, decideix acomiadar el xofer Peret. Aquesta nefasta notícia, l'explica en Peret a la Rosalia un dia que es veuen d'amagat a l'habitació dels armaris: «Ja veuràs, Rosalia – li digué– això no pot continuar. Tu mateixa pots comprendre que el teu pare no voldrà mai que et casis amb un *chauffeur*. (...) Jo així no puc viure; tu mai compareixes a l'hora, jo em canso d'esperar-te i ara ens podem veure encara menys, perquè ja deus saber que m'han despedit».⁴⁷⁹ Els dos enamorats no es posen d'acord en trobar una solució per continuar veient-se: ella li diu que es busqui una altra feina, que si ja no és xofer potser es podrà casar amb ella i ell li proposa de marxar junts. El cas és que després d'un pla molt enrevessat que elaboren la Beatriu Mestres i en Peret, aconseguixen que el senyor Gassol trobi una feina per a l'exxofer, com a dependent, al comerç «Prats & C^a» i així és com en Miquel Llucià canvia de parer sobre la reputació de Peret Coma.

El pla de don Miquel va sobre rodes quan convida a sopar els diputats senyors Miret i Massot, a més de gent influent: el senyor Roqueta, apoderat de don Miquel i cosí de Borràs, i els solters Borràs i Gassol, homes de negocis i amics íntims. També conviden la família Mestres amb la seva filla Beatriu que va al darrere de Gassol. En els següents dies, aquests senyors aniran quedant per parlar de l'elaboració del diari. Discuteixen el nom que portarà el diari, les seccions a incloure i la ideologia a seguir, la llengua en què s'ha de redactar, etc. Sobre la qüestió de la llengua, no deixa de ser curiós els dubtes que sorgeixen sobre si ha de ser en català o en castellà:

-Concretem, senyors- digué en Moragues.- Essent el diari regionalista, deuran redactar-lo en català.

---

⁴⁷⁸ *Op. cit.*, p. 64.

⁴⁷⁹ *Op. cit.*, p. 68.

-Naturalment! – saltà don Miquel.
-Passo!- replicà en Borràs. – No l’entendríem!
-Borràs, per l’amor de Déu!
-Y la majoria dels nostres tampoc.
-¿Qui enteneu pels nostres?
-¿No deiem les dretes, Miquelet?
-En fi, en lo de la llengua no m’hi faré fort. Tal vegada sia més pràctic fer-lo en castellà.
La qüestió són les idees, l’esperit, la moral...⁴⁸⁰

I finalment arriba el dia que don Miquel amb els diners d’amics i socis, inaugura el diari *La Oportunidad*, sense que el mestre Moragues hagi acceptat a col·laborar-hi com a director, només com a conseller en temes estructurals del diari. Així doncs, s’acorda celebrar l’anunci del diari en una trobada (*meeting* en la novel·la), en aquesta ocasió a la sala de convencions d’un hotel davant la nombrosa presència de convidats. En aquesta trobada, en la qual només hi ha homes de negocis perquè els més joves han anat amb les dones al teatre, el senyor Lluçà és nomenat diputat. Al final de la trobada s’acorda que l’endemà es farà una sortida. Així és com l’endemà, mentre estan fent l’excursió, el mestre Moragues demana a don Miquel permís per casar-se amb la Maria, però aquest no accedeix si no accepta ser director del diari.

La tercera celebració succeeix a l’hotel després de la llarga passejada i a l’hora de sopar. Novament, l’autora fa constar la importància de la posició dels convidats a la taula. Aquesta vegada don Miquel dóna plena llibertat «cada ovella amb sa parella»,⁴⁸¹ en previsió de les notícies que està decidit a anunciar durant el sopar. D’altra banda, en una conversa bastant comprometedora entre don Miquel i la Maria, el cap de família confirma les seves sospites sobre el compromís de Rosalia i Peret, els quals s’han estat veient cada tarda a casa de la Beatriu.

En el desenllaç, quan el sopar ja s’està acabant, Miquel Lluçà anuncia per sorpresa i davant de tothom, unes notícies que provoquen una alegria desconcertant entre els convidats i familiars implicats: l’anunci del casament de la Maria i el senyor Moragues i també el d’en Peret i la Rosalia. I com que en Moragues s’havia negat a ajudar al diari, nomena Peret administrador de *La Oportunidad*.

L’autora ens descriu la ràbia que sent don Miquel per com han succeït els fets: «Al dir les últimes paraules, don Miquel havia agafat una copa on hi havia xampany, i se’l begué nerviosament per a dissimular la ràbia que l’ofegava. (...) Don Miquel va mossegar-se els llavis fins fer-s’hi sang i deixà les mans d’en Peret per a estrènyer les

---

⁴⁸⁰ *Op. cit.*, p. 93.

⁴⁸¹ *Op. cit.*, p. 141.

d'en Moragues».⁴⁸² Està clar que desaprova el matrimoni de la seva filla, i que li hagués agradat que la Rosalia ocupés el lloc de la Maria, però veu en Peret un personatge fàcil de corrompre i per tant un aliat. En les paraules d'agraïment de Peret cap al seu futur sogre, aquest no té miraments en respondre-li: «Sí, home: *nos amb nos*, ja ens coneixem tots».⁴⁸³

Tots aplaudeixen la nova, però especialment la Gertrudis, que es queda molt sorpresa però satisfeta amb la decisió del seu marit. Tot seguit el mestre Moragues demana a don Miquel que vol casar-se de pressa amb la Maria perquè l'han cridat a ocupar una càtedra a l'estranger i hauran de marxar junts.

Finalment, es fa referència a la rondalla que el senyor Moragues havia explicat en l'inici de la novel·la, don Miquel es dirigeix al mestre i li diu: «Ja ho sabia que no us hi quedaríeu, vosaltres, amb els gripaus d'or».⁴⁸⁴ I la novel·la acaba ironitzant sobre la situació fins i tot còmica de l'escenari representat: «deixant via ampla a la riuada de gripaus que fluïa grotescament per la porta de l'hotel, no per a tornar a la pols d'on procedien, sinó per a seguir una ostentosa i triomfal carrera, enlluernant el món amb sos tubèrculs d'or».⁴⁸⁵

El tòpic de la dona com a objecte és present a *Gripaus d'or*, representada en Rosalia, la filla del matrimoni Llucià. Aquesta jove és frívola, no aporta res a la família, no li agrada estudiar i només té ganes de veure's amb el seu estimat, però aquesta psicologia del personatge no és casual. La mare de la Rosalia també ha viscut en un ambient en el qual no ha hagut de lluitar per res. Segurament la van casar amb el senyor Llucià perquè tenia diners i ella sense estudis només aconseguix que hi hagi equilibri en el seu matrimoni gràcies a la seva habilitat per veure les coses i la seva comprensió. Rosalia és més vanitosa i capritxosa, i té més capacitat de decisió, alhora que el seu esperit rebel la fa prendre decisions contràries a les viscudes per la seva mare, per això s'enamora d'un home que no té diners, no treballa i és un galtes. A més, no vol estudiar perquè creu que no li servirà de res, perquè ho posseeix tot. A diferència de la seva cosina Maria, que mostra un gran interès per l'estudi i que si no hagués estat per l'adopció dels seus oncles no hauria tingut l'oportunitat d'estudiar, la Maria és reflexiva i conscient de la vida i d'allò que té: un home a qui estima i que és com ella.

---

⁴⁸² *Op. cit.*, p. 144.

⁴⁸³ *Ibidem*.

⁴⁸⁴ *Op. cit.*, p. 145.

⁴⁸⁵ *Op. cit.*, p. 146.

El que l'autora pretén amb aquest desenllaç és mostrar que, enmig d'un món de les aparences en el qual hi ha molts interessos entre classes benestants, la unió de dues persones que s'estimen i es complementen forma l'equilibri en el matrimoni, així com Maria i Moragues, i Rosalia i Peret.

Si examinem les novel·les i les narracions que Maria Domènech va escriure, s'hi aprecia una altra forma de supervivència en el matrimoni que apareix sovint com un reflex de la relació matrimonial dominant de l'època. És dona en els matrimonis en què l'home normalment té uns estudis i un bon treball i la dona s'està a casa. En les coses de casa ella decideix, però en les coses de fora de casa la seva opinió no compta. És un deure de la dona i, per tant, la dona no es planteja proposar-li al marit que se l'escolti. Aleshores, mentre sigui així, no succeeix res, però quan la dona no fa la seva funció dins la casa com esposa i mare i transgredeix els seus límits, el matrimoni esdevé fallit. En *Gripaus d'or*, succeeix, però, el contrari: observem com el marit necessita explicar a la seva dona com se sent i es conxorxa amb la dona per aconseguir els seus objectius, tot i que trobem a faltar que la dona expliqui els seus sentiments al marit.

Com ja hem explicat, el concepte de matrimoni per Domènech té una base moral cristiana conservadora, però va més enllà de la submissió de la dona vers l'home. Es tracta d'una relació amorosa consensuada i que no ha de presentar avantatges ni inconvenients, sinó que les virtuts i capacitats d'un han de complementar les mancances o incapacitats de l'altra. De manera que en el matrimoni s'estableix una relació de complementarietat que ha de vetllar desinteressadament pels fets alegres o desgraciats que succeeixin al llarg d'una vida en comú.

1.4 *Herències* (1925)

Aquesta novel·la està ambientada a principis de segle XX i tracta dels conflictes econòmics que tenen dues famílies en les seves finques rurals als afores d'una ciutat: la de ca l'Alsina i la de cal Mogas. La vídua de la família Alsina, Antònia, s'havia casat amb un coronel adinerat però amb molts vicis, que en morir li va deixar molts deutes. La mare i la seva filla Isabel viuen amb l'oncle Valentí, «germà gran del pare de donya Antònia, conservava tota la plenitud de ses facultats mentals i de ses forces físiques

malgrat els seus setanta anys»,⁴⁸⁶ que va renunciar a casar-se per tenir cura de la seva neboda. Tots tres, arruinats, viuen una constant angoixa perquè tenen un deute important amb la família Mogas. L'amo, Pepet Mogas, vidu avar i interessat, els proposa com a única solució el casament d'Isabel amb el seu fill Ramonet. Aquest fet, té pertorbada Antònia que veu la vida de la seva filla i la seva pròpia lligada a una desgràcia eterna.

La Isabel té vint-i-cinc anys i és egoista i orgullosa com el seu pare. Malgrat que vol aparentar fortalesa també és molt feble físicament i sempre està malalta, tot i que la malaltia és l'eina que utilitza Isabel per acostar-se al metge Vilalta. Tampoc es pot dir que ho faci expressament, però la noia ho sent així: «Jo ja m'esforço a voler viure la vida de la meva edat! I no puc! Sóc un cos caducat!». ⁴⁸⁷ La relació entre el metge i la seva pacient, és com de pare i filla. Ella al costat del metge se sent segura amb els seus consells, això fa que senti una atracció moral vers al seu conseller: «Isabel, no hi cregui en la fatalitat. La força del nostre voler és prou per a guiar la nostra, i vostè té una voluntat ferma. Les febleses sentides no són més que passatgers entrebancs. Tingui un ideal, i visqui'l», ⁴⁸⁸ però la Isabel insisteix en la seva fatalitat i es plany de no poder evitar el seu estat: «Doctor, prou ho voldria; però no puc! La vida és tan amarga per a mi! Tot el que em rodeja és feble i tenebrós; i ni fora de mi ni dins de mi, trobo la força que em cal per a viure i per a creure en un ideal». ⁴⁸⁹

L'autora aquí deixa clar el missatge de lluita pels ideals dirigit a les dones. Aquest és un dels temes que formaven part de la ideologia de Maria Domènech i que va dedicar gran part de la seva vida a transmetre a través de la seva gran tasca social i les seves obres literàries. El consell que dóna el doctor Vilalta a Isabel, sembla dit per la mateixa Maria Domènech en un dels discursos que dirigia a les treballadores en les seves reivindicacions a favor de la condició de la dona. Segurament, com en totes les seves obres, l'autora pretenia donar aquest tipus de consell a aquelles dones que, davant la impossibilitat d'estudiar, ja fos per manca de recursos o perquè se sentien incapacitades per fer-ho, almenys podien cercar cadascuna en el seu interior una manera d'identificar-se i ser valentes per emprendre allò desitjat.

---

⁴⁸⁶ DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Herències*. Barcelona: Societat Catalana d'Edicions, 1925, vol. LX, p. 8.

⁴⁸⁷ *Op. cit.*, p. 42.

⁴⁸⁸ *Op. cit.*, p. 43.

⁴⁸⁹ *Ibidem*.

Aquesta feblesa retardarà el casament dels dos joves al llarg de tota l'obra, però al mateix temps, sorgirà un lligam singular d'amistat entre la Isabel i el doctor Vilalta, el metge que coneix molt bé el seu estat malaltís perquè fa molts anys que tracta la jove: «(...) Ni l'estat de vostè és per a desesperar-se, ni les tristeses íntimes de la seva mamà han d'impressionar-la tant. L'enemic principal de vostè, Isabel és vostè mateixa. Aquesta extremada sensibilitat és el que més l'afebleix».⁴⁹⁰ Antònia sap que el doctor Vilalta i la Isabel s'estimen, però no té cap més remei que casar la filla per saldar els deutes pendents amb els Mogas que aprofiten quan Isabel es troba més bé per avançar el casament.

Pel que fa al personatge de Ramonet és un noi sense ànima, que va a cavall d'allò que li diu el seu pare. El noi sempre destorba i el fan fora de les converses entre el pare i en Fidel, el procurador. És, doncs, un jove pobre d'esperit que es fixa en les cambres perquè la Isabel li sembla massa per a ell:

-Què dintre mires tan encantat?

-La Carmeta de Ca l'Alsina, que és d'allò més eixerida. Fa un quart que s'està a la porta, no sé què espera –contestà, tranquil·lament, l'aludit.

-Les minyones has de mirar? –li preguntà el senyor Fidel, mig en broma mig seriosament.

-Doncs a qui vol que hem miri, a la mestressa?⁴⁹¹

Ramonet ha viscut una vida difícil: orfe de mare des de petit i un pare que el maltracta. L'única veu de la casa que l'escolta i el comprèn és la cambrera Marianna. En ella hi té posada tota la confiança per explicar-li els seus sentiments, sobretot les pors que té abans del casament amb la Isabel, i és a la cuina on li confessa els seus temors:

Li confessà les seves il·lusions i les seves temences; li digué que aquell casament no estava ben pensat, que la Isabel era massa per a ell, que era massa maca i massa bona, que era tota una senyora, i que ell davant seu es quedava més entontit que mai; en veure-la prop seu no sabia què li passava, i només sentia desigs d'agenollar-se-li als peus i besar-li les mans com ho feien amb la Verge de l'ermita del poble en anar-hi cada any.⁴⁹²

Observem també, com el caràcter bo i gairebé inconscient d'en Ramonet no s'assembla gens al del seu pare, egoista i dèspota. D'altra banda, cada cop que a la Isabel s'acosta en Ramonet o sent parlar de casament, es desmaia i cau malalta uns quants dies. Així, es va retardant el casament i d'aquesta manera la Isabel es fa visitar

---

⁴⁹⁰ *Op. cit.*, p. 42.

⁴⁹¹ *Op. cit.*, p. 19.

⁴⁹² *Op. cit.*, p. 82.

pel metge, encara que quan el veu, dissimula el seu estat perquè aquest no la vegi tant feble.

Els dies previs al casament se'n van les dues dones a Barcelona a provar els vestits i a comprar altres objectes amb l'oncle. Al cap de dos dies van a visitar-les en Ramonet i el seu pare, però decideixen quedar-s'hi una setmana. L'estada a Barcelona es fa dura per a la Isabel que no suporta tenir en Ramonet tot el dia enganxat: «Aquell infeliç, per una banda, li feia llàstima, i per l'altra banda li repugnava. De vegades quan pensava que havia de ser el seu marit, sentia uns impulsos de rebel·lió que la trasbalsaven tota i que acabaven per resoldre's en idees sinistres de mort, d'anihilament en una forma o altra».⁴⁹³

Una tarda, quan anava a sortir la Isabel, en Ramonet s'interposa entre ella i la porta per parlar-li, però quan es al davant tot ell tremolós no pot dir ni una paraula: «Per últim, sanglotant desesperadament i caient agenollat als peus d'ella, pogué dir amb aquell to de bestiola ferida amb que la seva ànima expressava les grans passions, el mot per ell sagrat i que cloïa tot el seu sentiment: -Isabel!...»⁴⁹⁴ La reacció d'Isabel va ser de compassió i agafant-li la mà com per voler aixecar-lo, ell «com un infant afamat, va prendre aquella mà amb les seves, la besà goludament i la humitejà amb ses llàgrimes». Aquest gest va provocar que la Isabel sortís esperitada i deixés «el pobre Ramonet abandonat a son dol».⁴⁹⁵

Aquest fet no el va saber mai ningú perquè no es va explicar. Tanmateix, mare i filla sentien que estaven molt compromeses als Mogas, ja que en Pepet els havia pagat tota l'estada a Barcelona i en els llocs on liquidava els comptes es presentava com a sogre i consogre, malgrat el desacord i el poc interès que tenien mare i filla perquè el casament fos notícia. De manera que, en la tornada, mentre els Mogas ho escampaven per tota la ciutat, els Alsina no ho negaven, però donaven llargues a coneguts i familiars.

El detall del lloc on es vol casar la Isabel és significatiu ja que tots volen que sigui a l'oratori de la casa, allà on s'hi van casar l'Antònia i les àvies, però la Isabel vol casar-se a Montserrat. En aquest fet, ni tan sols l'Antònia li fa costat: «donya Antònia sentia un tal respecte per aquell costum establert a la casa de temps immemorial, que no s'atrevia a sumar-se el desig de sa filla».⁴⁹⁶ Finalment, la Isabel s'ha de resignar a fer el casament a l'oratori, però decideix reformar la capella: «la féu renovar de tal manera,

---

⁴⁹³ *Op. cit.*, p. 87.

⁴⁹⁴ *Op. cit.*, p. 89.

⁴⁹⁵ *Ibidem.*

⁴⁹⁶ *Op. cit.*, p. 93.

que rònega i deixada com estava, esdevingué bonica i atraient com en sos millors temps». ⁴⁹⁷

El dia del casament, la Isabel just després de dir el «sí, pare» es desmaia: «L'esfinx, que fins aquell moment s'havia mantingut rígida, perdé son equilibri i amb la mateixa rigidesa es desplomà en sos braços». ⁴⁹⁸

Durant els dies següents, l'oncle Valentí i l'Antònia acompanyen els nuvis de viatge a Barcelona. A Barcelona la Isabel pateix una crisi nerviosa, i decideixen fer un canvi de plans: portar la noia a un dels millors metges de París per trobar un remei a la seva malaltia. Així, s'interromp el viatge de noces i el desig de Ramonet de fer vida matrimonial, tot i que ell acompanya la Isabel i l'Antònia en la llarga estada que faran a la capital francesa.

La relació entre la Isabel i en Ramonet és gairebé inexistent i en Ramonet és conscient que la Isabel el rebutja: «-perquè jo, Isabel, ja ho saps que t'estimo, i tu a mi em tens com un gos!». ⁴⁹⁹ El pare d'en Ramonet li recomana a través de les cartes que tingui paciència amb la Isabel, i entre això, els medicaments i l'Antònia, que intenta que reposi al màxim, la salut d'Isabel millora notablement, fet que tampoc la satisfà: «Arribava a sentir odi contra sa pròpia naturalesa, que tan mansament obeïa a la medicació. Cada vegada que el doctor li deia que estava millor, sentia aquella rebel·lió contra si mateixa, i li semblava impossible que, malgrat lo que ella creia la seva voluntat, sa naturalesa s'anés equilibrant». ⁵⁰⁰ La ràbia que li produeix la seva millora és perquè sap les conseqüències a què s'haurà de sotmetre i no hi està disposada: tornada a casa, vida matrimonial, etc.

Un cop a casa, quan la Isabel s'assabenta que el metge Vilalta s'ha casat, decideix anar a donar un volt pels carrers més cèntrics de la ciutat amb en Ramonet perquè tothom vegi que està bé i que si es troba el metge li faci l'efecte que la Isabel viu feliçment. Però quan tots els de la casa esperaven que la Isabel tingués ganes d'instal·lar-se a la cambra nupcial, no hi va haver maneres. I així dia rere dia, en Ramonet pateix una decepció contínua. De dia, la Isabel s'acostava a ell, passejaven, assistien a actes socials i conversaven tranquil·lament, i de nit, cadascú es tancava a la seva cambra.

---

⁴⁹⁷ *Op. cit.*, p. 94.

⁴⁹⁸ *Op. cit.*, p. 104.

⁴⁹⁹ *Op. cit.*, p. 125.

⁵⁰⁰ *Op. cit.*, p. 119.

L'Antònia, per fer fugir els seus temors, demana al metge si és contraproductiu que la Isabel sigui mare, i aquest li confirma que li pot anar bé per al seu estat psicològic. I així és com en saber-ho, l'actitud de la Isabel fa un tomb, creient així que la maternitat la farà forta i propiciarà un canvi cap a millor en la seva vida: «La Isabel cercava en sa maternitat una continuïtat d'ella mateixa, per poder-se dignificar dignificant el seu fill, en l'amor del qual trobava tota aquella seguretat que li mancava per a seguir en el camí de la vida. Guiada per aquesta il·lusió, acceptà el sacrifici i desitjà ésser mare».⁵⁰¹

Finalment neix en Josep, un infant feble i raquític, que és l'alegria de la casa. Els dies posteriors al part, la Isabel comença a posar-se un altre cop molt malalta i les visites del doctor, que ja no són les del metge Vilalta, es fan més freqüents.

El fill no creix i l'entorn familiar s'adona que «dia a dia s'anava accentuant en sa feble naturalesa un raquitisme espantós». El metge recomana que la dida, masovera d'un mas proper a la ciutat, s'ocupi de la criança del nen i per això, el porten allà perquè l'aire pur del camp l'ajudi a millorar el seu estat malaltís. D'altra banda, en Ramonet se sent culpable de la feblesa de la mare i el raquitisme del fill i «demanava perdó amb aquella seva mirada tendra i humil, llavors més humil i més adolorida que mai; procurant-se empetitir per no ésser cap destorb, i oferint-se sempre com a servidor de tots».⁵⁰² Entre tots s'avenen a anar a veure el nen i a portar-lo a la seva mare cada dia, però un dia el nen es posa molt greu i es mor.

Abans que li anunciïn la mort del fill a la Isabel, esdevé una escena entre ella i el metge en la qual Vilalta es confessa: «Sí, que la tenies, Isabel, l'esperança! Perquè tu ja ho veies, ja ho senties, que jo t'estimava! I tu també m'estimaves!»⁵⁰³ li confessa a la seva cambra l'amor per la Isabel i es plany que ella no hagués lluitat i s'hagués deixat abandonar d'aquella manera. Finalment, el desig dels dos amors platònics es trenca amb un bes. El petó, representa per a la Isabel la tranquil·litat, l'aclariment del dubte, per això no es posa malalta ni li ve cap crisi nerviosa.

La notícia sobtada de la mort del fill, sí que provoca en Isabel un seguit de crisis que la deixen paralizada. L'actitud d'en Ramonet és d'un infant incapaç de lluitar per fer front a la realitat i s'amaga a sota el llit, tal com feia quan el seu pare de petit el

---

⁵⁰¹ *Op. cit.*, p. 151.

⁵⁰² *Op. cit.*, p. 165.

⁵⁰³ *Op. cit.*, p. 172.

maltractava, i més espantat queda quan presencia els crits de la seva esposa i els gestos amb el cap i les extremitats evidenciant que s'ha tornat boja.

La novel·la s'acaba, com en l'inici, amb les dues famílies distanciades, a casa dels Mogas, el pare, el fill i la cambrera Marianna que és com una mare: «I per això hem hagut de patir tant? Ja tornem a estar com abans: tots tres solets. Però que me'l prenguin! En bona veritat si els hi dono! Només el sé cuidar jo, el noi!»,⁵⁰⁴ i a casa dels Alsina també queden com en l'inici de la novel·la: la mare, la filla i l'oncle Valentí.

La narradora ha volgut mostrar-nos com la Isabel i en Ramonet són dues vides que s'han desgraciat per culpa d'un matrimoni obligat per l'avarícia d'un home, Pepet Mogas, que valora els diners més que la vida. Quan n'aconsegueix tants, després de destruir la seva família i la d'Isabel, s'omple de remordiments, com ho mostra l'aparició de l'espectre del nen mort al seu davant: «-Perdó, perdó! Jo no m'ho pensava, jo no m'ho creia fer tant mal!... ».⁵⁰⁵ La indignació de l'oncle, que s'adona del que han representat les intencions del senyor Mogas, es fa palesa en les darreres línies de l'obra: «-Vet aquí dues víctimes!... -I girant-se vers el senyor Mogas, que avergonyit, s'esmonyia cap la porta, afegí: -Què en farà, vostè de tantes herències?».⁵⁰⁶

Així doncs, ens trobem amb el mateix cas de la Riteta i en Quimet a *Contrallum* pel que fa a la fatalitat que provoquen els casaments consensuats per diners.

La novel·la també vol demostrar com una actitud passiva o una manca de lluita davant una injustícia pot tenir un desenllaç desafortunat. Com és el cas de la Isabel i fins i tot de l'Antònia. Ni l'una ni l'altra, indefenses, són capaces de negar-se al casament ni tan sols trobar una solució que les deslliuri de la desgràcia. Hi havia opcions, com per exemple, haver declarat obertament els sentiments de la Isabel i en Vilalta perquè es cassessin, ja que la mare n'estava al cas, o la Isabel podia haver-se imposat i declarar el seus sentiments al doctor, però no ha estat així. Es tractava doncs, de fer una novel·la que perseguís empènyer la dona a ser ella mateixa i decidir què fer davant les adversitats de la vida.

La ficció literària s'endinsa en una història versemblant, malgrat exagerar-se la desgràcia perquè el missatge final tingui més impacte. En l'època en la qual ens situem, era freqüent que entre les famílies hi haguessin tota mena de plets, acords verbals de traspàs de béns i multitud de deutes pendents entre famílies, i que en morir-se l'amo, la

---

⁵⁰⁴ *Op. cit.*, p. 192.

⁵⁰⁵ *Op. cit.*, p. 204.

⁵⁰⁶ *Ibidem.*

dona, ignorant dels aspectes econòmics de la casa, es conformés amb tot allò que li venia a sobre. Per això, en l'inici de la novel·la, la veu narrativa ens explica que l'Antònia no s'imaginava el risc que corria casant-se amb el coronel de Coello, viciós i vividor, i malgrat que la seva mare i el seu oncle l'havien advertit del perill, s'hi va voler casar igualment.

Maria Domènech també reivindica en la novel·la que la dona participi en assumptes familiars: no pot ser que la dona no estigui al cas dels negocis de l'home perquè quan aquest falta, ella es queda amb un pam de nas. És el cas de l'Antònia, que quan esdevé vídua es troba amb un gran deute que no sap com resoldre sinó és sacrificant la seva filla en un casament forçat.

1.5 *Él...* (1925)⁵⁰⁷

Es tracta d'una novel·la breu escrita en castellà. Primer perquè ens trobem en l'època de la dictadura de Primo de Rivera i són coneguts els límits i prohibicions a la cultura i llengua catalanes⁵⁰⁸ i després perquè com que la trajectòria de Domènech ja era coneguda a Madrid, també volia complaure el públic d'allà que tantes vegades havia elogiat la seva obra literària. La periodista i escriptora Regina Opisso de Llorens⁵⁰⁹ va escriure el pròleg de la novel·la elogiant l'escriptura de Maria Domènech:

[...] pues, el que hoy nos brinda la brillante pluma de Maria Doménech de Cañellas, cuya narración tiene el hechizo de los hechos vividos.

Esto es lo que caracteriza las novelas de esa autora catalana, cuantos desengaños, esperanzas y amores tejieron las horas de una vida femenina, mostrándonos un corazón de mujer buena pero no siempre comprendida, amalgamando con singular maestría la autora lo ideal con lo real de tal suerte unidos.⁵¹⁰

---

⁵⁰⁷ Pel que fa a la data d'aquesta obra observem una confusió. A *DR* l'autora ens diu que l'any 1921 va rebre l'encàrrec de publicar la novel·la, en canvi revisant les dates de les publicacions de la col·lecció *Novel·la Femenina*, deduïm que la data de la novel·la és del 30 d'octubre de 1925. Una dada més: en el pròleg, l'escriptora Regina Opisso fa referència a la novel·la *Herències* publicada a principis de l'any 1925. Per tant *Él...* es va publicar l'any 1925 i, com ha succeït en alguna altra ocasió, Maria Domènech en escriure les seves memòries podria haver tingut un lapsus.

⁵⁰⁸ Sobre les prohibicions en l'època del dictador Primo de Rivera vegeu la tesi doctoral de Josep Mª ROIG ROSICH: «La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: 1923-1930: un assaig de repressió cultural». Barcelona: Universitat de Barcelona, Departament d'Història Contemporània, 1990.

⁵⁰⁹ Regina Opisso de Llorens (Tarragona, 1979-Barcelona 1965). També publicà els seus treballs amb els pseudònims: Rosa de Nancy, Teresa Guzmán, Lisette, Rosa González i Diana Roldán.

Per a més informació sobre la seva biografia consulteu: <http://www.dbd.cat>.

⁵¹⁰ DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Él...* Barcelona: Publicaciones Mundial, col·lecció *Novel·la Femenina*, 1925, núm. 18, p. 1.

És curiosa la insistència amb què Maria Domènech tracta el tema de la dona a la recerca del seu ideal. En aquesta novel·la aquest tema és conseqüència de la insatisfacció de la dona casada que viu permanentment trista i insatisfeta: «Ella tenía frío en el corazón y gris y lloviznera el alma; aquel frío de su corazón helaba la sangre en sus venas y aquella triste tonalidad de su alma mataba en su vibrante espíritu la alegría del vivir. Y sumía su joven y bello cuerpo en aquel estado de languidez».⁵¹¹ Per tant, l'autora fa la pròpia reescriptura d'un tema com el de la «malcasada» que ja havien tractat les grans novel·les europees del segle XIX com *Madame Bovary* (1856), *Anna Karénina* (1873-1877), *La Regenta* (1885) i més tard, Caterina Albert a *Solitud* (1905).

Matilde, de vint-i-set anys, està casada amb un home d'un poder adquisitiu alt que la veu narrativa bateja amb el nom «él», i que la utilitza com a objecte per exposar en festes i actes socials. Matilde, sensible i romàntica, se sent sola perquè ella, somniadora com és, no obté allò que s'havia imaginat d'un matrimoni: recolzament, protecció, ajuda, reconeixement i, sobretot, amor. Ni tan sols en les festes té cap gest afectuós per a ella: «(...) y ella desfallecía de emoción, mientras le daba su fina mano, que él enlazaba respetuosamente y que, por no ser costumbre, no besaba».⁵¹² Ella intenta arreglar-se i vestir millor per agradar-li, però res provoca l'admiració d'ell, ni tan sols dormen junts. L'aïllament al qual està sotmesa Matilde fa que tampoc se senti amb forces per enamorar-se d'un altre home. Sovint se sent totalment obligada a assistir a festes o reunions socials acompanyada del seu marit o sola i a més, ha de passar per situacions desagradables perquè no li agrada exhibir-se ni ésser el centre d'atenció:

El día que despertaba de una noche dormida más o menos tranquilamente en su sueño de eterna adolescente, con la idea de que aquella tarde podría, mejor dicho, debía exhibirse en su palco del Gran Teatro, o muellamente recostada en su camino del hipódromo, a fin de que sus amigas no echaran tristeza, por abandono del marido, su reclusión, tenía unas horas de verdadera alegría, sintiéndose juguetona e infantil en su íntimo retozamiento [sic] y ocupada seriamente en su cometido de dama de sociedad.⁵¹³

Enyora els temps passats quan ell era militar i li llegia les poesies que componia per a ella. La joventut de Matilde se'ns descriu amb l'interès pels llibres i la música. No obstant això, els seus pares no tenien en compte la curiositat i les ganes d'aprendre de la filla i això l'obligava a llegir i tocar el piano d'amagat. A Matilde, la van casar per interessos econòmics dels seus pares i consogres. A més, ella, somniadora com era, no

---

⁵¹¹ *Op. cit.*, p. 6.

⁵¹² *Op. cit.*, p. 9.

⁵¹³ *Op. cit.*, p. 6.

s'esperava que el seu matrimoni fos un fracàs des del primer dia. Ens ho explica la narradora quan Matilde i el seu home tornen del viatge de noces:

De regreso, creyó Matilde poder ordenar su vida y cerciorarse de la importancia de su nuevo estado, entregándose por completo a la observación y adoración de *él*, de su esposo, ansiosa de penetrar en el fondo de su alma y amoldar la suya a la de su amado. Esperaba que una misma sentimentalidad había de unirlos y que uno solo había de ser el ideal de sus vidas.⁵¹⁴

L'autora, de nou, ha volgut transmetre el seu pensament sobre la idea que el matrimoni no és una relació en la qual ella se sotmet a ell. La concepció del matrimoni per Domènech són dues ànimes que s'estimen, cadascuna amb la seva personalitat, les seves virtuts i defectes, que es complementen i que en tot cas viuen en comunió. Això és important tenir-ho en compte perquè allò que ens voldrà transmetre Domènech en la novel·la és que el matrimoni no ha de servir perquè la dona s'entregui al marit, sinó que ella ha de poder complir amb els seus deures, però sense deixar de banda els seus drets. D'aquesta manera és com Matilde s'adona que el seu home cada cop és més hermètic:

Aquel hombre al que ella esperaba admirar y estimar, cada día se hacía más impenetrable. Los negocios, los amigos, la baja política, la frívola vida del club le absorbían por completo. Para él su mujer era algo que completaba su vida y demostraba su posición ante la sociedad, y no comprendía aquellas solicitudes y aquellos misticismos con los cuales le molestaba su mujer en sus ratos de intimidad.⁵¹⁵

Matilde és conscient que el seu marit l'utilitza per ensenyar als amics, i en les estones que estan sols, ella li expressa que se sent sola i gens estimada. El marit esquivava els seus soliloquis i quan fa un gest d'acostar-s'hi ell la menysté. Matilde és rebutjada i rep la incomprensió del marit que diu que les seves preocupacions són «ridiculeces de niña tonta y mujer cursi» i del seu entorn familiar, especialment de la seva mare i amigues que li aconsellen «que lo que tenía que procurar era atraer a su marido con el ostentoso adorno de su persona y el lujo en todo lo que le rodeara».⁵¹⁶ Tot això fa que Matilde estigui desorientada i confusa, i es promet que mai més explicarà les seves preocupacions íntimes a la família.

Durant el primer any de matrimoni, la narradora ens explica que estan més distanciats que quan es van conèixer. En el segon any la separació s'acusa encara més, de manera que estan tan separats físicament i moralment, que semblen dos socis d'una

---

⁵¹⁴ *Op. cit.*, p. 13.

⁵¹⁵ *Ibidem.*

⁵¹⁶ *Op. cit.*, p. 14.

empresa que aparenten unió i bona harmonia. La desunió entre Matilde i el seu home es fa cada cop més evident: ella s'arregla una habitació amb les seves lectures, per poder somniar i plorar, i ell cada cop passa més nits fora de casa.

Passen els dies i Matilde decideix ocupar el temps culturitzant-se de manera autodidacta però també introduint-se en el món intel·lectual, assistint a xerrades on la gent no és allà per lluir-se físicament, sinó per parlar, reflexionar i aprendre. Això l'allunya de la tristesa i la fa reviure altre cop: «sentía la necesidad de vivir una vida intensa y consciente, renaciendo en su alma el imperioso deseo de hallar el alma amiga con quien comunicarse y convivir aquella vida ideal».⁵¹⁷

A poc a poc, Matilde canvia d'actitud i s'adona que pot aprofitar aquestes trobades socials per buscar l'home dels seus somnis. Així, veiem com Matilde renuncia a lluitar pel seu matrimoni perquè ja no hi ha cap possibilitat de recuperar-lo i aposta per la infidelitat, tot i que aquesta decisió també li donarà algun disgust.

Quan comença a fixar-se en altres homes ho fa d'una manera il·lusòria, és a dir, s'imagina l'ideal d'home, una trobada romàntica i somnia que és la dona més feliç del món. Així, arriba el dia que s'enamora d'un home, que també anomena *él*, i que coneix en una festa: «Sus miradas se cruzaron y Matilde creyó sentir en su corazón el fuego de aquellos ojos y en su alma el destello de compenetración de un alma amiga; y una atracción irresistible la llevaba a mirar a aquel hombre con la compasión de un corazón amoroso que solo queriendo atender se entrega».⁵¹⁸ Al cap d'uns dies, passejant amb el seu marit, Matilde veu aquest home amb una altra dona: «Antes sus ojos presentósele la realidad más horrible. *Él*, su ideal, del brazo de una mujerona maquillada y despidiendo ese tufillo especial mezclado de tabaco y esencias fuertes, habíase cruzado en su camino, rozándole su espalda, al balancearse con su paso inseguro la siniestra pareja».⁵¹⁹ Aquest fet fa que Matilde experimenti una doble emoció: la de l' enamorament i la de la decepció de no ésser corresposta.

Uns dies més tard, després de superar el darrer desencís, s'enamora d'un altre home i, quan el coneix, torna a creure que és l'home ideal. Però, al cap d'uns dies el veu passejant amb la seva dona i tres criatures: «Aquella visión sumió el espíritu de Matilde en la más espantosa confusión, matando en flor su ardiente fe en su romántico ideal. No sabía apreciar en el justo valor que sabe darles la mujer a las acciones de los

---

⁵¹⁷ *Op. cit.*, p. 16.

⁵¹⁸ *Op. cit.*, p. 18.

⁵¹⁹ *Op. cit.*, p. 19.

hombres».⁵²⁰ Aquests desenganys fan que es preguntí constantment si trobarà algun dia l'home somniat.

Un dia el xofer li fa arribar una nota dient que han tingut un accident amb el cotxe i que tant ell com el marit estan molt mal ferits. Quan ella arriba al lloc dels fets, el marit ja és mort i hi ha una dona que anava amb ells al cotxe que ha quedat malferida. Pel que sembla, el marit de la Matilde i aquesta dona vivien junts perquè troben roba d'ell a casa d'ella. La Matilde no s'estranya gens que li hagués estat infidel i desitja que el marit hagi mort amb els papers d'herència enllestits: «(...) y como al casarse no había hecho los debidos capítulos matrimoniales por esperar su esposo entrar en posesión de todo el negocio, quedaba ella poco menos que sin lo necesario para salvar de momento la situación (...)».⁵²¹ Al cap de tres mesos, la Matilde, amb trenta-dos anys, torna a casa dels pares perquè no es pot mantenir sola i comença a pintar, tal i com havia fet abans de casar-se.

A partir d'aquí, ens assabentem que la narradora és molt amiga de Matilde i que tot això li ha explicat per mitjà de les cartes que s'han anat enviant. De sobte, la veu narrativa es dirigeix al lector fent així la història més creïble. Al lector, li dóna la sensació que és en una saleta participant de la narració com a oient: «Antes de seguir adelante con mi relato de la vida de Matilde, séame permitido decir, para aclarar conceptos, lo que hasta ahora había callado, y es que Matilde y yo éramos amigas íntimas y que por ello sabía yo sus más recónditos secretos; y merced a lo cual pude apreciar más adelante su transfiguración».⁵²² En aquest punt de la història és on la narradora intenta crear un cert interès o curiositat al lector sobre el canvi que experimentarà la protagonista i que acaba d'anunciar.

Al cap d'uns anys, la narradora va a veure la Matilde que ja no viu amb els seus pares, sinó en un petit hotel a prop del mar. La nova llar està decorada amb pintures seves i segons la narradora la rep amb una expressió desconeguda:

Y apareció totalmente transfigurada; parecía más alta por lo muy erguida que andaba; en aquella corta temporada que no la había visto, habían desaparecido todos los ángulos de su cuerpo, y la morbidez de su cuello y nacimiento de pecho delataba cierto desarrollo nunca visto en ella; y sus mejillas se habían encendido como una nueva floración en su rostro, y en sus ojos brillaba la luz intensa que animaba su vida. Era otra Matilde.⁵²³

---

⁵²⁰ *Op. cit.*, p. 24.

⁵²¹ *Op. cit.*, p. 26.

⁵²² *Op. cit.*, p. 28.

⁵²³ *Op. cit.*, p. 30.

Finalment, la Matilde s'havia casat amb l'home de la seva vida perquè aquest havia sabut comprendre-la, respectar-la i estimar-la com mai ho havia fet cap altre home. Després de tot, havia trobat aquell *Él* ideal.

L'aparició d'aquest nou personatge masculí que figura que ha omplert el buit amorós que mancava en la vida de Matilde precipita el desenllaç de la novel·la i trenca amb el fil dramàtic i d'intriga que s'havia mantingut fins aleshores. El final d'aquesta novel·la no queda massa ben resolt, ja que de sobte tot és de color de rosa i no sabem exactament què ha passat, qui és aquest *él*, com l'ha conegut, etc.

Maria Domènech ens presenta una novel·la curta en la qual s'hi tracta un tema de preocupació recurrent: la dona que viu sense cap ideal no experimenta cap canvi i la seva vida és superficial. En canvi, la dona que sempre lluita per un ideal i intenta canviar la seva actitud integrant en la seva vida un espai d'aprenentatge i cultura, té més possibilitats que la seva vida faci un gir inesperat i que el seu esforç sigui recompensat en el reconeixement d'ella mateixa.

Observem com l'objectiu d'aquesta novel·la és diferent del de la novel·la *Neus*. La relació entre la Neus i en Joan tenia com a objectiu instruir-se i aprendre uns coneixements que servissin a la Neus per agafar confiança amb ella mateixa i poder-se valer per si sola. La Neus cercava la llibertat com a persona i no buscava l'home ideal com la Matilde, simplement se'l va trobar i, finalment gràcies a la superació d'una sèrie d'obstacles interposats per la vida mateixa, la Neus aconsegueix casar-se amb l'home perfecte. En canvi la Matilde, que inicialment es troba en unes altres circumstàncies que no provenen d'un ambient rural i més o menys analfabet, sinó tot el contrari, urbanita i amb recursos, no aconsegueix viure per ella mateixa sinó que viu constantment pendent dels seus sentiments per trobar l'home ideal. Per a la Matilde, aquesta és l'única opció com a persona per sentir-se segura. Amb tot això, l'autora vol manifestar com n'és d'important ser perseverant i tenir valor per trencar amb tot. En el cas de la Matilde ho ha estat en la recerca de l'home ideal, però en canvi no ha estat valenta, com ho és per exemple la Neus. En general, no ens sembla que la Matilde sigui des d'un inici valenta, sinó que les circumstàncies han propiciat el desenllaç. La Matilde ha tingut la sort de trobar un home que l'ha salvat del desencís, i aquest final sí que s'assembla al de la Neus.

En aquest sentit és important la reflexió sobre el fet que Domènech estimula les protagonistes a ser elles mateixes i a formar-se, però tot i així, sempre aconsegueixen la felicitat quan troben un home correspost en tots els sentits. D'aquesta manera l'autora

no incita a la independència de la dona soltera, sinó que l'empeny a ser completa: dona, esposa i mare.

2. Recepció crítica i valoració

Les obres més importants de Maria Domènech són *Neus* (1914), *Gripaus d'or* (1919) i *Herències* (1925). Les altres tres obres que també hem inclòs en l'apartat de novel·les, si bé són d'extensió mínima, pertanyen a la denominació de novel·la curta i són *Contrallum* (1917) i *Él...* (1925).

En el seu conjunt, observem una línia temàtica comuna, que ja hem anat comentant en cada obra, sobre l'interès de l'autora a transmetre a les dones un missatge moralitzador: l'educació és la base de la felicitat femenina. Un missatge, d'altra banda, radical des de la perspectiva actual, però més habitual a principis del segle xx per l'elevat percentatge de dones sotmeses al treball des de molt joves, sense estudis i malcasades. L'autora creia en l'impacte que podia tenir el seu missatge entre la població femenina. Anne Charlon també extreu clarament la intenció de l'escriptora tarragonina en les seves obres: «La moralitat de les obres de Maria Domènech és ben clara: és indispensable que una noia tingui un bon nivell de cultura; si no es casa podrà guanyar-se la vida dignament i sentir-se orgullosa d'ella mateixa, si es casa estarà en el mateix nivell que el seu marit, podrà entendre'l, ajudar-lo i així la seva unió serà durable».⁵²⁴

Maria Domènech estava molt pendent dels comentaris crítics que apareixien a la premsa quan sortien a la llum les seves obres o els escrits relacionats amb la seva activitat social. En el seu llegat s'han trobat els comentaris crítics de les novel·les publicades apareguts en els diaris i que ella va retallar i enganxar en uns fulls solts. Especialment destaca els retalls de diari de les critiques de dues novel·les que l'autora mateixa va relligar i que va titular: «*Criticas de la meva novela Neus y de la meva noveleta Contrallum*».⁵²⁵

El primer article sobre *Neus* va aparèixer al *Diari de Sabadell* el 13 de març de 1914. L'autor que signa l'article ho va fer amb el pseudònim «Job». Es tracta d'una opinió força pejorativa ja que comença per denunciar la tendència romàntica que l'autora ha transferit a la novel·la i que el crític ho justifica així: «el predomini de la

---

⁵²⁴ CHARLON, Anne. *La condició de la dona en la narrativa femenina catalana (1900-1983)*. Barcelona: Edicions 62, 1990, p. 60.

⁵²⁵ OBL1/26. Observo que no hi ha cap crítica de la novel·la *Contrallum*,.

sensibilitat sobre la raó està fora de lloc», i per tant, afirma que el gènere romàntic és un concepte que s'ha de renovar. Aquest crític es referia a l'excessiva càrrega moralitzadora i a alguns dels trets que defineixen l'ideari romàntic del segle XIX ja en desús el primer quart de segle XX, com el subjectivisme, la insatisfacció amb el món real de Neus, l'harmonia que experimenta Neus amb la natura de camí cap a Barcelona, l'espontaneïtat de la jove en tots els seus actes, etc.

D'altra banda, destaca el tema de la redempció de la dona, gens innovador, utilitzat ja per Tolstoi, però li treu importància perquè no té la traça d'aquest gran literat. L'autor que signa l'article no creu que per justificar la violència que pateix la jove Neus hagi d'obtenir a canvi la llibertat individual. Un altre tema que troba exagerat és l'enamorament que professa en Joan cap a la Neus, del qual no se sap si «el sentiment que l'anima –a Joan– és d'amor, de caritat o de simpatia». Per tant, troba que hi ha un desequilibri en el desenvolupament de l'acció, en tant que els personatges de Joan i Neus no tenen res en comú. Malgrat tot, creu que l'obra mereix especial atenció i elogia la pàgina «tan bella» en què Neus, adolorida, abandona el seu poble per anar a viure a la ciutat. Aquesta crítica, segons «Job», pretén ser constructiva i ha de servir a l'autora per rectificar en un futur «el camí en els grans i difícils problemes psicològics».

És clar que e l'any de publicació de *Neus*, ja hi ha una altra forma d'escriure prosa. L'ideari noucentista, com apunta Job en la seva crítica, es basa en l'afirmació de la raó i l'intel·lecte per sobre del sentiment i l'instint, i en aquesta novel·la, malgrat les intencions de l'autora, no s'aconsegueix de la manera que s'esperaria d'un gran escriptor com per exemple Víctor Català que resol aquesta qüestió molt bé en les seves novel·les. Neus va ser creada com l'heroïna que es debat entre la raó i el sentiment, però al final després d'una evolució utòpica del personatge, i malgrat triomfar la raó, ho fa d'una manera molt simple i esperada.

El següent article es va publicar a la revista *Feminal* el 29 de març de 1914 i és la crítica més dura de totes les que ha rebut l'escriptora. Està signada per la mateixa revista i malgrat reconèixer les facetes de l'autora –«pintora, música, poetessa, prosista, dramaturga, sociòloga»–, en tota la crítica s'entreveu la intenció de recomanar-li que no es llenci a realitzar obres de tanta envergadura com la novel·la. Qui signa la crítica retreu a Maria Domènech que «s'entregà massa a la lectura de llibres de filosofia i aquests van desorientar el seu talent. De manera que *Neus* és un llibre de bona voluntat i res més». Segons *Feminal*, la sensació d'impotència de l'autora decep al públic lector perquè «els personatges no despertem interès», hi ha «massa discreció» en alguns trams

de la novel·la i la manca de pau, serenitat i noblesa la fan una obra malsana. Pel que fa al pròleg, el creu desencertat perquè no hi veu el sentit ni la intencionalitat. Així mateix, es posa en dubte que Maria Domènech tingués la voluntat de fer literatura, malgrat creure que hi havia talent i voluntat, però que podria dedicar-se a «narracions senzilles o contes breus» i d'aquesta manera incloure's entre altres escriptores de renom com Víctor Català o Dolors Monserdà. Pel que fa al vocabulari utilitzat, no agrada que inclogui «mots estrangers ignorant el significat i la ortografia». Per últim, *Feminal* és conscient del judici crític, però com a «revista de tota iniciativa femenina» ha de ser sincera i aquesta sinceritat la deu a les lectores i lectors.

Un altre article que parla sobre *Neus* va aparèixer al diari *Las Noticias* l'1 d'abril de 1914. Aquest diari, que signa l'article, lloa «la correctíssima prosa» en què està escrita la novel·la. Si bé, també creuen que la novel·la és més romàntica que realista, però que el personatge de Neus és «deliciosa» i destaquen el personatge de Joan que no és gens freqüent. El diari troba que la intriga és «tendre i interessant» i feliciten l'escriptora per la seva primera novel·la.

El Día Gráfico també publica un article el 8 d'abril del mateix any en castellà. D'entrada diu el diari que se l'han llegit «con verdadero interés y deleite», si bé el tema no és nou, en general, ha estat ben rebut i s'ha vist com una obra educadora. El defecte de *Neus* recau sobre la forma d'exposar el tema i l'ambient, també el perfil psicològic dels protagonistes, a excepció de Neus que dissimula la precarietat dels altres personatges. L'exposició del pròleg, que explica la intenció de l'obra, queda clara: «la mujer inspirándose en la virtud, en la fe y en el trabajo puede salir siempre victoriosa en la lucha por la vida y resistir noblemente a los halagos de las bajas pasiones». A més, titlla Maria Domènech de «socióloga erudita» i que essent feminista dins el col·lectiu feminista català, novament triomfa com a novel·lista.

En un altre article publicat a *El Correo Catalán* el 15 d'abril de 1914 i signat per Quirze d'Oliva, personatge que cap a l'any 1910, segons explica a *DR*, va conèixer personalment a Maria Domènech, s'explica que de l'autora només coneixia alguna poesia i articles dispersos, però que des d'aleshores ja va intuir una escriptora inèdita. Pel que fa a la novel·la, creu que està escrita amb una prosa «senzillament elegant» i que conté «una narració interessant d'assumpte social». De defectes, diu que no en té cap, si de cas potser li falta aprofundir en la psicologia dels personatges, especialment en la d'en Joan que resulta més aviat irreal. Finalment, afirma que *Neus* és «un crit d'esperança en favor de les que el món anomena irredemptes».

El diari de Ripoll *El Pirineo Catalán*, el dia 25 d'abril de 1914, també diu la seva sobre la novel·la: «una vera joia que ens donarà ocasió de parlar de s'autora». El mateix opina «S.» a *La Veu de Tarragona*⁵²⁶ quan la feliciten per la novel·la i li desitgen molt d'èxit, sobretot per l'interès que desperta la novel·la en si i els seus personatges «ben dibuixats en curtes paraules i accions» i també fan un petit incís sobre el personatge de Joan dient que no és un exemple procedent de la realitat.

El diari catòlic *La Cruz* de Tarragona, el 29 d'abril del mateix any, va publicar un article sobre la novel·la *Neus* deixant-la com a obra excel·lent. L'elogi de la novel·la no podia ésser més afalagador quan afirmen que la novel·la conté una estructura tan rigorosa que pot competir amb les de Catalunya i fora de Catalunya. El diari troba que l'acció té un desenvolupament coherent i segueix la unitat i la senzillesa clàssiques. Malgrat reconèixer que el tema és un xic escabrós, el desenllaç de la novel·la és sa i lloable. El diari, d'una tendència catòlica reconeguda, troba a faltar l'element religiós com a element essencial de la vida. No obstant això, feliciten l'escriptora i li agraeixen que els hagi dedicat un exemplar.

A la revista *Renovació* de Tarragona l'autor desconegut amb les sigles «B. M. i B.» va escriure un article sobre la novel·la *Neus* el 10 de maig de 1914. Qui signa l'article devia conèixer l'autora o seguir la seva trajectòria activista perquè la titlla de «dama d'una neguitesa espiritual, treballadora incansable en tota cosa d'un positiu valor cultural, artístic i catalanesc». L'autor de l'article comenta que el propòsit de la novel·la és molt «planer» i l'interès de la novel·la creix a mesura que apareixen nous personatges. Pel que fa als personatges, descriu quatre trets de cadascun i sobretot d'en Joan opina que és un home que «romp amb els antics motllos» i es pregunta si és real. Sobre el personatge de la Neus, dóna la sensació que el lector la coneix per la bona anàlisi moral, física i psicològica que l'autora en fa. Un defecte que destaca de l'argument és que «ha fet més literatura que argument», i pel que fa al llenguatge: «és més bé a propòsit per escriure una novel·la en vers, si s'estilés, que no pas per escatir els paorosos drames que forçosament han de tenir tota la aspresa del llenguatge quan esclaten». Malgrat tot, felicita «la distingida escriptora tarragonina» i l'anima a seguir escrivint.

El *Diario de Gerona* també es va fer ressò de la novel·la el 2 de juliol de 1914. L'autor desconegut que signa l'article, J. P., destaca en el seu comentari un bon

---

⁵²⁶ *La Veu de Tarragona*, 26 d'abril de 1914.

argument i bon llenguatge, tot plegat: «una hermosa y acabada novela catalana». Al mateix temps, troba la història molt viva i actual sobretot perquè passa a Barcelona, no hi succeeixen fets inversemblants i «desperta ànsies de cooperació al bé social al lector que llegeix i medita». Conclou que malgrat haver-hi punts escabrosos és una història per a tots el públics. Finalment, felicita l'escriptora i l'anima a continuar escrivint.

El 8 d'agost del mateix any, *El Pirineo Catalán* va tornar a publicar un altre article d'opinió sobre la novel·la *Neus*. També signava la revista, però en aquest cas s'analitzava més profundament l'obra. Es qüestiona si la novel·la és realista per tot allò que envolta la protagonista. En conjunt, la troben una obra encertada: «El tret de la mà femenina és certer, la visió ample, el color just, i totes les notes concorden en el conjunt harmoniós». Aquest és l'únic diari que recomana de manera tan explícita la novel·la com a obra allisonadora i aposta perquè l'obra sigui llegida i propagada per tal que «la dona d'avui esdevingui ferma i segura pel demà». Situa Maria Domènech de Cañellas entre altres escriptores de renom com Dolors Monserdà, Francesca Bonnemaison, Carme Karr o Lluïsa Casagemas. Segons el sotassignant, el tema no els sembla per a una novel·la literària, però segons el diari l'habilitat per aconseguir la creixent emoció en cada capítol dóna un resultat «que no coneixem en cap altre escriptor». Finalment, se'n recomana la lectura a totes les lectores i lectors perquè «*Neus* és un bon allisonament».

L'amic i prestigiós literat Plàcid Vidal, nascut al poble d'Alcover com Maria Domènech, li dedica un poema de 14 versos al diari *El Teatre Català* el 13 de setembre de 1914, lloant la «febrosa humanitat» de l'autora mentre exerceix el paper d'esposa i mare, i l'anima a seguir escrivint.

A la revista *Renaixement*, Josep Rodergas Calmell publica un article crític també sobre *Neus* el 8 d'octubre de 1914. De Maria Domènech diu que és una «cultíssima dama» i una «il·lustrada autora». Rodergas intueix que ben aviat es podrà afegir a la llista d'escriptores catalanes. Tot seguit, fa un petit resum del llibre i critica el caràcter de *Neus* perquè primer es diu que té un caràcter fort i després en veure que en Joan no l'escriu es debilita. També critica que «l'acció es desenvolupa fora de lo real», no obstant «la senyora Domènech ha demostrat posseir excel·lents dots de novel·lista, justa en els petits detalls, i d'una noblesa de sentiments digna de tot elogi». Recolza la finalitat per la qual s'escriu l'obra i que la novel·la «sap despertar una atenció constant fins a la fi».

A la població de Sóller també s'hi va escriure en el diari local un article signat amb el nom d'«Ivon» el 10 d'octubre de 1914. Pel que fa al personatge de Joan, la

crítica resulta una mica agredolça: admira l'esforç moral que fa l'heroï davant la situació en què es troba, però no està d'acord amb aquesta voluntat, ja que no es dona en la realitat. Titlla la novel·la de sociològica, però la lectura ha fet recordar al narrador mallorquí Salvador Galmes o a Víctor Català, sobretot en la cruesa de certs personatges i a Maria Antònia Salvà en els passatges on hi ha molta dolçor i sentiment.

A Reus, *La Veu del Camp* publica un article de Ferran Gay el 25 d'octubre de 1914 en el qual fa un recorregut argumental de l'obra que ha publicat la «distingida escriptora barcelonina» qualificant la lectura d'«exquisidament selecta». Opina que les escenes més atrevides o arriscades estan descrites amb «molta serenitat i discreció». Tanmateix, aprofita per parlar de l'avenç que ha experimentat la dona catalana en poc temps en la cultura i que aquest fet és una garantia de futur, ja que hi ha actualment alguns escriptors que gosen de fama immerescuda. Finalment, agraeix l'obra «moral i filantròpica» de Maria Domènech i l'anima a continuar escrivint perquè aquesta no sigui la única obra.

Des de l'Argentina, la poetessa Gracieta Bassa de Llorens escriu un article d'opinió sobre la novel·la de Maria Domènech després d'haver llegit l'article sobre la novel·la publicat a *Feminal* el dia 29 de març, en el qual es menyspreava la novel·la i les intencions de l'escriptora. Gracieta Bassa, des de la República Argentina, explica que va poder llegir l'obra per comprovar si era justa la crítica que es feia de *Neus*, i malgrat trobar-hi alguns defectes «mínims», la novel·la és «un encertat i bellíssim estudi psicològic d'una clara realitat, no pas “una feble incompreensible” com afirma *Feminal*». Gracieta Bassa, l'anima i l'encoratja a continuar escrivint «de part de la llunyania, com a catalana i com a dona per la seva “salvadora novel·la”». ⁵²⁷

El darrer dels articles d'opinió publicats en revistes i diaris correspon a un diari de Badalona anomenat *Gent Nova* on, el 2 de gener de 1915, «J.C.P» va publicar un article on parla més que de la novel·la *Neus*, de l'escriptora que forma part «d'aquest estol de dames catalanes que porten a la nostra terra la davantera del moviment intel·lectual femení» i afegeix en relació amb aquestes dames que «desenrotllen una intensa actuació social, fent pàtria i conreant la literatura sense abandonar ni per un moment el caràcter d'esposes i mares que per raó natural els correspon». Sobre la novel·la només comenta que és «una ficció treta de la realitat». I elogia la senzillesa i ingenuïtat de l'escriptura

---

⁵²⁷ El títol del comentari crític fou: «Pensant en la novel·la *Neus* de Maria Domènech de Cañellas». OBL1/26.

de Maria Domènech, que fuig de tot convencionalisme literari i que sap transmetre l'emoció i l'interès del lector gràcies a la seva sensibilitat. Conclou que «d'ara en davant en el camp reduït de la novel·la catalana s'hi pot incloure Maria Domènech de Cañellas».

En general, podem dir que si bé molts dels crítics que opinen sobre *Neus* coincideixen en dir que els personatges no estan psicològicament ben analitzats, l'esforç de l'escriptora en la jove Neus segueix un procés de transformació moral. En canvi, la majoria no dubten en afirmar que hi ha moltes escenes o fragments complicats de tractar, per exemple en l'escena de Neus i el magistrat Rovira, Maria Domènech està a l'alçada. En molts casos els articles només han volgut donar quatre notes per ser justos amb l'obra, però animen l'escriptora a continuar escrivint i afirmen que té talent.

Sobre aquestes opinions publicades en premsa, cal destacar els errors que alguns crítics fan en els seus articles, per exemple en comptes de dir Joan li diuen Jaume o en el senyor Rovira li diuen Roure.

Una altra obra de la qual en tenim crítiques de premsa a través del llegat de l'autora és *Gripaus d'or*. Aquesta novel·la va tenir més bona recepció que l'anterior i com veurem, a l'autora se li atribueixen tots els mèrits per descriure els personatges amb veracitat i destresa per polir l'estructura d'una trama on es mostra la seguretat de Maria Domènech en estil i llenguatge.

Una de les crítiques interessants és la que prové d'un periodista que se sent ofès per la manera com es tracta en la novel·la el tema de l'elaboració d'un diari pel fet que hi posin com a director un exxofè sense estudis:

El asunto está bien visto y desarrollado y resulta la novela interesante y amena. Y no decimos más, porque la alusión que en la página 109 hace, la señora de Cañellas, a la manera de ser de «los chicos de la prensa» barcelonesa, nos impide prodigar otras alabanzas a los episodios locales, que con acierto ha novelado. A una dama se le deben siempre los mayores respetos, aunque asome en sus juicios la sinrazón y la injusticia.⁵²⁸

Durant el mes de febrer el diari *Sóller* publica un comentari sobre *Gripaus d'or* en el qual es declara que la novel·la «és tot un símbol». L'escriptora rep elogis per la seva capacitat de mostrar el caràcter dels personatges amb «to sever», la continuïtat de l'acció i la pretensió de l'obra com a obra literària però també com a «obra sociològica» i «obra d'educació». També aplaudeixen l'esforç de conciliació de l'autora en el fet d'escriure, tenir cura de la casa i dels fills: «Na Maria Domènech de Cañellas, que sap

---

⁵²⁸ D'aquesta crítica en desconeixem el nom de l'autor i el nom del diari perquè en el retall no hi apareix, però sabem que es va publicar l'1 de febrer de 1919 perquè hi consta la data escrita a mà. OBL2/14.

harmonitzar la seva triple vida de dona de casa, de dona social i de dona escriptora. ¡Ella sí que d'una vida fa, no dues, sinó tres vides!». ⁵²⁹ A *El Correo Catalán* s'anuncia en una nota de premsa el segon llibre de Maria Domènech que «referma la personalitat de la gentil prosadora, forta en el verb, plena de verisme en la descripció». ⁵³⁰

El 25 de febrer de 1919 a *La Vanguardia* apareix un article d'opinió titulat «Cotidianas» i el sotasignat es presenta amb el pseudònim d'«Alfeñique». És interessant la comparació que fa de l'autora amb Galdós: «La acertada combinación del elemento psicológico universalmente humano con la técnica peculiar de la ciudad barcelonesa, pues todos los tipos retratados a la pluma en *Gripaus d'or* son de inconfundible temperamento barcelonés como los tipos madrileños de las novelas de Galdós». ⁵³¹ Pel que fa al llenguatge, creu que és molt fidel a la realitat i malgrat no es pot dir que sigui una novel·la moderna: «sería digna de que la leyesen y en ella se deleitasen cuantos anhelan el lozano florecimiento de la novela castizamente catalana, exenta de serviles extranjerismos». ⁵³²

El mateix mes de febrer, *El Heraldo* de Madrid es feia ressò de la novel·la escrita per «una mujer de verdadero talento, de sólida cultura, con un temperamento de artista, perfectamente equilibrada y femenina» ⁵³³ i fa una petita anàlisi del significat de l'obra.

Aquest diari és l'únic que es lamenta que l'escriptora no sigui coneguda fora de Catalunya pel fet d'escriure sempre en català: «Es lástima que al escribir en catalán haga que no sea todo lo conocida que debiera serlo esta señora que escribe con tanta inspiración y en un estilo fluido y tan correcto». ⁵³⁴ Aquest comentari és important perquè d'alguna manera deuria animar Maria Domènech a escriure també en castellà. Per això aquesta també és una de les raons per les quals va escriure indistintament en català i castellà, per una voluntat d'extensió: ésser llegida i compresa arreu, tret de les èpoques en què la situació política l'obligaven a publicar en la llengua exigida.

És curiosa la incidència que va tenir la novel·la a Madrid perquè tornem a trobar un article a *El Noticiero Universal* durant el mes de març escrit per Manuel de Cala on pondera la forma com l'escriptora reflecteix les vides i els costums dels personatges establint uns models extrets de l'actualitat. Manuel de Cala destaca de *Gripaus d'or*:

---

⁵²⁹ Ibídem.

⁵³⁰ Ibídem.

⁵³¹ OBL2/8.

⁵³² Ibídem.

⁵³³ OBL2/14.

⁵³⁴ OBL2/14.

«su fondo moral, serio, elevado» i també «la moraleja que se desprende»⁵³⁵ de la qual diu que és exemplar. En conjunt, opina que l'obra és harmònica i que no hi ha res que hi manqui ni desentoni.

La revista *Catalana* inclou un article en el qual després de criticar l'escassetat de novel·les i lectors a Catalunya i la tendència i abús de novel·les de temàtica rural, celebra que Maria Domènech hagi publicat una novel·la de tema més interessant que caracteritzi una època, un estament social i una població. Així mateix destaca el progrés literari de l'escriptora «avui més segura d'estil i de llenguatge, més ferma i decidida», però acaben aconsellant l'autora que «en l'avenir procurés prendre més cura en el modelatge i relleu d'escenes, tipus i paisatge, per donar més bulto, més cos, major varietat i fer més viva la seva obra».⁵³⁶

L'Esquella de la Torratxa només publicà a l'abril una nota que fa referència a la publicació de la novel·la de Maria Domènech en la qual es destaca l'acurada expressió escrita i el farciment d'«interessants relats i afinadíssimes observacions».⁵³⁷

Una altra crítica sobre la novel·la apareguda en premsa on es destaca l'assoliment de l'acció amb bon èxit és a *La Revista*, l'abril de 1919. En aquesta, signada per VOX POPULI, s'hi destaca l'efectivitat en el diàleg que domina tota la novel·la amb un «estil planer, familiar». En canvi, es critica el fet que l'autora «no es detura per a fer cap reflexió per compte propi». Malgrat tot, la sensació del lector és que «l'autora ha portat l'acció fins allà on s'havia proposat».⁵³⁸

El setembre de 1919, el pseudònim IPSE escriu a *El Correo Catalán* una nota més llarga que la de febrer, comentant que la temàtica de la novel·la és molt encertada pel fet que les escenes que viuen els personatges estan molt ben reproduïdes i imiten la realitat. A més, diu que escriu amb una naturalitat encantadora i que a *Gripaus d'or*, a banda de dedicar-se a fer literatura, «tiene recursos inagotables de cultura, fantasía creadora y un aristocratismo innato que la dejan sin condiciones de cincelar un soneto y hacer fluir de su pluma prosas de elegancia suprema». Per acabar, afirma que, com a «prosista», està assolint nivells molt alts i equipara la seva capacitat d'escriure amb la de conegudes escriptores contemporànies a Domènech:

Anteriores rutas abiertas por manos de mujer podrían ponerla en camino de glosar en la novela la vida de nuestra mezzocracia, como Monserdá de Maciá; o la de los que viven en

---

⁵³⁵ OBL2/5.

⁵³⁶ *Ibidem*.

⁵³⁷ OBL2/14.

⁵³⁸ *Ibidem*.

las soledades y en el campo, cómo Víctor Catalá; o lanzar al vuelo su fantasía por los espejismos policromos de la vida, como Carmen Karr.

Amb gran elogi Ramón Busquer parla d'aquest mateix llibre en la secció de «Notas biográficas» al diari de Reus *La Veu del Camp*. Ramón Busquer creu que l'autora ha sabut retratar com cap altre escriptor una classe social que exhibeix constantment les seves riqueses i s'alimenta d'establir relacions convenients amb altres persones del mateix tipus. Tot seguit fa una referència al lèxic per dir que la novel·la està escrita en un llenguatge típic de la capital. Per acabar, es queixa que alguns crítics lamenten la carència de novel·listes i només elogien Guimerà i Oller, i recorda que Maria Domènech n'és un exemple més: «estos tales no han leído o no quieren acordarse de haber leído la novela que motiva esta sencilla nota bibliográfica».

Resumint de manera aproximada les nombroses crítiques de la segona novel·la de Maria Domènech *Gripaus d'or*, sembla que aquesta vegada els crítics estan d'acord en l'evolució psicològica que han experimentat els personatges de la novel·la. També coincideixen a dir que l'escenari és encertat, sobretot pel que fa al tema. Segons Busquer, allò que es troba a faltar, en general, és l'excés de diàleg i la poca descripció de l'ambient, de les escenes i dels personatges, encara que el diàleg és tan amè i natural que fa oblidar els defectes.

Van haver de passar sis anys perquè Maria Domènech publicés una altra novel·la. La novel·la *Herències* va sortir a la llum l'any 1925, però sabem que *La Revista* portava enunciant que estava en preparació des de feia dos anys.⁵³⁹ L'única crítica d'aquesta novel·la que Maria Domènech conservava al seu arxiu prové de Regina Opisso de Llorens el 29 d'agost de 1925, publicada a el diari *El Diluvio*. Opisso destaca «el acabado estudio psicológico que la autora hace de los personajes que giran en torno de la acción».⁵⁴⁰ Tot seguit, comenta el paper dels herois de la novel·la, i com a comentari interessant, destaca la capacitat de commoure el lector sense que es tracti de «narraciones en que su última página evoca una apoteosis teatral». És interessant destacar el fet que un diari polític com *El Diluvio* tingués la secció «Vida Literaria» amb el subtítol «Novelas de mujeres». L'amistat entre les dues escriptores segurament facilità la publicació de la crítica.

---

⁵³⁹ Hem observat en la *Biblioteca Virtual de Prensa Històrica* que des del 16 de setembre de 1921 fins a la seva publicació, s'anuncia la novel·la *Herències* en la secció «Obres en preparació» de *La Revista*.

⁵⁴⁰ OBL2/10.

Quan Maria Domènech va publicar la novel·la *Herències*,⁵⁴¹ va enviar-la a Víctor Català perquè en donés el parer i la carta que li respongué la consagrada escriptora de l'Escala va ser tot elogis. Tanmateix en una altra carta enviada el 10 de setembre de 1925, Maria Domènech té la gosadia de demanar-li que li torni a enviar el comentari crític que li havia escrit sobre la novel·la *Herències* perquè se li ha extraviat la carta:

[...] En el cas de que el rebre la seva estimada lletra acusant-me rebut del meu llibre *Herències* i fent-me un immerescut estudi d'ell, en vaig estar tan contenta que com sigui que estava jo sola a Barcelona i tenia la família a Alcover vaig prendre la carta per a llegir-los-hi, i amb tot això se m'ha extraviat la tan volguda carta, i jo resto sense poder mostrar als meus bons amics, als íntims solament com es natural, les lletres de vostè en les quals expressa son parer.⁵⁴²

En aquestes paraules es percep la importància que per a Maria Domènech tenia el fet de posseir una valoració positiva sobre la seva obra, escrita per l'escriptora amb més èxit de l'època: «No sap la vergonya que em dono de demanar-li semblant impertinència, però em sembla que no té cap valor el meu llibre sense poder-ne tenir la seva opinió ben demostrada; ja veu si estimo son parer que passo per tot per obtenir-lo».⁵⁴³ I aquest darrer paràgraf explica el perquè en l'arxiu de Maria Domènech s'han trobat totes les crítiques de les seves obres curiosament retallades i enganxades o copiades a màquina fins i tot dues vegades. Devia tenir molta importància l'opinió pública sobre la seva obra, i d'aquí dedueixo que tenia cura de la seva presència i del que s'opinés sobre la seva obra social.

Cal destacar que en el seu arxiu es va trobar una obra de teatre inèdita mecanografiada sota el mateix títol *Herències*, i s'ha de dir que es tracta de la mateixa obra però no està datada i per tant no se sap què va escriure primer si la novel·la o l'obra de teatre.

Pel que fa a les novel·les breus, *Contrallum* (1917) es va publicar tres anys més tard que *Neus* i en un moment en el qual Maria Domènech estava immersa en la seva intensa tasca social, i acabava de publicar les seves memòries referents a les institucions socials femenines, del viatge que havia fet per Europa amb una beca de l'Estat. De manera que segurament la idea va ser gestada en aquell viatge i trobava a faltar un tipus

---

⁵⁴¹ En la primera edició de la novel·la s'enunciava la publicació de l'obra de divulgació *Memoria de las instituciones encomendadas a la protección y mejoramiento de la mujer blanca*. Barcelona: Societat Catalana d'Edicions, (d.d.). No he sabut trobar físicament aquesta obra que va ser publicada entre *Gripaus d'or* (1919) i *Herències* (1925).

⁵⁴² MAS I MORILLAS, M. Carme. «Aportacions a l'estudi de Maria Domènech a través de la correspondència amb Caterina Albert». Dins: *Paraula de Dona. Actes del Col·loqui Dones Literatura i Mitjans de Comunicació*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, p. 270.

⁵⁴³ *Op. cit.*, p. 271.

de lectura fàcil i breu que seguís la línia moralitzadora de *Neus*. Sobretot per ensenyar que el destí no existeix, sinó que un mateix ha d'estudiar i treballar per acabar essent allò que desitja. En aquesta novel·la els ulls d'en Quimet semblen els de l'autora asseguda al tren repassant tot el seu voltant, viatjant amb les mateixes ganes de menjar-se el món. La diferència volguda és que a en Quimet l'obliguen a plegar d'estudiar i a casar-se amb una noia a qui no estima.

Contrallum és una novel·la que defensa, com és habitual en l'autora, el dret a estudiar, denuncia els matrimonis concertats pel pares i empara la lliure elecció dels fills en el matrimoni. La privació d'aquesta llibertat nega el dret de la persona com a individu, i per això les conseqüències, encara que en la novel·la s'exagerin, poden resultar nefastes i, fins i tot, tràgiques.

A l'arxiu personal de l'autora no s'ha trobat cap comentari crític que valori aquesta obra.⁵⁴⁴ Però podríem dir que és una novel·la breu en la qual els personatges que en un inici apareixen experimenten una evolució contrària i acaben essent tristos i desgraciats. La manera com succeeix tot això té un dramatisme potser exagerat, però que encaixa en el missatge moralitzant que Maria Domènech pretenia donar.

L'altra novel·la breu escrita va ser *Él...* (1925). D'aquesta novel·la, l'autora no en guarda les crítiques de premsa, però com a comentari valoratiu podem afirmar que no es tracta d'una obra especialment virtuosa pel que fa a l'originalitat de l'argument. Si bé s'observa un canvi d'escenari, propi dels anys vint, en el qual s'hi exposa el plantejament del divorci, els maltractaments físics i psicològics, etc., l'estructura argumental de la novel·la *Él...* no està ben resolta, hi manca algun buit narratiu per omplir.

---

⁵⁴⁴ La part de buidatge de la premsa de manera exhaustiva i l'obtenció de crítiques sobre el conjunt de l'obra de Maria Domènech de Cañellas podria completar-se en una altra ocasió.

CAPÍTOL III. NARRACIÓ

Les narracions de Maria Domènech sovint són narracions curtes, anecdòtiques, però, com ja és costum en la seva literatura, en totes hi ha un exemple moral que pretén advertir el lector sobre els perills de la vida. Aquestes narracions es van publicar en llibres, revistes i diaris. Els articles d'opinió apareguts en premsa que parlen sobre l'activitat social de l'autora ja s'han comentat en la segona part de l'estudi. En aquesta part únicament comentem el llibre de narracions *Confidencias* i les narracions literàries.

1. *Confidencias* (1946)

Confidencias és un llibre publicat en castellà en plena dictadura franquista, estructurat per l'autora en capítols però que, a la vegada, són narracions de trama independent si bé la narradora participa en l'acció de cada narració. Cadascuna de les narracions porta per títol el nom de la protagonista —«Carmen», «Rosario», «Dolores», «Isabel», «Petrilla», «Josefa» i «Anita»— i dues els sobrenoms —«La Corneja» i «El Alma». L'obra, tal com diu el títol, tracta de les nou confidències que aquestes dones fan a la narradora i que, un cop recollides, decideix transcriure.

L'argument de cada narració gira al voltant d'un únic tema ja recurrent en les novel·les de Maria Domènech: el de la dona infeliç i insegura, que no confia en ella mateixa i que davant d'unes circumstàncies límit, no és capaç de decidir el seu futur, de vegades perquè no té estudis, de vegades perquè l'han obligat a casar-se de ben jove, etc.

En la primera història, la narradora descriu la protagonista que porta el títol de la narració, «Carmen», com una d'una dona d'uns quaranta anys, «menudita de cuerpo y ligera de movimiento; si hubiese cuidado un poco más de su persona y de sus vestidos hubiera parecido una niña (...) Su cara de finas facciones (...) le daban el aspecto de una muñequita, y sus ojos claros y de mirada distraída acentuaban en su rostro el aire inocentón».⁵⁴⁵ Per a la narradora, la protagonista dóna la sensació de dona inconscient i poc segura, tanmateix, sembla una persona que intueix les coses «de haberse cultivado, hubiera podido darle el sentido de medida y valoración de todas las cosas, que tanto le faltaba».

---

⁵⁴⁵ DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Confidencias*. Barcelona: N.A.G.S.A, 1946, p. 9.

Carmen està apurada econòmicament perquè se li han acabat els diners que destinava al plet del divorci i està tan preocupada que demana consell a la narradora de qui no en sabem el nom: «Quiero contarle mi vida desde mi juventud, para que vea usted quan desgraciada soy, y pueda juzgar de mi conducta, que creo irreprochable».⁵⁴⁶ Així és com comença a explicar-li la seva biografia des que era una nena; en quedar òrfena, la seva tia es va fer càrrec d'ella i als deu anys la va internar en una escola fins als disset anys. Quan va sortir es queixava que sempre havia d'obeir la seva tia: «se empeñaba que en que vistiera a la moda, y por más que me molestaba ir a casa de la modista, tenía que obedecerla, toda vez que era mi único superior, puesto que mi tío murió al salir yo del colegio, me hacía de madre de todo, porque yo no tenía a nadie más en el mundo».⁵⁴⁷

Veiem doncs una dona que des de ben jove no va poder ser lliure i encara menys quan la van obligar a festejar amb un home que no havia vist mai. Quan el promès es capficava perquè Carmen no li feia cas, anava com un infant a queixar-se i a buscar explicacions a la tia d'ella: «De momento, al oír tales cosas, se quedó atontado y me regañó, pero luego, al igual que cuando éramos novios, acudió a mi tía y se lo contó todo; y ella, como siempre halló palabras para excusarme a mí y para calmarle a él».⁵⁴⁸ Finalment es casen però el viatge de noces sembla que no els va gens bé perquè tornen abans del previst.

Carmen, que explica el recorregut de la seva vida a la narradora, comenta que en un moment vital es va plantejar si van fer bé de viure junts quan van tenir la primera nena perquè ja aleshores tenia dubtes sobre la fidelitat del seu marit. Quan Carmen començava a estar més tranquil·la i acceptar el matrimoni després de néixer la segona i tercera filla, la tia li va aconsellar que vigilés el seu home i la minyona perquè li semblava que tenien relacions. Carmen no en va fer cas, i al cap de poc temps, quan la tia va morir d'una pulmonia, el seu home va marxar de casa i se'n va anar a viure amb la cambrera amb qui, vivint amb Carmen i havent nascut la darrera filla del matrimoni, va tenir-hi tres fills.

La infelicitat de Carmen és evident i per això li explica tot a la seva amiga consellera, la nostra narradora. Allò que no entén Carmen és per què tarden tant a arreglar-li el divorci: «Lo que no comprendo es que luego de tanto tiempo como hace

---

⁵⁴⁶ *Op. cit.*, p. 10.

⁵⁴⁷ *Op. cit.*, p. 11.

⁵⁴⁸ *Op. cit.*, p. 14.

que dura el divorcio no esté ya resuelto del todo». Ni tan sols les seves filles viuen amb ella: «Hace ya más de un año que mis hijos fueron a vivir a la casa solariega de mi marido, tal como si él viviera con ellos, y no es verdad».⁵⁴⁹ Malgrat això, el discurs d'aquesta dona és molt diferent d'aquell que tenia a l'inici perquè de sobte es torna optimista i afirma: «Y con todo esto dicen que mi marido se está arruinando y a mí la pequeña pensión no me falta» i s'encomana a Déu dient que tot s'arreglarà. La narradora, en comptes de donar-li consell, només veiem que fa un retret a qui havia estat la seva tia: «Sí, Carmen, sí; su tía fue mujer para todo, pero se olvidó de hacerla mujer a usted».⁵⁵⁰ Observem que la protagonista demana consell a la narradora i aquesta tan sols fa un retret a qui la va cuidar des de petita ja que va ser la responsable d'educar-la malament. Per tant, un final que resulta decebedor per les expectatives creades al llarg del relat.

Aquesta narració, a més del tema de la inseguretat i incultura per part de la dona que no és capaç d'imposar-se davant un matrimoni forçat i la infidelitat, també pretén deixar clar el dany moral que aquest fet comporta. A més, critica l'administració per la lentitud dels tràmits per obtenir el divorci, la important despesa que això suposa i, en conjunt, la infelicitat que tot plegat suposa. Maria Domènech, que estava implicada en afers socials i coneixia de primera mà la paperassa sobre tràmits relacionats amb els drets de les dones, aprofita per introduir-hi aquest tema.

En la segona narració titulada «Rosario», també hi apareix el tema de la infidelitat juntament amb els maltractaments físics que ha de patir Rosario, una «esbelta y grácil criatura de quince abriles. De tez morena y ensortijada y negra cabellera. Bella promesa de hermosa mujer».⁵⁵¹ Aquesta dona, que també confessa les seves vivències a la narradora però en visites continuades, li explica que va ser abandonada en néixer. Malgrat aquesta desgràcia, Rosario té idealitzada la seva mare perquè està convençuda que el senyal físic que li va fer a l'orella dreta quan va néixer, va ser per poder-la recuperar algun dia. Tota la seva infantesa la va viure amb uns pares adoptius que no la van tractar mai com una filla. Rosario està convençuda que un dia trobarà la seva mare biològica i comença una recerca que dura tres anys. Durant el primer any, busca la seva mare pels barris més rics i el següent any pels barris d'obers: «En este caso desesperé de hallarla, puesto que es tan grande el mundo obrero que no sabía por dónde

---

⁵⁴⁹ *Op. cit.*, p. 15.

⁵⁵⁰ *Op. cit.*, p. 16.

⁵⁵¹ *Op. cit.*, p. 20.

empezar».⁵⁵² Al final s'assabenta que la seva mare era una prostituta i això Rosario no ho paeix, per la qual cosa abandona la recerca.

Després explica que mai es va refiar dels homes que s' enamoraven d'ella, fins que un dia en troba un, i Rosario s'hi entrega en cos i ànima: «Nuestro amor era infinito; yo sentía toda mi vida fundida en su vida; para mí no había más luz que la de sus ojos, ni más ley que su voluntad. Él decía estar celoso de mí y no dejaba que me viese nadie».⁵⁵³ Aquest és el comportament típic de l'home que se sent amo de la seva dona i que no vol que ningú li parli, miri o toqui; i a més, quan neix el primer fill, la relació comença a empitjorar: «No recuerdo por qué causa un día él se enfadó conmigo y me pegó, y aquello me causó un gran disgusto».⁵⁵⁴

El pare rebutja la nena i això fa que Rosario es tanqui més amb la seva filla fins que un dia pren la valenta decisió de marxar de casa i anar a la casa dels seus pares adoptius, que ella anomena «tíos». A partir d'aleshores decideix buscar feina, però es troba amb el problema de conciliar treball i alletament. Així que es ven unes arracades i veu que en treu més diners dels que li havien costat, això fa que decideixi dedicar-se a vendre objectes. Però quan és l'hora de deixar de donar el pit a l'infant, se li incrementen les despeses: «Desteté a mi hija y el problema se agravó. Por más que siguiendo los consejos de unos prospectos que sobre la infancia había leído, mi hija solo se alimenta de verduras, féculas, leche y huevos, me lleva mucho gasto, y mis tíos han elevado la pensión a veintidós pesetas y media a la semana».⁵⁵⁵ La narradora li comença a fer un seguit de preguntes que el lector intueix però que no apareixen explícitament al text:

Crea usted que muchas veces estamos a sábado y todavía no tengo lo suficiente para pagar.

-¿...?

-Por qué no le pido a él? Sí ya lo hago; voy con la niña y no nos quiere ni ver: le estorbamos.

-¿...?

-Le quise; ahora no quiero a nadie ni a nada en el mundo más que a mi hija.⁵⁵⁶

I en aquest interrogatori ens assabentem que la mare ha decidit posar el nom i els cognoms seus a la filla, que per res del món deixaria que la seva sogre li prengués la

---

⁵⁵² *Op. cit.*, p. 21.

⁵⁵³ *Op. cit.*, p. 23.

⁵⁵⁴ *Op. cit.*, p. 24.

⁵⁵⁵ *Op. cit.*, p. 27.

⁵⁵⁶ *Ibídem.*

filla. I afegeix que si es morís la seva filla, ella també voldria morir: «¿Que no lo diga? Pero, si lo siento así y estoy segura que lo haría, ¿para qué mentir? Mi hija es mi vida; por ella, todo; sin ella, nada».⁵⁵⁷

En la tercera confidència titulada «Dolores», la protagonista, amiga de la narradora, li explica que ha decidit fer-se monja de clausura: «Me parecía imposible que Dolores hubiera resuelto anularse de aquella manera, porque creía conocerla mucho, y no podía comprender cómo aquella mujer de carácter tan entero y voluntad tan firme renunciara a su personalidad».⁵⁵⁸ Per a la narradora, la decisió de fer-se monja significa anul·lar-se com a persona, però no en totes les dones, sinó en el cas de Dolores, que és una persona enèrgica i segura de si mateixa.

Aquesta afirmació és delicada perquè respon a un atac a la personalitat de les monges, però l'autora ho veu d'aquesta manera. La descripció física que fa de Dolores, ens fa pensar en una dona de trets ben característics: «De mediana estatura, enjuta de carnes y de movimientos rápidos, tenía Dolores algo de ardilla y de gato montés, y sus facciones angulosas, su color cetrino y sus ojos oscuros de mirada penetrante, encuadrado todo ello por el velo de riguroso luto que muy echado a la cara llevaba, le daban algo de enigmática atracción».⁵⁵⁹ L'apunt del dol és perquè s'acabaven de morir els seus pares, tots dos de grans, en molt poc temps de diferència. Ella i el seu germà petit s'han quedat sols a la casa perquè els seus dos altres germans grans ja estan casats i per això ja han rebut la part d'herència que els tocava.

El cas és que Dolores confessa a la seva amiga que mai va pensar en fer-se monja: «de jovencita tuve que vencerme mucho para no ceder a mi temperamento enamorado y romántico», i és que Dolores va escollir l'opció de viure soltera: «Y así fue como he vivido conformada a quedarme soltera, a pesar del sacrificio que con ello me imponía. Fue un renunciamiento voluntario».⁵⁶⁰ Així, la seva decisió de fer-se monja ve forçada quan s'adona de la traïció dels seus pares en la lectura del testament: «en la cual se me asignan *mil duros* más de dote que a mi hermana casada, quedando dueño de todo lo de la casa mi hermano pequeño. (...) Y en aquel mismo momento comuniqué a todos los allí reunidos mi solución de entrar en el claustro».⁵⁶¹ Ella es veu prou valenta per servir en un convent i en canvi no es vol resignar a ser la serventa del seu germà. Dolores ha

---

⁵⁵⁷ *Op. cit.*, p. 28.

⁵⁵⁸ *Op. cit.*, p. 31.

⁵⁵⁹ *Op. cit.*, p. 32.

⁵⁶⁰ *Op. cit.*, p. 34.

⁵⁶¹ *Op. cit.*, p. 35.

convençut la narradora explicant-li les raons per les quals ella es farà monja. No obstant això, la narradora explica al lector que aquesta és la darrera vegada que la veu perquè no la pensa anar a visitar. I la narració acaba sense que sigui d'especial interès. Tan sols resulta interessant la crítica que l'autora fa de les herències i les condicions de repartiment les quals repercutien descaradament en les filles.

La següent narració titulada «Isabel» explica la història d'una dona que es torna completament boja per la gelosia que té en néixer el fill de la seva germana Teresa, casada amb qui havia de ser el seu marit. Les dues germanes són les filles d'un matrimoni de pagesos que, si bé no eren rics, posseïen algunes terres i finques. La narradora ens fa saber que, a aquestes dues germanes les veia al poble on anava a passar els estius i que cada any s'interessava per elles. Teresa, la més gran, «no era muy agraciada, pero tenía un aire de sencillez y dulzura que la hacía altamente atrayente».⁵⁶² Isabel, més joveneta, «era francamente hermosa, de estructura más bien baja que alta; tenía cierto aire de distinción, (...) Sus ojos castaños, como su cabello, ensombrecían siempre su cara, nimbada siempre por el hálito de su alegría juguetona».⁵⁶³

Un estiu per sorpresa de la narradora s'assabenta que el promès de la Isabel de sobte és el promès de la Teresa. La seva mare li havia aconsellat que no estava bé que les germanes petites es casessin abans que les grans, que ella era molt bonica i que ja trobaria altres nois joves i rics. Aquest canvi va provocar l'allunyament de la Isabel del poble fins i tot la mare se n'havia penedit: «ella había estado a la muerte de una fuerte anemia cerebral y que para mejorarla la tenían en casa de unos parientes suyos que vivían en otra población; asegurando las malas lenguas que la madre estaba profundamente arrepentida de haber aconsejado aquel desastre».⁵⁶⁴

Al cap de dos anys, la mare ja s'ha mort i la Isabel torna al poble però gairebé no surt de casa. Quan neix el fill de Teresa, el caràcter d'Isabel comença a canviar cap a malament: «Por el pueblo hablábase ya desde algún tiempo del extraño carácter que iba adquiriendo Isabel, y los menos caritativas ya se atrevían a insinuar que no estaba bien de la cabeza».⁵⁶⁵

Un dia, la narradora veu la Isabel al poble i li explica com va haver d'amagar els seus sentiments i les seves emocions davant una situació que li va amargar la vida per sempre més. La Isabel parla del seu antic promès i de la seva germana amb odi i

---

⁵⁶² *Op. cit.*, p. 39.

⁵⁶³ *Op. cit.*, p. 40.

⁵⁶⁴ *Op. cit.*, ps. 40-41.

⁵⁶⁵ *Op. cit.*, p. 42.

menyspreu: «Él fue muy bruto, muy bruto, porque ella no es nada guapa; y ella fue muy zorra; no se fíe usted de aquella cara de humildad que tiene; es falsa».⁵⁶⁶ També explica de manera delirant que l'havia arribat a empipar de ràbia:

(...) luego nació el niño... Era muy hermoso... muy hermoso... Y su madre estaba tan celosa de él que apenas me lo dejaba ver... Ni por la noche, cuando lloraba y yo me levantaba para pasearlo, me lo quería dar... Bueno, de aquí vino todo, del niño... Y como a mí se me escapó un día decirle que el niño era más guapo que ella y que se parecía mucho a Juan... no sé lo pasó; solo sé que yo le pegué a ella...; al niño, no...⁵⁶⁷

A les darreres línies som testimonis de la bogeria de la Isabel que va explicant amb frases repetitives i incongruents el seu patiment pel fet de veure el seu nebot i la impotència que sent perquè no és fill seu. La narradora ens explica el seu tràgic final: «Luego de unos años, murió Isabel completamente loca».⁵⁶⁸

A una altra narració titulada «La Corneja», la protagonista té aquest sobrenom perquè és lletja i mal formada. La narradora la defineix com una nina de fusta mal tallada i mal vestida semblant a les que hi ha a les parades ambulants de les fires — «esas muñecas de madera, última expresión de la estética representación de la figura de la mujer»—⁵⁶⁹ i amb aquesta afirmació observem com l'opinió de la autora es filtra en la narració interpel·lant el lector: «¿Y a quién, al verlas atadas todas en fila a un alambre colgado de un travesaño del tenderete, con sus mal pintadas caras, no le han parecido un escarnio a la belleza?».⁵⁷⁰ La narradora creu que la Corneja és un escarni a la bellesa pròpia del seu sexe. Quan entra a descriure-la no s'està de miraments:

Era alta, de piernas desmesuradamente largas, de pecho y vientre completamente planos, estrecha de caderas, y espalda toda de línea, con los brazos y piernas colgados al cuerpo; de cuello largo, encima del cual aparecía como pegada con goma, su redonda cabeza; siendo el rostro de aquella cabeza de color oscuro indefinido, algo apergaminado y reluciente, de boca desmesuradamente ancha y labios delgados y mal dibujados, al estilo de un mal tejido ojal; nariz respingada y ojos grises, sin luz, pequeños y redondos y de mirar incierto, ribeteados con pinceladas de carmín y bermellón y todo ello coronado por una mecha de mal peinado pelo gris, sujetada por un mugriento pañuelo negro atado bajo la barbilla.⁵⁷¹

---

⁵⁶⁶ *Op. cit.*, p. 46.

⁵⁶⁷ *Op. cit.*, p. 48.

⁵⁶⁸ *Op. cit.*, p. 49.

⁵⁶⁹ *Op. cit.*, p. 53.

⁵⁷⁰ *Ibidem.*

⁵⁷¹ *Op. cit.*, p. 57.

Precisament la intenció de la narradora és que la descripció física de la protagonista serveixi de retrat per justificar la seva desafortunada vida. Al poble on viu tothom la coneix pel sobrenom i la tracten com un ocell rebutjat. Ella parla poc i sempre va amb el cap cot. La narradora explica la Corneja va passar la infantesa demanant almoïna. Òrfena de pares i sense casa, vivia fent de prostituta en fires que se celebraven en diferents pobles. Com que molt sovint rebia maltractaments, havia decidit anar pel seu compte i quedar-se al poble on va trobar unes dones que la van recollir, però en posar-se malaltes, van haver de marxar a un hospital d'un altre poble més gran i la Corneja es va tornar a quedar sola. La gent del poble veien que no tenia lloc on estar-se i li van oferir una habitació d'un hospital abandonat.

De mica en mica, la narradora ens diu que intenta acostar-s'hi per poder parlar amb ella i fer-s'hi amiga, i quan ho aconsegueix, la narradora s'adona que és una dona molt afable. La Corneja li expressa allò que sent d'ella mateixa: «Pero, mire usted lo que son las cosas, ahora mismo en este instante me da pena ir tan sucia porque le debo dar asco».⁵⁷² Li explica que la gent és molt dolenta, que sempre l'han tractat molt malament i que si li vol donar almoïna, no li doni diners sinó menjar i roba perquè si no se'ls podria gastar en vi. Finalment se'n va atemorida perquè un home, en veure-la, li diu que marxi de manera grollera. Es tracta doncs d'una narració que no té més interès que mostrar d'alguna manera un altre tipus de vida desgraciada quan s'és orfe i no tens estudis, ni feina, ni lloc on viure i sobretot ningú que et pugui guiar per la vida.

Al llarg d'aquestes narracions, i en especial d'aquesta, ens adonem que Domènec dona molta importància a la bellesa física. És curiós com l'autora relaciona la lletjor física amb la vida desgraciada i com a la bellesa espiritual sempre s'atribueix una vida més plaent i feliç.

A «El Alma», la següent narració, l'autora matisa: «Esta confidencia fue echa a mi santa abuela y transcribo tal como recuerdo nos la contaba».⁵⁷³ Sobta que la veu narrativa vulgui informar i justificar els orígens d'aquesta història real, precisament aquesta que explica fets sobrenaturals. El cas és que es tracta d'una dona «delgada, hasta el extremo de no ser más que un esqueleto con vida, de líneas angulosas y sutil de movimientos, era casi etérea»⁵⁷⁴ que demanava almoïna pel carrer. La indumentària d'Alma era roba vella de color negre amb un mocador lligat al cap que contrastava amb

---

⁵⁷² *Op. cit.*, p. 58.

⁵⁷³ *Op. cit.*, p. 61.

⁵⁷⁴ *Ibidem.*

la seva cabellera blanca. Sempre anava acompanyada d'una gallina i un gall esquelètics com ella: «Nadie supo nunca el porqué de aquella extraña compañía que daba a su persona, de sí ya macabrica, cierto aire de sortilegio».⁵⁷⁵ Aquesta dona, quan veia una persona que anava de dol, com és el cas de la narradora perquè s'havia mort recentment la seva mare, se li acostava a fer un seguit de preguntes de les quals la narradora intueix que hi ha dos temes que preocupen la dona: la idea de la maternitat i la de la mort. Ella mateixa diu que «había perdido su forma corpórea y se había quedado en la tierra sólo su alma».⁵⁷⁶

I tot això ho diu perquè l'Alma va tenir dos fills, en Juan i en José, que feien de mossos en un mas, però la mestressa, que es deia Isabel, els va enviar a la moreria. Allà van morir, primer en Juan i, al cap d'un temps, en José. El nom real d'Alma és Antònia. El canvi de nom succeeix a partir de la mort dels fills, quan la gent del poble li canvia el nom perquè es passeja com una ànima en pena: «Voy siempre a todas las casas donde sé que ha muerto alguien, por si la familia quiere decir algo por el que está allá con mis hijos...»⁵⁷⁷

La narradora ens descriu els gestos de l'Antònia com els d'una dona desequilibrada mentalment que de tant en tant es queda com fascinada de veure alguna cosa estranya al seu voltant. La darrera frase que dirigeix a la narradora quan veu passar una dona embarassada ens confirma que culpa les embarassades de la seva desgràcia: «¿Ve usted? Eso es una iniquidad; más hijos al mundo para ella [es refereix a la mort]».⁵⁷⁸

El missatge d'aquesta narració és, doncs, demostrar que la mort dels fills, que ho són tot per a la mare, pot causar danys emocionals irreparables.

A «Petrilla», trobem una narració molt semblant a la confidència «Dolores», pel que fa a l'anul·lament de la pròpia persona i la voluntat de fer-se monja. Observem com de nou, la protagonista té un aire esmorteït: «De estatura regular; ni gorda ni flaca; su cuerpo tenía el aire de un ser incoloro, de los que pasan por la vida sin dejar huella alguna (...) de alma gris y sentimentalidad apagada».⁵⁷⁹ Petrilla és una dona ignorant que no sap ni escriure bé el seu nom perquè va deixar l'escola molt aviat. Sor Dolores, antiga mestra de l'escola dominical a la qual havia assistit de petita, no accepta que

---

⁵⁷⁵ *Op. cit.*, p. 61.

⁵⁷⁶ *Op. cit.*, p. 63.

⁵⁷⁷ *Op. cit.*, p. 67.

⁵⁷⁸ *Op. cit.*, p. 68.

⁵⁷⁹ *Op. cit.*, p. 71.

formi part del noviciat de la ciutat on viu ara, i li diu que: «la gracia de la vida religiosa sólo podía ser concedida en premio a una vida inmaculada y sin la menor falta».⁵⁸⁰ Petrilla no entén perquè la titllen de pecadora i decideix explicar a la narradora que ella és bona persona. Però Petrilla no és conscient que el seu passat té un punt fosc que ella no sap ni quan va passar. Explica que quan treballava a la fàbrica de joveneta vivia a casa d'una tia seva juntament amb el seu fill. Aquest sempre la buscava per assetjar-la sexualment. Un dia a la nit mentre la Petrilla sopava sola perquè havia arribat tard de treballar i la tia ja dormia, va arribar el cosí borratxo i va abusar d'ella. Aquest fet va suposar l'embaràs de Petrilla que, a causa de la seva ignorància, no se'n va adonar mai. Un dia es va desmaiar i, quan es va despertar, era a l'hospital. Les monges la van ingressar en un convent d'un altre poble on hi va viure un temps curt i d'allà va passar un altre cop a viure a la seva ciutat natal on va treballar fent feines domèstiques i servint a dues cases. Ara que ja fa deu anys que viu a la ciutat, voldria ingressar al noviciat perquè s'hi sent atreta, però es plany perquè és rebutjada i no ho entén: «La verdad es que hay cosas que no las comprendo; yo creo que no he hecho nada malo para no ser admitida; que no se admita a una chica mala está bien; pero no admitirme a mí, es injusto».⁵⁸¹ La història acaba aquí en sec. Sense comentaris de la narradora sobre el destí final de la protagonista.

En la narració següent titulada «Josefa», la protagonista rep maltractaments del seu marit. Es tracta d'un matrimoni que s'acaba d'instal·lar just en el mateix edifici on viu la narradora. Concretament en el mateix replà del principal. Aquest apunt dóna realitat a la confiança. La Josefa no és de la ciutat i com que sempre li pregunta a quins comerços pot anar a la seva veïna, la narradora acaba agafant-li confiança i es fan ben amigues. De nou, la descripció de Josefa segueix la mateixa línia de les altres: «Ella era menudita y de pocas carnes, si bien, más que flaca, era desdibujada. De rostro enjuto y algo duro de línea, hubiera podido ser todavía vistosa si hubiese cuidado algo de tersura de su cutis y la brillantez de su cabello negro».⁵⁸² La narradora expressa sense prejudicis com Josefa no encerta la seva manera de cuidar-se ni físicament ni estèticament, criticant la seva manera d'arreglar-se i el fet de descuidar el treball de casa. En resum, generalitza una manera de fer de les dones de la classe mitjana descuidada: «De educación rudimentaria y no muy vasta instrucción, era, en suma, una

---

⁵⁸⁰ *Op. cit.*, p. 72.

⁵⁸¹ *Op. cit.*, p. 74.

⁵⁸² *Op. cit.*, p. 78.

de tantas mujeres de la clase media que siguen el camino de la vida en una semi-inconsciencia, sin aspiraciones ni ideales, víctima de todo prejuicio y propicias a cualquier desequilibrio». ⁵⁸³ El marit de la Josefa és possessiu i s'enfada quan li porten la contrària, de manera que la Josefa viu reprimida i es va anul·lant com a persona. Un dia que senten crits i cops provinents del matrimoni, la narradora va a casa de la Josefa amb l'excusa de cosir i fer ganxet, però en realitat hi va per saber si el marit li ha fet algun cop. El cas és que quan Josefa s'ajup per agafar el didal, ella li veu els cops al coll i la Josefa acaba confessant que es va prometre per la insistència de la seva mare. Quan va conèixer en Tomàs s'hi va haver de casar i a més ja tenia 30 anys.

La Josefa explica que al cap de poc temps de casats ja no li feia massa cas i que la situació es va anar tornant tan insuportable que fins i tot no tenien servei «porqué él se fija más en la muchacha que en mí». El relat de la seva relació amb en Tomàs va pujant de to fins al punt que en Tomàs o l'esbronca per no atendre'l o la ignora totalment. Llavors és quan ella sent plaer: «Pues es cuando lo quiero más; porque, eso sí; él, si yo no le molesto, procura no faltarme al respeto y sabe prescindir tanto de mí que no me da más valor que a una silla». ⁵⁸⁴ Veiem, per tant, una dona que pateix molt la manca de contacte físic amorós amb el seu marit, al mateix temps que confessa que ho fa tot per provocar aquest contacte i l'irrita cridant-lo perquè almenys li posi les mans al damunt, encara que sigui per picar-la:

Y por las buenas es imposible; no logro ni que me mire...y, la verdad, muchas veces procuro molestarle contestándole groseramente y replicándole hasta que logro irritarle, entonces... entonces sí que se fija en mí. Entonces me pega... y yo no callo, chillo para irritarle más... Sólo entonces siento sobre mi cuerpo sus manos, que beso y muerdo, mientras que logro que no me suelte... ⁵⁸⁵

Observem com la confidència té com a objectiu explicar el cas dels maltractaments i fins a quin punt hi ha dones que no són capaces de tallar amb la vida que porten i abandonar una situació que no té raó de ser. La narradora vol demostrar que normalment aquests tipus de dones són dones que no han estat educades amb el respecte merescut, i per això tenen molt baixa autoestima. Aquestes dones sempre han pensat que tot allò que les envolta és millor i que no hi ha més enllà d'allò que estan vivint.

La darrera confidència titulada «Anita» tracta de la trobada d'una antiga amiga de l'escola a qui fa deu anys que la narradora no veu. Aquesta noia, la gran de set germans

---

⁵⁸³ *Ibídem.*

⁵⁸⁴ *Op. cit.*, p. 83.

⁵⁸⁵ *Ibídem.*

i filla d'un empresari i d'una mestressa de casa, demana consell a la narradora sobre si estima o no el noi amb qui la volen casar: «Ella de jovencita había estado enamorada de un estudiante de Derecho, tan romántico y espiritual como ella, que murió a los veintidós años y al que lloró desesperadamente».⁵⁸⁶ Per això té els seus dubtes, perquè no sent que l'estimi com ho havia sentit en el cas d'aquell altre home. El cas és que de sobte la narradora rep una carta d'Anita en la qual li fa saber que s'ha casat i que l'anirà a veure quan pugui. Miguel, el marit de la recent casada, prové d'una família de negociants adinerats d'Argentina i per això viatgen sovint per Europa i Estats Units.

A mesura que passa el temps, l'Anita va enviant cartes a la narradora que cada cop arriben amb més desànim. Abans tot era felicitat i bona vida, però en Miguel es va distanciant de l'Anita, sobretot quan neix el seu fill i la situació s'agreuja: «Ella había creído que con el nacimiento del niño su marido tendría una gran alegría y estaría más en casa con ellos: con madre e hijo, y no fue así».⁵⁸⁷ La narradora aconsella l'Anita que parli amb algú més que la pugui escoltar com ara els seus pares, però per l'educació masculista de l'època, ells no hi donen importància: «le aconsejaron que tuviera mucha paciencia y procurase por todos los medios atraerse a su marido».⁵⁸⁸ En Miguel no té cap mena d'escrúpols en rebutjar l'Anita i el seu fill, i això la deixa molt afligida.

L'Anita i la narradora passen temps sense veure's però s'envien cartes i això fa que la narradora estigui al corrent del grau de desesperació que va agafant la situació. Un dia la narradora rep un telegrama que l'Anita s'està morint i corre a veure-la per petició expressa de l'Anita. El pare de l'Anita quan veu la seva amiga (la narradora) decideix explicar-li la veritat d'aquell incident perquè ell se sent culpable. L'Anita s'havia intentat suïcidar tirant-se al mar des del moll perquè havia anat a demanar ajuda al seu pare desesperada i un altre cop se l'havia tret de sobre. Ara, l'Anita, agonitzant, demana a la seva amiga que tingui cura del seu fill perquè ningú ho podrà fer millor: «Así muero más tranquila... Dios me ha perdonado... He confesado mi culpa... y al recibir el Viático he rogado por él».⁵⁸⁹ Finalment, l'Anita mor als braços de la seva amiga.

A aquest conjunt de narracions hi ha algunes mancances d'estil que desmereixen l'obra i fan discutible la seva qualitat literària. La valoració d'aquestes narracions es fa en el tercer apartat d'aquest capítol.

---

⁵⁸⁶ *Op. cit.*, p. 89.

⁵⁸⁷ *Op. cit.*, p. 93.

⁵⁸⁸ *Op. cit.*, p. 94.

⁵⁸⁹ *Op. cit.*, p. 99.

2. Narracions publicades a la premsa

Les narracions que va escriure Maria Domènech i que es van publicar a la premsa apareixen retallades en el seu arxiu personal amb la data anotada al marge de la narració. Ho fem constar en totes les narracions. Així, quan hem pogut comprovar la data, s'ha assenyalat, i quan no ha estat possible, també ho hem indicat, en ambdós casos amb la referència del diari o revista o amb una nota a peu de pàgina.

2.1 «Caritat»⁵⁹⁰

Caritat és una narració que Maria Domènech va escriure amb el pseudònim de Joseph Miralles i que va publicar a la revista *Occitania* l'any 1905.⁵⁹¹ Aquesta revista literària i social es publicava a Tolosa, en llengua d'oc, i a Barcelona, en català, i els seus directors eren Pròsper Estieu i Josep Aladern.

La primera part de la història s'estructura en tres situacions: una primera ens narra, de manera poètica, un dia esplendorós d'hivern i ens situa en l'entorn rural on succeirà l'acció; una segona situació ens descriu cadascun dels personatges, i una tercera, en la qual ens trobem que el notari, la senyora de l'apotecari, la del batlle, Miquel i Cinteta, acabats de casar, es disposen a fer un passeig pel camp: «(...) ja s'hi pressentia l'esclat de primavera per gaudir de sa hermosura sortien pel portal Nou de la vila, i vers lo camí de la Fonteta feien via, perquè de totes les rodalies allí era a on més racer feia».⁵⁹²

La segona part de la història comença quan de tornada del passeig, els reunits troben a Toni, un mendicant «cego de cos i borni d'ànima». Aquest home ha estat sempre un desemparat, i explica el narrador que la seva dificultat per aprendre qualsevol cosa va fer que els seus familiars l'abandonessin en aquella vila. Toni es passa la major part del dia assegut en una roca «hores i hores sense dir res a ningú amb lo plateret als peus i la vista a l'aire sense veure res». Aquell dia, el notari i les dones que feien el passeig el veuen molt nafrat i necessitat d'ajuda, però no fan res per socorre'l. En aquells moments, passa el metge que torna de fer una visita i l'avisen: «segurament

---

⁵⁹⁰ OBL2/4. Retall de la narració.

⁵⁹¹ *Occitania*, 1 de juny de 1905.

⁵⁹² Observem que la vila que descriu l'autora podria tractar-se de la mateixa vila d'Alcover on va néixer. El Portal Nou, datat de 1634, és va construir durant l'ampliació de la muralla amb la finalitat de protegir el sector sud-oest del poble i per tant, forma part d'un dels nous portals d'accés al poble emmurallat de l'Alt Camp.

s'havia ferit, que lo que feia falta era portar-lo al poble perquè no morís com un gos». Quan el metge demana ajut al notari per pujar el ferit al carro, aquest se'n desentén, com si no el volgués tocar, i posa com a excusa que se n'ha d'anar al poble a buscar un altre vehicle i dos homes tot dient que ja es farà càrrec de les despeses. Al darrera d'ells hi anava la tartana d'en Miquel i la Cinteta; en Miquel que s'adona de tot, baixa a ajudar al metge sense escrúpols.

Finalment, en Toni arriba al poble i, malgrat no sobreviure, aconsegueix tenir una mort digna: «qui sap si aquella ànima que tota sa vida havia estat a les tenebres va veure un raig de llum i d'esperança amb les paraules afectuoses que tots fins lo capellà li prodigaren?». Mentre en Toni moria al llit de casa del metge, el notari arribava al camp amb un carro i dos mossos, però ja no hi havia ningú: «al senyor Notari li va saber molt greu puig ell perquè anessin més de pressa havia pagat per endavant». La narració pretén fer veure als rics que els diners, de vegades, no salven vides.

Maria Domènech, amb el pseudònim masculí i l'estil moralitzant que la caracteritza, de nou utilitza la literatura per transmetre un missatge a favor de la caritat humana.

2.2 «De petites...»⁵⁹³

Aquesta narració signada també amb pseudònim, es va publicar l'any 1906 en el quart número de la revista *Or y Grana*.⁵⁹⁴ És una narració molt interessant pel que fa a la voluntat de fer evident la diferència educativa que reben les nenes i els nens des de petits. A les nenes, se'ls diu que no s'han d'enfadar, que han de fer bona cara i no protestar, sobretot perquè quan siguin grans i casades puguin fer tot allò que el marit els mani sense replicar i de bona gana: «-Tu creu i no et posis en lo que diu el *papà* a n'en Carlets que no'n tens de fer res de tot això; les nenes obeeixen i callen, -li anava dient mig enfadada la seva mare,- i mai demostren lo que desitgen...». En canvi, als nens se'ls educa de manera que puguin escollir allò que tenen ganes de fer perquè quan siguin grans manin les seves dones i siguin ells qui decideixin totes les coses.

La narració explica que dos germans, Carlets i Elissa, juguen a ser el senyor i la senyora. Elissa li diu que ella es farà l'enfadada i li dirà «coses lletges» perquè ell no voldrà acompanyar-la a passejar. En Carlets la rectifica i li diu que no pot fer-se

⁵⁹³ OBL2/39. Retall de la narració.

⁵⁹⁴ *Or y Grana*, 27 d'octubre de 1906.

l'enfadada ni dir-li coses lletges perquè l'àvia i la mare sempre diuen que les nenes mai s'han d'enfadar. Aleshores l'Elissa li replica que ja ho sap però com que estan jugant ho vol fer així i fa callar el seu germà. Tot seguit arriba la mare dels nens i li diu a l'Elissa que l'acompanyi a passejar, però la nena diu que es vol quedar a jugar, la mare insisteix i li mana que li faci cas. La nena troba injust que se l'obligui, quan abans havia succeït el mateix entre en Carlets i el seu pare, i aquest li havia permès continuar jugant.

Al cap d'uns anys, quan l'Elissa es casa amb un parent llunyà ric però que no és mai a casa, ella es relaciona sentimentalment amb un nebot del seu marit. Quan en Carlets li pregunta perquè s'hi casava si havia de provocar aquest desgavell, l'Elissa li respon que l'havien educat a complir i callar. Tanmateix, diu al germà que no pateixi que amb el temps s'aprèn a dissimular i a conviure amb l'engany.

A través de la narració, l'autora vol deixar constància de les contrarietats que provoca el fet d'educar els fills amb discriminació de gènere. Encara ara, les diferències en l'educació que han de rebre els nens i les nenes és un tema de debat, i a principis de segle XX la revista *Feminal* introduïa articles com el de Montserrat Valls, publicat el novembre de 1915, on qüestionava aquest fet: «¿Es que les dones amb l'educació que generalment reben, poden donar gran cosa més de sí? ¿No se'ns educa, fora de comptades excepcions, d'una manera frívola i vana, amb molt poques nocions de lo que es la societat i la vida?». ⁵⁹⁵ L'autora pretenia aconsellar que els fills no s'han d'educar amb diferències perquè amb el temps les injustícies es paguen.

2.3 «Conseqüència»⁵⁹⁶

Aquesta narració es va publicar l'any 1906 al Calendari del setmanari satíric *La Tralla*⁵⁹⁷ també amb pseudònim. La narració explica que en Tomàs, un jove de vint-i-dos anys, ha acabat la carrera de metge i decideix treballar al poble on l'ambient és tranquil i l'aire és més sa. Al cap de quatre anys de ser-hi es casa amb una pubilla, la Dolorettes. De nou ens trobem amb un casament forçat perquè a aquesta noia bonica, però pobre d'esperit i molt inculta, la casen amb el metge «per allò de que casar-se amb el metge feia de gent de bon rang». En Tomàs viu infeliç al costat d'una dona amb uns prejudicis de base que troba exagerats i que deterioren la relació. Al cap de tres anys, en

---

⁵⁹⁵ VALLS, Montserrat. «De la dona». Dins *Feminal*, 28 de novembre de 1915.

⁵⁹⁶ OBL2/38.

⁵⁹⁷ Data anotada per l'autora al marge de la narració. *Calendari La Tralla*, 29 de desembre de 1906.

Tomàs va a Barcelona uns dies, i des d'allà, li escriu una carta amb to amenaçador dient-li que, o canvia l'actitud o bé s'hauran de separar. Allò que vol Tomàs és que ella sigui més lliure i abandoni certs prejudicis imposats per la família: «si vols ser encara ma esposa vine, però abans despulla't de totes les misèries i mesquineses que ja casi son ton propi ser, i així, lliure, regenerada i capaç de sentir l'amor seràs sempre ma muller».

El tema és molt semblant al de la novel·la breu *Contrallum* que es va publicar l'any 1917 sobre la infelicitat d'en Quimet casat amb una dona que no estima, la Riteta, i que acaba amb el suïcidi del noi. L'esperit d'en Tomàs també s'assembla al del metge Joan, a la novel·la *Neus*, però en el cas d'aquesta narració, el jove Tomàs no fa res per millorar la posició de la Dolorettes. Al final de la narració, hi trobem escrit: «Aquest article es degut a la ploma d'una incògnita i novell escriptora».⁵⁹⁸

2.4 «Somni»⁵⁹⁹

El febrer de 1908 es va publicar aquesta narració a *El poble català*.⁶⁰⁰ Es tracta d'una història explicada en primera persona sobre un somni que ha tingut el mateix narrador. Ell es veu juntament amb els seus amics rient i passant-s'ho d'allò més bé. Mentrestant, un home d'edat avançada que s'ho està mirant amb complaença s'hi acosta amb unes ulleres que fan que la gent es vegi tal i com és: «Els seus caps eren com unes peixeres i a dintre s'hi veien, com centenars de peixos de diferents colors, tots els pensaments, totes les sensacions que rebia i trametia llur cervell». A partir d'aquí, el somni es fa angoixós perquè el somniador es posa les ulleres i veu com els seus amics tenen dues cares: la bona –el Bé– i la dolenta –el Mal: «Quantes vegades sortia a fora la Caritat i a dins eren la Vanitat o l'Egoisme els qui vibraven! Orgull i Humilitat eren canviant tant sovint, que podien comparar-se amb el Mal i el Bé, els quals se confonen tant –per l'interès que hi té el primer– que es difícil saber quins dels dos presideix l'acció».

Però la realitat que mostren les ulleres és una altra: cadascú intenta demostrar el que no és i així és com el narrador descobreix que els seus amics no són feliços. Finalment, el protagonista conclou: «Així vivien, en etern engany; i jo em condolia de

---

⁵⁹⁸ Una nota de la redacció a peu de pàgina ens informa del següent: «(*) Si aquest antic pseudònim de la ingènua escriptora no fos ja sobradament conegut com a tal, fariem l'advertència a nostres lectores de que Joseph Miralles amaga el veritable nom d'una distingida dama tarragonina».

⁵⁹⁹ OBL2/45. Retall de la narració.

⁶⁰⁰ Data anotada per l'autora al marge de la narració, però l'escrit no apareix en aquesta publicació.

no poder-los-hi dir que si tots a la una haguessin tingut prou humilitat per a confessar-se la veritat, haurien calgut cercar fortalesa il·lusòria en barroers atordiments i enlluernadores falsedats».

Aquesta narració dona constància de la degradació del pensament de l'ésser quan aquest viu en un món d'aparences i d'enganys en què la humanitat actua per vanitat i no per necessitat. Per exemple, un tipus d'home vanitós seria el senyor Mogas en la novel·la *Herències*, quan es pensa que els diners ho resolen tot.

2.5 «L'home fort»⁶⁰¹

Aquesta narració, que ja no pertany al període de publicació amb pseudònim, va aparèixer l'any 1911 a la revista *Renaixement*.⁶⁰²

La breu narració explica com algú molt fort moralment i savi va sucumbir davant la degradació moral de la humanitat. No s'esmenta qui és aquesta persona en concret, però es parla d'un *home fort* «nascut animat per l'esperit inquisidor i rebuscador del perquè de totes les coses, i havia sigut un virtuós tota sa vida en l'estudi de la filosofia i la bellesa». La seva senectut l'anà debilitant: «Els dubtes, neguits i desenganys afebliren l'esperit de l'home fort; de la feblesa de l'esperit en vingué la malaltia moral i de la malaltia moral en vingué la malaltia física». Aquest *home fort* va emmalaltir i «ja en sa tasca no hi podia assolir la pau als creients, ni la serenitat dels savis humils, ni la placidesa del bon vivand». La mort d'aquest home que tothom creia impensable ha deixat al poble una empremta estimable en la gent adulta que apreciava la seva bondat i interès per fer les coses bé. En canvi per als adolescents aquest home tan sols era un «malalt de cos i d'ànima vençut per traïdora malaltia».

De nou l'escriptora torna a insistir en el món de les aparences. Al mateix temps aprofita per parlar de com les persones adultes aprecien la bondat d'aquell que fa el bé i rebutja el mal. No obstant això, manté que la inquietud i la ingenuïtat dels adolescents no els permet aprofundir en les coses de la vida i tan sols veuen allò que és superflu.

---

⁶⁰¹ OBL2/33. Retall de la narració.

⁶⁰² *Renaixement*, 18 de febrer de 1911.

2.6 «Esclat»⁶⁰³

Aquesta narració es va publicar a la col·lecció *Lectura Popular* l'any 1915.⁶⁰⁴ La col·lecció, que homenatjava breument un escriptor o escriptora, es trobava cada dijous als quioscs de la ciutat comtal al preu de 10 cèntims.

Aquesta narració té com a protagonista una joveneta, la Roseta, que està obligada a recloure's a casa, de manera que no està mai sola. La Roseta sent un gran delit per les orenetes: «Quin desig tan imperiós ne sentia de tornar-se oreneta per saber què era llibertat!». Cada matí, en obrir la finestra les veu volar d'un cantó a un altre, ben lliures, i les contraposa amb com sent ella mateixa: un ocell engabiat. La Roseta fa tot el que li manen: el matí missa i a la tarda a veure la seva tieta que és monja: «però, si bé la Roseta per obediència hi anava tot sovint, tampoc se trobava satisfeta i tranquil·la al costat de la seva tieta, car brodar massa estona la cansava, i els llibres que li feien llegir tots deien lo mateix». Sempre va acompanyada de la seva mare o de la tieta, o les dues alhora: «Caminava de pressa, de pressa, i sense donar-se compte deixava en darrera la seva mare i la vella serventa, com volent fugir d'aquelles dues severes figures que eren per ella com una mena d'esfinges, que espiant tos sos actes, disposaven a desdir de sa voluntat».

Tot el contrari succeeix al seu germà, a qui ella veu com una oreneta: «A l'estiu tornava al poble i volava lliure per allà on volia i al venir l'hivern fugia com elles, lluny, molt lluny...». La Roseta viu aquesta discriminació indignada ja que la diferència d'edat entre els dos germans tan sols és d'un any: «per què teníem de viure de manera tan diferenta?», però també viu la situació amb resignació: «Més... *ells* ho manen així, acaba pensant: doncs és que deu haver d'esser així». Però ella sent «una força vital que li donava tota mena de drets a la vida a l'igual que son germà». El més injust del cas és que el seu germà s'adona d'aquesta diferència però «per no trencar la santa pau d'aquella casa, amb l'egoisme innat de l'home, deixava que tot continués d'aquella mena de mitja vida ensopida i aclaparadora, capaç de fer morir en flor les il·lusions de vida en tot cor».

---

⁶⁰³ Dins *Vers i prosa*, de *Lectura Popular*. Barcelona: Ilustració Catalana, núm. 118, 1915. Vegeu annex 10, p. 402.

⁶⁰⁴ El número 118 es va dedicar a Maria Domènech i incloïa la seva biografia juntament amb algunes poesies i narracions. En la Biblioteca de Catalunya hi ha els rebuts dels diners que Lluís Via rebia en concepte d'elaboració de les biografies. Concretament, tenim el que correspon al de l'autora, això confirma que l'autor de la biografia de Maria Domènech va ser Via. Document proporcionat per el Dr. Ramon Pinyol a qui agraïm la seva aportació.

Una matinada d'agost, des del finestral de la cambra de Roseta arriba una tartana de la qual apareixen el seu germà acompanyat d'un amic seu. Justament aquest dia que semblava diferent, la Roseta ha d'anar a celebrar Santa Rosa amb la tieta, però està tot el dia recordant l'alegria del matí: «El dia transcorregué per ella sense emoció, com no fos la recordança d'aquella hermosa matinada, en la que la sortida del sol li semblà més lluminosa, la terra més encisadora, l'ambient més pur (...) on les orenetes semblaven que corrien més adelerades que mai». Però de sobte apareixen el seu germà i l'amic a casa la tieta i és quan la Roseta s'enamora i representa que a través de l'amor descobreix la llibertat, encara que sigui per uns instants: «Els xisclets de les orenetes feriren ses orelles i les veié revoltejar pel davant del finestral; mes, ara ja no li feren enveja ni tristura, car ella acabava de vesllumar properes volades, tal volta no llunyanes, vers la vida i vers l'amor».

La narració s'acaba sense saber què més succeeix. No sabem si la Roseta és corresposta i l'amic pot treure-la de la gàbia i convertir-la en un ésser lliure o si la seva vida continuarà tal com està. El que sí ha volgut transmetre l'autora és el valor que l'amor té en la persona, ja que et fa veure la vida d'una altra manera. El que també resulta rellevant és l'egoisme del germà, el qual, tot i veient la seva germana en una situació injusta, no fa res per treure-la d'on és. Bé, sí que ho fa, però no intencionadament: li porta un amic.

2.7 «La Moixa»⁶⁰⁵

Aquesta narració es va publicar a la revista *Feminal* l'any 1917.⁶⁰⁶ Es tracta d'una narració molt senzilla en la qual no hi succeeix res més que la justificació del nom que rep una dona del poble que li diuen «La Moixa». La veu narrativa en primera persona descriu com la recorda des de petita: «Alta, seca, de cara desdibuixada i color terrós, i d'esguard inexpressiu com la màscara de la fatalitat; eixuta de carns i esllanguida de roba, donant l'idea dona feta de quatre bastons lligats a una post i capçada per un gros tubèrcul». Cal destacar que sovint Domènech utilitza una forma descriptiva irònica per descriure personatges o situacions que sobresurten d'allò habitual.

---

⁶⁰⁵ Narració que no apareix en l'arxiu personal de Maria Domènech. Corregim l'ortografia de «La Moxa» a «La Moixa».

⁶⁰⁶ *Feminal*, 25 de febrer de 1917.

Es tracta d'una dona que duia molt mala vida, que quan «tenint dos quartos, veia la taverna oberta». Però no molestava ningú, era una dona que sempre se sentia igual i sempre donava la mateixa imatge. La mateixa narradora n'era testimoni: «La recordo asseguda al margepeu de la porta falsa de l'església espolsant un gos, una migdiada càlida d'un jorn encalmat de juliol». La curiositat de la narradora per saber el perquè del sobrenom, la porta a explicar la història d'aquest personatge i observant-la obté la resposta: «Era moixa de cos i d'esperit. Sa vida era la vida d'un animal manso o d'una cosa inofensiva. Sa voluntat mai havia sentit la força d'una rebel·lió. I son cos mai havia sentit la sotragada emotiva i sensacional del goig ni del dolor». De més gran es va vendre el cos i l'esperit per vici; i ara, de gran, tot li és indiferent i el poble «veié passar aquella vida sense fer-hi esment, com una cosa fatal; i li donà un nom...la Moixa...». Les darreres línies de la narració són per afirmar que a tots els pobles hi ha personatges com la Moixa i que són menyspreats per la mateixa gent: «que ells mateixos els hi ha donat [el nom de Moixa], escupen a terra, sense sentir-se rebotar l'escopinada a la cara».

Aquesta narració, encara que sigui molt anterior, té molta semblança amb la història de «La Corneja» del llibre *Confidencias* (1946) pel menyspreu que pateix la protagonista per part de la gent del poble i per la ironia utilitzada en la descripció de les dues víctimes.

2.8 «La Beleta»⁶⁰⁷

Aquesta narració va aparèixer publicada a la revista *Feminal* l'any 1917.⁶⁰⁸ La narració explica la desafortunada història de la Beleta, noia pobre i analfabeta però eixerida i bonica, cantaire i alegre, que treballava tot el dia al molí des que tenia 8 anys. Un molí que estava a set hores de camí de casa, però ella lleugera com una daina el feia en quatre hores de baixada i cinc de pujada. De manera que la feina ja li ocupava totes les hores del dia i la nit: «Les maquinàries del molí ho eren tot per la Beleta, no havia vist mai res més; el *Molí* era son temple, son purgatori i son cel. De poble al *Molí* i del *Molí* al poble eren els límits del seu món». La Beleta vivia amb la seva mare, però entre setmana es quedava al molí i quan tornava portava els diners que havia guanyat durant la setmana i amb això en tenien prou mare i filla.

---

⁶⁰⁷ Narració que no apareix en l'arxiu personal de Maria Domènech.

⁶⁰⁸ *Feminal*, 28 d'octubre de 1917.

La Beleta tenia poca roba però «encara que portés les espartenyas esparracades i el vestit apedaçat, feia goig. Era rossa amb ulls negres, son cos creixia mesuradament i tota ella era rodona com una poma». Un dia, el promès de la filla de l'amo del molí es va encapritxar de la Beleta i ella el va correspondre. Passat un temps, quan aquest noi es va cansar de fer de promès de la Beleta, se'n va anar a festejar amb la filla de l'amo que era lletja i mal feta però rica. La Beleta, que s'havia fet il·lusions amb aquest nou amor, en saber-ho es va tornar mig boja del disgust i va anar a perdre's a la muntanya: «I quan aparegué al poble era boja i tirava pedres a tothom (...) I encara que tirés pedres a tothom, ningú del poble n'hi tirava». La mainada del poble la defensaven: «No n'hi tireu, que és la Beleta...». Al final, el molí se'l queda el marit de la filla de l'amo.

Els disgustos amorosos també són part de la temàtica de Maria Domènech, sobretot quan són conseqüència de fer prevaldre l'interès material per sobre del matrimoni. Amb relació a aquest tema, l'autora vol deixar clar que, per fer front a les passions, s'ha de tenir el cap clar i estar molt segura de si mateixa.

2.9 «La Borda»⁶⁰⁹

Aquesta narració va aparèixer a la revista *Catalana* l'any 1918.⁶¹⁰ L'autora narra la història d'un matrimoni que no pot tenir fills i decideix adoptar una nena de cinc anys de la Casa de la Caritat. Als pares adoptius, en Jordi i la Mercè, els fa molta il·lusió la filla, Merceneta, però li demanen que els prengui per oncles perquè els seus pares són morts. Quan la Merceneta ja té vuit anys «el món li queia a sobre al sentir que li deia, sa pròpia tia, que d'aquell dia endavant tenia d'ésser més entenimentada perquè ja tenia vuit anys, i que per lo tant ja podria fer de mainadera d'un nen o nena que els hi portaria els Reis». El matrimoni té una nena biològica i totes les moixaines i els afalacs són per a la nouvinguda. Fins i tot, li canvien el nom: «Ara ja no et diràs Mercedeta; te diràs Mercè; la Mercedeta és ma filla».

Les dues germanes, al cap d'uns anys i ja crescudes, no s'avenen gens i entre tots volen fer fora de casa la Mercè. L'odi i la gelosia de la Merceneta cap a la seva germana adoptiva es fa evident: «Més valdria que busquessis a ta mare, que a la borderia m'han dit que en tens, que no pas prendrem el xicot. Com si tu et poguessis casar! Que no ho saps que ets borda, i tots te festegen però cap te vol per muller?».

---

⁶⁰⁹ Narració que no apareix en l'arxiu personal de Maria Domènech.

⁶¹⁰ *Catalana*, 21 de juliol de 1918.

A partir d'aquí la Mercè, amb vint-i-quatre anys inicia una recerca obsessiva de la seva mare que trobarà a través de les inicials gravades al medalló que guarda des de petita. La mare, guapa i rica, i la filla es retroben: «No ploris, filla meva digues lo que vols; jo et donaré diners, vestits, joies, tot lo que tu vulguis...». L'emoció del retrobament no evita que la Mercè, tot i sanglotar com un infant, demani explicacions a la seva mare i li preguntí per què la va fer borda. La mare, molt dolguda, li respon: «Perquè aquell home no et volgué per filla i ell mateix te va portar a la borderia, i em digué que si et recollia m'abandonaria a mi; i jo tenia setze anys».

De nou, i com gairebé en totes les narracions de Maria Domènech, al final hi ha un missatge destinat a la societat en general: «El món no en vol de fills sense pare... ni de mares sense espòs!...», diu la mare a Mercè. La protecció a la infantesa era un dels punts de reivindicació sobre la maternitat que reclamava Maria Domènech prenent la idea de les dones com a mares de la humanitat.

2.10 «L'enterrament de la Xòmpia»⁶¹¹

Aquesta narració va aparèixer publicada a la revista *Catalana* l'any 1919.⁶¹² La narració és la història d'en Biel, un home molt pobre a qui se li ha mort la mare; mentre l'enterren, la gent del poble murmura mots malsonants. L'amo d'en Biel, el veu molt furiós pels rumors i intenta calmar-lo: «No t'exaltis per lo que sentis dir. De vegades la gent fereix, parlant sense malícia. A tu no t'entenen, però... qui la tapa la boca la gent?». La difunta, que es deia Xòmpia, era menyspreada perquè havia viscut amb molts vicis i havia portat mala vida amb un home que li deien «El Sopo». A causa de tot això, el rector no li vol donar cap tros de terra sagrada a la Xòmpia i en Biel va a veure el rector però el capellà es nega a fer-li una missa. En Biel vol un enterrament digne per la seva mare, però no troba cap fuster que li vulgui fer un taüt. Després de cercar per tot el poble, en troba un que sent molta llàstima per en Biel i que, a més de fer-li la caixa, l'acompanya a veure el capellà perquè reconsideri la seva decisió. El capellà, finalment accedeix «amb estrictes condicions».

Arriba el dia de l'enterrament i apareix el Sopo, l'amic de la mare. Els dos homes s'intercanvien retrets i s'esbatussen fins que en Biel el fa marxar. Finalment, en Biel se sent orgullós d'haver pogut enterrar la seva mare dignament.

---

⁶¹¹ Narració que no apareix en l'arxiu personal de Maria Domènech.

⁶¹² *Catalana*, 23 de març de 1919.

El missatge moral que Maria Domènech pretenia transmetre és que, malgrat la mala vida i els vicis d'una persona, sobretot si es tracta de la mare, s'ha de poder rectificar i perdonar. L'exemple és l'amor del fill per la mare, a qui no té en compte el possat i promet un enterrament digne.

2.11 «El Salt de la reina mora»⁶¹³

Aquesta narració va aparèixer publicada a la revista *Catalana* l'any 1921⁶¹⁴ i explica una part de la conquesta del castell de Siurana. Concretament, ens situem al segle IX, quan els cristians aconseguïen abatre els guardians i bona part de la població àrab per fer-se amb el difícil territori de les muntanyes de Prades. En la història de Maria Domènech, s'explica que quan el castell i les terres del seu entorn van ser conquerits pel Walí, l'amo de tota aquella extensió, cada cristià que es capturava es llençava des de dalt de la torre del castell per així demostrar a la seva dona mora el poder que exercia. D'aquesta manera es reprimia els cristians de qualsevol atac contra ells: «(...) i llavors, com a suprema demostració de son poderio, s'obria el finestral del single i un home tapat d'ulls era llençat amb violència». Però va arribar el dia que els cristians, ajudats per reforços de poblacions de més enllà, van reconquerir les seves terres i es van fer amos del castell de Siurana. Aleshores, van empresonar els àrabs i van matar el Walí just davant de la seva dona: «L'estimada rebé en son cor l'últim alè d'aquell darrer Walí mort en terra catalana, i com s'adora a un Déu, vetllà'l cos de son estimat fins que una mà estranya li usurpà de sa presència aquelles sagrades despulles». La reina mora no va poder suportar-ho i, abans de ser assassinada pels cristians, es va posar les seves robes més belles, va muntar el cavall i «l'esperonà amb fúria i arrencar diabòlica cursa vers l'immensa buidor de l'espai que engolí com en els altres...»; així és com es va llençar pel cingle i va morir.⁶¹⁵

És estrany que Maria Domènech no mencioni la part de la història més coneguda popularment, que és l'entrada de la fletxa per una finestra que es va clavar a la taula, mentre la reina i el rei feien una festa per celebrar la possessió dels territoris

---

⁶¹³ CAVALLÉ incorpora en el seu article sobre Maria Domènech aquesta narració i és aquí on la veiem per primer cop. En la recerca del relat original ens adonem que és al número 51 de la revista *Catalana* i no al número 50 com s'indicava. Veg. CAVALLÉ, Joan (1982). «Maria Domènech, Feminista?» dins *Bulletí. Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 17, 1982, p. 31.

⁶¹⁴ *Catalana*, 31 de gener de 1921.

⁶¹⁵ El Salt de la reina mora és un precipici d'una cinglera situat just a l'extrem de les muntanyes de Prades a 737 metres d'altitud.

conquerits.⁶¹⁶ No obstant això, en aquesta narració es percep que l'autora ha posat més atenció en la descripció del territori i el patiment de la reina mora per la mort del seu estimat, que no pas en altres detalls de la història.

2.12 «La presa»⁶¹⁷

Aquesta narració va aparèixer publicada a *Catalana* l'any 1922.⁶¹⁸ Es tracta d'una narració que comença molt afortunada perquè l'autora ens presenta en Bieló i la Isabel, una parella que es casa perquè s'estimen i, per tant, en aquesta història l'autora defuig dels matrimonis forçats que tantes vegades apareixen en les seves obres. Tanmateix, el fil conductor és l'avarícia dels diners que porta la narració a un final tràgic.

El mas Bieló és una casa situada en un entorn rural on hi viu en Bieló juntament amb el seu pare i la Isabel, una treballadora incansable que quan es casa amb l'hereu porta les rendes de la casa i fa guanyar molts diners als amos:

I com tot caràcter enter i ambicions que es creix amb les dificultats, si qualque contrarietat minvava una collita o mermava una cria, ella sabia trobar la compensació, guardant a vendre'ls fruits i els animals el dia que més pujat era el preu al mercat, encara que això li costés anar tres o quatre vegades a trenc d'alba a vila per tornar a ésser al mas a l'hora del treball.

Per tant, la dot que aporta la Isabel al mas no són els diners sinó la disposició i la capacitat de treball. Al cap d'uns anys, el matrimoni té un fill, en Bielet, i totes les hores de treball que dedica la Isabel a la casa i a les terres són perquè el dia de demà al seu fill no li falti res.

Però la dèria de la Isabel és fer diners i sempre intenta treure de qualsevol petit tros de terra forces guanys, a més sap com guardar els diners i racionar-los. Aquesta virtut l'encomana a en Bielet, a qui, als sis anys, ja comença ensenyar-li com tenir cura de les plantes i treure'n el rendiment traient les males herbes, regant-les, etc.: «I aquell xicotet de cinc anys semblava compenetrar-se de les dèries de sa mare i cercant sa

---

⁶¹⁶ Segons la llegenda recopilada per Joan Amades, la reina mora, Abd-el-azia, de gran bellesa, es pensava que tenia el domini de Siurana per rebatre la reconquesta dels cristians per aquells indrets, però no va ser així. La versió de Maria Domènech no relata amb detall l'escena de la fletxa tal com ho explica Amades. En la versió del folklorista, una fletxa va entrar per una finestra clavant-se a la taula de la reina, mentre celebraven una suposada victòria dels musulmans. La reina, presa del pànic i veient-se derrotada, es va dirigir amb el seu cavall al precipici proper. El cavall veient el buit va frenar de sobte, de manera que la reina saltà i l'animal deixà la seva ferradura marcada en la roca. Vegeu: AMADES, Joan. *Les millors llegendes populars*. Barcelona: Labutxaca, 2009, p. 94.

⁶¹⁷ OBS2/42. Maria Domènech va guardar l'exemplar número 117 de la revista on apareixia la seva narració en el seu arxiu personal.

⁶¹⁸ *Catalana*, 30 d'abril de 1922.

complacència no perdia ocasió de portar qualche cosa al mas, sigués un feixet de llenya del bosc proper, sigués una senalleta de fems del camí».

Un dia d'estiu comença a ploure tant que hi ha el perill que la sèquia s'obri i el planter que dona més diners de tots es faci malbé. L'avi i el nen van a mirar si la presa aguanta i abans d'arribar-hi es rebenta. Aleshores, l'avi crida la Isabel i en Bieló perquè fugin lluny abans que l'aigua els ofegui dins la casa, però en Bielet, conscient del que passa si l'aigua nega el planter i amb l'instint innocent d'un infant, vol aguantar la presa amb les seves pròpies mans, però lògicament no hi pot fer res i l'aigua se l'endú. El tràgic final de la història està narrada amb una delicadesa mesurada:

Marit i muller corregeren com dos esperitats (...) sèquia amunt (...) esferehintlos la visió de son fillet que volguent aguantar l'empenta de l'aigua, s'havia apuntalat d'esquena a la presa de fanc i pedra, siguent arrossegat rec avall entre els rocs i els galls d'aigua, fins a la parada del planter, on trobà son cossarró flonja mortalla entre'l tendre fullam d'aquelles benignes plantes i el bressoleig de l'aigua embassada en aquella petita planícia.

L'obsessió pels diners i la transmissió d'aquesta dèria al fill per part de la mare és una de les moralitats d'aquesta narració que pretén exemplificar-ho a través d'una desgràcia irreparable com és la mort d'un fill.

2.13 «Les clavellines de festa major»⁶¹⁹

La narració va aparèixer a la revista *Catalana* l'any 1925.⁶²⁰ La història comença presentant-nos la Roseta, pubilla de can Palau, que està molt il·lusionada perquè ja té disset anys i és la primera vegada que assistirà al ball del poble. La tradició marca que les fadrines es posin un pomell de clavellines al pit, i ella com que no sap d'on traurà les clavellines, entabana en Jaumet, hereu de can Rovira, perquè li porti les flors a canvi de ballar tota la nit amb ell. Durant el ball, els dos enamorats es diverteixen i queden d'acord perquè els pares d'un i altra parlin del prometatge.

D'altra banda, l'Isidre, l'hereu de can Damià i de trenta-sis anys, està enamorat de la Roseta. Durant el ball, l'Isidre diu al pare de la Roseta, que es fa dir Palau, que la nit passada va veure en Jaumet saltar de la finestra de casa de la Margarida maca, una noia rica del poble i, ben gelós, li murmureja: «En Jaumet té manya per tot, lo mateix fa cua a les granades que a les primerenques». Els pares de la Roseta demanen explicacions a

---

⁶¹⁹ Narració que no apareix en l'arxiu personal de Maria Domènech.

⁶²⁰ *Catalana*, 28 de febrer de 1925.

en Jaumet davant de tots i de l'Isidre. I quan en Palau, el pare de la noia, l'acusa d'infidel, la Roseta salta a defensar-lo: «Ja vos diré jo, pare, què va anar a fer en Jaumet al terradet de la Margarida maca: va anar-hi a robar les clavellines que el dia de la Festa major jo portava al pit per anar a *sarau* perquè jo li havia dit que si no me les portava no ballaria amb ell». A més, en Jaumet afegeix: «I baix el carrer i per les rodalies no hi havia cap home quan jo saltava del terrat, no de la finestra, de ca la Margarida maca; i si algú em va veure, havia d'ésser des de dalt», insinuant que potser era el mateix Isidre qui era a casa de la Margarida. La història de la Roseta i d'en Jaumet té un final feliç, ja que s'aclareix un malentès i els pares aproven el casament dels fills.

Al final trobem en aquesta narració un missatge moral. El pare de la Roseta aconsella l'Isidre: «qui mal no fa, mal no pensa...». D'aquesta manera, Maria Domènech adverteix que qui atribueix fets malèvols a altres persones, està corroborant que ell mateix els ha comès.

3. Recepció crítica i valoració

Pel que fa a la recepció crítica del llibre de narracions *Confidencias*, el diari *Solidaridad Nacional* publica una nota breu el dia 6 de juny del mateix any per informar de la publicació del llibre. En aquest cas, no se sap qui la signa, però l'autor tan sols comenta que les narracions estan escrites de forma senzilla i amena i no en fa cap comentari crític. *La Vanguardia* també publica una notícia breu el dia 27 de juny amb l'anunci del llibre. Segons aquest diari, l'obra recorda les vides de diverses dones, les vides de les quals han estat molt desafortunades. També comenta que Maria Domènech s'endinsa en la narració psicològica que penetra en l'ànima femenina. A través de les circumstàncies adverses amb les quals topen diverses dones en determinats moments de les seves vides, Domènech intenta transcriure les seves inquietuds, sentiments i actuacions.

Pel que fa a les narracions del llibre, només comentarem que gairebé en tots els relats manca una estructura argumental que distingeixi la introducció, el nucli de la trama i el desenllaç. Encara que l'autora mateixa digui que són casos extrets de la realitat, no és justificació perquè la narració no segueixi una estructura coherent i gairebé sempre tingui un final sobtat. Una altre tret molt important que fa que l'obra perdi qualitat és que, malgrat ser històries tristes, no arriben a sensibilitzar el públic

lector. En general, a les històries, hi manca la dosi d'intriga i el treball descriptiu que marca la diferència i determina la qualitat de l'obra.

Els temes d'aquestes confidències són diferents en les trames però les protagonistes comparteixen una manera de ser, fruit d'haver rebut una educació insuficient. A causa d'això, totes són víctimes de la desgraciada situació en què viuen. Així doncs, trobem confidències d'una dona que confessa a l'autora la seva infelicitat en el matrimoni, o bé perquè ha estat obligada a casar-se en contra de la seva voluntat com és el cas de «Carmen», on trobem el tema poc usual del divorci, o bé perquè la dona és molt jove i es casa enamorada i al cap de poc temps el marit l'abandona com succeeix a «Rosario». També trobem el cas de dones que tenen la intenció de fer-se monges de clausura i que anul·len la seva pròpia persona com «Dolores» i «Petrilla», o el cas d'infelicitat per no poder ser mare com a «Isabel», o d'infelicitat mateixa a «La Corneja» i a «El Alma»; o dins el matrimoni com a «Anita», i també el cas de maltractaments per part de l'home a «Josefa». Aquestes confessions provenen, doncs, de dones que viuen en un entorn social marginat i que necessiten que algú les escolti i els doni un consell. És en aquest sentit que Maria Domènech aprofita cadascuna de les dissortades experiències per transmetre un missatge ja sigui d'esperança, d'ànims o de consell.

Aquest recull de narracions no té gaire qualitat literària, en primer lloc perquè sembla que estigui explicat sense pretendre-ho, és a dir sense tenir cura de la forma. En segon lloc, perquè encara que la introducció, el desenvolupament i el desenllaç de cada història té una coherència, el desenllaç gairebé acaba sobtadament. I en tercer lloc, perquè hi manca el suspens que ha de fer interessant cada narració. Els personatges que hi apareixen no estan prou definits, no s'aprofundeix en la seva psicologia i tampoc evolucionen o canvien. De manera que, en conjunt, el lector no aconsegueix introduir-se en la història suposadament corprendora de cada protagonista.

Pel que fa a l'expressió escrita, tant trobem frases o locucions traduïdes literalment del català com «bien mirado», com expressions col·loquials i grolleres, per exemple en la narració «Isabel»: «y ella [referint-se a Teresa] fue muy zorra», amb la voluntat de ser al més objectiva possible, de manera que el text esdevingui creïble. El llenguatge utilitzat és molt planer, amb paraules senzilles i descripcions poc treballades. La senzillesa de l'estructura, com ja hem comentat, fa que manqui la intriga que hauria pogut fer la narració interessant.

Pel que fa a la recepció de les narracions publicades a la premsa i que hem anat seguint en forma de resum, hem de dir que és inexistent a l'arxiu de Maria Domènech. Sembla lògic que tampoc n'hi hagi en la mateixa premsa ja que tan sols es publicava la narració, i és en els comentaris sobre la persona de Maria Domènech que trobem els elogis a la seva faceta com a escriptora.

Com ja ha quedat clar al llarg del treball, i com és habitual en Maria Domènech, les narracions que hem donat a conèixer estan escrites amb una finalitat alligadora. Gairebé totes les històries que inventa Maria Domènech passen al món rural de principis de segle XX. És doncs fàcil afirmar que molts dels camins, horts i cases veïnes de la vila d'Alcover i el seu entorn, van ser la font d'inspiració de molts dels escenaris de les seves històries rurals. Fent un passeig per aquesta vila de l'Alt Camp, podem observar les similituds dels llocs reals i els de les obres de l'autora. Domènech reconstrueix en la memòria la seva vila enyorada en cadascuna de les històries i reinterpreta aquests espais i els adapta al seu imaginari on teixeix una xarxa de missatges moralitzadors especialment dissenyats per al col·lectiu femení que tingui la voluntat i la curiositat d'aprendre a llegir i escriure, fet que els servirà per créixer personalment i viure amb seguretat.

Igualment succeeix a les novel·les de llarga extensió. L'autora és conscient de la incultura femenina i de la vulnerabilitat de la dona davant les adversitats de la vida. De manera que la seva tendència s'escapa de la novel·la simbòlica i psicològica que tractaven Narcís Oller o Víctor Català per formalitzar en paral·lel una tendència moralitzadora i molt en voga en les escriptores femenines de finals de segle XIX i principis del XX, i iniciada ja en les obres de Dolors Monserdà o Carme Karr.

El compromís social al qual Maria Domènech estava sotmesa l'obligava a fer un tipus de literatura allunyat d'experimentar amb el gènere. Tot i que era la seva voluntat, tenia molt clar el missatge que havia de transmetre en cadascuna de les seves històries. La seva gran il·lusió era dirigir la societat cap a la cultura, a través de l'educació, dels llibres, etc., i això Domènech no només ho podia fer des de la vessant social, sinó també des de la vessant literària.

CAPÍTOL IV. POESIA

Maria Domènech va introduir-se en el món de la literatura a través de la poesia, però no com a aficionada. Maria Domènech tenia clara la seva posició en el món literari: volia ser escriptora ja que l'escriptura també era una manera d'obtenir una posició distingida entre les seves contemporànies que també s'hi dedicaven. A més, amb l'alternança de l'activitat literària i l'activitat social en forma de conferències, articles i estudis socials que l'etiquetaven indiscutiblement com a sociòloga, es reconeixia la seva personalitat d'escriptora i activista social destacable.

També és veritat que sense el recolzament de la seva família i l'aprovació dels seus no s'hauria atrevit a escriure. Ella mateixa ho confessa i ho diu repetidament en les seves memòries: «Y yo creo que sin el encanto de esta vida de compenetración con los míos, no hubiera tenido ni la voluntad de espíritu para dar forma a mis sentimientos literarios y poéticos, ni la serenidad ni el aplomo para seguir con mi apostolado en las cuestiones sociales».⁶²¹

1. *Vers i prosa* (1915)⁶²²

Les poesies de Maria Domènech que es van incloure en el quadern número 118 de la col·lecció *Lectura Popular* amb el títol *Vers i prosa* van ser 15, a més de 7 narracions breus que també s'hi van incloure. Algunes de les poesies i narracions ja havien estat publicades a la premsa anteriorment, de manera dispersa.

Els poemes escollits a *Vers i prosa* es poden classificar per temes. Hi ha els que fan referència a la mort, com «Plany» i «Cap de dol» dins el títol global *Siluetes*. També hi trobem poemes que critiquen obertament la falsedat de la gent que presumeix de tenir diners, sobretot les joves i senyores que es deixen portar per l'aparença, que no veuen més enllà i que al final acaben essent dissortades. En són un exemple els poemes «Damisel·la», «El papalló d'or» i «Caritas». També hi ha poemes que expressen malenconia o angoixa pel pas del temps com «Vaguetat», «Inquietud amorosa» o

---

⁶²¹ DR, p. 216.

⁶²² La col·lecció va publicar 364 quaderns d'escriptors entre 1913 i 1921, i si tenim en compte que el primer quadern va aparèixer el 4 de maig de 1913, i que es publicava cada dijous, el quadern número 118 es deuria publicar durant els mes de juliol de l'any 1915. També n'és una prova, i ja n'hem fet referència en la nota 603 d'aquesta tesi, el rebut signat per Lluís Via en concepte de biografies l'any 1915. Vegeu algunes poesies publicades en aquest recull a l'annex 11, p. 405.

«Relotge de sol». I finalment, els poemes més amens i frescos que parlen de la naturalesa i l'alegria de viure en aquest entorn com «Tardor de febrer», «Hora calda», «Crisantems», «Visió», «Record», dedicat a l'escriptora Gracieta Bassa, i «Inconscients». En general, es tracta de sonets i alguns poemes de versificació lliure, amb rima consonant alternada o entrecreuada i utilitza un bon nombre d'imatges i metàfores per exemplificar encara més el missatge moral pretès. A més, com ja hem comentat, també s'hi va incloure el poema «Mireia». Maria Domènech, sempre amb una actitud positiva i moralitzadora, intentava donar en els seus poemes un missatge: «no perdis la fe, creu sempre i estima». La manera d'expressar els seus missatges és molt directa justament perquè el lector ho tingui present.

El diari *Reus* va publicar algunes de les poesies de Maria Domènech de Cañellas el febrer de 1928. Hi dediquen tota una pàgina elogiant la seva tasca com a novel·lista i poeta, alhora que valoren que l'hagi sabut combinar amb una tasca social important.

2. Poesia dispersa i publicada en premsa

Maria Domènech va publicar nombroses poesies en diaris i revistes. Algunes van aparèixer en el ja esmentat llibret titulat *Vers i prosa*. Si anem per ordre cronològic, trobem publicada la peça «Tarda de febrer» al diari *El Poble Català*. Aquesta composició apareix retallada de l'original i guardada entre altres documents a l'arxiu personal de l'autora.⁶²³ Tanmateix la signatura, tot i que s'hi pot deduir el nom de Joseph Miralles, apareix ratllada. La data no hi apareix, però si va ser signada amb pseudònim, sembla lògic pensar que la va escriure entre 1904⁶²⁴ i 1909. Aquesta poesia està formada per quatre quartets en què l'autora just descriu l'instant malenconiós que observa des de la seva cambra i per la finestra una tarda de febrer grisa i freda. De sobte, entra la companya que és la veu narrativa i també sent el mateix. Aleshores decideixen anar a dormir plegades.

L'any 1907, va publicar a *Feminal* una cançó titulada «Era que no et coneixia».⁶²⁵ Aquesta vegada, curiosament, va signar amb el seu nom. Domènech va escriure la lletra d'una cançó sobre la pèrdua del seny quan una persona s'enamora. A la mateixa revista,

---

⁶²³ OBL2/46.

⁶²⁴ Any de constitució del diari, concretament el 12 de novembre de 1904 i fins l'any 1909 que ja va deixar de signar amb pseudònim.

⁶²⁵ *Feminal*, 27 d'octubre de 1907.

però a l'any 1909, va publicar «Violes»,⁶²⁶ una poesia que dedica «a ma petita neboda Montserrat». L'autora li aconsella que sigui bona noia sempre, com la fada que després de cercar pel bosc les flors per fer-se una corona, finalment troba una catifa de violes que la fan ser més bonica.

L'any 1911 va publicar unes quantes composicions més a la premsa. A la revista *Renaixement*: «Escomesa»,⁶²⁷ «Caritas»,⁶²⁸ «Himne etern»⁶²⁹ i «Les campanes del meu poble».⁶³⁰ La primera poesia parla de la persona senzilla, que tal vegada ho és sota una disfressa o sense aquesta. En la segona, l'autora expressa l'alegria que aporta l'arribada de la primavera: la llum, les orenetes o l'amor. El tercer poema tracta de l'almoïna que dóna una senyora aristòcrata a un orfenat on s'hi ha preparat una festa benefactora. Abans de marxar, a la marquesa li cau un mocador de seda i una nena el cull i li dóna. Tot i així, la Marquesa diu que se'l quedi perquè l'ha trobat ella. I en el quart poema, dedicat a la diada de la Verge d'Alcover, l'autora escriu sobre l'enyorança del repic de les campanes del poble on va néixer.

El mateix any 1911, Domènech va publicar unes quantes peces més. A la revista *Pàtria*: «Sonata de Mozart»,⁶³¹ dedicada a Cecília Planas. Un sonet sobre l'admiració de sentir teclejar la música del compositor alemany; i també «A la nit més lluminosa de la diada de Sant Joan»,⁶³² quatre quartetes que festegen la joia de la nit més llarga de l'any. També publicà a la *Catalunya Nova* un sonet titulat «Visió èpica»⁶³³ sobre la conquesta de Tarragona; i a la revista *Catalònia* un altre sonet amb el títol «Recordança»,⁶³⁴ dedicat al poeta i amic de Maria Domènech, Antoni Isern.⁶³⁵

En el diari de Sant Hilari de Sacalm, *L'estiuada*,⁶³⁶ que només sortia cada dia durant els tres mesos d'estiu (juny, juliol i agost), la nostra protagonista hi va publicar

---

⁶²⁶ *Feminal*, 27 de juny de 1909.

⁶²⁷ *Renaixement*, 25 de febrer de 1911.

⁶²⁸ *Renaixement*, 18 de març de 1911.

⁶²⁹ *Renaixement*, 23 d'abril de 1911.

⁶³⁰ *Renaixement*, 12 d'octubre de 1911.

⁶³¹ OBL2/40.

⁶³² *Ibidem*.

⁶³³ *Ibidem*.

⁶³⁴ OBL2/40.

⁶³⁵ El poeta alcoverenc Antoni Isern i Arnau va morir prematurament l'any 1907 als vint-i-quatre anys. Segons Plàcid Vidal, Maria Domènech no va poder assistir a l'homenatge que li van fer a Alcover el 15 d'octubre del mateix any de la seva mort. Vegeu VIDAL, Plàcid. *L'assaig de la vida*. Barcelona: Edicions Estel, 1934, p. 381.

⁶³⁶ En aquest diari hi havia la secció «Moviment d'estiuejadors» en la qual es destaca el moviment de famílies provinents d'arreu de Catalunya que estiuejaven a Sant Hilari Sacalm. El juliol de 1914 ens assabentem pel diari que el doctor Cañellas i família van estar uns dies en aquesta població, fet que aprofità Maria Domènech per publicar-hi algun dels seus poemes. Vegeu *L'estiuada*, 17 de juliol de 1914.

«Cap de dol».⁶³⁷ Aquesta poesia, de set quartetes, l'autora assisteix a l'enterrament d'una dona gran del poble que ha mort sense hereus i ho deixarà tot a les veïnes que més han tingut cura d'ella.

El poema més celebrat de Maria Domènech va ser «Mireia»,⁶³⁸ premiat als Jocs Florals de Barcelona l'any 1915 i publicat a *Feminal*⁶³⁹ en honor a l'autora. Es tracta d'una composició extensa de 79 versos que va rebre el primer accèssit a la Flor Natural. Maria Domènech el va glossar, en una versió reduïda molt personal, en honor al famós poema *Mirèio* (1859) escrit en provençal per Frederic Mistral. No hem pogut saber de quina traducció al català va escriure la versió perquè se'n van fer diverses i són antigues.⁶⁴⁰ En tot cas, el poema premiat va tenir tant ressò que posteriorment va anar apareixent reproduït a la premsa: al *Diario de Tarragona*,⁶⁴¹ a *El Pirineu Català*,⁶⁴² al diari *Libertad*,⁶⁴³ al diari *Reus*⁶⁴⁴ i a *D'ací i D'allà*.⁶⁴⁵

Continuant amb la producció poètica de Maria Domènech, l'any 1917 va publicar un poema força extens a *Feminal* titulat «La santa mà».⁶⁴⁶ Aquest poema de deu octaves prosa la llegenda del Císter de Santes Creus. El mateix any, en la revista *Ofrena*, Maria Domènech publicava quatre sonets: «Els super savis», «Els super-místics», «La viuda rica» i «La viuda pobre» sota un únic títol «Siluetes urbanes». En cada composició retrata la naturalesa de cada silueta, així per exemple els super savis són aquells que posseeixen tot el saber i que transmeten als seus deixebles la ciència; els super-místics són éssers de suprema beatitud i incorruptes per virtut; la vídua rica és la persona més trista i sola que malgrat tot pot distreure's, i la vídua pobre és la que plora i treballa perquè l'amo li diu que ningú la sent.

L'any 1921 va publicar el poema «La missa major de l'infant» a la revista *Catalana*,⁶⁴⁷ en el qual descriu l'interior de l'església i la posada en escena de la missa:

---

⁶³⁷ *L'estiuada*, 24 de juliol de 1914. En la data d'aquest diari, la família Cañellas-Domènech ja no hi figura com a estiuejant.

⁶³⁸ A la premsa apareix publicat amb el nom «Mireya» que nosaltres corregim.

⁶³⁹ *Feminal*, 30 de març de 1915.

⁶⁴⁰ JULIÀ, Lluïsa [ed.]. *Frederic Mistral: Mireia*. Barcelona: Quaderns Crema, 2004, ps. 11-12. La primera traducció al català és del mateix Francesc Pelai Briz l'any 1864 i segons JULIÀ, les altres traduccions són dels anys 1877 i 1882 d'autors que no esmenta i una del 1917 feta per Maria Antònia Salvà però que ja és posterior a la versió de Maria Domènech. En tot cas, el llibre de Mistral havia circulat molt per Catalunya i també n'existien diverses versions castellanes.

⁶⁴¹ *Diario de Tarragona*, 16 de maig de 1915.

⁶⁴² *El Pirineu Català*, 22 de maig de 1915.

⁶⁴³ *Libertad*, 27 de maig de 1927.

⁶⁴⁴ *Reus*, 23 de febrer de 1928.

⁶⁴⁵ *Dací i D'allà*, agost de 1930. Revista mensual.

⁶⁴⁶ *Feminal*, 29 d'abril de 1917. Al final del poema, l'autora informa que va ser escrit l'octubre de 1915.

⁶⁴⁷ *Catalana*, 31 d'octubre de 1921.

la decoració de l'altar, les túniques dels capellans, l'olor de l'encens, el cant dels escolanets, etc.

L'any 1928 el diari *Reus* va publicar quatre poesies de Maria Domènech amb una breu explicació on es destacava la seva «singular popularitat» com a escriptora i també «la tasca social exemplar». Alguns d'aquests poemes, que ja havien aparegut en anteriors publicacions periòdiques, són «Inquietud amorosa», «Record», «Cap de dol» i «Mireia», aquesta darrera composició, com ja hem assenyalat, va tornar a sortir l'octubre de l'any 1930 a la revista *D'ací i d'allà*.⁶⁴⁸

De l'any 1945 sabem que va escriure el poema «La vermadora»⁶⁴⁹ gràcies a un manuscrit trobat a la Biblioteca del Monestir de Montserrat.⁶⁵⁰ És un poema que tracta de l'apetit sexual que sent l'home vers una noia que recull el raïm durant la verema. La veu poètica masculina és qui gaudeix de la visió de la pubilla veremant: vinya que rosseja, raïms sucosos i dolços, la carn bruna i els cabells d'or de la pubilla, ubèrrims camps de verema, rialles, etc. La vermadora li ofereix el «gotim més dolç» per apaivagar la set, però l'home li demana «ton ànima verge» i «ton esperit serè i joiós» perquè diu: «la set que a mi em devora / els ceps no tenen dolçor».

3. *Al rodar del temps* (1946)

Al rodar del temps és un recull de 46 poemes repartits sota tres títols: «Aquarel·les i Aiguaforts», «Íntimes» i «Glosses i llegendes».

En la primera selecció titulada «Aquarel·les i Aiguaforts», l'autora aplega dinou poemes plens d'una particular voluntat de fer constar el recordatori d'imatges i històries alegres i tristes viscudes al llarg dels seus 72 anys. Maria Domènech era conscient que

---

⁶⁴⁸ Revista mensual sense dia concret de publicació.

⁶⁴⁹ Poesia inclosa a *Al rodar del temps* (1946).

⁶⁵⁰ Ramon Pinyol va ser qui va trobar dos manuscrits mentre cercava informació sobre Verdaguer. Des d'aquí li agraeixo aquesta aportació. Vegeu OLIVAR, Alexandre. *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Montserrat*. Monestir de Montserrat, 1977, Ms. 1182, vol. II. (Àlbums literaris d'Agna de Valldaura [Joaquima Santamaria i Ventura]. L'altre manuscrit és el núm. 1230 i es tracta d'un escrit inclòs en el «recull d'autògrafs per ALEXANDRE BROS I BUYS». Aquest text manuscrit està escrit a mà en una cartolina. En el marge del text hi ha un dibuix estampat molt esgarriat, ja que apareix una dona d'uns vint anys vestida de color negre amb el cap cobert amb una mantellina fosca i una cara desencaixada pels ulls excessivament grossos i pels llavis mig oberts estàtics i tibants. La noia està envoltada de calaveres, rostres terrorífics i obres fantasmals. L'escrit diu: «El tenir la dona embolcallada en les ombres de l'obscurantisme és privar a l'home de que cimenti sa vida en les grans veritats, ja que sa mare haurà emmotllat la seva ànima en sos astuts perjudicis, i així els pobles que s'estimen la veritat no barren el seu camí a la dona. Barcelona, febrer de 1917».

la vida arribava a la seva fi i que cada any que passava era un regal. Així ho expressa en el breu poema «Al rodar del temps» que inaugura el llibre: «Al rodar del temps corre nostra vida / son ritme seguint del naixê al morir / esperant cada any la nova florida / l'albada esperant del dia sens fi».⁶⁵¹

En el següent poema «Per l'àlbum d'una ingènua» l'autora manifesta humilment que el llibre s'omplirà dels mots que vagin sortint lliurement del seu cor i, coneixent la manera com tenia de presentar-se davant el públic oient, ho fa sempre amb cert encongiment, com si no volgués dir res. Maria Domènech va voler escriure els primers poemes d'aquest primer apartat i fer un recordatori de la seva joventut. Poemes com «Una bella adolescent», «Roses veres», «Les ginesteres», «Diada de reis», «Bell enigma» i «Crisantems» (publicat a *Vers i prosa*) són plens d'alegries i decepcions, de curiositats i d'amors joves; també de crítica a la gent que aparenta ser el que no és, tema molt tractat per Maria Domènech: «L'amant altiu», «A una disfressa» i «A una inconscient». Els poemes que fan referència a llocs que Maria Domènech no oblidarà mai i als quals deu elogis són «Tarraco la serena», «Mallorca» i «Cala Manacor», i finalitza la secció amb una sèrie de poemes que, si bé són tristos perquè parlen de la mort, desprenen serenitat perquè també s'hi contempla la fe i semblen tranquil·litzar el públic lector en un recolliment de pau interior absolut. Es tracta dels poemes «Profanació», «La missa major de l'infant», «Cap de dol» i «Relotge de sol» (publicats a *Vers i prosa*) i «L'olivera morta» amb tendència a l'existencialisme: «Per què la deixeu / llençada al camí / l'olivera morta? / Per què l'oblidau? / si ahir sucumbí, / abans era forta».⁶⁵²

La secció sota el títol «Íntimes», la formen divuit poemes molt lligats als sentiments de l'autora. Inquietuds i tristeses, malenconia, desenganys amorosos i gelosia, com els poemes «Anul·lament», «Desencant», «Abnegació», «Vaguetat», «Per què?», «En va...», «Gelosia» i «Mon vell escriptori». Però també trobem sentiments d'alegria en els poemes «Primavera», «A la nit més lluminosa»,⁶⁵³ «Il·lusió», «Hora calda» (publicat a *Vers i prosa*) i «La vermadora». Un poema dedicat a Àngel Guimerà, «A vós», poemes sobre el pas del temps, «Plenitud» i «Veu amiga», i els poemes que

⁶⁵¹ DOMÈNECH, Maria. *Al rodar del temps*. Barcelona: N.A.G.S.A, 1946, p. 9.

⁶⁵² *Op. cit.*, p. 30.

⁶⁵³ Versió de la poesia escrita per ella mateixa i publicada a *Pàtria* l'any 1911 titulada «A la nit més lluminosa de la diada de Sant Joan». La que apareix a *Al rodar del temps* està millorada pel que fa a l'adjectivació i el sentit, ja que en el sentit hi ha una nota d'esperança, de somiar en el demà: «Qui pogués en tu reviuere! / Qui, en ton encís triomfant, / pugués, oh nit lluminosa, / esperar en el demà...!», (quarta estrofa). Vegeu la diferència: «Nit hermosa, nit serena / nit de vida, nit d'esplay / qui pogués en tu reviuere, qui pogués en tu gosar», (tercera estrofa).

parlen de la fe cristiana i els sentiments de pau i harmonia que es troben dins l'església com «Mon palau» i «***», que no duu títol.

A la darrera secció que clou el llibre, titulada «Glosses i llegendes», hi trobem una altra vegada publicat el poema «Mireia» i la cançó ja comentada l'any 1917 a *Feminal* «Era que no et coneixia». Segueix la cançó de «La fira de Prades» i la llegenda de Santes Creus titulada «La santa mà», també publicada anteriorment. Les segueixen «Les campanes de ma vila», record de la infantesa de la poetessa en la seva vila natal d'Alcover i «A toc d'oració, les noies a racó», on la poetessa ha convertit un adagi en un poema, que fa referència al darrer toc de campanes que just abans de fer-se fosc sentien les noies i les avisava que havien d'anar a resar i recloure's a casa: «(...) per tal - diuen les velles- / que al toc de l'oració / vagin, com les ovelles / les noies al racó (...) guardin en bons recés / les mares llurs donzelles pel marital comès / com se guardaren elles». Completa el repertori el poema «Benaventurats», que explica la història d'unes monges que fugen de l'església perquè s'incendia i tot decidit entra Pere el Bord a buscar la monja més vella que no s'ha adonat de la desgràcia. Quan tots dos es troben ja no poden sortir i moren entre les brases abraçats. «Flor de neu» i «Clar de lluna» són dos poemes llegendaris que, si bé són amargs per la mort dels amants, són alegres pel que ha quedat de llegenda: la flor de neu deixa anar el perfum de l'amant que es va perdre entre les neus dels Alps i que mai es va arribar a trobar, i en la claror de la lluna s'hi pot veure la filla d'un malvat rei que puja a despenjar l'amor del seu amant.

En el poema «Benaventurats» hi ha un fet curiós que sabem per una carta que Maria Domènech va enviar a Caterina Albert [Domènech s'hi dirigia amb el nom de Catalina] el 28 de març de 1931: «(...) I ara em permeto demanar-li consell. Com vostè està tants mils mes amunt que jo en els mons de les lletres tinc por de que si publico la meva poesia *Benaventurats* diguin que l'he robat de la seva *Conversió* i demano ¿Què faré, la publicaré o no?». ⁶⁵⁴

El poema «Benaventurats» estava escrit des de l'any 1909 i ara el volia publicar dins *Al rodar del temps*. Aquest té una semblança amb la narració «Conversió» de Víctor Català per l'incendi d'un convent i la mort d'una persona que hi queda atrapada. La narració de Víctor Català es va publicar l'any 1930 dins el recull poètic *Contrallums*. Finalment, Domènech va decidir incloure el poema dins el llibre de poesies de 1946.

---

⁶⁵⁴ MAS, Carme (1997), p. 272. He adaptat el text al català actual.

4. Recepció crítica i valoració

Fins ara, tan sols coneixem una crítica en premsa del llibre *Al rodar del temps*. La crítica que coneixem sobre el recull apareguda al diari lògicament va aparèixer en castellà. Així, el *Diario de Barcelona* va publicar una nota el 19 d'octubre de 1946 en la secció de «Libros y revistas» enunciant el llibre i parlant del «fino temperamento poético» de l'autora, elogiant la capacitat de l'escriptora de transmetre aquesta virtut mitjançant «una suggestiva riqueza formal» i el desenvolupament de temàtica diversa.

Com a comentari referent al tipus de poesia que escriu Domènech, val a dir que és indiscutible el tarannà romàntic de Domènech al llarg de tota la seva trajectòria literària. Ella mateixa en fa esment a *DR*, quan parla que els crítics li saben trobar la seva tendència romàntica i l'encerten: «siendo el crítico Emilio Tintoré el que dió más en el clavo al decir que la autora era más romántica de que ella misma se figuraba; y tenía razón, porqué en todas mis obras poéticas, literarias y sociales hay un fondo de romanticismo que es el motivo que me ha impulsado a darles forma».⁶⁵⁵

Al rodar del temps es va poder publicar en català per la poca importància que donava la censura franquista a la producció poètica. Des dels anys quaranta i fins al final de la dictadura, la literatura catalana quedava condemnada a un ús minoritari, amb la prohibició d'organismes culturals i literaris catalans. A més a més, la poesia no tenia la mateixa valoració i menys si provenia de la mà d'una dona.⁶⁵⁶

Entre la poesia de *Vers i prosa* i la de *Al rodar del temps* s'aprecia una evolució positiva en la qualitat poètica. A *Vers i prosa*, la poesia és més ingènua, més fresca tot i que el sentiment i la presència d'esperit hi predominen en tots dos reculls de poemes. A *Al rodar del temps*, els poemes estan escrits des de l'experiència i no pas des de l'espontaneïtat, són poemes molt meditats i escollits i fugen de tota mena de convencionalismes, sobretot en els temes. Si parla de l'amor no és l'amor innocent de dos enamorats, sinó el sentiment que aquest produeix, si parla de la mort, no és un estat dolorós que s'hagi de plorar, és un fet que s'ha d'acceptar quan arriba l'hora, i aquesta serenitat amb què Maria Domènech l'accepta és la que es transmet en la seva poesia.

En conjunt, l'estil poètic de Domènech està força treballat, el llenguatge és ric i ben seleccionat. S'hi nota una base romàntica i modernista, però també un acostament, sobretot formal, a l'estètica noucentista.

---

⁶⁵⁵ *DR*, p. 85.

⁶⁵⁶ Fem constar que no hem trobat l'expedient de censura del recull poètic *Al rodar del temps*. Aprofitem per dir que en l'AGA d'Alcalá de Henares no hem trobat cap expedient de les obres de Maria Domènech.

CAPÍTOL V. TEATRE

1. *El sant de la senyora Mercè* (1918)

Aquesta obra de teatre és la primera que va donar a conèixer Maria Domènech al públic. La seva estrena va tenir lloc al Teatre Català Romea el 6 d'abril de 1918.⁶⁵⁷ Al *Diario de Tarragona* en l'apartat «Noticias de espectáculos» es comenta l'esdeveniment uns dies més tard de l'estrena: «Nuestra paisana la distinguida poetisa Dª María Doménech de Cañellas, ha escrito con el título de «No es pot dir blat... o el sant de la senyora Mercè», un sainete, la primera obra teatral que da a conocer».⁶⁵⁸ I en aquest mateix diari es cita la crítica que M.R.C⁶⁵⁹ va fer a *La Vanguardia* sobre l'obra:

[Després de resumir l'obra] (...) A esto se reduce el sainete, escrito con mucha naturalidad, quizá un poco excesiva en el sentido de que resta aquella viveza y aquella sobriedad, que tan bien sienta en toda ocasión en escena, y más en esos cuadros en los cuales el diálogo sino es todo, es algo: no es poco. La concurrencia no escatimó los aplausos a la autora.⁶⁶⁰

El sant de la senyora Mercè està escrita en català.⁶⁶¹ Es tracta d'una comèdia formada per un únic acte de tretze escenes que succeeixen en una mateixa sala. El manuscrit trobat consta de tan sols dinou fulls. L'autora mateixa escriu en el primer full l'època en la qual està ambientada i la descripció de l'escena, després de la descripció dels personatges:

Època del 1860 al 1890

L'escena té lloc a la sala d'una botiga d'un entressol d'una casa rònega d'un carrer a Barcelona vella: Porta d'entrada i dues portes a la dreta i dos balconets a l'esquerra: cadires de balba arraconades a la paret, una consola, una consola negra amb mirall al mig, igual que la consola una taula-taulell que serveixi per a planxar, una taula-cosidor (bastant grandeta) voltada de cadires baixes. Tot està molt endreçat.

---

⁶⁵⁷ Cal destacar que no hem sabut que *El Sant de la senyora Mercè* havia estat estrenada fins ara perquè no teníem la notícia del diari. L'única cosa que teníem era el manuscrit i pensàvem que es tractava d'una obra inèdita.

⁶⁵⁸ *Diario de Tarragona*, 10 d'abril de 1918.

⁶⁵⁹ Deduïm que es tracta de Manel Rodríguez Codolà (1872-1946), professor de l'Escola de Belles Arts de Barcelona i col·laborador habitual a *La Vanguardia*. També va ser membre de l'Acadèmia de Belles Arts i el seu secretari des del 1903 i fins a la seva mort.

⁶⁶⁰ Si bé hem trobat la notícia que anunciava l'estrena de l'obra al *Diario de Tarragona*, en canvi no hem trobat la notícia sobre la crítica de l'obra a la qual fa referència *La Vanguardia*.

⁶⁶¹ OBL2/47b.

El dia de santa Mercè s'han de celebrar dos esdeveniments importants. El primer és el sant de la senyora Mercè i el de la seva filla Merceneta, i el segon, el prometatge que ha de demanar l'Indaleci a la Merceneta. A aquest esdeveniment, hi assisteixen, a més a més, les dues germanes de la Merceneta: la Tuietes, la Sinteta, la senyora Rosenda, muller «d'un cabo de serenos», la senyora Angusties, veïna de la senyora Mercè i viuda d'un tinent de la guàrdia civil amb la seva filla Socorrito. També hi ha presents la senyora Madrona i el seu fill Nicasi, que té preparada una dècima per recitar dedicada a les dues Mercès.

Merceneta, que es troba sola a la sala, expressa en veu alta la seva il·lusió de prometre's amb l'Indaleci: «I qui m'ho havia de dir que jo arribaria a tenir un novio tan plantat i tan maco! ja voldria ser casada», tot seguit entra l'Indaleci que l'ha sentida i li respon pel darrere: «Jo també maca». Ella li retreu, en veu baixa, que hagi estat tot un any fora i ell s'excusa dient que estava buscant feina. Tot i així, ha tornat sense feina, però potser ara té la oportunitat que un oncle seu l'ajudi a entrar a l'Ajuntament de Barcelona. L'Indaleci marxa i no torna fins a la celebració que serà a les quatre de la tarda. Quan entra la germana, la Tuies, i veu la Merceneta tan contenta li diu que no es faci il·lusions: «No es pot dir blat que no sigui al sac i ben lligat». Quan comencen a arribar tots els convidats, la senyora Madrona es presenta amb un retrat d'Indaleci que la senyora Rosenda li ha donat perquè li regalés a la Merceneta. En el retrat hi ha un noi amb barba i bigoti que no s'assembla gens a l'Indaleci, perquè aquest ara no porta barba. Aleshores amaguen el retrat a sota la taula fins que no arriba tothom a l'hora acordada.

Quan arriben la senyora Angustias i Socorrito feliciten les 'Mercès', però s'excusen que no es poden quedar. Mentrestant, la senyora Angustias explica que la seva filla encara s'està recuperant d'un disgust que va tenir amb un tal Ignacio que també s'havia compromès amb ella i a darrera hora va fugir; tal com li recorda la mare a la filla: «Aquel era un sinvergüenza que cuando supo que solamente vivíamos de la viudedad, te plantó». Quan tot això va passar estaven vivint a València i ara fa poc que s'han traslladat a Barcelona per canviar d'aires i perquè així Socorrito pugui recuperar-se del disgust.⁶⁶² El trasbals succeeix quan ja hi són tots, menys el promès, i ensenyen el retrat. Aleshores la Socorrito identifica el pocavergonya que la va deixar plantada i la senyora Angustias crida: «Sinvergüenza! Pillo! Criminal! Es Ignacio». Enmig de la

---

⁶⁶² Vegeu escena XXI en l'annex 12, p. 406.

indignació arriba l'Indaleci tot somrient amb unes flors que dóna a la Merceneta i quan s'adona de tot l'embolic que s'ha muntat per culpa seva, s'inventa l'excusa de que és un seu germà: «Ja els hi explicaré; aqueix retrato és de mon germà Ignasi que viu a Amèrica i d'en tant en tant ve per aquí». Però la seva tia, evidentment, no s'ho empassa: «Tu tens un germà a Amèrica? De quan ençà?» i l'Indaleci fuig corrent: «D'ara mateix, i mentres tant, m'en vaig a veure'l a Amèrica de seguida».

L'Indaleci ha enganyat dues noies que somniaven casar-se i viure feliçment la resta de la seva vida. La Socorrito i la Merceneta han estat la riulla del seu promès i les dues s'enfonsen anímicament.

En aquesta comèdia hi apareix el tema de l'engany amorós, comès pel mateix home a dues dones diferents. El desenllaç de la història resulta molt enginyós i, malgrat la situació que pateixen les dues noies, el públic lector, que s'ho veia a venir, no pot dissimular l'humor que es palpa en la darrera escena. La història és senzilla, hi ha alguns castellanismes propis de l'estil de parla de l'època i cap novetat a nivell de reiteració de formes o expressions col·loquials perquè allò que caracteritza aquesta obra és la simplicitat.

2. *A tientas* (1922)

En un plec d'articles recollits per Maria Domènech sota el títol «Llibre de crítiques»,⁶⁶³ apareix una notícia titulada «Una obra nueva» que reproduïm aquí pel seu interès:

Una cultísima dama barcelonesa, sólido prestigio de la intelectualidad femenina española, ha entregado a una empresa teatral de esta capital, una linda comedia original en dos actos de asunto moderno y esmerado indumento literario.

Un poeta catalán de alta inspiración, dio lectura de esa obra en la artística morada de su autora y ante un selecto auditorio de intelectuales.

La dama de referencia fue objeto de generales felicitaciones.

Y como que esta nota no es una charada, para aplazar la solución hasta mañana, no nos resistimos a decir que la obra lleva por título «A Tientas» y que se pondrá en escena en el Poliorama.⁶⁶⁴

Tot i no trobar la notícia al diari de l'estrena al Poliorama de l'obra, considerem que no és una obra inèdita perquè queda clar que la va donar a conèixer a «un selecto

---

⁶⁶³ OBL2/6.

⁶⁶⁴ *El Día Gráfico*, 8 de febrer de 1922. OBL2/6.

auditorio de intelectuales». *A Tientas*⁶⁶⁵ és una comèdia escrita en castellà, formada per dos actes que hem trobat a l'arxiu de l'autora relligats per separat. Hi ha nou personatges, l'època diu que és l'actual i el lloc d'acció: «una ciudad de primer orden, en un entresuelo de una casa lujosa en una avenida céntrica y aristocrática».

El primer acte consta de deu escenes i el segon acte de nou escenes. L'obra tracta de la infelicitat matrimonial, la infidelitat i la resignació femenina. En el primer acte, ens trobem dos matrimonis els homes dels quals s'han casat per interessos econòmics ja que les dones pertanyen a unes distingides famílies de la classe adinerada de la ciutat. El primer matrimoni és el format per l'Alberto Mir i l'Herminia. L'Alberto és un advocat que treballa molt poc perquè allò que de veritat li interessa és relacionar-se amb l'aristocràcia masculina i aprofitar la bona vida i els luxes en els quals viuen els sogres. D'alguna manera, és un resignat perquè obeeix el sogre per mantenir el seu estatus social. I l'Herminia és la filla d'en Jumber i l'Emília, està casada amb Alberto i és una noia a qui agradava estudiar i hagués volgut tenir més temps per escollir el seu destí, si no fos perquè els seus pares la van treure de l'escola aviat per casar-la i això ho retreu a la seva mare:

Mira, mamá, dejemos esta conversación, ya sé que me casé a gusto con Alberto, pero también sé que os pedí mil veces que no me casaran tan aprisa y corriendo; era una verdadera niña; me tuvisteis al colegio bien encerrada de los diez a los diez y ocho años, saliendo solamente en verano para ir al campo con vosotros, me sacasteis creyéndome ya una mujer y a los tres meses me pusisteis moño, a los seis me prometisteis y a los siete me casasteis, todo ello sin que tú, mamá, me hablaras de lo que era el matrimonio, la cuestión era casarme aprisa y corriendo.

En l'obra, es queixa molt a la seva mare que l'Alberto no li fa cas i que ignora el nen que tenen en comú. Però l'Emilia no té altre consell que dir-li que ha de fer el possible per correspondre el marit: «Pues procura tranquilizarte, porque por muy grandes que fuesen los disgustos que te diera tu marido es más importante tu salud. Yo la verdad creí que al nacer el niño todo estaría terminado». El pare de l'Herminia també pensa com la mare i per això ells no han tingut mai problemes de convivència: «Hija mía, yo no sé quién te ha infundido estas ideas; tu madre y yo nos casamos a los dos meses de conocernos y hemos vivido en paz, sin jamás buscar tres pies al gato» i el que fa com a pare és aconsellar a la seva filla: «y si quieres que te dé un consejo de buen padre te diré que lo que has de procurar es que tu marido halle en ti a la esposa amable y

---

⁶⁶⁵ OBL2/47a.

cariñosa». És clara la diferència de posicions respecte el matrimoni entre pares i filla d'aquesta família. Si bé el senyor Jumber coincideix amb l'Herminia que l'Alberto és una mica mandrós i que de jove anava molt per lliure, creuen que ara s'ha anat calmant.

Els pares creuen que la dona ha de sotmetre's a la voluntat del marit i la filla té clar que el matrimoni no és la unió de dues persones per convertir-se en una, sinó que són dues persones i dues voluntats, com l'autora de l'obra, Maria Domènech, que defensa que en un matrimoni les dues persones es complementen de manera que les aptituds d'un complementen les incapacitats de l'altre i viceversa.

Al segon matrimoni trobem en Juan Torres, un home que treballa al bufet del seu sogre i que esquivava la feina sempre que pot ja que tan sols hi va un parell de dies i la resta també intenta passar-s'ho bé. La Rosita, que viu una situació similar a la de l'Herminia però sense descendència, s'agafa les coses més alegrement. En comptes de sentir-se una víctima de la vida, intenta adoptar una actitud positiva i viure lliure en la mesura que pot ja que també admet que ha de satisfer el seu marit encara que li pesi perquè és conscient de la situació que viu:

Rosita- Hija mía, tú quieres hacer un idilio del matrimonio y no llega ni a égloga; ha pasado ya el tiempo de los matrimonios caseros; los hombres de hoy quieren que las mujeres sean alegres; ya ves Torres está la mar de ilusionado con este carnaval, la locura de esta tarde le entusiasma, y no digamos lo que piensa divertirse esta noche; y yo no me pienso quedar a la zaga; figúrate que me quiere convencer que esta noche se la pasará tranquilamente en el casino jugando al britch, y ya sé que tiene un palco para el baile de Novedades él y sus más íntimos y hasta sé a las mujeres que han invitado...

Com que són les festes de carnestoltes, la Rosita ha anat a buscar l'Herminia per animar-la a seguir la rua i així ballar i riure com fa temps que no fan. L'Herminia es fa pregar, però quan la seva amiga li explica el pla que té per enxampar els seus marits que van al ball amb altres dones en comptes d'estar-se al casino jugant al *britch* (bridge), l'Herminia finalment accepta. Abans que l'Herminia s'arregli per sortir ve a veure-la en José Durán. Durán és el nebot i ajudant de feina d'en Jumber, és advocat, solter i de bon veure. Per Alberto és un aprofitat: «Torres- creí que estaba empleado en el ayuntamiento y que a más trabajaba de pasante en casa de un abogado./ Alberto- Si todo eso hacía pero ha creído hacer cuatro carantoñas a su tío y se le ha metido en casa en calidad de ayudante; es un Chico de muchos recursos Durán y nos llevamos bien». I en aquesta mateixa escena en què Alberto i Torres parlen de Durán, ens assabentem que aquests dos personatges són uns bala perdudes i uns vividors, i es descobreix que l'Alberto va estar un temps enganyant l'Herminia amb una dona i deixen de parlar-ne

perquè la conversa incomoda l'Alberto doncs té por que els sentin. Amb el que sí coincideixen les parelles és en el fet que Torres reconeix que la seva dona ja està curada d'espants sobre les anades i vingudes del seu marit i que a l'Alberto igual que a l'Herminia els resulta més difícil portar junts la càrrega de la infelicitat.

Durán convida l'Alberto i l'Herminia a passar el dia al camp i fer una excursió, ja que creuen que els anirà bé sortir del bullici festiu de la ciutat, però l'Herminia rebutja la invitació perquè ja s'ha compromès amb la Rosita per anar a la rua. L'Alberto es queda parat que la seva dona vulgui anar de festa ja que sempre diu que vol activitats que la relaxin perquè pateix dels nervis i el matrimoni comença una discussió sobre el sacrifici, sobre el que deixa de fer un per l'altre, etc. L'Alberto s'enfada perquè diu que no fa res per complaure'l i la tracta de rara i d'incomprensible que s'estima més anar amb l'amiga que amb ell. L'Herminia, a qui en aquesta ocasió veiem valenta i irònica, li replica que ell tampoc fa cap esforç per entendre-la i li diu que és un còmode: «Sí demasiado lo sé, a ti te gusta todo lo fácil, lo que no cuesta esfuerzo de voluntad; lo que con dinero se logra...». I després continua la discussió sobre si l'Herminia és una rica i capritxosa, que es permet de tenir les vint-i-quatre hores a la Mademoiselle, etc...

En realitat, en Durán sempre ha estat enamorat de l'Herminia i el casament precipitat amb l'Alberto el va agafar per sorpresa. L'Herminia també sent alguna cosa per en Durán, però sempre que aquest li confessa els seus sentiments, ella es posa a plorar com si li sabés greu que no ocupés el lloc del seu marit: «No llore ¡Herminia! –le coge de la mano que quiere llevar a sus labios lo que no logra porque ella la retira nerviosamente y apasionado le dice: –esperaré resignado a que algún día lo acepte usted...». Al final del primer acte, l'Alberto, en Durán i en Torres surten dient que se'n van al casino; la Rosita i l'Herminia a la rua.

En el segon acte, l'Herminia i la Mademoiselle es troben parlant soles mentre esmorzen. Parlen del que ha succeït la nit anterior: «Es que tal vez a última hora no los vio usted; ella y él estaban borrachos que daban asco de ver; es una visión dolorosa y repugnante que no se borrará jamás de mi imaginación». Així és com ens assabentem que l'Alberto va ser-li infidel a l'Herminia davant seu sense que el marit s'adonés. La Mademoiselle no entén per què volia saber com era el seu marit i què n'ha tret de saber-ho: «Pues que quiere que usted que haga? ¿Opina como mis papás que debo seguir sufriendo sin la más leve protesta?». I parlen també del desamor de la Mademoiselle i que per això té previst marxar cap a Lió. I tal com havien parlat en alguna altra ocasió,

l'Herminia l'acompanyarà. Per tant, decideixen que marxaran al cap de dos dies i que davant la situació, l'Alberto no tindrà cap més remei que entendre-ho.

En la següent escena es repeteix una nova discussió entre el matrimoni Mir-Jumber. L'Herminia li explica al seu marit que estan molt distanciats i que tots dos senten el mateix, encara que ell ho nega. Tot seguit, l'Herminia li explica que va veure com en el ball s'embolicava amb una altra dona, i l'Alberto, en comptes de confessar-ho, la renya indignat pel que hàgin pogut pensar els seus amics de veure l'Herminia al ball. L'Alberto treu importància a l'assumpte, i justifica la seva infidelitat dient que va ser una juguesca amb els amics. De sobte interromp la discussió l'Emilia, que sense adonar-se de res els mana pressa perquè han de marxar. Seguidament, mare i filla es queden soles i l'Herminia aprofita per dir-li que marxarà uns quants dies per estar tranquil·la amb la Mademoiselle. L'Emilia, tot i que no s'hi oposa, abans de decidir res, ho ha de consultar al seu marit.

En l'escena següent, apareix en Durán de part de l'Alberto que ve a buscar l'Herminia per fer l'excursió que havia rebutjat el dia abans. I es queden de nou l'Herminia i en Durán sols. En Durán, que també va anar al ball d'amagat, sap veure que l'Herminia està cansada i dolguda perquè el seu marit li ha estat infidel i li parla del tema. L'Herminia nega rotundament que va anar al ball i en Durán insisteix que ho va veure tot. Després en Durán confessa novament que està enamorat d'ella i manifesta la seva covardia per no haver-se interposat entre l'Alberto i ella:

Durán- Si, Herminia- Le coge la mano y se la besa respetuoso y apasionado sin atreverse a retenerlo al apartarla ella discretamente, y sigue hablando cada vez más amorosamente -¿Por qué fui entonces tan cobarde?... Perdóname aquel exceso de delicadeza y déjeme que le diga lo que yo he sufrido con sus penas sin poderlas compartir con usted, en sus largas horas de dolorosa soledad, durante las que sólo podía acompañarla espiritualmente...Déjeme que pueda decirle, Herminia, que la quiero con toda mi alma...- Herminia- No Durán, eso no puede ser...- Llora silenciosamente y como para consigo misma dice con frase entrecortada -Debo irme, ¡debo irme!....

L'escena és apassionada perquè després en Durán li agafa el cap i li diu que ell anirà allà on vagi ella però quan està a punt de besar-la entra la Rosita precipitada i els dos dissimulen la torbació. La Rosita proposa a l'Herminia de repetir el seguiment de la rua perquè el dia abans s'ho havia passat molt bé. Però, l'Herminia pot triar l'excursió o la rua, i s'excusa dient que està molt cansada i que no sap què fer. La Rosita, que ja té pensada la disfressa, l'anima a sortir. També convida en Durán, que s'avança a dir que aquesta vegada ell ha estat el primer a oferir-li de fer l'excursió pendent del dia abans.

L'Herminia i en Durán diuen que esperaran a veure què diu l'Alberto, però la Rosita expressa el que pensa sobre la dependència de la dona vers l'home: «Bueno esperémosle, por más que ya le he dicho que le doy a usted toda la razón, a pesar de no gustarme dar la razón a los Hombres; a mí me gustaría que las mujeres pudiéramos mandar, tendríamos que cambiar las caras del mundo». Tot i que reconeix que a casa seva fa més o menys el que vol.

Més tard, apareix l'Alberto i els pares de l'Herminia que es queden a dinar. I abans de dinar, la Rosita, que té la llengua molt llarga, dóna la notícia que Durán es casarà amb Teresita Moragas, la cosina de l'Herminia. En Durán no sap cap a on mirar i l'Herminia cau desfeta a la falda de la seva mare, sense forces, i s'altera nerviosament. L'estat de l'Herminia queda tan afectat que la mare ja s'adona que no podrà anar de viatge i el pare, que diu que no li agradava gens que marxés, es queda tranquil. Quan l'Emilia li pregunta a la seva filla si es veu amb forces per marxar, ella es rendeix: «No, no vale la pena».

3. Recepció crítica i valoració

Entre *El sant de la senyora Mercè* i *A tientas* no hi ha diferències en la temàtica. Sembla que la forma teatral amb què Maria Domènech se sentia més còmode era la comèdia burgesa i fins i tot ironitzava en situacions incòmodes per als personatges. Tot i així, la infidelitat, els amors secrets, la llibertat dins el matrimoni, els casaments per interès són temes que afecten la societat en general, i l'autora aprofita per criticar irònicament i de passada representar tòpics de la vida entre pares i fills i entre marit i muller de la classe benestant.

No podem saber amb certesa per què Maria Domènech va escriure *El sant de la senyora Mercè* en català i *A tientas* en castellà si tan sols hi ha quatre anys de diferència de la seva representació, però és gairebé segur que va ser escrita en castellà, tal com hem comentat a l'obra *Él...* (1921), per poder arribar al públic de la capital espanyola. Les dues obres són perfectament representables i la crítica no és dolenta, si bé *A tientas* té més qualitat que *El sant de la senyora Mercè* perquè aprofundeix més en aspectes morals i socials i contribueix al debat sobre la felicitat en el matrimoni.

CAPÍTOL VI. OBRA INÈDITA

1. Autobiografia

L'escriptura autobiogràfica és un gènere literari que explora allò més íntim i personal de l'autor. És una forma d'expressió vital que Maria Domènech manifesta a través d'unes memòries. No entrarem a debatre la capacitat del llenguatge per expressar l'existència autèntica de l'autor com ho han fet Philippe Lejeune o Paul de Man,⁶⁶⁶ ni tampoc qüestionarem les diferències entre els subgèneres que es deriven del gènere autobiogràfic: memòries, biografies, autoretrats, etc. Allò que ens interessa és donar a conèixer l'existència d'aquesta obra que constitueix un testimoni directe de la trajectòria vital professional i sentimental de Maria Domènech. Es tracta, doncs, de les memòries autobiogràfiques titulades per l'autora *Datas y recuerdos*, de les quals ja hem extret dades tant d'aspectes personals com d'històrics per completar la seva biografia en el primer capítol de la tesi i en els següents quan ha calgut completar, matisar o desmentir alguna dada.

En l'anàlisi de *Datas y recuerdos*, ens interessa llegir entre línies el pensament de l'autora, més que no pas tornar a citar dates i donar dades que ja hem aportat en la biografia i que ens permetien saber qui era Maria Domènech. Ara, des del gènere autobiogràfic i des d'una òptica íntima i personal, intentarem esbrinar quina visió de les coses, del món i de la societat tenia l'autora. Es tracta de fer una mirada interior per conèixer, en aquest cas, com era Maria Domènech, a partir de la lectura d'aquesta obra inèdita.

1.1 *Datas y recuerdos*⁶⁶⁷

Datas y recuerdos consta de 259 pàgines escrites en castellà repartides al llarg de nou capítols. Entenem que són unes memòries autobiogràfiques perquè Maria Domènech reconstrueix la seva pròpia vida des del naixement fins a la darrera data, de 1939, quan té 64 anys. El contingut del capítol novè fa una mirada retrospectiva i

---

⁶⁶⁶ LAGUNA GONZALEZ, Mercedes. «La escritura autobiográfica». Revista Lidaraja. Revista de estudios interdisciplinarios, núm. 3, (setembre de 1995). [En línia]. Disponible a: <http://www.filosofiayliteratura.org/Literatura/escrituraautobiografica.htm>. [Darrera consulta: 4/07/2013].

⁶⁶⁷ OBL1/A. Recordem que ens referim a aquesta obra amb les sigles DR.

retorna als anys vint. Això fa pensar que l'autora anava escrivint a estones, segurament a causa de la seva salut delicada i de l'edat avançada en què es trobava quan escrivia *DR*. Sigui com sigui, no va poder completar la tasca autobiogràfica i l'obra va quedar inacabada. La data d'escriptura de les memòries, com ja hem explicat en el primer capítol referent a la biografia, correspon aproximadament a l'any 1946, quan tenia 70 anys.⁶⁶⁸

En el primer capítol, les primeres paraules al·ludeixen al record de la calma i la infantesa innocent viscuda al seu poble natal d'Alcover: «(...) si bien es verdad que nací en nuestra casa solariega en la villa de Alcover, enclavada al pie de las montañas donde comienza la cordillera de Prades y donde fine el fértil campo que besan las playas de Tarragona».⁶⁶⁹ El retrat que Domènech fa dels llocs on va créixer sembla idealitzat, tot i que la intenció és ser objectiva. Cadascun dels adjectius acompanya un sentiment melancòlic que la transporta al moment viscut i des de la mirada autobiogràfica no hi ha una separació entre l'objecte i el subjecte, sinó la personalitat de Maria Domènech:

Como es natural, durante mi niñez no podían interesarme todas estas bellezas arquitectónicas de Tarragona, que fui viendo y apreciando a medida de mis años; pero sí que gocé de la suavidad de su clima, que me permitía estar todo el año en nuestra galería, y corretear durante el invierno por el resguardado paseo de Santa Clara, verdadero y espléndido balcón del Mediterráneo, y bañarme en sus playas en verano; y de la brillante luz que inunda tanta belleza, quedando pasmada en mis retinas para toda la vida.⁶⁷⁰

Així, des de la perspectiva de Domènech gran, podem fer-nos una idea de com era la Domènech infant. Es veu com una nena moguda, juganera, curiosa i amb facilitat per aprendre i comprendre. Quan mare i filla es traslladen a Tarragona, Maria Domènech té tres anys i fins als deu anys recorda la vista privilegiada del mar i el port de què gaudia incansablement i les hores que la seva mare s'ocupava d'instruir-la. Quan va ser hora d'aprofundir en els estudis, va anar a viure a prop de la catedral i va ingressar a l'escola. Aleshores recorda la seva incapacitat per parar atenció a les

---

⁶⁶⁸ Reproduïm la proposta de data en què es va escriure *DR* extret de la pàgina 11 d'aquest treball: «En el capítol vuitè, al darrere de la pàgina 200, hi ha estampat un segell corresponent a l'«Ayuntamiento de Vilanueva y Geltrú» amb data del «27 DIC.1945» i al darrere de la pàgina 201 hi ha el mateix segell amb data del «21 DIC. 1945». Aquestes dades porten a pensar que *DR* va ser escrit com a mínim durant l'any 1945, i si fos així, tenint en compte que el segell és del 27 de desembre, és segur que la resta de les memòries també es van escriure l'any següent, és a dir el 1946».

⁶⁶⁹ *DR*, p. 1.

⁶⁷⁰ *DR*, p. 5.

classes i els precés a la seva mare perquè la tragués d'allà: «al poco tiempo de asistir a ella [es refereix quan la canvien a una altra classe de nivell més avançat] un buen día me revestí de valor y le dije yo misma a mi madre que no quería ir más al colegio, porque la Madre Corazón de María no sabía enseñarme la gramática tan bien como ella me la enseñaba».⁶⁷¹ Com ja sabem, més tard, la mare va decidir treure Domènec de l'escola i així és com la formació li va ser impartida per mestres particulars com el doctor Tomàs Sucona en filosofia i lletres, el pare Joan Roca en música i Hermenegildo Vallbé en pintura; tots ells van ajudar a desenvolupar el coneixement de Domènec al ritme de les seves necessitats. Als catorze anys descobreix el món de la gent que treballa: els obrers i les obreres que són explotats. Sembla que en aquest moment pren consciència de la qüestió social. Als vint anys Domènec ja és capaç de reflexionar i analitzar la situació de les dones en el camp laboral i adonar-se de les precarietats que pateixen elles i infants. També descobreix l'amor vertader en Francesc Cañellas i Elias, un metge tarragoní que es convertirà en el seu home i amb qui tindrà una filla i un fill, Maria (1895) i Francesc (1897).

En el segon capítol ens trobem una Maria Domènec casada i dedicada als fills sense deixar d'escriure i documentar-se sobre la vida laboral, especialment el món de les obreres. Cal insistir que, per a Maria Domènec, és important gaudir de llibertat dins el matrimoni, i d'això n'està convençuda gràcies al caràcter de Francesc Cañellas: «yo creo que mi esposo, por el hecho de ser concienzudo médico, era algo psicólogo y muy comprensivo, y eso permitió que fuéramos, a más de un feliz matrimonio, dos buenos compañeros para seguir el camino de la vida».⁶⁷² Més endavant, quan els nens comencin a anar a l'escola, les seves reflexions i neguits s'expressaran a la premsa fins a sentir la necessitat de publicar les seves inquietuds als diaris locals. A causa de la incertesa davant ressò que podrien provocar els seus escrits, en els seus inicis signarà amb el pseudònim de Josep Miralles, que no se sap d'on prové, però sí que sabem que va batejar amb aquest nom la casa que va adquirir de més gran als afores d'Alcover. Pel que fa al seu interès per la literatura, *DR* també ens proporciona nombrosos noms d'escriptors i escriptores contemporanis que llegeix o amb qui es relaciona directament. Les seves lectures li provoquen ganes d'escriure poesia i narracions a la premsa, cosa que farà també sota pseudònim almenys fins als 35 anys. A Tarragona comença a rebre alguns càrrecs com el de vocal de la Junta de

---

⁶⁷¹ *DR*, p. 9.

⁶⁷² *DR*, p. 21.

Primera Ensenyança (1908) i vocal de la Junta Local de Protecció a la Infància (1908) que, si bé no són de transcendència, l'ajudaran a expressar el seu parer en públic sobre la importància de l'educació a les escoles. La voluntat d'expressar-se en català també es manifesta a *DR* i recorda que va fer tot el possible per aprendre'l a escriure correctament, inclosa la seva assistència al Congrés de la Llengua Catalana (1907) i la seva afiliació a la Lliga del Bon Mot (1908).

Allò que es desprèn d'aquestes memòries i que afecta directament Domènech és el sentiment de poder expressar-se lliurement, en gran part gràcies a la manera de ser del marit. La llibertat de la qual disposa Maria Domènech és important per a propagar més endavant el seu ideari en la lluita contra les injustícies laborals i socials de la dona. Si ella no hagués disposat de la llibertat per poder-ho fer, no hagués pogut transmetre el missatge amb la seguretat i contundència desitjada. Per tant, sembla clar que Domènech es construeix a partir de la pròpia llibertat tal i com li ha ensenyat la mare i en la mesura que li ha permès el marit.

En el tercer capítol, la família Cañellas-Domènech ja viu a Barcelona des del gener de 1910. És Francesc Cañellas qui demana a la seva dona que cerqui un pis per a tota la família: «Y ni corto ni perezoso me indicó que fuera yo a buscar piso allí, mientras él se despedía de sus buenos clientes; cumpliendo los dos tan diligentemente nuestro cometido, que habiéndolo determinado en octubre, a últimos de diciembre estaba todo resuelto».⁶⁷³ El trasllat no deuria ser fàcil, ja que Domènech afirma que un cop instal·lats semblava cosa d'un miracle. També insisteix en els dubtes que té sobre qui va prendre la decisió d'anar a viure a la capital: «creo que yo no intenté jamás imponer mis deseos».⁶⁷⁴ D'alguna manera s'intueix un sentiment de culpabilitat en la forma com deuria anar tot plegat, i tot i que no ve al cas especular sobre això, sí que diu molt del caràcter de Domènech per aconseguir els seus propòsits. Podem afirmar que Domènech necessitava viure en una ciutat on, si bé ella podria desenvolupar les seves activitats socials i literàries, el metge podria adquirir més clientela i prestigi, al mateix temps que els fills podrien estudiar en un ambient de millors oportunitats. El creixement econòmic, social, cultural i l'agitació política de Barcelona i el conjunt del país, tots aquests esdeveniments, acompanyen Domènech en la seva evolució personal. A la capital també vol formar part dels cercles culturals de la burgesia, i per això reforça les relacions d'amistat que ja tenia, per exemple amb Carme Karr o

---

⁶⁷³ *DR*, p. 53.

⁶⁷⁴ *Ibidem*.

Dolors Monserdà, i en fa de noves, com Àngel Guimerà i Narcís Oller. Aquí, Domènech fa especial èmfasi en la convergència de línies de pensament amb Monserdà. En aquest sentit tracta l'escriptora de mestra i elogia l'activitat social que duia a terme al Patronat de l'Agulla. Domènech també volia crear alguna institució en aquesta línia. Tenia la il·lusió d'actuar per al benestar de la dona, especialment de la dona obrera. En canvi, en les memòries no deixa palesa la relació epistolar esporàdica que va mantenir amb Caterina Albert durant 27 anys (1904-1931).

També està molt atenta als actes culturals i socials que s'organitzen. Així assisteix al I Congrés Internacional de la Tuberculosi, on no només coneix dames catalanes, sinó també dames burgeses de Madrid, algunes de les quals més tard es van instal·lar a Barcelona com Leonor Canalejas de Farga. En referència a aquest tema, Domènech s'hi implica de manera efectiva quan és nomenada vicepresidenta tercera de la Lliga de Dames contra la Tuberculosi. En aquest cas, imparteix la seva primera conferència sobre el tema a Girona l'any 1910.

A *DR* Domènech parla molt poc de la situació política del moment i, si en parla, ho fa sense posicionar-se, i per tant, intenta fer-ho d'una manera objectiva encara que incorpora la seva opinió sobre els fets, per exemple a l'hora d'explicar la inquietud que li produïa l'embarcament de les tropes espanyoles a les Antilles «donde nuestro poderío estaba por los suelos», els fets de la Setmana Tràgica amb el procés de Ferrer i Guàrdia «que produjo una desorientación en todas las esferas de España y de una manera especial en Cataluña».⁶⁷⁵

A la primera dècada del segle XX, trobem una Domènech més o menys catalanista amb arrels catòliques i que es relaciona amb la burgesia intel·lectual de la Lliga Regionalista. Escriu en revistes i diaris locals catalans que combreguen amb els valors nacionalistes i la moral cristiana com *Renaixement*, *La Veu de Catalunya*, *El Poble Català*, *Feminal*, *Catalana*, etc. Així és com es va definint el seu pensament. Domènech es construeix des de l'exterior cap a l'interior, ja que és a partir de la seva activitat social que viatja, coneix i es relaciona amb personalitats importants que aniran definint la seva personalitat.

L'interès pel món sindical i el desig de crear una institució culmina amb la constitució de la Federació Sindical d'Obreres (1912). A partir de la fundació de la Federació, Domènech no parerà de proclamar l'ideari d'aquest organisme arreu de

---

⁶⁷⁵ *DR*, p. 58.

Catalunya i la resta d'Espanya. Els viatges que farà per explicar els objectius de la Federació serviran també per relacionar-se amb altres institucions i divulgar propostes per a millorar i intentar conscienciar la dona obrera de la necessitat d'instruir-se i defensar-se davant les lleis:

(...) Infundiéndoles [a les obreres] la idea de que por medio de los sindicatos, propiamente suyos, mejorarían sus jornales, y las condiciones de su trabajo, y, por tanto, de su vida; ya que así como la voz de una o varias mujeres sin personalidad jurídica no sería nunca escuchada, la voz de un sindicato debidamente constituido ha de ser debidamente escuchada.⁶⁷⁶

Novament, Domènech, pel que es veu a *DR*, se sent lliure i defensa el seu ideari en la lluita pel benestar social de les obreres i així ho portarà a terme fins al final dels seus dies. Domènech, en les seves memòries, deixa palesa la dedicació completa a la Federació. Va treballar incansablement, a més de documentar-se i estar al dia de la legislació i els estudis, aleshores gairebé inexistents, sobre el sindicalisme.

Ara Domènech parla de la seva relació amb la capital madrilenya. Són moments molt interessants per a la reflexió sobre la dona i el treball ja que, a més, coneix escriptores de sensibilitat afí com Carmen de Burgos o Concha Espina «que me dedicó una de sus obras, a lo que le correspondí, prometiéndoles mi novela *Neus*, que estaba escribiendo».⁶⁷⁷ Per a Domènech va ser molt interessant conèixer l'Institut de Reformas Sociales i el general José Marvà que la va rebre i la va orientar per seguir el camí emprès. Marvà coneixia molt bé les qüestions socials que preocupaven més la societat i que calia reformar: «inspirándome tal confianza que desde aquella fecha me consideré discípula suya, y afiliada al Instituto de Reformas Sociales, de cuya institución era el alma».⁶⁷⁸ Per tant, és en aquest punt que Domènech comença a tenir més contacte amb Madrid perquè els canvis en la societat es feien des dels organismes que debatien sobre la legislació laboral, i perquè les relacions amb personalitats importants, totes elles homes, li exigien no perdre el contacte si volia aconseguir reformes en els drets laborals de la dona treballadora. L'èxit a Madrid va sorprendre Domènech, que no s'imaginava que els seus ideals es difondrien des de la premsa madrilenya fins a la barcelonina, fet que va significar el reconeixement com a persona experta dels problemes laborals en la societat femenina.

---

⁶⁷⁶ *DR*, p. 65.

⁶⁷⁷ *DR*, p. 78.

⁶⁷⁸ *DR*, p. 79.

En el capítol quart, Domènech recorda el primer gran dolor de la seva vida: la mort de la seva mare. Va ser una mort sobtada que va deixar l'escriptora sense ànims durant molts dies. Tot i la pena, es va imposar per poder seguir endavant: «sintiendo la necesidad de atender a mis deberes para con los míos y con mi hogar y la obligación moral de continuar mi apostolado en favor de la mujer obrera, y el afán espiritual de seguir mis aficiones literarias». Pel que fa a la seva primera novel·la *Neus*, va ser la més extensa feta fins en aquell moment i la més sentida, doncs tenia la il·lusió de «dar forma a mis pensamientos y conceptos, dando cuerpo a mis personajes arrancados del natural». ⁶⁷⁹ I suposa que el que sent ella també deu succeir als altres escriptors «que mientras escribo una novela corta o larga vivo con aquellas personas y aquel ambiente, constituyendo, por más o menos tiempo, mi familia espiritual». ⁶⁸⁰ En aquest sentit Domènech és conscient de la seva capacitat com a escriptora i del desgast psicològic que suposa imaginar, sentir i decidir l'actuació de cadascun dels personatges que han de formar cada vegada un món literari nou. Maria Domènech encaixava de manera constructiva les crítiques i a *DR* comenta que si bé a través de les novel·les s'hi poden veure els seus sentiments i la seva manera de pensar, és en les seves conferències on es reflecteix el seu pensament ja que les anotacions que prepara per a parlar en públic en forma llistada «tienen el calor de la palabra sin el propio control de la escritura, y por lo tanto, revelan explícitamente el sentimiento que me anima a tratar de la cuestión que expongo». ⁶⁸¹

És important destacar la consciència que Domènech té del seu discurs i l'empatia que desprèn vers els oients, ja que segons ella s'hi evidencia l'expressió de rebuig o d'acceptació segons l'estat en què es troba la societat, especialment la dona: «el ser que más estimo por verlo más arrollado por la fuerza de la soberbia humana». És per això que «por mis conferencias se haría fácilmente la historia de mi vida espiritual y de mis afanes para ponerla a contribución del bien y mejoramiento de mis hermanas». ⁶⁸² Per tant, en aquest sentit, estem davant d'una dona que està disposada a difondre la seva moral, els seus valors, el seu pensament i la seva opinió i crítica de la condició laboral de la dona treballadora, la manca d'educació i la desigualtat laboral i cultural en relació amb l'home. Domènech és conscient de la necessitat d'aquest

---

⁶⁷⁹ *DR*, p. 85.

⁶⁸⁰ *DR*, p. 86.

⁶⁸¹ *DR*, p. 87.

⁶⁸² *DR*, p. 88.

projecte de millora, i per això es disposa a viatjar més per conèixer la situació de la dona obrera i la funció que exerceixen els sindicats en altres països.

En aquest ordre de coses, i des de la distància i edat en què explica els moments més importants que recorda de la seva vida, Domènech, com ho havia fet en el seu moment, critica el nivell de cultura de la dona a Espanya:

Bien es verdad que en España por varias causas que sería difícil señalar dimanantes todas de la propia idiosincrasia de nuestra raza, no fuimos las mujeres españolas las primeras ni las segundas en darnos cuenta de nuestra propia desidia, ni de la inferioridad en que venimos siendo consideradas.⁶⁸³

I esmenta dones representatives i excepcionals com Santa Teresa de Jesús, Concepción Arenal, Beatriz Galindo o Emilia Pardo Bazán, excepcions que confirmen el baix nivell de cultura i educació de la majoria de la societat femenina. Aquest és un dels factors que en aquest període Domènech creu més urgent. La societat necessita millorar el seu nivell educatiu al qual la dona hauria de pertànyer amb les mateixes condicions que l'home. Domènech, igual que les seves homòlogues, creu que si la dona no assoleix un nivell d'educació notable no podrà unir-se per defensar els seus drets perquè des de la ignorància no hi ha reclam.

Domènech sovint comenta, i ja ho fa en les primeres pàgines de *DR*, que el seu estat de salut és delicat, però no sabem a què es refereix exactament. En aquest sentit, cal valorar encara més la voluntat de Maria Domènech de dur a terme amb intensitat tots els seus propòsits al llarg de la vida i compaginar la vida social amb la vida familiar. Ella mateixa valora l'ambient de pau i harmonia familiar, però també fa autocrítica de la hiperactivitat que li feia acceptar càrrecs sense saber si podria exercitar-los adequadament, un defecte del qual n'era plenament conscient. A tot això, s'hi afegeix el seu afany per aprendre i, per tant, aquesta actitud d'apuntar-se durant tres mesos a la universitat a impartir un curs de Història de la Filosofia i més tard matricular-se a uns cursos que feia Eugeni d'Ors sobre Pensament Humà. Domènech es lamenta de no haver estudiat una carrera universitària i s'adona del valor que tenen aquelles altres dones que ho van aconseguir.

En l'aspecte literari, Domènech recorda l'adaptació en forma condensada que va fer de l'obra *Mireïò* de Mistral i la sorpresa que va tenir quan va guanyar el primer accésit a la flor natural. Té un bon record de l'èxit obtingut: «Y si he de ser franca, he

---

⁶⁸³ *DR*, p. 93.

de confesar que aquel pequeño éxito me halagó mucho; mayormente ante la distinción que se concedía a mi poesía de ser leída en el mismo certamen, luego de leída la poesía ganadora de la flor natural». ⁶⁸⁴ Tot i ser premiada recorda que mai més es va presentar en cap certamen poètic, però sí que anava escrivint i publicant poesia en la seva llengua d'expressió comuna: «En la poesía seguía sintiendo la expresión del verbo catalán y salvando alguna excepción, en aquella época todos mis ensayos poéticos en catalán estaban escritos». Aquesta és una precisió objectiva ja que les poesies de Maria Domènech, excepte alguna, sempre es van escriure en català.

A *DR*, Domènech recorda que els diversos moviments sindicalistes (anarquisme, socialisme, comunisme) anaven prenent cada vegada una més gran organització heterogènia, però més bel·ligerant. I, a més, afirma que «jamás tuvo sentido catalanista ningún movimiento obrerista». El fet que el problema de l'obrerisme en general fos tractat sense tenir en compte l'obrera, fa reflexionar Domènech que és important conèixer els orígens familiars, ja que en la dona s'hi reflectia l'ideari de l'ambient que dominava a la seva llar: «según era el de su padre o hermano mayor, puesto que trataba con la mujer joven; y por lo tanto era factor que había de tenerse en cuenta». ⁶⁸⁵

D'aquesta manera és com Domènech decideix demanar una beca per anar a estudiar els problemes de l'educació i la instrucció de la dona en els països que tenien aquest tema resolt, per poder fer d'orientadora sobre aquest tema: «(...) y por encima de todo mi poca preparación y mis ínfimas facultades para emprender la misión de orientadora sentí la necesidad de comenzar por orientarme yo, buscando donde aprender lo que pretendía enseñar». ⁶⁸⁶ Així és que, per a ser admesa al programa de beques, va haver de fer un examen obligatori, tot i que ella mateixa reconeix que els examinadors la coneixien de tenir-hi tractes professionals a l'Instituto de Reformas Sociales. Quan li van concedir la beca, Maria Domènech va sentir-se malament per haver de deixar la família durant tres mesos, però el seu marit, comprensiu com era, no va interposar-s'hi, només la va fer acompanyar per la seva filla Maria. I del mes de març al juny de 1916, mare i filla van marxar cap a Suïssa a conèixer altres models socials.

---

⁶⁸⁴ *DR*, p. 98.

⁶⁸⁵ *DR*, p. 102.

⁶⁸⁶ *Ibíd.*

En els capítol cinquè i sisè Maria Domènech ens explica la seva estada a Suïssa. No explicarem l'estada perquè ja l'hem comentat en l'apartat biogràfic, però cal destacar el significat d'aquest viatge per a Maria Domènech. L'experiència d'aquesta estada en un país on la diferència entre l'home i la dona estava resolta i la legislació protegia la dona en l'àmbit professional, laboral i familiar, és per a Domènech sorprenent i plenament satisfactòria: la intensitat amb què viu cada visita a centres culturals i laborals, el model de treball que s'aplica a fàbriques i tallers, la naturalitat amb què es tracta la qüestió de la protecció de les dones i els infants i sobretot l'assistència al Congrés de Treball a Domicili que es va celebrar a Zuric. Va fer visites constants a diverses escoles de nombroses poblacions per observar l'alt èxit del sistema educatiu i l'accés normalitzat a la universitat tant per a homes com per a dones. En definitiva, veu en aquest país una mentalitat molt diferent de la d'Espanya, tot i que quan torna, afirma que veu una lleu disposició d'avenç i canvi en la mentalitat catalana: «Lo que me complacía observar fue que en el ambiente de catalanidad se iniciaba un buen deseo de mejorar el nivel intelectual de nuestras mujeres».⁶⁸⁷

En el setè capítol trobem reportades les conseqüències professionals que esdevenen de l'estada a Suïssa. Primer de tot, recorda l'enyorança de la família, sobretot del marit i del fill que es van quedar a Barcelona, i, segons Domènech, la família havia patit «cierta necesidad de mi compañía, con algo de decaimiento corporal», la qual cosa vol dir que Maria Domènech és conscient de ser un puntal bàsic de la família i no estalvia paraules a les seves memòries per dir que «el verdadero deber de una madre es no apartarse del hogar» i subscriu que «jamás dejé el mío más que por pocos días». Cal destacar que era impossible no cedir a aquest pensament tan clàssic i tradicional perquè encara que tingués la intenció de fer-ho, la intensa activitat social en la qual es va veure implicada a la tornada del viatge, traspassava qualsevol voluntat de sacrifici professional. Per tant, *DR* és un testimoni del compromís social femení que Maria Domènech va adquirir des de ben jove i s'hi pot constatar i intuir que no va pensar mai a deixar de lluitar per la causa femenina, tot i tenir fills, i com veurem més endavant, un marit malalt a qui atendre.

La importància de fer visible la persona de Maria Domènech se'ns comença a evidenciar en el capítol setè. La beca concedida per anar a Suïssa requeria la redacció

---

⁶⁸⁷ *DR*, p. 162.

de la memòria de les observacions, reflexions i anàlisis de les institucions professionals i culturals que va visitar. Aquesta memòria es va publicar el següent any de fer-se l'estada. L'estudi de Maria Domènech aportava noves formes d'enfocament del sistema social de treball d'Espanya. Les seves reflexions van tenir ben aviat recompensa, en ser requerida per cooperar a l'Exposició de Treball a Domicili que s'havia de fer a Barcelona. Al mateix temps, quan es va formar la comissió organitzadora d'aquesta mostra al Museu Social de Barcelona, en va ser nomenada vocal. Aquest càrrec li va suposar formar part de la ponència que havia de formular les bases del projecte llei sobre remuneracions del treball a domicili per equiparar-les a les del treball a jornal. En aquest sentit, Maria Domènech va fer una tasca impecable que va tenir un notori reconeixement professional.

El seu objectiu en aquesta exposició va ser presentar la major quantitat de peces elaborades per les obreres i demostrar que el preu pagat per la seva confecció era competitiu amb el de les elaborades al taller. D'altra banda, també va demostrar que, per exemple, en la confecció de mocadors, sí que hi havia explotació de mà d'obra ja que l'obrera perdia la meitat del preu assignat per a la seva elaboració. A més, va poder exposar dades i estadístiques sobre els avantatges i inconvenients del treball a domicili extretes del congrés de Zuric. Les aportacions de Domènech van ser estimables i ella mateixa no s'està de fer-ho patent: «En conjunto, nuestra exposición fue tan interesante y dio tales frutos, que se puede considerar, sin pecar de extremosos, que fue la base de toda la atención que a tales problemas prestaron los sociólogos, y los estudiosos que sobre ellos se hicieron, hasta llegar a la Ley de Trabajo de 1926».⁶⁸⁸

Pel que fa a l'activitat literària, en aquesta part recorda la publicació de la novel·la breu *Contrallum* l'any 1917. L'editorial La Novel·la Nova estampava la fotografia de la cara en gros del seu autor a la coberta, i això no va agradar ni a ella ni al seu marit que li va dir: «¿Es que quieres que te conozca toda Barcelona?». ⁶⁸⁹ És curiós que el marit de Maria Domènech li retregui aquesta pel que sembla excessiva exposició pública almenys en aquesta situació perquè Domènech sempre afirmava que el seu home li deixava llibertat d'actuació tant en l'àmbit social com en el literari.

El 1918 Maria Domènech va fer un gran pas professional. Primer viatja a conèixer el País Basc, després passa per Burgos i Valladolid, visita l'arxiu de

---

⁶⁸⁸ DR, p. 179.

⁶⁸⁹ DR, p. 180.

Simancas i acaba el seu trajecte a Madrid. A la capital espanyola va lliurar un informe sobre el treball a domicili en general i d'una manera específica a Catalunya. Després d'entregat, es va reunir amb el general Marvà el qual va demanar-li que acceptés la feina d'inspectora auxiliar de treball: «Yo me quedé viendo visiones, y de momento no supe ni qué contestar; en primer lugar porque no me consideraba apta para tal misión, y luego porque temía que este cargo podría darme obligaciones propias de mi hogar». ⁶⁹⁰ Per tant, hem de suposar que per a Maria Domènech aquest requeriment era una alegria, però també un tràngol ja que necessitava l'aprovació de la família, sobretot la del seu marit. Finalment va acceptar el càrrec: «yo era la primera mujer de España que penetraba en el intrincado mundo del trabajo de la mujer». ⁶⁹¹ A partir d'aquí, Maria Domènech es dedicarà en cos i ànima al treball a domicili.

En relació amb les seves ocupacions, tant en l'àmbit social com familiar i literari, sembla com si Domènech volgués deixar constància de la seva habilitat per estar a totes bandes, però al mateix temps remarca com en altres ocasions que això no li va fer deixar mai la seva obligació d'esposa i mare. En aquest setè capítol també recorda l'èxit de la novel·la *Gripaus d'or* (1919), la primera edició de la qual es va esgotar en molt poc temps.

La confiança en les seves conviccions li transmet una seguretat ideològica que queda molt reflectida en la resta de les seves memòries.

Dados los descubrimientos que pude hacer en los datos que se lograron en la exposición, recién hecha, del trabajo a domicilio, comprendí que donde tenía que hacer mejor labor de inspección era en esa modalidad de trabajo; y al sentirme Inspectora me interesé en gran manera ver y estudiar un problema tan poco tenido en cuenta y tan profundamente importante para el mundo productor. ⁶⁹²

Observem en aquest paràgraf que Domènech subratlla les paraules «inspección» i «sentirme», alhora que posa en majúscula «Inspectora». Sembla que dins d'aquest fet recordat, s'amaga una certa satisfacció pel càrrec, alhora que una acceptació de la responsabilitat de proposar canvis i estar convençuda de dur-los a terme. Seguint en la mateixa línia, Domènech sap que la tasca de canviar comportaments al treball és difícil i estudia l'estratègia adient: «me dediqué a estudiar la manera de mejorar en lo posible el trabajo a domicilio; cuestión nada fácil y que según como se atacaba

---

⁶⁹⁰ DR, p. 185.

⁶⁹¹ DR, p. 190.

⁶⁹² DR, p. 191. El subratllat és de l'autora.

contraproducte». ⁶⁹³ Es refereix a l'amistat que va fer amb la «cultista y altruista» Maria Sagredo que estava interessada en l'ideari de Domènech i que, volent pressionar el sector patronal, malauradament va provocar que un patró acomiadés les seves treballadores ja que aquestes no van acceptar les condicions laborals abusives a les quals estaven sotmeses. Davant la gravetat del problema, Domènech va denunciar-ho a l'Instituto de Reformas Sociales demostrant la inferioritat de la retribució del treball a domicili «con la esperanza de que se pudiera llegar a intervenir por medio de una ley reguladora en este sector de trabajo, al igual que en todo el trabajo en general, con lo que se evitarían los abusos». ⁶⁹⁴ I continua seguidament explicant que en les seves conferències d'aleshores no es va cansar de defensar aferrissadament la manca de legislació per aturar els abusos dels patrons sobre les obreres. En els seus parlaments sempre mirava d'introduir el tema, així com també els treballs que ocupaven alguns homes, com ara l'ofici de dependent, i que podien exercir les dones perfectament.

En el vuitè capítol, Domènech enllaça amb l'anterior seguint aquesta forma d'expressió que reflecteix un tarannà potser senyorívol i una seguretat en els seus pensaments i accions: «Esa falta de ecuanimidad que algunas veces llega a usurpación de derechos, me indujo a romper lanzas en esta cuestión, tomándola por tema de muchas de mis conferencias». ⁶⁹⁵

En aquest capítol Domènech fa un salt en el temps i elogia la tasca educativa i cultural iniciada per Josep Anselm Clavé per a la transmissió de les seves cançons al món obrer i l'efecte que aquestes van produir: «Los coros de Clavé fueron digno despertar de las ansias de mejoramiento de los hombres que cantando sus canciones expresaban sus sentimientos. Clavé, alma de apóstol educador, supo poner su arte a contribución de su profundo amor al pueblo». ⁶⁹⁶

Tot seguit recorda les conferències que es van impartir a l'Ateneu Barcelonès amb motiu del Curs d'Educació Femenina els dies 31 de gener, 1, 2, 3 i 4 de febrer de l'any 1914. La inauguració la va protagonitzar el Dr. Vicent Carulla, però les vertaderes protagonistes van ser l'estol de dames burgeses com les pedagogues Leonor Serrano de Xandri i Rosa Sensat de Ferrer, la mestra Maria Baldó de Torres, les escriptores Carme Karr de Lasarte i Dolors Monserdà de Macià i Maria Domènech

---

⁶⁹³ DR, p. 193.

⁶⁹⁴ DR, p. 194.

⁶⁹⁵ DR, p. 203.

⁶⁹⁶ DR, p. 201.

de Cañellas. Domènech, amb aquest curs, entendrà que cal un reclam per part de la dona per rebre la mateixa educació i instrucció que l'home.

Com ja hem comentat, a partir dels anys vint, Domènech va començar a tenir més presència pública a la capital de l'Estat ja que era requerida nombroses vegades per centres culturals i escoles, institucions relacionades amb el món del treball, sindicats i entitats socials diverses. Hi devia haver un cert interès per conèixer el seu ideari, on proposava una nova manera d'entendre el treball i d'establir una relació entre amo i treballador de manera que el comportament d'un i altre es regís per un codi laboral de protecció de drets i exigència en el compliment dels deures. Per tot això, la condició d'inspectora de treball permetia a Domènech elaborar informes i estadístiques, mai presentades i analitzades públicament.

En les seves intervencions, concretament una que va fer a l'Ateneu de Madrid el novembre de 1920 i que recorda molt satisfactòriament, parlava dels valors individuals explicant que homes i dones posseeixen unes facultats i aptituds pròpies que fa que es complementin i puguin establir una relació fluida, sense comparacions ni competències. D'aquesta conferència de quaranta-cinc minuts, recorda els aplaudiments i la recepció que li van oferir el dia següent les organitzadores, amigues i oients al saló de l'hotel Palace: «a mi mesa se me acercaron todas para saludarme, ofreciéndome su amistad la que no tenía el gusto de conocer personalmente y las que no pudieron asistir se hicieron presentes por su afectuosa misiva acompañada de un exquisito *bouquet*». ⁶⁹⁷ Queda clar que Domènech quan anava a Madrid se sentia afalagada i segons el que ens explica havia de contenir la seva vanitat per no creure's una «diva»: «Luego en la soledad del departamento del tren, sintiéndome contenta y satisfecha, pensé cuán fáciles somos los mortales al anzuelo del halago, ni que sea inmerecido». ⁶⁹⁸

A Domènech, li agrada deixar constància de l'opinió de la seva família sobre les seves conferències, viatges o publicacions. En aquesta ocasió ens reproduïx el diàleg que van tenir pares i fills sobre la conferència de Madrid. El marit li diu que la veu contenta i li comenta que els madrilenys deuen ser molt amables. La filla afegeix que la conferència devia agradar i el fill, més crític, li comenta que no creu que hagués

---

⁶⁹⁷ DR, p. 210.

⁶⁹⁸ DR, p. 211.

estat la conferència més brillant que havia donat. Tot seguit, Domènech afegeix: «En nuestro hogar la vida era muy íntima y tal vez demasiado lógica».⁶⁹⁹

A *DR* Domènech també informa de l'evolució educativa dels seus fills. Per exemple, de Maria explica que va estudiar música a l'Escola Municipal, feia idiomes i també aprenia dibuix a l'Escola de Belles Arts del carrer Aribau: «por ser la más cercana a nuestro domicilio, y como todo ello era solamente a horas señaladas, la tenía más tiempo a mi vera».⁷⁰⁰ Més tard, va estudiar infermeria i va fer les pràctiques a l'Hospital de la Creu Roja i l'Hospital Clínic. Francesc va estudiar batxillerat a l'institut, alhora que anava a una acadèmia preparatòria per entrar a la Universitat. Finalment va estudiar Medicina i per poder especialitzar-se en obstetrícia va haver d'acabar els estudis a Madrid. Amb aquestes dades que recorda, podem assenyalar que sentia la necessitat de tenir a prop els fills mentre estudiaven i, d'acord amb la seva ideologia que defensava una educació igual per a ambdós sexes, Maria es va titular en Infermeria. En els seus comentaris sembla que s'excusi d'estar separada dels seus fills a causa de treballar fora de casa. Referent a aquesta absència, Domènech intenta justificar que, malgrat no ser-hi, hi havia sempre una relació de confiança amb els seus fills. La manera que tenia Domènech de tractar-los era fent-los partícips de la seva activitat social i literària: «Siendo tan franca la comunión espiritual con ellos que incluso eran ellos a los que consultaba todas mis andanzas en cuestiones sociales y en mis aficiones literarias, leyéndoles la mayor parte de cuanto escribía, guardando para mi esposo comunicarle y leerle solamente lo que me parecía más interesante».⁷⁰¹ Segons explica, el seu fill Francesc l'acompanyava a les conferències quan es feien de nit: «y por lo tanto, era el único que efectivamente sabía de mis charlas».⁷⁰² La filla, en canvi, l'acompanyava a la Federació Sindical d'Obreres: «me agradaba que se interesase por la vida de los obreros y conocía prácticamente mi labor social».⁷⁰³

En un altre ordre de coses i seguint aquest mateix capítol vuitè, Domènech retrocedeix un parell d'anys per recordar la tristesa que li va provocar la mort de Dolors Monserdà el 31 de març de 1919: «perdiendo Barcelona una de las más preclara inteligencias del resurgimiento de nuestras letras, e iniciadora de la actuación

---

⁶⁹⁹ *DR*, p. 212.

⁷⁰⁰ *DR*, p. 213.

⁷⁰¹ *DR*, p. 216.

⁷⁰² *Ibidem*.

⁷⁰³ *Ibidem*.

de la mujer en los problemas sociales de nuestras obreras, guiada siempre por el verdadero espíritu cristiano y humanitario».⁷⁰⁴

Domènech dedica també unes pàgines a parlar del sufragi:

(...) palabra que siempre sonó estridentemente en mis oídos, puesto que no podía estimar ni comprender que para usar de un derecho o deber que tienen todos los individuos de un pueblo, según su civismo y su cultura, se hubiese inventado la palabra sufragista para la mujer que se sintiera con voluntad y conocimiento de causa para ejercer dicho derecho o deber, haciendo de dicho mote causa de lucha estridente con ribetes de ridiculez; opté por expresar mi criterio sobre la cuestión tan clara, con toda la serenidad y aplomo.⁷⁰⁵

Per a Domènech la discussió sobre el sufragi era ridícula i fins i tot absurda, perquè segons la seva manera d'entendre la societat, si aquesta fos avançada quant a igualtat entre els dos sexes, la dona no hauria d'estar reclamant un dret que per llei ja hauria de ser-li atorgat de manera indiscutible. Però com que no era així, Domènech va impartir alguna conferència «pro sufragi» i va fer altres accions a favor d'aquest dret. Des de la vellesa i recordant l'any en què es va atorgar el sufragi, Domènech reconeix que la dona ha anat prenent consciència de les seves capacitats: «esforzándose en rehabilitar su personalidad, primordial principio para adquirir por sí propias el derecho al sufragio y a cooperar razonadamente en su propio mejoramiento y, en consecuencia, al de su estamento y al de la Sociedad en general». Tot seguit enllaça amb el tema dels salaris i critica la miserable retribució que la dona rep del seu patró i la injusta comissió que es queden els intermediaris. Amb tot això, Domènech afirma, sense especificar quins, que ella va aconseguir avenços remarcables en la millora dels drets laborals de les obreres.

En les darreres pàgines d'aquest capítol vuitè presenta el panorama polític d'Espanya, observant que en els anys vint la política espanyola es balanceja entre el conservadorisme i l'esquerranisme, decantant-se cap a una obertura d'horitzons i seguint el corrent europeu de tendència socialista. Recorda les fortes vagues que hi va haver a Barcelona, un lloc especialment conflictiu per la seva avançada industrialització. Tot i explicar de manera simple algun fet aïllat de la política del país, a *DR* Maria Domènech no es decanta mai per cap ideari polític.

---

⁷⁰⁴ *DR*, p. 214.

⁷⁰⁵ *DR*, p. 218.

En les dues darreres pàgines de *DR*, Maria Domènech explica com es va fundar l'Institut de Reformas Sociales i la seva finalitat. Des de l'edat que està escrivint, 71 anys, Domènech confessa que se'l sentia seu: «de nuestro Instituto, y digo nuestro por tener el justo orgullo de haber pertenecido a él desde el año 1918, salían las más efectivas obras de carácter social, en concienzudos estudios de orientación, en la estructuración de leyes, y en la creación de organismos y entidades».⁷⁰⁶ També comenta com es va instaurar l'assegurança de maternitat. La Federació Sindical d'Obreres va elaborar un formulari que l'Institut va enviar a les institucions interessades perquè donessin el seu parer sobre la implantació de l'assegurança i finalment es va acceptar el punt en què tothom hi estava d'acord: «gozará del seguro maternal toda mujer que se dignifique con la maternidad».⁷⁰⁷ A partir de la implantació de l'assegurança es va crear el Patronat de Previsió de Catalunya i Balears amb la funció de ser un organisme intermediari entre l'Institut i les caixes col·laboradores com la «Caja de Ahorro y de Pensiones para la Vejez».

En el capítol novè i darrer, Maria Domènech recorda com va ser nomenada vocal del Patronat esmentat en el capítol anterior i com se la va ratificar l'any 1925. Al cap de dos anys també va ser nomenada vocal de la comissió paritària del mateix Patronat fins a la seva supressió l'any 1939. Maria Domènech explica que a causa de la incultura femenina sobre els avantatges de l'assegurança de maternitat, es va dedicar a fer entendre en aquest sector de la societat que era un dret de la dona i que reportava una millora substancial en el període de la maternitat.

Tot seguit, Domènech parla dels afers polítics i de les tensions que hi havia a Catalunya i a Espanya. En aquest sentit recorda l'assassinat d'Eduardo Dato, «hombre de criterio claro y desmesurado».⁷⁰⁸ Domènech va sentir emocionalment la mort de Dato per l'estima que li tenia quan va establir una certa relació d'amistat amb ell durant alguna visita a la Federació Sindical d'Obreres i per la clarividència amb què defensava les seves doctrines, ja que també coincidien en certs punts.

Domènech també recorda la situació social dels anys vint, especialment la dels anomenats sindicats únics que dominaven el món dels obrers i establien una lluita de poder amb els Patronats, fet que va provocar la caiguda dels diferents governs, vagues, assassinats varis i malestar general. També es refereix a les guerres al Marroc

---

⁷⁰⁶ *DR*, p. 225.

⁷⁰⁷ *DR*, p. 228.

⁷⁰⁸ *DR*, p. 233.

i a la mort del general Silvestre. Pel que fa a Catalunya explica que la situació política encara era més confusa que a la resta d'Espanya perquè hi havia l'anomenat «catalanisme» que valora en aquests termes, que són una expressió ben clara del seu pensament: «que si bien en el sector más romántico, y entre los elementos de políticas mermadas, se mantenía dentro de los límites de un regionalismo más o menos bien entendido; en el sector de los más intransigentes era rayano al inquietante separatismo».⁷⁰⁹

El cop d'estat del general Primo de Rivera el 23 de setembre de 1923 és un fet que també recorda com una situació difícil, però que va trencar amb la situació caòtica de Catalunya. Aquí és on ens adonem de la relació de simpatia amb l'ideari del dictador perquè la intenció de fer canvis socials suposava una oportunitat per introduir algunes reformes laborals.

En aquest novè capítol Domènech parla de nou dels seus fills, de l'acabament dels estudis i sobretot es percep la seva satisfacció pel fet que tots dos aprenguin música, ja que eren uns estudis ancestrals en la família Domènech-Escoté. Domènech torna a explicar que la seva activitat social li impedia algunes vegades estar més pendent de la família, especialment durant aquests anys en què, com hem comentat, es va intensificar la seva activitat en càrrecs públics, conferències arreu i la intensa dedicació al treball a domicili.

En aquest capítol, que no va més enllà dels anys vint, hi continua explicant la seva dedicació al treball a domicili, com va defensar el dret de la dona al sufragi i ara, curiosament retorna anys enrere i parla de la seva implicació amb la Lliga del Bon Mot. El fet que li va causar més tristesa de la seva vida va ser l'anunci de la malaltia del seu marit l'any 1921, una malaltia que va durar set anys, tot i que no arriba a comentar res de la seva mort. Pel que fa a l'activitat literària, només fa referència al llibre *Él*, del qual l'escriptora Regina Opisso va escriure el pròleg. Però no parlarà d'altres llibres publicats posteriorment com *Herències* (1925) o l'assaig *El Profesionalismo y los Sindicatos* (1927).

Les darreres pàgines d'aquest capítol estan dedicades, un altre cop, a parlar de la gran tasca que va haver de desenvolupar en ser nomenada per al càrrec de vocal del Patronat de Treball a domicili, ja que van haver d'ampliar l'acció dels patronats regionals a diferents poblacions de Catalunya. Per això va haver de fer estades a Vic,

---

⁷⁰⁹ DR, ps. 238-239.

Girona, Figueres, Olot, Tarragona, Lleida, Tortosa, Reus, Martorell, etc. El darrer esdeveniment que explica a *DR* és que va acceptar l'any 1923 ser vocal de la Junta d'Abastaments en representació de les entitats protectores de la classe obrera, i la dimissió del mateix càrrec juntament amb un company per desavinences amb la Junta. Amb aquest darrer esdeveniment s'acaben les memòries de Maria Domènech. Malauradament, van quedar estroncades per raons que ignorem i, doncs, ens quedem sense saber la seva visió d'una part de la seva vida.

DR ens ajuda a entendre com era Maria Domènech, quins camins la van portar a actuar com ho va fer, els objectius que perseguia i, en conjunt, ens dóna a conèixer els orígens del seu pensament. La reconstrucció de la seva pròpia vida és la reivindicació de la seva subjectivitat i, per tant, hi ha una voluntat de mostrar una intersubjectivitat, és a dir, una reconstrucció justificativa de la pròpia vida: com viu, l'acceptació de la pèrdua d'éssers estimats, el matrimoni, la tria d'un camí, la dedicació professional i familiar, lectures, formes d'actuació, esdeveniments importants que la fan canviar de pensament, etc.

El fet de dividir *DR* en capítols és significatiu i un indicatiu clar de la voluntat de l'autora de publicar l'obra.

2. Novel·la

2.1 *Transfiguración* (1949)

Novel·la inèdita mecanografiada en castellà que data del 28 d'octubre de 1949. Conté 18 capítols repartits en 345 pàgines. En la primera pàgina hi consten els dubtes que l'autora tenia a l'hora de titular la novel·la ja que hi ha escrits tres títols possibles: *María Rosa* –el nom de la protagonista– i *Contraluz*, que apareixen mig esborrats; i el títol definitiu, que no està esborrat, *Transfiguración*.

Aquesta novel·la explica la història dels conflictes que pateix l'Antonio per l'enamorament no correspost de la Consuelo, del casament forçat amb la María i la relació amb la seva filla María Rosa que exerceix un domini exagerat sobre el pare.

La història succeeix a finals de segle XIX en un petit poble anònim de quatre mil habitants. Les famílies protagonistes, la Romero i la González, són unes de les més adinerades del poble. Pel que fa a la família Romero, Rosa, la mare, enviuda en les

primeres pàgines, i al fill, l'Antonio, molt afectat, li costa anar a la ciutat a estudiar perquè vol estar a prop de la seva mare. L'Antonio té el mateix perfil de personalitat que en Quimet a la novel·la *Contrallum*. Es tracta d'un jove que marxa de casa per estudiar i que és bon estudiant perquè s'acaba traient la carrera de Dret. Però en canvi és un personatge de personalitat apàtica i pessimista. L'Antonio no és feliç, ja que se sent pressionat per la família, ja sigui perquè ha de seguir el negoci familiar o perquè s'ha de casar amb qui no desitja. De vegades, com és el cas de l'Antonio Romero, frega l'excentricitat. L'Antonio és un noi responsable, exigent amb ell mateix i introvertit que està enamorat de la Consuelo González. Aquesta no l'estima, si bé es troben de vegades sols i ell li diu que l'aprecia molt, però com que l'Antonio no li demostra els seus sentiments, Consuelo s'acaba casant amb en Rodrigo Rodríguez, un capità d'artilleria destinat al Marroc que al final s'arruïnarà i deixarà vídua la seva dona. D'altra banda, el millor amic de l'Antonio, en Pepe Aranda, un noi actiu i que anima al seu amic a sortir i a passar-ho bé, té una germana, la María, que està enamorada de l'Antonio des de molt petita. La María, inquieta, juganera i innocent, no deixa de perseguir l'Antonio, que no l'estima, però que aprecia els seus sentiments. Hi ha una moment important en la novel·la que és quan la Rosa i l'Antonio, mare i fill, es posen malalts i la María és qui els cuida i qui s'està al costat de l'Antonio. A mesura que els personatges van creixent, augmenten els dubtes de l'amor que té l'Antonio per la María. Les famílies pressionen perquè es casin, però l'Antonio no sap si la podrà estimar: «La veía bella y adorable, pero no sentía la pasión y el deseo de poseerla, pero le dolía también que otro profanara aquella belleza».⁷¹⁰ Finalment es casen i al cap d'un mes de tornar de viatge de noces, la mare ja veu que no són feliços. Al cap de poc, la María es queda embarassada i la Rosa veu que l'Antonio no manifesta cap il·lusió:

-¿No ves que María se da cuenta de que tu no quieres a tu futuro hijo y eso la mata?...¿tanto horror te da tener un hijo?
 -No, madre, no...no me da horror tener un hijo...-
 -Entonces, ¿Por qué te desesperas?... ¿Por qué es suyo?...
 -Déjame de una vez, madre...Y parándose ante ella prosiguió:...¡oh! si fuera de aquella...!- [es refereix a Consuelo]

La María mor en el transcurs del part i la Rosa, la mare de l'Antonio, ocupa el seu lloc perquè el pare no ha encaixat bé la tragèdia i rebutja la filla que es diu María Rosa. La Rosa pateix molt perquè la nena va creixent i ell no reacciona. Finalment, l'Antonio

⁷¹⁰ OBL1/24. *Transfiguración* (1949), p. 106.

aconsegueix sobreposar-se davant l'amenaça de mort de la filla per una bronquitis. La Rosa ja feia molts dies que pernoctava vigilant la petita i un dia que l'Antonio va veure la seva mare molt cansada va decidir que ell se'n faria càrrec: «Y entonces sí que besó a su hija; sintiéndose liberado de todas aquellas preocupaciones, besó y acarició a su hija con todo el cariño paternal que verdaderamente sentía por aquel pequeño ser».⁷¹¹

I a partir d'aquest canvi d'actitud tan sobtat, l'Antonio sent una atracció desmesurada cap a la María Rosa que passa a ser el centre de les coses. La María Rosa s'assembla molt físicament i de caràcter a la seva mare, tot i que la filla no ha heretat la bondat i la humilitat de María, i, en canvi, és egoista i poc natural. Això fa sentir l'Antonio angoixat perquè si bé tenia aversió a les atencions que li professava la María, no pot evitar certa afecció que se li escapa de les mans quan la seva filla li demana quelcom. Ja des de ben petita la María Rosa domina el seu pare i exerceix una tirania que li absorbeix tot el temps lliure. De manera que quan la Rosa li fa veure que ha de portar la nena a una escola interna on s'instrueixi en totes les matèries perquè a les Carmelites no en tenia prou,⁷¹² l'Antonio s'hi nega, ja que no veu necessari que hagi d'estar tan separat d'ella per rebre una educació millor. Però l'àvia creu que així l'Antonio es deslliurarà de tanta pressió i domini infantil: «A tanto iba llegando el dominio de la niña, que por fin doña Rosa se dio cuenta de ello, y fue la primera en dar la idea de que tal vez sometiéndola a la disciplina de un buen internado se modificaría en su aplicación y perdería algo de su desobediencia y de sus antojos».⁷¹³ Com que el pare s'hi oposa, l'àvia ho consulta amb la resta de familiars més propers, amb el capellà del poble i fins i tot amb els dos metges: el doctor Soler, de la família Romero, i el doctor Borràs, de la família Aranda. Finalment, l'Antonio accedeix a convenir que la nena, que ja té 13 anys, entri interna a l'escola de la ciutat. L'Antonio, que enyora molt la seva filla, cada nit passa per les habitacions de la María i de la María Rosa i ho passa tan malament que s'enujja intensament. Cada dia abans d'anar a dormir, passa una estona observant els retrats de la mare i de la filla:

(...) en el rostro de María le producía un sentimiento de humillante sumisión que le molestaba, y en el rostro de María Rosa le atraía por la ingenuidad con que sabía pedirle una caricia; y en aquellos momentos le parecían tan iguales que se horrorizaba de sus

---

⁷¹¹ *Op. cit.*, p. 138.

⁷¹² Com ja hem explicat a la biografia de l'autora, Maria Domènech també va anar a l'escola de les Carmelites a Tarragona i va haver de deixar-la perquè les classes se li feien avorrides per l'escàs nivell instructiu.

⁷¹³ *Op. cit.*, p. 149.

propias sensaciones, sintiéndose humillado ante aquellas efigies que parecían tomar vida, fundiendo en una sola expresión de verdadero amor el encanto de su sonrisa.⁷¹⁴

La María Rosa creix fent patir el seu pare perquè no la té a prop i quan es veuen li concedeix tots els capricis, de manera que cada cop és més malcriada fins a l'extrem que de vegades el pare la treu de l'escola a petició d'ella mateixa per a anar a passejar i a comprar per la ciutat.

Un dia l'Antonio s'assabenta que la Consuelo s'ha quedat vídua i que se n'ha anat a viure a casa dels seus pares a la ciutat. L'amistat entre la família de la Consuelo i la d'Antonio sempre va ser molt estreta i ara torna a ser més intensa perquè la Consuelo ha decidit arreglar una casa inhabilitada dels seus pares al mateix poble. De manera que durant els dies que la família González passa a prop de la Romero, la Rosa té l'oportunitat de parlar amb la Consuelo sobre la seva preocupació per la relació tan exageradament unida que tenen pare i filla. La Consuelo ja s'ha adonat del domini que exerceix la María Rosa sobre el seu pare i, a més, ara hi ha un noi que la festeja, en Juanito Echevarría, de 19 anys, molt amic de la família dels González. Per això la Consuelo proposa a l'Antonio que el proper curs estarà més pendent dels moviments de la seva filla i que cada dijous la María Rosa anirà a dinar a casa d'ella també amb la Dolores, la mare de la Consuelo. De manera que així també vigilaran la nena de més a prop. La Consuelo no entén com l'Antonio pot rendir-se als peus de la seva filla i perdre fins i tot la personalitat de pare. També aprofita la conversa per fer-li veure que és hora de tractar la seva filla que ja té 16 anys com a gran i no com a una nena de 12 anys.

La Consuelo i l'Antonio parlen de la relació que havien tingut temps enrere. La Consuelo confessa que potser hagués estat feliç amb l'Antonio, però es resigna a pensar que va escollir el capità Rodríguez. Sembla que els dos es tutegen i comencen a tenir una relació més adulta, no d'enamorats, sinó d'amistat: «-Yo te admiro Consuelo... no solamente riges bien tu vida sino que das ejemplo de bondad y discreción; que bien hiciste en no hacer caso de mí... yo no soy digno de tener una mujer de tu valer...-».⁷¹⁵

A partir d'aquí, la novel·la gira al voltant de la María Rosa i en Juanito. Sense voler-ho, la Consuelo passa a ser còmplice de la intensa relació que tenen aquests dos joves, ja que cada dijous que la María Rosa va a dinar a casa dels González també hi va en Juanito. De manera que la Consuelo, sense adonar-se'n, també està sotmesa als

---

⁷¹⁴ *Op. cit.*, p. 158.

⁷¹⁵ *Op. cit.*, p. 268.

manaments i precés de la María Rosa. I així és com l'Antonio es pensa que la seva filla està vigilada entre l'estricta limitació de sortides del col·legi i el compromís de la Consuelo d'estar a l'aguait de la María Rosa i en Juanito. Però durant les vacances de Nadal que passen al poble, a través de la Consuelo, en Juanito envia cartes a la María Rosa, fins que el xicot es presenta al poble i allà es destapa la complicitat entre els nois i la Consuelo. L'Antonio i la Rosa es queden parats que la Consuelo hagi abusat de la confiança dels Romero i que a més hagi propiciat la unió dels dos joves, però finalment es comprèn i ho accepten a contracor del pare, ja que veu com la seva filla es fa gran i enyora les abraçades i petons que li feia. Aquest canvi d'actitud suposa per a l'Antonio una situació de crisis recurrents que fan patir la Rosa, perquè veu com cada nit el seu fill es troba desvetllat i va d'una habitació a l'altra.

La María Rosa, que encara està estudiant, vol casar-se amb en Juanito. Aquest li ha dit que no cal que acabi els estudis i insisteix en casar-se amb ella, però l'Antonio li diu que fins que no faci els divuit no es casarà. A més, en Juanito no té diners perquè encara és tinent i fins que no ascendeixi haurien de viure a casa dels Romero.

Finalment, a contracor de tots, però claudicant al domini de la María Rosa, es casen. Per a l'Antonio el fet que visquin a casa seva és un turment. Veu com la María Rosa està atenta a tot el que diu en Juanito i com aquest no li respon de la mateixa manera. Això fa que l'Antonio recordi com ell feia el mateix amb l'enamorada María. És per això que l'Antonio no dorm i té molts sentiments contradictoris que es confonen amb la fantasia i la realitat. A més, la Rosa no suporta veure el seu fill així.

Una de les nits que l'Antonio pateix insomni, la Rosa entra a l'habitació del seu fill per preguntar-li què li passa i acaben parlant de la situació de la seva filla. L'Antonio diu que no creu que en Juanito estimi la María Rosa, veu ben clar que ell no és atent amb ella i en Juanito no sap apreciar el somriure i les carícies que li fa la María Rosa. L'Antonio sap de què parla perquè és el mateix que li feia ell a la María quan es burlava del somriure d'ella i no l'apreciava, però ara que no hi és, s'adona de la bondat de la María i del que deu patir la María Rosa. L'única cosa que diu que no s'assembla gens de la mare és que la María cedia i patia; i la María Rosa té un caràcter més fort i sembla que no li importi.

Més tard, ens assabentem que la Consuelo es casa amb un militar i això encara pertorba més l'Antonio. A més, a en Juanito el destinen al nord d'Espanya i l'Antonio es queda sol amb la mare. Al cap d'un temps la María Rosa té un fill de qui no se'n parla més en tota la novel·la i de qui ni tan sols se'n sap el nom. El cas és que la Rosa

mor d'un atac de cor i l'Antonio es queda sol al poble. El seu amic Pepe Aranda el va a veure molt sovint per fer-li companyia però ell se sent molt sol i deprimat. La María Rosa va de seguida a veure el seu pare i ell la veu molt gran i canviada, en el sentit que té molt clar la semblança amb la seva mare, però només físicament perquè la Maria era dolça i bondadosa, i la seva filla és egoista i dominadora. La María Rosa anuncia al seu pare que han de traslladar-se a Cuba i que serà més complicat veure's. L'Antonio diu que vagi tranquil·la que entre el majordom, la Dolores (mare de la Consuelo) i el seu amic Pepe ja se'n sortirà.

En el desenllaç de la novel·la, veiem com l'Antonio es passa la major part de les nits en blanc i decideix confiar en la religió, per això va a cercar l'ajut del capellà del poble, mossèn Artigas, que li fa molta companyia. El metge i el mossèn van cada vespre a jugar a les cartes a casa de l'Antonio.

Quan la María Rosa visita esporàdicament el seu pare, s'adona que el capellà ha convertit l'Antonio en un verdader cristià. El procés que ha fet l'Antonio és el de passar-se al misticisme. L'home s'ha aferrat a la fe perquè el seu cor reposi en pau. La María Rosa ho troba molt estrany i decideix quedar-se a fer companyia al seu pare. Però aleshores és la María Rosa qui es posa malalta de tifus i l'Antonio ha de tenir cura d'ella.

Al cap de poc temps, la María Rosa mor de tifus. L'Antonio entra en una crisi profunda de la que no en sortirà mai més. En Pepe Aranda i en Juanito el vigilen constantment a casa seva perquè ha rebrotat la neurastènia i l'insomni. Això fa que cada nit vagi a buscar els dos retrats i els col·loqui cara a cara com si volgués que es fessin un petó i els prem i els separa per besar-los una i una altra vegada sense parar. La fi d'Antonio acaba al cap de tres mesos ingressat a un convent dels Trapenses a prop del poble.

En aquesta novel·la veiem com la intenció de l'autora és destacar el desenvolupament del comportament humà quan és pres d'una situació que el lliga per sempre a la infelicitat. Observem com els personatges que decideixen per ells mateixos són més evolucionats, més madurs i accepten més la realitat. Per exemple, la Consuelo, la María i la María Rosa són dones que han escollit i fet allò que volien i aquesta llibertat és les fa més transparents, és a dir, no amaguen sentiments. La Consuelo decideix i es casa amb qui al final demostra que l'estima i, malgrat quedar-se vídua, es torna a casar. La María Rosa estudia, es casa i decideix sobre la seva vida. La María, pel seu caràcter de màrtir, és la que en surt més malparada, ja que aconsegueix casar-se amb

l'home que estima però no és corresposta i pateix. Pel que fa als personatges foscos que no tenen clar què volen i tenen dubtes, observem que l'Antonio és la víctima per excel·lència. Aquest personatge de caràcter indecís fa patir el lector des del començament de la novel·la fins al final per la seva manca de decisió. Dit això podem concloure que els personatges femenins d'aquesta novel·la se'n surten millor de les vicissituds de la vida que no pas els masculins. És obvi que la intenció de l'autora no és en aquesta novel·la crear un debat sobre si les dones són més fortes d'esperit que els homes, però sí que és segur que en l'època en la qual s'escriu, l'accés de les dones als estudis ja començava a ser un fet i la intenció era transmetre com a pensament general que les dones podrien decidir per elles mateixes per així viure alliberades de prejudicis històrics.

2.2 *El retrato de Águeda* (d.d.)

Novel·la inèdita mecanografiada a mà i escrita en castellà. Conté 30 capítols repartits al llarg de 263 pàgines (falta la pàgina 262). Es desconeix la data en què va ser escrita, tot i que per l'estructura, la caracterització dels personatges i la veu narrativa podria estar escrita pocs anys abans o després de *Transfiguración* per la similitud entre les dues novel·les.

El tema principal de la novel·la és la infidelitat que durant un curt període de temps va mantenir el comte Anselmo amb una soprano coneguda, Tina d'Arezzo. A mesura que es va desenvolupant la història, la comtessa Águeda s'adona que la seva afillada és en realitat la filla dels dos amants.

Del capítol primer al novè, ens assabentem de com són, com es van conèixer i com viuen els dos comtes d'Aguilarra, l'Águeda i l'Anselmo, que a més, són cosins germans. També ens assabentem de la tristesa que porten dins des que es va morir un fill als tres mesos de néixer, de com afillen a la Guedita a l'edat d'un mes i mig; així com també assistim a la inauguració d'una escola per a nens sense recursos que l'Águeda funda per a poder donar educació a tots els infants del poble.⁷¹⁶

La trama de la novel·la es basa en tres retrats, el primer dels quals és la fotografia de la mare del compte, en miniatura, que li van fer a Flandes en un viatge amb el seu marit. La mare porta posat un vestit amb tons rosats i violetes i un collaret d'ametistes

---

⁷¹⁶ Pel que fa a aquesta iniciativa només s'esmenta però no se'n fa cap més comentari al llarg de la novel·la.

que li escauen d'allò més bé. La mare del comte és la tia d'Águeda i, per tant, neboda i tia s'assemblen. Després d'aparèixer aquest retrat hi ha una situació estranya i misteriosa en què l'Anselmo regala a la seva dona un vestit i un collaret gairebé igual al de la miniatura el dia que celebren deu anys de casats. Aquest és el vestit per a l'Águeda que la modista no va poder acabar, ja que van haver de marxar sobtadament perquè la mare de l'Anselmo va emmalaltir fins que va morir.

El segon retrat que pren protagonisme és un que l'Anselmo regala a l'Águeda el mateix dia de la celebració i que també s'havia quedat a mig fer quan va morir la seva tia. El fet estrany és que, en aquest retrat, l'Águeda porta posat el vestit que li acaba de regalar i el collaret. La tela del vestit la va escollir l'amic i pintor José Madrazo per fer-li el retrat, tot i que el va haver d'acabar sense tenir-la al davant. Quan l'Águeda veu el retrat, no s'hi reconeix, diu que Madrazo l'ha fet més guapa del que és i que s'assembla moltíssim a la seva tia i fins i tot a la seva mare. En aquesta situació, és quan l'Águeda s'adona que l'Anselmo desitja recordar i perpetuar la seva mare a través de l'Águeda: «¿Te parece que con este traje voy a parecerme más a tu madre, ¿verdad?.../ –Mucho hay de ello, querida; quiero que hoy seas la encarnación de tu tía, de mi madre, a la que tanto he querido, cuya memoria tanto estimamos, verdad?». ⁷¹⁷ L'Águeda és conscient de les diferències amb la seva tia: «-Pero eso no podrás lograrlo, Anselmo, porque yo no soy lo que fue tu madre; la mía siempre me dice: Te pareces mucho a mi hermana, pero no eres guapa como ella». ⁷¹⁸

Un dia després de la celebració, l'Águeda convida a passar uns dies al castell a la que havia estat la seva institutriu, Maria Elisabeth Fuxà. Feia temps que no s'havien vist i les dues reprenen l'amistat i la confiança. Això fa que l'Águeda li ensenyi un petit retrat d'una dona que l'Anselmo guarda en un lloc amagat. L'Águeda no sap qui és, però les dues coincideixen que aquesta dona s'assembla als altres dos retrats.

Durant aquest temps, l'Águeda s'ha fet càrrec d'una nena que li va oferir la Filomena, una pastora molt ben avinguda amb els comtes. A aquesta dona se li havia mort un fill i al cap d'un temps van a anar al poble on es van assabentar que hi havia una nena que s'havia quedat òrfena. Així que se la va quedar amb la intenció de criar-la i educar-la però amb l'ajuda econòmica de la comtessa. Quan l'Águeda veu la nena se li entendraix el cor i li venen els records del fill mort, de manera que accepta afillar-la

---

⁷¹⁷ OBL2/19. *El retrato de Águeda* (d.d.), p. 10.

⁷¹⁸ *Ibidem*.

però li demana de veure-la més sovint i es fa càrrec de despeses com el seu bateig, la seva educació, etc.

En el desè capítol, la narradora explica que han passat deu anys i que ara són a l'any 1833. Durant aquest anys la Filomena ha mort i la Guedita, la nena afillada, ha anat a viure amb l'Águeda (43 anys). De manera que descobrim que la Guedita ja té 16 anys i que ha de començar a escollir un lloc on aprofundir els seus estudis. La família viatja uns dies a Madrid a casa d'uns parents per veure si troben una escola per a la Guedita, però les que veuen no els acaben de satisfer. L'Águeda vol passar-hi uns dies més però el comte de sobte vol tornar a casa quan els parents els ofereixen d'anar a l'òpera. L'Águeda s'estranya moltíssim d'aquesta reacció, però no li dóna massa importància.

Finalment, els comtes estan d'acord en portar-la a estudiar a París, a la mateixa escola que ho va fer l'Águeda.⁷¹⁹ La Guedita ja festeja amb en Rafael (21 anys), el fill dels senyors Miranda, els veïns de terres confrontades a les dels comtes. Aquests cada cop s'adonen més que el compromís entre en Rafael i la Guedita és seriós i formal. Els comptes parlen del seu futur i decideixen legalitzar la seva adopció, de manera que el capellà del castell, don Ignacio, i el secretari senyor Villegas, s'ocupen d'inscriure-la a la parròquia i de preparar els papers d'acceptació de l'adopció. Per enllestir tot això l'Anselmo, don Ignacio i en Villegas van a la ciutat i s'estan un dies en una fonda d'Alacant. Un cop a la ciutat, el comte es veu amb Tina d'Arezzo (49 anys), una diva italiana i amiga de l'Anselmo en el passat.

En aquest passatge de la novel·la és quan ens assabentem que la Guedita és filla d'ells dos. La Tina li retreu que no hagués anat a veure-la a l'òpera quan era a Madrid: «Y esperaré veros en el Real, en su palco... Me hubiera gustado ver a la niña...». I també sabem que és gràcies a un cosí del comte, l'Alfonso, que l'Anselmo sabia que ella cantava a Madrid i també és a través d'ell que la Tina sap com està la Guedita: «Me dijo que está monísima... que se parece mucho a ti y a algo de mí». La conversa que tenen gira al voltant del que van acordar la Tina i l'Anselmo en néixer la nena. El comte li diu que l'Águeda vol adoptar la filla i aleshores és quan la Tina vol trencar el pacte de veure-la i descobrir-li qui és la seva mare biològica. L'Anselmo es veu perdut ja que no s'esperava aquesta reacció. Finalment el comte li dóna el retrat que guardava a la cartera i que tan encuriosida tenia l'Águeda, en senyal que no pensa dir-li res a la Guedita sobre

---

⁷¹⁹ Vegeu capítol XIV a l'annex 13, p. 411.

la seva mare biològica. Després d'aquesta conversa, el compte queda abatut: «Salió el conde de aquella habitación, al parecer, dueño de sí mismo, pero, al meterse en el coche que en el portal le esperaba, dejose caer, anodado».⁷²⁰ A partir d'aquí comença a recordar els seus viatges a Alacant mentre festejava amb l'Águeda i com va arribar a decidir-se per la comtessa:

Y sintió todo el encanto del momento en que, llevada por aquel amor plácido y profundo que Águeda le inspiraba, le dijo con palabras salidas del alma que la quería, y que al verse correspondido sintió en su corazón la mordedura de aquella pérfida duda de si era a ella, a Águeda, a la que verdaderamente quería, y que en aquellos instantes, los más felices de su vida, se sintió infeliz.

L'Anselmo estima la Tina, però se sent esclau. En canvi de l'Águeda rep l'amor intens que no pot rebutjar perquè, si bé és correspost, també és una estimació molt maternal. De manera que aquí s'entenen les crisis nervioses que pateix el comte, ja que el fet d'estimar i odiar aquestes dues dones i la càrrega d'haver d'amagar que la Guedita és filla seva, és massa dura.

Quan la Guedita ingressa al col·legi de les Reverendes Mares de l'ordre de les Bernardes Benedictines de París, els comtes es queden una bona temporada a la capital francesa per estar a prop de la seva filla. Els primers dies visiten museus, fan moltes activitats culturals i musicals, però el comte es fixa molt allà on van perquè, a París, la Tina hi va molt sovint per cantar i no vol trobar-se-la.

Com que la Guedita ja es filla adoptiva dels comtes, ja els tracta com si fossin els seus pares biològics. I quan es fa públic als senyors Miranda, aquests se n'alegren moltíssim. La relació entre en Rafael i la Guedita es va consolidant a través de les cartes que s'envien i durant les vacances, com per exemple les de Nadal, es veuen. En Rafael té pressa per casar-se i li proposa a la Guedita que quan faci els divuit anys seria el moment. La Guedita ho troba una bogeria, ja que a ella li agradaria continuar estudiant.

Durant les vacances, quan els comtes i la filla ja són al castell, ve a veure'ls el pintor Madrazo, que es queda impressionat per la semblança entre la Guedita, l'Águeda i la mare del comte; també hem de suposar, encara que no es diu explícitament però s'insinua, que a Madrazo la cara i l'expressió de la Guedita li recorda la Tina d'Arezzo a qui també havia pintat. En aquesta situació el comte es posa molt nerviós, i el lector no sap si és perquè Madrazo pot haver relacionat alguna cosa entre la Tina i la Guedita, o si és que Madrazo ja ho sap tot i el comte té por que expliqui alguna cosa: «Vuestra

---

⁷²⁰ *Op. cit.*, p. 146.

ahijada, querido conde, ha reunido el encanto de dos clásicas bellezas».⁷²¹ Madrazo pinta la Guedita i quan acaba el retrat, que regalarà als joves enamorats quan es casin, els comtes i els Miranda van a veure'l. La Guedita creu que l'han pintat massa guapa i diu que s'assembla a la comtessa Águeda.

Cada cop que la Guedita se'n va a París a estudiar, el comte ho passa molt malament i ho confessa a la comtessa. L'Anselmo també es neguiteja per si Guedita es relaciona amb gent benestant espanyola i resident a la capital francesa. En realitat, té por que arribi a coincidir amb la Tina.

Un dia l'Águeda s'assabenta que l'amiga de la comtessa, Elisabet, és a París durant uns dies i els comtes aprofiten per anar-hi i així també veure la seva filla. Allà, les dues amigues passegen i fan moltes activitats i relacions socials, fet que preocupa molt al comte, perquè de manera sobtada ha de marxar al castell per un problema a la finca i ha de deixar soles les dues amigues. En Rafael també viatja a París per veure l'Águeda i així aprofitar per trobar-se quan tingui el permís del col·legi per sortir. Com que en Rafael no pot lliurar-li directament una carta personal, l'Águeda li aconsella que la posi dins del seu sobre. Però el porter de l'entrada no li permet deixar la carta si no ho fa la mare directament. En Rafael es queda tan afligit que l'Águeda decideix anar a parlar amb el porter que li diu que ell només rep ordres del comte i que li va dir que havia fet molt bé de no permetre que una senyora desconeguda es veiés amb la Guedita.

L'Águeda encuriosida per saber qui podria ser aquesta senyora comença a donar-hi voltes i li insinua a l'Elisabet que el petit retrat que guardava el comte s'assembla molt a la Guedita i no pas a la seva mare com li havia dit un altre dia, i a més, ara, aquest retrat ja no és al lloc on el va trobar. Al cap d'uns dies, l'Elisabet i en Rafael se'n van, però coincideix que l'Anselmo torna a París i l'Águeda no li explica res del que ha passat. Només li comenta que ha acceptat que el pintor Madrazo presenti el retrat de la Guedita a l'exposició que ha de fer properament. L'Anselmo no hi està d'acord perquè no vol que la societat parisenca i d'arreu vegi el retrat, encara que per dissimular la seva preocupació decideix no oposar-s'hi.

Arriba el dia d'anar a la inauguració de l'exposició però l'Anselmo es troba indisposat i finalment hi va la comtessa amb l'Elisabet. Allà se li acosta una dona molt elegant amb accent estranger que li diu: «Verdaderamente, la niña es una divinidad...»,⁷²² i se'n va precipitadament perquè el pintor la crida.

---

⁷²¹ *Op. cit.*, p. 177.

⁷²² *Op. cit.*, p. 201.

Al cap d'uns dies reben a París la visita d'uns cosins que van a veure la darrera representació de l'òpera *I Puritani* de Bellini i proposen d'assistir-hi plegats. El comte evita d'anar-hi, però en veure que l'Águeda s'ofèn, no troba excuses per no anar-hi. En l'òpera, la protagonista de la nit és Tina d'Arezzo i mentre l'Águeda utilitza els prismàtics per observar tota la sala, es queda perplexa quan surt la diva a l'escenari i la veu de tan a prop: «Y en aquel momento sacudió todo su ser un movimiento de sorpresa y pasmo. Creyó ver en aquella artista la dama que en el estudio de Madrazo le dijo aquellas simples palabras que tanto la impresionaron».⁷²³

L'endemà l'Águeda, pensant en les paraules de la dona que ara ja té nom, arriba a associar el seu físic amb el del petit retrat que guardava el comte:

Y entonces, si bien quedó, como siempre, clavado en su corazón el aguijón de los celos, pensó serenamente que aquella miniatura podía ser de alguna mujer que su esposo hubiera querido antes de conocerla a ella, pero que no tendría nada que ver con la cantante que ni por pienso conocía Anselmo, no inquietándola el que hubiese alabado la belleza de Guedita porque, efectivamente, era bella la niña.

Al cap d'uns dies mare i filla passejant per París entren en un saló de modes. Quan passa fregant-les Tina d'Arezzo, es saluden, sense que l'Águeda torni la salutació. Aquest fet es fa estrany a la Guedita, doncs troba que s'assembla a ella: «¡Pues mire qué cosa, mamá! Esa señora se parece a usted!».⁷²⁴ L'Águeda ho ha lligat tot i li explica a l'Elisabet que la senyora que va anar a preguntar per la Guedita al col·legi, la senyora que alabava la bellesa de la Guedita a l'estudi de Madrazo, la dama que les va saludar al saló de modes, la senyora del retrat en miniatura, totes elles són la mateixa persona: Tina d'Arezzo. I relacionant tots aquests fets, sospita, tot i que gairebé n'està segura, que la Tina és la mare de la Guedita, per la semblança física entre les dues.

Ara és l'Águeda qui esquiva el nom de Tina, i quan el veu en el cartell d'alguna obra de teatre o òpera, es nega a anar-hi per no trobar-se-la doncs tem el pitjor. A més, sent la necessitat de celebrar la boda de la Guedita i en Rafael i fa el possible per precipitar-ho de manera que tornen al castell de Santa Águeda, a Albacete, carregats amb les compres fetes a París i amb la Guedita que ja ha acabat el curs.

Tot i que entre els pares dels nois s'estableix un debat sobre si són massa joves per casar-se, al final arriben a la conclusió que ells també es van casar molt joves i acorden que quan es casin el millor serà que visquin al castell amb els comtes.

---

⁷²³ *Op. cit.*, p. 204.

⁷²⁴ *Op. cit.*, p. 210.

Des de l'anunci del casament, els nuvis reben una gran quantitat de regals i visites de familiars i amics de l'alta aristocràcia. Els regals, els posen tots en la sala dels retrats que estan il·luminats degudament per a ser admirats.

Entre les visites més compromeses, reben la del baró Willim Fedburg acompanyat de la Tina d'Arezzo. Els comtes es queden esmaperduts, però dissimulen mentre els ensenyen els retrats i finalment queden soles la Tina i l'Águeda:

-Ya sabes que Guedita es...

-Sí, hija del conde y vuestra... pero hoy es ahijada de los condes de Aguilarra, y por ser de padres desconocidos, ya han prohijado plenamente, dándole todas las prerrogativas posibles, porque ésta ha sido mi voluntad.

(...)

-Pero si ella supiera de quién es hija...

-Procurad que no lo sepa... hoy todavía bendice la memoria de su madre... Ha de llegar al matrimonio sin mácula de odios.

La cambrera interromp la conversa i s'emporta la Tina cap a la biblioteca amb la resta de convidats. La nit mateixa, l'Águeda va a la capella del castell i l'Elisabet la segueix. L'Águeda li diu que vol estar sola però la seva amiga es resguarda a la sagristia escoltant com l'Águeda parla a Déu sobre tot el que ha descobert quan de sobte entra el comte, que apareix al presbiteri com un espectre i se li acosta volent agafar-li la mà: «Águeda, óyeme... Águeda... perdóname...»,⁷²⁵ i ella l'adverteix que ningú ho ha de saber, almenys fins que se celebri el casament que és l'endemà.

El final de la novel·la ens situa al cap de dos anys. La Guedita i en Rafel ja estan casats i el comte és mort en la lluita contra els carlistes. La comtessa, ja vídua, va a viure en l'abadia adjunta al castell convertida en la «Reverenda Madre Abadesa».⁷²⁶

3. Narració

En l'arxiu personal de Maria Domènech he trobat moltes narracions, algunes d'elles semblen apunts personals, d'altres articles per ésser publicats a la premsa i fins i tot hi ha algun text que podria ser l'esbós d'una novel·la. En aquest apartat he seleccionat i mostro les narracions que considero literàries i que no em consten que s'hagin publicat. Algunes d'aquestes narracions semblen gairebé articles d'opinió perquè no hi apareixen més de dos personatges ficticis i tampoc hi ha un excés d'intriga.

---

⁷²⁵ *Op. cit.*, p. 247.

⁷²⁶ *Op. cit.*, p. 263.

L'estructura és literària, ja que gairebé sempre és el narrador que, passejant, es troba a un amic i reflexionen sobre temes socials.

3.1 «Impressió»⁷²⁷

Aquesta narració conté vuit fulls DinA5 escrits a mà i en llengua catalana. La narradora explica la seva experiència quan assisteix a dos judicis: «Per causes que ja no recordo, un dia vaig trobar-me dins d'una sala de l'Audiència a on se celebrava un judici...».

El primer judici és el d'un home que ha robat un material a una empresa i és condemnat. Ella reflexiona sobre les presons. Pensa que l'acusat hi estarà el temps que li han dictaminat i després se suposa que sortirà rehabilitat per no tornar-ho a fer. Quan surt d'aquest judici, entra en una altre perquè li crida l'atenció el fet que es jutgi una dona. Aquesta dona està acusada d'infanticidi. Mentre espera el dictamen, la noia es gira cap a la narradora i aquesta sembla que la coneix: «(...) i llavors jo reconeguí en aquella pobre noia a una gentil donzella que no feia molt havia vist de cambrera en la casa a on havia jo parat en mon viatge darrer a la veïna ciutat de X». L'acusada reconeix la narradora i li explica com ha anat tot. Quan surt la sentència que dictamina presó per a l'acusada, la narradora fuig esmaperduda de la sala i de l'edifici per pensar en tot allò que l'ha trasbalsat i arriba a la conclusió que: «Mentres tant aquell furtador aniria a la presó y aquella infanticida se n'aniria a galeres per a redimir-se, tots dos de ses culpes... i quan ne sortirien ja hauríem après a viure... sense que la justícia dels homens els pogués castigar».

3.2 «Almoines i caritat»⁷²⁸

Conté cinc fulls DinA5 escrits a mà i en català. La narració vol deixar constància de la bondat i generositat que alguns aristòcrates tenen amb la gent pobre. Per exemple, la marquesa de Rocafort, que ha fet una donació a l'asil de cecs: «La marquesa no havia escatimat res perquè resultés tant o més esplèndida que la celebrada [festa] per a la seva amiga, la gentil baronessa de Valldaura. Esperant tan bo el fi que no calia pas reparar en

---

⁷²⁷ OBL1/14. Data desconeguda.

⁷²⁸ OBL1/17. Data desconeguda.

els medis». Però també vol que quedi constància que hi ha gent amb diners que, o no fa donacions o les fa amb menyspreu: «tinguérem d'apartar-nos per deixar pas a una parella que en sortia [de la festa], anaven luxosament vestits (...) de sobte una ombra s'acosta a la porta del cotxe privant-los de pujar, parlant i porfiant amb humilitat i tossuderia fins que ell, a l'últim li llança un duro que rodolà per terra». La narradora queda impressionada amb aquesta escena i reflexiona sobre què dirà l'endemà en una reunió en la qual haurà de tractar «assumptes de beneficència».

3.3 «Les costums»⁷²⁹

Conté set fulls DinA5 escrits a mà en català. Inici de la narració: «Aquell dia malgrat lluir un sol esplendent com en plena canícula, i l'ambient estar encalmat i xafogós, m'havia vestit d'hivern». Amb aquest inici, la narradora es disposa a criticar durament l'actuació de les persones que, com ramats, fan el mateix per costum i no per sentit comú. Per exemple, el fet d'abrigar-se per Tots Sants quan fa una calor que no caldria vestir d'hivern. La narradora troba un amic que s'estranya que vagi tan abrigada amb la calor que fa i quan aquesta li contesta que és costum d'abrigar-se per Tots Sants, ell, convençut de les seves reflexions, li respon: «La costum és depriment fins a l'extrem d'anular la pròpia voluntat». I s'estableix una conversa de consideracions lògiques sobre el perquè la humanitat és esclava dels costums. El vell amic, que sembla haver meditat molt sobre el tema, té la resposta:

És el miserable egoisme peruc de no merèixer l'aprovació de nostres semblants, tan covards neulits com vosaltres mateixos, i de patir-ne les conseqüències d'aqueixa desaprovació, preferint obrar contra nostra sentit i nostre pensar, abans que desagradar, contradir-nos a cada moment en nostres intimitats, fins que arriba l'embrutiment complert de nostra voluntat, i llavors ja no ens contradiem perquè ja no tenim proper voler, obrem i pensem subjugats per la influència enervadora de la costum.

Al llarg de les reflexions que l'amic fa a la narradora sembla que aquesta ja no formi part de la narració perquè no diu res però en les darreres línies trobem un desenllaç gairebé còmic. Quan el vell amic li diu que ha de marxar perquè té molt mal de queixal i que aquests dies en pateix tota la família, la narradora li pregunta per què porta tantes llaminadures a la mà i la resposta és paradoxal: «Què faràs, va contestar-me, n'és el dia...».

---

⁷²⁹ OBL1/19. Data desconeguda.

3.4 «Natura»⁷³⁰

Conté 6 fulls DinA5 escrits a mà i en català. L'inici de la narració comença amb una reflexió sobre la bellesa de la natura a mercè de l'home i la seva perfecció com a creadora de la humanitat. La narradora s'asseu a descansar d'una excursió que ha fet de bon matí i elogia amb serenitat totes les coses que té al voltant i es mira les persones que van i venen contentes, tant si van a la feina com si van a prendre la fresca: «Tan hermòs era el viure!..., i que poderosa sentia jo la humanitat!...». Però en la segona part de la narració explica que no tot és joia de viure. Posa l'exemple d'en Fato, un home que un dia té un atac epilèptic i cau al terra fent tota mena de giravoltes i accions desagradables. Enmig de l'espectacle, la gent, en comptes d'ajudar-lo, es comporta grollerament i és la mare qui corre a calmar-lo i el recull amorosament. Aquesta situació capgira tots els pensaments de la narradora: «L'home en Fato rei de la creació; quin sarcasme tan punyent era tal afirmació en aquelles circumstàncies; llavors vegí en el Fato a tota la humanitat a mercè de la natura».

3.5 «Lluernes»⁷³¹

Conté 2 fulls DinA5 escrits a mà i en català. La narradora vol metaforitzar la llum que fan les lluernes, animals difícils de trobar al bosc, d'entre les oportunitats que passen per davant de la vida: «Les lluernes no son pas vistes per tothom; hi ha qui camina presumtuós i no veu que en sa petjada barroera mata la cuqueta de llum...». Així com hi ha persones que veuen clarament quan passa una lluerna pel seu davant i saben aprofitar aquella llum, també n'hi ha que no veuen res i es queden en la foscor sense veure el camí de sortida: «Benaurat el que sap veure les lluernes de què està sembrat son camí, aquell no va tan a les fosques, i pot amb aquella petita claror encaminar son pas més segur vers la veritable llum».

És una metàfora molt adient venint d'una autora de qui coneixem sobradament la persistència a incloure els seus consells moralitzadors en els seus escrits. Al final de la narració es dirigeix al lector perquè tingui en compte que aquest escrit podria ser una

---

⁷³⁰ OBL1/29. Data desconeguda.

⁷³¹ OBL1/21. Data desconeguda.

d'aquestes lluernes: «Petites lluernes trobades en el camí de ma vida son les que et faig veure estimat lector, elles prou tenien llum pròpia, però temo que al passar per les meves mans hauran perdut lo millor de sa fosforescència; voldria fer-te-les veure tal i com eren dintre del bosc, i si no logro mon desig, cerca bé vora teu que prou ne trobaràs de tant i més lluminoses».

3.6 «Optimisme»⁷³²

Conté 4 fulls DinA5 escrits a mà en català i signat per l'autora el 30 d'abril de 1919. Aquesta narració segueix l'estructura de les altres: la narradora que va passejant i es troba un amic o amics que enceten un tema i hi reflexionen. En aquest cas els amics li parlen entusiasmats de la propera inauguració d'unes escoles gratuïtes diürnes i nocturnes per a infants i adolescents, però només parlen de nens. La narradora els interromp: «És que creuen que començar el millorament per la meitat d'un, tot aqueix se millorarà per enter? Jo crec que no». La narradora replica taxativament: «A l'escola hi ha d'anar nens i nenes si volen que després els homes i les dones que componen la societat i la humanitat vagin a un sol camí». I acaba felicitant el fet que hi hagi persones que vulguin com ella el millorament d'un poble a través de l'educació.

3.7 «El fang tirat a terra rebot a la cara»⁷³³

Aquest plec de fulls podria tractar-se d'un inici de novel·la perquè conté 9 fulls DinA5 amb el títol inicial i general «El fang tirat a terra rebot a la cara». Tanmateix, hi manquen un parell de pàgines que impedeixen seguir la història. Al títol, li segueixen els breus capítols «La Paya-Mossa», «Silvestre», «Troballa» i «Botjó de les ànimes». Tots els fulls tenen una continuïtat en l'argument malgrat que sembli un esbós ja que hi ha parts ratllades i repetides posteriorment. El primer capítol comença descrivint la Paya-Mossa: una noia vistosa, de cabellera daurada, ulls negres i pell blanca.

Aquesta noia viu entre els seus amics gitanos, però ara aquests darrers, per raons que sabrem més endavant, no volen relacionar-se amb ella, ni tan sols quan ella els

---

⁷³² OBL1/25.

⁷³³ OBL1/16. Data desconeguda.

prega que la deixin tornar un dia que es retroben a Barcelona perquè se n'havia anat de la comunitat gitana.

Al capítol següent, s'explica la història d'en Silvestre. Es tracta d'un noi que neix amb malformacions físiques i mentals perquè quan la mare estava embarassada va caure d'un marge i es va colpejar la panxa. En Silvestre va anar a l'escola fins que la mestra, quan encara era ben petit, li va dir que no hi havia res a fer. Poc després va quedar orfe de mare i el pare gairebé no se'n feia càrrec: «Vagant tot lo dia pels carrers era l'entreteniment de les criatures i dels desdenyats». Quan arriben les festes del poble els nens es compren coses i ell roba diners al seu pare per comprar-se un ganivet. En aquesta situació s'atura la trama perquè manca un full i ja ens trobem en el capítol «Troballa».

Una tarda d'hivern arriben els gitanos als voltants del poble, per acampar, i entre ells hi ha la Paya-Mossa. Un cop acampats, la noia s'acosta al poble, passa pel portal Nou i per davant d'on és en Silvestre. Aquest queda embadalit davant la Paya-Mossa que duu una bossa de lllaminadures que ha comprat amb diners robats i s'acosta a oferir-ne al noi. En aquesta escena no sabem què succeeix perquè hi manca un full. De manera que la següent pàgina diu: «y així començà l'atac». Podria ser que els gitanos haguessin increpat en Silvestre i que a la Paya-Mossa no li hagués agradat gens perquè quan els gitanos desfan el campament i la noia se n'ha d'anar amb ells, els diu que s'avancin que ja els atraparà. Aleshores és quan la Paya-Mossa decideix quedar-se amb en Silvestre: «I les dues ombres se perderen de la ratlla blanquinosa per entre les foscors de la boira estén el camp». És per això que els gitanos, comunitat molt fidel als del seu clan, no volen saber res d'ella quan la troben a Barcelona, ja que va decidir apartar-se d'ells i ara no la volen.

3.8 «Full del carnet d'un jove amic»⁷³⁴

Conté 5 fulls DinA5 no numerats i escrits en català. Es tracta d'una narració en la qual el narrador⁷³⁵ dóna a conèixer unes notes molt crítiques sobre la mentida i els seus efectes a partir d'una mala experiència viscuda amb uns amics que creia que eren de confiança. El narrador comença afirmant que totes les persones per un motiu o per un

---

⁷³⁴ OBL1/8. Data desconeguda.

⁷³⁵ Més endavant veurem que és un narrador masculí qui explica la història.

altre sempre menteixen: «Del més gran al més xic sabem que mentim i ho sabem els uns dels altres, i ens dol confessar-ho fins a nosaltres mateixos». Però el més sorprenent és com va desenvolupant la reflexió partint del supòsit que naixem innocents i «esdevenim nosaltres mateixos ministres de la mentida», passant a afirmar que per causes que justifica a continuació, la dona és la que diu més mentides. El narrador es queixa que, als nens, des que són petits se'ls dóna llibertat d'acció mentre que «a la nena se li imposa la mentida d'ençà que diu el primer mot». I justifica el fet que l'home sigui més fort que la dona perquè allò que afebleix les dones és la mentida. No en va l'afirmació no culpa les dones, sinó que reconeix que aquestes són així perquè «no li han ensenyat ni li han deixat que ella sola aprengué a estudiar ni a capir res que s'acosti a la veritat (...) perquè així se senti lo més inconscient possible».

L'autor va escriure totes aquestes reflexions als disset anys i les tenia guardades en la cartera. Ara que ja és «vell» demana perdó per l'atreviment de treure a la llum aquests comentaris sobre temes tan comprometedors.

4. Articles inèdits

Aquests articles semblen preparats per llegir en alguna conferència o per a ser publicats a la premsa però fins al dia d'avui no els he trobat editats.

4.1 «A nuevo sol ruta nueva»⁷³⁶

Article en castellà escrit a màquina que ocupa 2 fulls en format DinA5. Es desconeix la data, però podem deduir que possiblement va ser escrit als anys quaranta per la clara tendència nacionalista espanyola i per la fervent defensa del catolicisme alhora que s'impregna del discurs triomfalista propi del franquisme.

Frases com: «Ha pasado la hora de que la lucha por el triunfo de la luz y de la verdad haya de ser ganada por las armas, y ha llegado la hora de que esa luz y esa verdad sean solidificadas por la fe y la voluntad de todo creyente», fan creure en una transformació ideològica de Domènech. L'escrit exhorta tota la nació espanyola a esforçar-se pel bé comú i a recolzar-se en Déu per emprendre la lluita que ha de portar Espanya a la glòria. Des dels dirigents que han d'encapçalar la defensa del país fins als

---

⁷³⁶ OBL1/1. Data desconeguda.

agricultors i productors que han d'activar l'economia, tots han d'anar a una. Inclosa la dona: «...haciendo que reine en su hogar la alegría del vivir bajo los principios de una cristiana moral y la que dé el sentido de caridad y amor en la vida de sus hermanos».

Domènech mostra un discurs espanyolista més proper al franquisme per la pressió política que es vivia en els anys quaranta. Cal tenir en compte que Maria Domènech treballava per a l'Instituto de Reformas Sociales des del 1918 i que aquest va experimentar una transformació política considerable després de la Guerra Civil espanyola. Així doncs, és notable l'evolució del pensament de Maria Domènech quan, a principis de segle XX, defensava la pàtria catalana, la seva llengua i cultura, tot i no abandonar mai el discurs més proper al conservadorisme catòlic. Hem de suposar que aquest canvi ideològic, que no és radical, va ser per sobreviure a la Barcelona de la postguerra, per mantenir la reputació de gran sociòloga i escriptora espanyola, ja que els seus escrits socials en castellà i obres literàries van ser elogiats i tinguts en compte sempre. Va ser doncs, gràcies als seus contactes, al càrrec d'inspectora de treball i al seu pragmatisme entre les coneixences i els seus propòsits que va poder mantenir les bones relacions amb Madrid i, per tant, amb el règim franquista.

4.2 «Hesiodo»⁷³⁷

Conté 5 fulls DinA5 escrits a mà i en català. Es tracta del comentari crític de l'obra del poeta grec Hesiodo nascut entre els segles 9 i 7 a. C. Podria ser que fos un encàrrec per algun diari o revista. L'autora parla del debat sobre els poemes «Teogomia» i «Escudo de Hércules», que alguns historiadors i crítics li atribueixen. L'un es diu que és posterior a Hesiodo i que deuria ser d'algun poeta Homerià. L'altre es creu que és una imitació molt aproximada del poema «L'escut d'Aquiles» d'Homer.

L'autora elogia el poeta per ser un gran glossador de vida senzilla i ordenada i parla de la millor edició per llegir: «La millor edició de les obres d'Hesiodo és la de Lenprs [sic] en la biblioteca grega de Didot. També són interessants les edicions franceses de M. Berger i de Le compte de Lis».

---

⁷³⁷ OBL1/12. Data desconeguda.

4.3 «Humanisme»⁷³⁸

Conté 7 fulls DinA5 escrits a mà i en català. Aquest article, el va escriure Maria Domènech després de llegir un escrit d'autoria feminista aparegut en premsa sobre el «feminisme». El contingut d'aquest article publicat no agrada gens a Domènech perquè es critica la superioritat dels homes i s'enalteix l'objectiu que les dones han d'instruir-se per superar el sexe masculí. Domènech no defuig la necessitat d'educació de les dones, i convida a aquells que pensen així que es plantegin per què les dones són d'aquesta manera: «volen educar a la dona i abans cal que sàpiguen per què ha esdevingut inculta». No obstant això, creu exagerat el propòsit de les feministes per què no hi pot haver un món descompensat i en permanent batalla de gèneres sobre qui té el poder. Domènech nega indignada que, no perquè una meitat de la humanitat sigui més forta en un aspecte i l'altra meitat en un altre s'hagi de parlar d'una qüestió de superioritat: «som creats tan dependents l'un de l'altra que és senzillament ridícul voler establir predomini», sinó com ella sempre ha defensat, de complementarietat. L'autora aposta per «deixar-se senzillament lliure l'un de l'altre» per poder ésser sincers. Com la narració «Full del carnet d'un jove amic» en què es parla de la mentida i de la sinceritat si ets un esperit lliure, aquí Domènech afirma que «per parlar en veritat cal la llibertat de la paraula i per obrar en veritat cal la llibertat d'acció».

Així, aquells que creuen que el concepte d'humanisme creix millorant només una meitat de la humanitat, tal i com proposen les feministes, estan totalment equivocats. Domènech està convençuda, i ho diu amb tota la llibertat que la caracteritza per opinar sobre els temes que la preocupen, que l'humanisme defugirà els convencionalismes, quan la humanitat es convenci que tothom té dret a conèixer i a estudiar. Així que conclou: «el que no em convenia, ja que només tractava d'educar a la dona i jo nego que perquè resulti acceptable un conjunt cal que les fraccions que el formen estiguin en igualtat de circumstàncies».

4.4 «Siluetes de ciutat»⁷³⁹

Conté 6 fulls DinA5 que, segons l'autora, corresponen als «Apunts per mon llibre Siluetes de ciutat», escrits a mà i en català. Sota un títol general, «Auto-Supers»,

---

⁷³⁸ OBL1/13. Data desconeguda. Vegeu annex 14, p. 413.

⁷³⁹ OBL1/27. Data desconeguda.

l'autora comença acceptant que és normal que existeixin les grans ciutats però que no per això han de creure's superiors als pobles. En aquest sentit, critica les persones, especialment homes, residents a les grans urbs que es creuen superiors a tot i tothom, i fan gala de la seva refutable saviesa donant consells a tort i a dret: «Heus aquí una de les morbositats de les grans poblacions, els SÚPERS...». Domènech els diferencia dels esperits veritablement genis, aquells que hi ha a les ciutats i als pobles. A qui critica l'autora és a aquells que «fan de la civilitat de les grans urbs sa pròpia cultura» i adverteix que, d'aquests, n'hi ha a tots els estaments de la societat modernitzada. Afirmar que se'ls coneix per la «posse» i per «sa petulància» en la primera paraula que diuen. Aquells que més destaquen en la societat moderna són els «SUPERS LITERARIS», que «parlen dels grans homes amb certa condescendència caritativa; les grans obres per ells no són res de nou; res els interessa ni res els afecta (...) tot és per ells pressentit, quan no conegut».

L'article, com gairebé tots els d'aquest apartat, defuig del prosaisme i està escrit amb una contundent crítica en què domina la indignació: «Els són els irònics impertinents; els de les ironies esdevingudes en mèrits seus, en indignes burles i sàtires personals, fent-s'hi forts mentre no hi ha qui els faci entendre el respecte de gust mútuament». Domènech veu en aquest tipus de gent una nul·la autocrítica i al final no s'està de dir que l'espectador serà no es doblega davant d'ells. Així, afirma que «tots els súpers, millor dit els auto-súpers són perniciosos a la societat, però sempre bat el record l'auto-súper intel·lectual».

5. Teatre

El gènere dramàtic va ser un gènere difícil, no ja d'escriure, sinó de posar en escena, sobretot quan era una dona qui escrivia les obres. Felip Palma (pseudònim de Palmira Ventós) va ser de les úniques que va poder estrenar les obres de teatre *Isolats* (1909) i *La força el passat* (1912) amb èxit. Quan va morir l'any 1916, Maria Domènech i Dolors Monserdà li van dedicar un article a la revista *Ofrena* elogiant la seva obra. Concretament, l'article de Dolors Monserdà fa referència a la dificultat de fer teatre en aquesta època i recorda l'expectació que va generar l'estrena de les obres de Felip Palma: «La novetat era tan grossa, que amb gran desig vaig esperar l'estrena; i com jo per les meves dificultats en sortir de nit, no anava al teatre, tot el meu interès va

esmerçar-se en esperar els periòdics que a l'endemà, havien de donar compte de l'èxit aconseguit». ⁷⁴⁰

En l'arxiu de Maria Domènech s'han trobat dues obres de teatre inèdites. Segurament guardava aquestes obres esperant el moment per donar-les a conèixer, tot i que a *Herències* hi ha un segell d'entrada a la copisteria al final de cada acte. ⁷⁴¹ El cas és que el gènere dramàtic escrit per dones gairebé no tenia possibilitats de representació.

5.1 *Herències* ⁷⁴²

Es tracta de la mateixa novel·la *Herències* publicada el 1925, però escrita en gènere dramàtic i dividida en tres actes. No se sap si va ser primer l'obra de teatre o la novel·la, i tampoc em consta l'any d'escriptura. El cas és que hi ha algunes diferències de personatges, per exemple en Jordi Novials en l'obra de teatre és el metge de la Isabel i en la novel·la es diu Vilalta, o la difunta de Pepet Mogas en l'obra de teatre és de cal Montanyà i, en canvi, en la novel·la, de cal Jori. Les edats dels personatges també varien: en l'obra de teatre la Isabel té 24 anys i l'oncle Valentí 68, i en la novel·la tenen 25 i 70 anys, respectivament. Tant en la novel·la com en l'obra de teatre apareixen 12 personatges en total, més en Josep, el fill acabat de néixer de la Isabel que mor al cap de poc temps i que, en el cas de l'obra de teatre, és una nena de la qual no se'n sap el nom.

L'obra està dividida en tres actes que originalment es troben relligats per separat, mecanografiats i en català.

El primer acte es divideix en 11 escenes i ocupa 53 pàgines. L'acció, com en la novel·la, té lloc en una vila de Catalunya, durant l'última desena del segle XIX. El segon acte està dividit en 17 escenes que ocupen 45 pàgines i el tercer, en 17 escenes que ocupen 40 pàgines.

La trama de l'obra de teatre és la mateixa que la de la novel·la. En el primer acte, ens assabentem que entre la Isabel, l'Antònia i l'oncle Valentí no hi ha secrets. Tots saben que la Isabel té una malaltia genètica incurable, que no tenen diners i que en Pepet Mogas els té collats amb un deute que no poden pagar si no és fent donació de la

---

⁷⁴⁰ DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria (1916). «Palmira Ventós (Felip Palma) 1858-1916». *Ofrena* (1916), Any I, núm. 2, p.11.

⁷⁴¹ En el darrer full de cada acte hi ha un segell marcat amb un tampó que hi diu «Copisteria Teatral MILLÀ c/ San Pablo, 21 Barcelona». Aquest segell provaria que l'obra es va lliurar per a ser editada.

⁷⁴² OBL2/47c. Vegeu annex 15, p. 415.

casa pairal i de la collita d'avellanes⁷⁴³ o casant la Isabel amb en Ramonet Mogas. Assistim a una mena d'estira i arronsa entre les dues famílies, els Alsina i els Mogas.. Mentrestant, en una escena concreta, el metge Novials manté una conversa amb l'Antònia sobre l'estat de la Isabel. L'Antònia nota com en Novials parla de la Isabel com si li agradés, però no en fa cas: «ANTON- Jo...no se... Però és impossible trobar un home així? És impossible per a la meua filla al matrimoni? DOCT- No és impossible. I fins diré que l'home... existeix». Novials li aconsella uns metges de París que podrien fer que la malaltia de la seva filla millorés i fins i tot el metge s'ofereix a acompanyar-la. El doctor adverteix que si la Isabel arribés a quedar embarassada podria ser perillós per a ella i per al fill.

A la família Alsina, l'Antònia prefereix que la Isabel es casi perquè vol que la noia vagi a París on hi ha bons metges per tractar-la i com que no tenen diners, mantindrien la casa perquè ella viuria amb la mare. Tant l'oncle Valentí com la Isabel no volen cedir i, amb l'orgull que els caracteritza, els és igual si es queden a viure en una caseta que té l'oncle i es queden pobres; però la Isabel no es vol casar. Com que la conversa final entre les dues famílies i el notari per decidir què han de fer trasbalsa la Isabel, queden que tornaran l'endemà per tancar el tema.

En el segon acte, sembla que la Isabel, pressionada pels familiars, diu que es casarà amb en Ramonet. Passen uns dies preparant el casori, encara que la Isabel no ho té gens clar, però no diu res. Hi ha una escena en què la Mariagna, la Pona (les minyones de la família Mogas), la Rita i la Ignacieta (les parentes de la família Alsina), critiquen l'Antònia per fer gastar diners a en Mogas sense tenir-ne i pel fet que la Isabel sigui tan indecisa; i en canvi, la Carmeta de ca l'Alsina defensa l'estat delicat de la Isabel i jutja l'avarícia d'en Pepet Mogas.

Quan arriba el dia del casament i els convidats són a l'oratori esperant que entri la núvia, la Isabel diu que no es vol casar. L'Antònia està desesperada però comprèn la seva filla i en Valentí es desespera perquè ara ja no hi ha remei: «YSAB- Però si'm presentaven una situació tan desesperada. VALEN- Doncs molt més desesperada és la d'avui. Llavors no era vergonyós el quedar-vos pobres, però avui esteu tan a la mercè d'aquest home, que no veig la possibilitat de deslligarten d'una manera noble». Però, de sobte, la Isabel es desmaia i no es veu amb forces d'assistir enlloc. I així és com es tornen a reunir les dues famílies al voltant de la víctima. Quan en Pepet Mogas sent que

---

⁷⁴³ En les terres dels voltants d'Alcover, lloc on va néixer Maria Domènech, hi ha nombrosos conreus d'avellaners.

la Isabel es nega a casar-se, els colla fins que no poden més i els surt amb un paper que l'Antònia ha signat i que la compromet a renunciar als drets del dot de l'oncle Valentí. El metge que visita la malalta parla amb l'Antònia i aquesta veu en Novials un sentiment d'amor vers la Isabel. Al final la Isabel ha de dir que accedeix a casar-se, però això ho deduïm en el darrer acte.

En el tercer acte, ens assabentem que la Isabel i en Ramonet s'han casat, que van anar a París de viatge i van aprofitar per veure's amb els metges. És per això que hi ha comentaris dels personatges secundaris que diuen que la Isabel es va trobar millor durant un temps, però que des que va tenir una nena que ha empitjorat. Tot això ho sabem en una escena en la qual conversen l'Antònia, la Ignacieta i la Rita. La nena, escardalenca i de la qual no se'n sap el nom, està amb una dida que se'n cuida i que viu en un mas dalt d'una muntanya. La Isabel pateix molt la separació i no hi ha res que l'animi malgrat els esforços d'en Ramonet i d'en Mogas.

D'altra banda, el metge visita molt sovint la nena i diu que no l'ha trobada gens bé. En una conversa entre l'Antònia i en Valentí, aquest darrer li retreu que s'hagués casat amb el capità, en comptes de amb el noi de cal Rosich, amb qui ja hi tenia relació i amb qui hagués estat més feliç. I també explica que ell ja la va advertir fa dos anys que seria millor anar a viure en una caseta humilment però que l'Antònia va voler continuar demostrant el que no tenia perquè en Pepet Mogas la festejava. L'Antònia no vol sentir tot això i el talla en sec; després se'n va a veure la Isabel.

En una altra escena, l'Antònia rep la visita d'en Pepet Mogas que ve a dir-li que és millor que la Isabel faci testament: «ANTON- No parli més, que ja ho veig tot. Vosté té por de que en un moment a l'altre falti la nena, i que del disgust es mori la Isabel; i no vol que aleshores jo em quedi mestressa de lo de casa meva, després d'haver-ho comprat vostè, veritat?». En Valentí, que acaba d'entrar a la sala, s'horroritza igual que l'Antònia i en Ramonet. Aquest darrer, per primera vegada, diu alguna cosa amb seny i adverteix que no és adient parlar d'això tal com estan les coses.

De sobte, entra el doctor que informa l'Antònia i en Pepet que la nena és a punt de morir i que hauran de preparar la Isabel perquè ho accepti de la millor manera. En la següent escena, la Isabel i en Novials es queden sols i es confessen amor mutu: «Potser no s'ho explicava a si mateixa, però una mútua atracció ens unia, encara que ni l'un ni l'altre traspasessin nostre deure. I aquest deure, per a mi, era fer de metge...del seu cos». En la darrera escena, els dos estan commoguts perquè saben que s'estimen però no s'ho havien dit mai. La Isabel està esglaiada i, de sobte, entra l'Antònia esverada, i la

Isabel, com fora de si, crida que li portin la nena morta. Tots estan estupefactes creient que la Isabel ha embogit.

Com la majoria de les obres de Domènech, té una dosi important de sentimentalisme, encara que algunes escenes incorporen pinzellades de comicitat a través dels comentaris d'alguns personatges, com per exemple els diàlegs entre les minyones i parentes de la família Alsina i entre en Pepet Mogas i el seu fill Ramonet.

Herències és una obra de teatre molt ben aconseguida en l'estructura i disposició dels personatges a escena, de manera que comparant-la amb la novel·la, malgrat no saber quina es va escriure primer, és una obra perfectament representable.

5.2 *Judith*⁷⁴⁴

Judith és un drama bíblic en un acte i dos quadres d'unes 30 pàgines escrites a mà i en castellà. En l'obra apareixen 7 personatges principals i altres personatges que han d'omplir l'escenari com els serfs de la Judith –l'heroïna–, els sacerdots israelites, els soldats, els viatgers israelites i els homes i dones del poble. L'època en la qual està ambientada l'obra és «3.348 años de la era de nuestro mundo o será el 635 antes de la era cristiana». L'acció té lloc a la ciutat de Betúlia.

Aquesta obra és una adaptació del conegut episodi de l'Antic Testament que explica com Judith salva la seva ciutat de Betúlia del setge d'Holofernes, general de l'exèrcit de rei assiri Nabucodonosor.

Els personatges d'aquesta obra són cantants que hauran de representar l'obra segurament musicalment perquè en el manuscrit l'autora atribueix una categoria coral a cadascun dels personatges. Per exemple: Judith és la triple dramàtica, Holofernes és baríton, el sacerdot Eliadrino és baix profund, Adrior, el capità de l'exèrcit de Holofernes, és tenor, Ocias és baix cantant, Vagao, desertor i enemic de Holofernes, és tenorí, i el poble són els cors i les veus mixtes. En el gènere de teatre musical, l'home poderós de la trama solia ser el baríton. Domènech tenia bons coneixements de música per la seva educació en aquesta disciplina, de manera que no hi ha dubte de la seva aptitud per combinar música i teatre en una sola obra.

El primer acte està dividit en 4 escenes i consta de 8 pàgines. El quadre primer té una escena única que ocupa 5 pàgines, representa la plaça de Betúlia. Tot el poble es

---

⁷⁴⁴ OBL2/17d. Vegeu annex 16, p. 417.

combrega a la plaça de Betúlia per demanar a Déu forces per lluitar contra l'exèrcit invasor. Les dones demanen que puguin alimentar i apaivagar la set dels seus fills i els homes debaten sobre si rendir-se o resistir. Així ho demana Ocias, cap militar de Betúlia: «Pueblo de Israel, ayuda a tus soldados a resistir al invasor. Nunca como hoy necesitaste de ellos, ni nunca ellos necesitaran tanto de ti. Con tu ayuda resistiremos cinco días más el sitio que nos ha puesto Holofernes». Quan estan tots desesperats apareix Judith oculta sota un vel invocant esperança: «Pueblo de Israel, ten fe y esperanza en la gran misericordia de tu Dios; Él, por medio de la más humilde de sus hijas te defendería de la tiranía de Holofernes. Judith, su sierva, será el instrumento de su voluntad». I així és com Judith avança i marxa del poble.

L'entreacte està pensat per a escoltar la música de l'orquestra.

El quadre segon està dividit en 6 escenes concentrades en 17 pàgines que s'escenifica amb la tenda de campanya d'Holofernes plantada en un campament davant de la ciutat de Betúlia. La presència de Judith i Mirza, la seva serventa, interromp la meditació d'Holofernes, que es queda admirat davant la bellesa de la dama. Judith sap que l'enemic s'ha enamorat d'ella i segueix galantment les atencions del general que, embadalit, es deixa embriagar per ella fins que cau adormit. Aleshores, Judith li talla el cap i se l'emporta amb Mirza cap a la ciutat per demostrar el triomf i l'alliberament de Betúlia: «¡Israel está liberada y las tropas de Ocias llegan para asistir al festín de las victoria! (...) ¡Venid a mí los míos y no temáis! ¡El opresor está aniquilado y todo su ejército destruido! ¡La victoria es nuestra! ¡Israel está liberada!».

Tal com es diu, i en l'obra també es fa palès, Judith era una dama vídua, molt bonica i rica, ahora que respectada per tothom. Gràcies al seu valor i a la seva bellesa física utilitzada amb enginy i de forma maquiavèl·lica, va vèncer tot un exèrcit.

En un sentit religiós, l'autor d'*El llibre de Judit* fins avui desconegut, intenta provar principalment la intervenció de Déu en l'alliberació de la ciutat de Betúlia. De manera que el llibre fa referència a la manera com Déu pot incidir i ajudar utilitzant un instrument humà, en aquest cas Judith, per obtenir el resultat perseguit: l'alliberament de tot un poble.

Amb aquesta obra, Maria Domènech segurament volia ser un transmissor del poder femení i expressar el sentit religiós i patriòtic com en l'original. Però el fet que sigui una dona la responsable d'alliberar tot un poble i que tot un poble confiï en una dona és una interpretació que escapa de la lògica de l'època de l'autora. Domènech adapta aquest episodi de la història sagrada amb una intenció novament moralitzant però

amb l'objectiu d'enaltir l'esperit femení com a gènere humà potencialment fort, astut i dominant. Tot i que sense establir diferències dràstiques de superioritats entre gèneres, més aviat com una forma de instar la societat a reconèixer les capacitats de la dona i la seva utilitat a la humanitat.

6. Valoració global de l'obra inèdita

Les obres inèdites responen al mateix estil utilitzat en les obres publicades. Pel que fa a les novel·les, sí que observem un canvi de context i forma en relació amb les novel·les de principis de segle XX. Les novel·les dels anys cinquanta incorporen l'element descriptiu no només dels personatges sinó del context. L'estructura segueix una coherència sense retorn al passat, però sí fent referències a fets passats per donar al lector més informació i així crear expectatives. L'ús de castellanismes s'acompanya de paraules també del francès, tot i que Domènech continua amb la reiteració de formes i expressions que caracteritzen la seva escriptura i la fan amena i simple.

Transfiguración segueix la forma d'*El retrato de Águeda*, ja que utilitza la mateixa estructura clàssica de capítols que van succeint a mesura que passa l'acció, és a dir en ordre cronològic. Només a *El retrato de Águeda* hi ha un salt de deu anys endavant que és on es comença a desenvolupar l'acció.

Es pot dir que les dues novel·les s'allunyen de la tendència transmissora d'una moral que tant havia utilitzat Maria Domènech en les novel·les de principis de segle XIX. Aquest canvi podria ser a causa de l'impuls educatiu que hi va haver a partir dels anys trenta del segle XX, amb l'objectiu de disminuir l'analfabetisme i millorar el panorama literari. És a dir, la professionalització dels escriptors i escriptores i la varietat de gèneres i temàtiques narratives van afavorir la diversitat literària i la seva comprensió. Per tant, especialment en escriptores com Maria Domènech, no calia escriure per donar un missatge, sinó que l'autora podia inventar la història amb una trama que intrigués el públic lector fins al darrer moment amb un desenllaç sorprenent.

Val a dir que Maria Domènech, en aquestes dues novel·les, tot i que prescindeix del model de dona que lluita pels seus ideals i del missatge moral que sense estudis no hi ha ideologia, encara s'impregna de molts tòpics de l'època. Per exemple: la separació dolorosa entre pares i fills perquè els porten a estudiar a una escola forana, els matrimonis forçats per interessos econòmics, etc.

En les dues novel·les, que semblen escrites en la mateixa època de la postguerra i que per això estan escrites en castellà (*Transfiguración* i *El retrato de Águeda*), hi ha trets comuns com els models de dona que a l'autora li agradat representar. D'una banda, hi ha el model clàssic de mare bondadosa, sacrificada i voluntàriament sotmesa al marit però no per això menys preada ja que manté converses i comparteix decisions sobre els estudis dels fills, els afers domèstics i les relacions d'amistat amb el marit. Seria el cas de Rosa, María i Consuelo a *Transfiguración* i d'Águeda, Filomena, Guedita i Elisabet a *El retrato de Águeda*. D'altra banda, hi ha la dona més transgressora, la filla més moderna que trenca motlles i esquemes clàssics com el de voler estudiar o negar-se a casar-se tan jove. Aquestes tenen més caràcter i fins i tot tenen la capacitat per exercir el domini del seu entorn ja que de vegades actuen per cobdícia, com són els casos de María Rosa a *Transfiguración* i Tina d'Arezzo a *El retrato de Águeda*. En les novel·les i narracions de Maria Domènech hi ha un predomini clar de models de dona clàssic.

En el cas de *Transfiguración* cal dir que trobem una noia adolescent, María Rosa, que exerceix un domini absolut sobre el pare. Aquesta noia és consentida, dominant i té un punt de malícia que ningú gosa frenar. En canvi, la Guedita, de qui hem presenciat l'evolució des de petita, és bondadosa, pacient i sacrificada, però també força independent. Pel que fa als homes, els protagonistes d'aquestes dues novel·les de Maria Domènech, freguen la covardia. D'una banda, no són capaços de decidir a qui estimen de debò i, de l'altra banda, viuen resignats la resta de la seva vida estimant una altra dona. Es tracta d'homes com Antonio, Pepe Aranda o Juanito Echevarría a *Transfiguración* i Anselmo, el seu cosí Alfonso o Rafael a *El retrato de Águeda*. De manera que la infidelitat sigui física o mental és a l'ordre del dia de la temàtica de Domènech.

És una llàstima que no tinguem constància de la publicació d'aquestes novel·les a la premsa. Si s'haguessin publicat, és probable que a través de la crítica de la recepció ens hauríem pogut fer una idea de l'evolució literària de l'escriptora segons l'opinió pública, ja que aquestes són probablement les darreres que va escriure.

Pel que fa a la temàtica, observem que tant en les novel·les com en les obres de teatre inèdites, i tenint en compte que pertanyen a èpoques diferents, utilitza el matrimoni i la infidelitat com a eix vertebrador. Per tant, podem determinar que Domènech segueix incorporant l'element moralitzador en les seves obres. En el cas de les novel·les i drames inèdits, presenta la dona com un ésser amb oportunitats d'estudi, de decidir en moments complicats dins el matrimoni i amb personalitat per sobreposar-

se davant certes obligacions, però el missatge clau és que l'ajut per prendre partit en les coses ve donat per la formació acadèmica o educació que hagi tingut la dona. Allò que diferencia les novel·les publicades de les novel·les inèdites és el context. Un context que fa que la trama ens situï en una època contemporània i, per tant, tota la posada en escena, tot allò descriptible ja està creat dins un espai més similar a l'actual.

En les narracions sí que no hi veiem canvi en la formalitat, ni context. Podrien ser unes narracions escrites en la mateixa època. Es podria arribar a pensar, i tenint en compte l'admiració de Domènech per Víctor Català, que la quantitat de narracions escrites no respon a la preparació per a la publicació d'un recull de narracions, encara que només és una suposició.

Per acabar, fem referència a l'obra de teatre *Herències* i al fet curiós que es tracta de la mateixa novel·la ja publicada i amb alguns noms (hem de suposar d'actors o actrius) escrits als marges del personatges, com si Domènech ja tingués pensada la posada en escena. També ens sobta el canvi de temàtica i context quan fa una adaptació del drama bíblic de *Judith*. Això és una mostra més de la capacitat de Maria Domènech per arribar als diferents gèneres literaris i el seu atreviment a fer-los realitat.

CONCLUSIONS

Aquesta tesi dóna a conèixer la biografia intel·lectual inèdita de Maria Domènech de Cañellas. El resultat d'aquest estudi biogràfic demostra que Maria Domènech és, de manera indestriable, d'una banda, una escriptora per la seva voluntat d'escriure i pel seu volum d'obres literàries, i, de l'altra, una sociòloga per la seva activitat social i estudiosa d'aspectes socials com ara l'educació, l'obrerisme, la desigualtat femenina, etc.

Les consideracions finals d'aquesta tesi es presenten en tres parts, que es corresponen amb els capítols amb què està estructurat el treball.

1. *Trajectòria vital*. L'elaboració d'una biografia inevitablement traspasa els límits existents entre la realitat i l'imaginari, i justament aquí hi ha l'espai per a la interpretació. En biografiar Maria Domènech, les memòries escrites per ella mateixa han facilitat la tasca a l'hora de verificar dades, encara que sempre he tingut cura de contrastar-les amb altres fonts, ja sigui en premsa, estudis històrics i socials o documentació oficial, etc. D'aquesta manera, he pogut saber, amb relativa seguretat, quines dades són susceptibles de ser errònies i quines són positivament certes. De manera que la informació obtinguda permet anar més enllà d'una biografia únicament vertical: naixement, joventut i maduresa. He optat per estudiar Maria Domènech en el seu conjunt, deixant constància dels esdeveniments que han influït en la seva vida i que han contribuït al seu creixement personal.

És per això que l'elaboració d'una biografia intel·lectual que parli de la vida, l'obra i el pensament en cadascun dels contextos històrics en els quals ha viscut Domènech era necessària no només per visibilitzar la persona, sinó per donar a conèixer aspectes més constructius de l'ésser com ara el desenvolupament ideològic d'una figura important dins l'activisme social de la primera meitat del segle XX. En aquest primer bloc, i fixant-me en la informació que reporta Maria Domènech de la seva infantesa, extrec detalls i sentiments que ajuden a entendre com vivia i com era.

Pot ser agosarat biografiar físicament i psicològicament una persona absent? Potser sí, però l'anècdota no ens ha de fer perdre la categoria i per això he inclòs citacions que demostren què pensava Maria Domènech i com era. L'autora de *DR* ens explica que la base del seu pensament es troba en la seva curiositat innata i en el mestratge particular de les lletres i les humanitats, la pintura i la música.

De manera que en la primera part de la tesi descobreixo, des de la infantesa i adolescència al matrimoni i la maternitat, una Maria Domènech molt encuriosida pels esdeveniments que afecten l'àmbit social, sobretot l'obrerisme, i amb moltes ganes d'explicar-ho a través de l'escriptura (d'aquí sorgiran els seus primers escrits amb pseudònim). La signatura amb pseudònim serveix a Maria Domènech per emmascarar la seva manca de confiança i, per tant, quan percep que els seus articles, narracions i poesies són ben acceptats públicament, deixarà el pseudònim de banda per signar com a Maria Domènech de Cañellas.

L'experiència de viatjar i ocupar càrrecs de responsabilitat, la conciliació de la maternitat, l'escriptura i la feina d'inspectora de treball va definint el pensament de Domènech des d'una posició regionalista, conservadora i catòlica a una posició més nacionalista espanyola, progressista moderada i, per descomptat, sempre catòlica. Recordem, en aquest sentit, que Maria Domènech va començar col·laborant en organismes de defensa per la llengua i la cultura catalanes, com són la Lliga del Bon Mot o el diari *La Veu de Catalunya*, portaveu de la Lliga Regionalista i va acabar col·laborant amb la dictadura de Primo de Rivera, com altres figures de tarannà social avançat de la seva època.

Arran de la seva estada a Suïssa, va adonar-se que calia reformar les polítiques socials de Catalunya i Espanya en general. Ho deixava palès en la memòria que va presentar després del viatge i que va servir a Domènech per aplicar algunes mesures relatives a la protecció del treball femení en la Federació Sindical d'Obreres fundada per ella mateixa l'any 1912. Els principis ideològics que podrien servir per reformar el sistema laboral i que, per tant, afavoririen el benestar de la dona treballadora, s'estaven gestant en el pensament de Domènech. Ja feia temps que Domènech s'havia donat a conèixer a Madrid a través de les seves conferències com a estudiosa de la legislació laboral i analista de les reformes socials. Això va propiciar que passés a formar part del cos de funcionaris com a inspectora auxiliar de treball (1918), la primera d'Espanya. De manera que, inevitablement, les seves relacions socials i professionals van anar canviant de direcció sense perdre, però, aquelles que mantenia amb les seves compatriotes i els intel·lectuals de la burgesia catalana.

També incideixen en aquest canvi de rumb els esdeveniments polítics que van marcar el país, com les lluites internes entre els partits nacionalistes catalans, la dictadura de Primo de Rivera, la proclamació de la República i la Guerra Civil. Aquest conjunt de fets històrics que es produeixen en els anys 20 i 30, obliguen Maria

Domènech, sempre possibilista, a posicionar-se. Òbviament, l'objectiu de Domènech no serà polític, sinó social, i la seva posició segueix una ideologia clara: la lluita per la protecció laboral i el benestar social de la dona. De la seva darrera etapa vital (1936-1952) es desprèn que va escriure i treballar per la societat fins a l'últim instant de vida, tot i així, veiem una Maria Domènech pendent de les circumstàncies del moment però relaxada i agafant distància per recordar l'experiència viscuda.

2. *Trajectòria social.* En aquest apartat, també he intentat esbrinar els errors i contrastar la informació que ens proporcionava l'arxiu personal de Maria Domènech amb fons d'arxius històrics i estudis bibliogràfics. Els diferents àmbits socials en els quals Maria Domènech basa la seva activitat, com són la cultura i l'educació, l'obrerisme i el treball, m'han permès determinar l'origen i reconstruir els fonaments del pensament de Domènech. Així, l'evolució intel·lectual de Maria Domènech es fonamenta sobretot en el seu afany de coneixement. La persistència amb què es proposa saber tot allò que li manca dóna sentit al seu aprenentatge, alhora que li serveix d'exemple per defensar la superació personal de la dona a través de la instrucció.

En aquesta segona part de la tesi, esbrino la formació que va complementar el seu coneixement com són l'assistència a congressos i seminaris especialitzats en lleis de protecció als treballadors, protagonitzats per intel·lectuals destacats del moment: Eugeni d'Ors a Barcelona o Charles Verner a Ginebra. Les lectures també afecten l'obertura de pensament de Domènech, per exemple llegeix Jaume Balmes i autors traduïts com Orison S. Marden, Ralfh W. Emerson, Waldo Trine i Sant Agustí, o clàssics de l'educació com M.W. Hailman, John Locke, Jean J. Rousseau, Johann H. Pestalozzi o Friedrich Froebel, entre d'altres. Com ja hem comentat, per a Maria Domènech, la seva experiència a Suïssa suposa un canvi de mentalitat cap a una ideologia més progressista, ja que s'adona que a Espanya manquen polítiques socials i que a Suïssa la dona és membre actiu en els àmbits cultural, acadèmic, professional i laboral.

Maria Domènech estava disposada a posar tots els seus esforços a integrar bona part del sistema social i educatiu europeu al sistema espanyol, i tenia molt clares les directrius principals que s'havien de treballar: la reforma del codi civil i laboral, l'educació de la dona, la professionalització del treball, l'equilibri entre patrons i obrers i la regularització del treball a domicili. Tots aquests aspectes que inicialment no estava clar si s'havien d'aplicar a la Federació Sindical d'obreres (1912), després del viatge a Suïssa regiran la base de la Federació seguint la línia d'oferir protecció laboral a les dones treballadores i ajudar-les a desenvolupar-se per elles mateixes.

Un dels principis bàsics del pensament de Domènech és que no es pot concebre cap altra forma de progrés moral i material sense una formació educativa i igual per a tota la humanitat. Aquesta pensament, que aleshores podria semblar utòpic, és important sobretot en la seva etapa de maduresa quan decideix aplicar aquesta premissa a les directrius principals de l'Escuela de Orientación Profesional de la Mujer. Aquest centre, fundat per Maria Domènech i dirigit per la seva filla, va aconseguir fites importants gràcies a l'oferta d'una gran diversitat d'estudis i professionalització dirigida a les dones.

Com he comentat, la prova de la seva gran tasca social va ser valorada inicialment amb la petició de col·laborar amb l'Instituto de Reformas Sociales de Madrid i, posteriorment, amb l'ofertament del càrrec d'inspectora auxiliar de treball (1918) que va acceptar molt gratament. Aquest càrrec va suposar per a Maria Domènech l'inici de noves actuacions i responsabilitats, a més d'impartir conferències entre Barcelona i Madrid reflexionant sobre el sindicalisme, el professionalisme, l'educació de la dona, el treball a domicili, els valors individuals, les reformes legislatives, etc., un procés que va culminar amb l'assaig *El profesionalismo y los sindicatos* (1927).

Al llarg de la tesi he demostrat com la dedicació de Maria Domènech a l'activitat social és inacabable, sobretot durant els anys vint. N'és una mostra la seva col·laboració com a membre actiu en el Congrés Penitenciari Espanyol (1920) o en el Congrés Mutualista (1921) celebrat a Barcelona en el qual va presentar una moció referent a l'assegurança de la maternitat. El prestigi de Maria Domènech es va confirmar amb el seu nomenament a diversos càrrecs: vocal del Patronat de Previsió Nacional de Catalunya i Balears (1922), càrrec en el qual va ser ratificada l'any 1925 i 1927, vocal de la Junta d'Abastaments (1923) en representació de les entitats protectores de la classe obrera, vocal del Patronat del Treball a Domicili (1926) per part del Ministeri de Treball, etc. L'any 1928 Maria Domènech va ser destinada a fer de mediatra entre els comitès paritaris de treball a domicili i el servei d'inspecció d'aquest sistema de treball. El mateix any, va ser nomenada vocal de la Comissió de Construccions Escolars de la província de Barcelona. L'any següent, va ser membre titular del Jurat Internacional de Recompenses de l'Exposició Internacional de Barcelona (1929).

Tot i que Maria Domènech sembla que no va pensar mai a polititzar el seu discurs, em continua despertant la curiositat per veure-la com a membre del Congrés dels Diputats del 27/01/1930 al 15/02/1930, integrant els «Representantes de

Actividades de la Vida Nacional». ⁷⁴⁵ Per tant, puc imaginar una agenda atapeïda de visites i reunions, compaginada amb l'assistència a congressos impartint conferències dedicades a la protecció de la dona obrera tant al taller com en el domicili, en escoles, ateneus, festes i certàmens sempre pel bé i millora moral i material de la societat.

La lluita per reformar la legislació del treball a domicili també va ser una de les obsessions de Maria Domènech. El treball de les domiciliàries era una bona manera de conciliar l'activitat laboral amb la domèstica i la cura dels fills, però la situació no estava regulada i calia posar ordre en aquest sistema de treball. Factors com la higiene, l'explotació salarial o els accidents de treball necessitaven una regularització i Domènech va poder treballar-hi des de dins, com a vicepresidenta del Comitè Paritari del Treball a Domicili del vestit i del tocat.

Altres aspectes socials que van preocupar Maria Domènech, i dels quals en dono compte en aquest treball, són la higiene i la salut, inicialment sobretot la malaltia de la tuberculosi en infants i, més tard, el treball en el taller o en el domicili. La maternitat estretament lligada amb la higiene també és un tema que preocupa Domènech per l'educació que rebran els infants, ja que en molts casos per necessitat aniran a treballar en comptes d'anar a l'escola. Pel que fa al sufragi i la llei del divorci afirmo que Domènech és clara en les propostes i declaracions que es desprenen de les seves conferències: apostava a grans trets pel dret al vot femení i per la llei del divorci. El concepte de pàtria per a Domènech és el d'humanitat. Tot i que respecta la llengua i la cultura catalanes i intenta en els seus inicis com a escriptora aprendre correctament l'idioma, el més important és augmentar el volum de gent amb cultura, sobretot les dones, per tal de fer una societat més humana. Domènech parla del poble, del poble català, però també del poble espanyol. En aquest sentit, doncs, se sentia més regionalista que no pas nacionalista.

La qüestió del feminisme –molt debatut i amb molts matisos en l'època de Maria Domènech–, tan sols l'he contextualitzat i he esbossat el seu pensament sobre el tema. Com he posat de relleu, Maria Domènech destaca en les primeres dècades del segle XX perquè de manera autònoma duu a terme una intensa activitat social dins una societat industrial amb molts prejudicis sobre la dona, a més de guiar les obreres a seguir el camí de la cultura i la reivindicació de la justícia social. La prioritat de Maria Domènech no

---

⁷⁴⁵ En les «53. Elecciones 12.9.1927». Dins l'arxiu històric del Congrés dels Diputats. [En línia] <<<http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/SDocum/ArchCon/SDHistoDipu/>>> [Consulta: setembre 2013].

era la necessitat de destacar la diferència entre els dos sexes sinó fer constar la personalitat femenina i la seva utilitat dins la societat per tal que es considerin els valors femenins i que aquests impliquin l'adopció d'un principi individual que exerceixi influència en la vida social i política del país.

Així, encara que des de la perspectiva actual Domènech no seria una feminista, sí que podria considerar-se'n en l'època en què va viure, malgrat que aquest mot no li agradava gens. En tot cas, és indubtable que va ser una lluitadora incansable pels drets de les dones.

3. *Trajectòria literària.* Com he anat comprovant al llarg de la tesi, l'activitat literària de Maria Domènech sempre avança en paral·lel amb la seva implicació social. Els seus escrits literaris constitueixen la posada en pràctica del seu ideari moral i intel·lectual. Així, *Neus* (1914) neix com a exemple de superació de la dona a través de l'accés a la cultura. Al mateix temps Domènech publica les seves poesies a la premsa i un recull de poemes i narracions breus, *Vers i prosa* (1915). Més endavant observo una Maria Domènech més evolucionada a *Gripaus d'or* (1919) ja que es disposa a criticar el món de les aparences en la burgesia catalana i ho fa en un to entre satíric i burlesc. *Contrallum* (1921) és una posada en escena rural de l'esperança d'una viuda perquè el seu fill pugui estudiar, casar-se i posicionar-se bé socialment, però aquestes obligacions morals acabaven en tragèdia. De manera similar succeeix l'any 1925 a la novel·la *Herències*, en la qual, però, a més, s'hi afegeix una crítica dura contra el dret civil català en el tema de les herències sobretot en la part que afecta les dones.

En el terreny literari, Domènech també obtindrà un èxit desigual, amb obres com les citades *Gripaus d'or* o *Herències*, més que no pas *Neus* o *Contrallum*. Tot i així, coincidint amb el seu reconeixement social, alguns crítics de Madrid que havien ressenyat les seves obres li van demanar que les publicués en castellà a causa del règim de la dictadura franquista tal com van fer altres autors i autores. En aquest sentit, és interessant la troballa de dues obres inèdites escrites en castellà com són *Transfiguración* (1949) i *El retrato de Águeda* (d.d.).

Estudiant la seva producció literària, he pogut comprovar que el missatge ideològic de Domènech es projecta tant en les seves conferències i articles apareguts en premsa, com a través de la seva obra literària. Així, un dels temes recurrents que engloba l'obra literària de l'autora és el fet d'insistir en la necessitat que la dona pugui accedir als estudis de la mateixa manera que l'home, però dins una moral conservadora, és a dir, que pugui estudiar les disciplines apropiades per a la dona, com ara música,

magisteri o infermeria. Els estudis han d'ajudar la dona a protegir els seus drets i a reclamar-los com a individu; aquests drets, a més de ser-li propis, l'ajudaran a fer-se valer i a prendre decisions importants que podran canviar-li la vida. En les seves novel·les hi ha dones passives, sense interès per aprofundir en la vida, com ara la Matilde de *Neus*, la Rosalia de *Gripaus d'or*, la Riteta de *Contrallum* o la Isabel d'*Herències*, i dones amb inquietuds, que aconsegueixen grans èxits amb la seva lluita com la protagonista de *Neus* o la Maria de *Gripaus d'or*. En tot cas, sigui el missatge en positiu o negatiu, sempre és el mateix.

La poesia, que no va deixar mai de conrear, es troba dispersa en nombrosos diaris i revistes, també a *Vers i prosa* (1915) i a *Al rodar del temps* (1946). Constató una evolució positiva pel que fa a la qualitat poètica, ja que si bé la dels inicis és més ingènua i més jovial, en totes dues hi predomina el sentiment i la presència d'esperit. En la poesia de la maduresa, Domènech defuig de la ingenuïtat per conferir una poesia més meditada, fruit de l'experiència, gens espontània i en algunes ocasions s'hi evidencia un cert recolliment espiritual.

Pel que fa al teatre, Domènech va escriure en un gènere que, si bé no va transcendir públicament, com és el cas d'*El Sant de la senyora Mercè* (1918) i *A Tientas* (1922), no va deixar de conrear. Ho demostren les obres inèdites trobades a l'arxiu personal, com són *Herències* i *Judith* malgrat no saber la data d'escriptura. En el teatre, també hi ha la intenció de posar en escena l'element moralitzador que constitueix l'eix vertebrador de l'obra: el matrimoni i la infidelitat a més de la temàtica de la dona com a ésser capaç de sobreposar-se per sortir endavant gràcies als estudis.

El descobriment de l'arxiu personal de Maria Domènech de Cañellas ha permès donar a conèixer molts aspectes desconeguts de l'autora que en aquesta tesi he presentat a bastament. Gràcies a la conservació de l'obra autobiogràfica i inèdita *Datas y recuerdos* (1946), que comento en un apartat extens, he pogut elaborar la seva biografia intel·lectual, recordar la seva activitat literària i social, i així confirmar que l'escriptora va ocupar un lloc destacat en els cercles intel·lectuals femenins de la primera meitat de segle XX.

Qualsevol obra de creació és la plasmació personal dels sentiments o pensaments que suscita la realitat que envolta cada individu i, per tant, és subjectiva; realitat i ficció, biografia i literatura formen dos parts essencials per a un estudi literari d'escriptores. El màxim homenatge que se li podria fer és la recuperació de la seva figura a través de la publicació de la seva biografia i les seves obres.

En aquesta tesi dedicada íntegrament a visibilitzar la figura de Maria Domènech hi ha dades objectives com les dates d'esdeveniments, de l'obtenció de càrrecs, conferències i publicacions; i dades interpretatives com poden ser l'explicació dels fets i dels sentiments dels quals s'extreu el pensament de la biografiada. Potser és atrevit afirmar que en les darreres pàgines de *DR* descobreixo una Maria Domènech reflexiva amb la seva vida i tranquil·la. Tranquil·la perquè tot i haver aconseguit alguns dels seus propòsits, la seva voluntat de reformar el país cap a una societat més culta, més protegida laboralment i més justa, sempre en favor de la dona, no va decebre aquells que la van conèixer.

La darrera aportació del treball ha estat trobar resposta al desconeixement que envoltava la figura de Domènech i que va sorgir al llarg del treball d'investigació de doctorat l'any 2005. Com he comprovat, Domènech va anar desplaçant el seu centre d'interès professional de Barcelona a Madrid. Si bé és veritat que des de Barcelona va anar treballant pel benestar social i laboral de les dones, també és cert que creia que exerciria més pressió des de Madrid en els aspectes legislatius. D'altra banda, la seva tasca social va assolir un reconeixement important per part d'alts càrrecs espanyols cosa que no succeïa a Barcelona precisament pel seu acostament ideològic amb els governants del moment. Maria Domènech va rebre la Medalla de Plata del Treball (1926) i la Medalla de Plata de la Creu Roja.⁷⁴⁶ Però el cas és que Domènech era allà, on es debatien les lleis i sorgien els plantejaments que havien d'establir un equilibri entre la dona, el treball i els seus drets. Domènech va ser una dona pragmàtica que va aprofitar les esclatxes legals per avançar en els seus objectius des d'una ideologia catòlica i de dretes.

En els estudis dels darrers vint anys hi ha hagut una certa tendència a biografiar des de dones intel·lectuals que van viure el tombant de segle XX (Josepa Massanés, Dolors Monserdà, Caterina Albert) fins a aquelles que van viure la Guerra Civil o el seu exili (Maria Aurèlia Capmany, Anna Murià). En el nostre cas, la biografiada és una intel·lectual d'ideologia conservadora i, en aquest sentit, representa una vessant dels estudis de gènere que no ha estat especialment cultivat. En altres mots, convé estudiar totes les protagonistes que, independentment de la ideologia que poguessin abraçar, van tenir un paper protagonista en la història de Catalunya i Espanya.

---

⁷⁴⁶ Ignorem l'any, però citem aquest reconeixement perquè ens consta en el CV escrit per ella mateixa.

Al llarg de la tesi es compleixen els objectius marcats en l'inici de la recerca. Tanmateix, aquest treball està obert a analitzar més a fons qualsevol aspecte literari o social que hagi de provocar un debat sobre les tendències ideològiques de l'autora.

BIBLIOGRAFIA

Les referències bibliogràfiques que exposo a continuació estan dividides en tres seccions.

La primera fa referència a les obres escrites per Maria Domènech ordenades per gènere literari i cronològicament. En cada un dels apartats, he inclòs, si s'escau, l'obra inèdita que correspon a cada gènere. Així, primer la novel·la publicada seguida de la inèdita, després la narració curta amb la seva corresponent obra inèdita, la poesia i finalment el teatre amb el seu apartat d'obra inèdita. En el cas dels escrits publicats a les revistes, cal dir que n'hi ha molts que he extret del material que l'autora tenia recollit en el seu arxiu personal i, per tant, de vegades no he pogut trobar l'article a la premsa de manera que he assenyalat (p.d.) (publicació desconeguda) i quan no ha estat possible trobar o deduir la data de publicació hem posat (d.d.) (data desconeguda). I, no he posat cap dada entre parèntesi quan no apareix ni el dia, el mes o el número de la revista.

En qualsevol cas, he cregut convenient posar totes les dades que em constaven i algunes que he pogut anar descobrint al llarg del treball i que han permès la citació de la referència bibliogràfica. També hi he inclòs la part d'articles que em semblen inèdits per no haver-los trobat publicats, fins avui, en cap revista o diari dels consultats, i per tant, desconeguts (d.d.). En el darrer apartat he llistat les obres de divulgació pertanyents a l'autora, ja fossin estudis o assaigs, tots ells publicats.

La segona secció fa referència a la bibliografia dels estudis sobre l'escriptora publicats fins avui.

La tercera secció conté la bibliografia general utilitzada al llarg de la tesi. Aquest apartat, l'he dividit en tres parts: a la primera hi ha llistats els llibres, capítols de llibres i tesis; a la segona part hi he inclòs la premsa consultada, i en la darrera part, els fons i arxius digitalitzats consultats.

1. Obres de Maria Domènech de Cañellas

1.1 Novel·la

1.1.1 Publicada

DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Neus*. Barcelona: Biblioteca Joventut, 1914.

— *Contrallum*. Barcelona: La Novela Nova, 1917.

— *Gripaus d'or*. Barcelona: La Novela d'Ara, 1919.

— *Él...* Barcelona: La Novela Femenina, 1921.

— *Herències*. Barcelona: Societat Catalana d'Edicions, 1925.

1.1.2 Inèdita

DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Transfiguración*, 1949.

— *El retrato de Águeda*, (d.d.).

1.2 Narració

1.2.1 Publicada

JOSEP MIRALLES [pseudònim de Maria Domènech]. «Caritat». *Occitania* [Tolosa-Barcelona] (juny de 1905).

— «Conseqüència». *La Tralla* (d.d.), (1906).

— «De petites...». *Or y Grana* (27 d'octubre de 1906).

— «Somni». *El Poble Català* (16 de febrer de 1908).

DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. «L'home fort». *Renaixement* (18 de febrer de 1911).

— «Esclat». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).

— «Salutació». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).

— «La missa major a vila». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).

— «Les Ermites». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).

— «Les fires». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).

— «Costums tarragonines». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).

— «La Moxa». *Feminal* (25 de febrer de 1917).

— «La Beleta». *Feminal* (28 d'octubre de 1917).

— «La Borda». *Catalana*. (21 de juliol de 1918).

— «L'Enterrament de la Xòmpia». *Catalana* (23 de maig de 1919).

— «La Presa». *Catalana* (30 d'abril de 1922).

— «El salt de la reina mora». *Catalana* (31 de gener de 1921).

— «Les clavellines de festa major». *Catalana* (28 de febrer de 1925).

DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Confidencias*. Barcelona: N.A.G.S.A., 1946.

1.2.2 Inèdita

DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. «Impressió» (d.d.).

- «Almoines i caritat» (d.d.).
- «Les costums» (d.d.).
- «Natura» (d.d.).
- «Lluernes» (d.d.).
- «Optimisme» (d.d.).
- «El fang tirat a terra rebot a la cara» (d.d.).
- «Full del carnet d'un jove amic» (d.d.).

1.3 Poesia

1.3.1 Publicada

JOSEPH MIRALLES [pseudònim de Maria Domènech]. «Tarda de febrer». *El Poble Català* (d.d.).

- «Les tres germanes. Balada». *Occitania* (setembre-octubre de 1905).
- DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. «Sonata de Mozart». *Pàtria* (d.d.).
- «A la nit lluminosa de la diada de Sant Joan». *Patria* (d.d.).
- «Recordança». *Catalonia* (d.d.).
- «Era que no et coneixia». *Feminal* (27 d'octubre de 1907).
- «Visió èpica». *Catalunya Nova* (2 de febrer de 1908).
- «Violes». *Feminal* (27 de juny de 1909).
- «Caritas». *Renaixement* (18 març de 1911).
- «Escomesa». *Renaixement* (25 de febrer de 1911).
- «Himne Etern». *Renaixement* (21 d'abril de 1911).
- «Les campanes del meu poble». *Renaixement* (12 d'octubre de 1911).
- «Crisantems». *Feminal* (24 de novembre de 1912).
- «Visió». *Diario de Tarragona* (22 de novembre de 1914).
- «Mireia». *Feminal* (30 de març de 1915).
- «Plany». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).
- «Vaguetat». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).
- «Record». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).
- «Inquietut amorosa». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).
- «Siluetes». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).
- «Hora Calda». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).
- «Rellotge de sol». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).
- «El papalló d'or». Dins *Vers i prosa*. Barcelona: Il·lustració Catalana, *Lectura Popular*. Biblioteca d'autors catalans, núm. 118 (1915).

- «Siluetes Urbanes: “Els super savis”, “Els super místics”, “La viuda rica”, “La viuda pobre”». *Ofrena* (5 de març de 1917).
  - «La santa mà». *Feminal* (29 d’abril de 1917).
  - «La missa major de l’infant». *Catalana* (31 d’octubre de 1921).
  - «El cap de dol». *Reus* (23 de febrer de 1928).
  - «La vermadora», Manuscrit 1182b, Biblioteca l’Abadia de Montserrat (25 de maig de 1945).
- DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Al rodar del temps*, Barcelona: N.A.G.S.A, 1946.

1.4 Articles

1.4.1 Publicats

JOSEPH MIRALLES [pseudònim de Maria Domènech]. «L’americanisme i l’ambient tarragoní». *Lo Camp de Tarragona* (d.d.).

- «Feina a fer i gens grollera». *Lo Camp de Tarragona* (d.d.).
  - «Lo sant de l’altar del meu poble». *Lo Camp de Tarragona* (d.d.).
  - «Les fulles caigudes a les Rambles». *Pàtria* (febrer de 1902).
  - «Lo malat crònic». *Lo Camp de Tarragona* (1906).
  - «Inauguració de l’Ateneu de Tarragona». *Lo Camp de Tarragona* (1906).
  - «No hi ha mal que per bé no vingui». *Serem* (11 de març de 1906).
  - «Quadret de costums tarragonines». *Lo Camp de Tarragona* (27 de març de 1906).
  - «Prec». *Lo Camp de Tarragona* (15 d’abril de 1906).
  - «(s.t)». *Homenatge dels catalans a Enrich Ibsen*. Barcelona: tipografia catalana (juliol de 1906).
  - «Una Tarragonina en defensa d’*Or y Grana*». *Or y Grana* (1 de desembre de 1906).
  - «Quelcom dedicat a la dona». *La Tralla* (15 de gener de 1907).
  - «Los petits touristes». *Lo Camp de Tarragona* (14 de gener de 1907).
  - «Bella conjunció». *El Poble Català* (2 de juny de 1909).
  - «Una obra molisadora». *La Cruz* (25 de juliol de 1909).
- DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. «Las Ferias» (p.d.) (d.d.).
- «Salutació». *L’estiuada* (19 de juliol de 1912).
  - «Les fires». *Renaixement* (d.d.).
  - «Las ferias». (p.d.) (d.d.).
  - «Les fulles caigudes a les Rambles». *Pàtria* (febrer de 1902).
  - «Les fulles caigudes a ciutat». *Renaixement* (1908).
  - «De Tarragona». *Feminal* (26 de juliol de 1908).
  - «El ben parlar». *La Veu de Catalunya* (3 de febrer de 1910).
  - «Sobre el futur congrés de la Tuberculosi». *La Veu de Catalunya* (23 d’abril de 1910).
  - «Barcelona-cine». *Renaixement* (1911).
  - «La lliga del Bon Mot a les escoles». *El Restaurador* (22 d’abril de 1911).
  - «Les ermites». *L’estiuada* (18 d’agost 1911).
  - «La missa major a vila». *L’estiuada* (28 de juliol de 1911).
  - «(s.t)». *Renaixement* (28 de setembre 1911).
  - «Les estrenes dels nostres infants». *Feminal* (31 de desembre de 1911).
  - «Salutació». *Lo Camp de Tarragona* (12 octubre de 1912).
  - «Remember». *Catalunya Nova* (22 de setembre de 1912).

- «El Balcó. Tricomia». *L'estiuada* (1 d'agost de 1913).
- «Any-Nou» (p.d.), (1 gener de 1914).
- «La inquietud literària». *El día Gráfico* (21 de juny de 1914).
- «Los niños de Ginebra». *La Vanguardia* (4 d'abril de 1916).
- «La educación en Suiza». *La Vanguardia* (9 de maig de 1916).
- «A la memòria d'Anton Isern». *Renovació* (octubre de 1916).
- «Palmira Ventós (Felip Palma) 1858-1916». *Ofrena* (2 de desembre de 1916).
- «A l'entorn d'un llibre fortament interessant». *La Veu de Catalunya* (8 de febrer de 1919).
- «Na Dolors Monserdà de Macià». *D'ací i D'allà* (abril de 1919).
- «La tia Munda». *El Correo Catalán* (4 de desembre de 1919).
- «Remembrança». *La Veu de Catalunya* (28 de març de 1920).
- «El hambre en Rusia. A las mujeres de España». *La Publicidad* (febrer de 1922).
- «Pasó carnaval». *La Publicidad* (4 de març de 1922).
- «La mujer catalana y los hambrientos rusos». *El Día Gráfico* (maig de 1922).
- «Impresiones». *Tarragona* (17 d'abril de 1923).
- «Impressions». *Tarragona* (5 de maig de 1923).
- «No habéis ganado». *El Noticiero Universal* (12 de gener de 1944).

1.4.2 Inèdits

DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. «A nuevo sol ruta nueva» (d.d.).

- «Hesiodo» (d.d.).
- «Humanisme» (d.d.).
- «Siluetes de ciutat» (d.d.).

1.5 Teatre

1.5.1 Representat

- DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *El sant de la senyora Mercè*. Teatre Català Romea, 1918.
- *A tientas*. Teatre Poliorama, 1922.

1.5.2 Inèdit

- DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Herències* (d.d.).
- *Judith* (d.d.).

1.6 Obra de divulgació publicada

- DOMÈNECH DE CAÑELLAS, Maria. *Constitución y finalidad de la Federación Sindical de Obreras*. Barcelona: Protectorado de la Federación Sindical de Obreras, 1912.
- *Influencia decisiva que la educación y la cultura de la esposa ejerce sobre el carácter y la conducta del marido y en consecuencia de los hijos*. Barcelona: Edición Popular de Divulgación; Llibreria Parera, 1916.

- . *Memoria de los trabajos hechos en Suiza sobre instituciones encaminadas a la protección, progreso moral y bienestar material de las obreras*. Barcelona: Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, 1917.
- . *El Profesionalismo y los Sindicatos*, Barcelona: Ramón Tobella Impresor, 1927.
- . *Memòria de las instituciones encomendadas a la protección y mejoramiento de la mujer blanca*. Barcelona: Societat Catalana d'Edicions (d.d.).

2. Obres sobre Maria Domènech de Cañellas

- CADENA, Josep M. «Dues col·laboracions de Maria Domènech de Cañellas “Joseph Miralles” al setmanari *Or y Grana*». Dins: *El temps sota control. Homenatge a F. Xavier Ricomà Vendrell*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, ps. 185-191.
- CAVALLÉ, Joan (1982). «Maria Domènech, Feminista?». *Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 17, 1982, ps. 18-28.
- CHARLON, Anne. *La condició de la dona en la narrativa femenina catalana (1900-1983)*, Barcelona: Edicions 62, 1990.
- MAS, Carme. «Aportacions a l'estudi de Maria Domènech a través de la correspondència amb Caterina Albert». Dins: *Paraula de dona. Actes del Col·loqui Dones, Literatura i Mitjans de Comunicació: del 26 al 29 d'abril de 1995*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, ps. 254-277.
- BARTRINA, Francesca. «Narradores». Dins: GODAYOL, Pilar (ed.). *Catalanes del XX*. Vic: Eumo Editorial, 2006, ps. 207-214.
- Diccionari de la literatura catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2008.

3. Bibliografia general

3.1 Llibres, tesis, capítols de llibres i articles

- AGUILERA SASTRE, Juan; LIZARRAGA VIZCARRA, Isabel. *De Madrid a Ginebra. El feminismo espanyol y el VIII Congreso de la Alianza Internacional para el sufragio de la Mujer*. Barcelona: Icaria Editorial, 2010.
- ALADERN, Josep [Cosme Vidal i Rosich]. *Alcover: Monografia Històrica*. Alcover, 1897.
- ALADERN, Josep (dir.). *Homenatge dels Catalans a Enrich Ibsen*. Barcelona: Tipografia Catalana, 1906.
- ALBERT i CORP, Esteve [et al]. *Les cinc branques (Poesia femenina catalana)*. Barcelona: Ed. Romero, 1975.
- ALBÓ MARTÍ, R. *Barcelona caritativa, benèfica y social*. Barcelona: Librería La hormiga de oro, vol. II, 1914.
- ALEU i RIERA, Dolors. *De la necesidad de encaminar por nueva senda la educación higiénico-moral de la mujer*. [En línia]. Disponible a: <<http://www.tdx.cat/handle/10803/2257.htm>>. [Darrera consulta: 13 de febrer 2013].
- AMADES, Joan. *Les millors llegendes populars*. Barcelona: Labutxaca, 2009.
- ARAGÓN BOMBÍN, Raimundo. «La inspección de trabajo en España». *Intervenció a Primer Congreso Iberoamericano de Derecho del Trabajo y Seguridad Social*

- sobre «La protección de la Salud y Seguridad en el Trabajo». Lleó, 10, 11 i 12 de setembre de 2008.
- ARCE JUAN, Mª Carmen. «El voto femenino». [En línea] Disponible a: <<http://www.mayores.uji.es/proyectos/proyectos/elvotofemenino.pdf>> [Darrera Consulta: 14 de febrer de 2014].
- ARDIT, Manuel; BALCELLS, Albert; SALES, Núria. *Història dels Països catalans (de 1714 a 1975)*. Barcelona: Edhasa, 1980.
- BABRA, Antoni. *Estudi de la Cultura Femenina segons Carme Karr, dins el catolicisme social de la primeria del segle XX*. RCaT, XXX/1, (2005), ps. 155-183.
- BALCELLS, A. *Trabajo industrial y organización obrera en la Cataluña contemporània (1900-1936)*. Barcelona: Laia, 1974.
- BALLESTEROS GARCIA, Rosa Maria. *Isabel Oyarzabal Smith*. Universidad de Málaga. [En línia]. Disponible a: <<http://www.historiamujeres.es/mujero.html#Oyarz.htm>>. [Darrera consulta: 23 de juny de 2012].
- BARBARÀ, Antoni; ROIG, J.M. «La guerra civil a Alcover i la repressió de postguerra». Valls: *Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 11 (juliol-setembre de 1980).
- BARRACHINA, Marie-Aline. «Maternidad, Femenidad, Sexualidad. Algunos aspectos de las Primeras Jornadas Eugénicas Españolas (Madrid, 1928 –Madrid, 1933)». *Hispania* [Madrid], vol. 64, núm. 218 (2004).
- BARTRINA, Francesca. *Caterina Albert/ Víctor Català. La voluptuositat de l'escriptura*. Vic: Editorial Eumo, col·lecció Capsa de Pandora, 2001.
- BLASCO HERRANZ, Immaculada. «Dones i activisme catòlic: l'Acció Catòlica de la Mujer entre 1919 i 1950». *Recerques*, núm. 51 (2005).
- BUTIÑÀ i JIMENEZ, Júlia. *Una visió de la dona catalana al segle XIX*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1982.
- CAÑELLAS, Dr. Francisco. *El arte de ser mamá*. Madrid: M. Aguilar, ed., 1928.
- CAPEL, R. M^a. *El trabajo y la educación de la mujer en España (1900-1930)*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1982.
- CAPMANY, Maria Aurèlia. *La Dona a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1971.
- . *Les sufragistes i la seva influència a Catalunya*. Dins: BOFILL, Mireia; PENELAS, Maria Lluïsa (dir.). *Almanac de la dona*. Barcelona: Edicions 62, 1991, ps. 63-66.
- CARBONELL, Neus. *La dona que no existeix*. Vic: Eumo Editorial, 2003.
- CAVALLÉ, Joan. «Maria Domènech, Feminista?» *Butlletí*. Alcover: Centre d'Estudis Alcoverencs, núm. 17 (1982).
- CHARLON, Anne. *La condició social de la dona en la narrativa femenina catalana (1900-1983)*. Barcelona: Edicions 62, 1990.
- COMAS i D'ARGEMIR, Dolors [et al]. *Vides de Dona. Treball, família i sociabilitat entre les dones de classes populars (1900-1960)*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular, Editorial Alta Fulla, 1990.
- COMELLES, Josep Maria; MARTIN, Eduardo. «Els hospitals de Catalunya». Dins: *Història, política, societat i cultura als Països Catalans*, vol. 7. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1966, ps. 244-245.
- Diario Oficial de la Exposición Internacional de Barcelona 1929*. Barcelona: [Diario Oficial de la Exposición Internacional Barcelona 1929-1930], núms. 2-20.
- DUCH PLANA, Montserrat. «Assembleistes, diputades i procuradores: dones en la res pública a l'Espanya del segle XX». *Estudis d'Història Agrària*. Vic: Eumo Editorial, núm. 17, 2004.

- DUPLAÀ, Cristina. «Les dones i el pensament conservador català contemporani». Dins: NASH, Mary. *Més enllà del silenci*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Comissió Interdepartamental de Promoció de la dona, 1988, ps. 173-189.
- DURAN LALAGUNA, Paloma. *EL voto femenino en España*. Madrid: Asamblea de Madrid, 2007.
- Exposición Internacional Barcelona 1929. Clasificación General*. Barcelona: Impremta de la casa Miquel-Rius, 1929.
- FOLGUERA, Pilar. *Historia de las mujeres en España*. Madrid: Síntesis, 1997.
- GARCIA, Amèlia. «L'esglèsia i el treball femení». Dins: Riquer Borja de (dtor.). *Història, política, societat i cultura als Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, vol. 8, ps. 180-181.
- GATELL, Cristina. *Dones d'ahir, dones d'avui*. Barcelona: Barcanova, Biblioteca bàsica d'història de Catalunya, 1993.
- GODAYOL, Pilar (ed.). *Catalanes del XX*. Vic: Eumo Editorial, 2006.
- GODAYOL, Pilar. «Bloomsbury i la biografia: “La reina Victoria” de Lytton Strachey en català». *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 21, 2014, ps. 43-55.
- GONZALEZ SUGRAÑES, M. *Mendicidad y beneficencia en Barcelona*. Barcelona: Heinrich y Cía, 1908.
- GRANDAS, M. Carmen. *L'exposició Internacional de Barcelona de 1929*. Barcelona: Ed. Els llibres de la Frontera. Col·lecció Coneguem Catalunya, núm. 21, 1988.
- INSTITUT NACIONAL DE PREVISIÓ. *Homenaje a la memoria del General D. José Marv y Mayer*. Madrid: Publicaciones del Instituto Nacional de Previsión, 1942.
- JULIÀ, Lluïsa [ed.]. *Frederic Mistral: Mireia*. Barcelona: Quaderns Crema, 2004.
- JULIO, Teresa. «Científiques». Dins: GODAYOL, Pilar [et al.]. *Catalanes del XX*. Vic: Eumo Editorial, 2006.
- JUNTA DE AMPLIACIÓN DE ESTUDIOS E INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS. *Memoria correspondiente a los años 1916 y 1917*. Madrid: Imp. De Fortanet, 1918.
- JUTGLAR, Antonio. *Història crítica de la burguesia a Catalunya*. Barcelona: Dopesa, 1972.
- LAGUNA GONZALEZ, Mercedes. «La escritura autobiogrfica». *Revista Lidaraja. Revista de estudios interdisciplinarios*, núm. 3 (setembre de 1995).
- MACIAS ROQUETA, Aida. *Los escritores catalanes de 1859 a 1930. El cas de Maria Domènech de Canells*. Treball de recerca de doctorat (no publicat). Vic: Universitat de Vic, 2005.
- McDONOGH, Gary Wray. *Las buenas familias de Barcelona. Historia social poder en la era industrial*. Barcelona: Omega, 1989.
- MAS i MORILLO, Carme. *Dolors Monserdà. La voluntat d'escriure*. Tarragona: Arola Editors, 2006.
- MAS, Carme. «Aportacions a l'estudi de Maria Domènech a través de la correspondència amb Caterina Albert». Dins: *Paraula de dona. Actes del Col.loqui Dones, Literatura i Mitjans de Comunicació: del 26 al 29 d'abril de 1995*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997.
- MAS, Matilde; GOERLICH, Francisco; AZAGRA, Joaquín (et.al). *Actividad y territorio. Un siglo de cambios*. València: IVIE, 2007.
- MATHEU, Roser. *Quatre dones catalanes*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1972.
- MINISTERIO DE TRABAJO E INDUSTRIA. *El Trabajo a Domicilio*. MADRID: Impremta Zoila Ascasibar y Companyía, 1927.
- MIRACLE, Josep. *Víctor Català*. Barcelona: Editorial Alcides, vol.7, 1963.

- MUÑOZ PAIRET, Irene. *Epistolari de Víctor Català*. Barcelona: Curbet Edicions, volums I (2005) i II (2009).
- MONLAU, Felip Pere. *Nociones de higiene doméstica y gobierno de la casa para uso de las escuelas de primera enseñanza de niñas y colegios de señoritas*. Madrid: Imprenta de M. Rivadeneyra, (3era. ed.), 1867.
- NASH, Mary. *Mujer, familia y trabajo en España (1875-1936)*. Barcelona: Anthropos, 1983.
- . «El feminisme català i presa de consciència de les dones». Barcelona: Revista de Literatures, núm. 5 (segona època) (2007).
- PALAU, Montserrat. «Identitat de Gènere de les dones catalanes a l'inici del segle XX». Dins SUNYER, Magí, PUJADAS, Roser i POY, Pere (eds). *Literatura i identitats*, Valls, 2004.
- PAULÍS, Joan. *Las obreras de la aguja*. Barcelona: Ibérica, 1913.
- PÉREZ-BASTARDAS, Alfred. *Els republicans nacionalistes i el catalanisme polític: Albert Bastardas i Sampere (1871-1944)*. Barcelona: Edicions 62, 1987.
- PINYOL TORRENTS, Ramon. «Les escriptores catalanes vuitcentistes i la traducció». Revista de traducció: Quaderns. Barcelona: UAB, 2006, núm. 13. [En línia]. Disponible a: <<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsTraduccio/article/view/51662>>. [Darrera consulta: 13 de juny de 2013].
- PUERTAS i NOVAU, Silvia. «Pautes de comportament envers el treball i trajectòries de vida: el treball de l'agulla a Barcelona». Barcelona: Facultat de Geografia i Història, tesi de llicenciatura dirigida per Mary Nash, 1989.
- PUIGVERT i SOLÀ, Joaquim M., «Els metges higienistes i les topografies mèdiques». Dins: *Recerques: història, economia, cultura*. Barcelona: Curial, núm, 35, 1997.
- RADUÁ, Enric Octavi. *Necessitat d'atendre l'aspecte mèdic-higiènic del treball a domicili*. Comunicació al Primer Congrés Català del treball a domicili. Barcelona 17-20 de maig de 1917. Barcelona : Las Artes Gráficas, 1917.
- REAL, Neus. *El Club femení i d'esports de Barcelona, plataforma d'acció cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia Montserrat, 1998.
- Régimen de salarios para el personal mercantil de administración y de oficina de Barcelona y su provincia*. Barcelona: Librería Castells, 1941.
- RIQUER, Borja de. «La societat catalana». Dins: *El temps del Modernisme. Cicle de Conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1979/1980*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985.
- ROIG ROSICH, Josep M., «Catalanisme, Anticatalanisme i Obrerisme, 1900-1930». Dins Manel Risques (dir.), *Història de la Catalunya Contemporània. De la Guerra del Francès al nou Estatut*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana/ Mina, 2006.
- . «La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: 1923-1930: un assaig de repressió cultural». Barcelona: Universitat de Barcelona, Departament d'Història Contemporània, 1990. Tesi doctoral.
- ROVIRA i GOMEZ, J-Salvador. «Els Suelves vuitcentistes». *Estudis Altafullencs*, 31, ps. 109-124. [En línia]. Disponible a: <<http://www.raco.cat/index.php/EstudisAltafulla/article/view/204892>>. [Data consulta: 23 de novembre de 2013]
- ROVIRA i RIVAS, F. «Obra d'assistència mèdica de l'«Institut de la dona que treballa» organisme de la Caixa de pensions per a la vellesa i estalvi». [En línia]. Disponible a: <<http://taller.iec.cat/cmibllc/fons/4/04.02.084.pdf>>. [Darrera consulta: 30 de setembre de 2013].

- SARASÚA, Carmen. «Una política de empleo antes de la Industrialización: paro, estructura de la ocupación y salarios en la obra de Campomanes». Madrid: Instituto de estudios fiscales, 2004.
- SCANLON, Geraldine. *La polèmica feminista en la España contemporània (1868-1974)*. Barcelona: Edicions AKAL, 1986.
- SEGURA, Isabel; SELVA, Marta. *Revistes de dones 1846-1935*. Barcelona: Edhasa, 1984.
- TAVERA, Susana. *Federica Montseny. La indomable*. Barcelona: Temas de Hoy, 2005.
- TORRENT, Joan; TESIS, Rafael. *Historia de la prensa catalana*, vols.1 i 2. Barcelona: Bruguera, 1966.
- TOMÀS, Margalida. *La trajectòria intel·lectual de Maria Antònia Salvà*. Lluçmajor: Ajuntament de Lluçmajor, Papers de L'Allapassa, 1991.
- TRINE, Waldo. *Renovación social*. Barcelona: Llibreria Parera, 1918.
- TURIN, Yvonne. *La educación y la escuela en España (de 1874 a 1902)*. Madrid: Aguilar, 1967.
- VICTOR CATALÀ. *Mosaic III: Impressions literàries sobre temes domèstics*. Barcelona: Editorial Dalmau, 1946.
- VIDAL, Plàcid. *El convencionalisme de la vida*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1972.
- VIDAL, Plàcid. *L'assaig de la vida*. Barcelona: Ed. Estel, 1934.

3.2 Premsa periòdica consultada

- ABC (1931).
- Diario de Tarragona* (1908-1912, 1914, 1915, 1918).
- El Adelanto* [Salamanca] (1920).
- El Día Gráfico* [Barcelona] (1922,1934).
- El Diluvio* [Barcelona] (1920).
- El Heraldo* [Madrid] (1919).
- El Noticiero Universal* [Madrid] (1919).
- El Pirineu Català* [Ripoll] (1915).
- El Restaurador* (1911).
- Feminal* (1907-1917).
- Gent Nova* [Badalona] (1915).
- La correspondencia de España: diario universal* (1912).
- La Cruz* [Tarragona] (1902, 1910).
- La Libertad* [Madrid] (1930).
- La Tralla*. [Barcelona] (1907).
- La Vanguardia* (1910, 1916, 1929, 1950).
- Las Noticias* (1931).
- L'estiuada* [Sant Hilari] (1912-1914).
- Libertad* [Madrid] (1927).
- Lo Camp de Tarragona* (1906-1908).
- Or y Grana* (1906-1908).
- Renaixement* (1911).
- Reus* (1928).
- Tarragona* (1920-1926).
- Teatre català* (1914).

3.3 Fons i arxius

Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona.

Arxiu Històric de Tarragona.

Biblioteca de Catalunya.

Biblioteca de Girona.

Biblioteca de Montserrat.

Biblioteca de la Universitat de Barcelona.

Biblioteca de la Universitat de Girona.

Biblioteca Digital Hispánica. [En línia]. Disponible a:

<<http://www.bne.es/es/Catalogos/BibliotecaDigitalHispanica/Inicio>>.

Biblioteca Virtual de Prensa Histórica. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.

[En línia]. Disponible a: <<http://www.prenahistorica.mcu.es>>.

Biografías y vidas. [En línia]. Disponible a: <<http://www.biografiasyvidas.com>>.

Bloc de dret de la UB. Llei de la cadira. [En línia]. Disponible a: <http://bloccdedret.ub.edu/2011/10/10/la-ley-de-la-silla-de-1942>. [Darrera consulta: 17 de gener 2013].

Arxiu Nacional de Catalunya. CASTAN RANCH, Amèlia. Fons ANC1-382/ISIDRE GOMÀ i TOMÀS (CARDENAL GOMÀ).

Centre d'Estudis alcoverencs.

Diccionari de biogràfic de dones. Generalitat de Catalunya, Consell de Mallorca i Xarxa Lluís Vives. [En línia]. Disponible a: <<http://www.dbd.cat>>.

Fons del Museu Alcover.

Hemeroteca digital de la Biblioteca de Catalunya. [En línia]. Disponible a: <<http://www.bnc.cat/Fons-i-col-leccions/Fons-digitalitzats>>.

Prensa digitalitzada de Tarragona. [En línia]. Disponible a: <http://www.tarragona.cat/patrimoni/fons-documentals/biblioteca-hemeroteca/hemeroteca-1/premsa-digitalitzada-1>.

Tesis doctorales en Red. [En línia]. Disponible a: <<http://www.tdx.cat/>>.

CRONOLOGIA

- 1874 El 21 d'Agost a les dues de la matinada, neix Maria Ana Rafaela Domènech i Escoté en la casa pairal de la plaça Major d'Alcover coneguda com Casa Miralles.
- 1875 El 5 d'abril, mor el seu pare Josep Domènech.
- 1877 Mor l'avi patern Francesc Domènech. Maria Domènech i la seva mare Rosa Escoté es traslladen a viure al carrer Governador González de Tarragona.
- 1884 Ingressa al col·legi de les Carmelites i aprèn les primeres lletres del llibre *El educador de las niñas*.
Es traslladen a la Rambla de Sant Joan, al costat de la catedral.
- 1886 Deixa el col·legi i rep classes particulars del filòsof Dr. Tomàs Sucona, llicenciat en Lletres i doctor en Teologia.
La seva mare li regala un piano i l'apunta a classes amb el professor mossèn Joan Roca.
Rep classes de pintura amb el pintor Hermenegildo Vallvé.
- 1893 Intervé en la iniciativa de fundar la «Escuela de Institutrices y otras carreras para la mujer» de Barcelona.
- 1894 Es casa amb el metge tarragoní Francesc Cañellas i Elías.
- 1895 Neix Francesc Cañellas i Domènech.
- 1897 Neix Maria Cañellas i Domènech.
- 1902 El mes de febrer publica la narració breu titulada «Fulles caigudes a les Rambles» al diari *Pàtria* distribuït a Tarragona i a Barcelona.
Signa Maria Domènech de Cañellas en nom de Joseph Miralles: «Impressions íntimes de Joseph Miralles publicades per Maria Domènech de Cañellas».
A partir d'aquesta data i fins l'any 1909, signarà amb el pseudònim de Josep(h) Miralles.
L'octubre va ser nomenada vocal de la Junta Provincial d'Instrucció Pública en concepte de mares de família juntament amb Pilar de Suelves i Oliva.
- 1904 Publica a *Lo Camp de Tarragona* un article sobre la decadència de la música religiosa.
El 20 de setembre envia la primera carta dirigida a Víctor Català⁷⁴⁷ per presentar-se i confessar la seva admiració literària i moral, tot i que encara

---

⁷⁴⁷ MAS, Carme. «Aportacions a l'estudi de Maria Domènech a través de la correspondència amb Caterina Albert» dins *Paraula de dona. Actes del Col·loqui Dones, Literatura i Mitjans de Comunicació*:

no la coneix personalment. Signa amb el seu nom de casada: Maria Domènech de Cañellas.

- 1905 El juny publica a *Occitania* la narració breu «Caritat».
- 1906 El dia 11 de març publica al diari Tarragoní *Serem*, l'article «No hi ha mal que per bé no vingi».
- El 27 de març publica a *Lo Camp de Tarragona* la narració breu «Quadret de costums tarragonines».
- L'abril publica a *Lo Camp de Tarragona* l'article patriòtic «Prec».
- El juliol publica en un fulletó de Barcelona, un article en homenatge a Enric Ibsen.
- El mes d'octubre assisteix al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana per perfeccionar l'escriptura en llengua catalana.
- El 27 d'octubre publica a *Or y Grana* el conte «De petites».
- L'1 de desembre publica a *Or y Grana* una entrevista fictícia titulada «Una tarragonina en defensa d'Or y Grana».
- Escriu un article a *Lo Camp de Tarragona* sobre la inauguració de l'Ateneu de Tarragona.
- Publica al calendari *La Tralla* una narració titulada «Conseqüència».
- 1907 El 14 de gener publica a *Lo Camp de Tarragona* l'article «Los petits touristes».
- El 15 de gener, publica a *La Tralla* l'article «Quelcom dedicat a la dona».
- El 23 de març escriu una carta dirigida a Víctor Català⁷⁴⁸ demanant-li que li contesti si voldria rebre-la o no. Sembla que la primera carta no va ser resposta.
- El 5 d'abril escriu una carta dirigida a Caterina Albert i Paradís expressant la seva alegria per haver-la respost i l'avisava que anirà a fer-li una visita al seu domicili de Barcelona.
- Col·labora a la tómbola de beneficència de les dones que presideix Dolors Monserdà.
- El 27 d'octubre publica a *Feminal* una cançó: «Era que no et coneixia».
- Membre de les Juntes d'Instrucció Pública i Protecció a la Infància de Tarragona.
- 1908 El 16 de febrer publica a *El Poble Català* la narració «Somni».
- El 27 de juliol com a corresponsal tarragonina de la revista *Feminal* publica «De Tarragona» un article sobre la seva ciutat.
- Publica a la revista *Renaixement* l'article «Les fulles caigudes a Ciutat».
- Vocal de la junta de la Lliga del Bon Mot.
- Vocal de la junta de «Primera enseñanza de Tarragona».
- Vocal de la junta de «Protección a la infancia».

---

del 26 al 29 d'abril de 1995. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, ps. 254-272. L'estudi inclou 17 cartes que Maria Domènech va enviar a Caterina Albert entre 1904 i 1931.

⁷⁴⁸ Carta cedida per la professora Núria Nardi, trobada a l'Arxiu-Museu Víctor Català no inclosa en el treball de Carme Mas.

- 1909 El 9 de maig escriu una carta dirigida a Caterina Albert⁷⁴⁹ per demanar-li el seu retrat per encàrrec de Carme Karr per posar-lo a la portada de *Feminal*.
 El 17 de maig escriu una carta dirigida a Caterina Albert per elogiar la seva decisió d'enviar un escrit a la revista *Feminal*, malgrat la negativa d'enviar el seu retrat perquè fos publicat.
 El 2 de juny publica a *El Poble Català* l'article «Bella conjunció» sobre la dona.
 El 27 de juny publica el poema «Violes» a la revista *Feminal*.
 El 25 de juliol publica al diari *La Cruz* de Tarragona l'article «Una obra molisadora» sobre la darrera obra de Dolors Monserdà *Estudi Feminista*. Deixa de signar els seus escrits amb pseudònim.
- 1910 El 3 de febrer publica a *La Veu de Catalunya* l'article «El ben parlar».
 El 12 de febrer fa una conferència a Barcelona en pro de la dona amb el tema: «La mujer extranjera en España».
 El 23 d'abril publica a *La Veu de Catalunya* l'article «Sobre el futur congrés de la tuberculosi» com a vocal del comitè de Dames del Primer Congrés Espanyol-Internacional de la Tuberculosi.
 Al juny, la família Cañellas-Domènech es traslladen a viure a Barcelona al primer pis de la plaça Universitat, núm. 7.
 El 4 de juny escriu una carta dirigida a Caterina Albert per demanar-li que escrigui algun article d'opinió per poder llegir en les conferències que organitza la Lliga del Bon Mot.
 Al setembre assisteix al Primer Congrés Espanyol de la Tuberculosi a Barcelona.
 Vicepresidenta Tercera de la Federació Femenina contra la Tuberculosi, presidida per Leonor Canalejas de Farga.
- 1911 El 18 de febrer publica a la revista *Renaixement* la narració breu «L'home fort».
 El 25 de febrer publica a la revista *Renaixement* el poema «Escomesa».
 El 18 de març publica a la revista *Renaixement* el poema «Caritas».
 El 23 de març, com a membre de la Lliga del Bon Mot, imparteix una conferència al Centro Obrero de Sants sobre la degradació de la llengua i l'ús de paraules grolleres.
 El 22 d'abril publica a la revista *Restaurador* de Tortosa l'article «La Lliga del Bon Mot a les escoles».
 El 29 d'abril publica a la revista *Renaixement* el poema «Himne Etern».
 El 28 de juliol publica al diari de Sant Hilari Sacalm *L'estiuada* l'article «La Missa Major a Vila».
 El 17 d'agost, publica al diari de Sant Hilari Sacalm *L'estiuada* l'article «Les Ermites».
 El 31 de desembre s'encarrega de la secció «Les estrenes de nostres infants» a la revista *Feminal* on surten els retrats dels seus fills Francesc i Maria.

---

⁷⁴⁹ Aquesta carta (9 de maig) i la següent (17 de maig), les va trobar la doctora Irene Muñoz a l'Arxiu-Museu Víctor Català i no estan incloses en el treball de Carme Mas.

Fa la seva primera conferència en representació de la Junta de Dames de la Lliga contra la Tuberculosi a Girona, en una repartició de premis a les mares que havien alletat els seus fills durant més temps.

Membre de la Comissió Interina de Corporacions de la Junta Antituberculosa de la Protecció de Mares Pobres i de la Creu Roja.

1912 El 25 de febrer, dóna una conferència amb el tema «Constitución y finalidad de la Federación Sindical de Obreras» a Foment del Treball Nacional.

El mes de maig viatja a Madrid per protagonitzar conferències a l'Ateneu de Madrid i al «Centro de Hijos de Madrid» amb el tema: «Acción Social».

Aprofita l'estada a Madrid per tenir audiència amb la S.M la Reina Victòria Eugènia. Hi va acompanyada de la marquesa d'Ugena.

El novembre funda la Federació Sindical d'Obreres al carrer Fortuny núm. 2 de Barcelona.

Durant aquest any dóna conferències a diverses escoles públiques sobre «Lliçons d'higiene preventiva de la tuberculosi».

Publica dos articles: «Any-nou» i «Salutació».

1913 Amb motiu de les Festes de Maig, és convidada d'honor a les festes de les associacions catòliques de Sarrià on hi fa un discurs.

1914 Publica la novel·la *Neus*, Biblioteca Joventut.

El 21 de juny publica a *El Día Gráfico* l'article «La inquietud literària» sobre l'escriptor Miquel dels Sants Oliver.

Participa en els Congrés de l'Habitació Popular.

1915 El 25 de febrer mor la seva mare Rosa Escoté de Badia a causa d'una embòlia cerebral.

Guanya un accèssit als Jocs Florals amb el poema «Mireia» i la revista *Feminal* i el diari *El Pirineu Català* li publiquen el poema.

Publica a *Lectura Popular*, col·lecció de la revista *Il·lustració Catalana*, un recull de poesies i narracions breus titulat *Vers i Prosa*.

1916 A principis d'any, demana a la Junta d'Ampliació i d'Estudis i Investigacions Científiques de Madrid una beca per estudiar a l'estranger.

El 4 de febrer pronuncia un discurs a l'Ateneu Barcelonès, en el marc del «Cursillo de Educación Femenina», sota el títol: «Influencia decisiva que la educación y la cultura ejercen sobre el carácter y conducta del marido y como consecuencia de los hijos».

Al març viatja a Suïssa amb la seva filla gràcies a la concessió de la beca d'investigació que havia demanat a principis d'any.

A Suïssa s'apunta a un curset de filosofia impartit pel Dr. Charles Verner i assisteix a un Congrés de Treball a Domicili.

El 7 d'abril publica a *La Vanguardia* l'article «Los niños de Ginebra». Article escrit el 28 de març des de Ginebra.

El 9 de maig publica a *La Vanguardia* l'article «La educación en Suiza». Article escrit des de Zurich.

El 15 de juny torna de Suïssa.

A l'octubre escriu una article en memòria d'Anton Isern.

Dóna una conferència al casal Hostatge de l'Agrupació Feminal amb el tema: «Actuació de la dona en els grans problemes de la Pàtria».

Al desembre publica a *Ofrena* un article amb motiu de la mort de Palmira Ventós (Felip Palma), narradora i dramaturga.

- 1917 El 27 de febrer publica a *Feminal* un conte titulat «La Moixa».
- El 5 de març publica a la revista *Ofrena* quatre poemes amb el títol «Siluetes Urbanes».
- El 29 d'abril publica a *Feminal* el poema «La Santa Mà».
- Els dies 17, 18 i 19 de maig participa en el 1er Congrés Català del Treball a Domicili amb l'objectiu de fixar el salari mínim a les indústries a domicili com a vocal de l'Exposició del Treball a Domicili al Museu Social de Barcelona.
- El 19 de maig, escriu una carta a Caterina Albert per demanar-li si sap qui era el director de la *Novela Nova* i pregar-li que contribueixi a la donació de llibres per a la biblioteca de la Federació Sindical d'Obreres.
- El 4 de juliol, escriu una carta dirigida a Caterina Albert agraint-li la donació de llibres i la còpia rebuda d'un parlament presidencial recent.
- El mes d'octubre publica la novel·la breu *Contrallum*.
- El 28 d'octubre publica a *Feminal* la narració breu «La Beleta».
- Publica la memòria d'investigació a Suïssa: *Memoria de los trabajos hechos en Suiza sobre Instituciones encaminadas a la protección, progreso Moral y Bienestar material de las obreras*.
- 1918 El 22 de febrer escriu una carta dirigida a Caterina Albert per demanar-li una ressenya de la seva biografia per encàrrec de Leonor Serrano per fer una antologia d'escriptors catalans.
- L'1 de març escriu una carta dirigida a Caterina Albert desitjant-li que es millori de salut i que per aquesta raó s'ha permès de fer la biografia que li demanava Leonor Serrano.
- El 17 de març dóna una conferència a Sant Andreu a l'entitat «El Progreso» amb el tema: «La dona en els evolutius moments actuals».
- Viatja a Madrid per lliurar un informe sobre el treball a domicili.
- Col·labora a l'Institut de Reformas Sociales de Barcelona (1903).
- Primera Inspectora Auxiliar de Treball d'Espanya.
- El 6 d'abril estrena l'obra de teatre *El Sant de la senyora Mercè*.
- 1919 Al febrer, publica a *La Veu de Catalunya* l'article «A l'entorn d'un llibre fortament interessant» sobre un llibre publicat titulat *Per a quan s'és mare*.
- Escriu tres cartes (5 de juny, 14 de juny i 1 de juliol) a Caterina Albert referents al actes d'homenatge a Dolors Monserdà, morta el dia 31 de març.
- Publica la novel·la *Els Gripaus d'or*.
- L'abril, publica a la revista *D'ací i d'allà* l'article «Na Dolors Monserdà de Macià, humil homenatge d'amor i devoció».
- Intervé en la iniciativa de fundar de l'Escola d'Infermeres.
- El 4 de setembre, publica a *El Correo Catalán* dins la «Secció Literàries», el conte «La tia Munda».
- 1920 Al març, publica a *La Veu de Catalunya* l'article «Remembrança».

El mes de juny viatja a Madrid per donar una conferència amb el tema «Valores individuales».

El mes de juny Maria Cañellas acaba els estudis de violí i d'infermera.

El 12 d'agost, escriu una carta dirigida a Catalina Albert per elogiar la seva condició d'escriptora i per demanar-li que escrigui més.

L'1 de desembre, escriu una carta dirigida a Caterina Albert per expressar-li que ella i la Isabel Oyarzábal estan interessades en la traducció al francès de *Solitud*.

Participa als Congressos de Penitenciaris.

Imparteix una conferència sobre «Cultura i Civisme» a Barcelona amb el tema «Importància Moral del Congrés Feminista a Ginebra».

1921 El 13 de març dóna una conferència a Vilanova i la Geltrú amb el tema: «Actuacions pròpiament moralitzadores».

El 18 de novembre escriu una carta dirigida a Caterina Albert per demanar-li col·laboració literària a la revista *Color*.

A l'octubre, el fill Francesc Cañellas es llicencia en Medicina.

Participa als Congressos de Mutualista.

Elabora un escrit per a una revista americana titulat: «Misión Social de la mujer».

Presenta la conferència «El Sufragi Femení» al Club Femení d'Esports de Barcelona.

Dóna una conferència al Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria sobre la pobresa a Barcelona.

Publica la novel·leta breu en castellà *Él...*, per encàrrec de Tallers Gràfics.

1922 El febrer, publica al diari *La Publicidad* l'article «El hambre en Rusia. A las mujeres de España».

El 4 de març, publica a *La Publicidad* l'article «Pasó Carnaval».

Al maig, publica a *El Día Gráfico* l'article «La mujer catalana y los hambrientos rusos».

Col·labora a la revista *Color*.

Publica a la col·lecció *En Patufet* el recull de poesies «El raig de la font».

Vocal del Patronat de Previsió de Catalunya i Balears.

Estrena al teatre Poliorama l'obra de teatre *A Tientas*.

1923 Els dies 15 i 16 de desembre se celebra el Congrés de Beneficència i dóna la conferència «El jornal tipo de la mujer» al Círculo de Estudios de la Acción Católica de la Mujer.

Vocal de la Junta d'Abastaments.

Participa en la iniciativa de fundar l'Escola d'Infermeres a Barcelona.

Renova el càrrec de vocal del Patronat de Previsió de Catalunya i Balears.

Rep la Medalla de Plata del Treball.

1924 El 13 d'abril dóna una conferència a l'associació d'alumnes de l'Escola Industrial de Vilanova amb el tema: «Avantatges del professionalisme en la vida econòmica dels pobles».

- 1925 Publica la novel·la *Herències*.
El 10 de setembre escriu una carta dirigida a Caterina Albert per demanar-li que li torni a enviar la carta anterior en què elogiava la seva novel·la *Herències* perquè l'ha perdut.
Dóna a conèixer la preparació del seu llibre *El Profesionalismo y los Sindicatos* a l'Ateneu de Barcelona i a l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú.
- 1926 L'1 de febrer escriu una carta dirigida a Caterina Albert per saber si tenia donada l'exclusiva de la traducció al castellà de *Solitud*, perquè a través de l'editor Balaguer en voldria fer una edició econòmica per difondre per Espanya.
El 10 d'octubre visita la reina Victoria Eugènia al Palau de Pedralbes. En la visita l'acompanya una obrera.
- 1927 Publica *El profesionalismo y los sindicatos*.
El 22 de novembre publica a *La Vanguardia* l'article «Profesionalismo y los Sindicatos».
Vocal de la Comissió Revisora Parital del Patronat de Previsió de Catalunya i Balears.
- 1928 El 23 de febrer publica al diari *Reus* l'article: «Els poetes camperols: Maria Domènec de Canyellas». Hi apareixen els poemes de l'autora: «Mireia», «Record», «Inquietud amorosa» i «Cap de dol».
Mor el marit de Maria Domènec, Dr. Francesc Cañellas i Elías, metge-tocòleg.
- 1929 Del 16 al 19 d'octubre forma part del Comitè de Senyores del «VI Congrés anual de la Fédération Internationale des Unions Intellectuelles» juntament amb Carme Karr i María López Sagredo, entre d'altres.
El novembre assisteix al I Congrés Catòlic de Beneficència Nacional com a vicepresidenta de la secció III «Família i Beneficència».
El 30 de novembre Maria Domènec assisteix a la inauguració d'una segona Oficina Internacional del Treball al Palau de Victòria Eugènia de Barcelona (la primera s'havia obert el 1919 a Ginebra).
Forma part del Jurat Internacional de Recompenses de l'Exposició Internacional de Barcelona.
Dóna una conferència al Centre de Dependents de Comerç i de la Indústria de Terrassa.
Assisteix al «Congreso Internacional de Historia de España» a Barcelona.
- 1930 Es torna a publicar a *D'ací i d'allà* el poema «Mireia».
Presideix l'agrupació Pro monument Concepción Arenal de Barcelona i lliura la recaptació de 1.549 pessetes a la comissió executiva «Pro Monumento Concepción Arenal» de Madrid per a la col·locació del monument en homenatge a l'escriptora gallega.
- 1931 El 28 de març, escriu una carta dirigida a Caterina Albert manifestant el temor que li fa la publicació de la poesia «Benaventurats» de Domènec per la semblança amb la narració *Conversió* de Català, ambdós sobre la setmana

tràgica succeïda l'any 1909. Li demana consell i li pregunta si és millor publicar o no la poesia.

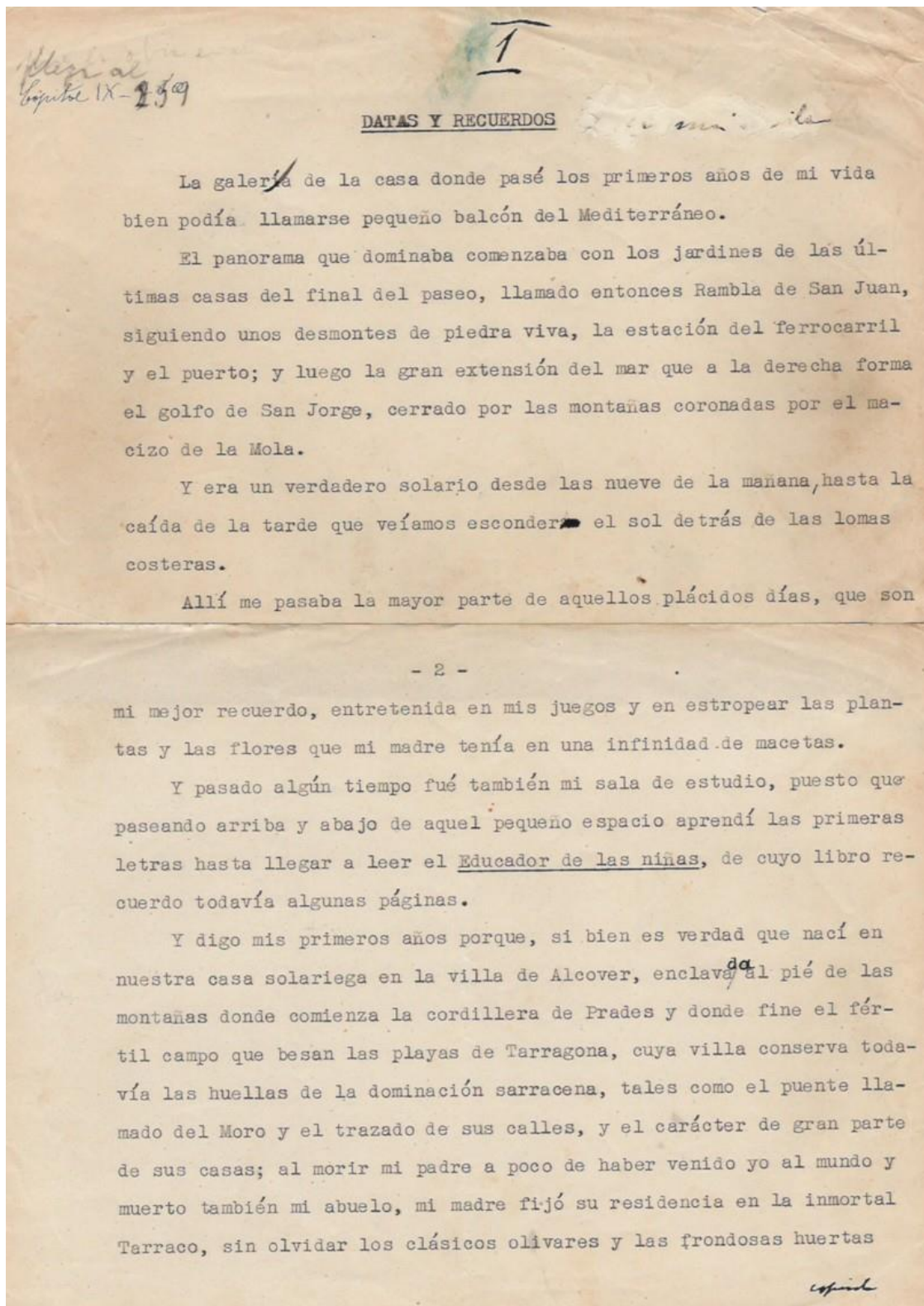
El 15 de maig dóna una conferència a Barcelona amb el tema: «El trabajo a domicilio en la organización corporativa».

Vocal regional del Patronat de Previsió de Catalunya i Balears.

- 1933   Congrés de Medicina i Seguretat del Treball a Bilbao.
- 1934   El 4 de juliol, el diari *El Día Gráfico* publica tota una pàgina titulada «Una obra ejemplar: la Federación Sindical de Obreras» amb fotografies de la institució.
- 1935   El 27 de juny dóna una conferència a la Societat d'Estudis Econòmics al local de Foment del Treball Nacional amb el tema: «El treball a domicili, problema social i econòmic».
- 1939   Com a inspectora de treball a domicili, emet un informe sobre «El trabajo de la mujer en taller y domicilio».
- 1942   Dóna una conferència a l'Hospital Clínic dirigit «A las Divulgadoras y Matadoras de la Falange» sobre lleis socials a partir de quatre punts importants: «Contrato de trabajo, antecedentes del trabajo, sindical, magistratura del trabajo».
- Com a membre de l'agrupació «Pro Concepción Arenal» de Barcelona el juliol escriu la seva biografia.
- 1943   El mes de juliol dóna una conferència amb el tema «El trabajo a domicilio en relación con los accidentes de trabajo».
- 1944   El 12 de gener publica a *El Noticiero Universal* l'article «No habéis ganado».
- 1945   El dia 30 de gener dóna una conferència a l'Escola Municipal d'Arts i Oficis de la Dona titulada «La joia de viure».
- 1946   Publica el llibre de poesies *Al rodar del temps*.
Publica un llibre de narracions en castellà amb el títol *Confidencias*.
Escriu l'obra autobiogràfica inèdita *Datas y recuerdos*. Inacabada.
- 1949   Escriu la novel·la inèdita *Transfiguración*.
- 1951   Es va fer un Seminari de Psicoteràpia a Barcelona on s'hi feia un «Curs de Clínica y Psicoteràpia de la Neurosi».
- 1952   El 27 de gener, mor Maria Domènech i Escoté.
Deixa inèdits nombrosos articles, la novel·la *El retrato de Águeda* (d.d.), l'obra de teatre *Herències* (d.d.), *Judith* (d.d.), entre d'altres.

ANNEXOS

Els annexos que presento a continuació són una petita mostra de l'activitat de Maria Domènech de Cañellas; reflecteixen la seva obra inèdita la qual espero donar a conèixer ben aviat perquè tothom que ho desitgi, pugui aprofundir en algun aspecte interessant de la seva obra.

pueblerinas, distantes solamente 30 kilómetros de nuestra nueva casa.

De mi padre sé que era hombre culto y exquisito, de carácter bondadoso y afable, y que en las horas que le dejaban libres sus ocupaciones se dedicaba a la música, formando un terceto con su primo, el notario del pueblo y el organista, siendo ancestral en nuestra familia la señalada afición a la música, llegando al extremo de que a los hijos de los jornaleros de la casa, a más de obligarles a ir a la escuela, se les obligaba a ir a lección de música hasta los doce años.

De mi abuelo sé que siendo hombre de mucho carácter i de inquebrantable voluntad, y tan bueno como fuerte, al morir su hijo no pudo resistir tal pena, enfermado al poco tiempo y muriendo a los dos años, a causa de unos ataques cardíacos.

Desgraciadamente, todos esos recuerdos quedaron latentes en aquella casa donde ví la primera luz el veinte y uno de agosto de mil ochocientos setenta y cuatro y donde murió mi padre el cinco de abril de mil ochocientos setenta y cinco, y que jamás hemos dejado de habitar en señalados días y cortas temporadas.

Tarragona, que sin duda alguna, es la ciudad más interesante de la costa levantina, tuvo para mí una gran atracción desde los primeros años de habitar en ella.

La verdad es que Tarragona, sentada en lo alto de la colina que domina aquellas costas doradas por el sol, destacándose entre el azul intenso del Mediterráneo y las plateadas espumas de sus playas, bajo un cielo luminoso y transparente, y enmarcada por las no lejanas montañas y verdes pinares que llegan hasta las puntas de las costas que parecen emerger del mismo mar, y la vibrante coloración de su campo, es de una belleza sorprendente.

Y la ciudad tiene en sí monumentos que con sus sillares romanos sentados sobre ciclópeas bases nos hablan de sus pasadas glorias imperiales, tales como sus murallas, su palacio de Julio César, hoy Castillo de Pilatos, su acueducto romano, hoy puente del diablo, su gran portada de Vía Augusta, llamada Arco de Bará, su capilla de San Pablo en el

patio del Seminario y los incontables monumentos hallados en las interesantes ruínas, descubiertas en las excavaciones.

Y coronando su augusta grandiosidad tiene su magnífica Catedral gótico-románica, y sus románicos claustros con su clásico jardín, cuyo encanto y sagrado recogimiento monacal es su mejor belleza.

Como es natural, durante mi niñez no podían interesarme todas estas bellezas arquitectónicas de Tarragona, que fui viendo y apreciando a medida de mis años; pero sí que gocé de la suavidad de su clima, que me permitía estar todo el año en nuestra galería, y corretear durante el invierno por el resguardado paseo de Santa Clara, verdadero y espléndido balcón del Mediterráneo, y bañarme en sus playas en verano; y de la brillante luz que inunda tanta belleza, quedando plasmada en mis retinas para toda la vida.

Sólo una nota, exótica en aquel panorama, inquietó mi ánimo a compás de mi razonamiento sobre las cosas y los hechos, y era lo siguiente:

Desde mi galería se veía perfectamente el desmonte que, a fin de allanar el camino para ir a la estación del ferrocarril y al puerto, y dar espacio y embellecer aquella ladera de la ciudad, ~~se~~^{se} hacía más o menos lentamente; y aquellos trabajos llamaban la atención por las explosiones de los barrenos que para abrir las rocas se practicaban, incluso mi madre cuando pasébanos cerca de aquellos lugares me advertía que no debía pasar cerca de donde se barrenaba, todo lo cual era para mí un estimulante para que me fijara más en ello y pudiese observar quienes eran los que barrenaban y picaban la piedra; llegando a la conclusión de que eran unos hombres todos iguales, que se movían al toque de una trompeta...

Y que llegaban a la cantera siempre a la misma hora y se iban a la misma hora; formando como una procesión de figuras de color pardusco que se movían torpemente como si no supieran caminar, intrigándome todo ello de tal manera que un día, con toda la seriedad de mis siete años, pre-

gunté a mi madre, que siempre tenía lógica respuesta a mis apremiantes preguntas, qué clase de hombres eran aquéllos que se movían tan pesadamente; a lo que me contestó que eran presidiarios que llevaban una cadena en el pié.

Y como yo no sabía qué era un presidiario lo pregunté inmediatamente a mi madre, contestándome ella, como siempre, puntualmente, que eran unos hombres que habían hecho alguna mala acción y estaban castigados.

No creo que ^{me}satisficiera del todo la respuesta, pero estoy segura que desde aquel día miré con más atención como trabajaban y como caminaban aquellos hombres; quedando impresa en mi mente aquella estampa de los presidiarios tan fijamente, que todavía la tengo presente, como el cliché de una pesadilla.

Por lo demás, mi vida se deslizaba plácidamente en el ambiente de paz, dentro de la sabia disciplina ~~que~~ ^{en} que mi madre sabía ordenar mi vida, y

de la tranquilidad y sosiego que reinaba en la sociedad y el mundo en que yo vivía.

Quien no ha vivido en Tarragona no puede hacerse cargo del ambiente de paz y quietud que reina en ella; es algo que no tiene comparación ni parecido; no es ni la calma mallorquina, ni la quietud manchega: es el encanto de sentir pasar las horas suavemente, gozando la belleza de cada una de ellas sin inquietudes ni sobresaltos de gran ciudad, ni monotonías y aburrimientos de pequeña aldea; milagro del conjunto de su luz, de su clima y de la incomparable situación de gran señora de mar y montaña.

Y en ese ambiente donde se vivía tranquilamente, dejando siempre en segundo término cuanto ocurría ajeno a la propia vida de la ciudad, pasaron los años más felices de mi vida, hasta que, próxima la fecha en que cumplía ya los diez, mi madre, recordando el encargo de mi abuelo, me regaló un piano, comenzando mis lecciones de música, y me mandó al colegio.

Y a más, creyendo que yo no necesitaba ya tanto baño de sol ni tanta brisa de mar, trasladó su domicilio a una casa situada al lado mismo de la catedral.

Si la vida en la Rambla de San Juan de cara al mar era tranquila, bajo la sombra del campanario de la majestuosa Basilica era más que tranquila: era silenciosa y sosegada, y ordenada por los toques de sus campanas.

Y para mí fué un cambio total de vida, puesto que mi madre me mandó al colegio de las Madres Carmelitas, y vivía al ritmo de las horas que tenía que estar en él, para mí tan angustiosas, hasta el extremo que la Madre Aniceta, que era nuestra profesora, se dió cuenta de que el quietismo impuesto por la disciplina escolar me producía unos sudores y un malestar que le obligó a decirlo a mi madre, lo que motivó que me cambiaran de aquella clase a otra más adelantada, en la cual se dedicaba menos tiempo a labores, y dividida en secciones resultaba más mo-

vida; y aquel cambio dió poco resultado, puesto que al poco tiempo de asistir a ella un buen día me revestí de valor y le dije yo misma a mi madre que no quería ir más al colegio, porque la Madre Corazón de María no sabía enseñarme la gramática tan bien como ella me la enseñaba.

De aquellas tardes uniformes y agobiantes, pasadas ante el pupitre que me tocó en suerte, sentada en el pedacito de banco que me correspondía, sólo tengo un recuerdo ^{friston, pero} ~~de~~ de buen recordar.

Serían las cuatro y media del 17 de mayo de 1886 cuando las campanas de la Catedral, a la sombra de la cual estaba mi escuela, repicaron tan estridentes y tan inesperadamente que parecían movidas por manos de locos; imposible le fué a la buena Madre Isabel detener la algarabía que aquel repiqueteo, que no tenía trazas de cesar, había movido entre todas las alumnas; levantarse y salir al patio, mirando hacia el campanario, todo fué uno, cuando apareció la Madre Superiora, ^{que} ~~quien~~ reclamando

silencio, nos dió la gran noticia de que había nacido el Rey de España tan esperado, y que ante acontecimiento tan satisfactorio nos daba asueto aquella tarde; tarde que jamás olvidé.

La verdad es que recuerdo que mi madre me había enseñado las primeras letras y las asignaturas de primera enseñanza como la mejor profesora, pero de momento no quiso dar crédito a mis razonamientos y me obligó a seguir un tiempo más en el Colegio, hasta que al fin, haciendo atención en ello, culta y comprensiva como era, se dió cuenta de que aquel régimen escolar no era adecuado ni a mi delicada salud ni a mi inquieto temperamento; y concienzudamente organizó mi vida de estudio de tal manera que para mí fué una liberación.

Tuve la suerte de que lograra que el eximio filósofo Dr. D. Tomás Sucona, canónigo de la Catedral de Tarragona y catedrático del Seminario, fuera mi maestro de letras, al que debo lo que sé y cuya memoria es para mí sagrada; continuando mis estudios de música con el mismo maes-

tro que tenía en el colegio, buen profesor de técnica pianística, conocedor de los clásicos y de gran musicalidad, Rdo. Mn. Juan Roca.

Y entonces empecé a dibujar en el taller o academia del pintor Hermonegildo Vallvé, que al retornar a su tierra luego de su estancia en Roma como a pensionado oficial, dados sus méritos, se instaló en Tarragona.

Verdadero artista, conocedor del color y seguro de dibujo hubiera sido un gran maestro, mejor dicho, era un gran maestro, pero en su taller o academia no mandaba nadie y, por lo tanto, no obedecía nadie; se trabajaba cuando venía en gana, pero, con todo, se aprendía, y cuando, cansadas de jugar por el taller nos sentíamos trabajadoras y muchas veces cansado el modelo de esperar (era un viejo muy simpático y a veces un gitanillo travieso) íbamos a buscar al profesor que estaba fumando en una tienda de pianos de la misma calle, y entonces corregía nuestros trabajos magistralmente; y cuando el profesor se sentía diligente nos lle-

vaba al puerto muy de mañana para tomar apuntes de aquella luz tan clara que recortaba las siluetas de los vapores allí anclados, y parecía hundir sus reflejos en el agua; y otras veces íbamos a los claustros de la catedral cuya misteriosa luz pretendíamos plasmar en nuestros mal pergenados apuntes; ese es, tal vez, el mejor recuerdo de mi juventud... Y era de ver el día que hallábamos el taller cerrado y al campechano Pedro Farrán, pintor y guardian del taller, sentado en la misma puerta por haberse llevado la llave impensadamente el maestro, cantando y dibujando o camelando a las sirvientas que querían escucharle.

En el ambiente de mi vida ello era un rayo de luz, ya que siguiendo el ritmo de la ciudad transcurría en una paz y tranquilidad rayanas en el abandono de no interesarse por nada, sin más noticias de lo que pasaba por el mundo que las que llegaban por el Diario de Tarragona, siempre adicto a la situación reinante; pues si bien se recibía el Brusi, de Barcelona, pocas veces llegaba a mis manos.

Si mal no recuerdo, se publicaba El Diario del Comercio, portavoz del pequeño mundo comercial, que si bien había tenido vida próspera unos años antes de estas fechas, por el valor que adquirieron los vinos de nuestra comarca, según me contaba mi tío, de mi recuerdo ya había pasado aquella era de pujanza comercial.

Y si se publicaban, como supongo, revistas interesantes, como la Arqueológica, y alguna otra de sentido literario, nada de ello llegaba tampoco a mis manos, y fuera de mis libros de estudio, no veía más que El Diario de Tarragona.

Pero llegó el primero de Mayo de 1889 y una gran inquietud turbó de tal manera la tranquilidad de mi madre y de las familias que eran nuestro pequeño mundo, que con asombro mío ví que nos reuníamos mi madre y yo en la casa de unas amigas nuestras, y pasamos todo el día con el sobresalto de ver aparecer una manifestación obrerista, que no vimos, supongo porque si es que se llegó a organizar tendría muy poca importancia y corto recorrido.

Pero la cosa no era para menos; tanto por una nota del diario, como por las noticias que con toda reserva circulaban aquellos días, aquel año era el primero en que los obreros de Tarragona celebraban el primero de Mayo, y nadie sabía lo que podía suceder.

De todas maneras, aquello para mí fué un gran acontecimiento que me dió mucho que pensar, lo recuerdo bien, y tanto fué así que al día siguiente pregunté a mi discretísimo maestro qué significaba el primero de Mayo; y lo peor fué que después de la verídica explicación, quedé más preocupada por aquella idea.

No comprendía, a pesar de mis catorce años, porque producía aquel pánico el hecho de que los obreros celebrasen una fiesta al año, si bien comprendía que tenía cierta importancia el que la celebrasen no solamente en España sino en las demás naciones, sin comprender claramente el sentido de la palabra obrero.

La verdad es que jamás se me había ocurrido pensar en la gran cantidad de obreros que habría en el mundo, porque a los aparceros de mi casa no los consideraba como a obreros, y a la costurera que iba a coser a mi casa tampoco la consideraba obrera, y menos a la modista que me hacía los vestidos, ni a ninguna de las personas que intervenían en mi casa; a todas las creía personas que hacían aquel oficio por propia iniciativa.

Lo que me indujo a pensar en lo que quería decir la palabra obrero, y a preguntarlo a mi buen maestro; siendo una revelación para mí la definición que me dió de la palabra obrero.

Entonces comprendí que los tejedores de la tela de mis vestidos eran obreros, y los albañiles que hacían las casas donde vivíamos eran obreros, llegando a la conclusión de que el mundo obrero era incontable; teniendo la idea fija de que eran muchos más los que trabajaban por cuenta de otra persona que los que trabajaban por cuenta propia, y,

en consecuencia, que los que trabajaban por cuenta ajena deberían recibir lo suficiente para vivir como todo el mundo.

Pero, como a mi edad son muchas las cosas que despiertan el interés de las inteligencias que van fijándose en las realidades de la vida aquella idea fué una de las tantas que me inquietaban, tal vez la que más; y como el saber el por qué de todas las cosas es el afán de la niñez y de la juventud, a mí me entró un deseo imperioso de saber cómo vivían los obreros, cuánto ganaban y cuáles eran sus ideales, a la par que una necesidad de exteriorizar mi pensamiento, preguntando y hablando sobre lo mismo.

Aquel verano me fijé en que la mayor parte de las mujeres de nuestra villa hacían calcetines de algodón muy gordo y de un color gris oscuro, y trabajaban con tanto afán que no paraban ni un momento; y, cosa que jamás hubiera pensado, aquel verano comprendí que aquellas mujeres eran obreras, eso es, que hacían aquellos calcetines por cuenta ajena;

y como muchas de ellas eran conocidas mías, muy discretamente les pregunté cuánto ganaban, sacando más o menos en claro que ganaban de dos a tres reales trabajando todo el día, cobrando al ir a entregar el trabajo a una villa vecina, donde había un gran comercio de calcetines.

Recuerdo el mal efecto que me produjo el mísero jornal, y el deseo que sentí de publicar a los cuatro vientos tamaña injusticia; pero me contenté con decírselo a mi madre; si bien me quedó como un resquemor que siempre que veía trabajar asiduamente a alguien pensaba en lo que ganaría.

Pero, como era natural, varias impresiones interesaban mi atención, causándome más o menos inquietud.

Siendo una de ellas la música religiosa; mejor dicho, los cantos religiosos; la verdad es que en aquellas fechas, salvo los cantos de ritual cenidos en el canto llano, la música de iglesia tenía en muchos casos poco de mística; había misas cantadas que más parecían arias, duos

Y lo que me entusiasmaba era el interesante y antiguo juego de los Chiquets de Valls, que consiste en levantar castillos de hombres; cuya fuerza y habilidad estriba en sostenerse en pilares humanos si se trata del clásico pilar de seis o siete pisos de altura; o la torre de siete pisos y dos hombres en cada uno de ellos; o el castillo de ocho pisos y tres o cuatro en cada piso; siendo lo más atrevido cuando el castillo va siendo más alto a medida de los pisos que se le añaden por debajo.

Cuyos pilares, torres o castillos son formados por hombres de treinta a cuarenta años en el primer piso, siguiendo los más jóvenes en los otros pisos hasta llegar al niño llamado endzaneta, que al ganar la cima levanta la mano; momento culminante que las grallas y tambores celebran con un trino y un repiqueteo que unido al aplauso general tiene algo de apoteósico....Y entonces viene lo más difícil que es desmontar aquel edificio humano con la misma seguridad que se ha levantado.

Se dice que en Valls fué donde se levantaron los primeros castillos en el siglo XVII con su colla vieja y su colla nueva; pero también hay castellaires en Vilafranca, Villanueva y Tarragona.-

Como asimismo me agradaban las visitas que cada vez hacíamos a Poblet y Santa Creus, sintiendo el encanto de sus bellezas que, más o menos esas ruínas, especialmente en Poblet, evocaban sus esplendores pasados.

Y así, entre mis estudios, mis lecturas de las obras que mi sabio profesor me daba a conocer, señalándome su valor, mis delectaciones con el estudio de los clásicos que mi buen maestro tenía la bondad de ejecutar conmigo a piano y armonio y mis atrevimientos de emborronar telas, guiada por el bohemio artista que, enfrentándonos con la naturaleza, nos enseñaba a ver sus bellezas, pasé sin sentir mi juventud, y a los veinte años fuí ya esposa y madre.

Méritos que presenta la opositora Dña. Maria Domenech pertinentes a su labor social.

En 25 enero de 1908 fué nombrada vocal de la Junta Provincial de Instrucción Pública de Tarragona y en 22 de Mayo del mismo año 1908 fué nombrada Vocal de la Junta Provincial de Protección a la Infancia de la misma ciudad de Tarragona cesando en dichos cargos por trasladar su domicilio a Barcelona en enero de 1909.

En de 1911 inició la Federación Sindical de Obreras siendo nombrada Presidenta del Protectorado de la misma, exponiendo en 25 de febrero de 1912 la finalidad de dicha obra en conferencia dada en el Fomento del Trabajo Nacional de Barcelona y en 15 de mayo de 1912 en el Ateneo de Madrid y en 17 del mismo mes en la Sociedad de Hijos de Madrid.

En 9nde noviembre de 1915 fué nombrada de la Comisión organizadora de la Inspección del Trabajo a domicilio celebrada en el Museo Social de Barcelona presentando varios trabajos relativos a dicha materia integrando la ponencia que formuló las bases para un proyecto de Ley sobre salarios en el Trabajo a domicilio.

En mayo de 1916 la Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, le concedió pensión para estudiar en Suiza las Instituciones encaminadas a la Protección progreso moral y material de las obreras presentando en 1917 la debida Memoria a dicha Junta.

En 20 de Junio de 1918 fué nombrada auxiliar de la Inspección de Trabajo por el Instituto de Reformas Sociales.

En 14 de 1919 le fué aceptado por el Instituto de Reformas Sociales el informe relativo a Trabajo a Domicilio.

En 1º de julio de 1929 fué confirmada por R.D. en el cargo de Auxiliar de la Inspección del Trabajo.

En 17 de mayo de 1922 fué nombrada Vocal del Patronato de Previsión Nacional de Cataluña y Baleares y ratificada en el mismo cargo en 3 de julio de 1925 y en 3 de marzo de 1927 y en la misma fecha nombrada de la Comisión revisora Paritaria del dicho Patronato en cuyos cargos ha sido nuevamente ratificada en 1º de junio de 1932.

En 1923 fué nombrada vocal de la Junta de Abastos en representación de las entidades protectoras de la clase obrera.

En 30 de Septiembre. 1926 le fué concedida la Medalla del Trabajo, de plata.

En 26 de noviembre de 1926 fué nombrada vocal del Patronato de Trabajo a Domicilio.

En 1925, dió a conocer en el Ateneo de Barcelona y la Escuela Industrial de Villanueva, su libro en preparación "Los Sindicatos y el Profesionalismo

En 31 de julio de 1928 fué destinada al servicio de relación entre los Comités Paritarios de Trabajo a Domicilio y al servicio de inspección de esta clase de trabajo.

En 26 de agosto de 1928 fué nombrada vocal de la Comisión de Construcciones Escolares de la Provincia de Barcelona.

En 7 de Octubre de 1929 fué nombrada Miembro Titular del Jurado Internacional de Recompensas de la Exposición Internacional de Barcelona.

En 18 de Julio de 1930 fué nombrada Vice-Presidenta del Comité Paritario de Trabajo a Domicilio de Barcelona.

En 23 de julio de 1930 fué nombrada Vocal de la Comisión Internacional de Corporaciones.

En 30 de enero de 1931 fué nombrada Vice-Presidenta de la Agrupación Administrativa del Vestido y del Tocado y Circunstancial del Arte Textil de Barcelona.

Ha formado parte de las Juntas Anti-tuberculosa, Protección a las Madres Pobres, Cruz Roja, Bon-Mot, etc. en el apostolado de las cuales ha dado conferencias en centros obreros, escuelas, talleres, fiestas y certámenes, siempre sobre el mismo credo de mejoramiento moral y material del pueblo, en Madrid, Barcelona, Tarragona, Gerona, etc.etc.

En su producción literaria y poética refleja también su temperamento psicóloga y socióloga, en particular en sus novelas "Neus" y "Herencias".

Posee la Medalla de Plata de la Cruz Roja y la Medalla del Trabajo, de Plata.

[Transcripció de la carta que segueix a continuació]

REAL PROTECTORADO
de la
FEDERACIÓN SINDICAL DE OBRERAS
BARCELONA

Ilmo Sr. Presidente del Instituto de Reformas Sociales

Muy Sr. mío de mi consideración más distinguida: ausente unos días de Barcelona, a mi regreso me consultaron las Presidentas de tres de los Sindicatos que adheridos forman, junto con otros, la Federación Sindical de Obreras, cuya obra por mi iniciada y propulsada sigue siendo mi bello ideal, honrándome en orientarla con mis escasos conocimientos, pero firme voluntad, desde la Presidencia (que inmerecidamente ocupo) del Real Protectorado de la misma; sobre las hojas informe por v. a ellas dirigidas con atentísima carta, pues ellas no tienen todavía bastante cultura social para saber resolver por sí solas; y de la que ellas han recogido, según experiencia propia, y según lo que siguiendo pacienzuda investigación entre obreras y patronos que acuden a la obra he podido apreciar; podemos dar las notas que acompañan, bajo su propia firma las federadas, y en su representación la Presidenta de la Federación.

Y ahora oficiosamente me permitiré dar a v. algunos detalles que pueden servir de alguna orientación sobre el problema del trabajo a domicilio.

Ante todo puede v. notar lo reaccionarias que son en dar nombres de patronos (debido al miedo de perder el trabajo) y en puntualizar abusos.

Tiene la obrera una desconfianza grande en toda gestión oficial para el mejoramiento en las condiciones de mi trabajo tanto que al inducir las a que denuncien las Presidentas de los Sindicatos algunos talleres que infringen las leyes del trabajo, lo hacen con muchos reparos, y la verdad es que luego de lograr que hayan hecho muchas denuncias con toda clase de detalles, tanto al Sr. Gobernador, como al Sr. Alcalde,

como a la Junta de Reformas Sociales en Barcelona, no se ha impuesto correctivo alguno, y eso las desanimó.

De aquí el que en este informe que adjuntan no he podido lograr que detallasen más; de todas maneras si v. lo estima conveniente tenga la bondad de notificarlo, y procuraré hagan una lista de información de talleres y fabricas que se reparte el trabajo a domicilio, clasificada por oficios.

El estudio del problema obrero femenino en Barcelona solo son nombres dados en ciertas agrupaciones, y nada en efectivo; siendo el principal obstáculo para ejercer verdadera investigación y poner remedio a tanto mal, el personalismo y las tendencias religiosas y políticas que envuelven a la mujer en sus intrincadas redes; de todo lo que resultan beneficiados ciertos intereses y sacrificados otros.

No me ciegan al hablar de dicho problema, ni intereses obreros ni patronales, pues no pertenezco ni a una ni a otra clase; solo me guía mi deseo de poner en relieve defectos a subsanar para que puedan ser efectivamente conocidos, y estudiándolas corregirlos.

El trabajo a domicilio en Barcelona es aceptado por las obreras por explotado que esté, porque con él gana más (casi siempre) que a jornal, pero con detrimento de su salud, ya que trabaja de 16 a 18 horas diarias.

Sea la cuestión de los contratistas y subcontratistas del trabajo, es una red de tela de araña que va envolviendo el trabajo a domicilio hasta estrangularlo.

No quiero molestar más su digna atención con pequeñas observaciones; dejando a su criterio el que, caso de parecerle pertinentes los buenos oficios de la obra, en materia del problema del obrero femenino nos honren con sus comunicaciones ofreciendo desde luego tanto los humildes servicios de la entidad como mis pobres esfuerzos personales.

De V. siempre atenta

S.S. Y S. M.B

María Domenech de Cañellas [signatura]

Barcelona -25- 1- 1915

REAL PROTECTORADO
DE LA
FEDERACIÓN SINDICAL DE OBRERAS
BARCELONA

Muy Sr. Presidente del Instituto de
Reformas Sociales.

Muy Sr. amigo de mi conside-
ración más distinguida: ausente
unos días de Barcelona, e mi regre-
so me consultaron los Presidentes
de tres de los Sindicatos que adhiri-
dos forman, junto con otros, la Federa-
ción Sindical de Obreros, cuya
obra por mi iniciada y propulsa-
da sigue siendo mi bello ideal, hon-
rándome en orientarla con mis
escasos conocimientos, pero firme vo-
luntad, desde la Presidencia (que in-
mercedamente ocupó) del Real Protec-
torado de la misma; sobre los ho-
jes informe por v. a ellos dirigidos
con atenta y sincera carta, pues ellos no

Tienen Todavía bastante cultura so-
cial para saber resolver por sí solos,
y de lo que ellos han recogido, según
experiencia propia, y según lo que
siguiendo pesienguda investigación
entre obreros y patronos se refieren a la
obra se pidiere apreciar, podemos
dar las notas que acompañan, bajo mi
propia firma los federales, y en mi repre-
sentación la Presidente de la Tecleración.

Y ahora oficialmente me permitiré
dar a V. algunos detalles que pueden ser
de alguna orientación sobre el
problema del trabajo a domicilio.

Atento todo puede V. notar la reac-
ción que son dar nombres de pa-
tronos (debido al miedo de perder el tra-
bajo) y en puntualizar abusos.

Siene la obrera una desconfianza gran-
de en toda gestión oficial para el mejo-
ramiento en las condiciones de su trabajo,
tanto se al instituirlo o que denuncien
los Presidentes de los Sindicatos algunos ta-
lleres que infringir las leyes del Trabajo,
lo hacen con muchos reparos, y la verdad
es que luego de lo que heyan hecho
muchas denuncias con toda clase de deta-
lles, tanto al Sr. Gobernador, como al S.

Alcaldes, como a la Junta de Trabajo
mas Social en Barcelona, no se ha im-
puesto correctivo alguno, y en los deseni-
mos.

De aqui el que en este informe que
adjunto no se podido lograr que dete-
lleren mas; de todas maneras, ni v. lo esti-
ma conveniente deya la bondad de no
dificarlo, y procurare hacer una lista
de informacion de talleres y fabricas que
se reporte el trabajo a domicilio, clasifi-
cada por oficios.

El estudio del problema obrero feme-
nino en Barcelona solo son nombres
dada en ciertas suposiciones, y nada en
efectivo; siendo el principal obstaculo
para ejercer verdadera investigacion
y poner remedio a tanto mal, el pe-
sonalismo y las tendencias religiosas y po-
liticas que envuelven a la mujer en sus
intimidades reales; de todo lo que resultan
beneficiados ciertos intereses y sacrificados
otros.

Esto me ciegan al hablar de dicho pro-
blema, ni intereses obreros ni patrona-
les, pues no pertenezco ni a una ni a
otra clase; solo me guie mi deseo de
poner en relieve defectos e subsanar, pe-
ro que puedan ser efectivamente con-
vicidos, y estudiandolos con equidad.

El trabajo a domicilio en Barcelona es

aceptado por los obreros por explotado
que está, por que con él gana más (con más
pre) que a jornal, pero ^{con} detrimento de su
salud, y que trabaja de 16 a 18 horas
diarias.

La creación de los contratistas y sub-
contratistas del trabajo, es una red de
telas de araña que va envolviendo
el trabajo a domicilio hasta estran-
gularlo.

Yo quiero molestar más a nadie a
función con pequeños observaciones,
dejando a su criterio el que, caso de
parecerle pertinente, los buenos oficios
de la obra ~~de la obra~~, en me-
rito del problema obrero femenino,
no ~~homen~~ ~~con~~ ~~mis~~ ~~comunicaciones~~
~~oficiendo~~ desde luego tanto los
humildes servicios de la entidad co-
mo ~~mis~~ pobres esfuerzos personales.

De V. siempre atento

J. J. G. Y. M. P.

María Domènec
de Canellas

Barcelona - 25-7-15.

MINISTERIO DE TRABAJO Y PREVISIÓN
INSPECCIÓN DEL TRABAJO
REGIÓN

Acta de INFRACCIÓN

El Inspector Auxiliar del Trabajo que suscribe, domiciliado en Barcelona, calle Amalco Vives, núm. 3, después de visitar la fábrica de tejidos de seda

sito en Barcelona - Calle de Rubí, 24 (Gracia), cuyo patrono es Mábregas y Jorba, encuentra que se infringe los art^{os}. 1° del Decreto de 1° de Julio de 1931 sobre jornada máxima legal por trabajar exceso de jornada diaria sin rebasar el cómputo semanal reglamentario, por efectuar determinadas secciones de la casa el régimen de semana inglesa sin tener pacto autorizado ni acuerdo legal establecido; el artículo 9° del Decreto-Ley de 15 de Agosto de 1927 sobre descanso nocturno de la mujer obrera por trabajar 8 horas seguidas en las secciones que tienen establecido dos turnos de mujeres empezando el trabajo, primero a las 6 de la mañana hasta las 14 y el segundo desde las 14 a las 22 sin darles los 30 minutos de descanso mínimo y continuo; el artículo 52 de la Ley de 21 de Noviembre de 1931 sobre Contrato de Trabajo por exigirse a las obreras que los pañuelos de seda que a juicio de la Dirección no sean perfectos se los queden las obreras por su cuenta.

En consecuencia señala la ^s infracción ⁶⁸ referida ^s, y extiende la presente por triplicado en Barcelona a 27 de Junio de 1933.

El Inspector Provincial Manuel Martínez El Inspector Auxiliar Manuel Domenech

RECURSOS.—Contra lo consignado en el acta puede remitirse escrito de descargos, en plazo de cinco días, al Inspector regional, que tiene su oficina en _____, calle _____, núm. _____.

Contra las multas puede recurrirse, en plazo de diez días, ante el Consejo de Trabajo, por conducto del Inspector regional que imponga la multa recurrida, y previo su depósito en la forma dispuesta en el art. 49, núm. 5, del Reglamento, insertado al dorso.

Expediente de sanciones, modelo núm. 2.

MINISTERIO DE TRABAJO
Y PREVISION SOCIAL

Delegación Provincial del Trabajo
de Barcelona
Inspección del Trabajo

Acta de Infracción

El Inspector A del Trabajo que suscribe, domiciliado en Barcelona, calle de Amadeo Vives núm. 3, después de visitar el establecimiento de Zapatería sita en Paseo de las Flores 35 cuyo patrono es Don Zapatería M. Cercader que habita en _____ calle _____, núm. _____, encuentra que se infringen los artículos 1.º del Dto. Ley de 1.º de Julio de 1931 sobre jornada mínima legal de trabajo, por trabajar como jornada ordinaria todos los días de 8 horas diarias, ya que abriendo el establecimiento y comenzando a trabajar a las 9 de la mañana y se ha encontrado abierto y trabajando la dependencia después de las 7 de la tarde

(A ctas.—Modelo núm. 6.)

En consecuencia, y de conformidad con lo dispuesto en el artículo 63, norma primera del Reglamento de 23 de Junio de 1932, señala _____ la infracción _____ referida, hace la consignación en el Libro de visita y extiende la presente, por triplicado, en Barcelona 5 de diciembre de 1933.

El Inspector Auxiliar del Trabajo,
[Firma]
DEL

El Inspector Provincial del Trabajo,

RECURSOS: El patrono infractor puede presentar ante el Delegado Provincial de Trabajo escrito de descargos contra el acta, en el plazo de cinco días hábiles, a contar desde el en que recibiera copia de aquélla y la del oficio de remisión al Delegado.
Contra la imposición de multa puede el patrono entablar recurso de reposición ante el Delegado provincial, dentro del plazo de diez días hábiles contados desde el de la notificación de la multa, si ésta es inferior a quinientas pesetas, y si excediere, podrá apelar dentro de igual plazo ante el Ministerio de Trabajo por conducto del Delegado. No se admitirá el recurso sin previo depósito del importe de la multa, más el 20 por 100, que habrá de acreditar documentalmente.

Pencción 50 pesetas (Vuelta)

Informe sobre Trabajo a Domicilio

Requerida por la camarada Regidora Provincial de la Hermandad de la Ciudad y el Campo de F. E. T. y de las J. O. N. S. de esta, para que cooperase en la elaboración de un informe sobre Trabajo a Domicilio, y viéndome obligada moralmente a ello por mis trabajos y estudios referentes a este problema social, en mi carácter de vocal de la Comisión Organizadora de la Exposición y Congreso de Trabajo a Domicilio, celebrada en el Museo Social de Barcelona en junio de 1917 y firmante de las conclusiones formulando unas bases para un proyecto de Ley que fijase el salario mínimo de las industrias referentes a trabajo a domicilio presentadas al Instituto de Reformas Sociales, de Sub-Inspectora de Trabajo desde julio de 1918, de Vocal de la Comisión de Revisora Paritaria del Patronato de Previsión de Cataluña y Baleares, especializada en cuestión de los Seguros de las Obreras, desde la implantación del Seguro Obligatorio en 1921 y de Vocal del Patronato de Trabajo a Domicilio, según Decreto-Ley de 26 de julio de 1926; y de Vicepresidenta del Comité Paritario del Vestido y Tocado, trabajo a Domicilio en 27 de junio de 1929 pasando luego a Jurado Mixto; expondré aquellos conceptos que el ejercicio de tales cargos y el estudio hecho sobre este problema me han enseñado.

T R A B A J O A D O M I C I L I O

El trabajo a domicilio según la definición que viene dada en el Real Decreto de 26 de Junio de 1926 en aquel que ejecutan los obreros que en su domicilio por cuenta del patrono del cual recibieron retribución por la obra ejecutada definición dada también por todos los sociólogos y economistas y aceptada por todas las legislaciones con diferentes adaptaciones circunstanciales.

El origen primitivo del trabajo a domicilio lo hallamos ya en las pequeñas industrias de las pequeñas poblaciones por falta de comunicaciones perdurando más en los medios rurales; en los siglos XVI y XVII hallamos ya definiciones y ordenaciones de trabajo a domicilio. Y modernamente en el siglo XIX con la economía capitalista se inicia ya el trabajo a domicilio en gran escala.

Las causas del trabajo a domicilio nacen de las necesidades de producción en la vida de los pueblos. Y las formas de dicho trabajo siguen las modalidades de esas producciones; antiguamente eran patriarcales y de buena amistad, y modernamente se supeditan a las reglamentaciones de las grandes industrias.

Los componentes del trabajo a domicilio son el patrono y el obrero; el patrono que da trabajo fuera de su taller o fábrica, pagando a tanto la pieza; y obrero el que trabaja en su domicilio a cuenta de uno o varios patronos cobrando a tanto la pieza.

La retribución del trabajo a domicilio sigue la economía imperante; antiguamente eran según ganancias y necesidades; modernamente según las necesidades de los mercados; hallándose ya en los siglos XV - XVI - XVII indicios de equiparación al jornal en los gremios y asociaciones profesionales sin haber llegado a la retribución mínima.

El trabajo a domicilio problema Social.

Moralidad: En el trabajo masculino no hay cuestión; en la mujer casada resulta moralizador porque puede cuidar de sus hijos y de los que haceres domésticos; en la soltera, es moralizador siempre que en la entrega o recibo de trabajo no le exijan pasar mucho tiempo fuera de su casa.

Higiene: Las habitaciones de las trabajadoras a domicilio corrientemente no reúnen buenas condiciones; las máquinas la mayor parte de las veces deficientes en ambientes viciados, llegándose en este sentido de higiene a la jornada llamada de sangre por las horas que se ven obligadas a trabajar debido a la mala retribución y en consecuencia de todo ello la depauperación de la raza.

Retribución: Causas que la hacen inhumana; competencias industriales mal entendidos egoísmos patronales; exigencias de los compradores; intermediarias y empresarias; trabajadoras vergonzantes; trabajadoras de pocas necesidades trabajadoras de condiciones especiales, agrupaciones benéficas y correccionales.

Sentido Profesional: El sentido profesional no es tenido en cuenta; poca o nula preparación; extremada especialización que anula a la mujer para todo otro trabajo; buscando solamente mucha producción; siendo muy difícil el aprendizaje del trabajo a domicilio.

Problema económico: La generalización del Trabajo a domicilio es debida a necesidades económicas de la industria. El patrono se desentiende por medio de este trabajo de muchas obligaciones que considera una carga, y de muchas fiscalizaciones de la ley. Ahora grandes talleres, máquinas, material y luz.

*Alfonso Domínguez
de Cevallos*

El obrero especialmente la obrera, cree ganar más en este trabajo sin considerar su esfuerzo personal; cuando en verdad, cuanto más trabajo produce más retribua al patrono. Después del jornal en la fábrica o taller toma trabajo a domicilio y cumple o quiere cumplir con el trabajo doméstico resultando dobles jornadas. Las crisis de la industria, la exigencia del comprador, el egoísmo del patrono se acentúan con las competencias, mermando la retribución de la mano de obra. Las diferencias de medios en que ha de vivir una industria de otra del mismo ramo, desnivela su economía, agudizando los estragos de la competencia. El patrono busca regiones pobres a que se acepte el trabajo a bajo precio y la obrera lo acepta porque no tiene otro medio, y el trabajo de los grandes centros lo acepta por miedo a perderlo, teniendo que ser la mano de obra el péndulo regulador de las competencias.

El trabajo a domicilio no es incluido en las reivindicaciones económicas obreristas, porque no cuenta con personal de lucha, porque son masas inconocidas con las cuales no se pueden hacer campanas agitadoras, porque es difícil asociales por el abono de la propia obrera.

El trabajo a domicilio no está incluido en las concesiones patronales; porque la industria lo tiene como factor innominado y se puede utilizar sin miedo a ningún control; porque de él hace el arma de defensa contra las competencias y las oscilaciones del mercado, porque es la miseria residual de la economía capitalista, ni las asociaciones obreras.

, ni las patronales ni los legisladores le conceden importancia dentro de la economía mundial.

Ventajas y desventajas para el obrero y para el patrono.

Como trabajo circunstancial tiene ventajas para el elemento obrero imposibilitado de ir a fábricas y talleres; para la mujer que no puede abandonar su hogar, para los que no resisten la jornada de ocho horas. En general a todos los que no pueden cumplir la continuidad del trabajo a jornal. Y tienen desventajas por estar desamparados, por no dar categoría de verdadero profesional y por trabajar siempre a bajo precio en comparación con el jornal o salario.

Para el patrono tiene las ventajas que le dejan más margen de libertad para sus ganancias, y le da menos responsabilidad y menos obligaciones; con la desventaja del trabajo más imperfecto y desigual.

Por todo lo expuesto queda demostrado que en el trabajo a domicilio son burladas o deficientemente aplicadas todas las leyes de mejoramiento, protección, Seguros ^{generales} de accidentes. Todo lo cual se evitaría ^{Incluyendo} el trabajo a domicilio con el trabajo a jornal con respecto a las Leyes y con respecto a la Inspección y a la Magistratura de Trabajo.

2 Clasificando por ramas de producción el trabajo a domicilio e incluyéndolo a los sindicatos de las respectivas ramas de trabajo a jornal.

3 Equiparando la remuneración del trabajo a domicilio con el trabajo a jornal, según lo que gana un obrero u obrera de mediana producción de dicho trabajo a jornal, trabajando ocho horas.

Estableciendo bases de trabajo a domicilio al igual y con relación a las de trabajo a jornal.

Inscribiendo a todo el personal de trabajo a domicilio a los Seguros establecidos para el personal de trabajo a jornal, equiparando la remuneración como antes se indica, y en accidentes de trabajo estimando las máquinas, herramientas y demás utensilios de trabajo a domicilio como posibles causantes del accidente. Y considerando las habitaciones donde se ejecute el trabajo a domicilio como talleres para los efectos de la Inspección.

Exigiendo de los patronos de trabajo a domicilio el censo de su personal obrero, y la debida cartilla individual, donde constaran nombres, domicilios, clase y cantidad de trabajo ejecutado y remuneración percibida que sería el control para la equiparación de jornales con referencia a los Seguros, y para determinar a los obreros u obreras que constando como a tales tendrían que pasar a la categoría de empresarios, por lo tanto asumir sus responsabilidades como a tales.

Y teniendo en cuenta que el trabajo a domicilio el 85 por ciento son mujeres, y, trabajan en sus domicilios regularmente muy espaciados en las grandes ciudades, lo cual dificulta la Inspección se podría crear una Sección Femenina de Auxiliares de la Inspección, bajo las órdenes de los Inspectores y Sub-inspectores, que hicieran dichas visitas de Inspección.

Siendo todo lo indicado convenientemente estudiado, apreciando circunstancias y especialidades, requisitos que no caben en este simple trabajo de cooperación al informe sobre cuestión tan compleja como es el trabajo a domicilio.

Maria Domínguez
A. Acuña

El Delegado Regional del Trabajo

saluda a la distinguida Sra. Dña. Maria Domenech, viuda de Cañellas, y se complace en comunicarla que despues de conferenciar con el Ministerio de Trabajo ha acordado dicho superior Organismo publicar una Real orden rectificando la que se dió sobre los Comités paritarios de trabajo a domicilio en el sentido de que solo serán nueve los Comités paritarios que se nombrarán de acuerdo con la propuesta que V. habia formulado a su debido tiempo.

Supongo que esta noticia desvanecerá los temores que V. tenia respecto a la organización de los Comités paritarios de Trabajo a domicilio.

Es urgente que mañana remita sin falta el informe sobre los Comites industriales del Vestido y Tocado.

Joaquín M.ª Peres Casañas
aprovecha esta oportunidad para ofrecerle el
testimonio de su consideración.

Barcelona 22 de junio de 1928
Tunqueras, 2 - Teléf. 659, S.P.

E/O.
EXPOSICIÓN DE BARCELONA

La Exposición de Barcelona, siguiendo sus trabajos de preparación del Certamen, está constituyendo actualmente los Comités de Grupo que han de ser integrados, cada uno, por las mas genuinas representaciones de las fuerzas vivas locales convenientemente plazadas dentro de la Clasificación General establecida.

En ella y en la parte de Ciencias figura la "Economía Social" (Grupo 17) subdividido en en varios subgrupos entre los cuales figura el de Trabajo, y siendo nuestro deseo que ese Patronato, avalore nuestra gestión con su competentísimo consejo nos permitimos invitar a V. a la reunión preparatoria que para la constitución del citado organismo, tendrá lugar en estas Oficinas (Calle de Lérica 2) el miércoles día 24 a las 12 de su mañana.

Dios guarde a V. muchos años.

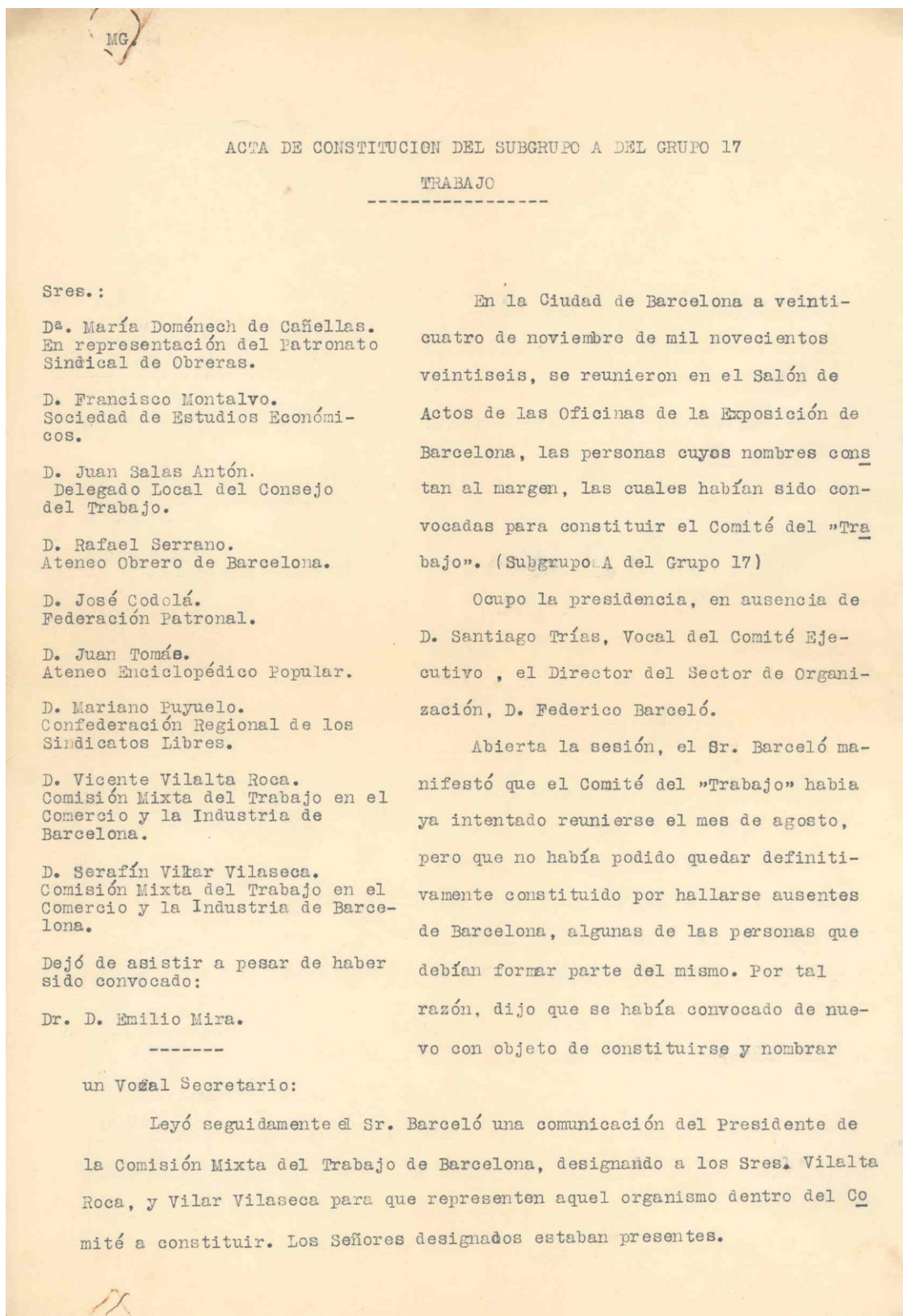
Barcelona 20 Noviembre 1926.

EL PRESIDENTE DEL COMITE
DE GRUPO

Santiago Suria

Sra. D^{ña}. M^{re}. DOMENECH DE CAÑELLAS - Pdta. del Patronato Sindical de Obreras.

A continuación la Presidencia explicó en términos generales, el plan de la Exposición que se proyecta celebrar, manifestando que el Certamen se inauguraría el día 1.º de abril de 1929.

También expuso la idea del Comité Ejecutivo al crear los Comités de Grupo, indicando que tales organismos tendrían un carácter consultivo que de hecho se convertiría en ejecutivo puesto que las personas que dirigían la Exposición estaban dispuestas a seguir las iniciativas que les sugirieran los Comités siempre dentro de los límites de las posibilidades económicas y materiales.

Después el Sr. Barceló reseñó en breves palabras la estructura del Certamen, leyendo la parte de Clasificación relativa al Grupo 17 (Economía Social) y especialmente la del Subgrupo A. "Trabajo".

Dadas todas estas explicaciones el Director de Organización preguntó a los reunidos si entendían que era acertada la orientación dada a los trabajos de organización, y si creían que el Subgrupo "Trabajo" podría hacer alguna exhibición interesante.

Los reunidos, especialmente los señores Montalvo, Codolá y la Sra. Doménech contestaron diciendo en síntesis que estimaban acertadísima la idea de crear los Comités de Grupo, y que por su parte, dentro del Comité que se creaba, ofrecían desinteresadamente colaborar con entusiasmo en los trabajos preparatorios del Certamen.

El Sr. Codolá expuso a continuación lo mucho que dentro del aspecto "Trabajo" puede presentarse en la Exposición, no solamente para el público español, sino también para que los extranjeros puedan apreciar los adelantos de España en material social y especialmente de trabajo y organizaciones patronales y obreras.

También hicieron uso de la palabra los representantes de la Comisión Mixta del Trabajo de Barcelona, para manifestar que creían necesario que formaran parte del Comité, además de los presentes, la Comisión Mixta del Trabajo del Comercio al Detall de Barcelona, y de Delegación Regional del Trabajo.

No habiéndose hecho objeción, se acordó convocar a los aludidos organismos para las sucesivas reuniones.

A continuación se procedió a constituir definitivamente el Comité con los reunidos y las dos entidades de referencia, y en cumplimiento de las Bases por las cuales se rigen los Comités, se nombraron Secretario a Dª María Doménech de Cañellas y a D. Francisco Montalvo.

Se acordó que el Comité se reuniera nuevamente a petición de la Sra Doménech y el Sr. Montalvo, una vez dichos señores hubieran redactado un anteproyecto sobre lo que podría representar el Grupo "Trabajo" en la Exposición

Y no habiendo mas asuntos de que tratar se levantó la sesión.

Les fulles caigudes a les Rambles

Les vesprades d'Octubre, tenen per mi un encís particular: elles son fondament melangioses y ses rientes postes de sol envolcallen la terra entre misteriosos tons de llum y ombra.

Al comensar la tardor entra 'l domini dels tons grisós, que tot ho envolten d'aquella boirina que'ns fa veure la naturalesa al través de vels y randes, hont tot queda difumat; la terra passa l'equinocci.

Y l'home, com a fill que n'es, pateix les revoltes de sa mare y com 'ella 's posa trist y també son temperament té clars y oscurs sentimentals en lo més pregón de son sí, acabant per tornarse gris com tot lo que'l rodeja.

Per això en tals capvespres ens domina la nota trista y romànticament pensadora.

Per això es que aquell vespre ja ben tart eixia de casa cercant esplay a mon grisench esperit y l'efecte fou contraproduent.

Les humides boirines m'enterboliren l'enteniment y deprimintme la voluntat ofuscaren tots els meus sentits.

Rambles avall caminava mitg condormit y tristoy, fentme l'iliusió de que'm movia pel fondo d'un mar d'aigües enterbolides. tal era l'espessadat de la boira; y vegetitio tot al través d'aquella aigua condensada quedava tot velat, els llums pareixen estrelles llunyanes y 'ls sorolls eren poch vibrants...

De sobte una raulxa de vent feu córrer adelerades als meus peus tota una munió de fulles mitg seques, caigudes dels arbres d'aquelles vies.

Heusaquí la nota trista de la tardor, la caiguda de les fulles.

Però al camp no'n fa tant de trist veure caure les fulles, perque si be caigudes, encara tenen camp per córrer, y abans de ser malmeses per l'home giravolten cent cops per l'espai, fins que ja seques del tot sense gens de sava cauen desfetes a bocinets, y's barregen en la terra d'hont han sortit, formant tot un cos vivificant per ferne brostar de noves.

Mes les fulles de les Rambles, tenen una sort molt més trista; encara mitg verdes cauen dels arbres per la gran abundor que

n'hi hà y per la forsa del vent que passanhi acanalat s'hi arremolina ab frenètica complacencia, y les magulla y les malmet.

Talment no podia seguir avant per lo assegiat que'm veyia y sentia per aquella pluja de fulles a mitg caure y del tot caigudes.

Dominades pels molts vents venien a mi, com anaven a tot tranzeunt, escometentme y mortificantme ab persistent tossuderia.

Rodaven com a boges d'aquí d'allà sense nort ni guia; al caure havien perdut tot l'equilibri que tenfen dalt del arbre, que les feya tan boniques.

Y'l vent seguia fent sa tasca sarcàsticament destructora, y eren sos brunzits folles rialles de veure 'l mal que feya, sense comprendre qu'ell, que tan brau se considera, era mogut per altres forces, les que també reyen de veure'l tan baixament obehidor.

¡Pobres fulles, quanta llàstima 'm feyen quan me les apartava del meu damunt!...

Anaven topant d'aquí d'allà sempre víctimes del vent que primer les acaricia ab suau remoreig qu'elles escolten inconscients gronxantshi ab joganera voluptuositat, y que després esdevenint furiós ab sa forsa brutalment aniquiladora les tronxa y les malmet fins que les mata; y un cop mortes y caigudes llavors deix ab pietosa caritat que hi vagi 'l brossaire y les porti al pudrimer.

¡Oh mes estimades fulles si'm comprenguessiut!... Ja sé que'm dirieu que n'hi hà d'altres de fulles que també 'l vent les gronxa y elles també se l'escolten y no cauen; però jo vos diria que aquelles son fulles que tenen més bona soca, y que son fulles de plantes que guarden ses fulles com cosa seva y que 'ls hi donen més forsa perque no caiguin.

Peró vosaltres, les desgraciades, les que una vegada nades ningú cuida de vosaltres; les que sou al mon no més per fer ombra, les dèbils, les inconscients, no l'escolteu al vent, que encara que s'us presenti manyach y dols, es sols per seduhirvos y fervos caure; aguanteuvos tant com poguen a la soca del vostre arbre, y quan a la fi tingueu de caure, ja del tot seques, com que vostre còs no pesarà gens no hi caureu a la rambla, volareu camps enllà y tornareu a la terra d'hont haveu sortit, y sens que l'home vos trepitgi, y sens passar pel pudrimer, formareu ab ella un sol còs vivificant d'hont sortiran altres fulles...

¡Oh mes estimades filles! Si compren-
guessiu lo que vos dich, com m'estimariéu a
mi y com renegaríeu del vent que se us em-
portà a vostra perdició, perquè sou incons-
cients, ortes y nules... Perquè 'l vent aixís
us fa y aixís us vol...

Anava pensatiu ab aquestes cavilacions,
quan mon amich me va trobar y preguntantme
la causa del meu fixament, ab franquesa va-
reig contarli el per què.

Al oirme va esclafir en una forta riallada,
que jo amatent vareig trencar tapantli la
boca tot dientli:

—Calla, que sembles lo brogit del vent.
Va mirarme tot extranyat y tement per
la meua rahó va dirme:

—Noy, tu no estàs be del enteniment.

Mes jo 'l vareig tranquilisar al dirli:

—No temis, que si be quan soch sol, soch
prou fort pera ser tan boig de saber midar
totes les coses ab el nivell de la veritat, la
companyia dels homes me neuleix tant que
davant d'ells no sé sostenir les meves ínti-
mes creyències y caich, igual que 'ls altres,
en les balceses del egoisme, mòvil funest de
tota l'humanitat...

Impresions íntimes de Joseph Miralles
publicades per
Maria DOMENECH DE CAÑELLAS

*Publicat en el periodich ^{Francia}
Patria febrer de 1902*

ESCLAT

Com flor criada a l'ombra, com poncella tancada dintre sos pétals a la que per descloures y esdevenir flor esplendent y a plena vida li manqués el bes del sol, així era la Roseta...

Lliscava sa vida per un camí sempre igual, sempre envoltat de grisos ignocents com una eterna boyrina interposada entre ella y'l món veritable, sens dexarli veure més que'ls objectes més propers. Era com una gavia de fines canyes, mes a la fi gavia era, que la retingués, privantla de caminar més enllà, d'allargar un xich son pas vers lo desconegut, vers lo ignorat per ella.

Y si per entremig d'aquelles boyrines entreveya alguna vesllum, alguna guspira de la claror ignota y pressentida, y si una petita expontaneïtat interrompia son romiatge de mansuetut y abnegació, una boyrina més espessa venia a tancar aquell resplandor imprudent, y tornava a quedar la Roseta envollada ab aquell ambient de quietut aplanadora que com un pesant mantell l'ofegava y oprimia lentament.

A l'obrir de bell mati'l finestral de sa cambra, veyia allà lluny, la Roseta, creuar per l'espai aquells vols d'orenetes que joganeres volaven d'ací d'allà, embestintse unes a altres, fent y desfent cent voltes el camí recorregut; llavors sentia un fort desig d'esser com elles, de volar enlayre y ben lluny, hont pogués volar sola, sens ningú que aturés son vol, sens ningú que midés ses mirades, les que de tal altura ovirarien tot el món; iquin desig tan imperiós ne sentia de tornar-se oreneta per saber què era llibertat...!

Aquella hora era per ella la millor de tot el dia. Sola ben sola, casi be may s'hi trobava, y aquella estoneta de relativa llibertat, era per ella son millor esplay.

Com grossa culpa's confessava a n'ella matexa la recansa que sentia quan a l'obrir la porta de sa cambra entrava sa mare, y tot donantli'l bon dia li feya avinent que tot seguit tocarien la rematada de missa primera; però era tan desagradable aquell despertar a la realitat, que sens ni tenir temps de referens, llençava un petit crit de desconhort, delator de son dolç arrobament sentit davant de la natura; mes, passat aquell impuls espontani ab l'efecte

de les ben rahonades paraules de la senzilla mare, tornava a ser la Roseta de sempre, reclusa y concentrada en sí mateixa, plena de vaguetats inconscients y de pensaments boyrosos.

Però aquella estranya dèria de les orenetes la perseguia per tot arreu, acabant sempre ab el desig de devenir aucell, per poguer volar ben lluny...

Al sortir al demati de sa casa, qu'estava voltada de tarongers y acacies, en aquell temps en flor, sentia la Roseta una alenada fresquívola y olorosa que, pessigollejantli ses rosades galtones, li feya fruhir una mena de sensació tan agradosa que la commovia tota, y a l'esbatar la porta del barri la vella serventa de la casa, sentia desitjos d'arrencar a córrer sens camí segur vers aquell esclat de llum que a l'horitzó sortia, anunciant un dia plè de vida y de colors. Caminava depressa, depressa, y sens donarsen compte dexava endarrera la seva mare y la vella serventa, com volent fugir d'aquelles dues severes figures qu'eren per ella com una mena d'esfinges, qu'espiant tots sos actes disposaven a desdir de sa voluntat.

Cada jorn les matexes dolces y sugestives sensacions eren sentides per la Roseta, y cada jorn eren ofegades per la veu de sa conciencia, que li manava obehir y respectar a n'aquells qui disposaven tan bonament d'ella.

—Roseta, riu;—li deyen; y ella reya.—Que trist es axò, Roseta!—y ella plorava.

Però son deliri eren aquelles volades d'orenetes que no la dexaven may en pau, ni ab ella matexa: a l'estiu perque sempre li volaven per davant com per ferli enveja, y a l'hivern perque com no les veyia les anyorava, com s'anyora a un sér estimat que'ns ajuda a passar la vida ab menys tristors.

Aquell estiu, com casi tots, havien fet niu damunt del finestral de sa cambra. Quantes hores esmersava ella escoltant com piulaven els petits y mirant com els revoltaven les mares!

La seva tia, qu'era monja, prou li deya que hi anés cada tarda a ferli companyia, que passaria la estona brodant y llegint llibres bons qu'ella matexa li esculliria, ja que dins del convent prou ne tenien de ben hermosos; però, si be la Roseta per obediencia hi anava tot sovint, tampoch se trobava satisfeta y tranquila al costat de la seva tia, car brodar massa estona la cansava, y'ls llibres que li feyen llegir tots deyen lo mateix, a més que tampoch la con-

vencien ni l'aconsolaven, per lo tant, no la distreyen. Y tornava a quedar com sempre en aquell estat d'ànima tan boyrós, y tornaven a venirli al pensament les orenetes que desde aquelles sales grans y desertes sentia xisclar encara més fort.

Y a la seva dèria persistent, se n'hi associava un'altra: la del seu germà. Car ella tenia un germà que també ho semblava una oreneta: cad'any, a l'estiu tornava al poble, y volava lliure per allà hont volia, y al venir l'hivern fugia com elles, lluny, molt lluny...

D'aquexos pensaments n'hi sorgien un sens fi de dubtes, que sempre giraven vers el mateix tema; essent ella de la matexa casa y tenint casi la matexa edat que'l seu germà (sols se portaven un any de diferencia) ¿per qué tenien de viure de manera tan diferent? Y per més que hi fes meditacions, no donava en la solució del problema d'aquella desigualtat vergonyosa de que ell pogués fer d'oreneta y ella tingués de restar tancada tristament com un pobre aucell de gavia. Mes... mes *ells* ho manen aixís, acabava pensant: donchs es que déu haver d'esser aixís.

... Però ¿qui eren *ells*?

Ni ho sabia ni ho volia comprendre qui eren *ells*, els que aixís la volien, ni tampoch entenien tota aquella rècula de noms quals drets invocaven per refutar sos raonaments, *ells*. Lo que sí sabia era qu'ella pressentia en son sí una força vital que li donava tota mena de drets a la vida a l'igual qu'a son germà. Y vinga girar y capgirar tota mena de pensaments dintre de son caparró d'hermosos rulls. Vinga preguntarse quin pecat havia comès per tenir càstich tan horrorós de no poguer gaudir de la vida com son germà. «Ell parla, pensa y disposa d'ell a son desig, y jo no puch dir més que les paraules que ja'm sé de cor de tant de repetirles. Ni puch pensar per que no'n sé, ni volen que'n sàpiga. Me diuen qu'axó no es per mi, y de mi matexa es tan poch lo que'n dispo, que no'n soch més que com una mena de falsa amiga que no diu may la veritat.» Y fente aquexes rahons, s'anava posant trista y tornant neuròtica.

Son germà era l'únic que se'n adonava y que'l mig comprenia l'estat de la Roseta, mes per no trencar la santa pau d'aquella casa, ab l'egoisme innat de l'home, dexava que tot continués aquella mena de mitja vida ensopida y aclaparadora, capaç de fer morir en flor les ilusions de vida en tot cor. Prou ho veyia ell que

podia en més ó menys deslliurar a sa germana, però n'hi hà tan poca de caritat quan costa un esforç personal y'l sacrifici de principis profitosos, que, optant per lo més planer, dexava trancórrer la vida de la Roseta sempre igual, sempre grisa, sempre inútil, com la d'una mena de bestiola mansa apunt sempre al sacrifici. Creya ell, també, que reclohent un esperit, per fort que sigui, esdevé humil y conformat; y tampoch volia comprendre que les mires del propi be enceguen sempre'l juhi y fan obrar injustament...

Com tots els estius, aquell, la Roseta a l'arribada de son germà, havia sentit una alegria no absentada d'esperança, de quelcom que tenia relació ab sos més íntims pensaments; mes, en aqueix com tots, s'evahi tota ilusió davant de la freda y circumspecta actitud de son germà vers ella. Per ell, com per sa mare y encara més per sa tia y demés que la voltaven, seguia essent la nena de sempre, la noya ignoscent y candorosa, ignorant de tot quant podia despertar y educar son enteniment y sa voluntat, y a mercé de que se la fes seva qui més manya tingués en decantarla pel cantó que més convenient fos, nó a ella, sinó a n'aquells que'ls hi fes goig lo valer de la Roseta...

Una matinada de les darrerres d'Agost, arribava a la porta del casal de la Roseta, ab gran soroll de picarols, una vistosa tartana, de la que'n baxaren son germà y un jove de l'edat d'ell, que la Roseta veyia per primera vegada, però que considerà que deuria esser un bon amic. Estava embadalida contemplant l'infinit, recolzada al finestral de sa cambra, y desde allí vegé l'arribada d'ab-dós companys. També vegé a la portera del convent de la seva tia, qui portava la missiva de que, essent aquell dia Santa Rosa, veuria la religiosa ab molt agrado que anés a passar tot el dia ab ella per celebrar millor la diada juntes, ja que abdues tenien la matexa Patrona.

Obehint com sempre, la Roseta sortí de sa casa per passar el dia ab sa tia després de despedirse de sa mare.

El dia transcorregué per ella sense cap emoció, com no fos la recordança d'aquella hermosa matinada, en la que la sortida del sol li semblà més lluminosa, la terra més encisadora, l'ambient més pur, més sadollat d'agradoses sentors l'espai, en el que les orenetes semblava que hi corrien més adalerades que may. Elles eren les qui, voltant tot el dia pels finestrals del convent, la distreyen ab sos xiscles y volades. A la tarde, la tia de la Roseta fou

visitada per uns joves nebots seus, els que a l'ensemps que felicitarla li feren conèixer llur primer fill, un ros infantó, fruyt primer de sos amors. Acompanyant a sa tia, estava la Roseta, qui permanexia tota confosa, estudiant ab estranyesa els bells visitants.

Li semblava qu'aquell infantó's tenia de posar trist com ella, al trobar-se en aquelles sales grans y nues, ab parets totes d'una blancor grisenca, sobre les que la humitat plorava grosses llàgrimes com de sers invisibles tancats allí dins. Y també li semblà que la jove parella estava allí dins com empresonada, mirant els grans finestral, buscant aquella llum que allí dins sols hi entrava per entre gelosies. Torbà sa més íntima meditació'l brugit de passos que s'apropaven, y'l cruxir de la porta a l'obrirse, dexant pas al seu germà y al seu amich, aquell jove qu'ella havia vist per un instant, al matí, arribar, com en una mena de visió. No volent dexarse ni un moment, havien anat plegats a felicitar a la tia, complint el germà de la Roseta una obligació familiar.

A l'arribada dels dos joves tothom s'animà, fins la tia. Agra-hida y quasi carinyosa, va semblar que son esguart s'animés com si dins son ésser s'hi filtrés quelcom de l'ambient de vida qu'en aquells instants se respirava en aquell lloch... Y moguda per un instint,—estrany en ella,—prengué dels braços de la jove mare lo bell infant y, amoxantlo, el mostrà a son nebot y a l'amich d'ell, remarcantlihi la hermosura d'aquell angelet de Deu.

Aturdida y estranyament esmaperduda, contemplava la Roseta tot lo que a son entorn passava, sens ni gosar axecarse per anar a veure de prop aquell bell nin. Quelcom d'extraordinari sentia, quan va sobtar el curs dels seus pensaments el plor del petit, qui no trobantse be en els braços que'l sostenien, demanava per deslliurarsen y tornar a n'aquells d'hont l'havien tret...

A l'axecar els ulls ab instintiva tendresa, tot un món desconegut se li aparegué a la vista: pare y mare de l'infant al sentir el plor d'aquell correguer en a l'ensemps guiats pel mateix instint vers son fill, vers son amor, y volentlo tots dos amanyagar, ses testes s'ajuntaren com una corona damunt el cap del petit. Y la Roseta ja no vegé més que tres caps que's confonien...

Y una forta sotragada va vibrar per tot son sér, y al voler encara defugir aquell diabòlich encis, apartà'ls ulls de tan sugestiva imatge. Aleshores sa mirada esferehida topà de ple ab els ulls negres del company de son germà: uns ulls negres hermosíssims,

plens de sorpresa amorosa, prometedors de goig y de tendreses, fits en ella com en una imatge gentil.

Aquell bell instant fou prou per esvahir totes les ombres que tan fort la envolcallaven, dexant resorgir d'ella mateixa l'impuls de la mare natura; els pétals que la reclohién cediren al bes de la llum y la poncella esclatà sentint la vida.

Els xisclets de les orenetes feriren ses orelles y les vegé revoltejar pel davant del finestral; mes, ara ja no li feren enveja ni tristura, car ella acabava de vesllumar properes volades, tal volta no llunyanes, vers la vida y vers l'amor.

SALUTACIÓ

Bella Tarraco, jo't saludo reverentment al retornarte a veure tan gentil com sempre.

Anyorava'l fruiment de tes belleses y per sadollarme de ta hermosura, he vingut a tu en dia en que brillessin sobre teu tots els brunyits aurífichs y totes les pedrerries multicolors y tots els nacarats y blavisenchs argentats que atresores.

En dia lluminós y seré.

Y he anat apropantme a tu pel camí bell que hi mena; pel camí hont els romans, guerrers y civichs, posseïdors un temps de ta belleses, sortien a defensarte, y per hont les romanes gràcils y reverents passejaven llurs encants estotjades en riques carroces.

Y a l'aproparme a tu, ja m'ha parlat de tes belleses eternes y de tes grandeses passades ton milenari cap-davanter Arch de Barà, fita gloriosa qui recorda a les generacions que serenament veu passar, els triomfs dels qui foren un dia reys del món, a la qui'l sol daura y la marinada tenyeix de blavors grisenques, joya d'art sever y senzill, imponent per sa grandiosa sobrietat y per la plàcida belleses que natura atresora en el lloch hont magestuós s'axeca.

Per la via romana he anat en pelegrinatge amorós, seguint la

Annex 11 Poesies en premsa

OBL2/49

390

M. DOMÉNECH

DAMISELA

Oh! ma *lady* més *smart*,
la de gràcils moviments,
la de l'esllanguit esguart
y mirades decadents.

La de rítmich cimbregar,
la de *poses* reverents,
la del lleu y *chic* parlar,
la dels purs refinaments.

Jo t'admiro ab devoció,
jo t'vull creure en ma il·lusió
tota pura y sens maldat:
mes jo dubto si es ficció,
nilitat ò perfecció
ta subtil esquisitat.

ELS INCONSCIENTS

La vida dels inconscients
es texida de gaubances,
totes belles, somrients,
totes llises, totes manses...

Jo'ls envejo als inconscients,
jo vull viure sens frisances,
sens enlayrats sentiments,
sens deliris ni anyorances.

L'inconscient may pot fruhí'
del greu dol la sublim rialla,
ni grans dubtes pot sentí';
fent de sa vida'l camí
dins la crisàlida falla
de son nul y pobre sí.

HORA CALDA

Al davant del màs la vella noguera
tapa'ls raigs del sol al casal y a l'era,
un mar de sembrat, que'l seré cimbreja,
dolçament inquiet entorn remoreja.

Els pins van resant dalt de la cinglera,
embauma l'ambient l'odorant pomera,
a la font gebrada sento com fresseja,
y a dintre l'aubaga el canyar oneja.

A la migdiada jo m'hi condormí
sota la noguera, vora'l tarongí,
y en mon somni passa la imatge d'amor;
esflora mos llavis del sembrat un bri,
el bes de sa boca he cregut sentí',
l'ensomni s'esboyra y'm dexa un dolor.

VERS Y PROSA

391

CRISANTEMS

Sou, oh crisantems, flors tan esquisides,
qu'als ulls que us esguarden feu senti'l doló'
de veureus sens flayre, suaus, esllanguides
com rulls d'una testa bella de Wateau.

Vostres tiges febles se blinquen, oh aymíes,
com desmays líbrichs, com cascates d'or;
sou imatge vera de les melangíes
que sent la Natura quan ve la tardor.

Com els cims altíssims de blanques congestes,
coroneu amables pensívols testes;
prò a sota'ls cors baten y'l foch hi es latent.
Naxeu quan la Terra, menyspreuant belleses,
s'endinsa en un somni fecon de promesses...
Sou les precursoras del Resorgiment!

RELOTGE DE SOL

Sempre seré, com ull etern
que fit a fit esguarda'l sol
sense que pugui estiu ni hivern
clòurel jamay cap desconsol,

ets un oracle que ab anhel
segueix de Kronos l'ample vol
mentres cap núvol sobre'l cel

no estengui arreu glaces de dol.

Tu dius a l'home que distret
creua com bolva per l'espai:
«Fés, oh mortal, ton camí dret,
féso sens treva ni desmay,
qu'a senyalar l'instan aquest
no hi tornaré per tu jamay!»

VISIÓ

Ton cel blau, oh Tarragona,
sobte avuy s'es enfosquit;
de la mar que t'environa
el ronch bramul he sentit;

la tempesta son desori
ha escampat damunt ton Camp,
y de la Seu el cimbori
l'ha aclarit frèstech el llamp.

ESCENA XII

Els mateixos i la senyora Rosenda

SRos. Se pot entrar?. Ja ho saben que tenen la porta del pis oberta?.

SMer. Amb tots aqueixos tráfecos ningú s'en recorda de res avui, en aquesta casa.

Mer.. Sinteta, ves a tancar.

Sin.. Ja hi vaig, dona.

SMer. Entri, segui, senyora Rosenda (se saluden) i doncs, com estan vostres?.

SRos. Tots bons gracies a Deu; i vostres també veig que la campen.

Mer.. Ai si, gracies a Deu, de salut en tenim per vendre.

SRos. I com prova el sant?.

SMer. Miri ja ho pot veure.

SRos. I a la Merceneta penso que aquesta tarde encara li provará millor; ja podem parlar, veritat? (Diu aixó mirant a donya Angustias i sa filla).

SMer. Té raó que vostés no es coneixen. La senyora és Da. Angustias.

DAn.. Viuda de Gutierrez, Capitan de la Guardia Civil.

SRos. Molt gust en conèixerla.

SMer. I aqueixa senyora, sab? és la senyora Rosenda, la tia de l'Indalecio.

SRos. El meu marit es cabo de serenos.

DAn.. Ya me lo figuraba.

SRos. Que'l meu marit era cabo de serenos? i perquè?.

DAn.. No señora, que era tia de Indalecio.

SRos. Está be.

DA n.. Y esta es mi hija (senyalant a sa filla) Socorrìto, sabe Vd?.

Si no que la pobrecilla está malucha; el histérico ¿sabe Vd?

Ha pasado muchos disgustos la pobrecilla.

SRos. Ja es comprende, ja.

Mer.. Pero segui, senyora Rosenda.

SMer. Si , segui, dona, segui, (S'assenten totes).

SRos. Tu al meu costat, Merceneta, que deus tenir unes ganas de preguntar-me per l'Indalecio!... Si no que no goses. L'Indalecio és mi sobrino, supongo ya sabe que és el prometi do de ella; esta tarde se hará el prometaje.

Soc.. Ai que felicidad la suya.

DAn.. No te sofiques, hija mia.

SRos. Pobra noia, que li passa?.

DAn.. Nada ¿sabe Vd? Pero como hace dos años, poco mas poco menos, que ella estava prometida con un muchacho muy guapo....

Soc.. ¡Ai, sii.

Tui.. I la dejó.

DAn.. Tanto como dejarla no, pero no se portó bien.

SRos. Si, vamos, no va complir la palabra.

Tui.. Si, dona, si; no li van veure més el pel, velia aquí.

DAn.. Se despidió diciendo que iba a su tierra, era catalán.

SRos..Ai el tunante!

Soc.. Yo no sé que le pasaría; tanto como nos queríamos!

Mer.. A mi m'espanten aqueixes coses.

SRos. Y porqué hizo esta cochinada?

DAn.. Ya verá; él creía que teníamos algún capital, y cuando se enteró de que Socorruto vivía de su orfandad y que al casarse la perdía...

SRos. Si vamos, queria la bossa i no la mossa.

Soc.. No hablen ustedes de estas cosas.

Mer.. Te raó, pobra noia.

SMer. Lo que te de fer es distreurés.

DAn.. Eso.

SMer. Volen que Nicasi toqui l'aristón?

Tui.. Si, que toqui que ballarem; pero si no tenim balladors!

SRos. La Merceneta ja en tindrà tot seguit, perquè l'Indalecio venia amb mi; sino que s'ha volgut arribar a la Rambla a comprar flors per la seva promesa; diu que ara s'estila aixó.

Tui.. Si que estarem ben guarnides queu ella en tingui!

Sin.. Més val una que cap.

SRos. I ben net; per una o altra s'ha de començar.

Tui.. I ens divertirem molt; lo que és ma germana i la Sócorrito ja en son de divertides, ja!

Sin.. Bueno, bueno; toca, Nicasi, toca.

SMad. Si, que toqui perquè si m'el emporto a la cuina, el mataria!

Tui.. Aixó mateix; vosté vaigi a la cuina a acabar de fer la xacó! lata, i ell que fassi anar el manubrio.

Sin.. Apa, doncs, Nicasi.

Tui.. Jo ballaré amb tu, Sinteta, i tu Merceneta pots ballar amb la Socorruto.

Soc.. Yo no quiero bailar.

DAn.. Anda, mujer, distraéte.

SMer. Puc començar a portar els plats pel refresc?

Mer.. Espera que vingui l'Indaleci.

SMer. Dona, mentres tant se pot anar portant totes les coses.

- Mer.. Com vulgui.
- Tui.. Apa, Sinteta, vina; jo faré d'home (l'agafa per a ballar).
Apa, Nicasi, toca.
- Nic.. Aixó no roda.
- Tui.. (S'acosta a Nicasi, mira l'aristón i comença a tocar.)
No veus com toca, home?. Apa, Sinteta que va de mansurga
(ballen). I tu Merceneta agafa a la Socrrito.
- Soc.. Ya he dicho que no bailo, que no sé bailar.
- Tui.. Tant se val: rodii.
- Mer.. Ara m'en recordo que tinc de treure una cosa del quartoi.
- Tui.. (Tot ballant) Ja ho sé els tovallons bons.
- Mer.. Calla, xafardera; ai deixam treure la plátera de crema diaq
d'aquí el mitj, que si la tombessin, llavors si que seria
una bona sorpresa..
- SRos. Aii Ara que parla de sorpreses, jo tinc de fer un regalo
a la Merceneta abans de que arribi l'Indalecio; la senyora
Madrona ho deu sapiguer. (Va vers la porta lateral i crida)
Senyora Madrona!...
- SMad. Entrant tota atrafegada) Que mana? Estava fent la xacolata.
- Mer.. Tuietes, filla, esteu quietes; i tu Nicasi, no toquis que
no ens entenem.
- SRos. A ont ha posat el retrato?.
- Tui.. Un retrato?. (para de ballar i fa parar de tocar al Nicasi)
- SMad. Te raó. Miri: l'he ficat sota aquella taula.
- SRos. I ara?. quin poc respecte pobre noi.
- SMer. Que parlen del retrato de l'Indalecio?.
- SRos. Si senyora.
- SMer. I vol dir que está be que abans de ser casats, ella
tingui el retrato?.
- ERos. Calli, dona, calli; vaia uns escrupolsi.
- SHer. Es que no sé si s'estila ara, aixó.
- Dan.. Socorrito tambien tenía el de Ignacio, pero se lo devolvió.
- Mer.. Quina tristesa li devia fer!
- SMer. Veu, aixó no m'agradaria. I si renyessin com la Socorrito?.
- SRos. Calli, dona,. Que es pensa que tots tenen de ser uns po-
ques-vergonyes, els promesos?.
- SMer.. Son miraments que te un hom, sab?.

- SROS. Porti, el retrato, porti, senyora Madrona.
 SMad. Ja vaurán quin goig que fa!
 SROS. Esperis, no el giri. Posi'l demunt de la taula, i quan diré a les tres, el girará. Apa, vina, Merceneta, posat aquí devant: totes aquí devanti. I tu Nicasi, toca l'aristón. Així serà com una mena de marxa real.
 Mer.. Deixim treure la plàtera de cremaque no es tranqués amb tot aixó (L'agafa).
 SROS.. Si que seria llástima. Apa, a la una, a les dues, a les tres! (La senyora Madrona gira el retrato, la Socorrito cau en basca en braços de la Sinteta, donya Angustias arriba el puny contra el retrato, i amb la tribulació fa caure la plàtera de crema de las mans de la Merceneta que no havia tingut temps de deixar-la demunt del taulell, i tot és confusió: el retrato és d'un home de barba).
 DAN.. Sin vergüenza! pillo! criminari. Es Ignacio!
 SROS. No senyora.
 Mer.. Si no s'hi sembla amb l'Indaleci!
 SROS. Pero que diu aqueixa desllenguada?
 SMad. No toquis, Nicasi. (Para el manubri).

ESCENA XIII

Els mateixos i l'Indalecio.

- IND.. (Entrant amb un ram de flors a la ma) Salut a tothom i visqui santa Mercé i totes les Mercenetes. Te prenda (Va per a donar les flors a la Merceneta quan veu el retrato demunt de la taula i fa esment de donya Angustias i la Socorrito). Pero que és tot aixó?
 SROS. Aqueixa poca vergonya que diu que aqueix retrato és d'un noi que és deia Ignasi; i jo els hi dic que és el teu retrato i el regalo a la Merceneta.
 Mer.. I si no s'hi sembla gens! Si ell no porta barba i aqueix home en porta de barba.
 SROS. Es que ells abans en duia.
 DAN.. Es su voz (Ho diu com retornant de l'altre món).
 DAN.. Però, ¿que misterio es este?.

- Ind.. Ja els hi explicaré; aqueix retrato és de mon germà Ignasi que viu a Amèrica i d'en tant en tant p ve per aquí.
- SROs. Tu tens un germà a Amèrica?. De quan ençà?.
- Ind.. D'ara mateix, i mentres tant, m'en vaig a veure'l a Amèrica desseguida. (Surt pel foro).
- Mer.. Quina desgracia! (Cau en braços de sa mare).
- Tui.. Ja t'ho deia: no es pot dir blat que no sigui al sac i ben lligat.
- Nic.. Ja puc tocar, ara?.
- SMad. Calla, brétoli!
- Nic.. Que no acabem de fer el sant?.
- Tui.. El sant s'en ha anat al cel.

T E L O

- 137 -

HACIA PARÍS.

Verdaderamente, en aquellos días todo giraba en torno de "hacia París" en el castillo de Santa Águeda.

La condesa aquellos días estaba ocupadísima en los preparativos de todo lo que necesitaba Guedita para ingresar en el internado; a la par que en los preparativos de los trajes y demás menudencias que precisaba llevarse, tanto del conde como suyas, para pasar una temporada en París, presintiendo y deseando que no sería corta su estancia en la gran capital.

Pero, como en todo deseo y toda ilusión, la condesa sentía al preparar todo lo que era objeto de su ideal, la pena de la presentida nostalgia que le había de causar cuanto dejaba de querido en el castillo.

Siendo una de las cosas que más había de añorar su escuela; aquella escuela que, merced a su gran corazón y a la inagotable virtud apostólica de don Ignacio, tanto bien hacía a cuantos niños asistían a ella y a sus propios padres. Por este motivo, aquellos días, al salir de la capilla donde, como siempre, asistía al santo sacrificio de la misa acompañada de Guedita desde que ésta había hecho la primera Comunión, tenía largas conversaciones con don Ignacio; y, al propio tiempo, procurando que Guedita se ausentara, le consultaba todo lo referente a la adopción de la misma; ya que el conde había dejado esta cuestión en manos de su esposa y don Ignacio, reservándose solamente lo ineludible.

- 138 -

Como era justo, al tratar de Guedita tuvieron que convenir la condesa y don Ignacio en que nada sabían de su nacimiento, ya que la niña había sido entregada a Filomena por una señora, de quien luego, en la casa donde aquella había ido en busca de niña para criar, le dijeron que nada más habían sabido. Desaparecido este vago indicio, no quedaba, ya que en la niña no se halló el más pequeño detalle que pudiera orientar, ni tenía señal alguna en su cuerpo. Sólo entonces, en el curso de tan delicadas conversaciones, fue cuando don Ignacio se atrevió a decir a la condesa los apellidos que había dado a la niña al inscribirla en la Parroquia; nunca se había hablado de ello en el castillo.

Verdaderamente, parecía providencial la completa indocumentación de aquella criatura, y el que nadie se hubiera interesado por ella, para facilitar su adopción, conviniendo Águeda en la seguridad que le daba don Ignacio de que sería cosa muy factible la deseada adopción, con todos los privilegios posibles en bien de la niña.

Bien enterado don Ignacio de los deseos de la condesa y seguro de la venia que daba el conde para todo ello, aceptaba con entusiasmo encargarse de aquel asunto.

Quedaba en el corazón de Águeda la inquietud de lo doloroso que sería para su ahijada el tener que saber paladinamente su situación, pero, como siempre, el sentido caritativamente previsor de Don Ignacio le disipó tal angustia, diciéndole que él, en la confesión, había ido preparando a la niña, la cual en aquellos momentos conocía perfectamente su situación y sabía cuanto debía al bondadoso corazón de la condesa. Añadiendo que, si le parecía bien, él mismo prepararía a Guedita para la gran noticia de su adopción.

Luego de aquella conversación, le pareció a Águeda que era cosa hecha el prohijarse a aquella criatura, en la cual cifraba todo el consuelo del

incumplido sentido de amor maternal que atesoraba su corazón.

A los dos días de haber tenido esta conversación Agueda y don Ignacio, habló el conde a los dos diciéndoles que, a su parecer, tal vez sería conveniente que, teniendo que resolver él algunos asuntos en Alicante, por lo cual tendría que estar dos días allí, fuera don Ignacio con él para ver al abogado y comenzar los trámites del prohiamiento de la niña, dejándolo todo de manera que, a pesar de estar ellos en París, siguiera adelante la cuestión; ni que decir tiene que Agueda estuvo conforme en aquel viaje de su esposo y don Ignacio, ya que en ello demostraba el conde que quería complacerla hasta el extremo en todo lo referente a Guedita.

A su vez, ella pidió permiso al conde para ir a pasar aquellos días en compañía de sus padres, acompañada de Guedita, para despedirse ambas de su familia y, al propio tiempo, hablar ella a sus padres de los propósitos que referente a la niña tenía.

Y al día siguiente salieron el conde y don Ignacio para Alicante y Agueda y Guedita para Albacete, llevando en sí Agueda la ilusión de que aquel viaje era el prelude de su deseado viaje a París y Guedita sintiendo los primeros sinsabores de aquella separación de cuanto más quería.

Humanisme

Els intel·lectuals i pensadors de nostres dies tenen, seguint a grans filòsofs dels temps passats, gran preocupació en enriure's i dissertar sobre el tant gastat tema de Feminisme, i cadascú mirant-ho pel prisma a que el porta el seu temperament i medi, s'esplaien exposant son criteri en tan subtil i desconegut assumpte. I dic desconegut i subtil perquè si bé superficialment la dona es coneguda de tothom, el seu ésser resta reclus i anul·lat sota una submissió exigida que li anorrea el "jo" per sempre més; esdevenint fatalment enigmàtiques, amb les divulgacions de l'acovardiment amb les tossaderies del reclòisme embrutidor, i amb les "sub?" del que sentint el seu fi sense saber-ne cap medi, però volent-hi els seus drets, els cerca per tot camí encara que sigui tort, i així anul·lat el criteri ni ella mateixa pot definir-se. Com la definiran els altres sense conèixer-la si ella mateixa no pot fer-se una personalitat com li donaran els altres?

Si ella mateixa no pot deslliurar-se al tenir d'obeir unes lleis dictades sempre baix els mateixos sentiments del mateix egoisme? Com les deslliuraran els altres? Volen redimir a la dona i primer cal estudiar de què i de qui la tenen de redimir. Volen educar a la dona i abans cal que sàpiguen el perquè ha esdevingut inculta. Volen donar la igualtat a la dona i primer cal entendre que les forces morals individuals no es donen ni es prenen, senzillament es posseeixen o no es posseeixen.

El voler fer Feminisme es tan buit com el voler fer Masculinisme; som el gènere humà. Som dos ingredients d'un sol cos, fer i estudiar Humanisme, millorament de la humanitat serà formós, bé a tots en comú i a cadascú en particular. Voler dividir i particularitzar es d'enteniments tan petits que ni es recorden de qui són fills. Educar a la humanitat es lo just, sempre és injustícia curar no més de la meitat d'un tot; i el mortal que no accepti el principi de que ell o ella per si sol és incomplet, no parla en veritat o no té l'ús de la raó. Com també demostrarà no tenir ús de raó, o bé estar a l'alçada de ses creences qui no accepti en l'altre més que son complement material.

Som creats tan dependents l'un de l'altre que és senzillament ridícul voler establir predomini. El gènere humà fou creat partit en dos meitats l'una complement de

ACTE PRIMER

Sala espayosa d'un casal de família molt acomodada, pero vinguda a menys. Porta d'entrada al foro; dues portes a la esquerra y dos balcons a la dreta. Sillera de xicaranda y domás vermell. Una cónsola ab gran mirall, y una taula de centre. Als balcons cortines de domás igual al de la sillera. Tot molt atrotinat. Es a la tarda.

Emilia Arguier

ESCENA PRIMERA

YSABEL (assentada en un silló, vora'l balcó de primer terme. En altre silló enfront d'ella DONYA ANTONIA. Entre les dues hi ha un vetllador, y donya Antonia té un teler de malla a la mà.

ANTON- -No se per que aqueixa mania de treballar del mati al vespre. No sé per que t'has d'amohinar tant ab aqueix brodat!...

YSAB- -Es que vosté s'ho pensa que m'hi amohino. Si per mi encara es una distracció. Tinch promés a la Mare de Deu nostra que pel seu sant estrenará les estovalles, y d'aquí a la Mare de Deu del Carme no mes hi falten tres mesos.

ANTON- -Si, pero veus? aqueixes cares dels angels no calia que les fessis d'un tafett

tan primorós.

(Deixa la labor dintre la panareta que hi ha damunt del vetllador)

YSABEL- -Donchs com vol que les brodi? Pensi que les de cân Batllori y ~~de~~ les de cân Jordi tot serán ulls per trobarhi tares, y mes ab la mania que tenen de que'ls seus altars fan mes goig que'l nostre. A cân Jordi l'han fet daurar, y el nostre está tot vell. Al menos que llueixin les es-

Vina

tovalles.

ANTON- -Si, filla, que llueixi l'altar, está bé, pero la qüestió es que tu t'hi mates. Avans ja'n feya de goig, el nostre altar, pero ara, filla, no podem gastar. Si ton avi tornés y sentís que jo, la puvilla Alsina com deya ell, té de mirar quants rals fan una pesseta, se tornaria a morir de vergonya. Y sembla que no t'interessi.

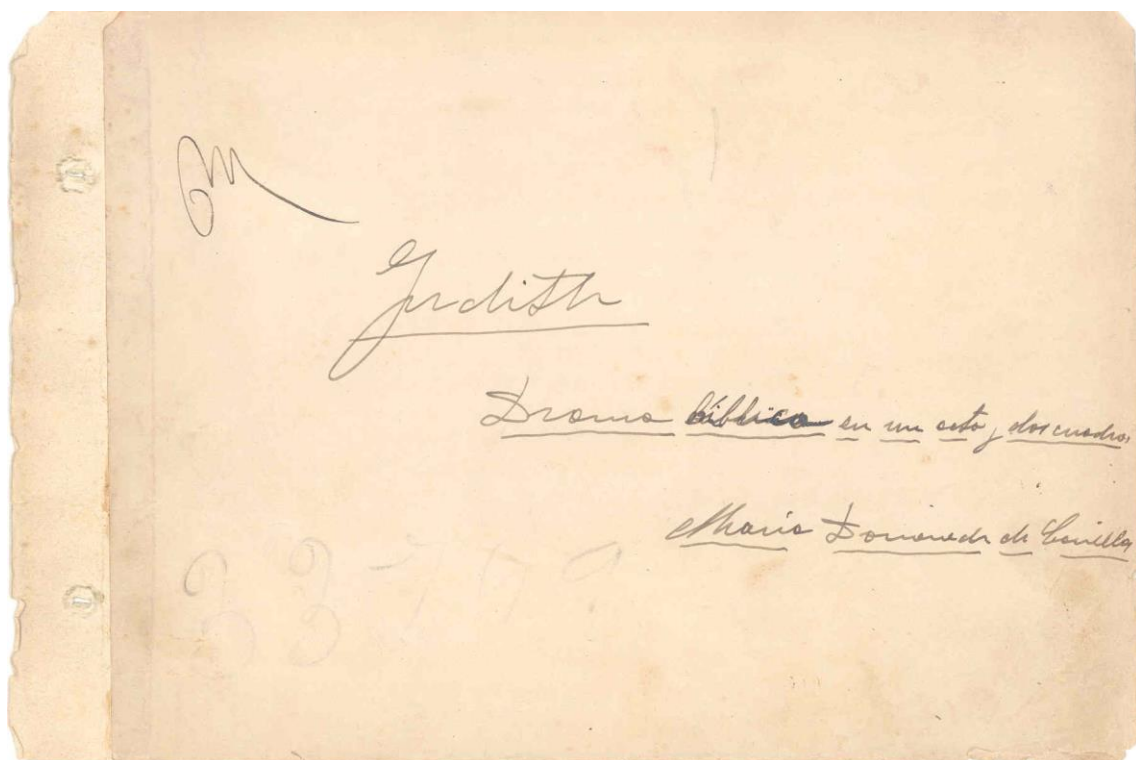
YSAB- -Prou que m'interessa pero...que vol que hi faci. Que som una ruina? Bueno. Mes ruina soch jo, ab aquest mal que may me treuré del damunt.

Annex 16 *Judith*. Portada i primera escena
OBL2/47d

Judith

Drama bíblico en un acto y dos cuadros

María Domenech de Cañellas

Judith

Obra en un acto y dos cuadros

Época: 3348 años de la era del mundo o será 635 antes de la era cristiana.

Primer cuadro: Lugar: Plaza de Bethulia, gran ciudad de Israel que ocupa una colina.

Segundo cuadro: Tienda de campaña de Holofernes en un campamento en el llano frente a Bethulia.

Judith (Triple dramática) — Dama noble de la ciudad de Bethulia hija de príncipes israelitas y viuda de Manasés gran ciudadano de Bethulia.

Mirza — Sierva de Judith.

Holofernes (Barítono) — General de los ejércitos del rey Nabucodonosor enviado para dominar el pueblo de Israel.

Eliadrino (Bajo profundo) — Sumo sacerdote del pueblo de Israel.

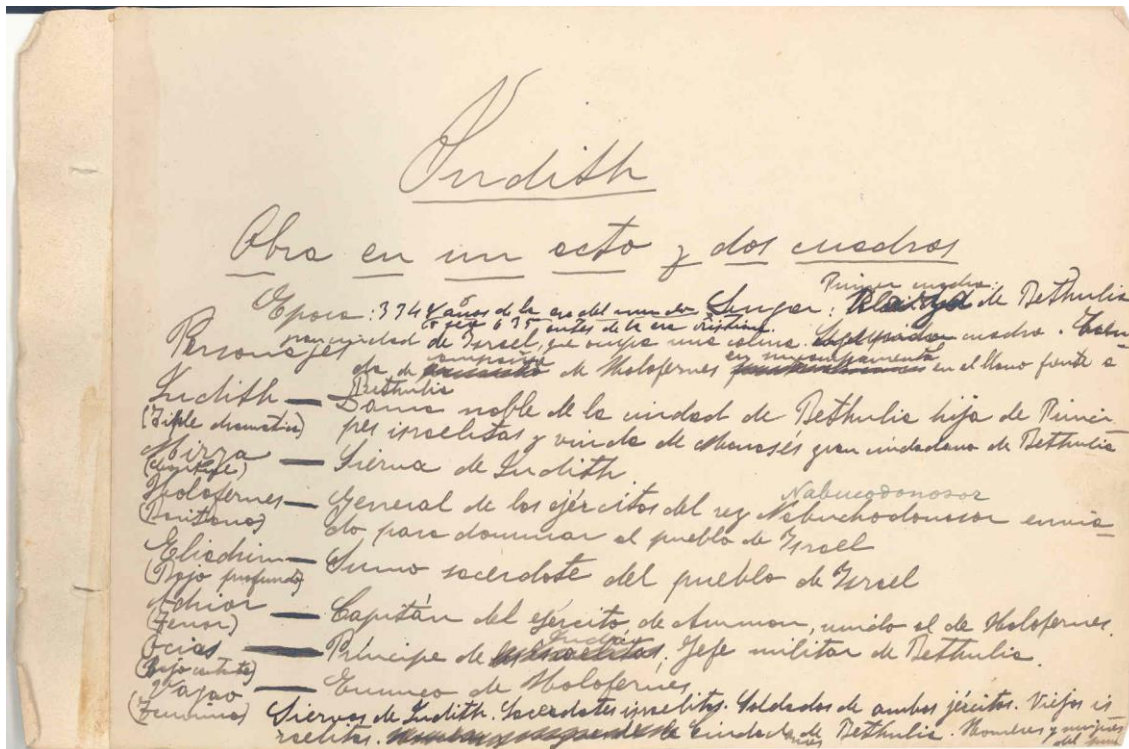
Adrior (Tenor) — Capitán del ejército de Amman, unido al de Holofernes.

Ocias (Bajo cantante) — Príncipe de ? Jefe militar de Bethulia.

Vagao (¿) (Tenorinos) — Enemigo de Holofernes.

Siervos de Judith. Sacerdotes israelitas. Soldados de ambos ejércitos. Viejos israelitas.

Ciudadanos de Bethulia. Hombres y mujeres del pueblo.

Primer cuadro

Plaza de Bethulia. A la izquierda el atrio del templo de Jehová. Al fondo gran Puerta con postigo, cerrado y guardada militarmente. Al abrirse dicha Puerta debe verse en el llano el campamento de Holofernes. La Ciudad está sitiada por el ejército invasor.

Escena primera

Soldados de la guardia que custodia [sic] la puerta. Ciudadanos de Bethulia. Grupo de viejas. Hombres y mujeres del pueblo.

Soldado primero — El pueblo teme a Holofernes y todavía no ha sentido el peso de su ejército.

Soldado segundo — Dicen que aniquila los pueblos a su paso y se lleva a sus reyes como esclavos.

Soldado tercero — Y que pasa a degüello todos los soldados que no le parecen fuertes.

Temeridad en resistir el estrecho cerco, porque es mucho más fuerte que nosotros el sitiador.

Todos los soldados de la guardia — Soldados somos y obedecer debemos las órdenes de nuestros capitanes.

